

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАЛЮТА ЛЮДМИЛА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 330.658:005.7:65.012.8

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В
КОНТЕКСТІ ЇХ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ**

08.00.04 – Економіка та управління підприємствами

(за видами економічної діяльності)

08 – Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.Я Малюта

Науковий консультант: **Андрушків Богдан Миколайович**, доктор
економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Малюта Л. Я. Інституційні детермінанти організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2018.

Дисертаційна робота присвячена вдосконаленню теоретико-методологічних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо створення ефективної системи економічної безпеки машинобудівного підприємства в умовах формування інституційного середовища й інноваційно-технологічного розвитку.

У вступі дисертації обґрунтовано актуальність теми, зазначено на її зв'язок із напрямками наукових досліджень Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, окреслено мету та основні завдання, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, відображено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів і особистий внесок здобувача, наведено дані щодо апробації результатів дослідження та публікацій за темою.

У першому розділі «Теоретичні засади економічної безпеки та ключові детермінанти її організаційного забезпечення в контексті розвитку вітчизняних підприємств» розкрито генезис розвитку теорії економічної безпеки, уточнено понятійно-категоріальний апарат стосовно ключових дефініцій дослідження: «економічна безпека підприємства», «забезпечення економічної безпеки підприємства», «система економічної безпеки підприємства», «інституції», «інституційні детермінанти»; представлено характеристику основних наукових підходів та принципів економічної безпеки, розкрито інституційні засади її організації та забезпечення; розглянуто питання декомпозиції основних

підсистем економічної безпеки підприємства, подано основні їх характеристики та акцентовано увагу на ключових ресурсазабезпечуючих складових розвитку сучасних суб'єктів господарювання.

Проблема побудови ефективної системи економічної безпеки на рівні держави, регіону, окремого підприємства існувала завжди, але сьогодні, в умовах євроінтеграційних процесів, вона набула особливої уваги і вимагає формування комплексного підходу до її розв'язання.

У процесі проведеного дослідження зазначено про необхідність побудови парадигми організації адаптивно-трансформаційних заходів з формування комплексної системи економічної безпеки підприємств відповідно до вимог ЄС, яка включає основні екзогенні та ендогенні рівні її забезпечення, найважливіші етапи, засоби та інструменти адаптації, а також організаційно-економічні механізми реалізації зазначених процедур.

Важливе значення у комплексному поєднанні зазначених елементів відводиться інституційному середовищу, яке виступає регулюючим механізмом, в рамках якого виділено основні інституції та інституційні детермінанти забезпечення системи економічної безпеки.

При дослідженні проблеми визначення інституційних детермінант організаційного забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання першочергово увага акцентується на понятті «інституція». Узагальнюючи розглянуті визначення та підходи щодо трактування даної категорії можна стверджувати, що інституції – це створені людиною у процесі життєдіяльності норми й правила поведінки, що виступають умовами процесу прийняття ефективних управлінських рішень у різних сферах відносин. Своєю чергою, інституційні детермінанти – це ключові чинники забезпечення економічної безпеки, що визначаються інституціями різних економічних рівнів (макро-, мезо та мікро), які виконують ключові управлінські функції у напрямі гарантування безпеки сучасним суб'єктам господарювання і утворюють інституційне середовище для їх розвитку.

У дисертаційній роботі виділено три блоки інституційних детермінант у

межах трьох економічних рівнів розвитку сучасних суб'єктів господарювання, обґрунтовано розширений перелік функцій та напрямів реалізації у контексті забезпечення їх економічної безпеки.

У процесі дослідження дано власне визначення дефініції «економічна безпека підприємства» й зазначено, що це такий стан його розвитку, що забезпечується методологічним інструментарієм менеджменту, за допомогою якого можна досягнути уникнення, послаблення або локалізації небезпек і загроз за умови максимально-ефективного використання потенціалу підприємства у процесі досягнення ключових цілей його діяльності та в умовах сприятливого конкурентного середовища. Своєю чергою, забезпечення економічної безпеки підприємства трактується як сукупність заходів (організаційних, профілактичних, пропагандистських, контролюючих, захисних тощо), що вживаються задля реалізації цілей безпеки.

У роботі розглянуто сукупність функціональних підсистем забезпечення економічної безпеки підприємства, серед яких виділено: фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, силову (захисну), інституційно-правову та інформаційну, кожна з яких виконує свої функції у загальній структурі економічної безпеки. Запропоновано доповнити згаданий перелік інноваційною та зовнішньо-економічною складовими. Зазначено, що інноваційна компонента – це важлива складова, у якій матеріалізуються результати ефективного використання обґрунтованих вище підсистем економічної безпеки підприємства, а зовнішньоекономічна – покликана забезпечувати реалізацію функцій провайдингу інновацій та розвитку ринкової компоненти інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств.

У другому розділі дисертації «Методологія формування системи економічної безпеки підприємства та середовища її забезпечення» запропоновано методологічний інструментарій дослідження середовища економічної безпеки підприємства та обґрунтовано комплексну систему її забезпечення; представлено характеристику чинників впливу середовища на стан економічної безпеки підприємства, проведено ідентифікацію можливих

ризиків, небезпек та загроз та визначено їх межу в діяльності сучасних суб'єктів господарювання; здійснено обґрунтування основних етапів формування ефективної системи економічної безпеки підприємства та розроблено науково-методичні рекомендації щодо оцінювання її рівня за основними складовими.

Вивчення методології дослідження будь-якої проблематики, у тому числі й організаційного забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання, надає можливість розроблення науково обґрунтованих форм, методів, прийомів, систем управління, а також рекомендацій для вирішення конкретних ситуацій і проблем. У контексті цього сформовано комплексний методологічний інструментарій щодо системи забезпечення економічної безпеки підприємства. Також удосконалено концептуальну схему дослідження проблеми організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку та адаптовано її застосування до машинобудівних підприємств.

У процесі дослідження зазначено також, що систему економічної безпеки підприємства цілком можна вважати комплексною; вона поєднує сукупність основних її елементів, які перебувають у певних взаємозв'язках та взаємовідносинах між собою задля досягнення ключової мети підприємства – гарантування належного рівня його економічної безпеки. Крім мети, система включає оперативні цілі її забезпечення, суб'єкти, об'єкти та механізм забезпечення.

Досліджуючи вплив чинників на середовище економічної безпеки підприємства, враховуючи їх складність і різноманітність, сформовано базовий їх перелік для проведення експертного оцінювання з використанням обґрунтованих методів та методичних рекомендацій для машинобудівних підприємств, які обрано об'єктом дослідження.

Для визначення рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства запропоновано методику визначення інтегрального показника економічної безпеки на основі використання експертних оцінок та

математичного апарату, що спрощує практичне використання даного методу.

У третьому розділі «Сучасний стан та тенденції розвитку підприємств машинобудування в контексті дослідження ключових ресурсозабезпечуючих чинників економічної безпеки» здійснено аналізування стану та тенденцій розвитку машинобудівних підприємств за основними складовими економічної безпеки; розкрито питання ресурсу інновацій як компоненти забезпечення економічної безпеки в сучасному інституційному середовищі; проведено аналітичну й методичну оцінку впливу зовнішніх та внутрішніх чинників середовища на рівень економічної безпеки машинобудівного підприємства, визначено пріоритетність кожної із запропонованих її складових й обґрунтовано напрями посилення безпеки в розрізі основних її ресурсозабезпечуючих підсистем.

На сьогоднішній день більшість підприємств машинобудування важко переживає наслідки економічних реформ і знаходиться у депресивному стані (оскільки відбулось не тільки скорочення виробництва на експорт, а й фактичне згортання внутрішнього ринку машинобудівної продукції).

У процесі дослідження акцентовано увагу на основні ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки, серед яких домінантами визначено: фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову та техніко-технологічну. Важливе місце в загальному їх переліку займає фінансово-економічна складова забезпечення, яка є підсистемою, що характеризує кількісні і якісні параметри фінансового стану підприємства, які в комплексі відображають рівень його фінансової захищеності в сучасному конкурентному середовищі. Неменш важливою є інтелектуально-кадрова компонента, необхідність виокремлення якої, як ключової функціональної підсистеми, вмотивована роллю персоналу, який є одночасно і об'єктом, і суб'єктом загальної системи забезпечення економічної безпеки.

Проведено також діагностику техніко-технологічної складової економічної безпеки, основу якої становлять основні засоби. Слід зазначити, що вона є пріоритетною серед інших функціональних підсистем, оскільки

характеризується такими особливостями: безпосередньо впливає на процеси інвестування у підвищення технічного рівня суб'єктів господарювання; переважною мірою забезпечує рівень конкурентоспроможності продукції на підприємстві; впливає на рівень всіх інших функціональних складових економічної безпеки та інноваційно-технологічний розвиток підприємства.

З метою визначення ключових чинників впливу на економічну безпеку підприємства було проведено експертне опитування на основі використання методу Дельфі. Базою формування вибірки для його проведення та оцінювання стали основні машинобудівні підприємства Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, що мають стратегічне значення для економіки відповідного регіону та формують його інноваційний потенціал.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що аналіз факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на економічну безпеку машинобудівних підприємств та врахування їх впливу дозволить попередити або у разі виникнення деструктивних ситуацій локалізувати їх негативні наслідки з найменшими ризиками та втратами для підприємства.

У четвертому розділі «Формування системи та механізму організаційного забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств» висвітлено науково-методичні та методологічні основи побудови ефективної системи економічної безпеки та обґрунтовано структурно-компонентну її модель; розглянуто основні етапи та принципи формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства; запропоновано організаційні заходи із упровадження системи моніторингу середовища як інструментарію інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки машинобудівного підприємства.

Дослідження формування системи забезпечення економічної безпеки на підприємствах машинобудівної галузі показують, що їх керівництво в сучасних умовах основну увагу приділяє саме розробці стратегії розвитку підприємства в цілому, а питання застосування будь-якого із існуючих механізмів визначення рівня економічної безпеки для більшості підприємств залишається

нереалізованим. Саме брак зацікавленості в реалізації через нерозуміння актуальності питання формування системи економічної безпеки на основі ефективного використання основних її ресурсозабезпечуючих складових не дає змоги практично розв'язати проблеми в даному руслі.

З врахуванням вище зазначених умов запропоновано структурно-компонентну модель формування ефективної системи економічної безпеки підприємства, яка включає п'ять важливих складових: цільову, теоретико-методологічну, функціонально-забезпечуючу, критеріально-оцінювальну, результативну, кожна з яких забезпечує виконання певних функцій та операцій з метою прийняття дієвих управлінських рішень з ключовим спрямуванням – вжиття превентивних заходів, покликаних попередити дестабілізуючий вплив негативних факторів.

У процесі формування організаційно-економічного механізму економічної безпеки підприємства виділено чотири ключові його блоки, зокрема: організаційний, економічний, стратегічний та тактичний, покликані здійснювати організаційно-аналітичне та ресурсне забезпечення, в межах яких реалізуються певні функції та напрями її забезпечення.

Обґрунтовано також процес моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки з врахуванням ключових її екзогенних та ендогенних складових, що дозволить оперативно відстежувати тенденції зміни досліджуваних внутрішніх факторів, своєчасно визначати динаміку змін потреб зовнішнього середовища машинобудівних підприємств, оцінити агресивність поведінки конкурентів та своєчасно вжити заходів щодо забезпечення відповідного рівня економічної безпеки на перспективу.

У п'ятому розділі «Інституційні механізми та формування інноваційної платформи забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств» розглянуто особливості формування інноваційної політики та використання інноваційного потенціалу як чинника безпечності функціонування підприємства в сучасному середовищі; запропоновано напрями розвитку інноваційної компоненти та механізм її інфраструктурного забезпечення й

підтримки; обґрунтовано в системі інституційного середовища акцентувати увагу на посиленні уваги до антикорупційної складової забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво (підприємство)».

В умовах динамічного розвитку сучасного суспільства головним напрямом підвищення рівня економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання є інноваційно-технологічний розвиток, що передбачає використання принципово нових управлінських підходів та прогресивних технологій, перехід до випуску високотехнологічної продукції та впровадження інноваційних структур нового взірця, у контексті чого створюються умови для реалізації інноваційного потенціалу підприємств.

Ефективність формування інноваційного потенціалу підприємства в розрізі основних його складових визначається особливостями використання окремих видів ресурсів впродовж усього життєвого циклу продукції, що створюється та реалізується на ринку. Враховуючи основні ознаки системного підходу запропоновано модель управління потенціалом підприємства в контексті забезпечення економічної безпеки та реалізації основних його складових.

У рамках формування інноваційної інфраструктури розвитку сучасних підприємств обґрунтовано та доведено необхідність створення індустріальних парків як ключового вектора інноваційної платформи для забезпечення стійкої системи економічної безпеки підприємств. Їх створення сприятиме покращенню інвестиційного клімату, реалізації цілого ряду інноваційних можливостей та забезпечення здорового конкурентного середовища для ведення бізнесу.

Як показали результати проведеного дослідження, економічні втрати суб'єктів бізнесу здебільшого пов'язані з отриманням дозволів на будівництво, виробництво продукції, погоджень державних структур, участю в державних тендерах та закупівлях, високим рівнем злочинності. Суттєві проблеми виникають у відносинах із найманим персоналом. Дестабілізують ситуацію

зміни законодавства, недосконалий захист права приватної власності. Зазначені проблеми відображаються у втратах, які можна оцінити у відсотках до вартості інвестованого в бізнес капіталу.

Усі зазначені факти черговий раз вказують на стандартні корупційні схеми, які спостерігаються в інституційному середовищі ведення бізнесу. У контексті визначених інституційних детермінант у розрізі усіх рівнів системи економічної безпеки доцільно передбачити антикорупційну складову, яка повинна відігравати домінуючу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, підприємництва та бізнесу.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, небезпеки, ризики, інституційні детермінанти, інституційне середовище, інноваційно-технологічний розвиток, інноваційна платформа, організаційно-економічний механізм, ресурсозабезпечуючі складові, система управління.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1.1. Монографії:

1. Малюта Л. Я. Парадигма забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в умовах інституційних трансформацій суспільства: монографія / Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. – 525 с. (17,6 друк. арк.). (Рецензію А. Череп опубліковано в електронному фаховому виданні «Соціально-економічні проблеми і держава». – 2018. – Випуск 1 (18). – С. 219-220. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/>).

2. Малюта Л.Я. Науково-методичні основи побудови організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком підприємств машинобудівної промисловості / Л. Я. Малюта, Т. І. Кузь // Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності : колективна монографія / За заг.

ред. проф. Федоровича Р. В. – Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2018. – 308 с. – С. 85-99 (0,67 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано структурований процес удосконалення організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку машинобудівних підприємств – 0,4 друк. арк.*).

3. Малюта Л. Я. Стратегія розвитку адміністративного району (Концептуальні засади організації соціально-економічного розвитку адміністративного району в контексті формування добровільних об'єднань територіальних громад Лановеччини): колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта, Р. П. Шерстюк та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 452 с. (18,83 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено напрями інноваційного розвитку регіону; представлено концепцію створення індустріальних парків як ключового вектора для забезпечення промислового розвитку та стабілізації економічної безпеки підприємств регіону – 2,23 друк. арк.*).

4. Малюта Л. Я. Енергоощадність – як чинник посилення економічної безпеки та ресурсної незалежності України / Інноваційні засоби розвитку нетрадиційних джерел енергії та організація ресурсовикористання в соціогуманітарному комплексі України: колективна монографія / За заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2016. – 804 с. – С. 573-652 (3,3 друк. арк.).

5. Малюта Л. Я. Економіко-екологічна безпека підприємств – настійна територіальна вимога трансформаційного суспільства / Екологічний вектор модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів: монографія / [Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Малюта Л. Я., Мельник Л. М. та ін.]; за заг. ред. Н. Г. Метеленко. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 458 с. – С. 85-97 (0,54 друк. арк.).

6. Малюта Л. Я. Особливості адаптації вітчизняного законодавства до умов та вимог функціонування європейських суб'єктів господарювання (Інноваційно-правові колізії розвитку національної економіки): колективна

монографія / [Б. М. Андрушків, О. Б. Бойко, О. М. Владимир, Л. Я. Малюта та ін.]. За заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2015. – 344 с. (14,33 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання особливості методології дослідження сутності корпоративних, промислових та підприємницьких правовідносин та особливості формування нормативно-правової бази інноваційної діяльності підприємств – 1,91 друк. арк.*).

7. Малюта Л. Я. Особливості організації економічної безпеки підприємства в умовах нестабільного суспільного розвитку / Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник. // Економічна криза: фактори, моделі та механізми подолання: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. С. А. Ткаченка, д.е.н., доц. М. С. Пашкевич. – Дніпропетровськ: НГУ, 2015. – 179 с. – С. 64-72 (0,38 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано модель побудови механізму організації системи економічної безпеки підприємства та обґрунтовано стратегію її забезпечення – 0,28 друк. арк.*).

8. Малюта Л. Я. Повний регіональний господарський розрахунок – шлях підвищення ефективності територіальної одиниці, забезпечення її сталого розвитку: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, О. О. Бендасюк, М. П. Войнаренко, Л. Я. Малюта, Т. Л. Монстенська та ін.]. За заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2014. – 680 с. (11,03 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання перспектив і напрямів розвитку підприємств регіону, у т.ч. й інноваційно-технологічного, та формування нової державної регіональної політики в умовах інституційних реформ та євроінтеграції – 3,13 друк. арк.*).

9. Малюта Л. Я. Семіотика вирішення проблем ресурсно-економічної безпеки: колективна монографія / [Л. Малюта, В. Паляниця, О. Погайдак, О. Руда, І. Шпильовий]. – Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2013. – 306 с. (12,75 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано теоретико-концептуальні основи формування системи економічної безпеки в контексті ефективного використання ресурсів; проведено аналіз та оцінку ресурсної компоненти*

підприємств машинобудування; розроблено організаційно-економічний механізм формування ефективної системи забезпечення ресурсно-економічної безпеки підприємства – 3,75 друк. арк.).

10. Малюта Л. Я. Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник та ін.]. За заг. ред. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2013. – 552 с. (23,04 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано діалектику розвитку інституційної теорії, характер та наслідки інституційної трансформації вітчизняної економіки, інституційне середовище для ведення бізнесу – 3,45 друк. арк.).*

11. Малюта Л. Я. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта, О. А. Сороківська та ін.]. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2008. – 424 с. (17,63 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання еволюції поняття «економічна безпека підприємства»; основні методологічні положення формування системи безпеки підприємства; проаналізовано першоджерела та передумови виникнення рейдерства в Україні, заходи протидії та реакцію міжнародної спільноти – 6,5 друк. арк.).*

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України; у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз даних та в наукових періодичних виданнях іноземних держав:

12. Малюта Л. Я. Діагностування стану та оцінка можливостей фінансування інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі / Л. Я. Малюта, Т. І. Кузь, А. В. Шостаковська // Інфраструктура ринку: електронний фаховий науково-практичний журнал. – 2017. – № 14. – С.140-145. – Режим доступу до журн.: <http://www.market-infr.od.ua/uk/14-2017> (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено ґрунтовний аналіз інноваційної*

діяльності машинобудівних підприємств – 0,15 друк. арк.).

13. Малюта Л. Я. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства / Б. Андрушків, Л. Малюта, О. Погайдак // Економічний аналіз: збірник наукових праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 2. – С. 42-50 (0,35 друк. арк.; *особистий внесок автора: розроблено структурно-компонентну модель забезпечення економічної безпеки та адаптовано її для машинобудівних підприємств – 0,2 друк. арк.*) (**Міжнародна представленість та індексація журналу:** Index Copernicus (Польща), Open Academic Journal Index (Росія), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США)).

14. Малюта Л. Я. Діагностика інтелектуально-кадрової складової забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л. Малюта // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 1 (28). – С. 89-93 (0,25 друк. арк.). (**Міжнародна представленість та індексація журналу:** Google Scholar (США)).

15. Малюта Л.Я. Концептуальна модель управління інноваціями: орієнтація на ринок / Л. Малюта, Л. Мельник, О. Погайдак // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 2 (72). – С. 139-144 (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання використання європейського досвіду у створенні інноваційних підприємств – 0,15 друк. арк.*) (**Міжнародна представленість та індексація журналу:** Index Copernicus (Польща), DOAJ (Швеція), Ulrich's Periodicals Directory (США), BASE (Німеччина), World Cat, ResearchBib (Японія), eLibrary.ru (Росія) Google Scholar (США)).

16. Малюта Л. Я. Збитковість підприємств – загроза економічній безпеці держави (Постконфліктні причини гальмування розвитку підприємств машинобудівної галузі) / Л. Я. Малюта // Теоретичні і практичні аспекти

економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2015. – Том 1. – Вип. 2 (12). – 200 с. – С. 139-146. (0,35 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), World Cat, Google Scholar (США)**)).

17. Малюта Л. Я. Current principles of before system socio-economic security of machine-building companies in Ukraine / L. Ya. Maliuta, I. S. Nahorniak // Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. – 260 p. – pp. 196–200. (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано та розглянуто основні складові соціально-економічної безпеки підприємства – 0,15 друк. арк.*) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Thomson Reuters (США), Science Index (Росія), Google Scholar (США)**)).

18. Малюта Л. Я. Фінансова складова в системі забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Науковий журнал «Економіка і управління». – 2015. – №2 (66). – С. 108-114 (0,3 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)**)).

19. Малюта Л. Я. Історичні передумови та сучасна економіко-політична необхідність поглиблення україно-турецького співробітництва / О. Владимир, Л. Малюта // Вісник Донецького університету економіки та права: збірник наукових праць / Ред. кол.: В. Момутов, О. Амоша, А. Берсуцький. – Артемівськ : ДУЕП, 2015. – № 2. – С. 156-162 (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано економічні передумови поглиблення україно-турецького співробітництва та визначено ключові його напрями в контексті формування зовнішньо-економічної складової безпеки – 0,15 друк. арк.*)).

20. Малюта Л. Я. Сучасні організаційні форми суб'єктів інноваційної інфраструктури в умовах переходу до сталого розвитку / Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник // Вісник ЖНАЕУ: науково-теоретичний збірник. – 2015. – Том 2. – № 2 (51). – С. 75–87 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора:*

проведено аналіз основних суб'єктів інноваційної інфраструктури – 0,25 друк. арк.) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)*).

21. Малюта Л. Індустріальні парки – інноваційний вектор розвитку промислового виробництва / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наукове фахове видання. – 2014. – Вип. 1 (10). – С.264-276. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014> (0,53 друк. арк.) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Infobase Index (Індія), Open Academic Journal Index (Росія), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Cosmos Impact Factor (Німеччина), EBSCO (США), BASE (Німеччина), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США)*).

22. Малюта Л. Я. Екологічний імператив забезпечення економічної безпеки в контексті сталого розвитку суспільства / Л. Малюта, Л. Мельник, О. Погайдак // Галицький економічний вісник. – 2014. – № 1 (44). – С. 21–29 (0,4 друк. арк.; особистий внесок автора: обґрунтовано екологічну складову в системі економічної безпеки та визначено ключові напрями її посилення – 0,2 друк. арк.) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)*).

23. Малюта Л. Я. Методологія формування комплексної системи економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Науковий журнал «Економіка і управління». – 2014. – №4 (64). – С. 50-57 (0,35 друк. арк.) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)*).

24. Малюта Л. Я. Інструменти екологічно зорієнтованого управління підприємством /Л. Малюта, Л. Мельник // Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наукове фахове видання. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 178-187. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013> (0,42

друк. арк.; особистий внесок автора: представлено методи та напрями екологічно зорієнтованого управління підприємством – 0,21 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Infobase Index (Індія), Open Academic Journal Index (Росія), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Cosmos Impact Factor (Німеччина), EBSCO (США), BASE (Німеччина), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США)).**

25. Малюта Л. Я. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності товаровиробництва / Л. Малюта, О. Руда // Збірник наукових праць Буковинського університету. Серія: Економічні науки. – Чернівці: Книги-XXI, 2013. – С. 215-225 (0,5 друк. арк.; особистий внесок автора: запропоновано модель економічної безпеки, яка враховує мету та функціональні умови забезпечення економічної безпеки підприємства відповідно до стратегічних інтересів та напрямів розвитку – 0,3 друк. арк.).

26. Малюта Л. Особливості організації та забезпечення економічної безпеки підприємства й підприємництва в умовах суспільних трансформацій / Л. Малюта, О. Погайдак // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Том 3. – Вип. 1. – С. 97-102 (0,3 друк. арк.; особистий внесок автора: представлено модель організації безпечної життєдіяльності суспільства – 0,15 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), World Cat, Google Scholar (США)).**

27. Малюта Л. Я. Особливості моделювання інноваційних процесів розвитку підприємств / Л. Малюта // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / За заг. ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ: Вид-во ПНУ ім. В. Стефаника, 2012. – Том 2. – Вип. 8. – С. 166-173 (0,35 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus**

(Польща), *Ulrich's Periodicals Directory* (США), *ResearchBib* (Японія), *DOAJ* (Швеція), *Google Scholar* (США)).

28. Малюта Л. Я. Формування моделі управління потенціалом в умовах стратегічного розвитку підприємства / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наукове фахове видання. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 190-199. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/pdf/2012> (0,42 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Infobase Index (Індія), Open Academic Journal Index (Росія), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Cosmos Impact Factor (Німеччина), EBSCO (США), BASE (Німеччина), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США)).**

29. Малюта Л. Я. Стан та тенденції розвитку венчурного фінансування в Україні/ Л. Я. Малюта, А. П. Колесніков, А. Р. Бабій // Інноваційна економіка. – Тернопіль : ТНЕУ. – Вип. 5 (31). – 2012. – С. 278-282 (0,3 друк. арк.; особистий внесок автора: обґрунтовано використання венчурних фондів фінансування інноваційної діяльності, проведено аналіз їх діяльності – 0,15 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США), РИНЦ (Росія)).**

30. Малюта Л. Я. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва / Л. Малюта, О. Руда // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3 (36). – С. 35-42 (0,35 друк. арк.; особистий внесок автора: розглянуто ієрархію системи економічної безпеки та запропоновано модель формування економічного взаємозв'язку між стратегічними інтересами підприємства та забезпеченням його економічної безпеки – 0,2 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)).**

31. Малюта Л. Я. Упровадження інтегрованої моделі управління

активізацією інноваційної діяльності вітчизняних підприємств / Л. Малюта // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (31). – С. 33-38 (0,25 друк. арк.) *(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США))*.

32. Малюта Л. Я. Економічна безпека підприємств в умовах становлення ринкових відносин / Л. Малюта // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – №10. – С. 14-17 (0,2 друк. арк.) *(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США))*.

33. Малюта Л. Я. Про проблеми рейдерства в Україні з позицій науки / Б. Андрушків, Л. Малюта // Економіка і держава. – 2008. – № 2. – С. 15-19 (0,25 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено першопричини та джерела виникнення рейдерства в Україні та обґрунтовано необхідність введення у навчальний процес дисципліни «Економічна та майнова безпека бізнесу» – 0,15 друк. арк.) *(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США))*.

34. Малюта Л. Я. Рейдерство як економічна аномалія / Б. Андрушків, Л. Малюта // Науково-практичний журнал «Ринок праці та зайнятість населення». – 2008. – № 3 (17). – С. 44-48 (0,25 друк. арк.; особистий внесок автора: запропоновано загальну схему протидії рейдерству в умовах підприємств – 0,15 друк. арк.).

35. Малюта Л. Я. Елементи енергетичної безпеки підприємств і підприємництва як умова стабільного розвитку та успішної діяльності регіонів у ринковій системі господарювання / Б. Андрушків, Л. Малюта // Економіка і держава. – 2008. – № 1. – С. 9-12 (0,25 друк. арк.; особистий внесок автора: запропоновано основні методологічні положення з організації економічної безпеки підприємства та акцентовано увагу на енергетичній її складовій – 0,15 друк. арк.) *(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США))*.

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

36. Малюта Л. Я. Впровадження інновацій на підприємствах як напрям підвищення їх ресурсно-економічної безпеки / Л. Я. Малюта, М. В. Пельчер // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації: соціально-економічні та безпекові стратегії розвитку» пам'яті почесного професора ТНТУ імені Івана Пулюя, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 23 березня 2018 року) / МОН України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: 2018. – 82 с. – С. 57-58 (0,16 друк.арк.; *особистий внесок автора: визначено напрями інноваційного розвитку та енергозбереження підприємств в контексті євроінтеграції – 0,08 друк. арк.*).

37. Малюта Л. Я. Інноваційні засоби управління інформацією в системі забезпечення економічної безпеки підприємств / Л. Я. Малюта // Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 26 травня 2017 року). – Харків: ХНАДУ, 2017. – Том II. – 222 с. – С. 203-204 (0,1 друк.арк.).

38. Малюта Л. Я. Удосконалення компетенцій персоналу для підвищення рівня економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 6 квітня 2017 року) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 76 с. – С. 34-35 (0,16 друк.арк.).

39. Малюта Л. Я. Забезпечення економічної безпеки та розвиток регіонів в світлі європейських ініціатив / Л. Малюта // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «ОСББ: досвід, виклики, перспективи» (м. Тернопіль, 30 січня 2017 року) / МОН України, Тернопільська ОДА, ТНТУ ім. І. Пулюя. – Тернопіль: ТНТУ, 2017. – 52 с. – С. 19-20 (0,16 друк.арк.).

40. Малюта Л. Я. Антикорупційна складова забезпечення економічної безпеки держави та підприємництва / Л. Я. Малюта // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку» пам'яті почесного професора ТНТУ ім. І. Пулюя, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 25 березня 2016 року.) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 146 с. – С. 69 (0,08 друк.арк.).

41. Малюта Л. Я. Інноваційні погляди на забезпечення економічної безпеки у контексті активізації європейських ініціатив / Л. Я. Малюта // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації», (м. Ніжин, 14-15 квітня 2016 року): у 3-х ч. / МОН України, Ніжинський агротехнічний інститут. – Ніжин: НАТІ, 2016. – С. 217-219 (0,2 друк.арк.).

42. Малюта Л. Я. Теоретико-концептуальні та методологічні основи побудови ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Я. Малюта // Актуальні проблеми та перспективи сталого розвитку підприємств та регіонів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, молодих учених та студентів (м. Дніпропетровськ, 12 травня 2016 року). – Дніпропетровськ: ДГУ, 2016. – С. 164-167 (0,3 друк.арк.).

43. Малюта Л. Я. Ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л. Я. Малюта // Матеріали XIX наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, (м. Тернопіль, 18-19 травня 2016 року) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль: ТНТУ, 2016. – 332 с. – С. 229 (0,08 друк.арк.).

44. Малюта Л. Я. Інституційні механізми та джерела забезпечення розвитку інноваційної складової в системі економічної безпеки підприємства / Л. Я. Малюта // Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 25 листопада

2016 року): у 3-х томах – Х.: ХНАДУ. – Т. 3. – С. 200-202 (0,2 друк.арк.).

45. Малюта Л. Я. Гудвіл як інноваційна компонента інтелектуальної складової забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Малюта, А. Корнійчук // Матеріали XX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»(м. Переяслав-Хмельницький, 27 грудня 2016 року). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. – 233 с. – С. 64-66 (0,24 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено пріоритетність інтелектуальної складової в системі об'єктів безпекоорієнтованого управління та виокремлено гудвіл як інноваційну її компоненту – 0,12 друк. арк.*).

46. Малюта Л. Я. Економічна безпека в системі управління вітчизняними підприємствами / Л. Малюта // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні аспекти ресурсовикористання» пам'яті почесного професора ТНТУ ім. І. Пулюя, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 27 березня 2015 року) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль : ТНТУ, 2015. – 134 с. – С. 83-84 (0,16 друк.арк.).

47. Малюта Л. Я. Економічна безпека в умовах інноваційного середовища підприємства / Л. Малюта, Б. Коваль, У. Хрущ // Матеріали VIII Всеукраїнської науково-технічної конференції (м. Тернопіль, 23-24 квітня 2015 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2015. – Т. 2. – 195 с. – С. 103 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано виокремлення інноваційної складової економічної безпеки підприємства в умовах формування інноваційного середовища ведення бізнесу – 0,04 друк. арк.*).

48. Малюта Л. Організація ресурсно-економічної безпеки машинобудівних підприємств у контексті забезпечення їх стабільного розвитку / Л. Малюта // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 року) / В 2 т. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. – Ч. 2. – С. 205-206

(0,1 друк.арк.).

49. Малюта Л. Я. Економічна безпека підприємства та підприємництва / Л. Малюта, С. Кровіцький // Актуальні задачі сучасних технологій: зб. тез IV Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль, 25-26 листопада 2015 р.) / М-во освіти і науки України, Терноп. нац. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ТНТУ, 2015. – 277 с. – С. 200-201 (0,16 друк.арк.; *особистий внесок автора: представлено класифікацію та характеристику основних науково-методологічних підходів відносно трактування понять «економічна безпека» та «економічна безпека підприємства та підприємництва – 0,08 друк. арк.*).

50. Малюта Л. Я. Основні чинники впливу на формування інвестиційного портфеля / Л. Малюта // Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні організаційно-економічні механізми управління якістю та ресурсним потенціалом в умовах сфери послуг і виробництва (інноваційні аспекти)» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 27 березня 2014 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – С. 34–35 (0,12 друк. арк.).

51. Малюта Л. Я. Формування системи моніторингу економічної безпеки підприємств / Л. Малюта // Матеріали XVIII наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, Том II. Гуманітарні, соціальні та економічні науки (м. Тернопіль, 28-29 листопада 2014 року). – ТНТУ: 2014. – С. 220-221 (0,12 друк.арк.).

52. Малюта Л. Я. Інноваційні підходи до стратегічного управління ресурсозбереженням в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств / Л. Малюта, Т. Заблоцький // Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 19–20 грудня 2014 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – 422 с. – С. 315 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано впровадження інноваційних стратегій ресурсозбереження в контексті*

забезпечення економічної безпеки підприємств – 0,04 друк. арк.).

53. Малюта Л. Правові та соціально-економічні передумови виникнення рейдерства на ринку цінних паперів / Л. Малюта, Т. Дживак // Матеріали XVII наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, Том III. Гуманітарні, соціальні та економічні науки (м. Тернопіль, 20-21 листопада 2013 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2013. – С. 15 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано заходи із побудови системи обліку прав власності на цінні папери сучасних підприємств з метою попередження фактів рейдерства – 0,04 друк. арк.).*

54. Малюта Л. Я. Формування векторів інноваційного розвитку в умовах євроінтеграції / Л. Я. Малюта // Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 11-12 грудня 2013 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2013. – С. 301 (0,08 друк.арк.).

55. Малюта Л. Я. Тенденції впровадження інновацій на сучасних підприємствах / Л. Малюта, Є. Левченко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 21 березня 2012 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 12 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено аналіз передумов впровадження інновацій на сучасних підприємствах – 0,04 друк. арк.).*

56. Малюта Л. Я. Інновація як чинник підвищення конкурентоспроможності продукції / Л. Малюта, М. Кульбаба // Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 19-20 грудня 2012 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 331 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано трактування дифініції «інновація» та визначено її вплив на конкурентоспроможність підприємства – 0,04 друк. арк.).*

57. Малюта Л. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення / Л. Малюта,

А. Лесюк // Збірник тез доповідей XVI наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя (м. Тернопіль, 5-6 грудня 2012 року). – Том III: Гуманітарні, соціальні та економічні науки. – Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 54 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: дано оцінку фактів рейдерства в Україні та запропоновано методи боротьби з ним – 0,04 друк. арк.*)

58. Малюта Л. Я. Економічна політика забезпечення активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств (контекст забезпечення економічної безпеки) / Л. Малюта // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя (м. Тернопіль, 19 травня 2011 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С. 69 (0,08 друк. арк.).

59. Малюта Л. Я. Інноваційна складова економічної безпеки підприємства і підприємництва / Л. Малюта // Матеріали всеукраїнської наукової конференції Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 13-14 травня 2009 року). – Тернопіль: ТДТУ, 2009. – С. 323 (0,08 друк. арк.).

3. Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

60. Малюта Л. Я. Парадигма попередження соціально-економічного колапсу в Україні: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта С. М. Співак та ін.] – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 480 с. – С. 179-181. (12,3 друк. арк. *особистий внесок автора: розглянуто питання формування векторів та пріоритетів розвитку національної економіки в сучасних умовах – 2,1 друк. арк.*).

61. Малюта Л. Я. Економічна та майнова безпека бізнесу: навч. посіб. /

Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 176 с. (7,33 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання теоретичних основ економічної безпеки, методологічні положення формування системи безпеки підприємства, передумови виникнення та факти рейдерства в Україні та методи боротьби з ним – 4,1 друк. арк.*).

62. Малюта Л. Я. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: навч. посіб. / Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2015. – 232 с. (9,7 друк. арк.).

63. Малюта Л. Я. Інноваційна політика: навч. посіб. / [Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник, Г. С. Нагорняк та ін.]; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2012. – 481 с. (20,04 друк. арк.; *особистий внесок автора: представлено теми – 3,54 друк. арк.*).

ANNOTATION

Maliuta L.Ya. Institutional determinants of organization's ensuring of economic security of enterprises in the context of their innovative and technological development. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis submitted for the degree of Doctor of Economics on specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by types of economic activity). – Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2018.

The dissertation is devoted to the improvement of theoretical and methodological approaches and the development of practical recommendations for creation of effective system of economic safety of machine-building enterprise in conditions of formation of institutional environment and innovative and technological development.

The relevance of the topic is substantiated in the introduction of the

dissertation, its connection with the directions of scientific research of Ivan Puluž Ternopil National Technical University is indicated, the purpose and main tasks, the object, subject, methods of research, the scientific novelty, the practical significance of the obtained results and personal contribution of the applicant, data on the approbation of research results and publications on the subject are defined.

In the first chapter "Theoretical principles of economic security and key determinants of its organizational support in the context of the development of domestic enterprises", the genesis of the development of the theory of economic security is clarified, the concept-categorical apparatus is specified in relation to the key definitions of the research: «economic security of the enterprise», «ensuring of economic security of the enterprise», «system of economic security of the enterprise», «institutions», «institutional determinants»; the description of the basic scientific approaches and principles of economic safety is presented, the institutional principles of its organization and provision are revealed; the issues of decomposition of the main subsystems of economic security of the enterprise are considered, the main characteristics of the enterprise are presented and attention was focused on the key resource-providing components of the development of modern business entities.

The problem of building of effective system of economic security at the state, region, and individual enterprise level has always existed, but today, in the context of European integration processes, it has received special attention and requires the formation of a complex approach to its solution.

In the process of the research, the necessity of constructing a paradigm of organization of adaptive and transatlantic measures for the formation of an integrated system of enterprises economic security in accordance with the requirements of the EU is indicated, which includes the main exogenous and endogenous levels of its provision, the most important stages, tools and instruments of adaptation, as well as organizational and economic mechanisms of the implementation of these procedures.

Of great importance in the complex combination of these elements is given to the institutional environment, which acts as a regulatory mechanism, in which the

main institutions and institutional determinants of ensuring of economic security system are highlighted.

In the problem research definition of the institutional determinants of organizational providing of economic security of modern business entities, the emphasis is on the concept of «institution». Summarizing the considered definitions and approaches towards definition of this category it can be stated that institutions are the norms and rules of behavior created by a person in the course of life, that are the conditions of the process of making effective management decisions in various spheres of relations. In turn, institutional determinants are key factors in ensuring economic security, that are determined by institutions of different economic levels (macro, meso and micro), that perform key management functions in order to guarantee security of modern economic entities and form an institutional environment for their development.

In the dissertation, three blocks of institutional determinants are distinguished within the three economic levels of development of modern business entities, and an expanded list of functions and directions of implementation in the context of ensuring their economic security is substantiated.

In the course of the research, own definition of the «economic security of the enterprise» is given and it is indicated that this is the state of its development, which is provided by the methodological management tool, by which it is possible to achieve avoidance, weakening or localization of hazards and threats under condition of maximum effective use of the enterprise's potential in the process of achieving the key goals of its activities and in a favorable competitive environment. In its turn, the provision of economic security of the enterprise is interpreted as a set of measures (organizational, preventive, advocacy, controlling, protective, etc.) used for the purposes of security.

In the dissertation a set of functional subsystems of economic security of the enterprise providing is considered, among which are singled out: financial-economic, intellectual-personnel, technical and technological, power (protective), institutional,

legal and informational, each of these performs its functions in the general structure of economic security. It is suggested to supplement the mentioned list with innovative and foreign-economic components. It is noted that the innovative component is an important component in which the results of effective use of the substantiated above subsystems of economic safety of the enterprise are materialized, and the external economic component is intended to provide the implementation of functions of innovations provision and the development of the market component of the innovative potential of domestic enterprises.

In the second chapter of the dissertation «Methodology of the system of economic security of the enterprise forming and the environment for its provision», a methodological tool for research of the economic security environment of the enterprise is suggested and a complex system for its provision is substantiated; the description of the factors of environmental impact on the state of economic security of the enterprise is presented; identification of possible risks, dangers and threats has been identified and their boundary in the activity of modern business entities has been determined; the substantiation of the basic stages of the formation of an effective system of economic security of the enterprise is carried out and scientific and methodological recommendations for the evaluation of its level on the main components are developed.

The study of the methodology of the research of any issue, including the organizational providing of the economic security of modern business entities, provides the opportunity to develop scientifically based forms, methods, techniques, management systems, as well as recommendations for addressing specific situations and problems. In the context of this, an integrated methodological toolkit for the system of ensuring the economic security of the enterprise has been formed. The conceptual scheme of research of the organizational support of economic security of enterprises in the context of their innovation and technological development has also been improved and its application to machine-building enterprises has been adapted.

In the process of research it has also been noted that the system of economic

security of the company can be considered as a complex; it combines a set of its main elements, which are in certain interrelationships and relationships with each other in order to achieve the key goal of the enterprise - to ensure the proper level of its economic security. In addition to the goal, the system includes the operational objectives of its provision, entities, objects and mechanism of provision.

Investigating the influence of factors on the environment of economic security of the enterprise, taking into account their complexity and diversity, their basic list is formed for the expert evaluation with the use of substantiated methods and methodical recommendations for machine-building enterprises chosen as the object for research.

A method for determining the integral index of economic security based on the use of expert assessments and mathematical apparatus, which simplifies the practical use of this method, is suggested to determine the level of economic security of the machine-building enterprise.

In the third chapter «Current state and trends of the development of machine-building enterprises in the context of research of key resource-providing factors of economic security», the analysis of the condition and trends of the development of machine-building enterprises by the main components of economic security is carried out; the issue of the resource of innovations as components of providing of economic safety in the modern institutional environment is revealed; the analytical and methodical estimation of the influence of external and internal factors of the environment on the level of economic safety of the machine-building enterprise is conducted, priority of each of the proposed components is determined and the directions of security enhancement in the context of its main resource-providing subsystems are substantiated.

Nowadays, most of the machine building enterprises are hard hit by the consequences of economic reforms and are in a depressed condition (since there was not only a production reduction for export but also the actual collapse of the domestic market of machine-building products).

In the course of the research, attention was focused on the main resource-providing components of economic security, among which the dominant components were identified: financial and economic, intellectual and personnel, technical and technological. An important place in the overall list is the financial and economic component of the security, which is a subsystem that characterizes the quantitative and qualitative parameters of the financial state of the enterprise, which in a complex reflects the level of its financial security in the modern competitive environment. Equally important is the intellectual and personnel component, the need to identify which, as a key functional subsystem, is motivated by the role of personnel, which is both an object and the subject of a general system of economic security.

The diagnostics of the technical and technological component of economic security, the basis of which are fixed assets, are also carried out. It should be noted that technical and technological component is a priority among other functional subsystems as it is characterized by the following features: it directly affects the investment processes in raising the technical level of the business entities; to a large extent ensures the level of competitiveness of the products; affects the level of all other functional components of economic security and innovative and technological development of the enterprise.

An expert survey was conducted on the basis of the use of the Delphi method to determine the key factors affecting the economic security of the company. The main machine-building enterprises of the Ternopil, Khmelnytsky and Vinnytsia regions, which have strategic significance for the economy of the region and form their innovative potential, became the basis for the formation of a sample for survey's conduction and evaluation.

Result of the conducted research revealed that the analysis of factors of internal and external environment for the economic safety of machine-building enterprises and taking into account their influence will prevent or, in case of occurrence of destructive situations, localize their negative consequences with the lowest risks and losses for enterprise.

In the fourth chapter «Formation of the system and mechanism of organizational maintenance of economic safety of machine-building enterprises», the scientific-methodical and methodological bases of construction of an effective system of economic security are highlighted and its structural-component model is substantiated; the main stages and principles of forming an organizational and economic mechanism for providing economic security of the enterprise are considered; organizational measures for implementation of the environmental monitoring system as a tool for information and analytical support of the economic safety system of the machine-building enterprise are suggested.

The research of the formation of economic security system at the enterprises of the machine-building industry shows that their leadership in today's conditions focuses on the development of a strategy of enterprise development as a whole, and the question of the use of any of the existing mechanisms for determining the level of economic security for most enterprises remains unfulfilled. It is the lack of interest in implementation due to a lack of understanding of the relevance of the formation of the system of economic security on the basis of the effective use of its main resource-providing components does not allow to solve problems in this way.

Taking into account the aforementioned conditions, a structural-component model for the formation of an effective system of economic security of an enterprise is offered. It includes five important components: the target, theoretical-methodological, functional-providing, criterion-evaluative, effective, each of which provides the fulfillment of certain functions and operations with the purpose of adopting effective management decisions with a key focus - making effective management decisions designed to prevent the destabilizing effect of negative factors.

In the process of formation of the organizational and economic mechanism of economic security of the company it has identified four key blocks of it, in particular: organizational, economic, strategic and tactical, designed to carry out organizational, analytical and resource support providing, within which certain functions and

directions of its implementation are realized.

The process of environment monitoring for ensuring economic security including its key exogenous and endogenous components is also substantiated, which will allow to trace effectively trends of changes of the investigated internal factors, to determine on time the dynamics of changes in the needs of the external environment of machine-building enterprises, to assess the aggressiveness of competitors behavior and to take measures on time to ensure appropriate level of economic security for the future.

In the fifth chapter «Institutional mechanisms and formation of innovative platform for providing economic safety of machine-building enterprises» the features of innovation policy formation and the use of innovative potential as a factor of operation safety of an enterprise in the modern environment are considered; the directions of development of the innovation component and the mechanism of its infrastructure support are offered; it is substantiated that in the system of the institutional environment it is important to focus attention on the anticorruption component for ensuring the economic security of the enterprise in the context of the innovation chain «state-public-entrepreneurship (enterprise)».

In the conditions of dynamic development of modern society, the main direction of increasing the level of economic security of modern business entities is innovation and technological development, which involves the use of fundamentally new managerial approaches and advanced technologies, the transition to the release of high-tech products and the introduction of innovative structures of the new model, in the context of which conditions for realization of innovative potential of enterprises are created.

The effectiveness of the formation of innovative potential of the enterprise in terms of its main components is determined by the peculiarities of the use of certain types of resources throughout the life cycle of products that are created and implemented on the market. Taking into account main features of the system approach the model of management of an enterprise potential in the context of

economic safety providing and realization of its main components is offered.

As a part of the formation of innovative infrastructure for the development of modern enterprises, the necessity of creating industrial parks as the key vector of the innovation platform for providing a stable system of economic security of enterprises is substantiated and proved. Their creation will contribute to improving the investment climate, implementing a range of innovative opportunities and ensuring a healthy competitive environment for business.

According to the results of the research, economic losses of business entities are mainly related to obtaining permits for construction, production, state's structures approval, participation in public tenders and procurement, high crime rates. Significant problems arise in relations with the hired personnel. Changes in legislation, imperfect protection of the private property rights destabilize the situation. These problems are reflected in losses that can be estimated as a percentage of the value invested in business capital.

All these facts once again point out the standard corruption schemes that are observed in the institutional environment of business. In the context of certain institutional determinants, in the context of all levels of the system of economic security, it is appropriate to provide an anti-corruption component, which should play a dominant role in ensuring the economic security of the state, entrepreneurship and business.

Keywords: economic security, threats, risks, risks, institutional determinants, institutional environment, innovation and technological development, innovation platform, organizational and economic mechanism, resource-supplying components, control system.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	37
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА КЛЮЧОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	52
1.1. Систематизація та концептуалізація ключових положень теорії економічної безпеки у процесі розвитку суспільства.....	52
1.2. Інституційні засади організації та забезпечення економічної безпеки..	73
1.3. Економічна безпека підприємства: декомпозиція та характеристика основних її підсистем забезпечення.....	89
Висновки до розділу 1.....	123
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА СЕРЕДОВИЩА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	127
2.1. Методологічний інструментарій дослідження середовища забезпечення економічної безпеки підприємства.....	127
2.2. Чинники впливу середовища на стан економічної безпеки підприємства. Ідентифікація ризиків, небезпек та загроз.....	145
2.3. Система економічної безпеки підприємства та обґрунтування науково-методичних підходів для оцінювання її рівня.....	172
Висновки до розділу 2.....	200
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧУЮЧИХ ЧИННИКІВ ЇХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	203
3.1. Аналізування стану основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки машинобудівних підприємств.....	203
3.2. Ресурс інновацій як компонента забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств в сучасному інституційному середовищі....	235

3.3. Аналітико-методична оцінка впливу зовнішніх та внутрішніх чинників середовища на рівень економічної безпеки машинобудівних підприємств.....	251
Висновки до розділу 3.....	277
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	
4.1. Науково-методичні та методологічні основи побудови ефективної системи економічної безпеки підприємства.....	281
4.2. Формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.....	304
4.3. Упровадження системи моніторингу середовища як інструментарію інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки машинобудівного підприємства.....	320
Висновки до розділу 4.....	348
РОЗДІЛ 5 ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	
5.1. Особливості формування інноваційної політики та використання інноваційного потенціалу як чинника безпечності функціонування підприємства на сучасному етапі розвитку.....	352
5.2. Сенгуляритивність розвитку інноваційної компоненти та формування інфраструктури її підтримки в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств.....	382
5.3. Антикорупційна складова системи забезпечення економічної безпеки в контексті інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво».....	411
Висновки до розділу 5.....	424
ВИСНОВКИ.....	426
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	432
ДОДАТКИ.....	476

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах динамічно мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища вітчизняні підприємства стикаються з великою кількістю небезпек та загроз для свого функціонування, що спонукають їх до пошуку нових форм захисту, який стає домінантою у процесі досягнення ефективності завдань, поставлених перед ними. В контексті цього пріоритетом для кожного господарюючого суб'єкта стає побудова ефективної системи економічної безпеки, яка зможе забезпечити розвиток та захистити від можливих негативних впливів у процесі діяльності.

Слід відмітити, що саме на даний час, в умовах суспільної нестабільності та економічних трансформацій, недостатня увага приділяється власне визначенню ролі й місця економічної безпеки в системі управління підприємствами. Це призводить до неадекватної реакції окремих господарюючих суб'єктів на небезпеки та загрози, які виникають у сучасному економічному просторі і, як наслідок, окремі їх рішення виявляються помилковими, особливо щодо адаптації до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, використання моделей поведінки у нестандартних ситуаціях, реакції на чинники впливу тощо.

У процесі формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємств у комплексі із правовими, організаційними, фінансово-економічними, соціальними, екологічними, інноваційними структурно-функціональними його блоками ключове місце займають інституційні детермінанти, які визначають рамки забезпечення економічної безпеки у контексті розвитку сучасних суб'єктів господарювання, формування яких покладається на відповідне інституційне середовище.

В даному напрямі особливої актуальності набуває проблема формалізації інституційних детермінант та створення на їх основі дієвих механізмів забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств, у тому числі й машинобудівної галузі, яка обрана об'єктом дослідження.

Досліджуючи проблематику організаційного забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання, слід відмітити, що ключові методологічні, методичні та прикладні її питання висвітлюються у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: Б. Андрушківа, О. Анісімової, О. Арєф'євої, О. Барановського, Т. Васильціва, Л. Волощук, Л. Головкової, О. Груніна, В. Гусєва, Я. Жаліла, Д. Зеркалова, С. Ілляшенка, Г. Козаченка, Є. Кузьміна, В. Лук'янової, В. Мартинюка, В. Мунтіяна, В. Нижника, В. Пономарьова, С. Сидоренка-Стеценка, О. Сороківської, А. Сухорукова, В. Терехова, А. Турила, В. Франчука, А. Череп, Л. Шемаєвої, О. Шнипка, А. Сухорукова, Є. Олейнікова, В. Алєна, Дж. Вуда, К. Жукровської, С. Мердока, Д. Нортон, К. Річардса та ін. Зусиллями згаданих учених запропоновано організаційні, економічні, інституційні та правові засади економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях, виділено основні принципи та напрями вдосконалення та створення ефективної системи економічної безпеки підприємств.

Науковці у своїх працях достатньо глибоко дослідили функції, загрози та методи визначення рівня економічної безпеки сучасних господарюючих суб'єктів в умовах трансформаційних процесів, розробили основні підходи до аналізу її функціональних складових.

Незважаючи на багатогранність наукових розробок та досліджень даної проблематики, актуальними залишаються питання обґрунтування інституційних детермінант організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку, що й зумовило вибір теми, мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відповідає науковому напрямку та виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя в межах таких науково-дослідних тем: «Інноваційні підходи в управлінні економікою підприємств у сучасних умовах» (державний реєстраційний № 0111U002591), де автором запропоновано

напрями інноваційно-технологічного розвитку вітчизняних підприємств та формування інфраструктури його підтримки; «Удосконалення управління навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (державний реєстраційний № 0111U002590), де автором розроблено рекомендації щодо стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств та забезпечення їх економічної безпеки у контексті ланцюга «держава – наука і освіта – підприємство»; «Інноваційні, безпекові та ресурсні засади удосконалення управління підприємствами в умовах економічних реформ виробничої та соціогуманітарної сфер» (державний реєстраційний № 0117U004676), де автором досліджено питання економічної безпеки та її складових; розроблено пропозиції щодо формування організаційно-економічного механізму забезпечення (довідка № 2/28-438 від 28.02.2018р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є систематизація та розробка науково-методологічних, методичних та прикладних засад організаційного забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств з урахуванням чинників їх інституційного середовища. Відповідно до зазначеної мети поставлені такі завдання:

- уточнити зміст, сутність та наукові підходи до визначення дефініцій «економічна безпека підприємства», «забезпечення економічної безпеки підприємства», «система забезпечення економічної безпеки підприємства»;
- виокремити ключові детермінанти системи організації економічної безпеки з акцентом на інституційній її компоненті та запропонувати практичні механізми її забезпечення у контексті визначених базових інституцій її гарантування;
- проаналізувати організаційно-економічні передумови та обґрунтувати необхідність формування комплексної системи забезпечення економічної безпеки, конкретизувати її мету і завдання в умовах підприємств відповідно до суб'єкта та об'єкта дослідження;

- доповнити класифікацію складових економічної безпеки підприємства та обґрунтувати основні її ресурсозабезпечуючі підсистеми;
- узагальнити методологічний інструментарій щодо дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства;
- проаналізувати чинники впливу середовища на стан економічної безпеки підприємства та обґрунтувати інструментарій для їх оцінки в контексті захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз;
- удосконалити науково-методичні підходи до оцінювання стану економічної безпеки підприємства;
- провести діагностування стану та тенденцій розвитку підприємств машинобудівної галузі з урахуванням ефективності ресурсозабезпечуючих складових та індикаторів забезпечення їх економічної безпеки;
- обґрунтувати концептуальну модель формування системи забезпечення економічної безпеки в контексті розвитку промислових підприємств, за допомогою якої можна визначити й оцінити її стан та своєчасно реагувати на виникнення деструктивних ситуацій на підприємстві;
- удосконалити організаційно-економічний механізм економічної безпеки підприємства та розробити алгоритм реалізації з урахуванням ефективності його ключових структуроформуючих елементів та ресурсозабезпечуючих детермінант у контексті формування ефективної стратегії економічного розвитку сучасних промислових підприємств;
- удосконалити процес моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки з точки зору ключових її екзогенних та ендогенних складових та сформулювати процедурний алгоритм функціонування ефективної його системи у даному контексті;
- обґрунтувати особливості сучасного інституційного середовища організації забезпечення економічної безпеки та місце антикорупційної її складової;

- визначити пріоритети, напрями та механізми формування інноваційної платформи для забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств у контексті їх інноваційно-технологічного розвитку;

- запропонувати створення інноваційних структур та удосконалити механізм організаційно-інфраструктурного забезпечення розвитку сучасних суб'єктів господарювання та ефективного використання їх інноваційного потенціалу.

Об'єктом дослідження є організаційні процеси забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку та інституційні детермінанти економічної безпеки підприємств машинобудування.

Предметом дослідження є принципи, науково-методичні положення, теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі в умовах сучасних інституційних перетворень.

Методи дослідження. Методологія дослідження побудована на основі синтезу загальної теорії систем, теорій економічного розвитку, економічного аналізу, безпекознавства та інноватики.

Вирішення поставлених завдань і досягнення мети дисертаційної роботи обумовлює використання наступних *наукових методів дослідження: історичного, діалектичного та гносеологічного аналізу* – при дослідженні генезису теорії економічної безпеки та вивченні наукових підходів щодо формування понятійно-категоріального апарату стосовно економічної безпеки підприємства та її забезпечення (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 4.1); *наукової абстракції* – для визначення стану інституційного середовища та ключових детермінант забезпечення економічної безпеки підприємств (підрозділи 1.2, 4.1, 5.3); *аналізу і синтезу* – для вивчення особливостей, закономірностей та складових економічної безпеки підприємства (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2); *системного аналізу* – для ідентифікації екзогенних та ендогенних чинників впливу середовища на рівень економічної безпеки підприємства (підрозділи 2.1, 2.2, 3.3); *системного підходу* – з метою

побудови ефективної системи забезпечення економічної безпеки (підрозділи 2.1, 4.1); *монографічного обстеження та узагальнення* – для виявлення причинно-наслідкових зв'язків розвитку економічної безпеки підприємства, узагальнення методологічних засад дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища її забезпечення (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2); *формалізації та систематизації* – при обґрунтуванні методологічного інструментарію, розробленні методичного забезпечення та формування системи показників й аналітичних інструментів для оцінювання стану системи забезпечення економічної безпеки підприємства (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 4.2); *економіко-статистичного, фінансового й порівняльного аналізу* – для аналізування стану та виявлення тенденцій розвитку і структурних змін промисловості та підприємств машинобудівної галузі за визначений період дослідження (підрозділи 3.1, 3.2, 4.3); *графічний* – для наочного відображення статистичних показників, їх співвідношень та динаміки (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); *анкетування* – у процесі формування переліку ключових чинників (зовнішніх та внутрішніх загроз) економічної безпеки підприємств та обґрунтування ключових її складових (підрозділи 3.3, 4.2); *експертного опитування із застосуванням колективних методів оцінок – «Дельфі»* – для оцінювання впливу ключових факторів на загальний стан економічної безпеки досліджуваних підприємств та визначення вагомості її складових (підрозділи 3.3, 4.2); *структурний, функціональний, адаптивний та інтеграційний підходи* – при розробленні концептуального базису, моделі формування структурно-компонентної системи, організаційно-економічного механізму та інноваційної платформи для забезпечення економічної безпеки та розвитку сучасних підприємств (підрозділи 4.1-4.3, 5.1-5.3); *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень і висновків за результатами дослідження (розділи 1-5).

Теоретичну основу дослідження становлять монографії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених; законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України,

Міністерства промислової політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; офіційні публікації міжнародних організацій; експертні оцінки рейтингових агентств; матеріали, розміщені у мережі Інтернет; матеріали бухгалтерського та управлінського обліку, статистичної та фінансової звітності підприємств машинобудівної галузі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та вирішенні важливої наукової проблеми формування інституційних детермінант організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств у контексті їх інноваційно-технологічного розвитку.

Основні наукові результати дослідження полягають у тому, що

вперше:

- розроблено та обґрунтовано доцільність використання структурно-компонентної моделі забезпечення системи економічної безпеки машинобудівних підприємств. Особливістю цієї моделі є те, що її базисом послужило використання ситуативного підходу у процесі прийняття управлінських рішень, а ключовим спрямуванням – вжиття превентивних заходів, покликаних попередити дестабілізуючий вплив негативних факторів. Використання запропонованої моделі дозволить підприємствам локалізувати фактори негативного впливу із мінімально можливими втратами, а високий ступінь її гнучкості дасть змогу органічно поєднати елементи моделі із функціонуючими підсистемами економічної безпеки підприємства;

- виокремлено антикорупційну складову як ключову детермінанту інституційного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, а також здійснено теоретико-методологічне обґрунтування її місця та значення в інституційному середовищі функціонування вітчизняних машинобудівних підприємств у логічному взаємозв'язку економічних взаємовідносин трьох рівнів: «держава-громадськість-підприємництво»;

- розроблено теоретико-концептуальні положення формування індустріальних парків у якості інноваційних платформ, у межах яких суб'єкти

господарювання зможуть здійснювати ефективну діяльність, розробляти та впроваджувати ключові інноваційні рішення, що дозволить значно підвищити рівень їх економічної безпеки;

удосконалено:

- наукові підходи до формування комплексної системи забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств. Побудова такої системи, на відміну від існуючих, дозволить максимально врахувати та запобігти негативному впливу прямих та непрямих загроз, які мають місце в інституційному середовищі функціонування окремих суб'єктів господарювання, а також допоможе здійснити пошук конструктивних функцій та ефективних засобів впливу з метою запобігання виникненню дестабілізуючих ситуацій у майбутньому;

- методологічний інструментарій дослідження системи економічної безпеки. У контексті удосконалення методологічних засад запропоновано поєднати чотири елементи, а саме: методологічні засади, методи, підходи та принципи. Таке поєднання, на відміну від існуючих, дозволяє більш комплексно підходити до процесу оцінювання системи економічної безпеки підприємства з метою поєднання теоретичного інструментарію та практичних особливостей його діяльності;

- науково-методичне забезпечення процесу визначення рівня економічної безпеки підприємств шляхом розроблення покрокового сценарію реалізації окремих етапів, дій та розрахунків, спрямованих на оцінювання економічної безпеки у розрізі її ключових забезпечуючих складових за допомогою формування організаційного, оцінювального та контролюючого блоків. Таке оцінювання дасть змогу здійснювати постійний моніторинг системи економічної безпеки підприємств з метою своєчасного реагування на вплив потенційних і реальних загроз;

- організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на засадах адаптивного підходу, може модифікуватися та змінюватись залежно від впливу

чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ, а також відповідно до стратегічних цілей діяльності підприємства. Такий механізм дає змогу ефективно систематизувати інформаційні ресурси в єдину управлінську базу даних, наявність якої дозволить чітко ідентифікувати існуючі та потенційні загрози підприємства, а також здійснити прогнозування наслідків їх впливу на його виробничо-господарські процеси;

- науково-методичні підходи до проведення діагностування стану економічної безпеки підприємства, які на основі використання представлених індикаторів дозволили визначити агрегований її показник та оцінити її рівень для кожного досліджуваного підприємства машинобудівної галузі;

- процес моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки, який орієнтовано на оцінювання впливу ключових екзогенних та ендогенних складових, що, на відміну від відомих, дозволить більш ефективно визначати найважливіші чинники впливу, здійснювати комплексне оцінювання стану економічної безпеки на основі запропонованих її ресурсозабезпечуючих складових, поєднувати зовнішні можливості із обсягами внутрішнього ресурсного забезпечення виробничо-господарської діяльності підприємства;

набули подальшого розвитку:

- категоріальний апарат управління економічною безпекою підприємства в контексті його уточнення, зокрема запропоновано авторське визначення понять: *«забезпечення економічної безпеки підприємства»*, яке трактується як сукупність заходів (організаційних, профілактичних, пропагандистських, контролюючих, захисних тощо), що вживаються задля реалізації цілей безпеки; *«система забезпечення економічної безпеки підприємства»*, що розглядається як складний комплексний інтегрований елемент загальної системи управління підприємством на всіх рівнях, яка за допомогою ключових підсистем забезпечення та основних ресурсозабезпечуючих складових покликана гарантувати захист його інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз; *«економічна безпека підприємства»*, яке визначається як стан розвитку, що забезпечується методологічним інструментарієм менеджменту, за допомогою

якого можна досягнути уникнення, послаблення або локалізації небезпек і загроз за умови максимально-ефективного використання потенціалу підприємства в процесі досягнення ключових цілей його діяльності та в умовах сприятливого конкурентного середовища. Уточнення понятійно-категоріального апарату та доповнення термінології за тематикою економічної безпеки дозволить більш точно формулювати завдання безпекотворчих процесів вітчизняних підприємств, а також дасть змогу значно підвищити ефективність функціонування системи економічної безпеки;

- визначення понять, пов'язаних із системою інституційних детермінант забезпечення економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях, а також процесом формування інституційного розвитку суб'єктів господарювання, зокрема запропоновано авторське бачення понять *«інституція»* й *«інституційна детермінанта»*, які розглядаються у якості інструментів для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення процесів економічного розвитку суб'єктів господарювання;

- класифікація складових економічної безпеки, яка, на відміну від загальновідомих, передбачає наявність інноваційної та зовнішньоекономічної складової у системі економічної безпеки промислового підприємства. Такий підхід дозволяє керівництву машинобудівних підприємств чітко усвідомити важливість інноваційного розвитку та визначити його високий пріоритет у системі економічної безпеки;

- систематизація чинників внутрішніх і зовнішніх загроз діяльності машинобудівних підприємств, а також встановлення та обґрунтування питомої ваги складових економічної безпеки підприємств, що впливають на прийняття ефективних управлінських рішень, а також класифікація принципів забезпечення економічної безпеки, результатом застосування якої, на відміну від інших, є організація максимально ефективної роботи вітчизняних підприємств у рамках інформаційно-аналітичного, наукового, нормативно-правового та ресурсного забезпечення загальної її системи;

- теоретичні аспекти створення інноваційної платформи для забезпечення системи економічної безпеки промислових підприємств шляхом розвитку їх інноваційного потенціалу; запропонована концептуальна модель управління інноваційним потенціалом підприємства, на відміну від відомих, дозволяє виокремити здатності, існуючі та потенційні передумови інноваційної діяльності як елементи механізму управління економічною безпекою сучасних суб'єктів господарювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання машинобудівними підприємствами, організаціями та органами державного управління й місцевого самоврядування наукових розробок та практичних рекомендацій при формуванні заходів та стратегії забезпечення економічної безпеки у контексті їх розвитку.

Сформовані у дисертаційній роботі науково-методологічні положення та практичні рекомендації пройшли апробацію на підприємствах машинобудівної галузі, зокрема: запропонована комплексна система забезпечення економічної безпеки, сформована із врахуванням впливу існуючих прямих та непрямих загроз інституційного середовища та поетапний алгоритм оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, прийняті до впровадження ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра» (довідка № 16/1 від 16.02.2018 р.); результати проведеного експертного оцінювання на основі колективного методу оцінок «Дельфі» та система моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки, розроблена з урахуванням ключових її екзогенних та ендогенних складових, використані ПАТ «Тернопільський радіозавод «Оріон» (довідка № 444/175 від 28.02.2018 р.); рекомендації щодо інформаційно-аналітичного забезпечення у процесі формування системи моніторингу середовища економічної безпеки та запропонований механізм дослідження стану економічної безпеки, сформований на основі комплексної системи аудиту основних її підсистем забезпечення з акцентуванням уваги на інформаційній складовій, розглянуті та прийняті до впровадження ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» (довідка №576 від 05.03.2018 р.); представлена структурно-

компонентна модель формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки та організаційно-методичний підхід, розроблений із позицій впливу витратності факторів середовища на вибір пріоритетної стратегії розвитку підприємства, впроваджено у практичну діяльність ДП «Новатор» (довідка № 413 від 19.03.2018 р.); запропонований організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства та представлений алгоритм його реалізації, а також пропозиції стосовно створення служби економічної безпеки прийняті до впровадження ДП «Красилівський агрегатний завод» (довідка № 72-10/294 від 22.03.2018р.).

Окремі пропозиції та результати наукового дослідження передано до впровадження Тернопільській обласній державній адміністрації та районним держадміністраціям, зокрема: пропозиції, розроблені у рамках проекту «Створення індустріальних парків» розглянуто департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської ОДА та використано при формуванні плану заходів з реалізації «Стратегії розвитку Тернопільської області на період до 2020 року» (довідка № 02-247 від 13.03.2018 р.); окремі концептуальні положення та практичні рекомендації щодо необхідності створення індустріальних парків як ключового вектора та інноваційної платформи для забезпечення промислового розвитку регіонів та посилення економічної безпеки підприємств використано Чортківською міською радою при формуванні проекту індустріального парку «Чортків-smart» (довідка № 01-8/515 від 23.04.2018р.).

Теоретичні положення дисертації використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя при формуванні тематики лекційних і практичних занять із дисциплін: «Економічна та майнова безпека бізнесу», «Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств», «Антикризове управління», «Проблеми теорії та практики менеджменту» (довідка № 2/28-439 від 28.02.2018 р.); Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін: «Управління економічною безпекою організацій», «Правові та

нормативні основи забезпечення економічної безпеки», «Оцінка вартості майна та бізнесу» (довідка № 126-32/299 від 22.02.2018 р.); Хмельницького національного університету при викладанні дисциплін: «Управління економічною безпекою організацій», «Антикризове управління», «Управління ефективним розвитком підприємства» (довідка № 21 від 27.02.2018р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до формування теоретико-концептуальних основ і методології забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання у контексті їх інноваційно-технологічного розвитку та обґрунтовано науково-методичні рекомендації їх практичного застосування з метою підвищення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств в умовах інституційних трансформацій суспільства. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені у роботі, отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті положення, що є результатом особистого дослідження автора. Внесок автора у колективно опубліковані праці конкретизовано у переліку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та результати наукового дослідження доповідались та були схвалені на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: II, III, IV Міжнародних науково-технічних конференціях молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 2013, 2014, 2015 роки), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні аспекти ресурсовикористання» (м. Тернопіль, 2015 рік), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2015 рік), Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації» (м. Ніжин, 2016 рік), X Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 2016 рік),

XX Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 2016 рік), Міжнародній науково-практичній конференції «ОСББ: досвід, виклики, перспективи» (м. Тернопіль, 2017 рік), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2017 рік.); на Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнській науковій конференції ТДТУ імені І. Пулюя (м. Тернопіль, 2009 рік), XV, XVII, XVIII, XIX наукових конференціях ТНТУ імені І. Пулюя «Гуманітарні, соціальні та економічні науки» (м. Тернопіль, 2011, 2013, 2014, 2016 роки), Регіональній науково-практичній конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (м. Тернопіль, 2011 рік), II Всеукраїнській науково-практичній конференції пам'яті академіка НАНУ М.Г. Чумаченка «Розвиток науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» (м. Тернопіль, 2012 рік), III Всеукраїнській науково-практичній конференції пам'яті академіка НАНУ М.Г. Чумаченка «Сучасні організаційно-економічні механізми управління якістю та ресурсним потенціалом в умовах сфери послуг і виробництва (інноваційні аспекти)» (м. Тернопіль, 2014 рік), VIII Всеукраїнській науково-технічній конференції ТНТУ імені І. Пулюя (м. Тернопіль, 2015 рік), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку» пам'яті академіка НАНУ М.Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 2016 рік), Всеукраїнській науково-практичній конференції науковців та молодих вчених «Актуальні проблеми та перспективи розвитку підприємств та регіонів України» (м. Дніпропетровськ, 2016 рік), VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє» пам'яті академіка НАНУ М.Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 2017 рік), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації: соціально-

економічні та безпекові стратегії розвитку» пам'яті академіка НАН України М.Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 23 березня 2018 року).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 63 наукові праці, з них: 12 монографій, у тому числі 1 – одноосібна; 24 статті у фахових виданнях України та у виданнях, що включені в міжнародні наукометричні бази; 24 – тези доповідей у матеріалах наукових конференцій. За досліджуваною тематикою видано 3 навчальні посібники. Загальний обсяг публікацій складає 180,45 д.а., з яких 95,98 д.а. належать особисто автору.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг дисертації – 586 сторінок, у тому числі, основного тексту – 431 сторінка, включає 45 таблиць (з них 11 займають 11 повних сторінок), 69 рисунків (з них 14 займають 14 повних сторінок), 16 додатків, список використаних джерел налічує 393 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА КЛЮЧОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Систематизація та концептуалізація ключових положень теорії економічної безпеки у процесі розвитку суспільства

Розвиток соціально-економічних та політичних процесів, які відбуваються в останні роки, переконливо свідчать про те, що найактуальнішою і водночас найгострішою проблемою для нашої держави, окремих регіонів, галузей та підприємств, постає проблема забезпечення економічної безпеки. Від міри відповідальності та професіоналізму української влади при постановці, аналізі та вирішенні даної проблеми залежить поступ євроінтеграційних процесів, визначення реального місця національної економіки в системі світового господарства, фінансовий стан та розвиток підприємств, галузей, регіонів, соціально-економічне становище окремих громадян.

Гносеологічне коріння категорії «економічна безпека» проявляється через розгляд взаємозв'язку між розвитком і безпекою, що має складний діалектичний характер. Як зазначає, Л. Гнилицька, категорія розвитку імпліцитно містить у собі категорію безпеки, без якої не може існувати. Тому розвиток та безпека – це дві сторони загального процесу життя суспільства, а отже, й існування підприємства, що функціонує у ньому [53, с. 41].

Своєю чергою, В. Геєць підкреслює, що розвиток – це один із ключових елементів економічної безпеки, своєрідний спонукальний мотив для її гарантування та забезпечення. Якщо економіка держави, регіону чи окремого підприємств не розвивається, то різко скорочуються можливості їх виживання, опірність та адаптація до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз. При

цьому, за його визначенням, конкретний зміст проблеми взаємозв'язку економічної безпеки і економічного розвитку змінюються залежно від внутрішніх і зовнішніх умов, що складаються у певний період часу [74, с. 24].

За визначенням науковця, можна виділити три основні типи причин, що впливають на економічну безпеку та на економічний розвиток:

- шоки пропозиції, що спрямовані на виробничо-технологічний бік економічної системи (технологічні нововведення, кліматичні зміни, природні стихії, отримання доступу до нових джерел сировини, коливання світових цін на основні види природних ресурсів);

- політичні шоки, пов'язані з діями урядів, з розробкою і реалізацією макроекономічної політики, що впливає переважно на попит шляхом регулювання грошової маси, обмінного курсу, фіскальної політики;

- шоки в попиті приватного сектору на рівні підприємств та окремих суб'єктів бізнесу, що спричинені інвестиційними змінами, коливаннями споживчого попиту, інфляційними очікуваннями тощо.

Отже, аналіз теорій циклічного економічного розвитку свідчить про ключову роль в цих теоріях проблеми забезпечення економічної безпеки держави, регіону, галузі, окремого підприємства.

Як відомо, розвиток сучасних суб'єктів господарювання формується та забезпечується його детермінантами. Узагальнено детермінант (лат. *determinans* – визначальний) трактується як основний чинник або складова (компонент), що визначає розвиток певного явища, процесу. Із трактуванням детермінант пов'язаний і детермінізм – вчення про взаємозв'язок і об'єктивну зумовленість (причинність) явищ і процесів реальності (природи, суспільства, людської поведінки). У суспільстві, за трактуванням Ж. Гурвича [376, с. 57], детермінант – це універсальний чинник, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, позиціонуючи зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, детермінант їх наповнює змістом, зумовленим функціональною спрямованістю зазначеного середовища. У нашому дослідженні детермінант може бути визначений з двох позицій: з

одного боку, детермінанти безпекоорієнтованого розвитку сучасних суб'єктів господарювання, у т. ч. підприємств машинобудівної галузі, яка обрана об'єктом нашого дослідження – це умови, причини, фактори, від яких цей розвиток залежить, з іншого боку – це елементи, складові його забезпечення.

Повноцінне і ефективне вирішення завдань економічного розвитку, які стоять перед економікою держави в цілому, багато в чому залежить від результативності діяльності всіх суб'єктів господарювання, економіки окремих регіонів та підприємств певних галузей. Якщо економіка опирається на потужну виробничу базу, на високо розвинуті продуктивні сили та виробничі відносини, здатні успішно досягати поставлених цілей, то і вся сукупність економічних потреб буде задовольнятися своєчасно і повною мірою.

Термін «безпека» в перекладі з грецької мови означає «володіти ситуацією», що дозволяє розглядати її як такий стан суб'єкта, при якому зміни притаманних йому якостей та параметрів, внаслідок виникнення непередбачуваної ситуації, є незначними або добре контрольованими. Необхідно зазначити, що в країнах Західної Європи термін «безпека» почав вживатися наприкінці XII ст. і трактувався як стан відсутності або нейтралізації загроз, небезпеки, а також створення умов та соціальних інститутів, що його забезпечують. У слов'янському суспільстві, на думку С. Шкарлет [355, с. 7], дане поняття з'явилося у середині XV ст. як реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди, й у XVII ст. його вже почали відносити до державних і загальноновизнаних. У той час під поняттям «безпеки» почали розуміти ситуацію спокою в результаті відсутності реальної небезпеки як фізичної, так і моральної в державній і економічній сферах життєдіяльності.

У серпні 1881 р. в царській Росії було прийнято «Положення про заходи щодо охорони державного порядку і громадського спокою», де вперше було визначено поняття «державна безпека» [126, с. 8].

Як відомо, поняття «національна безпека» було введено Президентом США Теодором Рузвельтом у 1904 році, а в країнах Західної Європи термін

«економічна безпека» з'явився у 1970-х рр., його спрощено тлумачили як «економічний метод забезпечення національної безпеки» [46, с. 26].

У 1985 р. на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Резолюцію «Міжнародна економічна безпека», що стало підставою для офіційного визнання терміну «економічна безпека». Саме в цій резолюції вказано, що необхідно сприяти міжнародній економічній безпеці з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН був зроблений наступний крок – прийнято Концепцію міжнародної економічної безпеки. У ній було зазначено, що, оскільки взаємозалежність між країнами та регіонами є невідворотною умовою розвитку світової економіки, яка визначає спільність інтересів усіх країн у сприянні розвитку міжнародної взаємодії, усім країнам пішла б на користь стабілізація загального економічного торговельного та валютно-фінансового стану, справедливого вирішення існуючих проблем [223, с. 54].

Для багатьох держав процес інтегрування у світову спільноту виявився надзвичайно болючим, і хоча теорія глобалізації передбачала розвиток держав-учасниць, на практиці усе обернулося важким випробуванням для деяких народів. Країни Латинської Америки та Південно-Східної Азії, а також Україна на власному досвіді пізнали її тяжкі наслідки. Яскравим свідченням цього стали дві серії фінансово-економічних катастроф, що прокотилися світом наприкінці минулого сторіччя і на початку нинішнього. Після таких серйозних і неочікуваних потрясінь економічною безпекою стали опікуватися національні влади всіх країн, адже саме під впливом таких процесів соціальні та політичні домовленості потрапили під загрозу. Сучасна глобалізація – економічна інтеграція на глобальному рівні не обмежилася промислово розвинутими країнами. У 1980-х рр. завдяки поширенню економічної лібералізації спостерігався бурхливий, прискорений розвиток багатьох країн. На початку 1990-х рр. відбулося різке збільшення притоку капіталу, що посилювало позитивний імідж глобалізації. Але така тенденція тривала недовго, і незабаром

настали фінансові кризи зокрема у таких країнах як США, Японія, Південно-Східна Азія, Росія, Україна тощо [216, с. 14].

Наслідки кризових ситуацій у країнах, що інтегруються до глобальної економіки, посилили інтерес до економічної безпеки та змусили владу перевизначитися у своєму ставленні до неї. Це підштовхнуло до визнання важливості економічної безпеки у виявленні ризиків економічних потрясінь.

Вітчизняні спеціалісти та науковці звернулись до даної проблематики порівняно недавно, у зв'язку з формуванням в Україні економіки ринкового типу. Її поява обумовлена змінами, що відбулися і відбуваються в умовах діяльності підприємств. В Україні 16 січня 1997 року Постановою Верховної Ради України № 3/97-ВР була прийнята Концепція (основи державної політики) Національної безпеки України, де визначено основні загрози національній безпеці, в тому числі в економічній сфері. Через деякий час Концепція була замінена Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року [90] та новою редакцією Закону із змінами та доповненнями від 15 грудня 2005 року № 3200-IV [91]. Поряд із законом була затверджена Стратегія національної безпеки України на 2010–2015 рр. [292], а сьогодні Президент України П. Порошенко доручив у найкоротший термін підготувати проект нової Стратегії національної безпеки України на період до 2020 року.

Як зазначає А. Потіха, спільним недоліком усіх попередніх стратегічних документів у питаннях національної безпеки був їхній відверто декларативний характер, до того ж, російська агресія проти України звела нанівець більшість основних принципів, закладених у попередніх концепціях стратегії [260].

Під час підготовки нової редакції Стратегії національної безпеки України системоутворюючим став науковий підхід, що включає в себе як фахові експертні оцінки, так і математичні моделі прогнозування. Проект розроблявся відкрито й прозоро із широким залученням вітчизняних і міжнародних експертів, зокрема представників НАТО, країн ЄС і США.

Секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Турчинов назвав нову Стратегію національної безпеки першим документом, що був

розроблений винятково з практичною метою комплексного захисту національної безпеки й територіальної цілісності України.

Виходячи з викладеного вище бачимо, що в Україні дослідження проблематики економічної безпеки знаходиться в стані наукового обґрунтування відповідно до специфіки сфери застосування. Категорія економічної безпеки є відносно новою для української економіки, а проблема забезпечення належного рівня економічної безпеки нашої держави – багатоаспектна, тому всі сучасні антикризові заходи повинні формуватися, виходячи із глобальної мети – забезпечення національної безпеки України, а також локальних завдань, що стосуються економічної безпеки окремих регіонів, галузей, підприємств.

На противагу нашій державі, в країнах з розвинутою економікою (наприклад, у США, Японії, Франції, Англії) нагромаджено чималий досвід забезпечення національної економічної безпеки. Так, пріоритетним напрямком у політиці США з 90-х років стало забезпечення економічної безпеки країни. У лютому 1993 року державний секретар США У. Крістофер підкреслив, що зовнішня політика держави повинна триматися на «трьох китах»: зміцнення економічної безпеки країни; підтримання демократії; дотримання прав людини. Крім того були визначені загрози економічній безпеці США та створено каталог загроз та проведена їх оцінка. На сьогоднішній день вважають, що саме у США розроблено найбільш повну та ефективну концепцію економічної безпеки держави [217, с. 42].

Слід відмітити, що в останні роки на базі усвідомлення всього калейдоскопу критеріїв, чинників і загроз економічній безпеці відбувається процес систематизації та концептуалізації цього поняття як наукової категорії. Аналіз наукових публікацій свідчить про різноманітність наукових підходів, концепцій та певних теорій стосовно визначення сутності поняття «економічна безпека», її забезпечення та функціонування. Це вказує, з одного боку, на важливість та складність проблеми, а з іншого – про незавершеність методичного опрацювання та необхідність подальших досліджень як у

загально-теоретичному, так і у теоретико-прикладному плані, спрямованих на вирішення проблем забезпечення безпеки у ключових сегментах та галузях національної економіки.

У широкому розумінні безпека – це здатність до виживання, незалежності, самобутності, тобто всього того, що забезпечує можливість розвитку. У літературі відсутнє єдине загальноприйняте визначення економічної безпеки в її конкретному змісті, не обґрунтовано комплексні критерії, що дають змогу здійснювати виміри економічної безпеки, оцінювати її стан і надавати пропозиції щодо заходів для її забезпечення.

Наповнення інституціональними смислами ідеї національної безпеки вимагає, щоб вона визначала поведінку державних установ і силових структур. Із цього погляду державну безпеку слід розглядати в цілому як організацію діяльності з підготовки до постійної безпеки, що включає такі елементи, як: правове забезпечення, політика та стратегія, цивільні та військові організації охорони та оборони, інфраструктура, економічна безпека, освіта та міжнародна взаємодія [271, с. 60].

Основні проблеми, які постають при формуванні теоретико-концептуальних засад загальної економічної безпеки, вчені формують за такими ознаками:

- гострі – невідкладні проблемні питання, які потребують термінового вирішення та перегляду;
- суттєві – актуальні проблемні питання, які виникають при розгляді основних аспектів економічної безпеки, але несуттєво впливають на формування системи безпеки;
- перспективні – складні проблемні питання, які обов’язково мають бути взяті до розгляду та потребують інноваційних рішень [127, с. 79].

Загалом, економічна безпека, як дефініція розглядається під різними кутами зору, проаналізуємо деякі визначення даного поняття, погоджуючись із твердженням О. Барановського щодо того, що економічна безпека являє собою

надзвичайно складну систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку» [16, с. 13].

Аналізуючи праці Є. А. Олейникова бачимо, що він визначає економічну безпеку як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [239, с. 11]. Інший науковець – Д. В. Сидоренко-Стеценко у своїй праці стверджує, що економічна безпека – це стан, при якому будь-який суб'єкт є надійно захищений і не підлягає негативному впливу будь-яких факторів. У широкому науковому розумінні під безпекою розуміється захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації та моральних ідеалах, необхідних для життєдіяльності та розвитку населення [278, с. 112]. Своєю чергою, В. Я. Тамбовцев визначає економічну безпеку “...як сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей системи” [299, с. 4].

Розглядаючи захист національних інтересів, слід апелювати до погляду групи відомих вітчизняних вчених О. Крамаревої [137] та І. Михасюк [216], які розглядають економічну безпеку як наслідок глобалізації, крізь призму забезпечення міжнародної безпеки.

Своєю чергою О. С. Власюк виділяє економічну безпеку як категорію в функціонально-структурному аспекті, тобто як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки, які відображають функціонування окремих „блоків” або сфер економічної системи держави [45, с. 7].

У науковій роботі І. І. Подік, яка присвячена визначенню основних засад проблеми економічної безпеки держави, вона визначається як „стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз” [249]. На противагу, Б. В. Губський та інші науковці трактують економічну безпеку не тільки як захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми

реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально економічної стабільності суспільства [63; 78; 121; 137; 222].

А. Я. Новак у своїх дослідженнях трактує економічну безпеку “....як можливість і здатність задовольняти суспільні потреби” [225, с. 170]. Подібне визначення зустрічаємо у науковому доробку Д. О. Пащенко, який визначає економічну безпеку як здатність економіки держави забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на різних рівнях [246, с. 58].

О. Ф. Новікова та Р. В. Покотиленко відзначають, що економічна безпека – це стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних загроз та інших загроз національній безпеці, які на них впливають [226, с. 35]. Бачимо також, що В. А. Заброцький та М. В. Капустін дотримуються ідентичної думки щодо ніші економічної безпеки, але наводять інше її трактування, зокрема, що економічна безпека – це кількісна і якісна характеристика властивої системи, що відображає здатність до самовиживання та розвитку в умовах виникнення економічних загроз [87, с. 35].

В. Акімов, Є. Бридун та М. Ватагін під економічною безпекою розуміють сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення і удосконалення; захищеність економічних, політичних, екологічних, правових та інших потреб суспільства і його громадян; забезпечення передумов для виживання в умовах кризи та майбутнього розвитку; захист життєво важливих інтересів країни та її території, зважаючи на ресурсний потенціал, збалансованість та динаміку розвитку; створення внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності від дестабілізаційних впливів; конкурентоспроможність країни на світових ринках, об’єктів і територій на внутрішньому ринку та стійкості фінансового становища; забезпечення належних умов життя та стійкого розвитку особистості, збереження екології тощо [1, с. 29].

Відомий російський учений П. Белов трактує економічну безпеку як сукупність умов і фактів, які забезпечують незалежність національної економіки її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення [19, с. 5].

М. Губський, стверджує, що “економічна безпека визначає спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій” [63, с. 15]. Подібне визначення запропонував і Г. Пастернак-Таранушенко, формулюючи економічну безпеку як “...стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців” [244, с. 25]. В цьому руслі розглянув досліджуване поняття й С. Приходько, який підкреслює, що економічна безпека – це такий стан економіки, внаслідок якого держава гарантує індивідам певну безпеку, в т.ч. і економічну. Однак автор вказує, що з іншого боку – вона представляє собою джерело загроз для них [263, с. 53].

Л. Шемаєва розглядає економічну безпеку як такий стан економіки, коли економічне благополуччя учасників відповідних суспільних відносин, стабільність внутрішнього ринку даної країни хоча і залежить від дії зовнішніх чинників, проте негативний вплив останніх нейтралізується резервами господарюючого суб’єкта, що дозволяє зберегти його стабільність [353, с. 42].

Економічна енциклопедія визначає економічну безпеку як створення державою та її органами умови, гарантії забезпечення недоторканності власності, майна, недопущення економічних збитків, захист економічних інтересів суб’єктів підприємницької і неприбуткової діяльності від можливих внутрідержавних чи зовнішніх загроз або посягань. Організований державний чи внутрівідомчий захист відтоку або позбавлення конфіденційності, секретної економічної інформації [72, с. 89].

Таким чином, проаналізувавши варіацію тлумачень поняття «економічна безпека» бачимо, що дане визначення наводиться багатьма вченими виходячи з трактування поняття «національна безпека», яке формалізовано представлено у Законі України «Про основи національної безпеки України» [91]. Проте, на нашу думку, такий механізм переходу від трактування національної безпеки до економічної (як предмету економічної науки) є неправильним.

З огляду на зазначене вище, Я. Жаліло пропонує трактувати економічну безпеку як складну багатофакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і економіки держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному економічному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [82, с. 35-36].

Таке визначення суті поняття «економічна безпека» вважаємо найбільш повним і комплексним. Воно також може бути методологічною основою для визначення місця і ролі її у структурі економічної безпеки підприємства та підприємництва.

Узагальнюючи напрацювання вітчизняних науковців О. Білорус, Л. Головкової, Я. Жаліло та Д. Лук'яненко, В. Пономаренка та ін. [25; 56; 81; 252] бачимо, що сферою застосування категорії «економічна безпека» є різні рівні управління – від міжнародного до рівня окремого підприємства суб'єкта господарювання або приватної особи. Ці рівні є тісно пов'язаними між собою в межах глобальної системи, де небезпека на вищому рівні управління є зовнішньою загрозою для безпеки на нижчому рівні, та навпаки – небезпека на нижчому рівні становить внутрішню загрозу для безпеки вищого рівня управління.

Загалом, поняття «економічна безпека» є багатограним та трактується практично у всіх життєво важливих напрямках та сферах національної

економіки. Слід відмітити, що саме економічна безпека є її функціональною складовою, фундаментом та матеріальною основою (рис. 1.1).

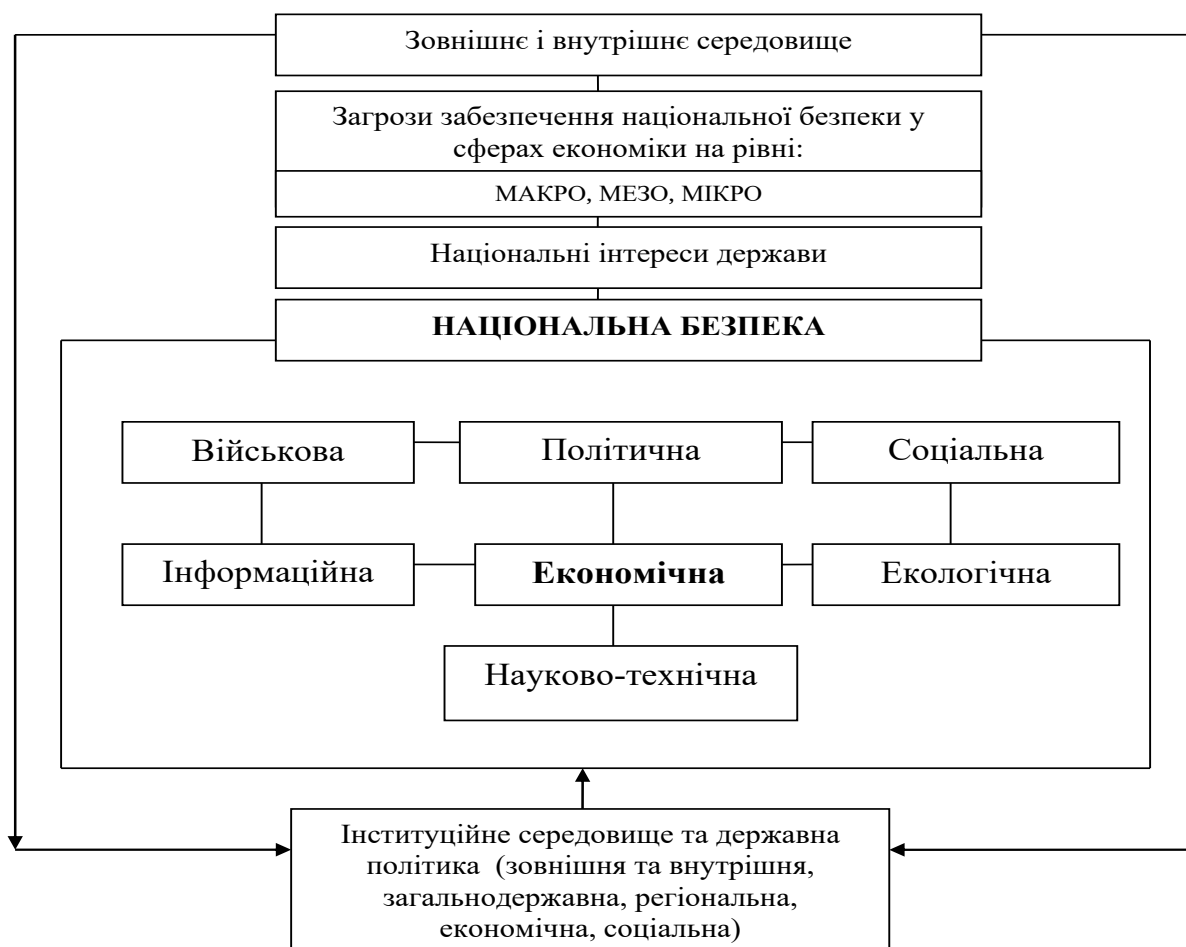

Рис. 1.1. Логіко-структурна схема взаємозв'язку категорій «національна безпека» та «економічна безпека»

Примітка: запропоновано автором, джерело [169, с. 23].

Аналізуючи дану схему бачимо, що ключовим елементом тут є національна безпека. Саме вона повинна забезпечити прагнення країни досягти на міжнародній арені та підтримувати такі загально-цивілізаційні фундаментальні цінності, як суверенітет і територіальну цілісність. Дана категорія має значення для всіх соціальних груп і виражена в оцінці задоволення основних потреб людини, таких як: існування, стабільність, особистість, благополуччя та задоволення. Вона дає змогу прийняти інші

складові безпеки, такі як національні та державні інтереси, національного суверенітету та державної стратегії [238, с. 45].

Слід відмітити, що вітчизняне законодавство орієнтоване на гарантування національної безпеки, а економічна безпека позиціонується як одна із стратегічно важливих її функціональних складових. Несформованість законодавчої бази у сфері безпосереднього регулювання відносин, пов'язаних із гарантуванням економічної безпеки не лише створює інституційні бар'єри та ускладнює процеси її забезпечення, але й формує неконтрольовані виклики і загрози для розвитку держави, стримує нарощення її економічного потенціалу, перешкоджає побудові ефективних механізмів і засобів протистояння дестабілізуючим впливам в умовах трансформаційних змін та невизначеності економічного середовища.

Як зазначає В. В. Бойко, полігамна природа економічної безпеки держави апріорі забезпечує формування різноаспектних концептуальних позицій серед науковців стосовно тлумачення сутнісно-функціональних характеристик цієї економічної категорії. Це, своєю чергою, ускладнює процеси вибору стратегії, інструментів і засобів зміцнення економічної безпеки держави, структуризації її функціональних складових, формалізації методики оцінювання рівня безпеки, побудови превентивних механізмів захисту від різного роду загроз [31, с. 164].

Серед першочергових проблем забезпечення економічної безпеки держави є відстеження й оцінка рівня загроз пріоритетним національним інтересам, а, отже, їх взаємозалежність: розрахунок сумарного потенціалу, розкриття закономірності «пріоритети національних інтересів – загрози».

Загалом, слід відмітити, що дослідження сутності явища економічної безпеки є більш доцільним на засадах розмежування двох підходів (по аналогії з процесом розвитку) – макроекономічного, що охоплює рівень міжнародної, національної, галузевої та регіональної безпеки, та мікроекономічного, що охоплює рівень безпеки суб'єктів господарювання, зокрема підприємств.

Визначення сутності економічної безпеки на мікрорівні неможливе без чіткого уявлення її сутності на макрорівні, зокрема, рівні національної

економічної безпеки, загрози якої формують суттєві зовнішні ризики для кожного окремого підприємства.

Наявність і прояви загроз є першопричиною виникнення та розвитку поняття «економічна безпека», а функціональність її полягає у виявленні, локалізації та подоланні відповідних загроз. Виклики генерують нові ситуації, за яких виникають певні потреби, відповідно до них мають бути здійснені певні дії для досягнення конкретного стану безпеки. Тому в дослідженнях безпеки в різних вимірах мають бути чітко визначенні виклики та загрози. Тільки такий підхід дасть змогу отримати об'єктивну оцінку феномена безпеки.

У своїй аналітичній доповіді Президент України П. Порошенко [5, с. 245-250], станом на 2016 рік акцентує увагу на семи ключових загрозах економічній безпеці нашої держави на сьогоднішній день, зокрема:

1. Звуженні масштабів економіки.
2. Пікових рівнях падіння економіки упродовж трирічного циклу рецесії.
3. Деіндустріалізації та закріпленні низькотехнологічної структури економіки.
4. Стагнації інвестиційної активності.
5. Нестабільності національної грошової одиниці в умовах високої зовнішньоекономічної залежності.
6. Високому інфляційному тиску на тлі загального дефляційного тренду в більшості розвинених країнах світу.
7. Накопиченні боргового дисбалансу.

Існуючі зарози, інституційні масштаби й підтверджуючі їх факти, порівняння зазначених показників з економічними тенденціями у даній сфері інших держав, а також сформовані ключові висновки щодо можливості усунення загроз та вирішення конкретної проблеми щодо забезпечення економічної безпеки нашої держави систематизовано у таблиці додатку А.

Загалом аналізуючи науковий доробок відомих учених із даної проблематики [6; 25; 33; 69; 149; 269], у попередніх наших дослідженнях [169, с. 30-35] обґрунтовано перелік основних цілей та загроз

економічній безпеці держави (рис. 1.2), сформовано перелік загроз та небезпек (додаток Б) визначено комплекс факторів, які впливають на забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання (зокрема й машинобудівної галузі, яка обрана об'єктом нашого дослідження).

Рис. 1.2. Основні цілі та загрози економічній безпеці держави

Примітка: сформовано на основі попередньо проведених досліджень [169, с. 30-35].

Попередньо проведені дослідження [164, с. 40] дозволили сформувати систему зовнішніх та внутрішніх загроз ведення та розвитку бізнесу. Серед усіх загроз до внутрішніх слід віднести:

- відсутність на державному рівні розробленої концепції та системи економічної безпеки;
- низький рівень науково-технічного потенціалу, втрата лідерства на важливих напрямках науково-технічного розвитку;
- високий рівень зношеності матеріально-технічної бази багатьох економічних галузей, передусім матеріального виробництва;
- необґрунтована лібералізація зовнішньоекономічної діяльності;
- надто різка диференціація у доходах та споживанні населення, зростання рівня бідності, високий рівень безробіття;
- негативна, антисоціальна політика у сфері приватизації, що призводить до значного зниження вартості об'єктів приватизації;
- криміналізація економіки, зростання її «тіньового» сектора, поширеність організованої злочинності на ключові галузі економіки України;
- високий рівень корупції у державно-управлінській сфері;
- недосконалість законодавства у сфері економічних відносин та механізмів формування економічної політики;
- низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці, тощо.

Зовнішні загрози своєю чергою можна класифікувати на наступні види:

- зниження інвестиційних надходжень в економіку держави;
- значна частка сировинного експорту у зовнішньоекономічній діяльності та втрата традиційних ринків збуту;
- залежність забезпечення України від імпорту продовольчих товарів, товарів повсякденного попиту, технологічної продукції стратегічного значення;
- скуповування іноземними фірмами підприємств України з метою усунення їх як з зовнішніх, так і внутрішніх ринків збуту;
- негативний вплив на національну економіку світових фондових, фінансових та валютних ринків; високий рівень зовнішнього боргу, тощо.

Концепцію побудови системи економічної безпеки України та в її рамках кожного суб'єкта господарювання можна представити наступним чином (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Концепція побудови системи економічної безпеки держави та окремих суб'єктів господарювання у контексті їх економічного розвитку

Примітка: власна розробка автора.

Розглянемо зарубіжний досвід дослідження питання формування концепції забезпечення економічної безпеки. Отже, виходячи з інституціонального теоретичного підходу до безпеки як інституту сприйняття

та поведінки, на основі аналізу об'єктивних і суб'єктивних аспектів ризику та сформульованих швейцарським дослідником Д. Фрейєм положень, можна виділити такі її форми: безпеку, коли реальна загроза значна і її сприйняття відповідне; одержимість, коли незначну небезпеку сприймають як велику; помилкову безпеку, коли суттєву загрозу розглядають як незначну; реальну безпеку, коли зовнішня загроза незначна і сприймається правильно [120, с. 52].

Польська дослідниця К. Жукровська, вивчаючи різноманітні аспекти безпеки, ідентифікувала безпеку як стан, за якого відсутня небезпека, причому визначає «тверді» та «м'які» аспекти безпеки. «Тверді» аспекти вона відносить до військової сфери, а «м'які» – до позамілітарної. Сфера економіки (економічна та політична стабільність, процвітання та лібералізація внутрішньої та міжнародної торгівлі), безперечно, зміцнює внутрішню безпеку країни, адже в нових умовах вона набула нового змісту як міжнародна безпека. Важко визначити, який із цих процесів розпочався раніше. Автор зазначає, що добробут легше будувати разом, ніж один проти іншого [393, с. 33].

Розуміння безпеки як процесу передбачає, яким чином об'єкти безпеки зазнають постійних динамічних змін, які відбуваються відповідно до природної взаємодії та умов. У структурі таких об'єктів немає нічого, що не потребує покращення. Іншими словами, безпека безперервної діяльності осіб, громад, країн або міжнародних організацій спрямована на створення бажаного стану безпеки. У такому разі безпека означає неперервну діяльність суб'єктів, соціальних груп або організацій з метою формування бажаного її стану. Безпека, як процес, означає постійне формування суб'єктної, предметної, просторової її сфер та неухильне зростання впливу на соціально-економічні процеси в суспільстві.

Ще одним важливим моментом для розуміння феномена безпеки є її сприйняття як головної потреби, цінності та мети для існування людини та соціальних груп. Зокрема, Р. Кужняр стверджує, що безпека є основною екзистенціальною потребою індивідів, соціальних груп і, нарешті, країн. Ідеться не тільки про виживання, цілісність чи незалежність, а та про безпеку

розвитку, яка полягає в забезпеченні захисту та посиленні єдності окремих осіб, організацій і нації [384, с. 116].

В. Сенчагов побудував концепцію, засновану на умовах безпеки переходу на інноваційний шлях розвитку та критеріях інвестиційної політики при переході до інноваційної, конкурентоспроможної економіки. Серед факторів, які безпосередньо впливають на стабілізацію соціально-економічного стану в країні та досягнення економічної безпеки, науковець виділяє транспортну, енергетичну, сировинну та продовольчу безпеку. В. Сенчагов також став автором методології індикативної системи безпеки. З приблизно 150 індикаторів, що характеризують економічну безпеку, учений відібрав 19, які мають особливу чутливість до збоїв у життєзабезпеченні економічних систем. Але у зв'язку з фінансовою кризою 2008 р. перелік їх розширився до 32. Відхилення від рекомендованих значень індикаторів вказує на небезпеку переростання окремих загроз у системну кризу, яка може призвести до дестабілізації економіки країни [276, с. 42].

Отже, концепція економічної безпеки щодо національної економіки та категорій, що її характеризують, з одного боку, є відносно ізольованою макросистемою (або підсистемою) суспільства, з іншого – сукупністю ресурсів і результатом діяльності країн. Кожен із цих підходів дає змогу побачити інші сторони її сутності, структуру та функції.

Проблема побудови ефективної системи економічної безпеки на рівні держави, регіону, окремого підприємства існувала завжди, але сьогодні, в умовах євроінтеграційних процесів, вона набула особливої уваги і вимагає формування, як уже зазначалось, комплексного підходу до її розв'язання.

У контексті зазначеного обґрунтовано необхідність побудови парадигми організації адаптивно-трансформаційних заходів з формування системи комплексної економічної безпеки підприємств відповідно до вимог ЄС (рис. 1.4), яка включає основні екзогенні та ендогенні рівні її забезпечення, найважливіші етапи, засоби та інструменти адаптації, а також організаційно-економічні механізми реалізації зазначених процедур.

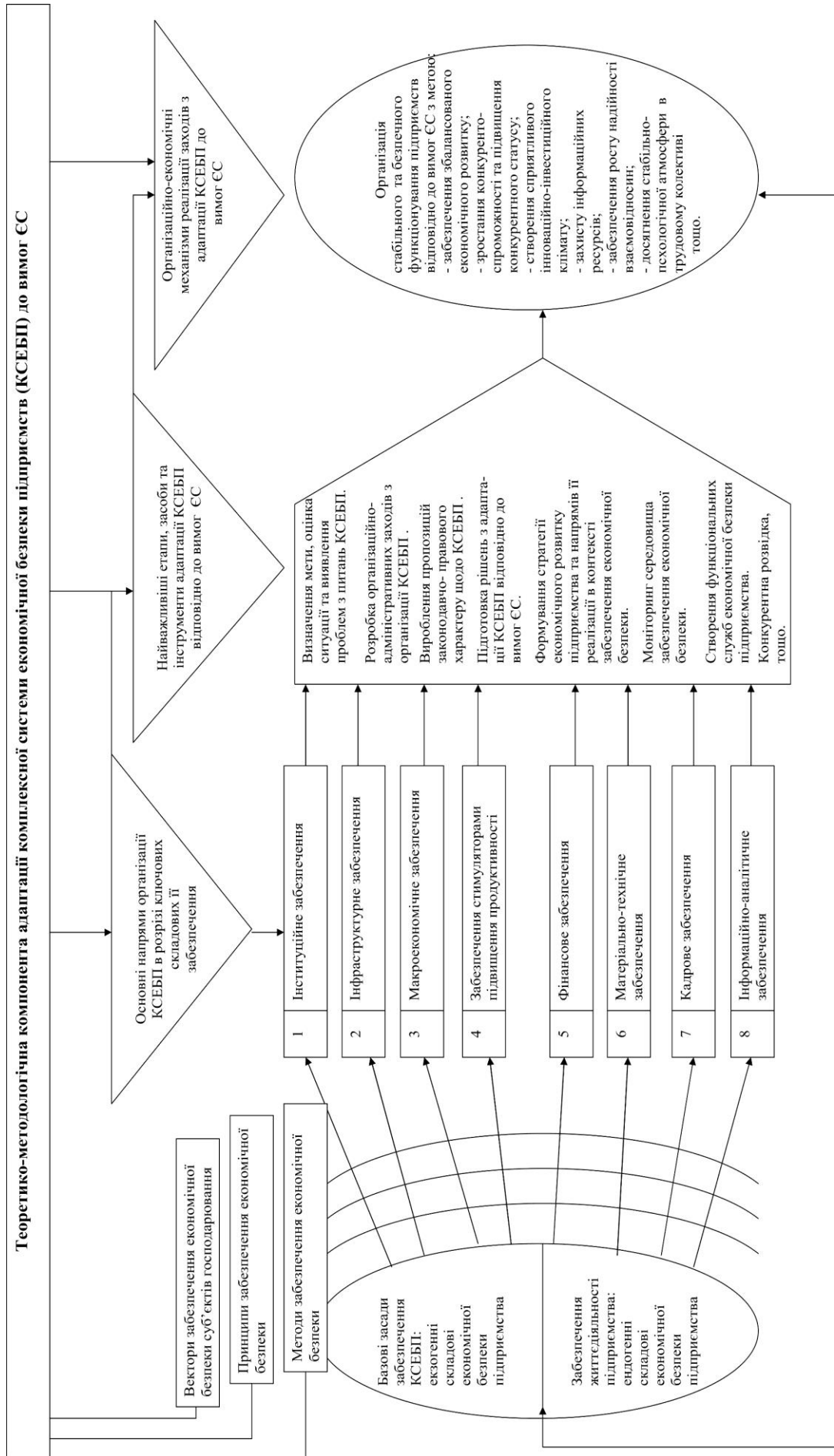

Рис. 1. 4. Парадигма організації адаптивно-трансформаційних заходів з формування комплексної системи економічної безпеки підприємств відповідно до вимог ЄС

Примітка: власна розробка автора.

Аналізуючи модель комплексної системи економічної безпеки варто виділити передусім три основні чинники, які її формують:

- економічна незалежність, що означає насамперед самостійне формування економічної політики, здійснення державного контролю над національними ресурсами та державного регулювання економіки, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає забезпечення міцності і надійності всіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто можливість вибору власної моделі розвитку, спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну діяльність, розвивати інтелектуальний та духовний потенціал країни [163, с. 99].

Основними моментами, що визначають місце комплексної системи економічної безпеки в контексті забезпечення національної безпеки, виділяють такі:

1. При вирішенні проблем у всіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль економіки, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства. Не може забезпечуватись економічна безпека при слабкій і неефективній економіці, так само, як не може бути одночасно військової безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти.

2. В Україні криза суспільства найбільшою мірою охопила саме економіку, оскільки мала місце катастрофа планової економічної системи та намагання побудувати щось інше, схоже на капіталізм західного зразка. Подібна «перебудова» уже сама по собі є джерелом численних потрясінь, а отже, і загроз безпеці країни.

3. Наслідки загроз безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічного погляду. Тобто йдеться про кількісний підрахунок збитків, на основі чого визначається система пріоритетів.

Таким чином, бачимо, що вплив економічної безпеки на виробничий сектор економіки реалізується через певні організаційно-економічні механізми, суть яких визначається характером економічних відносин та їх складових елементів.

1.2. Інституційні засади організації та забезпечення економічної безпеки

До об'єктів економічної безпеки України належать не лише держава, її економічна система та всі природні багатства, а й суспільство з його інститутами, установами, підприємствами та організаціями, а також кожна окрема особа.

Суб'єктами економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства та інші органи державної влади, податкові й митні служби, банки, біржі, фонди і страхові компанії, а також виробники, продавці продукції і вітчизняні споживачі.

Предметом державної діяльності в галузі економічної безпеки є:

- визначення і моніторинг чинників, що підривають стійкість соціально-економічної системи і держави в короткостроковій і довгостроковій перспективі;
- формування економічної політики та інституціональних перетворень, що усуває або пом'якшує шкідливий вплив цих чинників у рамках єдиної програми економічної реформи.

Предметом вивчення економічної безпеки є діяльність особистості, суспільства і держави по захисту їхніх інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз як в економічній сфері в цілому, так і в окремих галузях національної

екноміки, її складових; концептуальні основи; загальні закономірності; принципи і основні напрями забезпечення економічної безпеки [45, с. 9].

У контексті еволюції теорії економічної безпеки домінуючу роль відіграє інституціональна теорія. Проведені дослідження у даному напрямі вказують на те, що орієнтація на інституціональний напрям відповідно до своєї природи, з одного боку, породжує безліч критичних зауважень, з іншого – виникають усе нові та нові концепції та постулати безпекоорієнтованої економічної політики.

Будь-яке важливе завдання в сучасному суспільстві, в тому числі і забезпечення економічної безпеки на різних рівнях агрегування даної проблеми, вирішується в організованих базових інститутах, або як сьогодні часто називають – інституціях, які використовують для цього відповідні інструменти впливу.

Погоджуємося з О. Іншаковим та Д. Фроловим, що саме інституція виступає рушійною силою будь-якої цілеспрямованої діяльності та є базовою категорією інституціональної теорії. Натомість інститут – це поняття більш складне. Інститут можна трактувати як функціональну організацію, за допомогою якої здійснюється реалізація конкретної системи однорідних інституцій. Тобто інститути важливо розуміти як складні чинники суспільного виробництва, що є видовими комплексами взаємодії інституцій і організацій, які закріплюють ефективні інституції в рамках господарської системи. Інститути – це типові комплекси інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями, що еволюційно склалися, їх функціональної структури [111, с. 53]. Відповідно, кожен інститут має у своєму складі унікальний набір інституцій, що дає можливість урізноманітнити форми організації людської діяльності.

За трактуванням О. Шпикуляка, інституції – правила, традиції, усталені стереотипи, а інститути – організаційно-оформлені утворення, які підтримують правила, інституції, формують умови життєдіяльності й можливості суспільного буття [357, с. 163].

Як відомо, базові інститути в економічному просторі, визначають спосіб господарювання в конкретних умовах. Такими є інститути: обміну; влади; приватної власності; прибутку; конкуренції; а також найманої праці.

В політичному просторі базові інститути створюють передумови для прийняття і реалізації рішень з боку держави. Маються на увазі інститути політичного ладу: самоврядування, вибори, багатопартійність і демократична більшість.

Своєю чергою, інститути, у базовому просторі ідеології, служать процесам, що формують соціальну поведінку, у відповідності з визнаними нормами поведінки та системою пануючих цінностей. До них відноситься інститут ідеології, що заснований на концепції індивідуалізму, верховенства окремої особистості у визначенні загальних норм поведінки.

Інститути, у юридичному просторі, визначають умови правової поведінки людини у процесі соціального відтворення. Вони створюють основу для економічної безпеки держави. Такими є правові установи, прокурори і судді, що відповідають за забезпечення порядку і законності у суспільстві і національній економіці. Вони мають характер як формальних (прокуратура, судова система), так і неформальних (звичаї, традиції) інститутів.

Інститути морально-етичного простору, визначають умови поведінки людини, моральні та етичні норми. Вони також створюють основу для економічної безпеки держави.

Інститути у культурній площині – також визначають умови поведінки людини. Основою їх функціонування є вроджена і набута культура людини і суспільства. Їх також можна віднести до установ, що створюють основу економічної безпеки.

В природничо-кліматичному просторі інститути визначають умови реалізації процесів соціального відтворення. З одного боку, це фактори її творення, а з іншого – обмеження для неї. Вони мають характер організацій моніторингу зміни природи і клімату і її наслідків для процесів відтворення в національній економіці, а також для поліпшення процесів буття суспільства. Це

спеціалізовані установи, що вивчають майбутнє погодніх змін, стихійного лиха (землетруси, повені, пожежі, зсуви) і реагують на них.

Базові інститути, у контексті військово-оборонного простору, визначають умови реалізації оборонних намірів, а в широкому розумінні, безпеки держави. Ними є військові та воєнізовані інституції, засновані для моніторингу загроз і застосування сили для забезпечення існування суспільства і функціонування економічних основ безпеки держави (збройні сили, поліція, пожежні і аварійні організації).

Серед базових інституцій ринкової економіки, тобто в економічному просторі значне місце відводиться фінансовим інститутам. Вони виконують в економіці, а отже, і в процесі формування економічної безпеки значну роль, бо регулюють процес відтворення суспільного багатства, що становить матеріальну основу розвитку суспільства. До групи цих установ належать: банківські установи, страхові компанії, пенсійні фонди та інвестиційні фонди біржі цінних паперів тощо. Завдяки діяльності цих компаній, в останні десятиріччя, у світовому масштабі, відбувся дуже динамічний розвиток. Через фінансову підтримку підприємств можна реалізувати достатній рівень економічної безпеки [60, с. 21-22].

Слід зазначити, що інституціональна система забезпечення економічної безпеки утворює три складові частини: формальні інститути; неформальні інститути і регуляторні механізми. Кожна з цих складових частин впливає на процеси формування економічної безпеки по-різному. Вони мають при цьому можливість довгострокового дії. Їх зростання спочатку слід пов'язувати з уявленнями і очікуваннями, заснованими на селективному знанні про значення інститутів, щоб з часом створювати їх функціонування на основі досвіду.

Формальні інститути – це правила і норми, що витікають з факту самого існування держави як організатора життя суспільства і його соціальних груп, а також кожного громадянина, заснованого на законі. Такі інститути, як правило, зв'язані з державними організаціями (інституціями), що визначають їх сутність і повинні базуватися на принципах і правилах поведінки людей, нав'язаних їм

через формальні організації. Інститут не може розглядатися як формальна організація. В першу чергу мова йде про норми, що містяться в кодах юридичних осіб, які вирішують законність або протиправність різних заходів.

Щодо економічної безпеки формальні інститути представляють собою створені державою правила, застосовувати які, змушує апарат примусу (суд, державну адміністрацію). Вони створюють бажані умови, в яких діють економічні суб'єкти. Ефективність їх дії обумовлена, однак, існуванням відповідних неформальних інститутів, бо вони будуються на неформальних засадах. Перш ніж накладати санкції за порушення правил, вони перевіряються експериментально практикою. Ставши інститутами офіційно, через своє існування і характер замовлення, вони забезпечують прийняття рішень, ведення переговорів і укладення договорів. Вони знижують матеріальні і нематеріальні витрати цих підприємств, а також економічних дій, що з них випливають.

При визначенні інституційних детермінант необхідно пам'ятати про наявність й неформальних інститутів та їхній вплив на функціонування суспільства, його окремого сектора, зокрема – промислових підприємств машинобудівної галузі, яка обрана об'єктом нашого дослідження.

Неформальні інститути – це ті, які апріорі притаманні людині і обумовлені культурою та соціально, бо ґрунтуються на звичках. Вони характеризуються спонтанністю виникнення і обмеженням залежності від вибору особистості. Вони притаманні кожній людині і їх не можна відокремити від неї. Існування інститутів залежить від співіснування з іншими елементами економіки. Вони мають низьку чутливість до поточних змін як на підприємствах, так і в їх оточенні і створюють основу для більш формалізованої системи економіки. Такі інститути не дають радикального прискорення змін на користь бажаного стану економічної безпеки.

У процесі дослідження даного питання розглянуто варіацію тлумачень поняття «інституція» (додаток В). Узагальнюючи розглянуті визначення та підходи, можна стверджувати, що інституції – це створені людиною у процесі життєдіяльності норми й правила поведінки (як писані, так і неписані), що

виступають умовами процесу прийняття ефективних управлінських рішень у різних сферах відносин (економічній, соціальній, політичній тощо) за визначеною проблематикою дослідження, у нашому випадку – в напрямі організаційного забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.

Як зазначає Ю. Лопатинський, інституції створюють середовище, яке впливає на поведінку економічних агентів і не примушуючи суб'єктів діяти у певний спосіб, роблять іншу поведінку не вигідною, при цьому інституції виконують функцію регулюючого механізму. Але вона ширша від економічного механізму, адже охоплює крім економічних ще й соціальні, психологічні, ментальні, культурні, історичні та інші аспекти [148, с. 43].

Д. Норт говорить про існування ефективних та неефективних інституцій, співвідношенням між якими і визначає реальне економічне середовище [227, с. 68]. Тому свідоме формування інституції повинно відбуватися обґрунтовано, а впроваджувати необхідно лише такі інституції, які покликані функціонувати ефективно. Побудова нової інституції (інституту) повинна розглядатися як інновація. З погляду адаптивності (швидкість пристосування до нових умов та змін) інституції поділяють на гнучкі та жорсткі. Гнучкі – швидко адаптуються до впливу зовнішніх факторів, а жорсткі – відносно сталі, їх зміна вимагає досить тривалого періоду часу (у звичайних умовах). За критерієм функціональної широти інституції ринкової економіки можна поділити на: інституції загального призначення та спеціальні інституції [132, с. 84]. Діяльність інституцій загального призначення не обмежується лише виконанням конкретної функції у складі ринкової інфраструктури, а передбачає також участь у реалізації завдань і цілей інших підсистем. Також у класифікації інституцій вони поділяються на зовнішні (основні правила в господарській системі) та внутрішні (роблять можливими угоди між окремими суб'єктами); системні (визначають тип економічного порядку) і локально-організаційні (структурують взаємодію, пов'язану з укладанням угод) [233, с. 102].

Важливу роль у функціонуванні та розвитку економіки країни відіграють її інституції ринку праці, які виникли як відповідь на питання забезпечення зайнятості населення, адже її не можуть гарантувати лише державні служби працевлаштування та перепідготовки кадрів, необхідно також створити відповідні умови для розвитку людини, включно з охороною здоров'я, соціальним забезпеченням, освітою, культурою як основи забезпечення безпеки орієнтованого розвитку сучасних суб'єктів господарювання.

Коли в області формування економічної безпеки існують відносно стабільні норми, процедури, формальності, дослідження варіантів простору простіше і породжує менше витрат. Суб'єкти, що впливають на процеси формування економічної безпеки можуть більш ефективно оцінити своє майбутнє, а також реагувати на зміни в найближчому економічному оточенні.

Як відомо, передумовою формування нової парадигми забезпечення економічної безпеки стала криза парадигми мейнстріму раціональності та гуманізму, яка підтверджує, що він не здатний зі сфери існуючих ідей повернутися до реальності. Така ситуація посилюється ілюзією та мрією, тоді як зростання соціальної та економічної нерівності також може призвести до кризи безпеки. Однак, це зумовлює зміни і, отже, пошук нових парадигм, котрі краще вирішуватимуть проблеми сучасного світу, вони можуть виступати інтелектуальною базою практичної орієнтації людини на те, щоб вирішувати окремі проблеми.

Відправною точкою у формуванні інституційної теорії забезпечення економічної безпеки повинні бути виявлення та урахування її структурних елементів. Вони є основою та предметом безпеки навколишнього середовища, в якій вона забезпечується або досягається, взаємно не перетинається та перетинається. Безпека вимагає врахування її структури у трьох сферах:

- 1) взаємодії людини з навколишнім світом, змінами їх характеру та результатів діяльності;
- 2) стану навколишнього середовища (соціального і природного), в якому особа проживає;

3) світу ідей, за допомогою яких людина діагностується в більш об'ємній реальності [272, с. 58].

Розглянемо основні першоджерела формування теорії інституціоналізму, як нової парадигми забезпечення економічної безпеки.

Інституціоналізм як вектор розвитку сучасної економічної науки, бере свій початок з кінця XIX століття і сьогодні вважається одним з найперспективніших з точки зору пояснення і прогнозування економічних явищ. Цей напрям має достатньо складну структуру, зважаючи на велику кількість економічних шкіл, які класифікуються як складові інституціоналізму. Оскільки він перебуває в процесі розвитку, то на відміну від напрямів, хронологічні межі та наукові досягнення яких вже є чітко визначені, щодо структури інституційної теорії та її взаємозв'язків тривають дискусії.

На відміну від неокласичного напрямку, який розглядав індивіда окремо, ізольовано від суспільства («економічна людина»), теорія інституціоналізму досліджує поведінку людини, яка перебуває у певному суспільному середовищі («соціальна людина»). В основі концепції інституціоналізму перебувають дві ідеї, перша з яких стверджує, що суспільство являє собою сукупність різних категорій громадян, інституцій, і досліджувати їх потрібно з урахуванням норм, звичаїв, традицій, правил, а друга – що економічні питання потрібно розглядати тільки у єдності з політичними, соціальними тощо, тобто у середовищі, в якому вони існують. Історично передумовою виникнення інституціоналізму вважають перехід капіталізму в монополістичну стадію, що означало централізацію виробництва та капіталу, а це призвело до суспільних неузгодженостей та суперечностей. Саме тому постала необхідність реформування капіталізму та розвитку економічної теорії, об'єктом якої було б суспільство та індивід, а також їх зв'язок з економікою в цілому та неекономічними факторами розвитку.

Як відомо, наприкінці XIX в першій половині XX століття домінуючою економічною школою була неокласична. Кожен напрям інституціоналізму в тій чи іншій мірі підтримує або заперечує припущення дослідницької програми

неокласиків, тож зробимо останню відправною точкою дослідження структури інституційної теорії.

Термін «дослідницька програма» був впроваджений до наукового обігу філософом І. Лакатосом, який займався питанням еволюції наукових теорій. З його точки зору, дослідницька програма теорії складається з твердого ядра (яке утворюють фундаментальні припущення теорії) та захисного поясу (містить припущення, значимі для цілісності теорії). Неокласики предметом економічної науки вважали проблему забезпечення ефективного розподілу ресурсів. Ядром їх теорії є такі припущення щодо поведінки економічних агентів:

- раціональність: передбачає вміння особи ставити цілі та обирати найкращу, тобто найменш витратну альтернативу їх досягнення на основі аналізу повної інформації. Ключовим інформаційним сигналом вважається ціна блага, яка і береться до уваги при виборі найефективнішого варіанту розподілу ресурсів. Всі рішення, що приймаються економічними агентами, відповідають меті максимізації корисності (прибутку);

- методологічний індивідуалізм: означає, що первинною для дослідження є індивідуальна поведінка, а її розуміння дає можливість робити висновки щодо поведінки суспільства, яке сприймається як сукупність індивідів;

- стабільність уподобань: означає наявність у економічних агентів незмінної ієрархії пріоритетів, що полегшує дослідження процесу їх вибору;

- екзогенність уподобань: передбачає відсутність впливу на них зовнішніх факторів [7, с. 132].

Значний внесок у формування інституціоналізму зробили такі вчені як Т. Веблен, Дж. Коммонс, Г. Адамс, В. Мітчелл, Дж. Кларк, А. Берлі, Дж. Гелбрейт, Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсом, А. Алчіан, К. Менар, Дж. Б'юкенен, М. Олсон, Р. Позер та багато інших.

Узагальнюючи дослідження Тарасевич В. М. [300] визначимо основні теоретичні джерела інституціоналізму:

- ідеї німецької історичної школи, представники якої, по-перше, враховували особливості економічної, соціальної, культурної еволюції суспільства, пояснюючи досягнення і проблеми розвитку економіки; а по-друге, доводили необхідність емпіричного обґрунтування наукових тверджень;

- соціальний позитивізм Дж. С. Мілля. Дана філософська течія передбачала можливість зведення всіх законів життя суспільства до законів поведінки окремих людей. Складність суспільних законів пояснювалася великою кількістю факторів, що впливають на поведінку індивідів. Розвиток суспільства пов'язувався з прогресивним розвитком психіки людей в напрямку більшої раціональності;

- ідеї Фабіанського товариства (С. Вебб, Х. Бланд, Г. Воллес): наголошувалося на необхідності соціальної перебудови суспільства шляхом звільнення землі та промислового капіталу від особистісного та класового володіння;

- філософія прагматизму (Ч. Пірс, В. Джеймс, Дж. Дьюї): важлива увага приділялася процесу пізнання та досягнення істини. Оскільки в процесі пізнання важливу роль відіграє суб'єктивне сприйняття речей та явищ, то істиною називалося те, що приносить вигоду та спонукає до практичних дій.

Отже, обґрунтування соціальних перетворень із врахуванням багатофакторності розвитку, вимога практичної значимості теоретичних досліджень стали науковими передумовами зародженні інституціоналізму і використання його ключових положень при формуванні нової парадигми забезпечення економічної безпеки.

Сам термін «інституційна економічна теорія безпеки», за словами Дж. Ходжсона, вперше був вжитий В. Гамільтоном [379] на зібранні Американської економічної асоціації в 1918 р. Даний науковець надав цій теорії і одну з перших оцінок, зазначивши, що «це єдина теорія, яка може об'єднати економічну науку, оскільки вона показує, як окремі частини економічної теорії співвідносяться із цілим, наприклад із системою економічної безпеки».

Як відомо, американський вчений Т. Веблен є засновником соціально-психологічного інституціоналізму [39]. При визначенні предмету економічної науки він акцентує увагу на необхідності вивчення поведінки людини щодо матеріальних засобів існування. Концепцію раціональності науковець піддає критиці, пропонуючи замість неї теорію інстинктів. Ключовими природними інстинктами людини визначаються інстинкти майстерності, самозбереження та збереження роду, схильність до суперництва, до наслідування, до пустої цікавості. Дані інстинкти і мотивують економічну поведінку. Завдяки інстинктам формуються прийняті для даного суспільства способи мислення та дії, традиції, які Веблен і називає інститутами. Вони впливають на поведінку людини, яка не може вважатися раціональною істотою, якщо її вчинками керують стереотипи, що підтримуються більшістю членів суспільства. Відмічаючи залежність людського вибору від інституційної структури суспільства, науковець відмічає, що вона робить дії економічних агентів більш передбачуваними, що спрощує економічні взаємовідносини.

Домінування права над економікою затверджує засновник соціально-правового інституціоналізму Дж. Коммонс [375]. З його точки зору, правові норми є тими інститутами, які допомагають врегулювати конфлікти інтересів та сприяють укладанню угод.

Проблематика дослідження В. Мітчелла [385] явно проглядає в назвах його творів: «Історія зелених білетів», «Золото, ціни та заробітна плата при доларовому стандарті». Обіг грошових знаків, діяльність фінансово-кредитних установ визначаються факторами впливу на господарську поведінку людей. Зважаючи на активне використання в дослідженнях описово-статистичних методів, Мітчелла називають засновником кон'юнктурно-статистичного або емпіричного інституціоналізму.

Усі школи сучасного інституціоналізму акцентують увагу на формуванні безпекоорієнтованого механізму забезпечення розвитку сучасних суб'єктів господарювання з врахуванням ключових положень даної теорії (рис. 1.5).

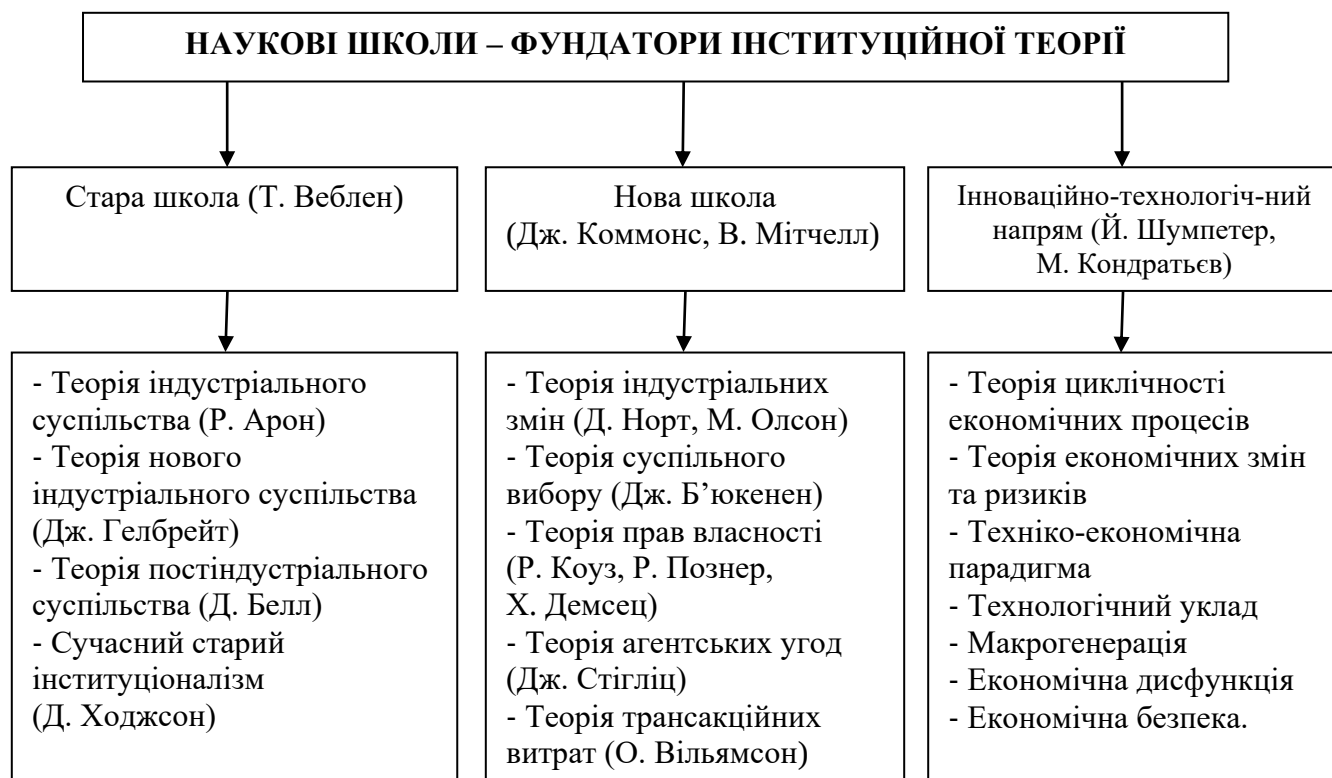

Рис. 1.5. Діалектика розвитку інституційної теорії

Примітка: сформовано автором на основі попередньо проведених досліджень [7, с. 132-135].

Загалом, вважається, що раннім інституціоналістам не вдалося створити цілісної теорії, нової дослідницької програми. Але вони розширили межі економічних досліджень, зближуючи економіку з такими науками, як соціологія, право, психологія; довели необхідність врахування дії інститутів на діяльність учасників економічних взаємовідносин. Заслугою інституціоналістів є пропагування принципу холізму, тобто первинності колективних дій і тенденцій відносно індивідуальних. Економіка представляється як динамічна, а не статична система, що значно змінило ракурс економічних досліджень, у тому числі й у безпекових питаннях.

У контексті нашого дослідження досить актуальним є виокремлення інституційних детермінант забезпечення економічної безпеки, ефективна реалізація яких повинна сприяти вирішенню суперечностей на шляху до

впровадження нової стратегії національної безпеки шляхом визначення дієвих напрямів її реалізації.

Інституційні детермінанти – це ключові чинники забезпечення економічної безпеки, що визначаються інституціями різних економічних рівнів (макро-, мезо та мікро), які виконують ключові управлінські функції у напрямі гарантування безпеки сучасним суб'єктам господарювання і утворюють інституційне середовище для їх розвитку.

Узагальнюючи дослідження Ю. Лопатинського [148] виділимо ключові інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки (табл. 1.1), розширений перелік напрямів і функцій яких представлено у таблиці додатку Д.

Таблиця 1.1.

Інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки в контексті розвитку сучасних суб'єктів господарювання

Інституції та детермінанти в розрізі економічних рівнів управління		
<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	<i>Мікрорівень</i>
Держава	Корпоративна соціальна відповідальність	Соціально відповідальна діяльність
Законодавча база	Безпекоорієнтоване підприємництво	Інноваційна активність
Економіко-екологічна політика	Соціально-інвестиційна активність	Соціально-інвестиційна активність
Банківська система	Соціальне партнерство	Соціальне партнерство
Податково-бюджетна система	Соціальні комунікації	Соціальні комунікації
Система соціального захисту	Профспілки	Корпоративна культура
Судова система	Стратегічна благочинність	Профспілковий рух
Наука і освіта		Право власності
Збройні сили		Охорона праці і БЖД
Право власності		Венчурна філантропія
Засоби масової інформації		
Профспілки		

Примітка: сформовано на основі джерела [148].

Визначені інституційні детермінанти утворюють систему, успішне функціонування якої залежить від реалізації зумовлених ними відповідних функцій, що, у свою чергу, забезпечить безпекоорієнтований розвиток сучасних суб'єктів господарювання.

Розглядаючи питання еволюції парадигми забезпечення економічної безпеки в контексті сучасних інституційних перетворень, слід відмітити, що вона повинна бути співвіднесена не тільки з людиною і суспільством, але і з спеціалізованими соціальними інституціями.

Стосовно окремої людини (індивідуума) парадигму економічної безпеки необхідно розглядати через призму елементарних потреб, в наслідок чого, досягається забезпечення особистої безпеки. Однак, при їх забезпеченні виникають різного роду проблеми, пов'язані з особливостями розвитку людської цивілізації на всіх етапах її функціонування, які й визначають дії людини в конкретних ситуаціях, підкреслюючи актуальність ситуаційного підходу. Серед них, першочерговими є ті, що мають характер універсальних (істина, добро, краса, справедливість).

Виходячи з вищевикладеного, безпеку особисті (індивідуума) можна розгорнути в безпеці групи (родини), громади (локальної, релігійної, етнічної), суспільства (в рамках державної організації), нації (як специфічного суспільного організму), соціальних структур (політичні, економічні, воєнні, ідеологічні, екологічні), міжнародного співтовариства (регіональні, глобальні).

Безпека стосовно суспільства визначається метою задоволення потреб існування, виживання, впевненості, стабільності, цілісності особистості, незалежності, збереження рівня і якості життя в рамках певних соціальних структур. Передумовою його забезпечення є реалізація фундаментальної потреби людини до асоціації, прагнення їх задовольнити призводить до створення відповідних суспільних структур і процесу соціалізації особистості.

Визнаючи, що парадигма соціальної безпеки конституювана через спеціалізовані соціальні структури, завданням яких є забезпечення, створення і проектування майбутніх станів безпеки, провідну роль у формуванні

економічної безпеки слід віддати державі як формі організації суспільства. Держава, як суб'єкт управління міжнародного права характеризується: певною територією (загальна площа разом з природними ресурсами), населенням, урядом і здатністю вступати у відносини з іншими державами, Таким чином, створюються концептуальні основи парадигми безпеки держави.

Нову парадигму економічної безпеки слід розглядати через призму особистої і громадської безпеки. Таким чином, важливим елементом, який здатен забезпечувати захист і одночасно контролювати стан економічної безпеки у ланцюзі взаємозв'язків і взаємовідносин між державою і сучасним суб'єктом господарювання (підприємством) є громадськість як основа формування громадянського суспільства нового взірця. Виходячи з цього питання забезпечення економічної безпеки доцільно розглядати у контексті тріади – інноваційного ланцюга «держави – громадськість - підприємство».

Слід відмітити, що цікаві та цінні ідеї для побудови нової парадигми забезпечення економічної безпеки запропонував К. Поланьї, які знаходимо у дослідженнях польського ученого Р. Зібі [392], що провів аналіз розпаду цивілізацій, сили золотого стандарту, саморегулювання договірних ринків і ліберальної держави. На його думку, руйнація сучасних цивілізацій відбувається саме тому, що їх економіка була заснована на особистих інтересах і діяла проти інтересів суспільства. Ці міркування підкріплюються аргументами економічної антропології та нової інституційної теорії, сформованої у дослідженнях А. Шастітко [348]. Вона базується на сукупності елементів, що утворюють ядро парадигми та «пояс безпеки» (рис. 1.6).

Своєю чергою, сучасна інституціональна теорія економічної безпеки держави має враховувати такі атрибути, як: географічне положення, природне багатство, культурне надбання, матеріальні і нематеріальні ресурси як джерела задоволення потреб, сприйняття ідеї економічної безпеки.

Серед інших атрибутів забезпечення економічної безпеки необхідно виділити й інституційне середовище господарювання. Перш за все, до нього потрібно віднести взаємодію в управлінні, володінні матеріальними засобами,

появу центрів політичної і економічної влади, відносини між соціальними групами, контроль над функціонуванням та діяльністю органів держави.

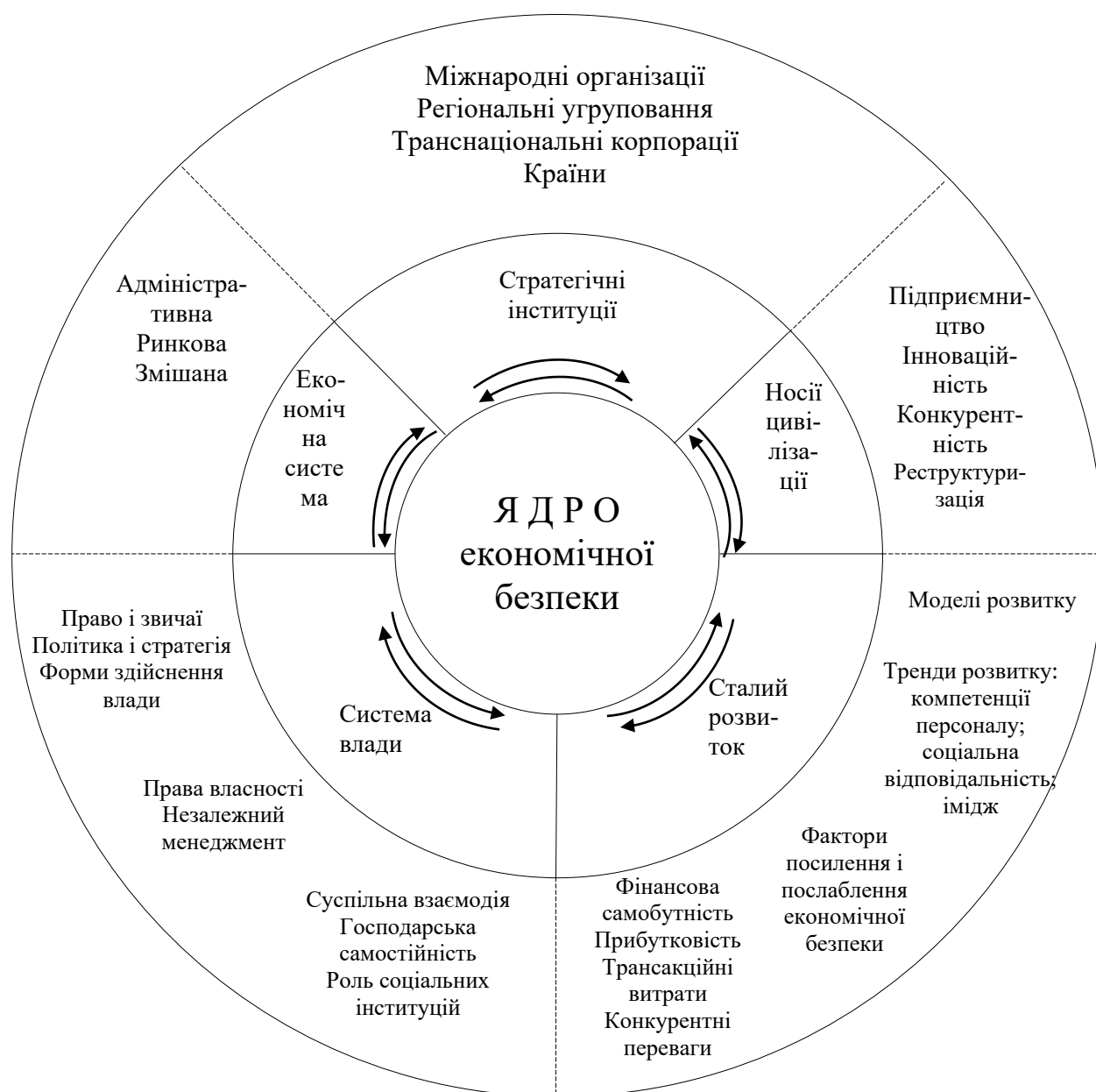

Рис. 1.6. Практичні механізми забезпечення економічної безпеки згідно нової парадигми

Примітка: сформовано на основі джерел [348; 392].

Загалом, слід відмітити, що формула нової інституціональної парадигми забезпечення економічної безпеки визначає багатокритеріальний її контекст. Методологічними передумовами інноваційного підходу до теорії економічної

безпеки, а також формування парадигми нової інституціональної економіки, як основи побудови теорії економічної безпеки, є виявлення інститутів економічної безпеки. Це завдання, за своєю суттю, є досить складним, бо передбачає, в першу чергу, пошук певної відправної точки відліку для створення гіпотез і теорій, певної одиниці в системному аналізі. Сфера діяльності цієї системи дуже широка, однак частіше за все до її складу включають економіку, право, політику і суспільство, а основними елементами, які здатні забезпечити та контролювати її рівень, на нашу думку, є складові інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво».

1.3. Економічна безпека підприємства: декомпозиція та характеристика основних її підсистем забезпечення

Структуроформуючою для національного рівня економічної безпеки є економічна безпека окремих суб'єктів господарювання, зокрема, підприємств, яка, водночас, залежить від стану економічної безпеки держави, регіону, галузі, які виступають носіями зовнішніх загроз для безпеки підприємства.

На сьогоднішній день світові економічні тренди демонструють об'єктивну необхідність забезпечення економічної безпеки підприємства як передумови його економічного розвитку у глобальному конкурентному середовищі.

Слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства», навіть на сучасному етапі становлення «безпекознавства», існують різні підходи та погляди. Досліджуючи явища економічної безпеки на мікрорівні бачимо, що у цьому контексті застосовують декілька понять: 1) економічна безпека підприємства; 2) економічна безпека підприємницької діяльності; 3) економічна безпека суб'єктів господарювання.

Для подальших досліджень підходів до визначення економічної безпеки на мікрорівні будемо вважати ці поняття тотожними за сутністю, хоча, вони й

відрізняються за масштабом явища. Перші два є майже тотожними, так як підприємства здійснюють підприємницьку діяльність, проте друге є дещо ширшим за масштабом, так як підприємницьку діяльність можуть здійснювати не тільки підприємства, але й приватні підприємці.

Таким чином, поняття економічної безпеки підприємницької діяльності поєднує в собі два її рівні: рівень підприємств та рівень приватних підприємців. Поняття економічної безпеки суб'єктів господарювання є найширшим з трьох, оскільки охоплює ще й тих суб'єктів, що займаються не підприємницькою діяльністю, тобто метою діяльності яких не є отримання прибутку (наприклад, неприбуткові організації та установи) [47, с. 62].

Як відомо, логічним продовженням і конкретизацією положень Стратегії національної безпеки України [292] є визначення змісту саме категорії «економічної безпеки підприємства», її структури і показників оцінювання. Необхідність вирішення цієї проблеми у відповідності до особливостей національної економіки вже одержали обґрунтування у світовій літературі. Так, К. Мардок [388, с. 68] розглядає економічну безпеку підприємств як один з елементів захисту національної економіки. При цьому він виділяє завдання, що повинні вирішуватися на кожному рівні забезпечення економічної безпеки, у тому числі і на рівні підприємства.

Ґрунтуючись на основних положеннях теорії етапності процесів управління, висунутої Р. Ноланом, що виходить із припущення, що всяка система (наприклад, економічна, соціологічна) або процес знаходяться в постійному розвитку, що припускає проходження ряду стадій, можна простежити еволюцію поняття «економічної безпеки підприємства», виділити окремі теоретичні підходи до її визначення та структуризації.

Економічна діяльність сучасного підприємства пов'язана з загрозами і ризиками, природа яких все більше набуває інституційний характер. Масштаби цих процесів зростають внаслідок зростання динамічності і різноманіття впливів як внутрішніх факторів (власних), так і зовнішніх (глобальних, державних). Ці фактори можуть сприяти сприятливому розвитку підприємства,

а можуть навпаки представляти небезпеки або загрози, що є загрозами економічної складової безпеки діяльності підприємств України. Вихід із зазначеної ситуації полягає в необхідності створення стійких інституційних амортизаторів ризику. Однією зі складових розвитку сучасної теорії економічної безпеки є формування моделі інституціональної економічної безпеки [132, с. 83]. Вона повинна базуватися на сукупності контролюючих та регулюючих принципів, які визначають ефективність діяльності підприємства і захист від реальної загрози і невизначеності. В цьому контексті метою є розвиток теоретичних положень, які розкривають зростаючу роль інституційних факторів у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

В умовах ринкової конкуренції підприємства, які отримали широку господарську самостійність, виявилися і ситуаціях ризику і невизначеності. Тому підприємства зіткнулися з необхідністю створення нових підходів до забезпечення власної економічної безпеки.

Питанням забезпечення економічної безпеки підприємства присвятили свої роботи Б. Андрушків, О. Анісімова, О. Ареф'єва, Н. Білошкурська, І. Вінник, М. Войнаренко, Л. Волощук, Л. Головова, В. Забродський, Т. Іванюта, С. Ілляшенко, Г. Козаченко, В. Лук'янова, О. Ляшенко, О. Мельник, П. Орлов, В. Пономарьов, І. Рекун, О. Сороківська, А. Турило, А. Череп та інші [6; 10; 11; 26; 42; 46; 48; 88; 104; 107; 126; 150; 151; 208; 237; 253; 271; 286; 310; 339].

В дослідженнях проблематики забезпечення економічної безпеки вказаних вище науковців об'єктом виступає окремий суб'єкт господарювання, підприємство. Як відомо, підприємство – це не тільки будівлі, споруди, засоби виробництва, робоча сила тощо, це, перш за все, живий суспільний організм, який виготовляє продукцію, знаходячись в постійних інформативно-виробничих сплетіннях зв'язків і відносин в певному навколишньому середовищі. В найзагальнішому розумінні, підприємство – самостійний господарюючий суб'єкт з правом юридичної особи, який на основі ресурсів, що є у нього (або закріплених за ним), виготовляє й реалізує продукцію, виконує

роботи і надає послуги. Все це повинно враховуватися при забезпеченні його безпеки.

Підтвердженням актуальності цієї проблеми – проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства – і усвідомлення цієї актуальності керівниками підприємств є створення в їх організаційній структурі управління (правда, поки що це відноситься переважно до окремих великих промислових підприємств) спеціальних підрозділів, покликаних забезпечити їхню економічну безпеку. Для досягнення найбільшої ефективності одні автори рекомендують створення власної служби безпеки і пропонують варіанти цих структур, інші – пропонують використовувати «міжоб'єктну систему безпеки недержавних об'єктів економіки», яка є аналогією до існуючої в США. Однак, справедливо буде зазначити, що найчастіше функції цих служб зводяться до безпеки підприємства як такої, оскільки ці структурні підрозділи не мають розробленої й ефективно функціонуючої наукової системи оцінки економічної безпеки і її рівня, теоретичної бази своєї роботи, що істотно знижує результативність таких структурних підрозділів.

У процесі дослідження було розглянуто багато трактувань поняття «економічна безпека підприємства». Основні тлумачення даного терміна, що відстежені у сучасних наукових джерелах, систематизовані та представлені у таблиці (додаток Е).

Дослідження наукових джерел свідчить про те, що серед вітчизняних і іноземних науковців немає єдиного підходу до визначення категорії «економічна безпека підприємства». Розбіжність поглядів науковців на основні питання економічної безпеки підприємств і не повне дослідження концептуальних основ знижує ефективність практичної діяльності із забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств. Тому, особливу увагу потрібно приділити теоретичній базі формування та забезпечення економічної безпеки саме окремих суб'єктів господарювання в умовах сучасного конкурентного середовища та їх розвитку.

Економічна безпека промислових підприємств – відносно новий напрямок розвитку економічної науки. Необхідність її постійного забезпечення зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільного функціонування і досягнення головних цілей своєї діяльності.

Як відомо, еволюція терміну «економічна безпека» проходила у кілька етапів, на основі яких почала формуватись теорія економічної безпеки. Зокрема, першим з них (початок 90-х років XX ст.) – етап формування інформаційної теорії економічної безпеки, прихильники якої – В. Белов, О. Грунін, І. Давидов та ін. – у своїх працях [19; 62; 65] під економічною безпекою підприємства вбачали захист його комерційної таємниці. Основна теза цієї теорії полягає у тому, що кожне підприємство намагається захищати свою інформацію, інтелектуальну власність, як найбільш цінний товар. Проблему економічної безпеки підприємство розглядало як ступінь захисту власної інформації.

Розвиток ринкових відносин сприяв подальшому дослідженню питань економічної безпеки. Наступним етапом (1995-1999 рр.) став етап формування теорії безпеки на основі вивчення зовнішнього середовища, яке у ринкових умовах постійно змінюється. Представники запропонованої теорії – В. Забродський, М. Капустін, Д. Ковальов, І. Плетнікова, Т. Сухорукова та ін. – у своїх працях [88; 124; 298], економічну безпеку підприємства розглядали з точки зору захищеності його діяльності від негативного зовнішнього впливу.

Починаючи з 2000 р., почав формуватися третій етап розвитку теорії економічної безпеки, який можна визначити як ресурсно-функціональний. Його представники – О. Бандурка, В. Духов, Г. Козаченко, Л. Лігоненко, О. Ляшенко, В. Ортинський, І. Червяков та інші у своїх наукових доробках [15; 126; 145; 235] визначили, що: економічна безпека передбачає стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дозволяє надійно зберегти і ефективно використовувати матеріальний, кадровий і фінансовий потенціал як на рівні держави, так на рівні регіону та окремого підприємства.

Незважаючи на існуючі вагомі дослідження та змістовну наповненість поняття економічної безпеки підприємства, існує цілий ряд наукових підходів що відображають складність та багатозначність зазначеного поняття (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

**Основні наукові підходи до визначення поняття
«економічна безпека підприємства»**

№ п.п.	Назва наукового підходу	Характеристика	Основні прихильники
1.	Стратегічний підхід	Забезпечує захист економічних інтересів підприємств від зовнішніх та внутрішніх загроз. Сутність даного підходу полягає у тому, що економічна безпека підприємства полягає у його здатності на основі захищеності економічних інтересів розробляти і проводити стратегію економічного розвитку відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії.	О. Барановський, І. Бланк, В. Геєць, К. Горячева С. Ілляшенко та ін.
2.	Ресурсо-функціональний	Охоплює у трактуванні економічної безпеки підприємства як аналіз ефективності використання його корпоративних ресурсів, так і оцінку і управління ризиками	В. Бокій, Д. Ковальов, В. Мунтіян, Н. Реверчук, Н. Фокіна
3.	Гармонізаційний	Трактує економічну безпеку як гармонізацію у часі та просторі економічних інтересів підприємства із внутрішнім і зовнішнім середовищем	Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко
4.	Захисний на основі аналізу управління ризиками	Вказує на те, що відсутність управління ризиками, опір та передбачення загроз можуть призвести до руйнації або зашкодити досягненню цілей підприємства	О. Бандурка, В. Духов, К. Петрова, І. Черв'яков
5.	Ринковий	Передбачає захищеність життєво важливих інтересів підприємства від недобросовісної конкуренції	А. Драга, А. Одинцов, Е. Уткін
6.	Організаційний	Трактує дане поняття як організацію захисту майна, виробничих процесів, управління персоналом, активами тощо; з позиції окремого аспекту діяльності підприємства	В. Аллен, Р. Каралли
7.	Специфічної діяльності	Підхід, основою якого є оцінка за граничними показниками ефективності господарської діяльності підприємства	В.Забродський, Н.Капустін, В.Сангачов

Примітка: узагальнено на основі джерел [15; 19; 62; 65; 88; 124; 126; 145; 235; 298].

Виходячи із представленої вище інформації, бачимо, що питання визначення сутності дефініції «економічна безпека підприємства» досі є предметом наукових дискусій. Кожен автор має власні ідеологічні погляди на трактування даного поняття. Єдиної думки стосовно термінів економічної безпеки у вузькому розумінні на рівні підприємства немає. Найбільш вживаними є наступні її характеристики: стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, ефективність використання ресурсів, гармонізація інтересів підприємства, наявність конкурентних переваг, стабільне функціонування підприємства, досягнення цілей господарської діяльності, стійкість та розвиток підприємства тощо. Зважаючи на це, пропонуємо комплексний підхід до розгляду та формулювання даної економічної категорії, який враховує ключові представлені вище моменти.

Загалом, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тлумачення терміну «економічна безпека підприємства» у сучасній науці відбувається, як найменш, з двох основних підходів: статичного та динамічного. І всі інші, згадувані у науковій літературі підходи, до визначення даної категорії є різновидами означених двох. Розгляд даного поняття крізь призму динамічного та статичного підходів визначає розмежування об'єкту та результату управління: статичний підхід передбачає розгляд економічної безпеки підприємства як стану, а динамічний підхід – забезпечення економічної безпеки підприємства як процесу.

Відповідно до запропонованих визначень, забезпечення економічної безпеки промислових підприємств повинно передбачати такі дії:

- ефективне використання всіх ресурсів підприємства для забезпечення позитивних результатів діяльності та конкурентних переваг на ринку;
- стабільне функціонування та фінансову стійкість підприємства;
- забезпечення сталого розвитку;
- розробка заходів з захисту та нейтралізації різного роду загроз.

З огляду на проведені вище дослідження у контексті забезпечення інноваційно-технологічного розвитку підприємства, вважаємо, що економічна

безпека підприємства – це такий його стан розвитку, що забезпечується методологічним інструментарієм менеджменту, за допомогою якого можна уникнути, послабити або локалізувати небезпеки і загрози за умови максимально-ефективного використання потенціалу підприємства в процесі досягнення ключових цілей його діяльності та в умовах сприятливого конкурентного середовища для ведення бізнесу.

Таким чином, економічну безпеку сучасних суб'єктів господарювання можна розглядати як практичне використання ефективних принципів сучасного менеджменту та своєчасну реакцію на зміни в зовнішньому середовищі, що забезпечують адаптацію підприємства до умов його існування. Вона викликає усе більшу зацікавленість підприємств, що стикаються з труднощами при реалізації принципово нових підходів до управління в умовах формування конкурентного ринкового середовища та забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку.

Таке розуміння економічної безпеки підприємства дозволяє показати, що виробниче підприємство (у т. ч. і машинобудівної галузі) знаходиться в ситуації невизначеності, непередбачуваності, зміни як внутрішніх умов господарювання, так і зовнішніх: політичних, макроекономічних, екологічних, правових; ухвалює ризикові рішення в умовах жорсткої конкуренції, добивається попередження, послаблення або захисту від існуючих або прогнозованих небезпек або загроз; і це переконливо свідчить, що в даних умовах воно забезпечує досягнення цілей бізнесу. Тобто в даній ситуації корпоративні ресурси підприємства (земля, капітал, кадровий потенціал, підприємницькі здібності менеджерів, інформація, інтелектуальна власність, технологія тощо) використовуються для досягнення цілей бізнесу та забезпечення інноваційно-технологічного розвитку, а не тільки для запобігання небезпек і загроз. І такий шлях – інноваційний – досягнення стратегічних цілей підприємницької діяльності та забезпечення збалансованого розвитку.

Слід зазначити, що за умов повної економічної самостійності, суб'єкти підприємницької діяльності самі визначають свою економічну політику,

організують виробничий процес та збут продукції і несуть повну відповідальність за результати своєї господарської діяльності. Все це, значною мірою, вимагає від власників та керівників підприємств створення комплексної системи забезпечення економічної безпеки [178, с. 53].

Для формування зазначеної системи необхідно перш за все з'ясувати, що ми вкладаємо в це поняття, які чинники впливають на її дотримання, як її елементи можуть бути скоординовані у своєму розвитку. Наявність великої кількості аспектів економічної безпеки підприємства, складність вибору оптимального варіанту її гарантування об'єктивно викликають потребу застосування комплексного підходу до її забезпечення (рис. 1.7) [163, с. 99].

Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування. Система захисту економічної безпеки підприємства включає такі напрями:

- захист матеріальних і фінансових цінностей;
- захист інтелектуальної власності та персоналу;
- захист інформаційного середовища;
- захист та оновлення матеріально-технічної бази;
- захист навколишнього середовища (зменшення негативних впливів на довкілля).

Результатом забезпечення економічної безпеки підприємства є стабільність (надійність) його функціонування, ефективність фінансово-економічної діяльності та особиста безпека персоналу.

Залежно від суб'єктної обумовленості негативні впливи на економічну безпеку можуть бути об'єктивними і суб'єктивними. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, що виникають не з вини самого підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або його окремих працівників (передусім керівників і функціональних менеджерів).

Рис. 1.7. Мета і функціональні умови забезпечення економічної безпеки підприємства

Примітка: сформовано автором.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених висвітленню різних аспектів безпеки, найбільш дискусійними залишаються ті, що спрямовані на формування категорійно-понятійної системи. Неоднозначне розуміння базових понять, що використовуються при висвітленні цієї проблеми, зокрема позиція деяких дослідників щодо несумісності використання словосполучення «забезпечення безпеки».

Ряд фахівців (О. Ф. Долженков, Ж. О. Жуковська, О. М. Головченко та інші) відстоюють точку зору, що у контексті юридичної когнітології та герменевтики права вживання категорії «забезпечення безпеки» є тавтологією, у зв'язку з чим пропонується в теорії права, у тому числі в теорії адміністративного та інформаційного права для потреб практики безпеку гарантувати, підтримувати, охороняти, захищати, контролювати, організовувати [240, с. 32].

Проте, звернувшись до тлумачних словників української мови [40, с. 346], можемо отримати таке пояснення зазначеним поняттям:

- 1) «гарантувати» – давати гарантію у чому-небудь, захищати;
- 2) «підтримувати» – притримуючи, тримаючи, не давати упасти кому-небудь, чому-небудь; подавати матеріальну, моральну і т. ін. допомогу, сприяти в чому-небудь.; приєднуючись, надаючи підкріплення, збільшувати чисельність; продовжуючи що-небудь, не давати припинитися, порушуватися, зникати і т. ін. Підкріплюючи чим-небудь, зберігати, не давати загинути; зберігати, тримати в певному стані, в потрібному вигляді і т. ін.; поділяючи погляди, виявляючи симпатію, виступати на захист або на боці кого-, чого-небудь;
- 3) «охороняти» – оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін.; стояти на варті біля кого-, чого-небудь; вартувати, стерегти; забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь; зберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди і т. ін.; захищати від чого-небудь;

4) «захищати» – обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій; пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього; боронити, обстоювати погляди, права, інтереси, честь кого-небудь; прилюдно обстоювати, боронити твердження, судження тощо, висунуті у дипломній роботі, проекті, дисертації і т. ін.; брати участь у судовому процесі, обстоюючи інтереси обвинуваченого;

5) «контролювати» – перевіряти кого-, що-небудь;

6) «організовувати» – створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них; здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення; забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні можливості; роздобувати, діставати або готувати що-небудь для когось; згуртовувати, об'єднувати кого-небудь із певною метою; зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь; чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь.

Щодо поняття «забезпечувати», то воно має також декілька значень:

1) Постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування.

2) Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось.

3) Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки.

Таким чином, поняття «забезпечення», «забезпечувати» на противагу поняттям «гарантувати», «підтримувати», «охороняти», «захищати», «контролювати», «організовувати» є більш ширшою категорією, оскільки охорона, захист, контроль тощо є одиничними складовими процесу забезпечення. Поняття ж «забезпечення» охоплює весь спектр заходів (організаційних, контролюючих, пропагандистських, профілактичних, охоронних, захисних тощо), що вживаються задля реалізації цілей безпеки.

Причому даний підхід не є лише нашою науковою позицією, а також поданий і в інших наукових дослідженнях [46; 119; 249; 253].

Теоретичні узагальнення та аналіз існуючих у вітчизняній літературі тлумачень поняття «забезпечення економічної безпеки» показав, що до тепер відсутня єдність поглядів щодо визначення його сутності.

Так зокрема, В. Сенчагов [276 с. 65.] стверджує, що забезпечення економічної безпеки підприємства – це безперервний, системний процес, який полягає у попередженні негативних явищ та процесів.

В Економічній енциклопедії за редакцією Л. І. Молдован [72, с. 284] визначено, що забезпечення економічної безпеки підприємства – це процес реалізації її функціональних складових з метою запобігання можливим збиткам і досягнення максимального рівня безпеки як сьогодні, так і в майбутньому.

М. В. Фоміна, наполягає, що забезпечення безпеки є процесом створення сприятливих умов діяльності, процесом оволодіння суб'єктом необхідними для власного існування умовами, при яких реалізовувалися б його інтереси, здійснювалися б поставлені ним цілі [328, с. 32].

Схожим є твердження Л. О. Карчевської [119, с. 45], за яким основною домінантою забезпечення економічної безпеки підприємства є здатність протидіяти наявним і можливим ризикам, загрозам та дії несприятливих факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

О. В. Ареф'єва та Т. Б. Кузенко під забезпеченням економічної безпеки пропонують розуміти сукупність економічних відносин, що складаються з приводу формування здатності системи протистояти загрозам, в умовах обмеженості трудових, фінансових, матеріальних ресурсів [11, с. 31].

Проте зазначені поняття, на нашу думку, вказують на процес, але не визначають методів досягнення поставлених цілей.

Т. Г. Васильців [36 с. 41], стверджує, що «забезпечення ... економічної безпеки підприємства є узгоджене застосування методів оцінювання збитків як бази та інструменту контролю, а також орієнтира під час планування та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства».

На думку О. Мельник [208, с. 116] «забезпечення економічної безпеки підприємства – це процес створення сприятливих умов та середовища, при яких суб'єкт господарювання досягає найефективнішого використання ресурсів, реалізації поставлених цілей в умовах конкурентного середовища та забезпечується захист від різного роду загроз та непередбачуваних обставин».

Підсумовуючи вищевикладене, бачимо, що поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства», розглядається як складний комплексний інтегрований елемент загальної системи управління підприємством на всіх рівнях її забезпечення, і передбачає сукупність заходів (організаційних, профілактичних, пропагандистських, контролюючих, захисних), які вживаються задля реалізації цілей безпеки.

На думку Е. Князевої [125, с. 36] економічна безпека стає ідеологією сучасного управління економікою підприємства, а забезпечення економічної безпеки – це:

1) управління підприємством в конкурентних умовах – здійснення управління підприємством з метою забезпечення його виживання та розвитку в несприятливих конкурентних умовах;

2) діяльність із забезпечення економічної безпеки – специфічний підпроцес управління в конкурентних умовах – управління спеціальними підрозділами підприємства, діяльність яких спрямована на виявлення та запобігання загроз у процесі забезпечення його успішного існування та розвитку.

Виходячи з проаналізованої вище інформації можна побачити, що кожен автор має власні ідеологічні погляди на трактування поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства». Однак, слід зазначити, що лише комплексний підхід до організації належного рівня економічної безпеки промислових підприємств дозволить забезпечити їх збалансований економічний розвиток.

Для підтримання належного рівня економічної безпеки в практичній діяльності підприємство має забезпечувати максимальну ефективність та

безпеку кожної функціональної частки своєї діяльності і ефективно запобігати матеріалізації загроз. В цьому контексті одним з важливих завдань у діяльності підприємства є прогнозування, своєчасне виявлення, попередження і нейтралізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства, виявлення напрямку і сили їх впливу.

Серед найпоширеніших загроз для економічної безпеки підприємства експерти називають такі явища, як грінмейл, рейдерство, кардерство (кардеринг), промислове шпигунство та нечесну конкурентну розвідку.

Термін «грінмейл» аналогічний англ. «blackmail» – «чорна пошта», що означає кримінально караний шантаж, вимагання. Однак між «зеленою» та «чорною» поштою є принципова відмінність: класичний грінмейл завжди здійснюється в межах закону [103, с. 67]. Сучасні енциклопедії, що розглядають економічну безпеку визначають грінмейл (від англ. greenmail – «зелена пошта») як діяльність, спрямовану на отримання надприбутку за допомогою спекуляцій чи зловживань своїми правами акціонера стосовно підприємства дозволяє створити загрозу її поглинання, щоб у подальшому перепродати ці акції за завищеною ціною тій самій компанії [76, с. 132].

Наступним видом загроз для економічної безпеки підприємства є рейдерство (англ. raid – набіг) – вороже поглинання, перехоплення оперативного управління або власності підприємства за допомогою спеціально ініційованого бізнес-конфлікту. Його метою є, як правило, перерозподіл чужої нерухомості, а тому воно приносить значні прибутки загарбникам.

Зазначена проблематика була об'єктом нашого дослідження ще у 2007-2009 рр., коли значно активізувались рейдерські атаки на вітчизняні підприємства. Як правило, замовника рейдерської атаки цікавила нерухомість, вигода від продажу металоконструкцій або ж повна зупинка працюючого об'єкту чи визнання його банкрутом [6, с. 117].

З розвитком глобальних комп'ютерних мереж стала поширеною практика промислового шпигунства. Багато проблем виникає у зв'язку з крадіжками послуг, зокрема із вторгненням до телефонних мереж та незаконною торгівлею

послугами зв'язку. Інтернет також широко використовують торговці піратським програмним забезпеченням, зброєю та наркотиками для ведення справ, обміну злочинною інформацією.

Поряд з промисловим шпигунством виокремлюють також конкурентну розвідку. Дані поняття не є тотожними, як багато хто помилково вважає, хоча у них є й спільні риси. Мета як конкурентної розвідки, так і промислового шпигунства – одержання відомостей про діяльність конкурентів, і нинішніх, і потенційних. Конкурентною розвідкою, як і шпигунством, зазвичай займаються фахівці. Але на цьому спільне закінчується. Головна відмінність конкурентної розвідки від шпигунства – методи й способи отримання інформації, все, що використовується розвідником, є законним. Промислове шпигунство, навпаки, передбачає нелегальні методи і технології. Воно полягає, головним чином, в оперативній роботі, зокрема й у вербуванні інсайдерів та збиранні конфіденційної інформації для досягнення конкурентних переваг. Окрім того, передбачає лише збирання інформації, як правило, досить чітко вказаної керівництвом [6, с. 53-54].

Поява і розповсюдження пластикових платіжних засобів в Україні зумовлені взаємною зацікавленістю в цьому держави і власника пластикових карток. Для держави – це один із засобів зниження потреби в готівковій грошовій масі. З іншого боку, коли мільйони громадян мають пластикові платіжні банківські картки, у шахраїв з'явилась нова можливість для зловживань, і нині найпоширенішим інтелектуальним злочином усе впевненіше стає саме підроблення карток і незаконне отримання коду власника. Цей вид шахрайства скорочено називається кардерством [32, с. 40]. Таким шляхом зловмисники викрадають гроші, що знаходяться на особистих рахунках клієнтів, рух рахунків по яких, як стверджують фахівці, простежити вкрай важко. Але втрати несуть банки, бо видаючи людині кредитну картку, вони беруть на себе відповідальність за зберігання грошей.

На сьогоднішній день в Україні через недосконалість законодавства, низький рівень корпоративної культури, корумпованість державних органів,

недружні поглинання, захоплення майна, фінансові махінації та шахрайство стають поширеними явищами. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення системи стратегічних цілей забезпечення економічної безпеки (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Система стратегічних цілей забезпечення економічної безпеки підприємств

Примітка: сформовано автором.

Таким чином, досягнення вказаної сукупності цілей дасть змогу розробити конкретні заходи щодо усунення загроз. Об'єднання цих заходів і розгляд економічної безпеки з позицій системності забезпечить більшу ефективність досліджень в даному напрямку, що буде доведено впродовж дослідження.

Трактуючи зміст економічної безпеки підприємства, основою якої є реалізація стратегії його розвитку, у т. ч. й інноваційно-технологічного, контекст якого підкреслюємо у процесі даного дослідження, використовуючи можливості зовнішнього середовища з застосуванням продуктивної взаємодії з суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовища, пропонуємо наступну модель для розгляду взаємозв'язку між стратегічними економічними інтересами підприємства та забезпеченням його економічної безпеки (рис. 1.9) [164, с. 40].

Рис. 1.9. Модель формування економічного взаємозв'язку між стратегічними економічними інтересами підприємства та забезпеченням його економічної безпеки

Примітка: сформовано автором [164].

Проаналізувавши наукові праці [6; 9; 45; 63; 108; 115; 126; 144; 169; 214; 253; 304; 310] в контексті досягнення зазначених вище стратегічних цілей економічної безпеки підприємств (рис. 1.8) та формування стратегії

забезпечення захисту їх економічних інтересів (рис. 1.9), враховуючи взаємозв'язки та взаємовпливи оточення й середовище діяльності сучасного підприємства, вважаємо доцільним сформулювати основні функціональні складові (підсистеми) економічної безпеки.

Проведений аналіз літературних джерел свідчить про те, що у більшості наукових досліджень автори найчастіше виділяють наявність фінансової складової. Значна частина із них виокремлюють також техніко-технологічну, кадрову, екологічну, інтелектуальну, інформаційну та ін. складові економічної безпеки підприємства.

Інколи авторами не розмежовується зміст окремих складових, наприклад, технічна і технологічна, соціальна і кадрова. Спостерігаємо й такий факт, коли вкладаючи одне й теж значення в складові, автори по-різному називають їх, наприклад: політико-правова, нормативно-правова, інституційно-правова або правова; техніко-технологічна, технічна або технологічна. У процесі проведеного дослідження бачимо, що перелік складових економічної безпеки варіюється як у кількісному так і у якісному значеннях (дані таблиці додатку Ж). Найбільша кількість структурних елементів запропонована у наукових працях Б. Андрушківа [6], О. Арефєвої і Т. Куземко [11], та С. Ілляшенка [107], найменша – зустрічається у роботах Д. Ковальова, І. Плетнікової [124] та Н. Реверчук [270]. Тобто кількість функціональних складових економічної безпеки підприємств коливається від 5 до 10.

З метою відображення місця економічної безпеки суспільства у системі організації його життєдіяльності та формуванні інституційного середовища її забезпечення включаючи економічний, соціальний, екологічний та техніко-технологічний сектори розвитку, доцільно провести її декомпонування з виділенням основних складових (рис.1.10). В контексті попередньо проведених нами досліджень [6; 169; 178], запропоновано поняття комплексної системи економічної безпеки, яка буде поєднувати наступні основні складові безпеки: фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, силову (захисну), інституційно-правову та інформаційну, кожна з яких має своє

функціональне призначення у загальній структурі економічної безпеки і може бути декомпонована на підсистеми наступного порядку (рис.1.10).

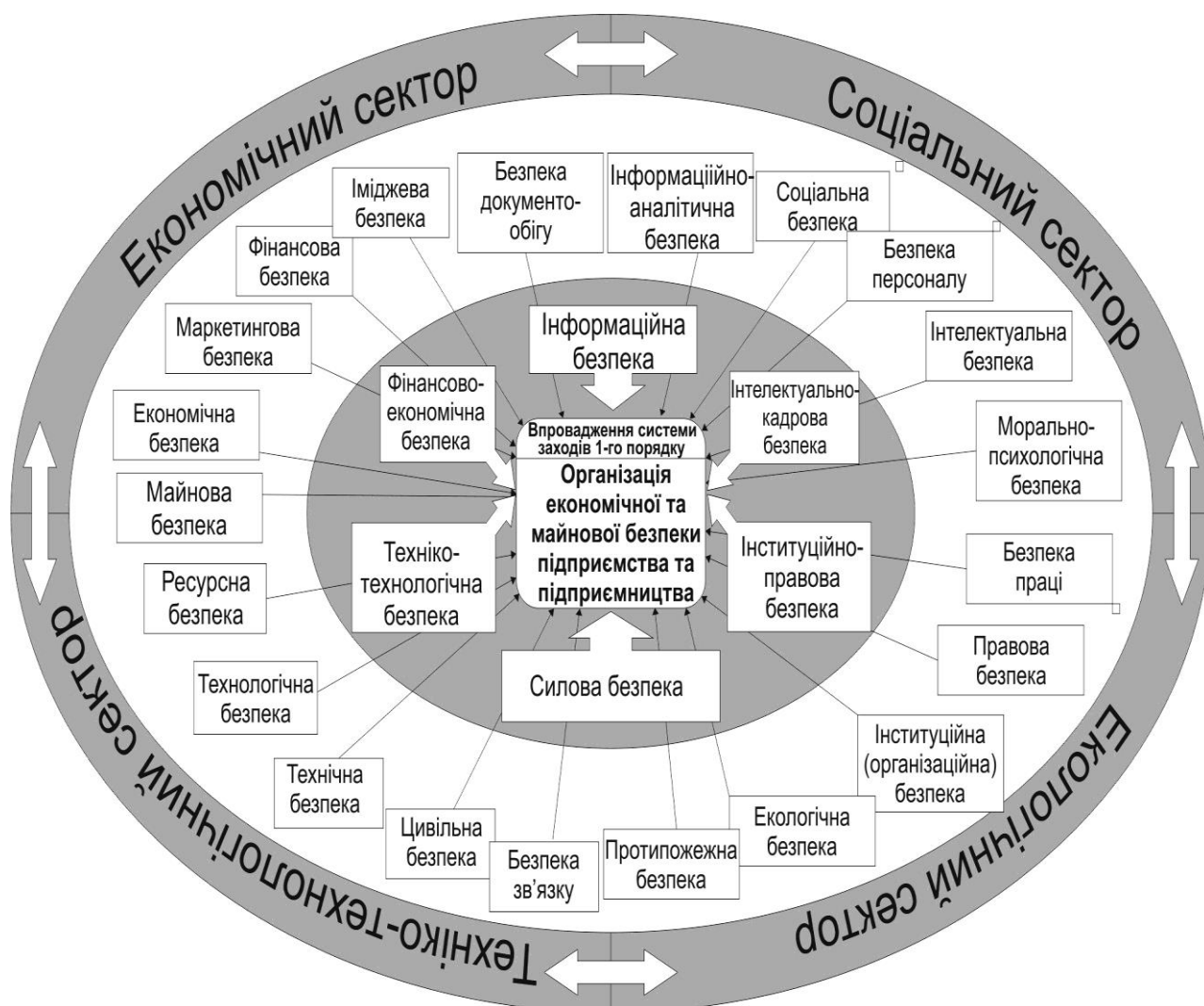

Рис. 1.10. Модель комплексної системи економічної безпеки підприємства в контексті формування інституційного середовища її забезпечення

Примітка: розробка автора [163].

Загалом, слід відмітити, що категорія економічної безпеки підприємства є інтегральною, системною величиною. У значній мірі, це пов'язано з внутрішньою організацією діяльності конкретного підприємства, якій притаманні: ієрархічність, багатокритеріальність, автономність та

динамічність розвитку, певний ступінь невизначеності й ризику, а також здатність до самоорганізації та адаптації.

Фінансово-економічна складова є найбільш показовою щодо стану економічної безпеки підприємства. Призначення даної складової полягає у забезпеченні фінансової стійкості підприємства, недопущення банкрутства, зростання прибутковості та рентабельності виробництва, поточної і абсолютної ліквідності, платоспроможності і кредитоспроможності, тенденції зменшення обсягу кредиторсько-дебіторської заборгованості, ефективність і достатність оборотних засобів (як власних, так і запозичених) тощо [186, с. 109].

Ефективність запобігання очевидним і потенційно можливим загрозам (втратам) економічній безпеці підприємства і визначає дієвість діяльності відповідних служб підприємства.

Спочатку оцінюються загрози для фінансової складової економічної безпеки підприємства, що включають:

- внутрішні негативні дії (неефективне фінансове планування та управління активами; малоефективна ринкова стратегія; нераціональна цінова й кадрова політика);
- зовнішні негативні дії (спекулятивні операції на ринку цінних паперів; цінова та інші форми конкуренції; лобіювання конкурентами недостатньо продуманих рішень органів влади);
- форс-мажорні обставини (стихійне лихо, страйки, військові конфлікти) та обставини, наближені до форс-мажорних (законодавчі акти, ембарго, блокада, зміна курсу валют тощо) [6, с. 29].

У процесі оцінки поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підлягають аналізу:

- фінансова звітність і результати роботи підприємства – платоспроможність, фінансова незалежність, структура й використання капіталу та прибутку;
- конкурентний стан підприємства на ринку – частка ринку даного суб'єкта господарювання; рівень застосовуваних технологій і менеджменту;

- ринок цінних паперів підприємства – оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій і лістинг [58, с. 67].

Наступна складова економічної безпеки підприємства – інтелектуально-кадрова, основу якої становить кадровий потенціал – основний ресурс підприємства. Тільки він забезпечує отриманню прибутку, але водночас є й джерелом всіх внутрішніх загроз соціально-економічній безпеці.

У контексті дослідження питання формування ефективної системи соціально-економічної безпеки підприємства [184, с. 198] нами виділено такі основні її складові (підсистеми):

- безпека здоров'я – створення безпечних умов праці співробітників, запобігання травматизму, професійним захворюванням на підприємстві;

- фізична безпека – виконання комплексу заходів, щодо недопущення зовнішніх небезпек персоналу, пов'язаних з їх службовою діяльністю, або членам їх сімей;

- фінансова безпека – грошова забезпеченість, яка відповідає обсягу, кваліфікації, якості виконаної роботи; впевненість працівників у своєму робочому місці, стабільності оплати праці,

- інтелектуальна безпека – рівень володіння сучасними знаннями, впровадження новацій у розвиток персоналу, підвищення рівня професійних знань, навичок, умінь, стимулювання прояву ініціативи та здібностей шляхом створення гнучкої системи преміювання у відповідності з розвитком науково-технічного прогресу;

- кар'єрна безпека – професійно-кваліфікаційне та посадове просування працівників, заохочення в підвищенні своєї кваліфікації до вимог функціональних обов'язків, в гарантіях виробничого зростання, отримання шансів для самореалізації на робочому місці;

- адміністративна безпека – забезпечення об'єктивного оцінювання результатів праці та виявлення потенціалу кожного працівника, неможливість призначення не підготовлених і некомпетентних кадрів, що знаходяться у родинних стосунках з власниками (засновниками, акціонерами тощо)

підприємства, на керівні посади, на які заслужено претендують перспективні та досвідчені співробітники;

- технологічна безпека – система аналізу та прогнозування, направлена на створення сучасного обладнання робочого місця, новітніх технологій, використання передового досвіду;

- пенсійно-страхова безпека – соціальний захист працівників, їх страхування, преференції якісного медичне обслуговування;

- патріотична безпека – створення психологічного клімату в колективі на основі позитивного відношення до підприємства, психологічної об'єднаності працівників навколо загальних цілей;

- антиконфліктна безпека – узгодженість, безконфліктність спілкування на соціальному та особистісному рівнях, товариська допомога, вимогливість до себе та інших в інтересах виробництва;

- психолого-комунікаційна безпека – сприяння позитивним міжособистісним комунікаціям, створенню сприятливого мікроклімату, врахування інтересів і побажань працівників по вертикалі та горизонталі, доброзичливий та шанобливий стиль спілкування “керівник-підлеглий”;

- естетична безпека – проведення загальноосвітніх семінарів, конференцій, групових дискусій; мотивація задоволення персоналу своєю роботою; поліпшення власного іміджу кожного працівника.

Зрозуміло, що усі ці складові повинні діяти не окремо одна від одної, а комплексно в системі, оскільки вони пов'язані між собою різноманітними та часто завуальованими зв'язками та впливами.

У сукупності кадрова й інтелектуальна складові враховують забезпеченість та інтелектуально-кваліфікаційний рівень працівників підприємства, організацію системи управління персоналом, навчання і мотивації співробітників підприємства, збереження і розвиток інтелектуального капіталу підприємства, забезпечення прожиткового мінімуму працівникам підприємства, зростання заробітної плати тощо.

Негативними тенденціями, якими може характеризуватися інтегрована інтелектуально-кадрова складова є: звільнення провідних спеціалістів, зниження частки інженерно-технічних працівників, зниження освітнього рівня, плинність кадрів, значна частка працівників-сумісників.

Процедура забезпечення інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємопов'язані і водночас самостійні напрями діяльності відповідного суб'єкта господарювання:

- перший – спрямованість на роботу з персоналом фірми та підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу;
- другий – орієнтація на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання (у тому числі патентів і ліцензій), та на поповнення знань і професійного досвіду працівників підприємства [18, с. 29].

Процес планування та управління персоналом, спрямований на охорону належного рівня економічної безпеки, має охоплювати організацію добору, найму, навчання й мотивації праці працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, волю до творчості, забезпечення соціальними благами [185, с. 90].

Важливою ланкою встановлення нормального рівня економічної безпеки є оцінка ефективності заходів, яка здійснюється через зіставлення загальної величини витрат на запобіжні заходи і втрат, яких могло б зазнати підприємство.

Техніко-технологічна складова відображає технологічний та технічний потенціал підприємства і характеризує ступінь його захищеності. Процес її передбачає здійснення кількох послідовних етапів.

Перший етап охоплює аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції (збирання та аналіз інформації щодо особливостей технологічних процесів на аналогічних підприємствах і нових розробок у даній галузі, а також технологій, спроможних здійснити інтервенцію на галузевий технологічний ринок).

Другий етап – це аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій.

Третій етап передбачає здійснення:

- 1) аналізу товарних ринків за профілем продукції, що виготовляється підприємством, і ринків товарів-замінників;
- 2) оцінку перспектив розвитку ринків продукції підприємства;
- 3) прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для випуску конкурентоспроможних товарів.

Четвертий етап охоплює процес розробки технологічної стратегії підприємства, зокрема увагу слід приділити наступним моментам:

- 1) виявленню перспективних товарів з групи (номенклатури, асортименту), що виготовляється підприємством;
- 2) плануванню комплексу технологій для виробництва перспективних товарних позицій;
- 3) бюджетуванню технологічного розвитку підприємства на засадах оптимізації витрат за програмою, вибору альтернатив, опрацювання власних розробок або придбання патентів і необхідного устаткування на ринку;
- 4) розробці загального плану технологічного розвитку підприємства;
- 5) складанню плану власних корпоративних НДДКР згідно з планом технологічного розвитку підприємства.

П'ятий етап – оперативна реалізація плану технологічного розвитку підприємства в процесі здійснення ним виробничо-господарської діяльності.

Шостий етап є завершальним. На цьому етапі аналізуються результати практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки на підставі спеціальної карти розрахунків ефективності таких заходів [6, с. 32-33].

Інституційно-правова складова характеризує інституційне поле й правову захищеність як самого підприємства, так і його працівників в рамках договірної та ділової документації. Основними її загрозами є: порушення юридичних прав підприємства та його працівників, навмисне чи

випадкове розголошення відомостей, що являють собою комерційну таємницю, порушення норм патентного права, ліцензійних договорів тощо.

Протидіяти цим загрозам повинна юридична та патентно-ліцензійна служби підприємства, основними функціями яких є правове забезпечення діяльності підприємства, юридична підтримка договірної документації, супровід судових та арбітражних розглядів, правові тренінги персоналу, ведення патентного фонду підприємства, контроль порушень норм патентного права, перегляд матеріалів, які призначені для передачі засобам масової інформації [6, с. 34].

Для того, щоб вітчизняним підприємствам претендувати на гідне місце у світовому інформаційному просторі, ефективно використовувати глобальні інформаційні ресурси для власного соціально-економічного розвитку слід передбачити заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки, яка характеризується рівнем захисту вітчизняних інтелектуальних прав власності, заходами по попередженню витоку конфіденційної інформації тощо.

Питання інформаційної безпеки є надзвичайно актуальним, особливо в умовах гучних кібератак, свідками яких ми є. Однак, сьогодні, на жаль, не приділяється достатньої уваги інформаційній політиці в цілому і, зокрема, в контексті економічної безпеки підприємства. Вітчизняні товаровиробники не презентовані в достатній мірі в міжнародних інформаційних мережах, що не дає змоги створювати й утримувати позитивний імідж держави та її підприємств за кордоном, демонструвати їх потенціал та конкурентні переваги.

Проблему інформаційної безпеки підприємства можна досить умовно сегментувати на три складові: 1) проблема захисту авторських прав; 2) безпека інформаційного обміну; 3) електронна комерція.

Інтернет поставив всю концепцію захисту авторського права з ніг на голову. Існуючі юридичні механізми, більшість з яких розроблена ще в дев'ятнадцятому столітті, абсолютно не витримують технологічного прогресу. Очевидно, що традиційними методами цю проблему навряд чи можна вирішити.

Актуальною проблемою для вітчизняних підприємств є безпека інформаційного обміну. Internet в усьому світі призвів до появи нових засобів фінансових розрахунків. Завдяки цьому багато фінансових послуг стали тепер доступними користувачам прямо вдома або на робочому місці. Усі організації одержали можливість пропонувати свої товари та послуги по всій земній кулі, незважаючи на кордони і відстані. Сучасні технології дозволили створити віртуальні магазини, банки, біржі – цілий світ електронної комерції, що доповнює, а часом і приходить на зміну звичній економічній інфраструктурі. За численними прогнозами, співвідношення між звичайною й електронною комерцією буде в найближчі десятиліття швидко змінюватися на користь останньої.

Згідно поширеній думці, Україна безнадійно відстала від розвинутих країн у сфері електронної комерції. Проте це не зовсім справедливо. Деякі форми фінансових розрахунків у Internet виникли зовсім нещодавно, інші знаходяться на стадії розробки. У нашої країни є реальна можливість не припустити істотного відставання, щонайменше у найважливіших сферах електронної комерції.

Тому основними функціями відповідних служб підприємства, що в сукупності характеризують процес охорони інформаційної складової економічної безпеки підприємства повинні бути наступні [6, с. 35-36]:

- збирання всіх видів інформації, що стосується діяльності фірми (інформація щодо всіх видів ринків; інформація, що характеризує політичні події й тенденції макроекономічного розвитку світової та національної економік; корисна науково-технічна інформація);
- аналіз одержуваної інформації з обов'язковим дотриманням загальноновживаних принципів (систематизації, безперервності надходження, всебічного характеру аналітичних процесів) і методів (локальних із специфічних проблем, загальнокорпоративних) організації робіт;
- прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на даному підприємстві, в країні та у

світі стосовно конкретної сфери бізнесу (діяльності), а також показників, яких необхідно досягти суб'єкту господарювання (наприклад, у сферах технологічного розвитку, виробництва, фінансів);

- оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення цього рівня на конкретному суб'єкті господарювання;

- інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки (зв'язок із громадськістю, формування сприятливого іміджу, захист конфіденційної інформації).

Екологічна складова економічної безпеки є переконливою умовою забезпечення сталого розвитку вітчизняних підприємств. Згідно офіційно прийнятого визначення МАГАТЕ, екологічна безпека являє собою захист осіб або навколишнього середовища від надмірних несприятливих впливів. Не дивлячись на те, що протягом останнього десятиліття спостерігаємо значний спад виробництва у багатьох галузях національної економіки, ситуація в даній сфері не змінилася. При цьому по даній складовій економічної безпеки спостерігається чітка диференціація екологічних регіонів. З однієї сторони, у всіх східних, центральних та південних областях з великою концентрацією промислового виробництва, як правило, спостерігається несприятлива ситуація щодо забезпечення екологічної складової. З іншої сторони, в західних та північних областях її стан є задовільним.

Зазначена проблематика розглянута нами у наукових працях [172; 173; 179], де представлено екологічний імператив забезпечення економічної безпеки, екологічні вектори модернізації економіки в контексті сталого розвитку, основні інструменти екологічно зорієнтованого управління підприємством в сучасних трансформаційних умовах.

Проблему забезпечення та гарантування екологічної безпеки суспільства з боку підприємства, що виробляє на комерційній основі ту чи іншу продукцію, можна вирішити тільки через ретельне дотримання національних (міжнародних) норм мінімально-допустимого вмісту шкідливих речовин, які

потрапляють у навколишнє середовище, а також дотримання екологічних параметрів продукції, що виготовляється.

Підприємства-виробники добровільно не здійснюватимуть заходів із забезпечення екологічного контролю за виробничими процесами та виготовленою продукцією, оскільки це пов'язано з додатковими витратами на очисні споруди та ефективні екологічно чисті технології. Єдиним чинником, що спонукає підприємства до належної екологізації виробництва, є застосування відчутних штрафів за порушення екологічного законодавства.

План забезпечення екологічної складової є частиною загального плану (програми) досягнення належного рівня економічної безпеки в цілому по підприємству. Він має вигляд логічного сценарію здійснення необхідного комплексу заходів у календарній послідовності з доданням розрахунку ефективності практичної реалізації цих заходів.

Послідовність заходів із забезпечення екологічної складової економічної безпеки передбачає:

- 1) розрахунок карти ефективності здійснюваних заходів для охорони екологічної складової економічної безпеки на підставі звітних даних про фінансово-господарську діяльність підприємства;
- 2) аналіз виконаних розрахунків і розробка рекомендацій для підвищення ефективності здійснюваних заходів;
- 3) розробка альтернативних сценаріїв реалізації запланованих заходів;
- 4) вибір пріоритетного сценарію на засаді порівняння розрахунків ефективності запланованих заходів;
- 5) передача вибраного планового сценарію в складі загального плану охорони економічної безпеки в підрозділи, які здійснюють функціональне планування фінансово-господарської діяльності підприємства (організації);
- 6) практичне здійснення запланованих заходів [6, с. 37-38].

Загалом, слід відмітити, що планування й реалізація економіко-екологічної політики підприємства повинні здійснюватися на основі розробленої програми чи проекту, їх експертизи та контролю, моніторингу

навколишнього середовища, складання плану заходів зі зниження впливу й запобігання завданню шкоди довкіллю. На особливу увагу заслуговує обґрунтування критеріїв і допустимих нормативів при оцінюванні ступеня небезпеки впливу результатів господарської діяльності на довкілля, масштабів цієї небезпеки, її інтенсивності й тривалості, а також компенсації за завданий збиток у матеріальному та грошовому еквіваленті. Небезпека господарської діяльності полягає в стані інженерних комунікацій, у процесі використання паливно-енергетичних і природних ресурсів, у наявності шуму й вібрацій, випромінювань, освітленості робочих місць та інших джерел впливу на навколишнє середовище. Ці джерела впливу на довкілля контролюють за допомогою інструментів економіко-екологічної політики підприємства, що пов'язані з оцінюванням основного й допоміжного технологічного обладнання, обліком, зберіганням, транспортуванням та утилізацією відходів виробництва, ідентифікацією забруднення навколишнього середовища матеріалами й шкідливими речовинами [172, с. 183].

Проаналізувавши основні складові економічної безпеки підприємства, а також розширений їх перелік (додаток Ж) бачимо, що проведення її оцінки за окремими функціональними компонентами забезпечення, на основі статистичних методів досить ускладнено, оскільки більшість з них не піддаються чіткій формалізації.

З огляду на зазначені вище факти, доцільним буде зосередити увагу впродовж нашого дослідження, на основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки, зокрема: фінансово-економічній, інтелектуально-кадровій та техніко-технологічній.

Узагальнюючи дослідження у даному напрямі, слід відмітити також те, що окремі науковці виділяють, наприклад, в системі забезпечення економічної безпеки підприємства й екзогенні її детермінанти, такі як інтерфейсна [23; 34; 107], ринкова [64; 70; 107] та інші. Існування розбіжності у визначенні ознак та видів складових економічної безпеки підприємства створює труднощі у встановленні напрямів загроз та небезпек,

подвійне урахування або неврахування окремих напрямів. Як наслідок – несвоєчасна реакція та послаблення конкурентної позиції підприємства, знижують рівень його економічної безпеки.

В сьогоденних умовах поглиблення євроінтеграційних процесів та активізації інноваційної діяльності, враховуючи розширення міжнародних зв'язків України із іншими країнами, варто, на нашу думку, враховувати у складі підсистем забезпечення економічної безпеки ще дві важливі складові: інноваційну та зовнішньо-економічну.

Інноваційна компонента забезпечення економічної безпеки – це важлива складова, у якій матеріалізуються результати використання обґрунтованих вище фінансово-економічної, інтелектуально-кадрової та техніко-технологічної складових. Ресурс інновацій – це ключовий елемент забезпечення розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасному ринковому просторі. За допомогою інновацій більшість європейських країн не тільки пододала спад в економіці, а й забезпечує її структурну перебудову і насичує ринок різноманітною конкурентоспроможною продукцією. Створення, впровадження і значне поширення нових товарів, послуг, технологічних процесів стають вирішальними факторами зростання обсягів виробництва, зайнятості населення, залучення інвестицій, поліпшення якості продукції, економії трудових і матеріальних ресурсів, удосконалення організації виробництва й підвищення його ефективності, а головне – гарантом забезпечення економічної безпеки [196, с. 202].

На нашу думку інноваційна складова безпеки підприємства – це підсистема забезпечення формування й розвитку інноваційного потенціалу господарюючого суб'єкта, за допомогою якого він при найефективнішому використанні усіх наявних ресурсів спрямовує максимальні зусилля на попередження, послаблення або захист від існуючих небезпек і загроз, чи інших непередбачених обставин, і забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику [158, с. 323].

Досліджуючи дане питання, бачимо, що визначений індекс глобальної конкурентоспроможності України за основними ключовими показниками діяльності сучасних суб'єктів господарювання вказує на загальну негативну динаміку стану їх розвитку. Так, наша держава протягом 2015-2016 рр. (серед досліджуваних 140 країн) за загальним показником конкурентоспроможності зайняла 79 місце у загальному рейтингу, опустившись на три позиції нижче у порівнянні з 2014-2015 рр. (76 місце серед 144 країн). Однак в розрізі окремих груп показників, що визначають рівень глобальної конкурентоспроможності ми досягнули значних позитивних результатів, зокрема це стосується розділу інновацій:

- за здатністю до інновацій Україна посіла 52 місце у порівнянні з 82 місцем у 2014-2015 рр.;
- за якістю науково-дослідних інститутів 43 місце у порівнянні з 67 місцем у попередньому періоді;
- за витратами компаній на дослідження і розробки 54 місце у порівнянні з 66 місцем у 2014-2015 рр.;
- за показником співпраці університетів та промисловості у дослідженнях та розробках зберегла 74 позицію загальному рейтингу;
- за показником державних закупівель високотехнологічної продукції 98 місце у порівнянні зі 123 місцем у 2014-2015 рр.;
- за наявністю вчених та інженерів 29 місце у порівнянні із 48 місцем у минулому періоді (додаток 3).

Поряд з інноваційною складовою, важливу увагу у системі забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання слід приділяти й зовнішньоекономічній її складовій, в якій матеріалізуються функції провайдингу інновацій та розвитку ринкової компоненти інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств. У контексті формування даної складової пріоритетними її напрямками та завданнями мають стати: дослідження законодавства країни-партнера в рамках підприємницької та експортно-імпоротної діяльності, питання місцевого оподаткування,

культурно-релігійні традиції, ресурсно-кліматичні умови, питання конкуренції тощо. Особливої важливості вона набуває для підприємств машинобудівної галузі, адже значна частка їх продукції експортується за кордон.

Саме від ефективності зовнішньоекономічних зв'язків залежать перспективи економічного відновлення ключових галузей національної економіки. Як свідчать статистичні дані, погіршення стану зовнішньоторговельного співробітництва України у 2015 році стало одним з ключових чинників розгортання кризових процесів. Ситуація ускладнюється відсутністю політичного та управлінського консенсусу щодо перспектив та механізмів забезпечення зовнішньоекономічної складової безпеки держави, які мають бути зафіксовані низкою програмних документів, наприклад, Національною експортною стратегією.

Як свідчать офіційно оприлюднені рейтинги дослідження даної проблеми іноземними експертами, Україна поступово втрачає спеціалізацію у міжнародній виробничо-коопераційній діяльності, що позбавляє національну економіку гідного місця у глобальних ланцюгах доданої вартості. Так, за оцінками Doing Business – 2016 наша держава не змінила позицію за умовами провадження міжнародної торгівлі, другий рік поспіль посівши 109-те місце з 189 [374]. Основною проблемою залишається регуляторна складність здійснення експортної діяльності.

Аналізуючи оприлюднені дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, слід зазначити, що зовнішньоторговельне співробітництво України у 2015-2016 рр. здійснювалося в умовах поглиблення кризових явищ, зменшення зовнішнього попиту та різкого зниження цін на основних сировинних ринках. При цьому зросла відкритість економіки, що посилило залежність економічної динаміки від кон'юнктури зовнішніх ринків. Так, експортна квота національної економіки становила 42,1 % ВВП, тоді як у 2013 році – 35,3 % ВВП. Така динаміка рівня відкритості економіки в умовах економічного спаду свідчить про погіршення стану внутрішнього товарного

ринку [5, с. 251]. Своєю чергою, консервація наявної моделі розвитку внутрішнього ринку та характеру зовнішньоторговельного співробітництва України істотно обмежує перспективи економічного зростання, що актуалізує потребу її заміни та вказує на актуальність дослідження власне зовнішньо-економічної складової в контексті забезпечення економічної безпеки.

З-поміж позитивних здобутків зовнішньоторговельної діяльності варто виокремити пришвидшення її географічної диверсифікації, що рельєфно окреслилося зменшенням частки СНД у структурі зовнішньоторговельних поставок. Так, у 2011 році СНД формував 39,2 % сукупного експорту та 44,5 % імпорту України, тоді як у 2015 році його частка знизилася до 21,5 % і 25,7 % відповідно (16,7 % та 21,1 % у I півріччі 2016 року). У 2015 році безумовним лідером зовнішньоторговельних потоків національної економіки стали країни ЄС (34,1 % експорту і 42,5 % імпорту товарів), що свідчить про активізацію процесів євроінтеграції України (39,2 % і 44,7 % у I півріччі 2016 року відповідно). Однак слід акцентувати увагу на недостатньому використанні Україною торговельних можливостей, наданих пілотною дією положень Угоди про асоціацію з ЄС. Результати першого року відкриття «вікна можливостей» у межах надання тарифних квот українським виробникам потребують подальшої ревізії переліку товарів, що підлягають преференційному режиму. Практика засвідчує, що квоти на експорт частини товарів вибираються за лічені тижні, водночас річна вибірка за іншими товарами перебуває на рівні 6–23 %. При цьому численні товарні позиції взагалі досі не мають доступу до ринку ЄС [5, с. 253].

Таким чином бачимо, що існує вагомий нереалізований потенціал співробітництва України з країнами ЄС та виникає реальна небезпека, що суттєво впливає на подальший економічний розвиток в контексті активізації політики євроінтеграції у світовий глобальний простір. Так, зростання частки ЄС у структурі зовнішньоторговельного обороту України супроводжувалося скороченням обсягів торгівлі. Зокрема, експорт до країн

ЄС знизився у 2015 році на 23,5 %, а товарний імпорт із ЄС – на 25,3 %, водночас у I півріччі 2016 року намітилась тенденція до зростання (експорт товарів зріс на 7,3 %, а імпорт на 2,8 %). Схожа ситуація склалася і на азійському векторі торгівлі: у 2015 році частка країн Азії у вітчизняному експорті зросла до 31,2 %, тоді як експортна виручка скоротилася на 18,4 %, а обсяги імпорту знизилися на 32,9 %. Частково ситуація змінилась у I півріччі 2016 році, при частці країн Азії у 30,8 %, експорт товарів скоротився на 14,5 %, проте імпорт зріс на 17,1 %. У контексті зазначеного, особливо активно розвиваються відносини із Туреччиною, що підтверджується окремими дослідженнями, проведеними у даній сфері [180;193].

Таким чином, на підставі проведеного дослідження, нами представлено перелік ключових детермінант (складових), комплексний набір яких забезпечує найточніше відображення сутності та спрямованості небезпек та загроз, впливу яких може зазнати національна економіка, окрема галузь чи підприємство у процесі діяльності в сучасному динамічно мінливому конкурентному середовищі.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційної роботи досліджено генезис розвитку теорії економічної безпеки, уточнено понятійно-категоріальний апарат стосовно ключових дефініцій дослідження: «економічна безпека підприємства», «забезпечення економічної безпеки підприємства», «система економічної безпеки підприємства», «інституції», «інституційні детермінанти»; представлено характеристику основних наукових підходів та принципів економічної безпеки, розкрито інституційні засади її організації та забезпечення; розглянуто питання декомпозиції основних підсистем економічної безпеки підприємства, подано основні їх характеристики та

акцентовано увагу на ключових ресурсозабезпечуючих складових розвитку сучасних суб'єктів господарювання.

1. Проведені дослідження показали, що наслідки соціально-економічної та політичної криз, в тенетах яких опинилася наша держава, породили багато небезпек для здійснення підприємницької діяльності і загроз для бізнесу загалом. Зокрема негативний вплив на розвиток національної економіки та підприємництва зокрема мали такі чинники, як: військові події на Сході, нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, регіональні, територіальні та ін. конфлікти, недосконалість комерційного законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція тощо. Усе це різко загострило проблему безпеки сучасних суб'єктів господарювання та розгляд її інституційного середовища забезпечення.

2. У контексті розгляду питання формування інституційного середовища економічної безпеки зосереджено увагу на визначенні інституційних детермінант її забезпечення. При цьому першочергово увага акцентується на понятті «інституція». Узагальнюючи розглянуті визначення та підходи щодо трактування даної категорії можна стверджувати, що інституції – це створені людиною у процесі життєдіяльності норми й правила поведінки, що виступають умовами процесу прийняття ефективних управлінських рішень у різних сферах відносин. Вони виконують функцію регулюючого механізму і створюють середовище, яке впливає на поведінку господарюючих суб'єктів та визначають рамки забезпечення економічної безпеки у контексті їх розвитку.

2. Своєю чергою, визначено, що інституційні детермінанти – це ключові чинники забезпечення економічної безпеки, що визначаються інституціями різних економічних рівнів (макро-, мезо та мікро), які виконують ключові управлінські функції у напрямі гарантування безпеки сучасним суб'єктам господарювання і утворюють інституційне середовище для їх розвитку. У процесі дослідження виділено три блоки інституційних детермінант у межах макро-, мезо- та мікрорівнів розвитку сучасних суб'єктів господарювання,

обґрунтовано розширений перелік їх функцій та напрямів реалізації у контексті забезпечення економічної безпеки.

3. Виходячи з проведеного у даному розділі дослідження бачимо, що економічна безпека підприємства сьогодні є однією з найважливіших умов для забезпечення нормального функціонування і розвитку всієї сфери підприємництва, особливо стратегічно важливих для держави галузей, у склад яких входить машинобудування. Аналізуючи праці науковців, що займалися вивченням даної проблематики, бачимо, що визначенню її сутності впродовж останнього десятиріччя приділялась увага вчених-економістів здебільшого у трьох аспектах: по-перше, стан підприємства, який забезпечує йому здатність протидіяти несприятливим зовнішнім впливам, стан захищеності підприємств від різного роду збитків; по-друге, як комплекс профілактичних заходів, спрямованих на запобігання небезпек, включаючи системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, управління ризиками та впровадження системи попереджувальних заходів по визначених зонах небезпек; по-третє, як систему управління сферами діяльності, спрямовану на виведення підприємства з зони дії небезпеки, у тому числі проведення реструктуризації суб'єкта господарювання в цілому або окремих напрямів його діяльності.

4. У контексті проведеного дослідження дано власне визначення дефініції, зокрема зазначено, що економічна безпека підприємства – це такий стан його розвитку, що забезпечується методологічним інструментарієм менеджменту, за допомогою якого можна досягнути уникнення, послаблення або локалізації небезпек і загроз за умови максимально-ефективного використання потенціалу підприємства у процесі досягнення ключових цілей його діяльності та в умовах сприятливого конкурентного середовища. Своєю чергою, забезпечення економічної безпеки підприємства трактується як сукупність заходів (організаційних, профілактичних, пропагандистських, контролюючих, захисних тощо), що вживаються задля реалізації цілей безпеки.

5. У процесі дослідження розглянуто сукупність функціональних підсистем забезпечення економічної безпеки підприємства, серед яких

виділено: фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, силову (захисну), інституційно-правову та інформаційну, кожна з яких виконує свої функції у загальній структурі економічної безпеки. Запропоновано доповнити згаданий перелік інноваційною та зовнішньо-економічною складовими. Зазначено, що інноваційна компонента – це важлива складова, у якій матеріалізуються результати ефективного використання обґрунтованих вище підсистем економічної безпеки підприємства, а зовнішньоекономічна – покликана забезпечувати реалізацію функцій провайдингу інновацій та розвитку ринкової компоненти інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств. У контексті її формування пріоритетними напрямками та завданнями визначено: дослідження законодавства країни-партнера в рамках підприємницької та експортно-імпоротної діяльності, питання місцевого оподаткування, культурно-релігійні традиції, ресурсно-кліматичні умови, питання конкуренції тощо.

Основні положення розділу 1 відображено здобувачем у таких наукових працях: [6; 7; 154; 156; 158; 163; 164; 168; 169; 172; 173; 180; 184; 189; 190; 193].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА СЕРЕДОВИЩА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Методологічний інструментарій дослідження середовища забезпечення економічної безпеки підприємства

У контексті дослідження проблематики формування системи економічної безпеки підприємства ключовим моментом є вивчення методології, обґрунтування сучасних підходів, принципів і методів як комплексного інструментарію у складі організаційно-економічного механізму її забезпечення.

Досліджуючи численні літературні джерела, бачимо, що поняття «методологія» (грец. *methodos* – спосіб пізнання й *logos* – вчення) трактується як учення про систему, становить сукупність визначених способів і прийомів, які застосовуються в різних сферах діяльності [274, с. 51]; узагальнений підхід до здійснення наукового дослідження, який ґрунтується на певних світоглядних позиціях і загалом не конкретизується стосовно об'єкта дослідження [17, с. 18]; “філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання і духовної діяльності”, основою якого є закони діалектики [325, с. 19]; сукупність принципів і методів, що використовуються для вивчення досліджуваного об'єкта з метою отримання достовірної інформації про нього [53, с. 40].

В економічних словниках розглядають в основному загальне поняття «методологія» як сукупність загальних принципів, методів і способів управління; як учення про принципи побудови й способи наукового пізнання предмету дослідження [283, с. 191].

Досліджуючи варіацію тлумачень поняття «методологія», звертаємось також до тлумачного словника сучасної української мови, де знаходимо таке її визначення: вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його

філософську, теоретичну основу; як сукупність методів дослідження, що застосовуються в науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [40, с. 672].

Слід відмітити, що методологія формування системи економічної безпеки підприємства (СЕБП) передбачає комплексну її структуру, включаючи основні засади, підходи, методи та принципи управління, що представлено на рис. 2.1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ • забезпечення ефективності управлінського процесу в сфері формування СЕБП; • взаємозв'язок організаційних і функціональних заходів управлінського впливу у сфері забезпечення економічної безпеки; • створення ефективної системи моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки підприємства; • створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення діагностики стану економічної безпеки підприємства, що дозволила б визначати ступінь деструктивного впливу економічного середовища на його фінансово-економічні пріоритети; • організація системи контрольних заходів з метою виявлення порушень та невідповідностей встановленим вимогам при прийнятті управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки; • побудова моделі економічної безпеки підприємства на основі ключових її компонент забезпечення; • взаємозв'язок організаційних, економічних, стратегічних і тактичних складових забезпечення та ресурсозабезпечуючих чинників в контексті реалізації організаційно-економічного механізму СЕБП	МЕТОДИ • спостереження • порівняння • аналіз і синтез • індукція • дедукція • статистичне дослідження • систематизація • зведення • кореляційний аналіз • системно-структурний аналіз • соціологічне опитування • експертне оцінювання • монографічний • системний • графічний • історичний • логічний
ПІДХОДИ 1. системний 2. ситуаційний 3. процесний 4. комплексний	ПРИНЦИПИ • науковості та прогресивності • єдності теорії та практики • цілеспрямованості • послідовності • розвитку • гнучкості • безперервності • організованості • реалістичності • перспективності • узгодженості • багатоваріантності • доцільності

Рис. 2.1. Комплексний методологічний інструментарій дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки

Примітка: розробка автора.

Як відомо, кожне підприємство як виробнича система не функціонує у закритому просторі, його оточує динамічне, диференційоване середовище, яке ніколи не буває стабільним. Ефективна діяльність підприємства передбачає не лише знати своє середовище і природу його змін, але й можливість адекватно реагувати на ці зміни, тому, що невдала або несвоєчасна реакція може спричинити до значних збитків або до припинення його діяльності.

М. Белопольський [20, с. 88] зазначає, що будь-яка система з регулятором (до неї належить і підприємство), руйнується, якщо негативний вплив сукупності факторів зовнішнього оточення на систему стає сильнішим, ніж сукупний вплив усіх позитивних факторів. В іншому випадку система має можливість існувати і розвиватись.

Важливість адаптаційних здібностей в пристосуванні до змін в економічному просторі відзначається російським економістом П. Беловим [19, с. 41]. Зокрема, він зазначає, що «історична доля (перспектива) як людського співтовариства, так і окремих його соціумів залежить від здатності освоїти зміни, тому дуже важливо які шляхи для цього вибрані і яким чином здійснюватиметься рух».

Багатоплановість проблем, що виникають з приводу безпечності розвитку підприємства потребують використання таких методів економічних досліджень, які дозволяють найбільш повно охарактеризувати сутність такого явища як економічна безпека підприємства. Саме тому доцільно досліджувати середовище та структуру економічної безпеки підприємства з позицій системного підходу.

Адже в сучасних умовах невизначеності і постійних змін умов функціонування підприємств дуже важко уявити прийняття ефективних управлінських рішень без системних знань про об'єкт управління. Слід зазначити, що системний підхід увійшов до сучасної теорії економічної безпеки як особливо затребувана методологія наукового аналізу і мислення. Здібність до системного мислення стала однією з вимог до сучасного керівника, менеджера.

У даний час під системним підходом більшість дослідників розуміють напрям методології наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить розгляд об'єктів як систем. Основне завдання системного підходу полягає в розробці методів дослідження і конструювання складноорганізованих об'єктів – систем різних видів і класів. Саме він є «засобом мислення по відношенню до організації та управління» [121, с. 133].

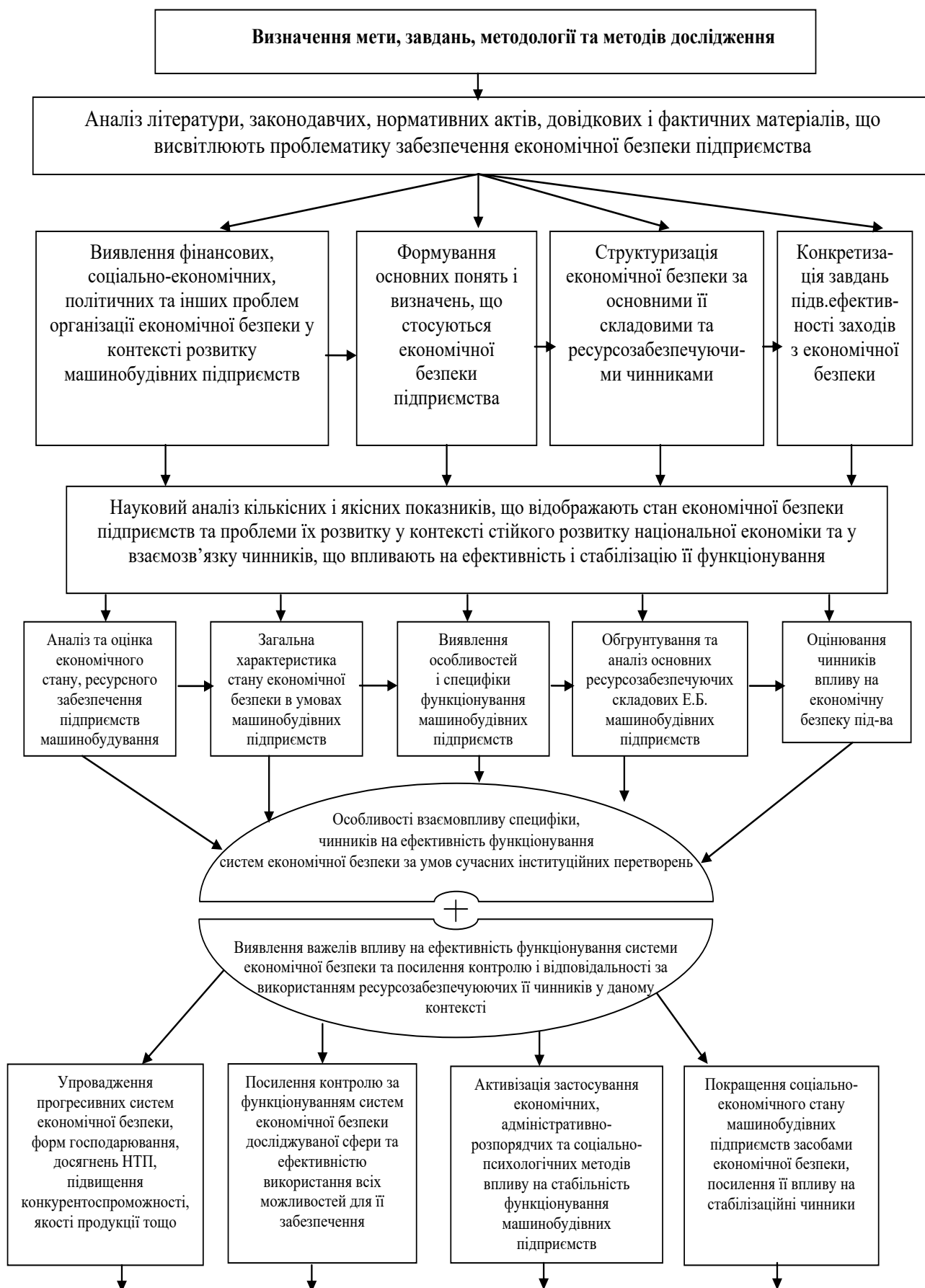
Так як об'єктом нашого дослідження обрано машинобудівні підприємства, то в контексті розвитку саме цієї галузі нами розроблений алгоритм дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств (рис. 2.2).

Згідно з системним підходом, як відомо, кожне підприємство (організація) розглядається як відкрита система, що постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, вона складається із взаємозалежних підсистем, що знаходяться одна з одною в організаційних відносинах.

Загалом, «система – це деяка цілісність, яка складається із взаємозалежних частин, кожна із яких вносить свій внесок в характеристики цілого». Тобто, економічна безпека підприємства є специфічною системою, що підтверджує наявність в неї і загальних властивостей системи. Це такі, як:

- система прагне зберегти свою структуру;
- система має потребу в управлінні;
- кожна система має вхідні параметри, систему переробки, кінцевий результат і зворотний зв'язок [284, с. 50].

На практиці системний підхід реалізується найчастіше у вигляді системного аналізу. Саме він використовується як ефективний засіб розв'язання складних, зазвичай недостатньо чітко сформульованих проблем. Відповідно системний аналіз зводиться до уточнення проблеми і її структуризації в серію завдань, що розв'язуються за допомогою спеціальних методів, знаходження критеріїв їх рішення, деталізації цілей.

Продовження рис. 2.2

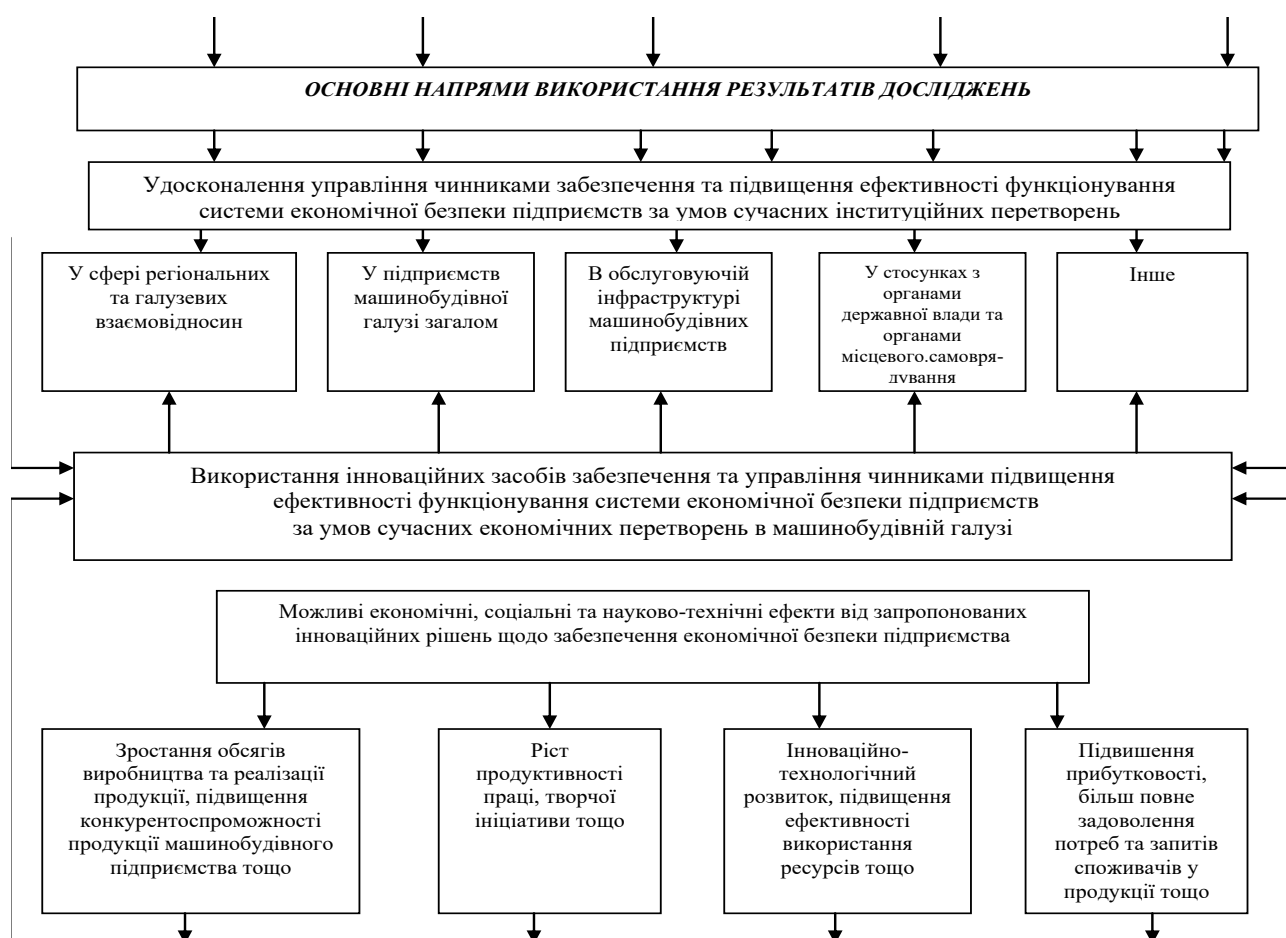

Рис. 2.2. Алгоритм дослідження проблеми формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства

Примітка: адаптовано автором до тематики даного дослідження.

Отже, системний аналіз можна вважати сукупністю методів і засобів дослідження і конструювання складних об'єктів, перш за все методів обґрунтування рішень при створенні та управлінні економічними системами в цілому у тому числі і економічною безпекою суб'єктів господарювання.

У контексті розгляду економічної безпеки підприємства з позицій системного підходу слід опираючись на такі основні системні принципи:

- цілісності – принципове не зведення властивостей системи до суми властивостей елементів, що її утворюють і має властивості відмінні від властивостей її складових;

- структурності – можливість описання системи через встановлення її структури тобто системи зв'язків, відносин, обумовленість поведінки усієї системи від поведінки окремих її елементів;
- взаємозалежності системи і середовища – система формує і проявляє свої властивості у процесі взаємодії із середовищем;
- ієрархічності – кожний із компонентів системи може розглядатись як система, а досліджувана система може розглядатись як складова іншої системи;
- множинність опису кожної системи – значна складність кожної системи вимагає побудови множини різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи.

Відповідно до логіки системного підходу, саме забезпечення механізму адаптації суб'єкта господарювання до середовища і збереження високого рівня інтеграції нарізно орієнтованих підрозділів у єдине ціле створює передумови для успішної діяльності організації.

Як відомо, системний підхід передбачає використання двох основних його моделей до розгляду підприємства як системи. Перший з них розглядає підприємство як штучну систему, а інший – як природну [284, с. 56].

Прихильники розгляду підприємства як штучної системи розглядають його як пластичну систему, що має природну властивість до змін, і саме це допомагає йому забезпечити найкращі умови для досягнення мети. Умовою його розвитку є порушення рівноваги і забезпечення нормальної діяльності в умовах конкурентного середовища.

Послідовники природної моделі стверджують, що підприємства подібні до біологічних організмів. Посилаючись на теорію еволюції Ч. Дарвіна, вони підкреслюють, що види, які збереглися, вижили тому, що змогли еволюціонувати і пристосуватися до змін у середовищі. Так само і підприємства вимушені пристосовуватися до умов зовнішнього середовища, щоб вижити і зберегти ефективність. Тобто, будь-яка організація (підприємство) самовільно виникає, самотійно розвивається і нормативно підтримує соціальний інститут. Вона має соціокультурну природу, розвиток системи відбувається у відповідності із

обумовленими власною соціокультурною природою законами; розвиток організації проходить за певними етапами її життєвого циклу, головною умовою ефективної роботи та існування є «виживання організації»; основою для регулювання поведінки є стихійні соціокультурні зразки; головним обмеженням на невимушені організаційні зміни є раніше сформована організаційна культура [145, с. 69].

За твердженням Т. Парсона виживання системи забезпечується постійним виконанням організаційною системою крім головної функції підвищення її здатності до виживання – ряду інших функцій, а саме: адаптивної – по відношенню до більш широкого соціуму; інтегративної – по відношенню до самої організації, латентної – по відношенню до особи працівника [27, с. 102].

Враховуючи зазначене вище, можна стверджувати, що економічна безпека підприємства, у міру притаманних їй характеристик, має певні властивості як штучної (завдяки пластичності, властивість до змін тощо), так і природної моделі (наявність соціокультурної природи) організації.

Крім того, вважаємо, що економічна безпека підприємства є тим важелем, який підтримує рівновагу системи – підприємство, тобто характеризує його безпечність та стійкість під впливом змін зовнішнього і внутрішнього середовища, не допускає загрозливих відхилень в його розвитку.

Таким чином, є досить обґрунтованим застосування системного підходу в менеджменті до поняття «економічна безпека підприємства».

В контексті дослідження проблеми формування системи забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання аспект системності цілком підтверджується. З цієї точки зору І. Федоренко зазначає, що систему безпеки підприємства варто розглядати як сукупність важливих взаємопов'язаних елементів, функціонування яких спрямоване на реалізацію превентивних заходів та недопущення настання внутрішніх і зовнішніх загроз для захисту економічних інтересів, а також створення безпечних умов для подальшого розвитку. Також науковець доводить, що структура системи забезпечення економічної безпеки повинна містити наступні елементи:

- 1) суб'єкти забезпечення економічної безпеки;
- 2) цілі та завдання системи безпеки;
- 3) об'єкти (капітал, керівництво та персонал підприємства, інформаційні ресурси, об'єкти інтелектуальної власності підприємства, імідж);
- 4) механізми (принципи, функції, форми, методи, сили і засоби);
- 5) режим функціонування системи (повсякденний, підвищеної готовності, у надзвичайних ситуаціях);
- 6) загрози [322, с. 305].

При цьому, на думку автора, загрози як елемент системи забезпечення економічної безпеки відіграють спрямовуючу роль у її формуванні та функціонуванні і визначають реакцію зазначеної системи. Погоджуючись з цим, зауважимо, що вони не можуть бути безпосереднім елементом системи. Адже, як зазначає вчений, усі структурні елементи системи спрямовані на недопущення реалізації загроз.

О. Мірошніченко трактує систему забезпечення економічної безпеки як комплекс заходів економічного та правового характеру, які реалізуються відповідно до стратегічного плану розвитку підприємства і спрямовані на досягнення бажаного стану безпеки суб'єкта господарювання [211, с. 9].

У процесі удосконалення системи автор пропонує дотримуватися таких етапів:

- 1) виявлення загроз економічній безпеці підприємства;
- 2) визначення можливостей управління загрозами та механізмів їх протидії;
- 3) розробка механізму прогнозування стану об'єкта;
- 4) розробка локальної нормативно-правової бази, що дає змогу упорядкувати функції із забезпечення економічної безпеки [94, с. 5-6].

Поняття «система економічної безпеки підприємства», на думку А. Гаврилюка, доцільно розглядати комплексно, опираючись на системний підхід до вивчення цієї економічної категорії [49, с. 44]. Такий підхід підтримує також М. Камлик, який пропонує визначати останню як комплекс

взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами підприємства, спрямованих на захист життєво важливих інтересів суб'єкта господарювання від дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до значних економічних втрат, а також перешкоди економічному розвитку підприємства у майбутньому [116, с. 183]. Крім того, до системи економічної безпеки учений пропонує зарахувати завдання, принципи діяльності, об'єкт, суб'єкт, стратегію і тактику.

В. Гусев вбачає в системі економічної безпеки те, що може ефективно і постійно протидіяти загрозам підприємства. Зокрема, науковець зазначає, що це «...комплекс ефективних заходів (управлінський рішень) з локалізації реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз. Цей комплекс заходів повинен бути обґрунтований оцінкою характеру загроз, аналізом кризових ситуацій, інших негативних факторів, які перешкоджають досягненню цілей підприємства та несуть небезпеку для його життєво важливих інтересів» [64, с. 85]. При цьому автор стверджує, що для ефективної протидії можливим загрозам та гарантування безпечних умов діяльності і розвитку підприємства необхідно не лише створити систему економічної безпеки, але й забезпечити її раціональне, оптимальне функціонування. Подібної думки дотримується й А. Штангрет, який запропонував тлумачення поняття системи економічної безпеки підприємства як сукупності економічних відносин, пов'язаних із управлінням діяльністю підприємства шляхом мінімізації впливу на нього внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення поставлених стратегічних цілей. При цьому науковець пропонує до складових елементів системи безпеки відносити: об'єкти, суб'єкти, принципи, функціональні складові, загрози, індикатори оцінки [360, с. 106].

Т. Васильців, притримуючись системного підходу, зазначає, що система економічної безпеки повинна формуватися з урахуванням сукупності взаємопов'язаних її елементів (у якій зміна одного здійснює вплив на інтереси інших елементів системи); апарату управління та механізмів прийняття рішень;

спільної мети та завдань; підсистем [36, с. 24]. Причому система містить визначений перелік суб'єктів, елементів та їх мету, функцій, засобів забезпечення інтересів суб'єктів системи та форм їх фінансування.

Т. Іванюта та А. Заїчковський доводять, що економічна безпека є системою створення механізму мобілізації та найбільш оптимального управління ресурсами з метою найефективнішого їх використання і забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання, його активної протидії будь-яким негативним факторам впливу. При цьому складовими системи виступають юридичні й виробничі відносини і організаційні зв'язки, матеріальні та інтелектуальні ресурси [104, с. 9].

Власне бачення системи економічної безпеки підприємства запропонував О. Бойкевич, який розглядає її як сукупність невід'ємних її елементів та взаємозв'язків між ними, створення якої має на меті постійне гарантування належного рівня економічної безпеки підприємства [30, с. 29].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, бачимо що систему економічної безпеки підприємства цілком можна вважати комплексною, вона поєднує сукупність основних її елементів, які перебувають у певних взаємозв'язках та взаємовідносинах між собою, для досягнення ключової мети підприємства – гарантування належного рівня його економічної безпеки. Крім мети, система включає оперативні цілі її забезпечення, суб'єкти, об'єкти та механізм забезпечення (рис. 2.3) [178, с. 53].

Як показують дослідження вчених, підприємство є не лише об'єктом економічної безпеки, а й суб'єктом та здійснює відповідні функції у цій сфері через ведення своєї діяльності.

Так О. Барановський, Л. Герасименко, О. Користін та у своїх працях виділяють суб'єкт та об'єкт безпеки підприємства, визначаючи внутрішній зміст поняття системи безпеки підприємства [16, с. 18].

Рис. 2.3. Структурна схема функціонування комплексної системи економічної безпеки підприємства

Примітка: запропоновано автором.

Таким чином, враховуючи основні науково-методологічні положення, висвітлені у доробку вітчизняних учених [53; 139; 220] та власні спостереження бачимо, що саме комплексний та системний підходи до організації економічної безпеки підприємств у повній мірі забезпечать його надійний захист. У цьому контексті систему можна охарактеризувати сукупністю управлінських, економічних, правових, охоронних та інших заходів із захисту сучасних суб'єктів господарювання. Так як основні характеристики системи економічної безпеки підприємств залежать від об'єкта захисту, який є складним і багатогранним, то необхідно комплексно підходити до процесу управління системою економічної безпеки.

Виходячи з вищевикладеного, можемо узагальнити твердження і зазначити, що комплексна система економічної безпеки підприємства (КСЕБП), як зазначалося у наших попередніх дослідженнях [178, с. 54], – це сукупність взаємопов’язаних заходів організаційно-економічного, наукового, інформаційного та правового забезпечення, що здійснюються спеціальними органами, відповідними службами та підрозділами суб’єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства чи держави загалом від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних чи юридичних осіб, що можуть становити загрозу та призвести до суттєвих економічних втрат.

Розглядаючи окремо із запропонованої вище системи об’єкти безпеки підприємства (рис. 2.4) бачимо, що ними виступає все те, на що спрямовані зусилля щодо забезпечення безпеки, або ж те, що потребує захисту.

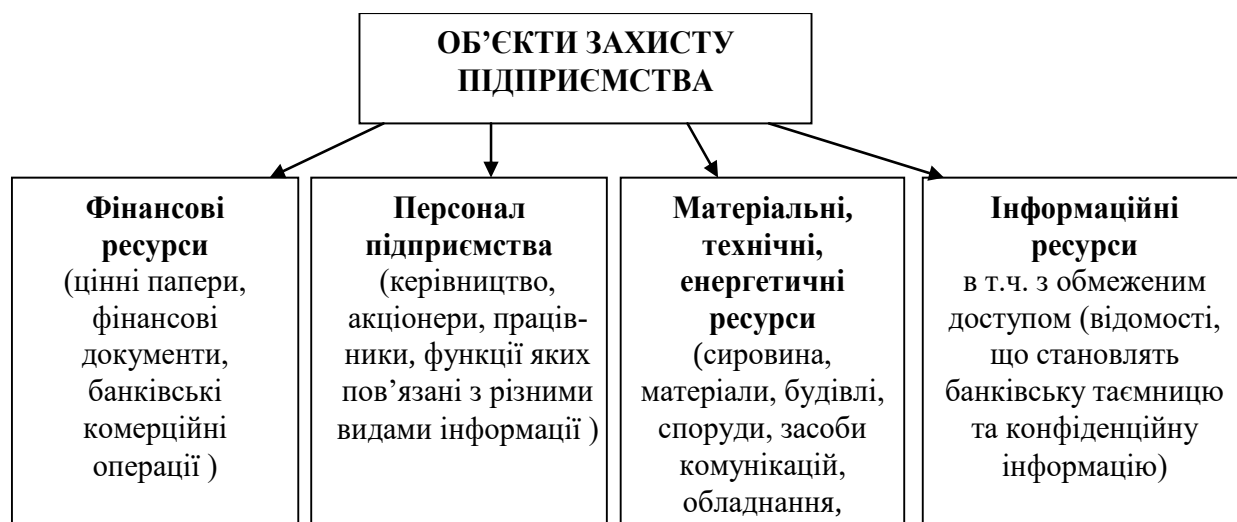

Рис. 2.4. Характеристика об’єктів економічного захисту підприємства

Примітка: узагальнено на основі власних спостережень.

Таким чином бачимо, що безпосередніми об’єктами захисту є усі ті ресурси, на яких будується господарська діяльність та на що спрямовані зусилля охоронного характеру із забезпечення безпеки, а саме:

- фінансові (кредити, грошові кошти, цінні папери та інші);

- матеріальні (товарно-матеріальні цінності, основні засоби та обігові кошти тощо);
- інформаційні та інтелектуальні (документи та електронні носії інформації, що містять комерційну та банківську таємницю, винаходи, патенти тощо);
- кадрові (керівники фірми та її підрозділів, співробітники та партнери фірми, які володіють комерційною інформацією та інші).

А. Б. Качинський об'єктом економічної безпеки називає виробничу і торгову сфери, а основними причинами безпек та загроз називає наявність прибутків, недосконалість законів торгової політики. Найсуттєвішими безпеками та загрозами вчений називає мафіозні «розборки», відмивання «брудних грошей», знищення підприємств, виробництва, торгівлі, варварське використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища [121, с. 13].

Об'єкт і суб'єкт системи забезпечення економічної безпеки підприємства тісно взаємозалежні. Саме об'єкт захисту, як багатогранний, складний господарюючий механізм впливає на основні параметри та характеристики комплексної системи економічної безпеки.

Суб'єктами безпеки підприємства є ті особи, підрозділи, служби, органи, відомства, установи, що безпосередньо займаються забезпеченням безпеки бізнесу. Враховуючи багатоаспектність діяльності із забезпечення безпеки підприємства, охопити її забезпечення за допомогою одного-двох органів неможливо. Тому до суб'єктів безпеки підприємства віднесено багато установ [104, с. 24].

Виходячи з багаточисельності суб'єктів системи економічної безпеки підприємства їх можна згрупувати у дві групи:

- внутрішні суб'єкти – особи та підрозділи, які перебувають охоронною діяльністю безпосередньо на підприємстві;
- зовнішні суб'єкти – зовнішні організації, що перебувають за межами підприємства і не підпорядковані керівництву фірми.

До внутрішніх суб'єктів належать працівники власної служби економічної безпеки та підрозділи, що безпосередньо здійснюють діяльність із захисту економічної безпеки конкретного підприємства і які входять у його структуру. Крім того, до їх складу входять також спеціальні суб'єкти, а саме – фінансовий відділ, юридичний відділ, служба внутрішнього аудиту тощо.

До зовнішніх суб'єктів відносять органи, які створюють умови для ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства, зокрема:

- законодавчі органи влади: створюють правову основу діяльності із забезпечення економічної безпеки особи, підприємства, регіону, держави; формують законодавчу базу функціонування і захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах і забезпечують її виконання.

- виконавчі органи влади: проводять державну політику щодо економічної безпеки у життя шляхом здійснення фінансово-економічного, податкового, митного, валютно-експортного та інших видів контролю;

- правоохоронні органи: ведуть боротьбу зі злочинністю, зокрема з корисливими та насильницькими злочинами;

- судові органи: забезпечують дотримання прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх співробітників;

- система навчально-наукових закладів та установ, діяльність якої спрямована на підготовку кадрів і проведення наукових досліджень з проблем безпеки [6, с. 69-70].

Досягнення мети формування системи забезпечення економічної безпеки підприємництва потребує вирішення комплексу завдань та реалізації функцій безпеки, узгоджених між собою синергетичними властивостями і системоутворюючими елементами, дотримання принципів механізму функціонування та засобів управління. Лише за умови системного підходу створюються передумови належного формування політики економічної безпеки підприємництва з усіма її складовими елементами, спроможної забезпечити необхідну ефективність і життєздатність його суб'єктів.

Відповідно, оцінка ролі економічної безпеки підприємства в системі економічної безпеки держави (ЕБП(t)) на момент часу t може виражатися сукупністю таких її складових [38, с. 25]:

$$ЕБП(t)=\{ u1(t), u2(t), u3(t), u4(t), u5(t), u6(t), u7(t)\} \quad (2.1)$$

де $u1$ – рівень інноваційної активності суб'єктів підприємництва держави та її ролі у формуванні конкурентоспроможності економіки; $u2$ – стан розвитку та роль підприємництва у забезпеченні регіонального та місцевого розвитку; $u3$ – участь підприємницького сектору в мінімізації економічних загроз безпеки держави; $u4$ – вагомість ролі підприємництва у зміцненні структурних складових елементів економічної безпеки держави; $u5$ – рівень структурної збалансованості підприємництва у контексті формування належного рівня ринкової конкуренції та участі суб'єктів підприємництва у зниженні рівня інертності економіки; $u6$ – рівень безпеки стратегічно важливих (які мають ознаки домінування на ринку товарів і послуг, містоутворюючі та підприємства, які мають важливе значення для економіки і безпеки держави) підприємств; $u7$ – стан захищеності інтересів підприємців як вагомого демократичного та найбільш активного суспільного прошарку суспільства.

Методологічною основою окресленого підходу є системність політики забезпечення економічної безпеки підприємництва та розгляд її як функції структурних складників безпеки та напрямів зміни визначальних параметрів в їх межах.

Загалом, слід відмітити, що систему економічної безпеки підприємства можна розглядати як сукупність невід'ємних її складових елементів та їх властивостей, взаємодія між якими забезпечує появу та існування нових інтегральних властивостей цієї системи, що дозволяє раціональніше (оптимальніше, ефективніше) вирішувати завдання гарантування безпеки підприємства. При цьому параметри системи визначаються її метою та цілями; об'єктами; суб'єктами; функціональними складовими; стратегією і тактикою; ресурсами; механізмами забезпечення.

Виходячи з уявлення про об'єкт господарювання як складну, відкриту, соціотехнічну систему, яка знаходиться під постійним впливом мінливого зовнішнього середовища, відповідно до принципів функціональності і взаємопов'язаності, виходячи із проведеного у першому розділі аналізу основних складових економічної безпеки основну увагу акцентуємо на таких основних ресурсозабезпечуючих підсистемах економічної безпеки як: фінансово-економічній, техніко-технологічній та інтелектуально-кадровій, які можна оцінити на основі реальних статистичних даних і результати врахувати при побудові комплексної системи економічної безпеки підприємства.

При цьому враховується той факт, що кожна ресурсозабезпечуюча підсистема повинна описувати специфічні функції, які виконуються починаючи із входу у систему ресурсів, дії з їх використання, створення готового продукту і виходу його до споживачів. Оскільки, кожна із них має власні елементи, структуру, організацію, функції менеджменту, то такі підсистеми є відокремленими та одночасно взаємопов'язаними процесами, які сприяють досягненню головної мети – забезпечення економічної безпеки підприємства.

Загалом, в основі розробки комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва повинна лежати визначена концепція, бачення її структури тощо. При цьому необхідно враховувати наступні методичні положення:

- кожне підприємство є системою, яка включає різні, пов'язані між собою, складові, якісні риси якої не властиві її частинам й компонентам. На межі внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи (фірми) можуть утворюватися прогалини, через які реалізуються різні види погроз її економічної безпеки. Для забезпечення належного ступеня захисту від них і необхідно протиставити діяльність, яка б носила системний характер;

- система економічної безпеки не може бути однаковою в різних підприємствах, установах чи організаціях. Її відмінність й унікальність залежить від спеціалізації та структури виробничої діяльності, промислового потенціалу, місця суб'єкта господарювання на ринку, кваліфікації та дисциплінованості кадрів тощо;

- система економічної безпеки окремого підприємства є відносно самостійною й відособленою, по відношенню до аналогічних систем безпеки інших суб'єктів підприємницької діяльності. У той же час, якщо виходити, наприклад, з адміністративно-територіального поділу, система економічної безпеки окремого підприємства є складовим елементом системи економічної безпеки міста, району, області, держави;

- система економічної безпеки суб'єкта господарювання може бути тільки комплексною. Її забезпечення тісно пов'язано з рівнем забезпечення науково-технічної, кадрової, екологічної, інформаційної, силової безпеки та інших;

- ефективне забезпечення економічної безпеки підприємства можливе за умов, коли вибір та застосування сил, засобів та охоронних заходів здійснюється на основі детально продуманої концепції [363, с. 284].

Загалом, слід відмітити, що ефективність діяльності по забезпеченню економічної безпеки підприємства багато в чому залежить від рівня організації взаємодії в системі економічної безпеки. Механізм взаємодії повинен включати внутрішні й зовнішні складові, правову основу їхньої спільної роботи, систему інформаційного забезпечення, систему керування, всі види планування заходів щодо забезпечення безпеки, питання координації спільних дій, матеріально-технічного забезпечення, фінансування й ін.

Ефективність механізму взаємодії в комплексній системі забезпечення економічної безпеки підприємства в значній мірі залежить від його керівника (власника).

Основними завданнями комплексної системи економічної безпеки підприємства є:

1) Своєчасне виявлення небезпек, загроз і ризиків для діяльності підприємства. Організація конкурентної розвідки.

2) Створення ефективних механізмів по протидії небезпекам, загрозам та ризикам.

3) Організація системи захисту комерційної таємниці на підприємстві.

4) Організація взаємодії з органами державної влади, СБУ, прокуратури, поліції тощо при проведенні спільних заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

5) Забезпечення інформаційної безпеки підприємства.

6) Розробка й впровадження ефективних технологій щодо протидії небезпекам та загрозам.

7) Охорона території, транспортних засобів та споруд підприємства.

8) Здійснення пропускового режиму та інші [139].

Таким чином, бачимо, що системний підхід в економічній безпеці підприємства – це методологія дослідження об'єктів як синергії систем із двох складових: зовнішнього оточення, яке включає вхід, вихід системи, її зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок; внутрішньої структури – сукупність взаємозалежних компонентів, які забезпечують процес впливу суб'єкта управління на об'єкт, переробку входу у вихід і досягнення цілей системи.

2.2. Чинники впливу середовища на стан економічної безпеки підприємства. Ідентифікація ризиків, небезпек та загроз

Як показує практика та проведені нами дослідження, для ефективного функціонування підприємства необхідність його захисту вимагає розгляду всієї різноманітності проблем забезпечення безпеки в комплексі, включаючи вивчення такого питання як виявлення чинників впливу на стан економічної безпеки підприємства.

Як відомо, сутнісні характеристики підприємництва, що визначають необхідність його захисту та гарантування безпечного стану полягають у наступному:

- наявності в підприємницькій діяльності елементів новизни;
- отримання значної частки прибутку як важливої мети підприємницької діяльності;

- процедурі проведення обмінних операцій, як необхідному атрибуті підприємництва;
- професійності як необхідності забезпечення якості прийняття рішень та інформаційного захисту.

Тобто, як показує практика та проведені нами дослідження, для ефективного функціонування підприємства необхідність його захисту вимагає розгляду всієї різноманітності проблем забезпечення безпеки в комплексі, включаючи вивчення такого питання як виявлення чинників впливу на стан економічної безпеки підприємства.

У монографії «Як підняти українську економіку» А. Новак зазначає, що економічна безпека підприємства формується під впливом трьох основних умов та відповідних груп чинників і відповідно виділяє [225, с. 65]:

1. Засоби отримання доходу:

- гарантія вільного вибору виду діяльності;
- гарантія вільного вибору форми власності;
- можливості залучення основних фондів;
- можливості найму робочої сили;
- можливості вибору форми та розмірів оплати праці;
- можливості вибору форми амортизації основних фондів;
- величина податкового тиску;
- можливості вільного проведення банківських розрахункових;
- операцій.

2. Методи збереження активів підприємства:

- гарантія вільного розпорядження наявними безготівковими фінансовими активами;
- можливості проведення валютних операцій та взаєморозрахунків;
- гарантія власності на основні фонди та землю;
- гарантія та можливості лізингових операцій.

3. Методи витрачання доходу підприємства:

- можливості вільного вибору методів і напрямів витрачання грошей;
- можливості уникнення знецінення наявних грошей;

- можливості довільно розпоряджатись чистим прибутком;
- правові та ринкові інвестиційні можливості.

Забезпечення вищезгаданих умов створює підґрунтя для сприяння розвитку виробничої, наукової та інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняного підприємства, впровадження новітніх технологій, розширення ринків збуту, що зменшує потреби зовнішніх фінансових впливів, знижує вплив зовнішніх факторів на економічну безпеку.

Для того щоб ефективно оцінити небезпеки і загрози для підприємства та відповідним чином протистояти їм необхідно провести якісну превентивну діагностику, тобто чітко ідентифікувати фактори їх виникнення. Причини можуть бути об'єктивні та суб'єктивні, а також можуть носити внутрішній і зовнішній характер.

Велика різноманітність зв'язків і відносин, у які вступає підприємство, відбуваються у конкретних політичних, соціально-економічних, правових, природничо-кліматичних умовах, що відбивається на результатах діяльності суб'єкта господарювання. Уся сукупність чинників, які впливають на стан підприємства, поділяється на групи зовнішнього і внутрішнього впливу і, відповідно, визначаються як зовнішнє і внутрішнє середовище.

Так, у економічній енциклопедії надано наступне визначення зовнішнього середовища організації: «зовнішнє середовище – все, що впливає на організацію із оточуючого середовища» [72, с. 383]. Своєю чергою С. Ілляшенко під зовнішнім середовищем розуміє фактори, які не залежать безпосередньо від конкретного підприємства [106, с. 13]. Опираючись на це, можемо стверджувати, що факторами зовнішнього впливу можна вважати зовнішнє оточення підприємства, що має можливість забезпечувати або навпаки заважати досягненню мети суб'єкта господарювання.

Слід зазначити, що розглядаючи вплив зовнішніх чинників на підприємство, практично всі науковці пропонують власний їх перелік. Найчастіше зовнішнє середовище поділяють на мікрзовнішнє (спільне) та макрзовнішнє (оперативне) [15; 36; 338]. При цьому під макрзовнішнім середовищем розумітимемо зовнішнє середовище, що характеризується

глобальними масштабами та не має значного безпосереднього впливу на діяльність підприємства, тобто має опосередкований характер впливу. До даної групи факторів належать: стан економіки (економічне середовище), соціально-культурні фактори, міжнародне середовище, політичні фактори, технологічне середовище (НТП), а останні дослідження додають ще еколого-природничі фактори та географічне середовище [277; 353].

Мікрозовнісне середовище визначається частиною зовнішнього середовища, яка безпосередньо впливає на підприємство і зазнає зворотного впливу. Так, наприклад, М. Мескон виділяє у ньому постачальників, споживачів, конкурентів, профспілки, закони та державні органи [73, с. 46]. Вітчизняні фахівці визначають дещо інший склад цих чинників, зокрема у наукових джерелах [75; 125; 270; 302; 343] виділяють вплив споживачів, конкурентів, постачальників, державних органів, фінансово-кредитні установи, інформаційне та інфраструктурне забезпечення.

Існуючі методологічні підходи щодо структуризації внутрішнього середовища підприємства найчастіше виділяють фінанси, технологію, кадри, техніку, організацію і управління [75; 125; 302]. Відзначаючи логіку даного підходу, разом з тим слід відмітити, що його застосування в контексті розглянутих нами питань не дає можливості максимально охопити і проаналізувати внутрішній стан підприємства та його вплив на рівень економічної безпеки. Отже, ідентифікація чинників зовнішнього (екзогенного) та внутрішнього (ендогенного) середовища стає необхідною передумовою побудови і створення цілісної картини економічної безпеки підприємства та визначення результатів негативного впливу на її стан.

У такій площині система чинників впливу має розглядатись не як детальний перелік її елементарних частин, а як структурована сукупність взаємопов'язаних компонент.

Враховуючи, що об'єктом економічної безпеки підприємства є уся його економічна система, і відповідно саме об'єкт потребує захисту від загроз та небезпек, доцільно, на нашу думку, внутрішнє середовище підприємства структурувати виходячи із ресурсно-функціонального підходу, тобто розбити

на наступні складові: структурне забезпечення, функціональне забезпечення системи та соціально-економічне забезпечення, що представлено на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Структура забезпечення внутрішнього середовища підприємства в контексті формування системи економічної безпеки

Примітка: сформовано на основі узагальнення джерел[75; 125; 302].

З огляду на складність взаємозв'язків та взаємовпливів оточення підприємства і його внутрішнього середовища спробуємо виділити та проаналізувати систему основних чинників впливу на економічну безпеку підприємства, виокремивши серед них екзогенні (прямої та непрямої дії) та ендогенні (об'єктивні та суб'єктивні) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Система чинників, які загрожують економічній діяльності підприємства

Зовнішні (екзогенні)		Внутрішні (ендогенні)	
<i>Прямої дії</i>	<i>Непрямої дії</i>	<i>Об'єктивні</i>	<i>Суб'єктивні</i>
Нестабільність і суперечливість вітчизняного законодавства	Нестабільність політичних умов	Непередбачені зміни в процесі виробництва	Низька якість та кваліфікація кадрів підприємства
Нестабільність економічної, фінансової, зовнішньо-економічної та іншої політики	Нестабільність соціальних умов	Травматизм, аварійні ситуації локального характеру	Недотримання договорів керівництвом фірми
Непередбачувані зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку	Непередбачені зміни економічного стану в регіоні	Непередбачені зміни у внутрішньогосподарчих відносинах	Низький рівень роботи працівників підприємства
Непередбачувані дії конкурентів	Непередбачені зміни в галузі підприємницької діяльності	Брак бізнес-інформації, не достатній її захист	Вибуття ключових співробітників
Державна бюрократія	Непередбачувані зміни у міжнародній ситуації	Фінансові проблеми на підприємстві	Низький рівень професійної етики працівників
Корупція, хабарництво, рейдерство	Стихійні лиха	Відсутність механізму мотивації	Недостатня якість управління зі сторони управлінської команди
Револьюційні зміни в НТП	Непередбачені зміни економічної ситуації в країні	Недостатнє зростання заробітної плати	
Непередбачувані зміни у взаємостосунках із безпосереднім оточенням підприємства	Військові події	Крадіжки, системні недостачі, псування товаро-матеріальних цінностей	

Примітка: сформовано автором на основі проведених спостережень.

Зазначену систему чинників, що загрожують діяльності підприємства можна доповнювати до нескінченності, зважаючи на специфіку, умови та середовище їх діяльності. Для більш конкретної оцінки потрібно сформувати базовий їх перелік і провести експертне оцінювання з використанням певних методів та методичних рекомендацій (дане завдання виконаємо в наступному розділі нашого дослідження).

Опираючись на дослідження О. Орлик [236] відповідно до сучасних умов, що склались в Україні та світі, пропонуємо наступне групування чинників, що впливають на рівень економічної безпеки промислових підприємств (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Групи чинників впливу на рівень економічної безпеки підприємств

Група чинників	Характеристика чинника впливу
	<i>Зовнішні чинники (екзогенні)</i>
Соціально-економічні	Зниження ВВП, промислового виробництва, зниження реальних доходів населення, зростання інфляції, зростання безробіття, від'ємне сальдо платіжного балансу
Політичні	Нестабільність політичної ситуації в країні, часта зміна державних інститутів (Президента, уряду), вплив політичних партій на рішення державних органів, товарне ембарго, квотування товарів, міжнародні інтеграційні процеси
Правові	Часта зміна податкового, митного, регуляторного законодавства, обмеження щодо вільного руху капіталів
Ринкові	Падіння світових індексів, зниження попиту, зокрема внаслідок зменшення внутрішнього ринку, зростання монополізму, нестабільність валютного та фондового ринку
Фінансові	Нестабільність фінансової та банківської системи, валютний курс національної грошової одиниці
Науково-технічні	Застарілі технології та устаткування, стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, впровадження нових стандартів якості
Енергетичні	Висока ціна та недостатня забезпеченість енергоносіями, нестабільність постачання
Екологічні	Посилення контролю за забрудненням навколишнього середовища, за виробничою санітарією
Військові	Військові дії на території держави, незаконне захоплення окремих територій, окупація окремих регіонів, анексія
Демографічні	Зміна структури населення, зниження його кількості (впливають на ринок праці), міграційні процеси
Інформаційні	Інформаційна блокада, інформаційний терор
Природні	Стихійні лиха, вплив кліматичних умов, забезпеченість ресурсами
Культурні	Прихильність до культурних традицій, менталітет та національна свідомість народу, звички

Продовження таблиці 2.2

	Внутрішні чинники (ендогенні)
Економічні	Старіння і зношення основних фондів, низька конкурентоспроможність, неефективне управління запасами, високий рівень собівартості продукції, низька продуктивність праці
Організаційні	Конфлікти всередині організації, неузгодженість між працівниками, невідповідність структури стратегії, низька мобільність
Фінансові	Неефективний фінансовий менеджмент, низька рентабельність капіталу та активів, високий рівень фінансового ризику, низька ліквідність, дефіцит оборотних коштів, зростання рівня дебіторської та кредиторської заборгованості
Інвестиційні	Використання неперевіраних методик, неефективний інвестиційний менеджмент, великий термін окупності, неефективне формування портфеля інвестицій
Маркетингові	Залежність від обмеженого кола постачальників і споживачів, недостатнє дослідження кон'юнктури ринку, неефективна збутова, цінова та рекламна діяльність
Технологічні	Недостатній рівень автоматизації та механізації, низький рівень за контролем якості продукції
Управлінські	Низька компетентність працівників та управлінська дисципліна, низькі організаторські здібності, стиль керівництва, недостатній контроль
Екологічні	Недотримання екологічних нормативів, викид шкідливих речовин
Енергетичні	Низький рівень енергозаощадження, високий рівень енерговитрат
Інформаційні	Низький рівень розвитку ІТ-технологій, втрата конфіденційної інформації, неефективне інформаційне забезпечення діяльності

Примітка: сформовано автором на основі джерела [236].

Таким чином, досліджуючи внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства, бачимо, що першочерговим етапом є дослідження чинників впливу та рівень його потенційної небезпеки, джерела невизначеності, а також визначення, яким чином підприємство може взаємодіяти із цією невизначеністю та протидіяти різноманітним негативним явищам та процесам. Адже сучасний стан економіки приховує у собі безліч загроз для нормального функціонування підприємства, що криються як усередині, так і поза ним.

Трактуючи зміст економічної безпеки підприємства на основі забезпечення розвитку вітчизняних підприємств, який ми пов'язуємо із активізацією їх інноваційної діяльності, нарощенням обсягів виробництва та збуту продукції, підвищення ефективності діяльності, використовуючи можливості зовнішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії з суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовища, розглянемо модель

взаємозв'язку між стратегічними економічними інтересами машинобудівного підприємства та організацією його економічної безпеки (рис. 2.6).

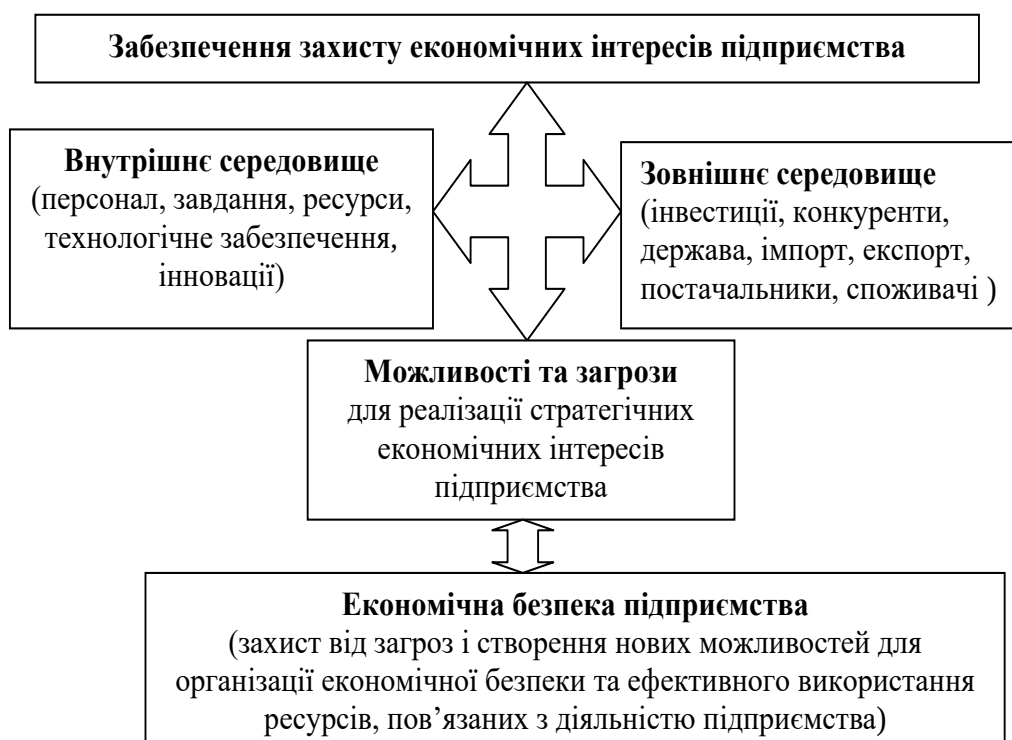

Рис. 2.6. Модель формування економічного взаємозв'язку між діяльністю підприємства та його стратегічними економічними інтересами в контексті забезпечення економічної безпеки

Примітка: сформовано автором, джерело [169, с. 33].

Досліджуючи питання економічної безпеки надзвичайно важливим моментом при цьому є ідентифікація ризиків, загроз та небезпек та визначення межі їх переходу у кожен наступний стан.

Аналіз наукових підходів до визначення поняття «ризик» дозволяє сформулювати класичні ознаки, за якими сприймається його зміст. Зокрема, за ознакою можливості та ймовірності втрати ресурсів, ризик характеризується потенційним досягненням успіху або втратою частини ресурсів, збитками, недоотриманням доходів в альтернативних розвитку певних управлінських дій. Тобто в цьому аспекті ризик розглядається як результат дії, її наслідок,

який визначається впливом факторів невизначеності. Цієї точки зору дотримуються науковці: Є. Олейніков [239] та А. Меліхов [206].

Виходячи з вищевикладеного, бачимо, що ризик є об'єктивною характеристикою діяльності будь-якого підприємства, яка супроводжує будь-які управлінські рішення в умовах невизначеності та вимірюється ймовірністю неотримання очікуваних результатів. Тобто, результати ризикованих рішень неможна ототожнювати із загрозою або небезпекою діяльності підприємства, дія яких викликає погіршення стану підприємства. Оскільки сприятливі умови дають змогу отримати позитивні результати, досягти поставлених цілей і лише за негативного збігу обставин можливе виникення небажаних чи негативних наслідків в діяльності підприємства.

Щодо взаємозв'язків загрози та ризику, крім їх ототожнення, існують такі основні точки зору:

- 1) ризик як результат впливу загрози, де загроза є джерелом ризику;
- 2) ризик як ймовірність настання загрози, де ризик є джерелом загрози;
- 3) ризик як усвідомлена складова загрози;
- 4) ризик як свідоме діє та можливе джерело загрози [251, с. 46].

Щодо ієрархічного взаємозв'язку означених понять можна погодитись з Є. Рудніченко [275, с. 190], який зазначає, що:

- 1) небезпека – це об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків;
- 2) загроза – це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії;
- 3) ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення (дії і/або обставин).

Отже, узагальнюючи дослідження С. В. Чупрова [346] можна відзначити, що ризик – це певна межа, величина якої саме і визначає моменти переходу потенційної загрози у реальну небезпеку для підприємства, що досліджується, якщо не вжити відповідних заходів управлінського впливу.

Що стосується дослідження змісту понять «загроза» та «небезпека», то у науковій літературі не простежується чітка лінія щодо визначення даних понять. Одні вчені ототожнюють ці поняття, інші – вважають небезпеку формою загрози або загрозу стадією або формою небезпеки. Низка дослідників робить наголос на наслідках загрози та небезпеки, визначаючи їх як дію факторів, явища, події, які викликають небажаний стан підприємства, втрати, шкоду тощо [12; 38; 229; 235; 254].

З огляду на вище зазначені факти, доцільно звернутися до сучасного тлумачного словника, який визначає загрозу як можливість, неминучість небезпеки, а небезпеку як можливість, ймовірність якогось лиха, нещастя, шкоди тощо [40, с. 187].

Таким чином, бачимо, що різниця між економічною загрозою і економічною небезпекою характеризується переходом із потенційної можливості у реальну. Загроза – це причини, явища, події, умови, які можуть перешкоджати досягненню цілей та завдань суб'єктів господарювання. Небезпечною ситуація стає у тому випадку, коли загроза приймає реальні форми прояву. Тобто, небезпека це конкретна форма прояву загрози, руйнівний вплив якої на діяльність підприємства є цілком усвідомленим та безсумнівним.

Повернемось до результатів дослідження змісту ризику та визначимо його роль у ідентифікації загроз та небезпек. Отже, зіставляючи представлені вище поняття ризику та загрози, можливо відзначити, що вони тісно пов'язані. Якщо загроза – це ймовірна можливість перешкоди цілям та завданням суб'єктів господарювання, то ризик вимірює, оцінює цю загрозу, дає уявлення щодо математичного виразу ймовірності настання таких перешкод.

Враховучи те, що ризик супроводжує будь-яку підприємницьку діяльність, загрози також є її незмінним атрибутом. Ступінь загрози та її перехід у форму небезпеки для підприємства, на наш погляд, характеризується рівнем ризику, який, в свою чергу, визначається ймовірністю настання та впливом на діяльність підприємства. Тобто за прийнятного рівня ризику негативний вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища

розглядається як загроза діяльності, а за досягнення критичного рівня ризику загроза приймає форму небезпеки.

У процесі проведених досліджень Н. В. Суханова [297, с. 40] визначає межі ризику, загроз та небезпек в процесі діяльності підприємства, що представлено на рис. 2.7.

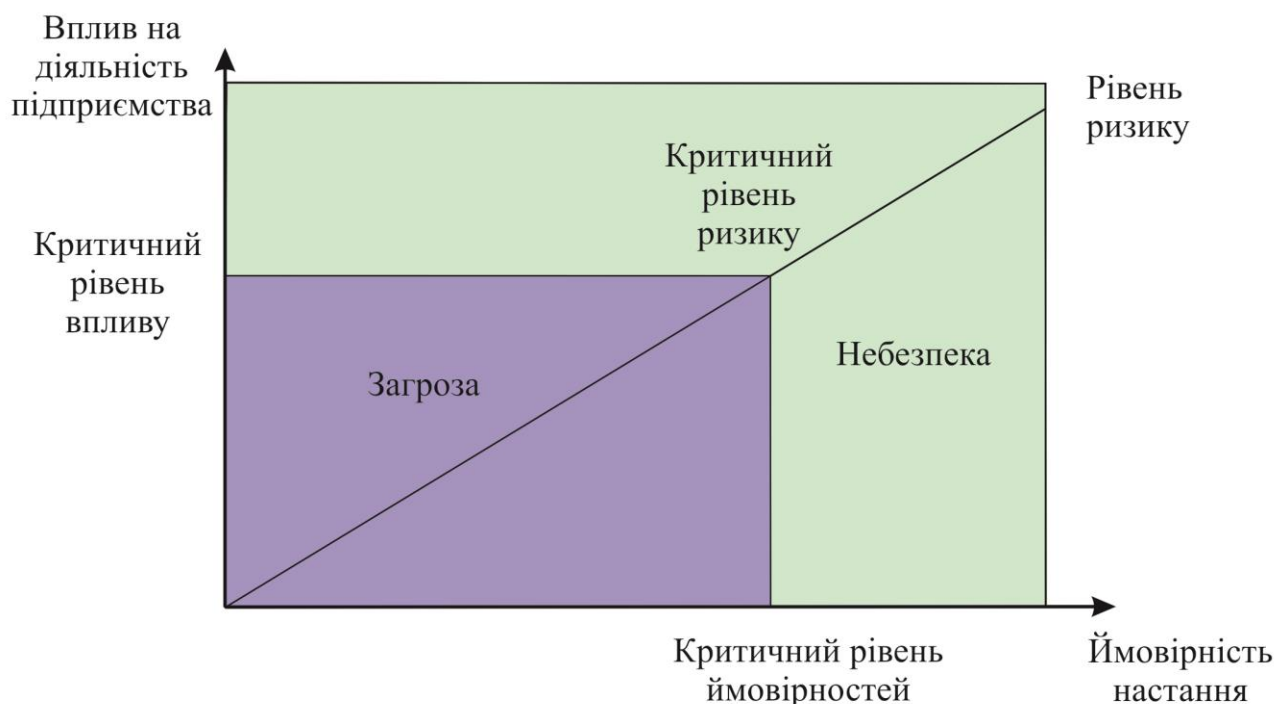

Рис. 2.7. Схематичне відображення межі ризику, загроз та небезпек в діяльності підприємства

Примітка: представлено на основі джерела [297].

Відзначимо, що на рис. 2.7 умовно зображено пряму залежність рівня ризику від ймовірності негативних подій та впливу на діяльність підприємства, але для кожного виду ризику (кожної негативної зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища) траєкторія рівня ризику буде мати індивідуальний вигляд, яка визначатиметься на основі математичного моделювання.

Таким чином, ризики та загрози для підприємства носять постійний характер із різним рівнем, а небезпека виникає лише за умов досягнення цього рівня критичного значення.

Узагальнюючи науковий доробок учених по даному питанню можливо сформулювати спільні та відмінні риси ризику, загрози та небезпеки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Спільні та відмінні риси категорій ризику, загрози та небезпеки

Ознака	Ризик	Загроза	Небезпека
Змістова форма	математично виражена ймовірність неотримання очікуваних результатів	причини, явища, події, умови, які викликають небажаний стан підприємства з певним рівнем ймовірності	
Наслідки для підприємства	в результаті ризикованих управлінських рішень може бути досягнуто очікуваних результатів або підприємство може зазнати втрат	перешкода цілям та завданням суб'єктів господарювання в результаті дії негативних внутрішніх або зовнішніх факторів	руйнівний вплив на діяльність підприємства
Умови виникнення	постійно супроводжують підприємницьку діяльність		виникають у випадку досягнення рівня ризику критичного значення
Вимір наслідку	ймовірність настання негативної події	втрата ресурсів	
Причина виникнення	функціонування підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища		
Заходи протидії	ризик-менеджмент	управління безпекою	превентивні антикризові заходи

Примітка: сформовано на основі джерел [43; 106; 235; 254; 297].

Різноманітність загроз у діяльності сучасного підприємства обумовлює необхідність їх систематизації за певними ключовими ознаками, що дасть змогу вчасно їх діагностувати, оцінювати та застосовувати заходи щодо їх подолання або адаптації до їх впливу.

Відповідно до проведених досліджень, можливо схематично представити етапи розвитку загроз в діяльності підприємства (рис. 2.8).

Дослідження та аналіз значної кількості наукових праць, присвячених класифікації загроз діяльності підприємства, зокрема [326; 364] дозволяють

виділити окремі із них, на базі яких сформувався перелік окремих класифікаційних ознак ідентифікації.

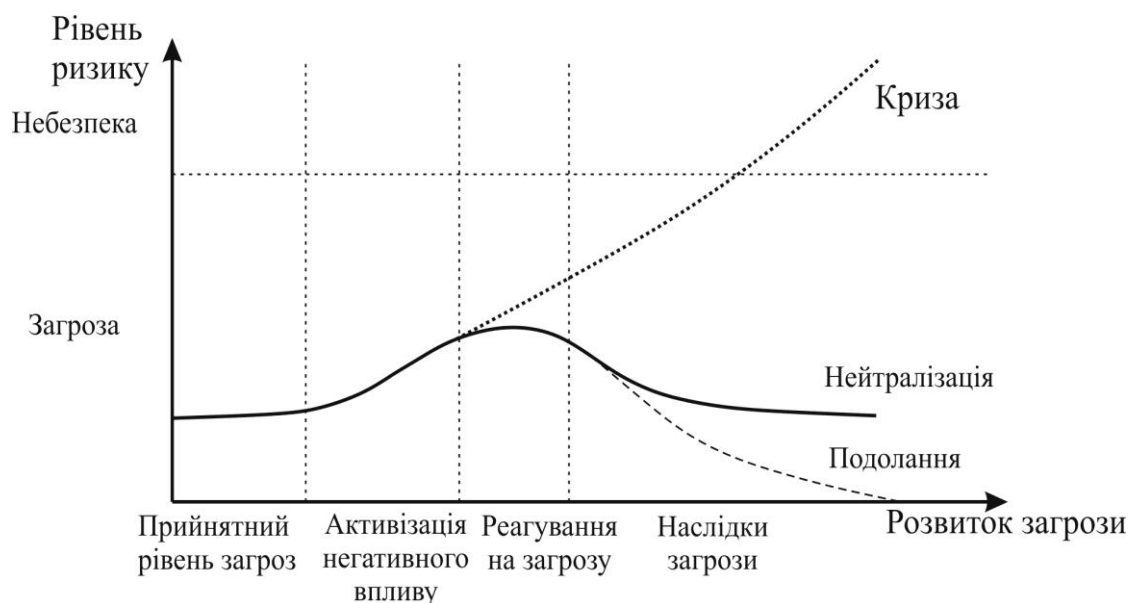

Рис. 2.8. Схематичне представлення етапів розвитку загроз в діяльності підприємства

Примітка: побудовано на основі джерела [297].

С. Ілляшенко серед загроз економічній безпеці підприємства виділяє такі:

- економічні (зумовлені різними причинами, що перешкоджають підприємству здійснювати відтворювальні процеси);
- продуктові (виникають внаслідок виробництва не конкурентоспроможного товару);
- технічні, (пов'язані з використанням застарілого обладнання та технологій, які гальмують процеси виробництва);
- інформаційні (спричинені недостатньою кількістю зібраної інформації про зовнішнє середовище);
- майнові (зумовлені неправомірним замахом на майно підприємства);
- правові (виникають через недосконалість правової бази, а відтак змушують підприємство маневрувати між законами та підзаконними актами);
- екологічні (наявність шкідливих викидів та відходів, шкідлива технологія) [106, с. 20-45].

Свою чергою О. Колісник у своїх працях наводить таку класифікацію загроз економічній безпеці підприємства:

За ступенем небезпеки для діяльності підприємства:

- дуже небезпечні (ті, що в подальшому створюють небезпеку для діяльності підприємства);
- небезпечні (ті, що загрожують матеріальними, фінансовими, моральними втратами для підприємства);
- мало небезпечні (вплив яких не впливає на розвиток підприємства, але вони все одно є важливими тому, що в майбутньому можуть перерости в більш загрозливі).

За об'єктами впливу:

- матеріальні активи (які зумовлені як діями, так і бездіяльністю певних суб'єктів; у результаті чого втрачається майно підприємства, псується і знижується ринкова вартість виробничих фондів підприємства);
- персонал підприємства (що проявляється у різних фізичних чи психологічних впливах, спрямованих на керівників, провідних спеціалістів чи працівників підприємства);
- фінансовий актив (ненадійність постачальників, неплатоспроможність покупців, втрату фінансового капіталу, зменшення фінансової стійкості та ліквідності);
- інтелектуальний ресурс (незаконне розголошення та доступ до секретної інформації, секретних розробок підприємства, ноу-хау тощо).

За суб'єктом виникнення:

- з боку кримінальних структур;
- з боку конкурентів;
- з боку працівників;
- з боку власного керівництва;
- з боку постачальників ті інших суб'єктів ринкових відносин.

За ймовірністю реалізації:

- реальні (активізація яких є неминучою);

- потенційні (виникнення яких є можливим за певних суб'єктивних чи об'єктивних умов).

За рівнем небезпеки:

- допустимі (вплив яких не завдає сильної шкоди діяльності підприємства і швидко ліквідовується);
- недопустимі (вплив яких передбачає серйозні проблеми для розвитку діяльності підприємства та потребує негайної їх нейтралізації).

За характером впливу:

- прямі (ті, що передбачають безпосередній причинно-наслідковий зв'язок між загрозою та потенційними наслідками діяльності підприємства);
- непрямі (ті, що мають вплив на діяльність підприємства опосередковано) [128, с. 56-59].

Узагальнюючи дослідження [43; 106; 128; 147; 157; 254; 297] сформуємо розширений перелік класифікаційних ознак для ідентифікації загроз та небезпек за їх змістовно-видовими характеристиками (таблиця додатку К).

Для підтримання належного рівня економічної безпеки в практичній діяльності підприємство має забезпечувати максимальну ефективність та безпеку кожної функціональної складової забезпечення своєї діяльності і ефективно запобігати матеріалізації можливих загроз. В цьому контексті нами було досліджено основні чинники, що впливають на виникнення загроз для кожної запропонованої підсистеми економічної безпеки підприємства, визначено зміст загроз та їх наслідки для діяльності підприємств (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Чинники впливу на виникнення загроз економічній безпеці підприємства та їх наслідки

Чинники, що впливають на виникнення загроз	Загрози економічній безпеці	Можливі наслідки загроз
<i>Інформаційна складова</i>		
Відсутність документації, що регламентує рівень конфіденційності інформації та інструкцій щодо обмеженого доступу до неї працівників підприємства	Розголошення конфіденційної інформації	Використання комерційної таємниці конкурентами

Продовження таблиці 2.4

Техніко-технологічна складова		
Банкрутство постачальника	Зрив договорів постачання	Припинення постачання певного виду матеріальних ресурсів
Незадовільні умови збереження матеріальних ресурсів	Зниження якісних характеристик товарно-матеріальних цінностей, недостатня забезпеченість процесу виробництва	Порушення ритмічності виробництва
Використання застарілого обладнання, його зношеність	Порушення технічних вимог щодо виробництва продукції	Зростання незворотних відходів
Інтелектуально-кадрова складова		
Перехід працівника до конкурентів	Втрата кваліфікованого персоналу	Використання досвіду та знань колишніх працівників підприємства конкурентами, зокрема, ідей, винаходів, ноу-хау, технічних проектів
Відсутність системи підвищення кваліфікації працівників підприємства		Неспроможність працівників професійно виконувати свою роботу через недостатній рівень кваліфікації
Конфлікти працівників між собою та з керівництвом підприємства		Зниження продуктивності праці
Фінансово-економічна складова		
Нестабільне становище банківської системи	Відмова у кредитуванні	Зростання дефіциту грошових коштів
Низька конкурентоспроможність продукції	Повернення продукції покупцями, зменшення обсягів реалізації продукції	Зниження репутації підприємства, зменшення прибутку підприємства
Інституційно-правова складова		
Неефективна робота юридичного відділу підприємства	Збільшення кількості програних судових справ	Накладені штрафні санкції на підприємство
Захисна (силова) складова		
Відсутність ефективної системи охорони на підприємстві	Силовa рейдерська атака	Силове рейдерське захоплення підприємства
Екологічна складова		
Недотримання норм щодо вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище Недотримання екологічних параметрів щодо продукції, яка виробляється	Неспроможність експортувати продукцію в економічно розвинені країни	Втрата значного сегменту зарубіжного ринку

Примітка: сформовано на основі власних досліджень.

Таким чином, запропонований розширений перелік чинників впливу на виникнення загроз економічній безпеці підприємства та їх наслідки для його діяльності та розвитку врахуємо при оцінюванні ключових зовнішніх та внутрішніх факторів у наступному розділі дослідження.

Сучасна економічна система функціонує так, що створює безліч загроз в процесі функціонування підприємства, які є як всередині самого підприємства, так і ззовні. Опираючись на дослідження Н. Подлужної [250] представимо класифікацію загроз економічній безпеці машинобудівного підприємства зі сторони його безпосереднього оточення та виділимо відповідальних за забезпечення відповідного захисту (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Джерела та зміст загроз для функціонування промислового (у т.ч. і машинобудівного) підприємства зі сторони його безпосереднього оточення

№ п/п	Джерело загрози	Можливі загрози	Відповідальні за захист
1.	Постачальники сировини, матеріалів	Зрив укладення договорів на постачання сировини, відмовлення від співробітництва, низька якість сировини, зростання цін на постачання	Служба постачання
2.	Споживачі	Розрив договірних відносин, відмова від готової продукції, банкрутство дилерів	Відділ маркетингу, збуту
3.	Підприємства-конкуренти	Зниження цін на продукцію конкурентом, завоювання ринку підприємством, вища якість аналогічної продукції, шпигунство, раптова поява сильних конкурентів	Відділ маркетингу, служба безпеки
4.	Банки	Відмова у кредитуванні	Фінансовий відділ
5.	Податкова служба	Застосування штрафних санкцій	Бухгалтерія, служба безпеки
6.	Кримінальні структури	Промислово-виробниче шпигунство, незаконне захоплення майна підприємства	Служба безпеки
7.	Органи державної влади	Недосконалість законодавства, податкова система, відмова від надання пільг	Адміністрація
8.	Персонал, працівники підприємства	Розголошення конфіденційної інформації, перехід на інші перспективні роботи, продаж акцій підприємства, розкрадання матеріальних засобів і цінностей	Служба безпеки підприємства

Примітка: сформовано на основі джерела [250].

Відомий російський вчений Є. Олейніков стверджує, що саме внутрішнє середовище підприємства зосереджує в собі організацію економічної безпеки і виділяє її функціональні складові як сукупність головних напрямів економічної безпеки, що істотно відрізняються один від одного за змістом. За твердженням ученого, керівництво підприємства, за наявності фактичного значення рівня економічної безпеки і при подальшому його плануванні, має самостійно встановлювати кількість функціональних складових, щоб передбачити всі можливі загрози і водночас мінімізувати втрати [239, с. 67].

З огляду на викладене вище пропонуємо наступну структурну модель впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на стан економічної безпеки підприємства (рис. 2.9) [169, с. 36].

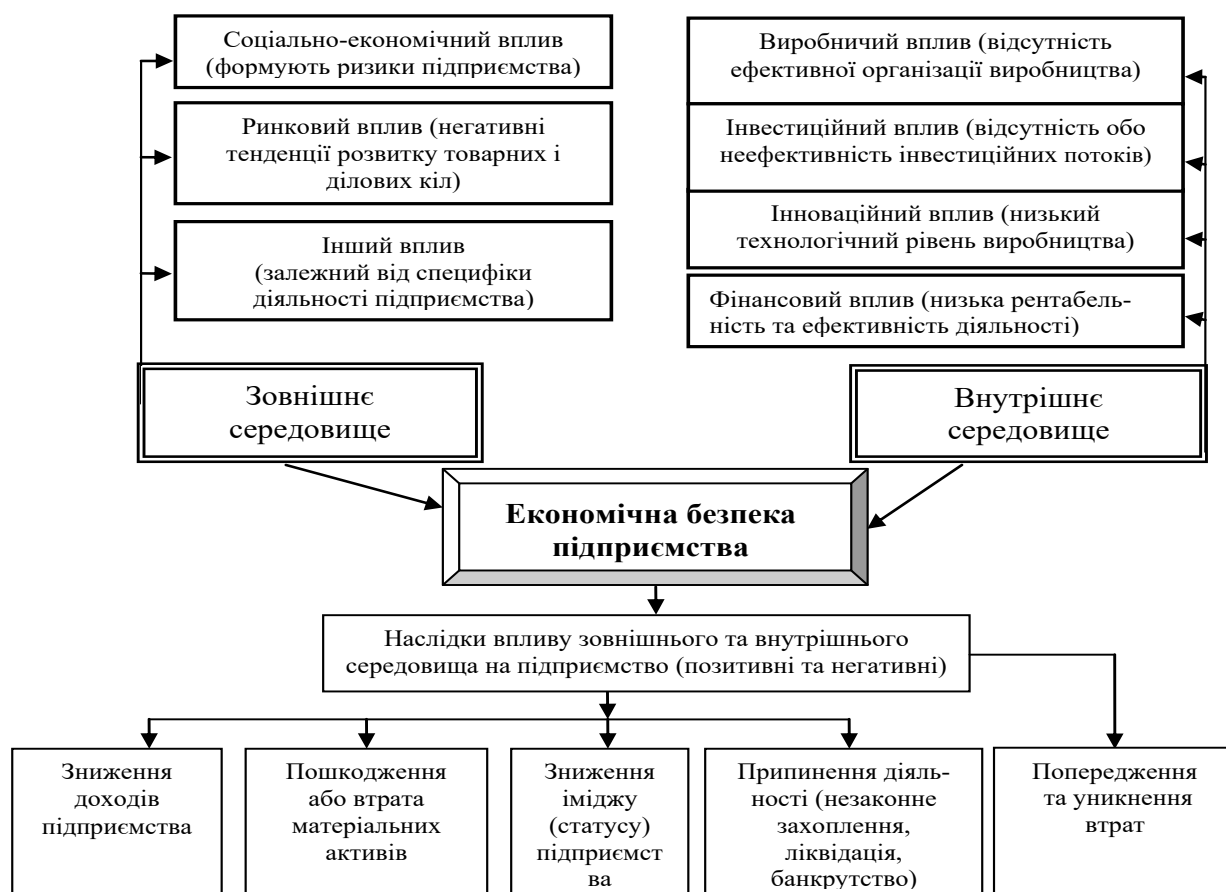

Рис. 2.9. Структурна модель впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на стан економічної безпеки підприємства

Примітка: авторська розробка [169].

Багато науковців у ході проведених досліджень із даної проблематики акцентують увагу на аналізі та оцінці впливу чинників внутрішнього середовища. Це пояснюється тим, що підприємство здатне впливати на дані фактори та може в разі правильних дій нівелювати їхній вплив, а також тим, що такий аналіз є більш прогнозованим та формалізованим.

Однак, комплексне дослідження стану зовнішнього оточення, що дозволяє виокремити та спрогнозувати основні чинники впливу на досліджуване підприємство, є не менш важливим для забезпечення його економічної безпеки та мінімізації негативних наслідків впливу, оскільки воно в більшій мірі впливає на підприємство та може виступати головним джерелом небезпек та реальних загроз для нього.

Як видно з рисунка негативний вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства може спричинити виникнення ряду проблем та ризиків. Зокрема, М. Подольчак основними серед них називає такі:

- матеріальні активи: нерухомість, обладнання, готова продукція, сировина та напівфабрикати, готові засоби та чеки, а також інші подібні складові бізнесу, які підлягають ризику бути викраденими (незаконно захопленими), зіпсованими чи зруйнованими;
- персонал (деякі організації є в значній мірі залежними від діяльності своїх ключових співробітників, в інших структурах значна частина працівників підлягає ризику під час здійснення своїх функцій, іноді на стан справ можуть мати вплив звільнення, хвороба ключових працівників);
- інформація (збереження конфіденційної інформації);
- правова відповідальність (підприємства в судовому порядку можуть бути визнаними винними за збитки та за протерміновану дебіторську заборгованість, в результаті чого піддаються стягненню штрафних санкцій та позбавленню майна);

- припинення діяльності (такий розвиток подій часто супроводжується діями, шкода від яких перевищує розмір прибутку та активів підприємств) [251, с. 45].

Розглядаючи питання ідентифікації ризиків, небезпек і загроз охарактеризуємо також рейдерство як реальну загрозу для безпеки держави, громадськості та бізнесу, визначимо основні засоби і шляхи боротьби з цим негативним явищем в нашій економіці.

Слід зазначити, що проблема рейдерства виникла не сьогодні. У вітчизняній історії можна виділити як мінімум чотири масові, революційні перерозподіли власності, які були ініційовані владою. Перший перерозподіл власності відбувся ще в епоху Івана Грозного. Другий улаштував Петро Перший. Третій – більшовики, після Великої Жовтневої Соціалістичної революції 1917 року. Четвертий – починаючи з 1990-го року, ми переживаємо сьогодні.

Як відомо, всі масові захоплення, поглинання та перерозподіли власності в будь-якій країні завжди ініціювалися державою. Досить пригадати Солону в Древній Греції, Кромвеля в Англії, «релігійні» війни в Німеччині, Велику Французьку революцію. Те саме відбувалося і на теренах нашої держави: від шабашів опричників до «експропріації» експропріаторів. Отже, як свідчать факти, досвіду розвитку, становлення та процвітання рейдерства як масового явища, в нас більш, ніж достатньо.

Сьогодні українська влада, врешті решт, звернула увагу на проблему так званого рейдерства – недружнього захоплення, поглинання вітчизняних підприємств. Це явище набуло в нашій державі таких масштабів, що може реально загрожувати економічній безпеці держави.

Спроби професійної боротьби з такими захопленнями й поглинаннями підприємств в Україні вживаються тільки в останні роки. Фахівці вважають, що більшість вітчизняних підприємств не приділяють належної уваги проблемі забезпечення безпеки бізнесу. Якщо великі фінансово-промислові групи намагаються захиститися самотійно, то середній бізнес, як правило, стає

легкою й мовчазною жертвою, спостерігаються лише окремі випадки, коли підприємства грамотно вибудовують стратегію захисту від рейдерського посягання.

Основні причини та першоджерела поширення рейдерства в Україні досліджено в авторських наукових публікаціях, зокрема: [6; 155; 156; 157; 162; 170], їх можна систематизувати та представити наступним чином (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Природа та першопричини виникнення рейдерства в Україні

Примітка: сформовано автором на основі власних попередньо проведених досліджень [6; 155; 156; 157; 162; 170].

Певні спроби боротьби з недружніми захопленнями й поглинаннями підприємств в Україні робляться лише протягом останніх років (по суті явище визріло в роки незалежності). У засобах масової інформації корпоративні захоплення підприємств, як правило, висвітлюють крізь призму неефективної протидії рейдерам з боку правоохоронних органів. Мовляв, досить лише протиставити силовому захопленню або недружньому поглинанню ефективну державну охоронну структуру, й відсоток успішності операції силового захоплення буде зведений нанівець.

До цього часу існує думка про те, що саме брак професійних охоронців дає можливість рейдерам проникнути на територію підприємства та, як наслідок, заволодіти необхідною документацією. Насправді ж, ця проблема є набагато глибшою. Головним її живильним осередком є корупція, яка поступово пронизує усі сфери та рівні нашого суспільства. За гроші можна купити все, будь-який незаконний дозвіл, рішення тощо. У багатьох схемах та процедурах забезпечення здійснення рейдерських атак фігурують органи державної влади.

Парадоксальним в даній ситуації є той факт, що в інституційному середовищі гарантування безпеки ведення бізнесу, сама судова система України виявилася співучасницею недружніх злиттів і поглинань. На нашу думку, проблема «співробітництва» суддів з рейдерами полягає в недосконалості законодавства. Несумлінність суддів – це вже інша сторона проблеми. Був би досконалим закон – жоден суддя, не дивлячись на всі спокуси, не зміг би приймати таких рішень, завдяки яким і розцвіло в нашій державі рейдерство. Від рішення, яке буде ухвалено суддею, залежить доля не тільки великих, мажоритарних акціонерів, але й більш дрібних груп – міноритарних. Адже зміна власника відбувається найчастіше за рішенням суду. Таким чином, корупція суцільно оповила й цю гілку влади. Притягнути до відповідальності суддю, який ухвалив рішення на користь рейдера досить важко: його рішення начебто прийняті відповідно до закону.

У своїй діяльності рейдери використовують наступні прийоми і методи:

1. Скуповування міноритарних пакетів акцій на фондовому ринку або безпосередньо у міноритарних акціонерів з метою створення контрольного пакету.

2. Купівля боргів підприємства, його штучне банкрутство або початок процедури санації.

3. Використання міноритарного пакету і неправосудних рішень і ухвал, які визначають, що добросовісний акціонер взагалі не є акціонером і не може приймати участі у зборах акціонерів і т.п., з метою «розмивання» контрольного пакету.

4. Маніпуляції з реєстрами власників.

Проте реалізація вище викладених методів, прийомів і схем вимагає організації силового захоплення, яке також забезпечується не тільки і не стільки власне грубою силою, скільки відповідними технічними, юридичними і політичними інструментами. Звичайно, захопленню передують:

- публікації в пресі і сюжети по телебаченню із звинуваченнями власників і керівників в усіх смертних гріхах;
- депутатський запит;
- підключення силових відомств для вилучення документів, а іноді і арешт власників, що особливо активно чинять опір;
- отримання розпорядження або відповідного нормативного документу, виданого органами виконавчої влади (уряд, міністерство, регіональні органи), що санкціонує зміну менеджменту (особливо часто використовується на підприємствах, контрольний пакет, який належить державі, але, за дотримання ряду умов, може використовуватися і у тих випадках, коли держава є міноритарним акціонером).

Проте неодиначними є й випадки, коли корпоративний конфлікт, який виникає в господарському товаристві з метою самопіару і посилення власної позиції підприємства, починає називатися рейдерством. Або керівники підприємств не хочуть підкорятися цілком законним рішенням власників про звільнення або усунення їх з посади, і не просто не підкоряються, а

споруджують справжні барикади, ховають документи, привертають на свою сторону трудові колективи, персонал охоронних фірм в камуфляжі зі зброєю. Часто, так зване силове захоплення, вимушені проводити законні власники підприємства з метою витіснення законно звільненого, але не охочого залишати кабінети, керівництва або витіснення з підприємства тих рейдерів, що його захопили. За таких обставин захист законних прав і інтересів акціонерів неможливе без вживання певних заходів примусового характеру.

Проведені дослідження показали, існує три особливих чинники, наявності яких, або одного з них, будь-яке підприємство стає привабливим для можливого поглинання. Перш за все – це успішний, перспективний і стійкий бізнес, коли захоплення здійснюється заради продовження самого бізнесу. Наступним можуть бути підприємства з високоліквідними активами, наприклад, нерухомістю, земельними ділянками або устаткуванням, коли бізнес і саме існування юридичної особи зазвичай рейдера не цікавить. Він заробляє на перепродажі захопленого майна. І, нарешті, рейдера цікавить можливість включення захопленого підприємства в холдинг. В цьому випадку бізнес, активи і сама організація поглинаються комплексно.

Але не буває випадкового і несподіваного поглинання чи захоплення: завжди є характерні тривожні сигнали, за якими безпомилково можна визначити, що підприємство потрапило в сферу інтересів рейдера. Для того, щоб своєчасно вжити заходи протидії необхідно чітко знати і розуміти ці ознаки, окрім цього дуже важливо мати постійну оперативну інформацію про ситуацію і поточний стан. У цьому контексті доцільним буде використання інструментарію так званого ризик-менеджменту, який включає класичний набір методів управління ризиком, включає відмову від заходів, що його підвищують, зниження ризику, передачу відповідальності за ризик-наслідки стороннім організаціям та прийняття ймовірності його реалізації. Зазначимо, що інструменти кожного методу часто перетинаються.

Слід відзначити, що підприємство, яке завчасу не провело спеціальні заходи щодо захисту від недружнього поглинання, наперед приречене на

провал незалежно від того, наскільки могутня й ефективна у нього служба безпеки. Річ у тім, що така робота набагато ширша за функції й компетенції служби безпеки.

Загалом захист від поглинання можна представити як систему правових, адміністративних, соціальних та інших інституційних механізмів, що перешкоджають перехопленню контролю над підприємством будь-яким рейдером. Цю систему можна умовно розділити на два основні блоки:

- стратегічні або превентивні дії, спрямовані на створення надійного корпоративного захисту і мінімізацію ризиків недружнього захоплення;
- тактичні або оперативні дії, мета яких не допустити перехоплення контролю над бізнесом в умовах атакування агресора.

Враховуючи вищевикладене, у даному напрямі пропонуємо загальну схему протидії рейдерству в умовах підприємства (рис. 2.11).

Важливим етапом боротьби з рейдерством повинно стати вдосконалення корпоративного законодавства. Тільки після того, як у руках власників опиниться ефективний юридичний механізм захисту від рейдерських посягань, можна буде відокремити недружнє поглинання від бандитського захоплення, цивілізувати рейдерство і ввести його в рамки закону. Державні органи (у тому числі правоохоронні) повинні боротися не з абстрактним рейдерством, а з конкретними порушеннями закону, багато з яких, передбачені Кримінальним кодексом, наприклад, за винесення суддею (суддями) явно неправомірного вироку, рішення або ухвали в Україні передбачена кримінальна відповідальність (ст. 375 Кримінального кодексу).

Отже, удосконалення інституційної складової, зокрема законодавства і реформування судової системи – наступний етап на шляху боротьби із незаконними захопленнями чужої власності. Проте, перш за все, держава повинна відмовитися від використання рейдерських методів вирішення господарських проблем, влада повинна сурово стежити за належним виконанням вже діючих законів і ефективною роботою всієї правоохоронної системи, що суттєво вплине на зменшення можливості рейдерських захоплень.

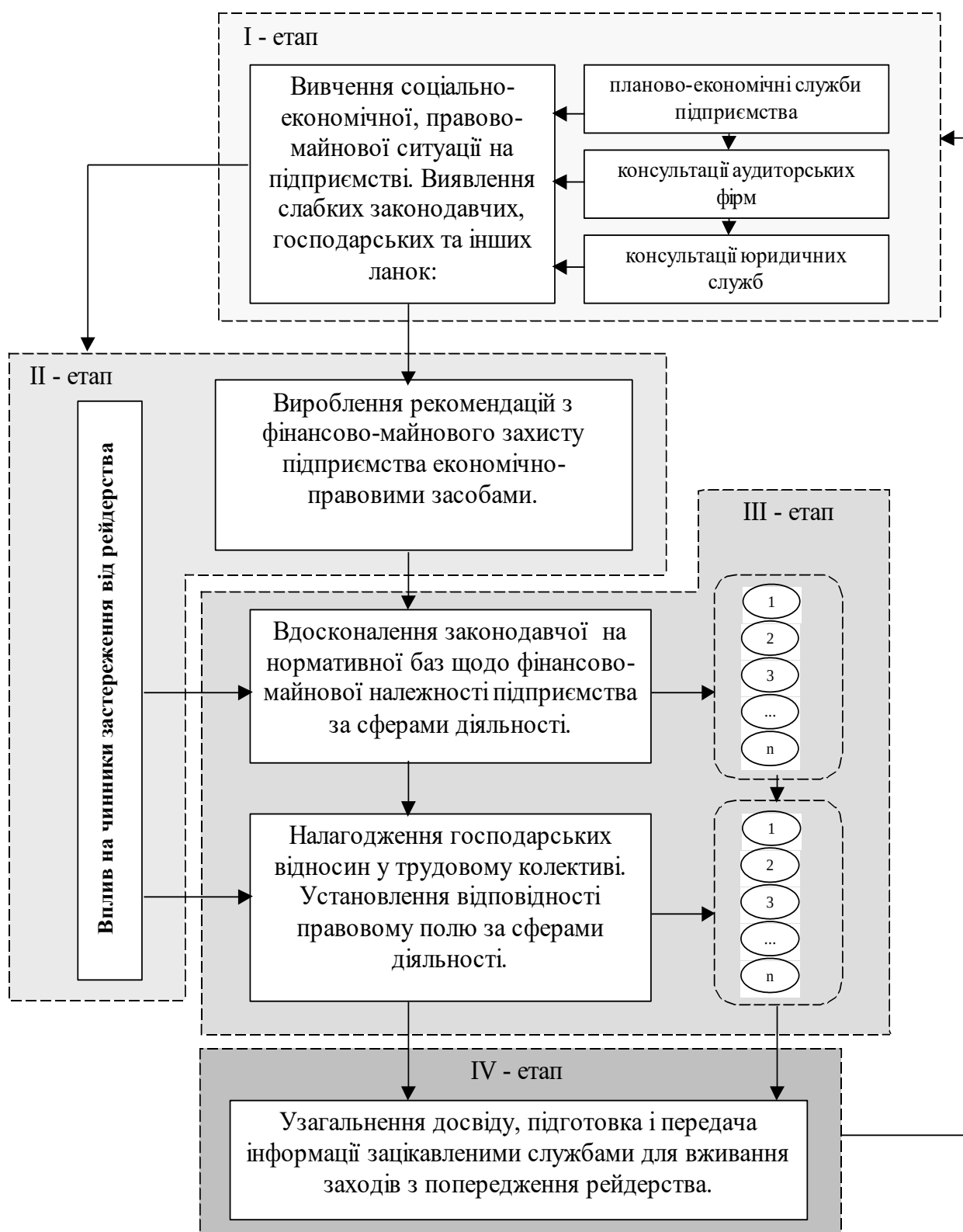

Рис. 2.11. Загальна схема протидії рейдерству в сучасному інституційному середовищі ведення бізнесу

Примітка: сформовано автором на основі власних попередньо проведених досліджень [6; 155; 156; 157; 162; 170].

Таким чином бачимо, що усі зусилля, спрямовані на попередження, протидію та боротьбу із таким негативним явищем, яке спостерігається у нашому суспільстві, як рейдерство, повинні бути спрямовані в руслі запропонованого нами інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво (підприємство)», кожен учасник якого повинен контролювати процес протидії корупційним проявам і злочинам (контекст запропонованого ланцюга буде розглянуто у п'ятому розділі даного дослідження).

2.3. Система економічної безпеки підприємства та обґрунтування науково-методичних підходів для оцінювання її рівня

Виходячи із методології дослідження економічної безпеки підприємства можемо зазначити, що основною вимогою принципу системності в процесі формування системи економічної безпеки виступає аналіз цілей управління виробничою системою і процесу доцільного її функціонування. Системний підхід містить у собі організаційні, творчі, теоретичні, експериментальні і прагматичні елементи. Згідно його положень, будь-яка організація представляє собою взаємодію двох підсистем: керуючої і керованої. Одна підкоряється іншій; структуризація, яка дозволяє аналізувати елементи системи та їх взаємозв'язок в рамках конкретної організаційної структури. Як правило, процес функціонування системи зумовлений не стільки властивостями її окремих елементів, скільки властивостями самої структури; множинність, яка дозволяє використовувати безліч кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і підсистем економічної безпеки [363, с. 285].

Системний підхід до формування системи економічної безпеки суб'єкта господарювання припускає, що необхідно враховувати всі реальні умови його діяльності, а сама система повинна мати чітко окреслені елементи, схему їхньої дії і взаємодії. Без цього механізм гарантування безпеки не буде повним і адекватним. Ця обставина обумовлює необхідність використання при формуванні

системи забезпечення економічної безпеки підприємства об'єктно-орієнтованого типу, який розвиває, доповнює і дає змогу подолати традиційне розуміння.

Узагальнюючи дослідження Л. Гнилицької [53] слід зазначити, що систему управління економічною безпекою підприємства необхідно розглядати як окрему підсистему, що органічно та взаємопов'язано діє в межах всієї системи – підприємства (рис. 2.12).

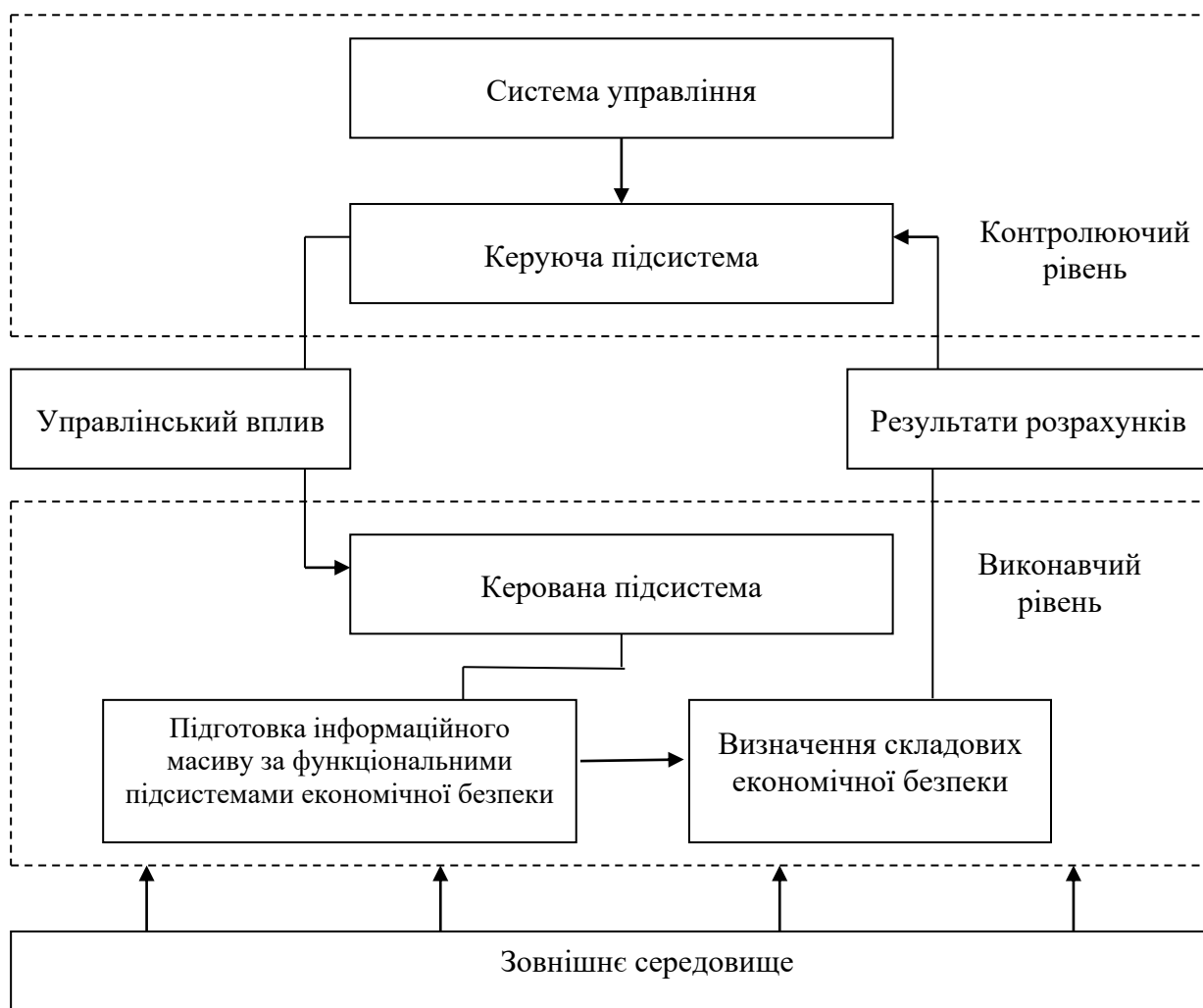

Рис. 2.12. Схема управління економічною безпекою підприємства

Примітка: сформовано на основі узагальнення результатів дослідження [53].

Особливістю функціонування промислових підприємств, у тому числі й машинобудівної галузі, є рухливість, різноплановість, велика кількість напрямів спрямованості виробничо-господарської діяльності, що ускладнює визначення структури управління економічною безпекою підприємства.

Керуюча підсистема визначає мету та цілі, які повинно досягти підприємство, а також засоби їх реалізації. Останнє втілюється через управлінський вплив на керовану підсистему завдяки функціям та методам управління.

Взаємозв'язок між керуючою та керованою підсистемою здійснюється за допомогою процесу комунікацій шляхом передачі інформації по каналах прямого та зворотного зв'язку.

Керуюча підсистема виконує функцію контролюючої, хоча елементи контролю поширюються і на керовану.

Керована підсистема проводить необхідні розрахунки показників економічної безпеки в розрізі основних її складових і результати доводить до керівництва, яке повинно приймати відповідні управлінські рішення.

До основних етапів процесу оцінювання економічної безпеки машинобудівного підприємства віднесемо такі (рис. 2.13):

1. Постановка мети та цілей управління економічною безпекою.
2. Створення організаційних умов для ефективного управління економічною безпекою та визначення відповідальних осіб за надання всієї необхідної інформації.
3. Виділення ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки.
4. Отримання первинної інформації.
5. Визначення коефіцієнтів вагомості ідентифікованих складових.
6. Розрахунок часткових (локальних) та загального (інтегрального) показника економічної безпеки підприємства.
7. Моніторинг отриманих результатів.
8. Контроль якості розрахунків.
9. Застосування коригуючих дій.
10. Визначення напрямів управлінського впливу за результатами розрахунків.
11. Прийняття управлінських рішень та контроль за їх виконанням за окремими складовими економічної безпеки підприємства.

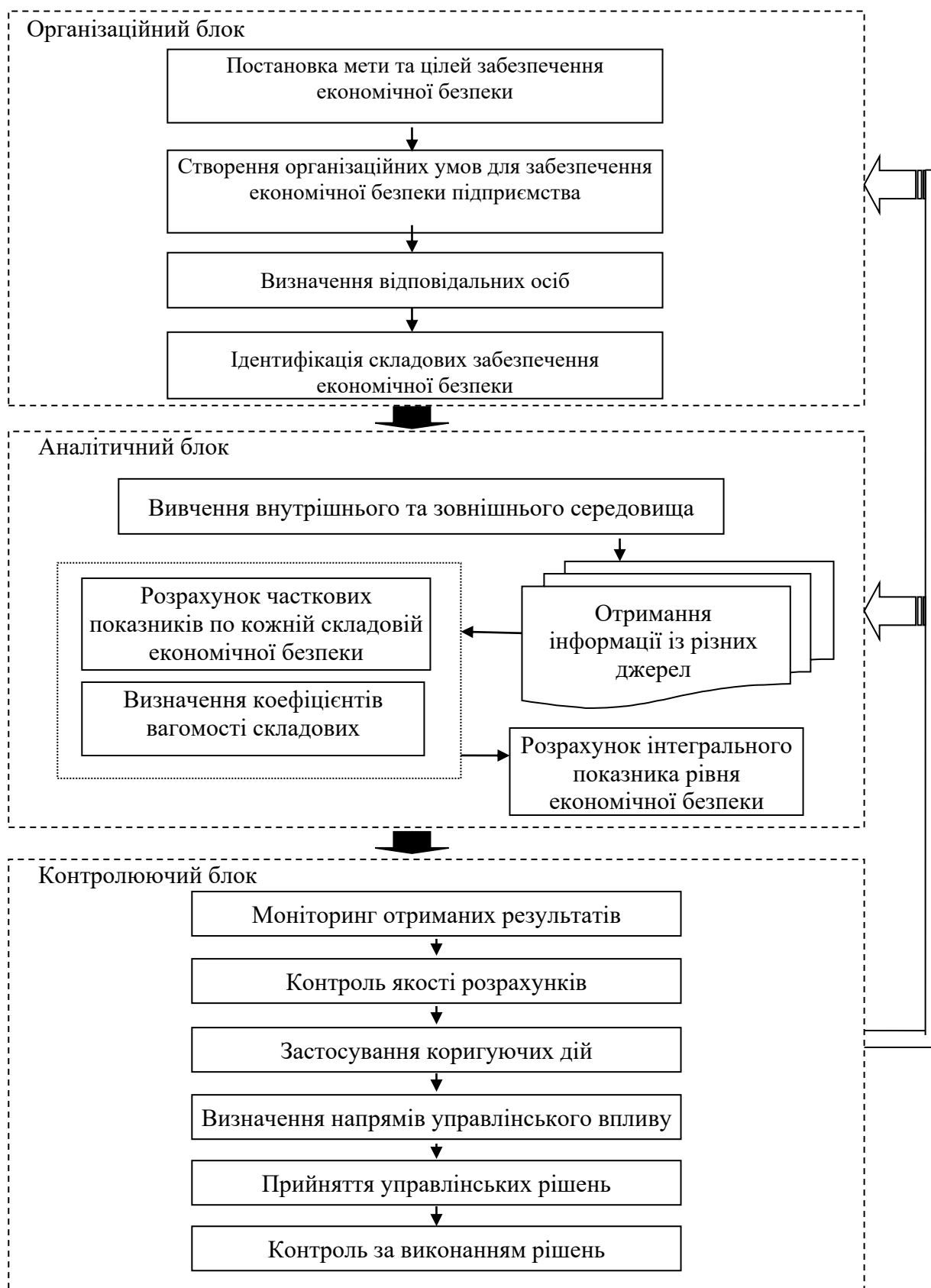

Рис. 2.13. Етапи процесу оцінювання стану економічної безпеки підприємства

Примітка: сформовано на основі джерел [53; 363].

Розглянемо зміст викладених вище етапів.

Як відомо, цілі менеджменту фірми визначають концепцію її розвитку й основні напрями забезпечення її безпеки, тому процес управління спрямовується, перш за все, на досягнення цілей.

Головна мета є результатом аналізу та синтезу опрацьованих ідей менеджерів всіх рівнів і ланок управління. В системі управління цілі виконують низку важливих функцій, зокрема, вони є критерієм для оцінювання результатів діяльності та визначають пріоритет завдань бізнесу та сферу концентрації зусиль менеджменту. Тому цілі суб'єкта економічної діяльності повинні відповідати сукупності вимог, зокрема, цілі мають бути зрозумілі виконавцю й однозначно сформульовані, а також реальними, досяжними, деталізованими за підрозділами, вимірюваними, гнучкими, сумісними [136, с. 97].

Сукупність цілей може слугувати основою для формування системи управління за цілями. Головною метою управління економічною безпекою може бути, зокрема, досягнення визначеного рівня економічної безпеки в цілому по підприємству та за окремими її складовими.

У якості інструменту кількісного вимірювання рівня економічної безпеки пропонуємо використовувати інтегральний показник, цільове значення якого визначається на підставі аналізу досягнутих результатів та прогнозуванні економічної безпеки підприємства на певний проміжок часу. Зазначимо, що даний показник економічної безпеки може виступати «і як інструмент, і як мета управління» [123, с. 24].

Локальними цілями може бути поточний моніторинг стану окремих ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки з метою вчасного виявлення негативних тенденцій. У випадку, коли розрахунки вказують на низький рівень економічної безпеки і за окремою складовою, приймається управлінське рішення про додаткове ресурсне забезпечення підсистеми або здійснення організаційних змін. У випадку, коли загальний інтегральний показник низький в цілому по підприємству, проводиться моніторинг за всіма ідентифікованими складовими і відбираються пріоритетні напрями

управлінського впливу в розрізі окремих ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки через застосування комплексу адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів управління.

З метою «забезпечення максимальної відповідальності структури управління середовищу господарювання» [113, с. 239], необхідно організувати таку систему управління економічною безпекою, яка б враховувала всі ситуаційні фактори впливу на побудову організаційної структури (зовнішнє середовище, технологія роботи, стратегія фірми, поведінка працівників) та органічно вписалась в контур діючої системи управління підприємством. На наш погляд, доцільно створити окремий структурний підрозділ або тимчасову робочу групу (в залежності від масштабу діяльності досліджуваного підприємства, його розміру, організаційно-правової форми), зокрема, матричну структуру адаптивного типу, до якої залучити провідних фахівців різних підрозділів, які контролюють забезпеченість та ефективне використання того чи іншого ресурсу в рамках ідентифікованих складових економічної безпеки підприємства. Такий підхід дозволить поліпшити взаємодію між службами та ефективно реалізувати комплекс заходів щодо забезпечення та управління економічною безпекою підприємства. Проектні повноваження пропонується покласти на працівників економічних служб. При цьому, коло повноважень обмежити координацією процесів взаємодії, пов'язаних зі збором інформації, проведенням розрахунків показників і доведенням результатів до керівників вищої ланки. На керівників покладається обов'язок з прийняття необхідних управлінських рішень та наступного обов'язкового контролю за їх виконання та коригуванням.

Узагальнюючи дослідження [44; 51; 122] слід відмітити, що впровадженню методики розрахунку часткових та загального інтегрального показника економічної безпеки має передувати виділення та ідентифікація головних ресурсозабезпечуючих складових (підсистем) економічної безпеки підприємства. Визначення підсистем повинно відповідати повноті охоплення сфери та індивідуальних особливостей діяльності підприємства, в тому числі з

урахуванням галузевої належності. Тому складові економічної безпеки можуть відрізнятися у різних суб'єктів господарювання. Таким чином, формується перелік первинних показників для подальших розрахунків. Для підприємств машинобудівної галузі попередньо обґрунтовано три ключові ресурсозабезпечуючі складові: фінансово-економічна, інтелектуально-кадрова та техніко-технологічна.

Після визначення підсистем та складових економічної безпеки необхідно оцінити ступінь впливу кожної з них на загальну систему економічної безпеки підприємства. Виникає потреба розрахувати коефіцієнти вагомості кожної складової економічної безпеки.

Пропонуємо використати для розрахунків метод експертних оцінок. Припускаємо, що коефіцієнт вагомості складових, який визначається за цим методом, має похибку, розмір якої залежить від суб'єктивного ставлення експертів до процесу опитування, і може не відповідати новим вимогам зовнішнього середовища, в якому діє підприємство на сьогодні. Спрацьовує фактор консерватизму. Тому, з метою зменшення похибки, необхідно притримуватись таких правил:

- щодо розробки анкети – питання про вагомість підсистем поставлено однозначно;
- щодо вибору респондентів, які будуть проходити анкетування – репрезентативність, об'єктивність, кваліфікованість.

При цьому доцільно обирати експертами керівників всіх рівнів управління та провідних спеціалістів. Репрезентативність вибірки обумовлює розмір похибки при обробці анкет. На підставі отриманих результатів визначається вагомість кожної складової на період, зазначений в анкеті.

За результатами анкетування керівництво отримує додаткову інформацію про стан готовності працівників до нових умов господарювання, змін системи мислення у підприємницькому, інноваційному напрямку.

Економічна безпека є досить складною, специфічною категорією. Вона не тільки характеризує внутрішні процеси, які проходять в середині підприємства,

але й залежить від зовнішнього оточення організації, оскільки кожне підприємство є відкритою системою.

Безпосередній розрахунок інтегрального показника економічної безпеки проводиться з використанням часткових показників за кожною ідентифікованою ресурсозабезпечуючою складовою з урахуванням їх вагомості.

Необхідно відмітити, що набір показників, які використовуються для розрахунку, може відрізнитись для різних підприємств у зв'язку із специфікою діяльності. Часткові показники дають інформацію щодо розвитку окремих складових економічної безпеки, а загальний інтегральний індекс – про рівень економічної безпеки всього підприємства.

Після отримання результатів розрахунків проводиться їх докладний моніторинг. Це робиться з метою зниження похибки в розрахунках, виявлення парадоксальних результатів. Останнє є досить суттєвою проблемою в їх інтерпретації.

Жодне підприємство не може протягом тривалого проміжку часу показувати стабільні результати своєї діяльності. З різних причин зростання змінюється падінням. І це є об'єктивним процесом, що залежить від стадії життєвого циклу підприємства або впливу макроекономічних коливань в економіці [118, с. 38].

В цілому від якісно проведеного моніторингу результатів розрахунків залежить оптимальність прийняття управлінських рішень.

Якщо моніторинг отриманих результатів відноситься до заключного етапу, то контроль якості розрахунків повинен діяти постійно. Обумовлено це тим, що в процесі визначення часткових та інтегрального показника економічної безпеки приймає участь певна кількість персоналу з різним ступенем відповідальності, і від їх ставлення до роботи залежить похибка у розрахунках. Контроль у процесі визначення рівня економічної безпеки краще проводити за окремими етапами.

Спочатку можуть аналізуватись результати анкетування, потім особливу увагу слід звернути на розрахунки часткових показників (при цьому

обробляється найбільший масив інформації) і, нарешті, отриманому інтегральному показнику економічної безпеки.

Під час виконання контролюючої функції може виникнути необхідність в управлінському впливі, у т. ч. щодо регулювання процесу розрахунків. Статися це може на етапі отримання інформації, розрахунку впливу зовнішнього середовища або при необхідності узгодження дій виконавців. Регулювання виконується керівниками за проміжними результатами відповідно до методики визначення рівня економічної безпеки.

Отримані часткові та загальний інтегральний показники економічної безпеки після моніторингу якості проведених розрахунків мають велику інформативність для менеджменту підприємства.

За допомогою часткових показників по кожній із складових контролюється динаміка розвитку відповідних підсистем забезпечення економічної безпеки. Це надає змогу керівникам підприємства визначати, як кожна із ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки впливає на загальну безпеку підприємства, і де потрібно застосувати додаткові ресурси, щоб покращити діяльність підсистеми. Зокрема, різке зниження інтегрального показника економічної безпеки є певним індикатором попадання підприємства у зону кризи [44, с. 195].

За результатами розрахунків керівники визначаються з альтернативними варіантами рішень і відбирають той варіант, який є найбільш оптимальним для підприємства з точки зору відповідності затверджених цілей, наявних ресурсів, кваліфікованих виконавців.

Найбільш відповідальним у обґрунтованому процесі формування системи економічної безпеки є етап обґрунтування її підсистем забезпечення [52, с. 25] та ресурсозабезпечуючих складових з подальшою побудовою методики розрахунку окремих часткових показників для кожної складової, визначення їх вагомості для одержання інтегрального показника рівня економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Слід зазначити, що на даний час вітчизняний досвід теоретико-методологічної бази діагностування рівня економічної безпеки підприємства перебуває на етапі формування, а кількість методів та способів визначення постійно поповнюється. А отже, вважаємо за доцільне детальніше розглянути, порівняти та оцінити відомі підходи з метою аналізу можливості їх використання в контексті впливу на підприємства машинобудування.

Діагностування стану економічної безпеки для підприємства машинобудування є багатовимірним та складним завданням. Проте від його вирішення залежить своєчасність вживання заходів протистояння загрозам і небезпеці, спрямованих на збереження стабільної та прибуткової роботи суб'єктів господарювання, забезпечення захисту інтересів як власників, так і всього колективу підприємства.

Аналіз методичних підходів до оцінки стану економічної безпеки підприємств, описаних у літературних джерелах [3; 36; 44; 51; 70; 122; 133; 138; 266], показав, що в них відображені різні бачення та розуміння даного поняття та ідеології її оцінки.

Рівень економічної безпеки визначається шляхом порівняння індикаторів фактичних показників за результатами оцінки загроз безпеці підприємства та ефективності заходів для їхнього запобігання.

На думку Т. Г. Васильціва, всі методичні підходи можна відокремити і виділити у дві групи [36, с. 43]:

1. Традиційні: базуються на оцінці ефективності та надійності функціонування підприємства; для них характерними є:

- оцінка функціональних складників (показників) ефективності функціонування підприємства та захист його майна і ресурсів;
- аналіз показників фінансової стійкості підприємства;
- розпізнавання кризових чи некризових станів підприємства у майбутньому;
- методи прогнозування банкрутства.

2. Нестандартні, які передбачають:

- співвідношення величини бруто-інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов економічної безпеки;
- визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу підприємства;
- оцінку стану розвитку підприємства, виявлення системних ризиків його розвитку;
- визначення рівня криміналізації економіки;
- оцінку рівня ризику господарської діяльності.

Іншу класифікацію пропонують С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічов [70, с. 89]. На їх думку, методичні підходи можна класифікувати наступним чином:

- 1) що базуються на методах банкрутства;
- 2) що базуються на методах комплексної оцінки загроз;
- 3) що базуються на методах комплексної оцінки економічного потенціалу.

Для оцінки стану чи визначення рівня економічної безпеки підприємства використовуються відповідні критерії і показники безпеки. Тобто, йдеться про те, що саме є предметом аналізу і оцінювання. В літературних джерелах є різні думки з даного питання. Під критерієм оцінювання економічної безпеки слід розуміти ознаку, за якою визначається стан і здатність системи протидіяти загрозам чи проявам небезпеки в контексті ефективного використання усіх видів ресурсів. Кожен критерій має якісне чи кількісне вираження – показник, що свідчить про стан системи протидіяти загрозам чи проявам небезпек. При прийнятті рішення щодо організації ресурсно-економічної безпеки підприємства важливе значення має не тільки сам показник того чи іншого критерію, а його граничне значення (граничний показник). Граничний показник сигналізує, з одного боку, про зону безпеки, а з іншого – про розвиток небезпеки [126, с. 318].

Оцінка здійснюється на основі інтегрального показника економічної безпеки (підприємства, галузі, регіону, держави), під яким розуміємо узагальнюючий показник, який комплексно характеризує стан функціонування

та розвитку сучасних суб'єктів господарювання на основі визначених часткових показників діяльності та ефективного використання усіх ресурсів в контексті забезпечення економічної безпеки.

Існує значна кількість розробок з побудови інтегральних показників оцінки соціально-економічного стану держави, регіонального розвитку країни, інвестиційної привабливості та забезпечення економічної безпеки.

Інститутом економічного прогнозування НАН України використовується методика побудови інтегрального показника економічної безпеки, однак вона тривалий термін не має широкого оприлюднення та практичного впровадження у систему державного управління. До складу інтегрального показника економічної безпеки, за методологією Інституту економічного прогнозування НАН України, входять 13 індикаторів. Проривні розробки з визначення методології розрахунку інтегрального показника економічної безпеки також проводяться і в Національному інституті проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки і оборони України [81, с. 206].

На сьогоднішній день для визначення рівня економічної безпеки використовуємо нові методичні рекомендації, які сформував Міністерство економічного розвитку і торгівлі України наказом № 1277 від 29 жовтня 2013 року на основі удосконалення раніше відомої методики розрахунку рівня економічної безпеки, що була затверджена наказом Міністерства економіки України від 02 березня 2007 року № 60 [209].

Дані методичні рекомендації розроблено з метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави, визначають перелік основних 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки), їх оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обчислення інтегрального індексу безпеки.

Запропонована методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовується Міністерством економіки України для

інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та в окремих сферах діяльності.

Варто зазначити, що велика кількість учених-економістів, зокрема О. Александрова [3], З. Живко [83], М. Керницька [122], О. Оренчин [236], З. Якубович [365] та інші у своїх дослідженнях відмічають певну неточність вихідних даних при використанні даної методики.

На основі дослідження Н. А. Протопової [266] пропонуємо загальну методику для оцінки економічної безпеки підприємства проводити у шість етапів, які представлено на рис. 2.14.

Рис. 2.14. Методика побудови процесу оцінки системи економічної безпеки підприємства

Примітка: побудовано з врахуванням джерела [266].

Така методика передбачає здійснення постійного контролю на всіх рівнях (під час та після реалізації кожного етапу), коригування й удосконалення напрямів формування системи економічної безпеки підприємства, щоб оптимально пристосовуватися і реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах, характері усіх можливих ризиків і загроз, а також зміни в законодавчому полі, появу на ринку недобросовісних конкурентів, зміну форм і методів протиправної діяльності, переліку конфіденційної інформації та інших чинників в сучасному інституційному середовищі.

І. П. Мойсеєнко та О. А. Мартинюк формують своє бачення поетапного визначення рівня економічної безпеки підприємства [219, с. 57-59]:

I етап. Передбачає визначення інформаційної бази для діагностики рівня економічної безпеки.

II етап. Вибір системи показників діяльності підприємства за його функціональними складовими безпеки.

III етап. Співставлення фактичних і порогових значень показників і розподіл їх за зонами безпеки.

На першому етапі визначається інформаційна база для проведення дослідження.

На другому етапі серед показників, які характеризують фінансово-економічну діяльність підприємства, визначаються ті, що стосуються його безпеки, а також здійснюється їх обчислення. Ці показники систематизуються за функціональними складовими економічної безпеки підприємства.

На третьому етапі нормативні (порогові) значення показників за зонами безпеки порівнюються з фактичними чи плановими значеннями.

В. Мунтіян зазначає, що питома вага окремих функціональних критеріїв у сукупному критерії економічної безпеки підприємства розраховується на основі оцінки сукупних загроз за функціональними складовими його економічної безпеки [22, с. 231].

О. В. Ареф'єва та Т. Б. Кузенко підходи щодо розробки технології оцінки економічної безпеки розділяють на три групи [11, с. 115-116]:

- перша група. До її складу входять економісти, які використовують комбінації загальновідомих, перевірених практикою методик;
- друга група. Вчені, які здійснюють формування своєї авторської методики оцінки економічної безпеки з прорахунками її функціональних складових;
- третя група. Економісти, які визначають комплексний критерій за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами.

Економісти першого напряму використовують такі методи, як STEP, SWOT, SPACE та ФВА-аналіз. Дані методи є невід'ємною складовою оцінки розвитку підприємств і включають: аналіз сильних та слабких сторін, аналіз зовнішніх загроз, оцінку надійності прогнозування.

Використання STEP-аналізу дозволяє дати оцінку зовнішній економічній ситуації комплексно, аналізуючи вплив на неї суспільних, технологічних, економічних та політико-правових факторів. За результатами аналізу можна здійснити оцінку зовнішньої економічної ситуації на досліджуваному підприємстві, що складається у сфері виробництва та комерційної діяльності. Оскільки STEP-аналіз має чітко спрямовану зовнішню орієнтацію, то його результат може ефективно оцінити зовнішні умови виробничо-господарської діяльності, але для оцінки ресурсно-економічної безпеки в контексті впливу на виробництво цього є недостатньо.

Одним із інструментів аналізу внутрішніх факторів виробництва визначають також SWOT-аналіз, за допомогою якого виявляються ринкові умови підприємства, в яких воно функціонує: його сильні та слабкі сторони, загрози та можливості їх подолання. На нашу думку, за ресурсно-функціональним підходом до визначення економічної безпеки підприємства метод розрахунку сукупного її критерію містить значну частку суб'єктивного фактору експертних оцінок, що визначають рівень безпеки.

А. Б. Качинський у своїх наукових розробках стверджує, що при виборі відповідних наукових методів визначення економічної безпеки необхідно враховувати специфіку складного об'єкта, а також можливість реалізації ними наступних принципів [121, с. 35]:

1. При інтерпретації об'єктів економічної безпеки основною умовою є опис їх не самих по собі, а з урахуванням їх місця у більш загальній системі.

2. Джерело перетворень складних об'єктів економічної безпеки необхідно шукати в них самих: не рідко воно пов'язано з їхньою самоорганізацією і самоналагодженням.

3. Вивчення об'єктів економічної безпеки необхідно проводити разом із середовищем, що їх оточує.

4. Центральним моментом дослідження повинно стати вивчення проблеми набування властивостей цілого із окремих елементів і навпаки.

5. Головним етапом дослідження об'єкта економічної безпеки потрібно вважати виявлення його суттєвих зв'язків, структури, функцій, системоутворюючих факторів.

6. Головним етапом удосконалення об'єкта повинна бути підготовка і реалізація тих впливів, які не вимагають великих затрат і забезпечують досягнення мети.

Автор стверджує, що вимоги, зазначені вище, найбільш повно задовольняють системно-цільовий підхід, який базується на використанні принципів загальної теорії систем і системної динаміки, загальної теорії керування, теорії самоорганізації й еволюції складних об'єктів. А його ступінь пов'язаний із системним аналізом, який широко використовується при вивченні і покращенні складних систем.

Вибір основного наукового методу, за твердженням науковців, потрібно здійснювати з урахуванням природи тривалості життєвого циклу об'єкта, що в ній розглядається, а також кількість факторів, які реально визначають якість їхнього функціонування.

Відсутність загального визначення методики оцінки рівня економічної безпеки підприємств пояснюється складністю математичної формалізації багатьох аспектів цієї проблеми. Існуючі методи оцінки рівня ресурсно-економічної безпеки підприємств у багатьох випадках характеризуються відсутністю чітких фіксованих меж інтегрального показника та є надто громіздкими і складними для практичного застосування.

Одним із основних етапів формулювання методики оцінки економічної безпеки є визначення ключових критеріїв її оцінки.

Критерієм називаємо ознаку, на основі якої проводять оцінку порівняння альтернатив, класифікацію об'єктів і явищ. Під критерієм ресурсно-економічної безпеки розуміємо ознаку чи сукупність ознак на підприємстві, якими визначається стан та здатність підприємства протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам в контексті ефективного використання усіх наявних на підприємстві ресурсів. На основі вибраних критеріїв формують показники економічної безпеки підприємства.

Показники є кількісною характеристикою здатності підприємства зберігати стійкість та протистояти небезпекам. Для визначення рівня ресурсно-економічної безпеки важливо визначити значення показника і не менш важливо встановити їх порогові значення (граничні величини), адже за їх допомогою і можна розрахувати рівень безпеки підприємства.

Як зазначає О. Герасименко, під час оцінювання економічної безпеки доцільно використовувати сукупність індикаторів – конкретних показників, числові значення яких свідчать про рівень (стадію) розвитку явища, яке вони характеризують. Також автор зазначає, що, як правило, індикатор відображає лише один з аспектів (сторін) розвитку об'єкта дослідження, а під час оцінювання того чи іншого економічного явища важливо не лише передбачити найбільш адекватні показники-індикатори, але й обґрунтувати їх числові порогові значення, перевищення яких свідчить про критичну зміну параметрів об'єкта [51, с. 132].

У сучасній науковій літературі пропонується значна кількість різноманітних моделей та методів можливої оцінки стану економічної безпеки підприємств: від загальнонаукових до авторських методик та пропозицій. Складність проблеми полягає у відкритості та реактивності підприємства як системи, що здійснює активний обмін інформацією із зовнішнім середовищем, генерує та поставляє інформацію у внутрішнє та зовнішнє середовище.

Підхід до оцінювання економічної безпеки підприємства розуміється як сукупність однотипних прийомів та способів вимірювання рівня економічної безпеки. Кожен з наявних підходів базується на використанні відповідного інструментарію, кожному з підходів властиві свої достоїнства і обмеження, але жоден з них не визнаний досконалішим порівняно з іншими. Внаслідок абсолютно різної інструментальної бази наявні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства не конкурують між собою. Можна говорити лише про різний ступінь розробленості підходів та їхнього поширення. Наявність різних підходів зумовлює потребу та доцільність їх системної класифікації і узагальнення з метою встановлення слабких та сильних місць. Нами пропонується наступна класифікація існуючих науково-методичних підходів щодо оцінки економічної безпеки підприємства:

- індикаторний;
- ресурсно-функціональний;
- програмно-цільовий;
- економіко-математичний;
- прибутково-інвестиційний.

Індикаторний підхід передбачає розрахунок певного набору показників економічної безпеки та порівняння (зіставлення) їх фактичних значень з пороговими. Застосування даного підходу пропонують Д. Ковальов [124], Т. Сухорукова [298], В. Тамбовцев [299]. Під пороговими значеннями індикаторів економічної безпеки слід розуміти їх граничні величини, недотримання яких свідчить про наявність загроз економічній безпеці. За такого підходу рівень безпеки підприємства визначається як

середньозважений ступінь відповідності фактичних значень оціночних показників їх пороговим значенням.

Оцінка економічної безпеки за даним підходом передбачає формулювання груп індикаторів, що характеризують напрям розвитку підприємства:

- виробничі індикатори (НДДКР, рівень виробничих потужностей, динаміка та обсяг виробництва, оновлення основних фондів та інше);
- фінансові індикатори (коефіцієнт ліквідності, величина дебіторської заборгованості, рівень фінансової стабільності, оборотність активів, рентабельність виробництва та капіталу, обсяг прибутку та інше);
- соціальні індикатори (професійна кваліфікація персоналу, психологічний стан працівників підприємства, рівень оплати праці, плинність кадрів та інше).

Такий розрахунок, як правило, проводиться спочатку за кожною окремою функціональною складовою економічної безпеки, а потім розраховується загальний її рівень з урахуванням вагомості кожної складової.

Найбільшою проблемою для індикаторного методу є саме визначення рівня точності індикаторів. Дискусію в цьому підході викликає методична база визначення індикаторів, показники індикаторів, їх склад та визначення для них порогових значень. А отже, визначення ресурсно-економічної безпеки за даним методом потребує постійного уточнення величини індикатора внаслідок постійної зміни зовнішнього середовища та внутрішніх параметрів, що значно ускладнює застосування методу, оскільки індикатори є показниками взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Даний підхід для визначення безпеки використовується на макрорівні, проте при визначенні ресурсно-економічної безпеки підприємства він не отримав широкого використання.

Ресурсно-функціональний підхід передбачає визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання власне самої ефективності використання ресурсів підприємства (капіталу, персоналу, інформації та технологій, техніки та обладнання, а також права). Дану методику визначення

економічної безпеки підприємства вивчають у своїх працях російські економісти М. А. Бендіков [22] та А. Є. Олейніков [239], й вітчизняні вчені Б. М. Андрушків [6], В. І. Мунтіян [222], А. М. Ткаченко [305], А. В. Череп [339], Л. Г. Шемаєва [352] та інші. Даний метод передбачає проведення оцінки економічної безпеки за рівнем стану складових економічної безпеки підприємства. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу для адекватної оцінки досліджується основна сутність функціональної складової економічної безпеки організації, «...під якою розуміється певна сукупність процесів, які складають єдину групу з точки зору їх функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки організації» [235, с. 163]. При дослідженні основної сутності ресурсно-функціональних складових економічної безпеки підприємства науковцями виділяються:

- фактори, що впливають на стан функціональної складової;
- основні процеси, які впливають на забезпечення функціональної складової економічної безпеки організації;
- економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональної складової економічної безпеки організації;
- заходи щодо забезпечення максимально високого рівня функціональної складової економічної безпеки організації.

При застосуванні цього підходу оцінювання рівня економічної безпеки підприємства ототожнюється з аналізом стану його фінансово-господарської діяльності. При цьому серед джерел негативних впливів на економічну безпеку виділяються свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання та збіг об'єктивних обставин.

Перевага цього підходу – його комплексний характер. Ресурсно-економічна безпека підприємства розглядається надто детально і ототожнюється із самою діяльністю підприємства. Оцінка рівня безпеки підприємства за усіма підходами формується на основі обробки інформації за статистичними даними, що дуже його ускладнює, адже більшість аспектів, на

які звертається увага в методиці, важко піддаються математичному обґрунтуванню, а деякі не піддаються взагалі.

На даний час серед використовуваних моделей визначення економічної безпеки ресурсно-функціональний підхід використовується найчастіше. Проте і в ньому існує ряд недоліків. Численні фахівці зазначають, що даний метод визначення економічної безпеки підприємства є дуже наближеним та не має кількісного конкретного вираження, а намагання охопити всі функціональні напрями діяльності підприємства призводить до нечіткого визначення економічної безпеки підприємства та ототожнює отримане значення із значенням ефективності використання ресурсів.

Характерним для оцінки економічної безпеки підприємства за ресурсно-функціональним методом є те, що розрахунок здійснюється при оцінці сукупного критерію економічної безпеки. При цьому уникнути суб'єктивності поглядів експертів неможливо. Суб'єктивізм проявляється в оцінці збитків при визначенні частки функціональних критеріїв та в процесі розподілу питомої ваги функціональних складових при розрахунку сукупного критерію економічної безпеки підприємства.

Програмно-цільовий підхід визначення економічної безпеки підприємства базується на інтеграції сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. Відбору показників та методам їх інтегрування приділяють значну увагу.

Часто застосовуваний економістами за кордоном є економіко-математичний метод, який пропонують використовувати в Україні Д. Ковальов та І. Плетнікова [124, с. 35]. Економіко-математичний аналіз економічної безпеки підприємства полягає в розрахунку критерію (інтегрального показника) економічної безпеки підприємства. За твердженням розробників методу, вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів на економічну безпеку підприємства дістає свій прояв у зміні показника його діяльності. Рівень економічної безпеки

підприємства за економіко-математичним методом визначається наступним чином:

$$P_{ek} = F(X_i) = b_1 \cdot f(x_1) + b_2 \cdot f(x_2) + \dots + b_n \cdot f(x_n), \quad (2.2)$$

де $x_1, x_2, \dots, x_n$ – основні показники діяльності підприємства;
 $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції, які показують залежність рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства;
 $b_1, b_2, \dots, b_n$ – питома вага значущості кожного показника для економічної безпеки підприємства; n – кількість показників, за якими проводиться характеристика рівня економічної безпеки підприємства.

З метою визначення рівня економічної безпеки підприємства за економіко-математичним методом спочатку визначається її залежність від одного показника, потім здійснюється визначення всіх решта показників. В реальному житті підприємство не може бути в абсолютній безпеці (небезпеці) за всіма показниками, тому в результаті розрахунку будується графік, що має вигляд кривої, яка асиметрично наближається до 1. Основним недоліком цього методу вчені називають суб'єктивізм, наявний на всіх етапах побудови моделі визначення економічної безпеки підприємства, а саме – при виборі основних факторів, показників та параметрів, а також при виборі критеріїв для співставлення цих показників та параметрів. Заперечення викликає також і однозначність оцінок рівня ризику за тими чи іншими показниками, а не інтервальний підхід. Однак даний метод в основному також дістав своє визнання і використовується для визначення та оцінки економічних загроз розвитку країни.

Ще один метод визначення економічної безпеки підприємства – прибутково-інвестиційний, який формується на основі відбору критеріїв для її визначення на основі розуміння сутності економічної безпеки підприємства як такої. Розробниками даного методу є відомі вчені-економісти: Г. В. Козаченко, О. М. Ляшенко та В. П. Пономарьов [126, с. 98-105]. Вони розглядають економічну безпеку підприємства як міру узгодження інтересів підприємства з

інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Основним критерієм (інтересом) підприємства в даному методі пропонується розглядати прибуток підприємства. Вчені стверджують, що сам показник прибутковості підприємства не може в повній мірі характеризувати економічну безпеку, а тому пропонують для оцінки рівня економічної безпеки здійснювати порівняння обсягу інвестицій підприємства з обсягом прибутку.

Даний підхід у виборі критерію економічної безпеки підприємства ґрунтується на визначенні значення розширеного відтворення виробничих фондів підприємства для реалізації його інтересів та гармонії з інтересами зовнішнього середовища.

На думку вчених, найвищого рівня економічної безпеки підприємство досягає тоді, коли його виробничо-господарська діяльність є прибутковою. Основою економічної безпеки є прибуток, який отриманий в результаті взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем. Чим більша гармонія у взаємодії та узгодженість інтересів, тим більше прибутку отримує підприємство. Визначення рівня економічної безпеки підприємства за даним методом здійснюють шляхом оцінки і порівняння бруто-інвестицій та обсягу ресурсів підприємства, які необхідні для забезпечення економічної безпеки.

Методика розрахунку критерію економічної безпеки підприємства має наступний вигляд:

$$P_{E.B.} = \frac{BI^i}{I_{K.B.}^i}, \quad (2.3)$$

де BI^i – бруто-інвестиції в i -тому році; $I_{E.A.}^i$ – інвестиції в i -тому році, необхідні для забезпечення економічної безпеки підприємства.

За даним методом оцінка економічної безпеки підприємства здійснюється як у поточний, так і на майбутній період. У результаті розрахунків за формулою (2.3) пропонується визначати рівень економічної безпеки залежно від отриманого значення: як – підтримуючий, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий.

Прибутково-інвестиційний метод серед економістів має як своїх прихильників, так і противників. Адже багато вчених стверджують, що величина прибутку та рівень інвестицій не можуть у повній мірі характеризувати та показувати рівень економічної безпеки підприємства. Також вважають, що інвестиції є функцією багатьох змінних та залежать як від зовнішніх, так і від внутрішніх впливів. Також важливим фактором є те, що даний метод бере до уваги лише підприємства, які є прибутковими, абсолютно відкидаючи існування поняття безпеки у підприємств, що є збитковими.

За твердженнями О. М. Бандурки, В. С. Духова, Т. Я. Косянчук, І. М. Черв'якова, І. М. Петрова [15, с. 75], для визначення рівня економічної безпеки підприємства необхідно використовувати показник дієвості. На думку економістів, саме такий показник може охарактеризувати, наскільки виконуються поставлені цілі підприємства та реалізовується стратегія розвитку. Якщо підприємство виконує власну місію у стратегічному аспекті, значить, воно може чинити опір як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам, а отже, в нього високий рівень економічної безпеки. Визначення показника дієвості пропонується здійснювати як по підприємству в цілому, так і за окремими показниками. Розрахунок пропонується здійснювати як співвідношення фактичних параметрів до планових показників.

За такою моделлю рівень економічної безпеки підприємства пропонується визначати наступним чином:

$$L_d = G_f \div G_p, \quad (2.4)$$

є L_d – індекс дієвості; G_f – фактичне досягнення мети; G_p – планове визначення мети.

Відомі науковці В. М. Нижник та М. В. Ніколайчук [224, с. 59-68] формують наступний метод розрахунку сукупного критерію економічної безпеки підприємства:

$$CEBP = \sum_{i=1}^n k_i \cdot d_i, \quad (2.5)$$

де k_i – значення окремих функціональних критеріїв ЕБП; d_i – питома вага значимості функціональних складових економічної безпеки підприємства; $\sum d_i = 1; i=1 \dots N$ – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства.

При порівняльній оцінці забезпечення економічної безпеки на кількох підприємствах попередня формула має наступний вигляд:

$$CKEB = \sum_{i=1}^N k_i \cdot d_i \cdot a_i, \quad (2.6)$$

де a_i – показник, який потребує у кожному порівнюваному варіанті отримання кількісної сукупності порівнюваних функціональних складових для кожного підприємства окремо. При наявності даних складових його значення приймається за 1, а при відсутності – за 0.

Окремі фахівці з метою оцінки економічної безпеки підприємства застосовують моделі прогнозування банкрутства підприємства. Вчені вважають, що саме визначення ймовірності настання банкрутства дасть змогу найбільш ефективно показати рівень розвитку підприємства та вплив на нього як зовнішніх, так і внутрішніх загроз.

Однією з найпоширеніших та найпростішою моделлю визначення рівня економічної безпеки підприємства на основі оцінки фінансової її складової є модель Альтмана, яка передбачає обчислення спеціального коефіцієнта Z . За даною моделлю ймовірність банкрутства будь-якого суб'єкта господарювання є дуже малою за будь-якого від'ємного значення коефіцієнта Z , і великою – за $Z > 1$. Розрахунок коефіцієнта має такий вигляд:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4, \quad (2.7)$$

де X_1 – відношення оборотного капіталу до суми активів; X_2 – відношення нерозподіленого прибутку до суми активів;

X_3 – відношення ринкової вартості до заборгованості; X_4 – відношення виручки до суми активів.

Пороговими значеннями даної моделі вважаються такі:

- $Z > 3$ – підприємство стійке, ймовірність банкрутства невелика, рівень економічної безпеки є високим;
- $Z < 1,8$ – підприємство має небезпеку банкрутства, рівень економічної безпеки невисокий [24, с. 126].

Аналізуючи представлені вище методи та індикатори економічної безпеки стосовно достовірності інформації, яку можна отримати, використовуючи їх для визначення рівня економічної безпеки з метою ефективного підбору методики визначення рівня економічної безпеки для підприємства машинобудівної галузі, слід визначити наступне:

а) рівень економічної безпеки характеризує ефективність діяльності всього підприємства;

б) для оцінки рівня економічної безпеки вченими пропонується використання великої кількості показників, однак на практиці здійснювати їх моніторинг та розрахунки досить складно;

в) здійснити висновок про точний рівень економічної безпеки підприємства, використовуючи розрахунки кількісних фінансово-економічних показників діяльності підприємства, практично неможливо;

г) використання індикаторів економічної безпеки, які пропонуються вченими, можливе лише з урахуванням їх співмірності із специфікою діяльності підприємства.

Для визначення рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства найбільш вагомою вважаємо методику визначення інтегрального показника економічної безпеки на основі використання експертних оцінок та математичного апарату, що спрощує практичне використання даного методу. Послідовність проведення даної методики для визначення інтегрального показника представлено на рис. 2.15.

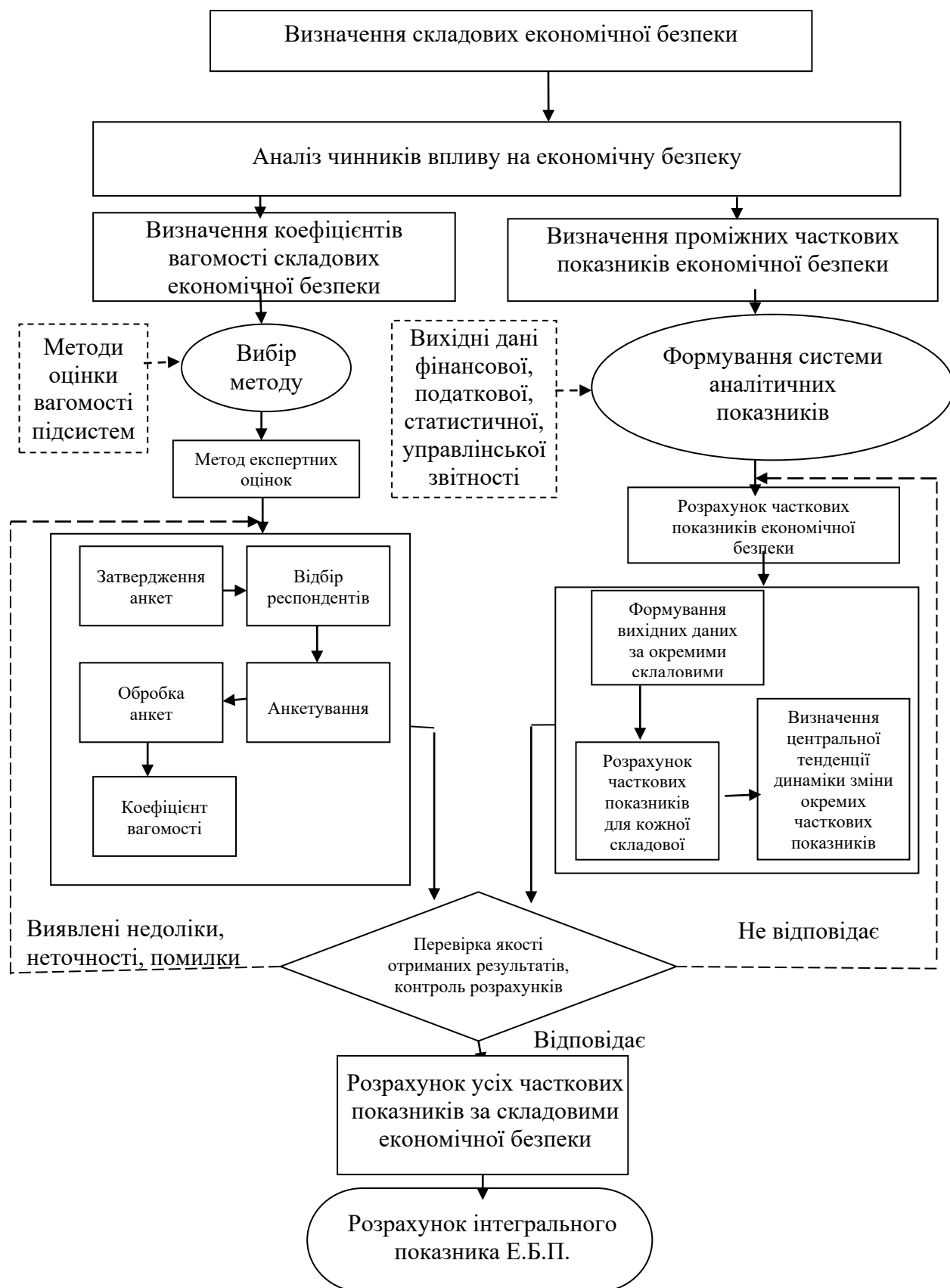

Рис. 2.15. Алгоритм визначення інтегрального показника економічної безпеки підприємства

Примітка: сформовано автором.

Для розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки використовуємо методику вагових коефіцієнтів [44, с. 196].

Значення інтегрального показника залежить від низки вхідних параметрів (фактичного рівня індикаторів по окремих складових економічної безпеки).

Інтегральний показник економічної безпеки I , пропонуємо розрахувати за середньою арифметичною зваженою із нормованих значень відповідних індикаторів за допомогою такого добутку:

$$I = \sum_{i=1}^m \sum_k W_{ik} \cdot I_{ik} , \quad (2.8)$$

де W_i – вагові коефіцієнти кожної із складових економічної безпеки; I_{ik} – індикатори кожної із складових економічної безпеки.

За результатами дослідження різних науково-методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства можна зробити наступні висновки:

- оцінка рівня економічної безпеки на підприємстві повинна враховувати стратегічні цілі, пріоритети та завдання підприємства, його галузеву та виробничу специфіку;
- при оцінці рівня економічної безпеки підприємства найбільш доцільним та виправданим є використання методик оцінки загального рівня за її складовими, проблемою є визначення пріоритетності відповідних оціночних показників та трудомісткість проведення та інтерпретації результатів оцінки;
- для експрес-оцінки існуючого рівня економічної безпеки підприємства доцільно використовувати ряд найважливіших показників, які відображають результати діяльності всіх підрозділів підприємства і піддаються чіткій формалізації. Для цього потрібно скласти карту із загальним переліком показників, сформував методичний інструментарій для їх обчислення та

визначити відповідні центри відповідальності за кожен підконтрольний результат, що впливатиме на рівень економічної безпеки підприємства.

З урахуванням зазначених вище моментів, оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства, на нашу думку, доцільно проводити з врахуванням основних її ресурсозабезпечуючих складових: фінансово-економічної, техніко-технологічної та інтелектуально-кадрової.

Висновки до розділу 2

У даному розділі розглянуто методологічні підходи до формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства, зокрема: сформовано методологічний інструментарій дослідження середовища забезпечення економічної безпеки підприємства; визначено чинники впливу середовища на її стан, проведено ідентифікацію ризиків, небезпек та загроз; обґрунтовано науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки. Результати дослідження зводяться до наступного:

1. У процесі обґрунтування методологічного інструментарію забезпечення економічної безпеки промислового підприємства визначено його сутність, завдання та методи; обґрунтовано методологічні засади аналізування зовнішнього та внутрішнього середовища розвитку з урахуванням чинника безпеки.

2. Визначено, що особливе місце формування системи економічної безпеки підприємства в ринковій економіці обумовлене тим, що саме воно має забезпечувати інтеграцію економічних процесів на підприємстві, зв'язує разом внутрішні ресурси і зовнішнє середовище, найбільш істотними компонентами якого є державне регулювання економіки, конкуренція, стан соціального середовища тощо. Управління безпечним функціонуванням промислового підприємства підсилює адаптивність, конкурентоспроможність бізнесу. На нашу думку, промислове підприємство без використання в управлінні ідеології

та механізмів економічної безпеки ефективно функціонувати в умовах ринку не зможе.

3. Визначено, що у сучасних умовах господарювання будь-яке підприємство для виживання та збереження конкурентних переваг повинно постійно коригувати свою діяльність з урахуванням вимог зовнішнього середовища, оскільки зміна зовнішніх факторів може призвести до виникнення дисбалансу між підприємством та середовищем. У зв'язку з цим, воно повинно володіти здатністю своєчасно проводити адекватні зміни за допомогою методів адаптації. Переходячи на вищі стадії розвитку або ж, навпаки, потрапляючи у кризові становища, підприємства потребують зміни цілей, стратегій та способів їх реалізації. Дослідження та врахування теоретичних і практичних процесів циклічності розвитку підприємств дозволить керівникам приймати обґрунтовані управлінські рішення у майбутньому.

4. Різноманіття впливів середовища підприємства (як внутрішнього так і зовнішнього) на економічну безпеку підприємства характеризується складністю та динамічністю. І першочерговим завданням, яке ставиться перед службами, що займаються забезпеченням життєздатності підприємств, постає у виборі методів оцінки становища підприємства, пошуку шляхів мінімізації втрат або їх уникнення та управління економічною безпекою промислового підприємства. У контексті цього сформовано структурну модель впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на стан економічної безпеки підприємства.

5. При ефективному застосуванні методологічного інструментарію в контексті формування системи економічної безпеки підприємство зможе визначити основні заходи, щодо захисту від небезпек та загроз, а саме: пристосуватись до ситуації, що виникає (адаптуватись), із здійснення можливого коригування тактичних та стратегічних орієнтирів; здійснити вибір нейтральної (очікуваної) позиції; активізувати дії, що носять наступальний характер та забезпечують розширення діяльності в певному стратегічному напрямі. Формування ефективної системи економічної безпеки на підприємстві сприятиме зосередженню уваги на сприятливих можливостях та дозволить

знизити рівень небезпек, що можуть негативно вплинути на стійкість його розвитку та функціонування.

6. Систематизація сукупності методичних підходів оцінки економічної безпеки за основними її параметрами дозволила визначити їх сильні та слабкі місця, а також сформулювати власне бачення щодо вирішення даного питання. У процесі дослідження сформовано науково-методичне забезпечення процесу визначення рівня економічної безпеки підприємств шляхом розроблення покрокового сценарію реалізації окремих етапів, дій та розрахунків, спрямованих на оцінювання економічної безпеки у розрізі її ключових ресурсозабезпечуючих складових за допомогою формування організаційного, оціночного та контролюючого блоків, що дасть змогу здійснювати постійний моніторинг системи економічної безпеки підприємств з метою своєчасного реагування на вплив потенційних і реальних загроз.

Основні результати дослідження за розділом 2 відображено здобувачем у таких наукових працях: [6; 8; 155; 156; 157; 162; 163; 169; 170; 175; 178].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧУЮЧИХ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Аналізування стану основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки машинобудівних підприємств

Якщо проаналізувати соціально-економічний розвиток нашої держави за останні роки, то він характеризувався зменшенням промислового виробництва в більшості регіонів, погіршенням інноваційно-інвестиційного середовища, призупиненням інвестиційних процесів та проектів, нестійкою експортною динамікою, погіршенням ситуації на ринку праці та загальним падінням рівня доходів населення. В результаті зазначені чинники призводять до таких негативних наслідків:

- збільшення кількості людей за межею бідності;
- посилення трудової міграції – збільшується кількість людей, які в пошуках заробітку виїжджають за кордон;
- посилення рівня безробіття, що спричиняє збільшення розшарування суспільства;
- посилення темпів інфляції в нашій державі і, відповідно, подорожчання споживчих товарів;
- занепад промислового виробництва [2, с. 34].

Зазначені вище та інші обставини вимагають дослідження питань щодо забезпечення економічної безпеки та виявлення ключових факторів впливу на процеси стабілізації й економічного розвитку у провідних галузях промислового комплексу, центром тяжіння якого виступає машинобудівна галузь.

Машинобудування є базовим сектором промисловості (на сьогоднішній день займає третє місце серед промислового виробництва країни), на продукції якої ґрунтується комплексний інноваційно-технологічний розвиток підприємств всіх видів і секторів економічної діяльності (табл. 3.1). Стан та динаміка розвитку машинобудування є індикатором рівня розвитку держави у цілому: чим більшу частку займає продукція високого ступеня обробки в структурі ВВП країни, тим вищою є позиція цієї країни у рейтингу економічно розвинутих країн.

Підприємства машинобудівної галузі, випускаючи засоби виробництва для інших галузей і для власних потреб, забезпечують комплексну механізацію, автоматизацію та роботизацію складних технологічних і трудоемних виробничих процесів. На сьогоднішній день досліджувана галузь характеризується високою концентрацією виробництва, але спеціалізовані територіальні системи машинобудівного комплексу в сучасних умовах інституційних перетворень ще не сформувались, причиною цього є належність до різних відомств і різке їх розмежування. Сьогодні одна з проблем галузі – територіальна (кластерна) система організації машинобудування.

Таблиця 3.1

Структура промислового виробництва в Україні

Галузь промисловості	Частка галузі в структурі промисловості, %
Добувна промисловість	27
Харчова промисловість	17
Легка промисловість	3
Дерево, цегла	5
Кокс та продукти нафтопереробки	2
Хімія	5
Виробництво іншої неметалевої мінеральної переробки	3
Металургія	7
Машинобудування	14
Інші галузі	3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря	10

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Як відомо, машинобудівний комплекс нараховує 20 спеціалізованих підгалузей, створених згідно з галузевою структурою і потребами національної економіки (основні підгалузі машинобудування, вектори та детермінанти їх розвитку представлено у додатку Л.). На сьогоднішній день до його складу входить понад 1600 підприємств з виробництва авіаційної, ракетно-космічної техніки, морських і річкових суден, машин і обладнання для галузей важкої промисловості, сільського господарства, легкої і харчової промисловості, транспортного і дорожнього машинобудування, електротехніки і апаратури загального й спеціального призначення, господарсько-побутової техніки та електропобутових приладів тощо. За загальною номенклатурою українського машинобудування нараховувалось сотні тисяч найменувань продукції.

Раніше (до ринкової перебудови) дана галузь забезпечувала понад 30 % загального випуску промислової продукції, призначеної в основному для загальносоюзного ринку, сьогодні (за рахунок структурних зрушень та скорочення виробництва) його питома вага знизилась до 15 %. При цьому необхідно враховувати той факт, що в економічно розвинутих країнах частка машинобудівних виробництв дорівнює від 30 % до 50 % загального обсягу випуску промислової продукції (у Німеччині – 53,6 %, Японії – 51,5 %, Великобританії – 39,6 %, Італії – 36,4 %, Китаї – 35,2 %). Це забезпечує технічне переозброєння всієї промисловості кожних 8-10 років. При цьому частка продукції машинобудування в структурі ВВП країн Євросоюзу становить 36 – 45 %, в США – 40 %, Росії – 18 %.

У машинобудуванні сконцентровано 15 % основних промислових фондів і понад 1,6 млн. чол. працюючих. Знос обладнання складає в середньому по галузі понад 70 %. Більше 90 % підприємств загального та спеціального машинобудування акціоновано. У державній власності залишились переважно підприємства, що мають стратегічне значення [276].

На сьогоднішній день більшість підприємств машинобудування важко переживає наслідки економічних реформ і знаходиться у депресивному стані

(оскільки відбулось не тільки скорочення виробництва на експорт, а й фактичне згортання внутрішнього ринку машинобудівної продукції). Окрім того, вступ України до СОТ значно звужує можливості вітчизняного машинобудування, оскільки згідно зобов'язанням, Україна відмінила ввізне мито на низку продукції машинобудування.

Як свідчать дані проведеного дослідження, частка машинобудування у промисловості України за обсягами реалізованої продукції протягом 2008-2016 рр. коливалася в межах 6,1–13,3 %. Рівень даного показника (табл. 3.2) є в 3–5 разів нижчим від аналогічного значення в економічно розвинутих країнах світу. Це не тільки гальмує технологічне переозброєння української економіки сьогодні, але й створює значні загрози для економічної безпеки підприємств та їх майбутнього розвитку.

Таблиця 3.2

**Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг)
в Україні за 2008–2016 роки (у млн. грн)**

Сектор економіки	Значення показника за роками								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Промисловість	917035,5	806550,6	1065108	1331888	1400680	1354745,4	1428839,1	1776603,7	2158030
Машинобудування	121780,4	85833	99270,5	133469	143533,1	117745,7	101924,7	115261,7	131351,8
у % до промисловості	13,3	10,6	10,9	10,0	10,2	8,7	7,1	6,5	6,1

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Із приведених даних таблиці бачимо, що у 2008-2009 рр. спостерігалася загальна тенденція зменшення обсягу реалізації основних видів продукції, що пояснюється насамперед впливом фінансово-економічної кризи, зменшенням частки на світовому ринку, скороченням попиту, а відтак – і кількості замовлень. 2010 рік є часом подолання кризових явищ, відновлення виробничих потужностей, нарощування обсягів виробництва та, відповідно, зростання обсягів реалізованої продукції на 18,3 %. У 2013-2014 р.р. відбувся черговий

спад у реалізації продукції галузі, що обумлено подіями в Криму та на Сході України.

На сьогоднішній день ситуація дещо стабілізувалася, спостерігається поступове зростання обсягів реалізації машинобудівної продукції, хоча її частка у загальній структурі промислового виробництва скорочується й далі, в 2016 р. вона склала 6,1 %.

Динаміку обсягів реалізованої промислової продукції в Україні представлено на рис. 3.1.

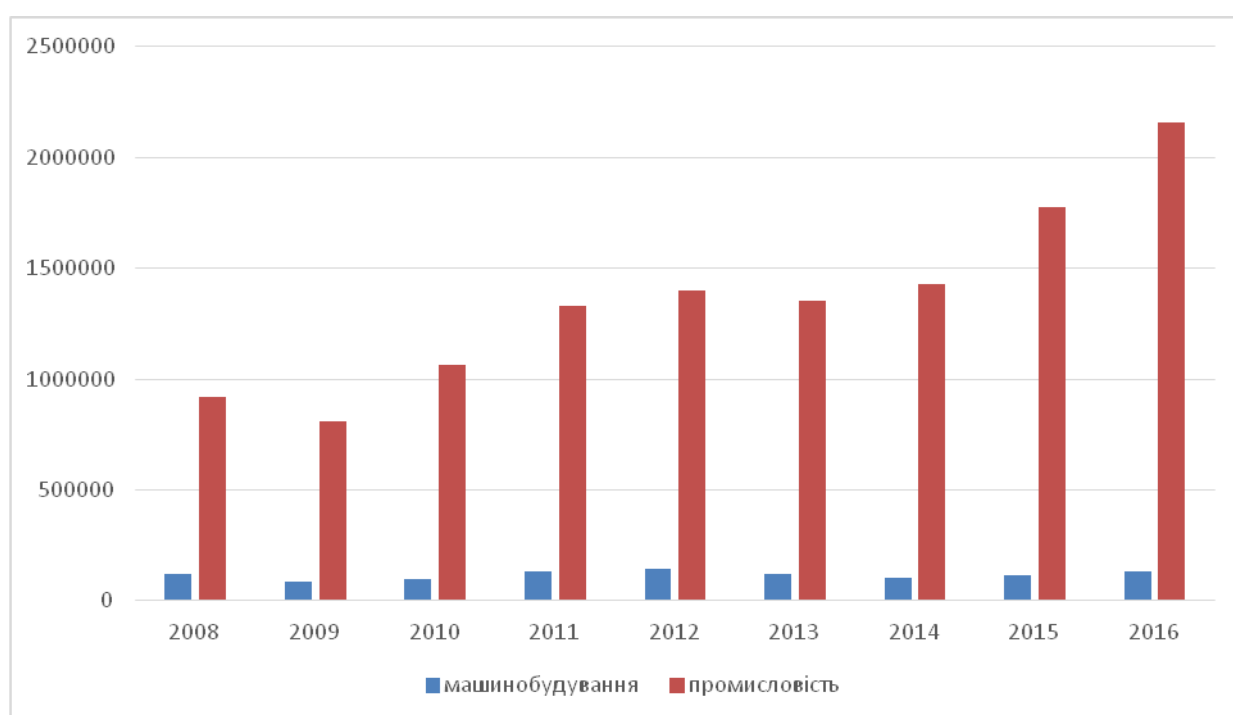

Рис. 3.1. Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Як уже зазначено вище, кризові явища стали причиною погіршення стану господарюючих суб'єктів у промисловості загалом та машинобудівній галузі зокрема, значно скоротилися обсяги виробництва та реалізації продукції відповідно зменшилися й фінансові результати підприємств досліджуваної галузі, що залишило негативний відбиток на стані їх економічної безпеки.

На думку експертів [276] основними причинами спаду виробництва у машинобудуванні стало:

- зниження попиту на вироблену продукцію та зниження фінансової спроможності замовників продукції підприємств;
- загострення конкурентної боротьби з підприємствами, що реалізують свою продукцію на українському й російському ринках, насамперед з тими, що завозять та реалізують продукцію з Китаю;
- значна заборгованість державного бюджету з відшкодування податку на додану вартість підприємствам машинобудування суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що призводить до фактичного вимивання обігових коштів підприємств-виробників експортної продукції та істотно погіршує їх фінансовий стан.

До однієї з найбільш постраждалих підгалузей машинобудування можна віднести автомобілебудування, обсяги виробництва якого, згідно статистичних даних, за 10 років скоротилися на 75 % [288]. Значне падіння обсягів виробництва автомобілів у 2011-2015 рр. зумовлене сукупною дією факторів – посилення конкуренції з боку імпорту та зниження попиту через відсутність стимулюючих факторів для придбання автомобілів. Недостатній внутрішній попит на продукцію через низьку конкурентоспроможність вітчизняних автомобілів порівняно з імпортованими аналогами, незахищеність внутрішнього ринку, низький рівень державного замовлення, інноваційних зрушень, поглиблення науково-технологічного відставання виробництва від світових лідерів та «консервування» застарілих технологічних укладів особливо негативно впливає на розвиток вітчизняного автомобілебудування. Водночас, нестабільна економічна ситуація, постійні та різкі зміни у законодавстві, несприятливе податкове та інвестиційне середовище негативно впливають на заінтересованість потенційних іноземних інвесторів у розвиток автомобільної галузі в Україні.

Водночас, сектор машинобудування є найбільш залежним від російського ринку збуту серед всіх секторів економіки України, експортуючи 32 % випущеної продукції до РФ. Найбільша підгалузь, залізничне машинобудування, продає 82 % від загального обсягу випуску до РФ та на

внутрішньому ринку України. Залежність сектору машинобудування від російського ринку є найвищою серед всіх секторів промисловості України.

Так, основною причиною спаду виробництва продукції вагонобудування стало зниження обсягів експорту вітчизняної вагонобудівної продукції, з якої більше 80 % постачається на ринок країн СНД (з яких близько 85 % – до РФ).

Виходячи з вищевикладеного бачимо, можемо зазначити, що машинобудівна галузь України відома технологічністю, й українське обладнання цілком конкурентоспроможне, але його застосовують лише у країнах СНД. Подальший розвиток цієї галузі неможливий без виходу на світові ринки.

За результатами розрахунків експертів [276] продуктивність праці в машинобудуванні складає лише дві третини від аналогічного середнього показника по країні, що свідчить про дефіцит капіталу і технологій, а також обумовлює проблеми з конкурентоспроможністю на світовому ринку.

Дефіцит капіталу та технологій в Україні, швидше за все, викликаний дією двох факторів:

- 1) низькі витрати на робочу силу є стимулом для ефективного поєднання виробничих факторів в бік більш трудомісткого виробництва до того моменту, поки витрати на робочу силу не стануть зростати;
- 2) ускладнений доступ до кредитування та високі відсоткові ставки, що знижують стимули інвестувати в основний капітал.

Сьогодні ми є свідками, того, що впродовж більше 20 останніх років вітчизняне машинобудування поступово втрачає позицію провідної галузі, поступившись місцем металургійній та хімічній галузям, що експортують сировинну і напівсировинну промислову продукцію з низьким ступенем обробки. І якщо раніше у машинобудуванні домінувало виробництво з високою доданою вартістю, то сьогодні основну питому вагу становить продукція з низькою доданою вартістю. В Україні залишаються конкурентоспроможними тільки ті машинобудівні підприємства, що випускають продукцію з унікальними характеристиками – КБ «Південний», ПАТ «Мотор Січ»,

«Турбоатом». Завдяки окремим підприємствам частка експорту в структурі продажів уже сьогодні становить від 50 % до 95 % [146, с. 16].

Розглянувши класифікацію продукції шляхом віднесення товарів до різних технологічних укладів, яку наводить Я. В. Демків [67, с. 174], бачимо, що у виробництві машинобудування домінує 3-ій технологічний уклад. У зв'язку з недостатнім фінансуванням інноваційного розвитку підприємств Україна відстає від розвинутих країн світу на два технологічних уклади. Спеціалісти Інституту економічного прогнозування НАН України наводять дані, що 58 % займає випуск технологічної продукції 3-го укладу, 38 % – 4-ого і лише 4 % – 5-ого укладу. Щодо фінансування, то ситуація також є критичною: 5-ий уклад за інноваційними витратами займає 8 % (60 % – 4-ий, 30 % – 3-ій). Така ж невтішна ситуація спостерігається і в інвестиційній політиці щодо інноваційних технологій. В 3-ій технологічний уклад інвестується 70 % інвестицій, 20 % – в 4-ий, а в 5-ий – 4,5 %.

Відсутність сприятливих умов для діяльності машинобудівних підприємств призводить до неефективного використання ресурсів та неможливості формування достатнього обсягу прибутку; незначного рівня інноваційності підприємств; високого рівня «тінізації» економіки промисловості. А це, в свою чергу, призводить зниження рівня їх економічної безпеки. Виробничі потужності, що використовують підприємства, морально та фізично застаріли й неспроможні забезпечити конкурентоспроможний обсяг виробництва та належний рівень безпеки. Нестача власних фінансових ресурсів, що виявлена протягом тривалого періоду часу, призводить до повільного відновлення виробничого потенціалу. Зазначені недоліки призводять до погіршення соціально-економічного стану країни та матеріально-технічної забезпеченості промислових підприємств [344, с. 59].

Ліквідувати зазначені недоліки та сприяти збалансованому економічному розвитку вітчизняних підприємств допоможе ефективна система економічної безпеки, яка повинна включати підсистеми функціонального забезпечення, комплексного аналізу факторів, що впливають на стан промислових

підприємств та виокремлення ключових із них, які визначають рівень економічної безпеки, а також підсистеми моніторингу та контролю за результатами діяльності підприємства.

Розглянемо основні ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки промислових підприємств, які на думку експертів, мають найбільший вплив на інтегральний її рівень. Важливе місце в загальному їх переліку займає фінансово-економічна складова забезпечення, яка є підсистемою, що характеризує кількісні і якісні параметри фінансового стану підприємства, які в комплексі відображають рівень його фінансової захищеності в сучасному конкурентному середовищі. Головною її метою є досягнення найвищого рівня добробуту підприємства у поточному та перспективному періодах його діяльності.

Фінансово-економічна складова в системі забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств передбачає реалізацію наступних найсуттєвіших напрямків:

- 1) Діагностування фінансового стану підприємства.
- 2) Визначення пріоритетних економічних інтересів.
- 3) Ідентифікація загроз, що перешкоджають реалізації фінансово-економічних інтересів.
- 4) Розробка заходів запобігання подальшій появі загроз [186, с. 109].

Діагностику фінансового стану можна віднести до найважливішого засобу контролю виробничо-господарської діяльності підприємств і організацій. Існуючі методи та підходи діагностики дозволять гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, активно втручатися у хід виробничих процесів і постійно змінюваних господарських ситуацій, сприяти зменшенню ризику, пов'язаного з невизначеністю й вибором альтернативних рішень з управління фінансово-господарськими ситуаціями, формувати рекомендації для прийняття зважених і адекватних управлінських рішень.

Аналізування та оцінювання діяльності підприємств за фінансовими показниками зумовлене простотою доступу до інформації (розрахунки

показників наводяться за даними, що містить фінансова та статистична звітність).

Використовуючи офіційні статистичні дані за останні десять років 2007-2016 роки проведемо аналіз балансу промислових підприємств (табл. 3.3) та дамо оцінку фінансово-економічній складовій в системі забезпечення економічної безпеки підприємств досліджуваної галузі.

Таблиця 3.3

Аналіз балансу промислових підприємств в Україні у динаміці 2007-2016 рр.

млн.грн.

Роки	Актив			Пасив				Баланс
	Необоротні активи	Оборотні активи	Витрати майбутніх періодів	Власний капітал	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання	Доходи майбутніх періодів	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Промисловість								
2007	404378,1	364159,7	3927,5	363110,4	13849,5	106361,8	281058,4	772465,3
2008	491341,4	481216,6	6599,2	394929,4	14246,8	159611,5	401805,2	979319,5
2009	546823,6	541252,1	9217,5	410801,9	17371,5	175593,7	484456,5	1097498,0
2010	583432,1	631647,4	10122,1	424545,4	22439,9	184079,9	584974,7	1225392,9
2011	659349,1	713575,4	12739,6	464370,9	32471,4	223358,9	655357,0	1385959,5
2012	957255,7	798152,2	407,9	680359,3	354235,7	720813,4	407,4	1755815,8
2013	1032951,9	838708,6	575,4	721155,3	367043,2	783892,3	145,1	1872235,9
2014	1068053,3	838708,6	627,5	579218,9	473198,4	958459,4	40,6	2010917,3
2015	1154166,1	1201590,5	729,7	479066,6	584261,0	1293137,5	21,2	2356486,3
2016	1272826,8	1516831,9	740,8	526911,9	561140,4	1702316,0	31,2	2790399,5
Структура, %								
2007	51,3	48,2	0,5	46,8	14,1	39,1	0...1	100
2008	50,2	49,1	0,7	41,3	17,3	41,4	0...1	100
2009	49,8	49,3	0,9	38,4	16,5	45,1	0...1	100
2010	47,6	51,6	0,8	35,7	15,6	48,7	0...1	100
2011	47,6	51,5	0,9	36,6	16,1	47,3	0...1	100
2012	54,5	44,8	0,7	38,7	17,4	40,9	0...1	100
2013	55,2	44,8	0,1	38,5	19,6	41,9	0...1	100
2014	53,1	46,9	0,1	28,8	23,5	47,7	0...1	100
2015	48,9	51,0	0,1	20,3	24,8	54,9	0...1	100
2016	45,6	54,3	0,1	18,9	20,1	61,0	0...1	100
Машинобудування								
2007	44695,0	68490,5	485,4	52311,9	12461,3	48174,0	723,7	113670,9
2008	61856,2	89964,0	1258,9	61202,1	19995,7	70832,2	973,1	153081,1
2009	53129,5	83544,3	747,5	49858,9	19676,8	66626,4	1264,2	137426,3
2010	57280,2	99580,6	937,8	52981,1	23061,0	80349,1	1400,4	157791,6
2011	59227,7	111310,0	1005,2	60341,8	22714,3	86271,3	2245,5	171572,9
2012	62142,9	112732,7	29,3	62870,4	31840,9	80180,4	13,2	174904,9
2013	66797,8	114711,1	67,0	65418,8	31233,0	84903,5	20,6	181575,9
2014	67284,6	119370,5	149,0	42025,8	37419,8	107353,1	5,4	186804,1
2015	64330,6	136446,2	56,0	25602,2	38287,9	136941,2	1,5	200832,8
2016	65821,2	148904,3	40,8	27757,6	38404,0	148603,6	1,1	214766,3
Структура, %								
2007	39,3	60,3	0,4	46,0	11,0	42,4	0,6	100
2008	40,4	58,8	0,8	40,1	13,1	46,3	0,5	100
2009	38,7	60,8	0,5	36,3	14,3	48,5	0,9	100

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2010	36,3	63,1	0,6	33,6	14,6	50,9	0,9	100
2011	34,5	64,9	0,6	35,2	13,2	50,3	1,3	100
2012	35,5	64,5	0,1	35,9	18,3	45,8	0,1	100
2013	36,8	63,2	0,1	36,1	17,2	46,7	0,1	100
2014	36,0	63,9	0,1	22,5	20,0	57,5	0,1	100
2015	32,0	67,9	0,1	12,7	19,1	68,2	0,1	100
2016	30,5	69,3	0,2	12,9	17,9	69,2	0,1	100

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України [288; 290].

Використовуючи вказані статистичні дані здійснено оцінку фінансового стану промислових підприємств, у т. ч. і машинобудівної галузі, за допомогою розрахованих коефіцієнтів: загальної ліквідності, фінансової незалежності, фінансової стійкості та фінансового ризику. Зазначені коефіцієнти є інструментарієм оцінки фінансового-економічної складової економічної безпеки промислових підприємств (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка окремих показників фінансового стану промислових підприємств України

Коефіцієнти	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальної ліквідності										
- промисловість	1,25	1,19	1,12	1,08	1,09	1,10	1,07	0,89	0,93	0,91
- машинобудування	1,42	1,27	1,25	1,23	1,29	1,41	1,35	1,12	1,0	1,02
Фінансової незалежності										
- промисловість	0,47	0,41	0,38	0,36	0,37	0,39	0,39	0,29	0,2	0,19
- машинобудування	0,46	0,40	0,36	0,34	0,35	0,36	0,36	0,23	0,13	0,13
Фінансової стійкості										
- промисловість	3,03	2,27	2,13	2,04	1,82	0,63	0,63	0,40	0,26	0,23
- машинобудування	0,86	0,67	0,58	0,51	0,55	0,56	0,56	0,29	0,15	0,14
Фінансового ризику										
- промисловість	0,33	0,44	0,47	0,49	0,56	1,58	1,59	2,47	3,92	4,29
- машинобудування	1,16	1,48	1,73	1,95	1,81	1,78	1,78	3,44	6,84	6,73

Примітка: розраховано на основі даних Державної служби статистики України [288; 290].

Коефіцієнт загальної ліквідності вказує на ступінь відповідності кількості оборотних активів, що є в наявності, поточним зобов'язанням. Відповідно до

загальних стандартів, вважається, що коефіцієнт може мати значення від 1,5 до 2,5, але не менше 1. Такі його показники обумовлюються тим, що оборотних засобів має бути достатньо для погашення короткострокових зобов'язань, в іншому випадку це загрожує банкрутством. Якщо значення суттєво перевищує 1, то можна зробити висновок, що суб'єкти господарювання володіють значним обсягом вільних ресурсів, які сформувалися завдяки власним джерелам. З боку підприємства, така ситуація не є задовільною, адже значне нагромадження запасів на підприємстві, відволікання коштів у дебіторську заборгованість може бути пов'язане із неефективним управлінням активами, або коли не повністю використовуються можливості із отримання кредитів.

Результати аналізу розрахунків, представлених у табл. 3.4, свідчать, що значення показника загальної ліквідності є наближеним до мінімально необхідного нормативного значення як по промисловості, так і по досліджуваній – машинобудівній галузі. Критичним є значення даного показника по промисловості за останні три роки, де значення коефіцієнта є меншим 1.

Коефіцієнт фінансової незалежності показує співвідношення власного капіталу підприємства до загальної суми активів по балансу. Відповідно до загальних стандартів, вважається, що даний коефіцієнт може мати значення більше 0,5. Згідно проведених розрахунків даний коефіцієнт як по промисловості, так і в машинобудівній галузі становив менше нормативу, його значення протягом 2007-2016 рр. коливалось у межах 0,13-0,47. Причому постійне зниження даного показника вказує на втрату фінансової незалежності підприємств.

Коефіцієнт фінансової стійкості показує, яка частка власного капіталу підприємства припадає на 1 грн. залученого капіталу. Нормативне значення даного коефіцієнта повинно бути більшим 1.

Коефіцієнт фінансового ризику обернений до попереднього показника. Він показує скільки залученого капіталу припадає на 1 грн. власного капіталу. Нормативне значення даного коефіцієнта повинно бути меншим 0,5.

Аналізуючи коефіцієнти фінансової стійкості та фінансового ризику, спостерігаємо негативні тенденції: фінансова стійкість промислових підприємств, у т.ч. і машинобудівної галузі, за останні 10 років поступово знижується, а фінансовий ризик, навпаки зростає. Це вказує на погіршення фінансового стану досліджуваних підприємств, тобто на зниження фінансово-економічної складової забезпечення їх економічної безпеки.

Динаміку ключових показників фінансового стану, які характеризують фінансово-економічну складову промислових підприємств України, у т.ч. і машинобудівної галузі, за період 2007-2016 рр., представлено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Динаміка показників фінансового стану промислових підприємств за 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Загалом слід відмітити, що розрахунки проведені на основі балансу промислових підприємств на рівні країни, свідчать про нестабільність фінансового стану (фінансово-економічної складової) більшості підприємств та значну їх залежність від зовнішніх кредиторів.

Важливим напрямом забезпечення економічної безпеки підприємств у складі її фінансової підсистеми є визначення пріоритетних фінансових потоків, фінансових інтересів, що потребують захисту в процесі їх реалізації. Серед них доцільно виділити [347, с. 101]:

1. Ефективність формування та використання фінансових потоків.

2. Фінансова платоспроможність та фінансова стійкість підприємства

Загроза фінансовим інтересам підприємства виступає передбаченим або завершеним явищем; виражає протидію фінансовому середовищу діяльності підприємства; перешкоджає реалізації фінансових інтересів власників; наносить пряму або опосередковану шкоду фінансовій діяльності; змінюється залежно від фінансового розвитку підприємства.

Узагальнюючи дослідження Л. І. Васечко [35], Л. С. Головкової [56], І. Ю. Гришової [61], О. О. Єрмошенко [79] та І. О. Макаренка [152] щодо фінансово-економічної складової безпеки підприємства та у контексті попередження загроз й реалізації пріоритетних фінансових інтересів пропонуємо наступні заходи з її забезпечення:

1. Оптимізація розподілу чистого фінансового потоку підприємства.

2. Залучення необхідного обсягу запозичених джерел формування.

3. Використання системи «взаємозв'язок витрат, об'єму реалізації та прибутку».

4. Розрахунки операційного та фінансового левериджу.

5. Мінімізація середньозваженої вартості джерел формування фінансових потоків.

6. Оптимізація структури фінансових активів та джерел формування фінансових потоків.

7. Збалансування вартісних та грошових потоків та їх синхронізація за часом та за обсягами.

8. Нормування середнього та мінімального залишку грошових активів.

Загалом, слід відмітити, що у процесі свого функціонування підприємства завжди зіштовхуються із впливом факторів зовнішнього та внутрішнього

середовища, які можуть перешкоджати їх динамічному розвитку або ставити під загрозу досягнення визначених цілей. Особливого значення дані аспекти отримують в сучасних умовах господарювання. Адже ситуація, яка склалась на Сході України, тимчасова окупація АР Крим – все це здійснює значний негативний вплив на економічну безпеку нашої держави і окремих суб'єктів господарювання. Багато підприємств збанкрутували, інші – отримують збитки.

Проведений аналіз розвитку вітчизняних підприємств за останнє десятиліття засвідчує, що діяльність більше третини із них є збитковою, що несе значні загрози для їх економічної безпеки. При цьому, протягом 2008-2010 рр. загальна кількість збиткових підприємств в Україні зросла з 32,5 до 41,0 %. Ще гірша ситуація спостерігається у різних видах економічної діяльності, де за цей період кількість збиткових підприємств зросла на 8-15 %, однак починаючи з 2011 року спостерігаємо тенденцію до зменшення збиткових підприємств за всіма видами економічної діяльності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Частка збиткових підприємства за видами економічної діяльності, %

Види економічної діяльності	Роки								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	32,5	37,2	41,0	39,9	34,9	35,5	34,5	26,7	27,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	26,3	28,4	30,5	30,3	17,0	21,8	15,9	11,6	12,3
Промисловість	33,4	39,1	41,3	40,3	37,4	38,0	37,6	27,4	27,7
Будівництво	32,1	37,2	44,7	43,0	39,5	39,8	38,1	29,2	29,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	29,3	34,3	37,5	36,3	33,3	34,1	34,4	24,3	24,7
Діяльність готелів та ресторанів	34,0	37,8	42,7	40,3	39,7	41,1	38,3	31,3	30,9
Діяльність транспорту та зв'язку	33,5	40,4	45,4	43,0	36,6	38,4	38,4	29,5	29,0
Фінансова діяльність	33,0	38,5	41,4	39,2	40,5	40,0	39,6	37,5	37,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	37,8	41,5	50,1	44,5	45,8	44,2	44,7	39,9	40,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	34,8	40,0	48,6	43,1	43,8	45,7	45,4	37,7	38,9

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України [288; 290].

Як свідчать дані таблиці, за останні три роки ситуація дещо стабілізувалася, кількість збиткових підприємств в цілому по Україні знизилась на 5,5 %.

Аналогічною є ситуація і в машинобудівній галузі, яка обрана об'єктом дослідження. Опираючись на дані, що представлені у табл. 3.6, зазначимо, що загальна кількість підприємств галузі за останні десять років (2007-2016 рр.) знизилась з 11538 до 4209, тобто більше як у два з половиною рази; значна частина працюючих підприємств є збитковими.

Таблиця 3.6

Кількість та частка прибуткових і збиткових машинобудівних підприємств в Україні

Роки	Загальна кількість підприємств	З них			
		прибуткові		збиткові	
		%	одиниць	%	одиниць
2007	11538	69,7	8041	30,3	3497
2008	11267	62,0	6985	38,0	4282
2009	4993	59,1	2951	40,9	2042
2010	4736	60,2	2851	39,8	1885
2011	4791	67,3	3224	32,7	1567
2012	4546	67,0	3046	33,0	1500
2013	5103	65,2	3327	34,8	1776
2014	4460	64,7	2886	35,3	1574
2015	4483	74,1	3322	25,9	1161
2016	4209	77,2	3249	22,8	960

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України [288].

І хоча за період, що аналізується, кількість неефективно працюючих підприємств зменшилась на 7,5 %, проте у кількісному виразі їх кількість є значною і складає 960 одиниць (за даними 2016 року). Катастрофічною була ситуація у 2008 році, що, в першу чергу, пов'язано із світовою економічною кризою.

Загалом за останні два роки (2015-2016 роки) частка прибуткових підприємств галузі збільшилася, а збиткових – зменшилася. На даний час співвідношення збиткових і прибуткових суб'єктів господарювання становить 3 до 1, на відміну від попередніх років, коли воно складало 2 до 1; тобто на три

ефективно працюючих підприємства існує одне підприємство, яке отримує збитки, що продемонстровано на рис. 3.3.

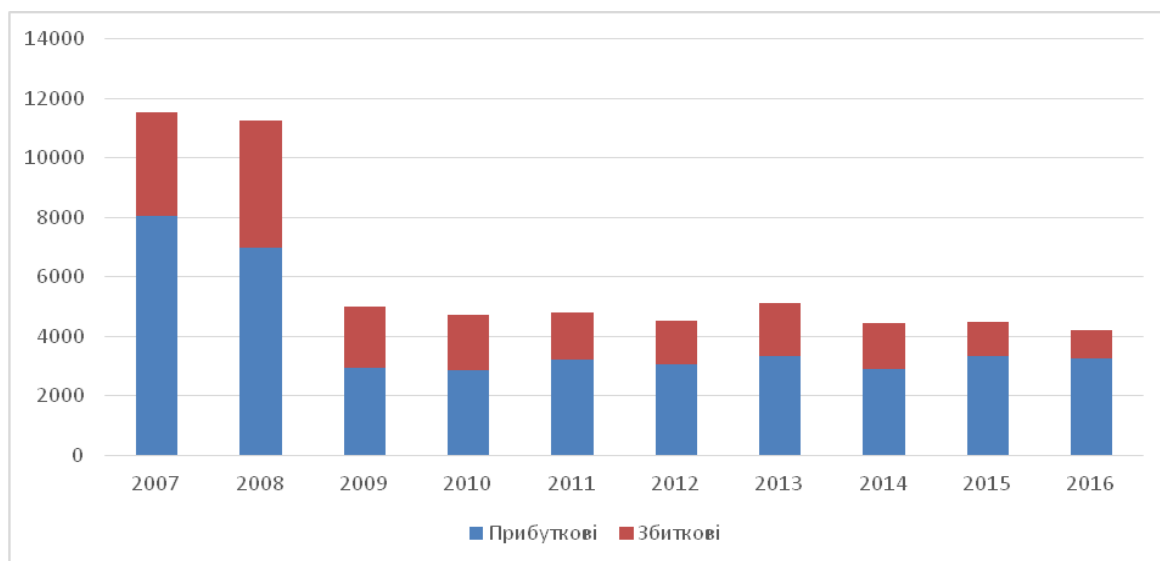

Рис. 3.3. Динаміка кількості збиткових та прибуткових машинобудівних підприємств в Україні за 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Аналізуючи діяльність машинобудівних підприємств за останні десять років за показниками обсягу реалізованої продукції та фінансовими результатами, тобто за фінансово-економічною складовою економічної безпеки (табл. 3.7), слід відзначити, що динаміка зазначених показників є позитивною.

Таблиця 3.7

Обсяг реалізованої продукції та фінансовий результат діяльності машинобудівних підприємств в Україні, млн. грн.

Роки	Обсяг реалізованої продукції	Прибуток підприємств	Збиток підприємств	Результат діяльності
2007	98627,9	4834,3	1658,5	3175,8
2008	121780,4	7412,0	6707,4	704,6
2009	85833,0	8360,5	6439,4	1921,1
2010	99270,5	9771,5	2912,5	6859,0
2011	133469,0	17053,6	2416,0	14637,6
2012	143533,1	16515,8	3193,0	13322,8
2013	117301,9	9597,8	4070,9	5526,9
2014	101924,7	9841,6	30343,1	-20501,5
2015	115261,7	15950,6	28602,2	-12651,6
2016	131351,8	14522,4	12826,2	1696,2

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України [288].

Темпи зростання обсягу реалізованої продукції у розрахунку до попереднього року збільшуються, окрім кризових 2009 та 2013 років і становлять відповідно: $T_{2008}=1,23$; $T_{2009}=0,71$; $T_{2010}=1,15$; $T_{2011}=1,34$; $T_{2012}=1,07$; $T_{2013}=0,82$; $T_{2014}=0,87$; $T_{2015}=1,13$; $T_{2016}=1,14$. Такі темпи зростання обумовлюються зростанням виробництва транспортних засобів та устаткування, що є наслідком динамічного розширення попиту з боку вітчизняних підприємств машинобудування, які активізували інвестиційну діяльність та збільшили витрати на оновлення основних засобів, а також підвищили конкурентоспроможність вітчизняної продукції на зовнішніх ринках.

Фінансовий результат роботи галузі відображено на рис. 3.4.

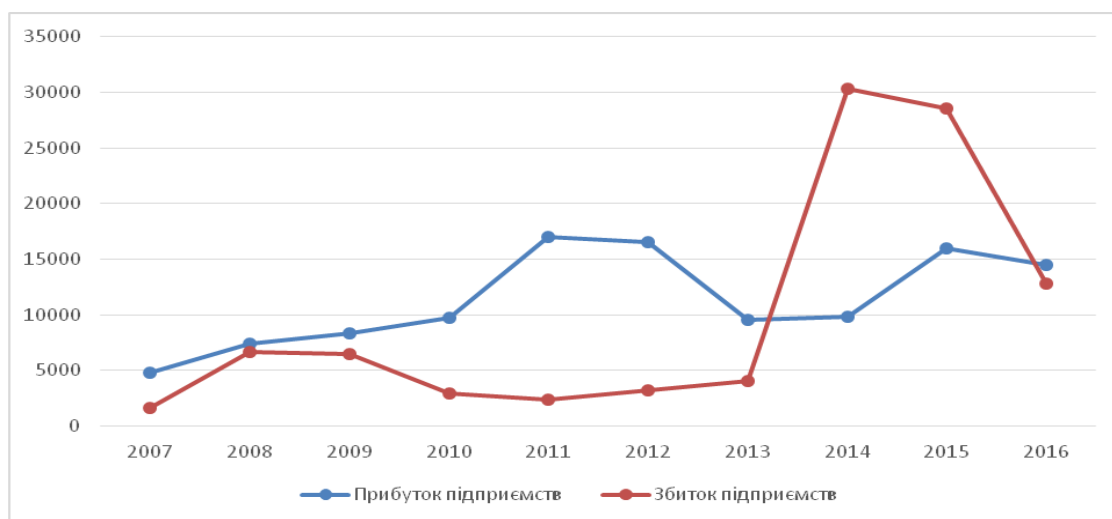

Рис. 3.4. Динаміка результату діяльності машинобудівних підприємств України 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

За означений період сукупний фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання, що досліджується, був позитивним (прибутковим), проте, у 2008 році, сукупне сальдо було найменшим за величиною. Але слід відмітити, що поряд із зростанням сукупного прибутку, як показують дані табл. 3.7. та рис. 3.5, відбувається також зростання сукупного збитку, хоча меншими

темпами. Така тенденція не може бути розцінена як позитивний розвиток галузі в цілому.

Слід відмітити, що машинобудування належать до матеріаломістких виробництв, його продукція є складною, із значною кількістю деталей та вузлів, а тому підприємства галузі, як правило, мають багатоцехову організаційну структуру, що обумовлює значні витрати на ресурси, що затрачаються, зокрема: на оплату праці та обслуговування обладнання (табл. 3.8.). Це позначається на таких ресурсозабезпечувальних складових економічної безпеки як інтелектуально-кадрова та техніко-технологічна.

Таблиця 3.8

Структура операційних витрат реалізованої продукції та їх рентабельність у машинобудівній галузі України

Роки	% до загальної кількості витрат					Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції, коп./гн.	Рентабельність операційної діяльності, %	Рентабельність усієї діяльності, %
	Матеріальні витрати	Амортизація	Витрати на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Інші операційні витрати			
2007	70,8	3,0	11,3	4,3	10,6	93,8	2,6	0,6
2008	74,7	2,8	11,9	4,6	6,0	96,2	2,9	0,7
2009	72,6	4,1	14,7	5,4	3,2	93,3	4,7	1,1
2010	73,6	3,9	13,6	5,0	3,9	91,1	7,0	2,6
2011	74,1	3,1	14,1	7,3	1,4	89,1	9,3	5,2
2012	77,6	3,2	13,6	5,1	0,5	84,1	9,9	5,1
2013	73,4	4,0	16,1	5,9	0,6	88,4	6,6	1,8
2014	71,2	4,7	17,0	6,3	0,8	87,5	-2,4	-13,3
2015	72,7	4,5	16,5	5,5	0,8	87,1	3,4	-8,0
2016	73,3	3,9	18,1	3,9	0,8	83,2	8,0	-0,4

Примітка: складено за даними Державної служби статистики України [288].

Аналіз даних табл. 3.8 засвідчує, що за період 2007-2016 р.р. частка матеріальних ресурсів у загальній структурі операційних витрат постійно коливається. У 2008 році вона складала 74,7 %, а у 2012 році – 77,6 % від загальної суми витрат, що є найбільшою величиною за весь досліджуваний

період. Така ситуація викликана, у першу чергу, зміною цін на ресурси в досліджуваній галузі. Щодо амортизації, то її величина коливалась у 2007-2016 рр. від 2,8 % до 4,7 %, що можна пояснити збільшенням частки обладнання, яке мало значний термін експлуатації. У 2010-2012 рр. спостерігаємо покращення стану галузі, про що свідчить зниження частки амортизаційних витрат у загальній їх структурі. Тенденцію збільшення витрат на оплату праці за аналізований період можна також розцінювати як позитив в діяльності машинобудівних підприємств.

Щодо значення операційних витрат на одиницю реалізованої продукції (див. табл. 3.8, рис. 3.5) бачимо, що за період, який аналізується, показник коливався в діапазоні від 96,2 до 83,2 коп./грн. Особливо складною була ситуація у 2008 році, що знову ж таки пояснюється кризовою ситуацією в світі, і в Україні зокрема. У період 2011-2012 рр. ситуація дещо стабілізувалась: обсяг витрат зменшився до 84,1 коп./грн., проте у 2013 році даний показник досягнув позначки 88,4 коп./грн. У наступні роки спостерігається позитивна тенденція зниження даного показника, і в 2016 році він зменшився до 83,2 коп./грн. і був найменшим за весь досліджуваний період.

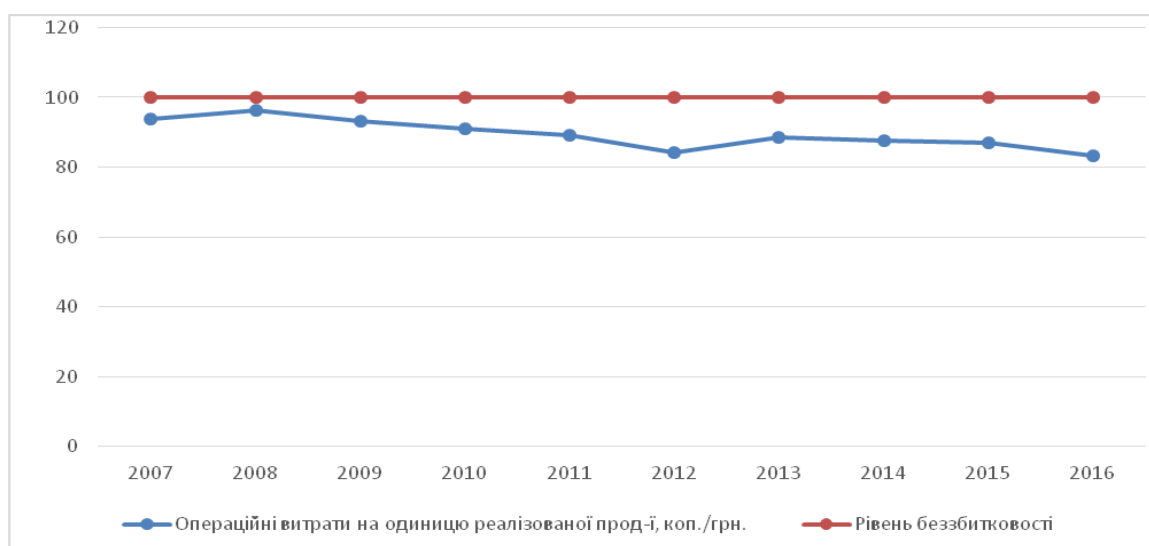

Рис. 3.5. Динаміка операційних витрат на одиницю реалізованої продукції машинобудівних підприємств у 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Загалом, слід відмітити, що показник операційних витрат на одиницю реалізованої продукції залишається високим, що свідчить про значну витратомісткість продукції машинобудування.

Рентабельність операційних витрат як узагальнюючий показник результатів роботи галузі підтверджує, що сукупна діяльність підприємств галузі залишається низькорентабельною (рис. 3.6).

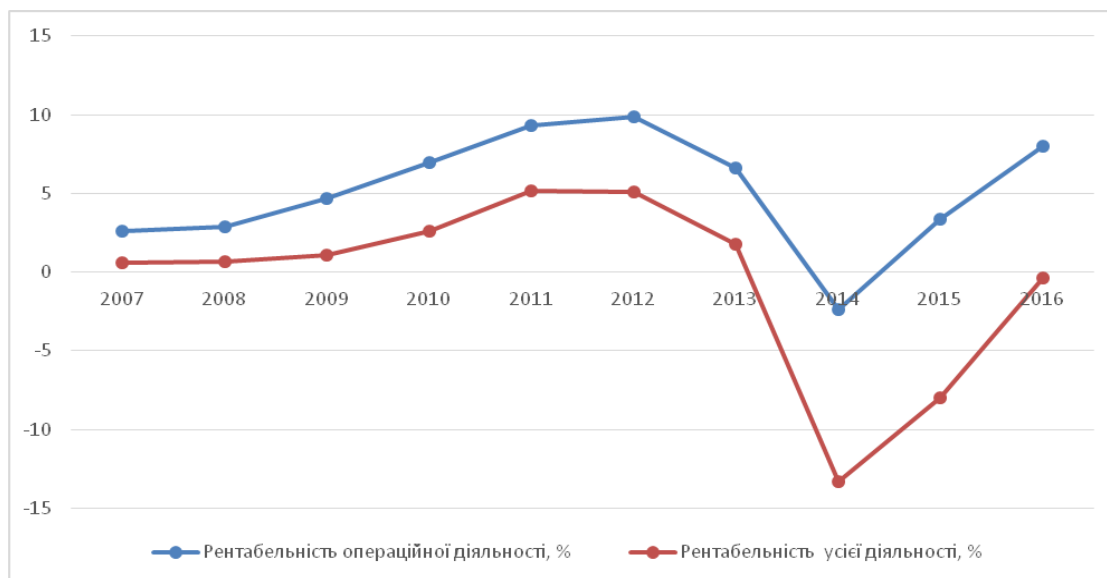

Рис. 3.6. Динаміка рентабельності операційної та загальної діяльності машинобудівної галузі у 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Найнижчим показник рентабельності був у 2008 році, надалі становище покращилось, хоча значення показника є досить низьким. Така ситуація пояснюється не лише постійним зростанням середнього рівня ціни на продукцію, сировину та матеріали, а також значним зростанням її собівартості. І хоча динаміка рентабельності протягом 2008-2013 рр. є позитивною, проте чіткої тенденції до зростання не спостерігається через зниження даного показника у 2013 році.

Отже, проаналізувавши діяльність підприємств машинобудівної галузі у 2007-2016 рр. за їх фінансово-економічною складовою бачимо, що ситуація є загрозливою для їх економічної безпеки, оскільки третина із них були

збитковими. Загроза для національної безпеки від їх функціонування пов'язана з тим, що від них не надходить до державного бюджету податок на прибуток. Крім того, у них виникають проблеми з виплатою зарплати, перерахуванням єдиного соціального внеску та інших податків і зборів до державного та місцевих бюджетів, розрахунками за енергоносії, із комунальними службами і партнерами. До того ж такі підприємства знаходяться під загрозою банкрутства, а значить працівники, які там працюють можуть залишитися без своїх робочих місць, що вимагатиме від держави коштів для виплати їм допомоги по безробіттю.

Таким чином, з метою забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств машинобудівної галузі слід створити сприятливе інституційне середовище, зокрема податкове, соціальне та правове поле для їх функціонування та збалансованого економічного розвитку. При чому, в першу чергу, потрібно знизити соціальне навантаження, забезпечити повноцінний правовий захист іноземних інвесторів та впровадити жорсткі заходи для «детінізації» виробничої діяльності. Всі ці заходи є надзвичайно актуальними та своєчасними в умовах розвитку євроінтеграційних процесів.

Наступною важливою ресурсозабезпечуючою складовою економічної безпеки є інтелектуально-кадрова. Необхідність її виокремлення як ключової функціональної підсистеми вмотивована роллю персоналу, який є одночасно і об'єктом, і суб'єктом загальної системи забезпечення економічної безпеки підприємства.

На сьогоднішній день керівництво будь-якого підприємства цікавить не людина з дипломом, а фахівець, компетентний виконувати складні завдання сьогодення, який володіє потенціалом до інноваційного розвитку, має здібності й бажання постійно поповнювати та оновлювати власний багаж знань, умінь і навиків упродовж усієї трудової діяльності. Саме тому інтелектуально-кадрова компонента відіграє неабияку роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства та національної економіки загалом.

Проведені дослідження показали, що сучасний український машинобудівний комплекс потребує збільшення кількості фахівців нового профілю, працівників нових професій. У глобальному плані це пов'язано з модернізацією устаткування й технологій, розширенням обсягів виробництва та номенклатури випущеної продукції, освоєнням нових ринків збуту.

Внутрішніми проблемами машинобудівного підприємства є: відтік кадрів; фізичне старіння кадрів; низька кваліфікація кадрів; суміщення основної діяльності з роботою в інших організаціях, у результаті чого – низькі віддача робітника та продуктивність праці; витік конфіденційної інформації тощо.

За визначенням, даним А. В. Череп [339, с. 80] кадрову безпеку розглядають як процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків, загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами. За висновками науковця, прикладами основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства в контексті її інтелектуально-кадрової компоненти є: недостатня кваліфікація працівників певних структурних підрозділів; небажання та нездатність приносити максимальну користь підприємству; неефективне використання інтелектуального потенціалу.

Дослідивши найбільш поширені визначення інтелектуальної та кадрової складової економічної безпеки, що використовуються у сучасному науковому термінологічному обігу [13; 143; 342; 345; 350 та ін.], слід зазначити, що під інтелектуально-кадровою компонентою слід розуміти стан системи підприємства, при якому відбувається ефективне управління персоналом, вирішення правових питань трудових відносин, підготовка нормативних документів, що їх регулюють, забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом, протистояння й подолання загроз зовнішнього та внутрішнього середовища та захищеність інтересів підприємства щодо розвитку і удосконаленню його потенціалу.

Таким чином, головним завданням інтелектуально-кадрової складової безпеки є запобігання негативним впливам на систему економічної безпеки

підприємства через ризики і загрози, пов'язані з персоналом, його інтелектуальним потенціалом, соціально-економічним кліматом у колективі і трудовими відносинами загалом.

У контексті дослідження проблеми економічної безпеки, розглядаючи кадрове забезпечення машинобудівних підприємств, слід відмітити, що ситуація в цій сфері не є позитивною. Середньооблікова кількість штатних працівників підприємств галузі за 2007-2016 рр. зменшилась, що є характерним і для підприємств промисловості в цілому (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Динаміка зайнятості у промисловості та машинобудівній галузі України

тис.осіб

Роки	Середньо-облікова чисельність працівників машинобудівної галузі	Середньо-облікова чисельність працівників промисловості	Питома вага чисельності працівників машинобудівної галузі, %	Кількість прийнятих працівників у промисловості	Кількість звільнених працівників у промисловості	Коефіцієнт загального обороту	Коефіцієнт відновлення
2007	649,1	3247,3	19,9	227,3	32,5	0,08	6,99
2008	637,4	3188,4	20,0	302,9	63,4	0,11	4,78
2009	579,6	3051,1	19,0	236,3	50,7	0,09	4,66
2010	482,3	2924,9	16,4	225,9	46,6	0,09	4,85
2011	499,4	3045,9	16,4	209,3	46,2	0,08	4,53
2012	520,8	3026,4	17,2	177,5	41,8	0,07	4,25
2013	488,8	2924,9	16,7	150,8	98,6	0,09	1,53
2014	422,3	2429,6	17,4	167,2	67,8	0,10	2,47
2015	370,4	2252,1	16,4	156,9	63,1	0,10	2,49
2016	353,6	2176,9	16,2	149,1	58,9	0,10	2,53

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Із даних таблиці бачимо, що питома вага працівників машинобудівної галузі за період 2007-2016 рр. коливається у діапазоні 16,2-20 %.

Кількість прийнятих як і кількість звільнених працівників за аналізований період змінюється прямопропорційно. Коефіцієнт відновлення більший від 1, що є позитивним моментом у діяльності підприємств, хоча за останні чотири роки він різко зменшився, причому у 2013 році спостерігаємо його найнижче значення. Коефіцієнт загального обороту кадрів за даний період коливається у

межах 0,07-0,11, тобто максимально змінюється лише на 4 %, при чому за останні три роки показник є стабільним і становить 0,1. Оскільки кількість прийнятих працівників значно перевищує кількість звільнених, то слід відмітити, що позитивним моментом є те, що коефіцієнт обороту з прийому перевищує коефіцієнт обороту із вибуття. Така ситуація може бути оцінена з точки зору економічної безпеки як позитивна, оскільки характеризує стабілізацію показника кадрової складової.

Проаналізуємо структуру та якісний склад кадрового потенціалу машинобудівної галузі, використовуючи статистичні дані за останні п'ять років (див. табл. 3.10, 3.11, 3.12).

Таблиця 3.10

**Розподіл найманих працівників за рівнем освіти та віком на
машинобудівних підприємствах України**

тис.осіб

Роки	Середньообліков а кількість найманих працівників	Осіб з неповною та базовою вищою освітою		Осіб з повною вищою освітою		Кількість працюючих пенсіонерів		Кількість працюючої молоді	
		всього	%	всього	%	всього	%	всього	%
2012	520,8	130,2	25,0	78,6	15,1	88,5	17,0	117,2	22,5
2013	488,8	124,6	25,5	78,2	16,0	84,6	17,3	137,8	28,2
2014	422,3	103,9	24,6	68,1	16,1	71,4	16,9	132,6	31,3
2015	370,4	90,4	24,4	62,9	17,0	62,2	16,8	117,1	31,6
2016	353,6	84,5	23,9	62,2	17,6	59,4	16,8	115,6	32,7

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

За статистичними даними, які наведено у табл. 3.10, бачимо, що за останні п'ять років четверта частина усіх найманих працівників машинобудівної галузі мають неповну вищу освіту, в той же час лише шоста частина від усіх працюючих мають вищу освіту.

Окрім того, шоста частина працюючих – пенсіонери, і цей показник за аналізований період позитивно не змінюється, що також свідчить про зниження якості персоналу, який працює на промислових підприємствах.

І така тенденція зберігається протягом усього періоду аналізу. Підтвердження окресленої ситуації бачимо й у даних табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Підготовка та підвищення кваліфікації працівників

тис.осіб

Роки	Навчалися новим професіям		Підвищували кваліфікацію	
	<i>всього</i>	<i>% до облікової кількості штатних працівників</i>	<i>всього</i>	<i>% до облікової кількості штатних працівників</i>
2012	29,2	5,6	61,9	11,9
2013	29,8	6,1	60,6	12,4
2014	28,3	6,7	54,5	12,9
2015	24,5	6,6	49,6	13,4
2016	26,6	6,3	57,1	13,5

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Галузь лише на 40 % забезпечена кваліфікованими фахівцями, хоча позитивно можна оцінити збільшення кількості працівників, які підвищували кваліфікацію та навчалися новим професіям. Але їх часта складає менше 14 % та 7 % відповідно, таку ситуацію не можна оцінити як позитивну. Наслідком такої ситуації може бути не лише низький рівень конкурентоспроможності продукції, НДДКР, але й у кінцевому рахунку – падіння рівня фінансового стану галузі в цілому, а це загроза для її економічної безпеки.

Аналізуючи кількість осіб, які працюють за умов вимушеної неповної зайнятості (табл. 3.12), слід відмітити позитивну тенденцію у даному напрямі.

Таблиця 3.12

Показники вимушеної неповної зайнятості у промисловості та на підприємствах машинобудівної галузі

Роки	Кількість працівників, що знаходились в адміністративних відпустках				Кількість працівників, що працювали в режимі неповного робочого дня (тижня)			
	<i>тис.осіб</i>		<i>%до загальної кількості працівників</i>		<i>тис.осіб</i>		<i>%до загальної кількості працівників</i>	
	<i>промис-ловість</i>	<i>машино-будування</i>	<i>промис-ловість</i>	<i>машино-будування</i>	<i>промис-ловість</i>	<i>машино-будування</i>	<i>промис-ловість</i>	<i>машино-будування</i>
2012	310,7	98,2	10,3	18,9	749,8	169,3	24,8	32,5
2013	198,9	72,8	6,8	14,9	500,1	150,6	17,1	30,8
2014	123,2	45,2	5,1	10,1	398,6	119,6	16,4	28,3
2015	94,6	29,3	4,2	7,9	272,5	87,8	12,1	23,7
2016	61,2	18,4	2,8	5,2	182,9	80,6	8,4	22,8

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

За даними таблиці бачимо, що якщо у 2012 році частка працівників, що знаходились в адміністративних відпустках складала 10,3 % від загальної кількості штатних працівників промисловості, та 18,9 % у машинобудуванні, то у 2016 році вона становила, відповідно, 2,8 % та 5,2 %. Як бачимо, темпи зміни кількості повністю незайнятих у машинобудуванні значно менші, ніж в цілому по промисловості. Спостерігаємо також, що у 2012 році 32,5 % працівників підприємств, які випускають машинобудівну продукцію, працювало в режимі неповного робочого дня. Однак за останні п'ять років їх кількість скоротилась більш як у півтори рази, і у 2016 році становила 22,8 %. Для порівняння, у промисловості загалом ситуація краща (по промисловості лише 8,4 % працівників знаходились у режимі неповного робочого дня).

Статистичні дані за аналізований період щодо кількості працівників, які працювали неповний робочий день показують, що кількість неповністю зайнятих на машинобудівних підприємствах складають близько третини від кількості працюючих на промислових підприємствах загалом. Така ситуація ставить під сумнів досягнення належного рівня інтелектуального та кадрового показників забезпечення економічної безпеки для машинобудівної галузі.

Неабияке значення у забезпеченні економічної безпеки мають умови праці, які відповідають санітарно-гігієнічним умовам. Проте офіційні статистичні дані показують, що ситуація небезпечна як у загальному по промисловості, так і у машинобудуванні (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Результати аналізу умов праці у промисловості та машинобудуванні

Роки	Кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам			
	промисловість		машинобудування	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%
2012	1080,4	35,7	119,3	22,9
2013	1038,3	35,5	115,4	23,6
2014	877,1	36,1	106,1	25,1
2015	797,2	35,4	86,3	23,3
2016	792,4	36,4	85,2	24,1

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

За даними таблиці бачимо, що більше третини та чверть усіх працюючих відповідно на промислових та машинобудівних підприємствах працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам. І така ситуація за аналізований період не покращується, а залишається на тому ж рівні. Такий стан є вкрай небажаним, а тому негативно впливає на досягнення нормального рівня інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки.

Важливе значення у забезпеченні належного рівня економічної безпеки підприємств має оплата праці. При її незадовільному рівні втрачається можливість заохочення продуктивної діяльності, може зрости вплив конфіденційної інформації тощо, що несе загрозу не лише втрати прибутків, але й втрати самостійності підприємствами і, в решті-решт, до значних збитків.

Рівень середньомісячної заробітної плати у машинобудівній галузі є нижчим за аналогічний показник по Україні та по промисловості (табл. 3.14, рис. 3.8 та рис. 3.9). Значною є заборгованість по оплаті праці в загальному по Україні, у промисловості, в т. ч. і в машинобудівній галузі.

Таблиця 3.14

Розмір середньомісячної заробітної плати та стан її виплати

Роки	Номінальна заробітна плата по Україні, грн.	Номінальна заробітна плата по промисловості, грн.	Номінальна заробітна плата по машинобудуванню, грн.	Відхилення зарплати від номінальної по Україні		Заборгованість по виплаті зарплати на 01.01 поточного року, млн. грн.	
				промисловість	машинобудування	промисловість	Україна
2007	1351	1554	1389	203	38	412,5	806,7
2008	1806	2017	1789	211	-17	338,9	668,7
2009	1906	2117	1709	211	-197	587,1	1188,7
2010	2239	2570	2262	331	23	694,3	1473,3
2011	2633	3119	2458	486	-175	607,7	1218,1
2012	3026	3478	2774	452	-250	442,6	862,8
2013	3265	3763	3074	498	-191	465,1	893,7
2014	3480	3988	3441	508	-39	387,9	808,2
2015	4195	4789	4112	594	-83	549,7	1320,1
2016	5183	5902	5230	719	47	678,3	1881,4

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Динаміку розміру заробітної платі працівникам в Україні, у промисловості та машинобудівній галузі зокрема представлено на рис. 3.7.

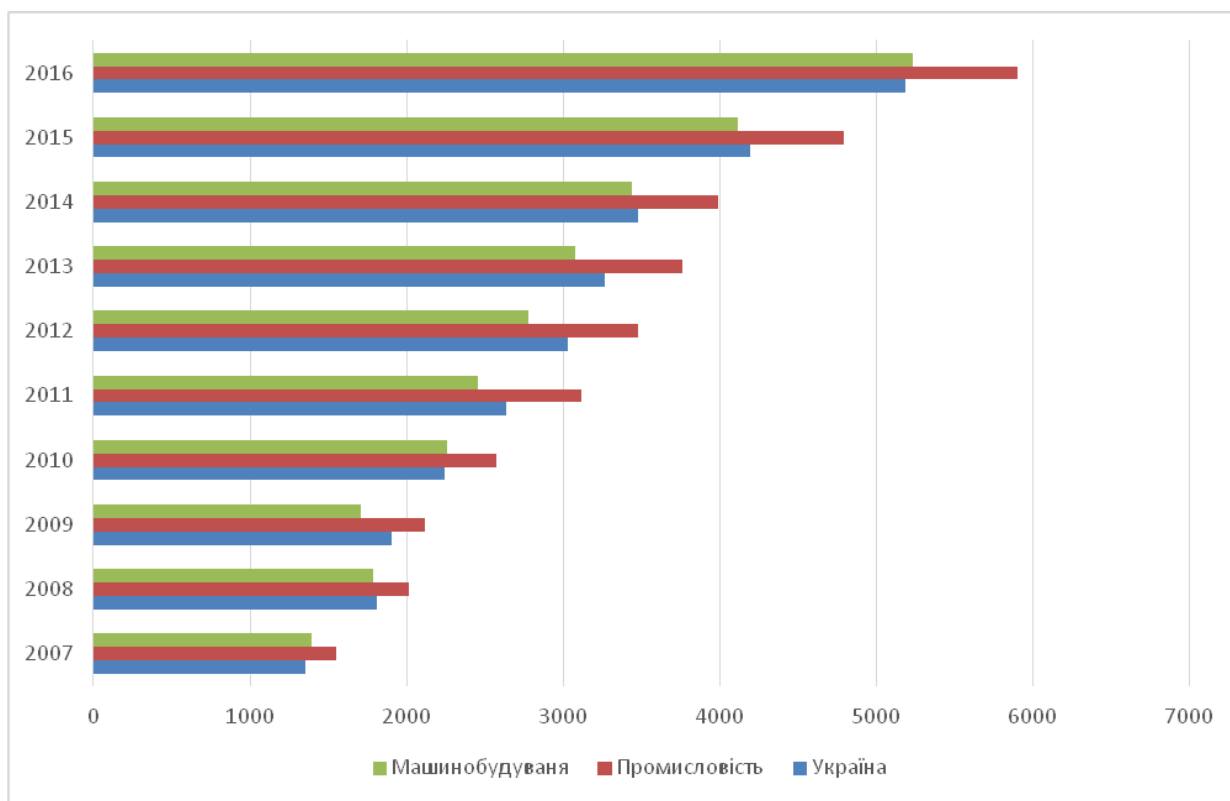

Рис. 3.7. Динаміка розміру заробітної плати в Україні, промисловості та машинобудівній галузі в 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Досліджуючи розмір заборгованості по оплаті праці бачимо, що позитивним моментом є те, що протягом 2012-2014 рр. він зменшується. Значною є заборгованість по оплаті праці в загальному по промисловості, причому вона зростає більш швидкими темпами, ніж в Україні в цілому. Однак за 2014 рік спостерігається позитивна тенденція зниження заборгованості по заробітній платі у промисловості та по Україні в цілому, зокрема відповідно на 16,6 % та 9,6 %. Станом на 01.01.2015 року заборгованість по промисловості складала 387,9 млн. грн., в Україні – 808,2 млн. грн., однак у наступні 2015-2016 рр. спостерігаємо суттєве її зростання як в Україні – відповідно по роках 1320,1 млн. грн., та 1881,4 млн. грн., так і по промисловості – 549,7 млн. грн. та 678,3 млн. грн. (рис. 3.8).

Проведені дослідження вказують на те, що саме сформована професійна команда менеджерів здатна реорганізувати збиткове підприємство і вивести його в лідери, і, навпаки, непрофесійне управління, недбале виконання обов'язків, відсутність трудової дисципліни можуть призвести прибуткове підприємство до банкрутства. Завдання менеджменту будь-якого підприємства – пошук та створення конкурентних переваг, наявність яких та їх відповідність цілям і завданням підприємства може забезпечити йому належний рівень економічної безпеки. В зазначеному контексті основними напрямками кадрової політики підприємства повинні бути: визначення потреби у робочій силі як за кількістю, так і за якістю, обґрунтування форм її залучення та використання. Це відноситься як до підвищення кваліфікації, постійного розвитку персоналу, так і до створення умов для повного прояву стимулів до високопродуктивної праці з боку кожного працівника [185, с. 93].

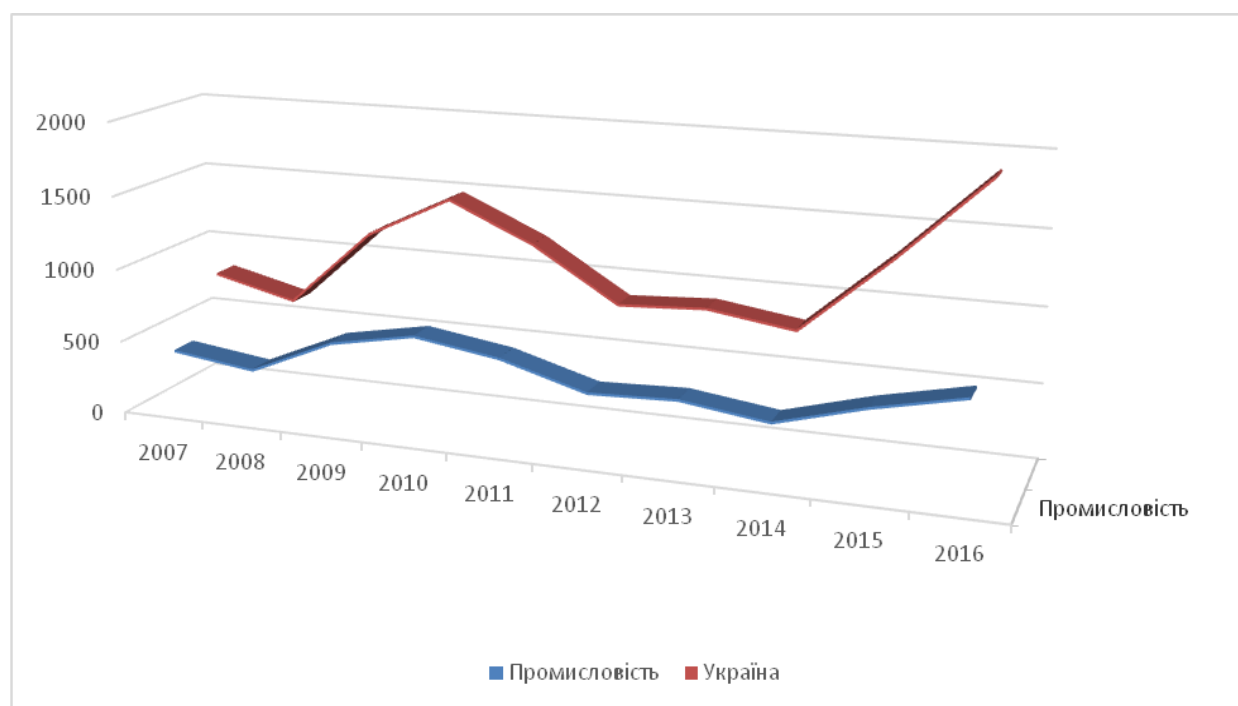

Рис. 3.8. Динаміка заборгованості по заробітній платі у промисловості та в Україні у 2007-2016 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [288].

Таким чином, проведена діагностика інтелектуально-кадрової складової свідчить про певні позитивні та окремі негативні моменти її використання як ресурсозабезпечуючого чинника економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Не менш важливою за описані вище ресурсозабезпечуючі підсистеми економічної безпеки підприємства, є її техніко-технологічна складова, основу якої становлять основні засоби.

Як відомо, основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [287, с. 246]. Ефективне використання основних засобів передбачає зниження витрат попередньо упередметненої праці на одиницю продукції, в чому проявляється дія об'єктивного закону економії часу; забезпечується стійкість темпів економічного зростання; дає економію коштів для нових капіталовкладень.

Таблиця 3.15

Показники руху основних засобів та їх стану у машинобудівній галузі

млн.грн.

Роки	Первісна вартість	Рух			Залишкова вартість	Ступінь зносу, %
		Введено у дію	Вибуло	Коефіцієнт компенсації вибуття		
2007	71395	2598	792	0,30	26844	62,4
2008	76019	2908	608	0,21	31918	58,0
2009	97094	3965	663	0,17	37081	61,8
2010	110119	4923	738	0,15	40762	63,0
2011	122147	3833	680	0,20	48245	61,5
2012	128421	4205	652	0,16	46617	63,7
2013	115915	6710	1459	0,22	52046	55,1
2014	111982	5015	2504	0,49	50279	56,5
2015	145762	6038	2305	0,38	48393	66,8
2016	148391	9051	3139	0,35	50156	64,2

Примітка: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [287; 288].

Як свідчать статистичні дані, наведені у табл. 3.15, вартість основних засобів у машинобудівній галузі мала тенденцію до зростання. Величина введених у експлуатацію засобів виробництва перевищує кількість вибулих, проте їх якісний стан є незадовільним: більша частина матеріальних активів підприємств галузі мають ступінь зносу більше 60 %, тобто більша частина засобів, які використовуються на підприємствах машинобудівної галузі мають низьку ступінь придатності, а це свідчить, що вони не можуть забезпечити випуск високоякісної та конкурентоспроможної продукції.

Проведений аналіз стану та руху основних засобів свідчить про те, що темпи зміни техніко-технологічної складової є доволі низькими, на що вказує коефіцієнт компенсації вибуття основних засобів, що розраховувався як відношення кількості вибулих до введених основних засобів. За даними розрахунків він є низьким, проте за останні три роки спостерігаємо позитивну його динаміку.

Загалом, слід відмітити, що за зазначених вище умов, говорити сьогодні про високу ефективність роботи галузі та забезпечення її економічної безпеки вкрай складно.

Узагальнюючи дослідження О. Петрашової [248] щодо необхідності виділення у структурі економічної безпеки підприємства техніко-технологічної складової та проведення її оцінки, слід зазначити, що процедура її проведення стосовно промислового підприємства повинна включати такі основні етапи:

- формування системи показників, яка залежить від техніко-технологічних особливостей виробництва, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства;
- визначення фактичних та нормативних значень за сформованою системою показників;
- визначення техніко-технологічних та економічних параметрів;
- визначення етапів процесу забезпечення техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що техніко-технологічна складова є пріоритетною серед інших функціональних підсистем економічної безпеки. Це зумовлено тим, що вона характеризується такими особливостями: безпосередньо впливає на процеси інвестування у підвищення технічного рівня суб'єктів господарювання; переважною мірою забезпечує рівень конкурентоспроможності продукції на підприємстві; впливає на рівень всіх інших функціональних складових економічної безпеки.

3.2. Ресурс інновацій як компонента забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств в сучасному інституційному середовищі

Дослідивши у попередньому підрозділі даного дослідження основні ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки підприємства, поряд з уже згадуваними раніше фінансово-економічною, інтелектуально-кадровою та техніко-технологічною її компонентами, важливе значення у даному контексті відіграє також ресурс інновацій, що об'єднує зазначені складові.

Як відомо, інновації – це ключ для підвищення конкурентоспроможності та ефективності підприємництва, ресурс забезпечення та певною мірою гарантування його економічної безпеки. За допомогою інновацій більшість європейських країн не тільки пододала спад в економіці, а й забезпечує її структурну перебудову і насичує ринок різноманітною конкурентоспроможною продукцією. Створення, впровадження і значне поширення нових товарів, послуг, технологічних процесів стають вирішальними факторами зростання обсягів виробництва, зайнятості населення, залучення інвестицій, поліпшення якості продукції, економії трудових і матеріальних ресурсів, удосконалення організації виробництва й підвищення його ефективності [159, с. 8].

Як свідчать дані Стратегії інноваційного розвитку України до 2020 року [294], на сьогоднішній день інноваційні процеси в економіці не

набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12–14 %, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3 %, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, в той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень.

Таке становище обумовлено як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дієвої державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно відносяться до малонаукоємних галузей. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95 % вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1 % [67, с. 132].

Найбільш інформативну оцінку стану інноваційного розвитку України в розрізі ключових факторів, що його визначають, отримано на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло (ЄІТ), які включають п'ять груп індикаторів: «рушійні сили інновацій», «створення нових знань», «інновації та підприємництво», «індикатори застосування інновацій», «інтелектуальна власність» (додаток М). Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної

позиції в рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного індексу, Європейського інноваційного табло (ЄІТ).

За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Туреччина – 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [390].

Ранжування країн на основі цього комплексного індикатора інноваційного розвитку має цінність в тому плані, що цей показник визначає, наскільки економічне зростання країни базується на інноваціях. Причому інновації в термінах ЄІТ розуміються в більш широкому контексті, ніж просто технологічні нововведення. Окрім досліджень, розробок, технологій, вони включають показники технологічних дифузій, показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій.

Із наведених даних видно, що переміщення України сходинками інноваційного розвитку вимагатиме величезних зусиль, ресурсів, політичної волі і високої мобілізованості суспільства. Проте для окремих секторів вітчизняної економіки, зокрема й машинобудування, ці зусилля мають бути ще більшими, ніж в цілому по всій економіці.

Досліджуючи питання ресурсу інновацій для забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств бачимо, що їх інноваційна активність є вкрай низькою (табл. 3.15) і, як не прикро констатувати факт, протягом останніх років знижується.

Використовуючи дані Державної служби статистики України за 2000–2016 рр., простежимо динаміку інноваційної активності вітчизняних підприємств, в т.ч. підприємств досліджуваної галузі (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Інноваційна активність промислових підприємств України

Показники	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість інноваційно активних промислових підприємств: - в т.ч. машинобудування	1705 511	1193 394	1462 417	1619 443	1738 426	1715 401	1609 389	824 235	834 213
Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, % - в т.ч. машинобудування, %	18,0 25,8	11,9 22,0	13,8 22,2	16,2 24,5	17,4 24,6	16,8 21,8	16,1 20,7	17,3 24,1	18,9 23,6
Частка підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств, %	15,0	8,2	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2	15,4
Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі інноваційної продукції, %	6,8	6,5	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	3,7	4,6
Освоєно нових видів продукції (інноваційної продукції), найменувань в т.ч. нових видів техніки	5323 631	3152 657	2408 663	3238 897	3403 942	3138 809	3661 1314	3136 966	4139 1305
Кількість впроваджених нових прогресивних технологічних процесів в т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих технологій	1403 430	1808 690	2043 479	2510 517	2188 554	1576 502	1743 447	1217 458	3489 748

Примітка: побудовано за даними Держслужби статистики України за 2000–2015рр. [289].

Таким чином, бачимо, що протягом 2000-2016 рр. були певні стрибкоподібні коливання показника інноваційної активності, це пояснюється нестабільністю економічних процесів у нашій державі. Лише у 2016 році спостерігаємо деяку стабілізацію інноваційних процесів, показники інноваційної активності приблизно вирівнялися у порівнянні з 2000 роком. Аналізуючи останній показник, бачимо, що частка інноваційно-активних промислових підприємств склала 18,9 %, а у галузі машинобудування – 23,6 %. Інновації у промисловості у 2016 році впроваджували 15,4 % із загальної кількості промислових підприємств.

Як свідчать дані проведеного дослідження, в Україні не вистачає інститутів та інструментів, які б дали змогу вивести все машинобудування на якісно новий рівень, допомогти йому зміцнити позиції на глобальному ринку і гідно конкурувати з іноземними компаніями. Інновації у машинобудівній галузі впроваджуються дуже повільно, і практично не з'являється продукція, яку б Україна могла експортувати.

Аналізуючи дані, оприлюднені Держслужбою статистики за 2016 рік, слід відзначити, що рівень інноваційної активності в Україні залишається все ще дуже низьким у порівнянні з іншими розвинутими країнами (рис.3.9).

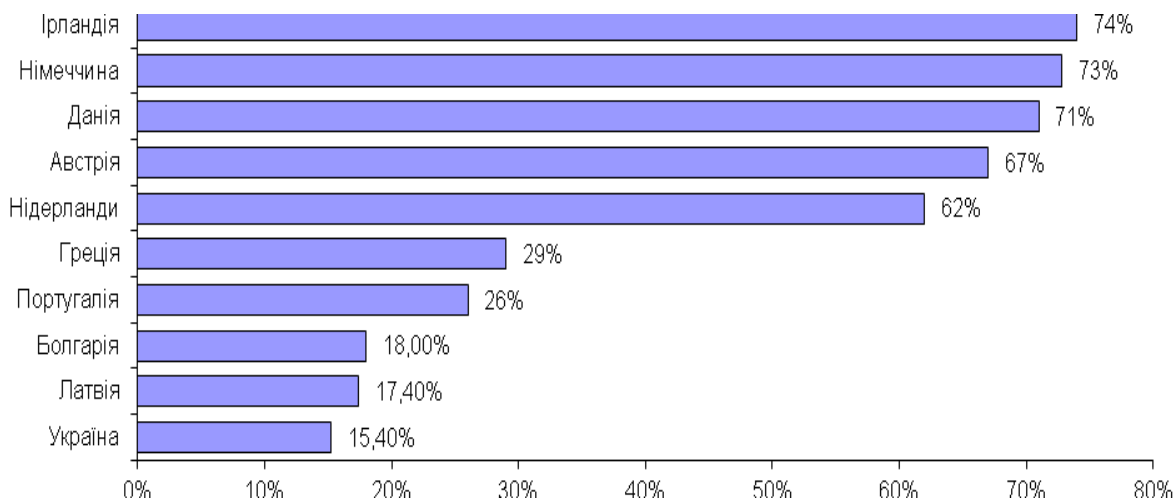

Рис. 3.9. Питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств розвинувтих європейських країн

Примітка: побудовано за даними джерела [376] та Держслужби статистики України [242].

За критерієм частки підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, Україна відстає від – Латвії (17,4 %) і Болгарії (18,0 %), майже в два рази від Португалії (26 %), більш як у чотири рази від Нідерландів (62 %) та Австрії (67 %), і майже в п'ять разів від лідера – Ірландії (74 %).

Провівши аналіз даних щодо освоєння вітчизняними підприємствами інноваційних видів продукції та впровадженням нових технологічних процесів із застосуванням нових або значно вдосконалених методів виробництва (табл. 3.15) бачимо, що за період 2010-2016 рр. було освоєно 23123 найменувань нової продукції, зокрема 2408 у 2010 році, 3238 в 2011 році, 3403 у 2012 році, 3138 у 2013 році, 3661 у 2014 році, 3136 у 2015 році, 4139 у 2016 році, у т. ч всього 6896 найменувань та відповідно за роками – 663, 897, 942, 809, 1314, 966, 1305 видів нової техніки.

Що стосується нових технологій, то за період 2010-2016 рр. усього було впроваджено 14766 нових технологічних процесів, зокрема 2043 у 2010 році, 2510 у 2011 році, 2188 у 2012 році, 1576 у 2013 році, 1743 у 2014 році, 1217 у 2015 році, 3489 у 2016 році, у т.ч. всього 3705 маловідходних та ресурсозберігаючих технологій, що відповідно за роками склали: 479, 517, 554, 502, 447, 458 та 748.

За статистичними даними у 2016 році на інновації підприємства витратили 23,2 млрд.грн, у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 19,8 млрд.грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,4 млрд.грн, на придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,1 млрд.грн та 0,9 млрд.грн – на іншу інноваційну діяльність (включаючи проектування, навчання, маркетинг та іншу відповідну діяльність (інші витрати) [242].

Як свідчать дані проведеного дослідження, тривала нестача фінансових ресурсів для інноваційної активності підприємств гальмує модернізацію виробничого потенціалу промисловості України. При недостатньому фінансуванні інноваційної діяльності практично неможливе розширене інноваційно-технологічне відтворення промислового виробництва.

Загалом для України характерним є те, що основним джерелом фінансування інноваційних витрат, як і капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств – 6540,3 млн. грн. Обсяг коштів державного і місцевих бюджетів становив 349,8 млн. грн., вітчизняних та іноземних інвесторів – 146,9 млн. грн., кредитів – 561,1 млн. грн. [289].

До відома, на власні кошти підприємств припадає понад половина сукупного обсягу фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. Державна її підтримка в Україні здійснюється за рахунок прямого бюджетного фінансування, сприятливої кредитної, податкової і митної політики, створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ. На сьогоднішній день пряме фінансування з державного і місцевих бюджетів є досить обмеженим і, зазвичай, стосується

невеликого кола інноваційно активних підприємств (2,0–3,0 % від їх загальної кількості).

У процесі дослідження інноваційної компоненти для забезпечення економічної безпеки, як і у попередньому підрозділі роботи, ми зупинилися на показниках інноваційної діяльності власне машинобудівної галузі, яка обрана об'єктом нашого дослідження (табл. 3.16 та рис. 3.10-3.13). Як бачимо, усі підприємства, які займалися інноваційною діяльністю, витрачали кошти на один із можливих її напрямів, а саме: внутрішні науково-дослідні розробки; зовнішні науково-дослідні розробки; придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; придбання зовнішніх знань у інших підприємств чи організацій; виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва; іншу інноваційну діяльність (дизайн, навчання, маркетинг та підготовку персоналу; ринкове запровадження інновацій).

Як видно з табл. 3.16, динаміка кількості машинобудівних підприємств за напрямками використання коштів для фінансування інноваційної діяльності досить нестабільна. Однак, найбільша кількість машинобудівних підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, витрачали їх на придбання обладнання, машин та програмного забезпечення, а найменша – на ринкове запровадження інновацій та внутрішні науково-дослідні роботи.

Систематичне та своєчасне відслідковування напрямів витрачання коштів на інноваційну діяльність машинобудівними підприємства є запорукою ефективності адаптивного планування інноваційної діяльності, так як дозволяє передбачити зміну мезосередовища з подальшим пристосуванням чи активним впливом на нього.

Якщо машинобудівні підприємства будуть затрачати більше коштів на внутрішні чи зовнішні науково-дослідні розробки, то це сприятиме появі на ринку інноваційних видів продукції, які, в свою чергу, можуть стати інноваційним замінником, хоча суттєво можуть відрізнитися від існуючих товарів на ринку. Якщо ж витрачатимуться кошти на ринкове запровадження

інновацій, то, відповідно, це призводить до появи нових конкурентоспроможних товарів на ринку, які можуть суттєво послабити конкурентні позиції інших учасників ринку.

Напрями використання коштів інноваційно активних промислових підприємств доцільно аналізувати вітчизняним машинобудівним підприємствам за обсягами витрат (табл. 3.16), які ними затрачаються, а не лише за кількістю суб'єктів.

Вкладаючи незначні кошти в окремий напрям інноваційної діяльності учасники ринку не несуть такої загрози як суб'єкт ринку, який вкладає величезну суму коштів і при умові ефективної реалізації інноваційного проекту може здійснювати суттєві зміни в галузі.

Як видно з табл. 3.17 та 3.18 пріоритетність напрямів використання коштів інноваційними машинобудівними підприємства, враховуючи обсяги витрат та кількість підприємств, не співпадають. У 2013-2015 рр. машинобудівні підприємства найбільшими темпами нарощували витрати на придбання обладнання та програмного забезпечення, на внутрішні НДР та зовнішні знання.

Як бачимо, обсяги фінансування інноваційної діяльності зросли абсолютно за усіма джерелами, окрім держбюджету. Найбільш швидкими темпами зростало фінансування за рахунок кредитних коштів, причому зростання було поступовим та систематичним. Трохи нижчими темпами збільшувалося фінансування іноземними інвесторами.

Зауважимо, що фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України практично відсутнє за рахунок позабюджетних фондів та місцевих бюджетів, також незначним залишається вклад вітчизняних інвесторів та державного бюджету, що підтверджує відсутність фінансової підтримки з боку держави (рис. 3.10-3.13).

Із викладеного вище слід зробити висновок, що в найближчому майбутньому не слід покладатися на підтримку іноземних інвесторів і масовий приплив іноземного капіталу в країну.

Таблиця 3.16
Динаміка кількості підприємств машинобудування за напрямками витрачання коштів на інноваційну діяльність в Україні у 2013-2015 рр.

Роки	Галузь	Кількість підприємств, які витрачали кошти на:						
		внутрішні НДР	зовнішні НДР	придбання обладнання та програмного забезпечення	інші зовнішні знання	навчання та підготовку персоналу	ринкове запровадження інновацій	інше
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	машинобудування	115	35	227	25	80	39	56
2013	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	49	14	96	10	32	12	15
	виробництво машин і устаткування	42	11	82	9	33	14	26
	виробництво транспортного устаткування	24	10	49	6	15	13	15
	машинобудування	94	28	191	15	75	33	51
2014	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	37	10	76	8	23	7	16
	виробництво машин і устаткування	35	10	81	5	36	16	20
	виробництво транспортного устаткування	22	8	34	2	16	10	15
	машинобудування	82	11	121	9	77	32	62
2015	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	32	6	40	2	21	6	23
	виробництво машин і устаткування	25	10	46	3	38	18	19
	виробництво транспортного устаткування	25	4	35	4	18	8	20
	машинобудування	-21	-7	-36	-10	-5	-6	-5
Абсолютне відхилення у 2014р. від 2013р., одиниць	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-12	-4	-20	-2	-9	-5	1
	виробництво машин і устаткування	-7	-1	-1	-4	3	2	-6
	виробництво транспортного устаткування	-2	-2	-15	-4	1	-3	0

Продовження таблиці 3.16

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	машинобудування	-12	-17	-70	-6	2	-1	11
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-5	-4	-36	-6	-2	-1	7
	виробництво машин і устаткування	-10	-11	-35	-8	2	2	-1
	виробництво транспортного устаткування	3	-4	35	2	2	-2	5
	машинобудування	-18,3	-20,0	-15,9	-40,0	-6,3	-15,4	-8,9
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-24,5	-28,6	-20,8	-20,0	-28,1	-41,7	6,7
	виробництво машин і устаткування	-16,7	-9,1	-1,2	-44,4	9,1	14,3	-23,1
	виробництво транспортного устаткування	-8,3	-20,0	-30,6	-66,7	6,7	-23,1	0,0
	машинобудування	-12,8	-60,7	-36,6	-40,0	2,7	-3,0	21,6
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-13,5	-40,0	-47,4	-75,0	-8,7	-14,3	43,8
	виробництво машин і устаткування	-28,6	-110,0	-43,2	-160,0	5,6	12,5	-5,0
	виробництво транспортного устаткування	13,6	-50,0	102,9	100,0	12,5	-20,0	33,3

Примітка: сформовано на основі джерел [287; 288]

Таблиця 3.17
Динаміка витрат машинобудівних підприємств за напрямом інноваційної діяльності у 2013-2015рр.

Роки	Галузь	Всього	В тому числі витратили на, тис.грн.			
			внутрішні НДР	зовнішні НДР	придбання та обладнання та програмного забезпечення	інші зовнішні знання інше
1	2	3	4	5	6	7 8
2013	машинобудування	3589990,6	1034536,5	178056,5	1015701,8	27298 1334397,8
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	174430,4	121249,2	1013,8	48250,7	12,0 3904,7
	виробництво машин і устаткування	233019,3	65526,8	15040,8	129825,0	4849,4 17777,3
	виробництво транспортного устаткування	1414050,9	709104,3	31128,9	612849,0	16642,4 44326,3

Продовження таблиці 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8
	машинобудування	1425581,9	588565,8	30956,3	737507,8	8015	60537
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	140673,2	109706,3	1057,0	26226,1	72,0	3611,8
	виробництво машин і устаткування	176915,4	65388,4	4559,7	82762,7	3690,0	20514,6
	виробництво транспортних устаткування	1107993,3	413471,1	25339,6	628519,0	4253,0	36410,6
	машинобудування	841146,8	372227,5	76494,7	293421,4	1367,2	97636
2015	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	183824,7	96550,4	524,4	69748,8	-	17001,1
	виробництво машин і устаткування	185685,3	124420,9	2699,7	37732,1	1019,2	19813,4
	виробництво транспортних устаткування	471636,8	151256,2	73270,6	185940,5	348,0	60821,5
	машинобудування	-2164408,7	-445970,7	-147100,2	-278194	-19283	-1273860,8
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-33757,2	-11542,9	43,2	-22024,6	60	-292,9
Абсолютне відхилення у 2014р. від 2013р., тис.грн.	виробництво машин і устаткування	-56103,9	-138,4	-10481,1	-47062,3	-1159,4	2737,3
	виробництво транспортних устаткування	-306057,6	-295633,2	-5789,3	15670	-12389,4	-7915,7
	машинобудування	-584435,1	-216338,3	45538,4	-444086,4	-6647,8	37099
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	43151,5	-13155,9	-532,6	43522,7	-72	13389,3
	виробництво машин і устаткування	8769,9	-124559,3	-1860	-120494,8	-2670,8	-701,2
Відносне відхилення у 2014р. від 2013р., %	виробництво транспортних устаткування	-636356,5	-262214,9	73270,6	-442578,5	-3905	24410,9
	машинобудування	-60,3	-43,1	-82,6	-27,4	-70,6	-95,5
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-19,4	-9,5	4,3	-45,6	500,0	-7,5
	виробництво машин і устаткування	-24,1	-0,2	-69,7	-36,3	-23,9	15,4
	виробництво транспортних устаткування	-21,6	-41,7	-18,6	2,6	-74,4	-17,9

Продовження таблиці 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8
Відносне відхилення у 2015р. від 2014р., %	машинобудування	-41,0	-36,8	147,1	-60,2	-82,9	61,3
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	30,7	-12,0	-50,4	166,0	-100,0	370,7
	виробництво машин і устаткування	5,0	-190,5	-40,8	-145,6	-72,4	-3,4
	виробництво транспортного устаткування	-57,4	-63,4	289,2	-70,4	-91,8	67,0

Примітка: сформовано на основі джерел [287; 288]

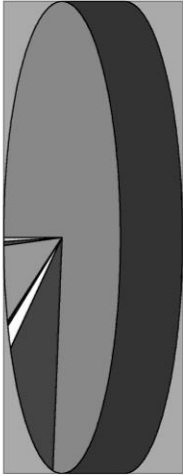
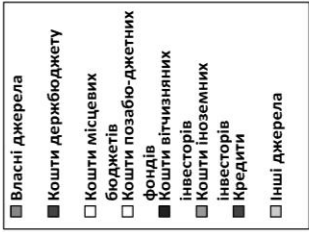
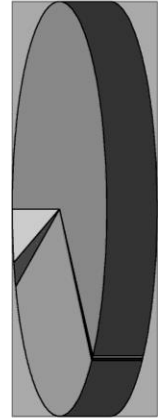
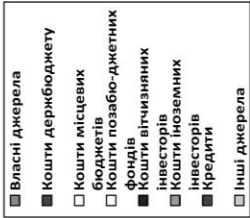

Рис. 3.11. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств у 2013 році

Рис. 3.12. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств у 2014 році

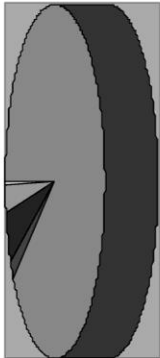
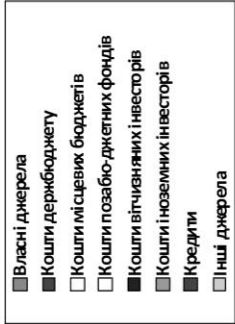

Рис. 3.13. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств у 2015 році

Таблиця 3.18
Динаміка розподілу загального обсягу фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств за джерелами в Україні у 2013-2015 рр.

Роки	Галузь	Усього тис. грн	У тому числі за рахунок коштів, тис.грн.								інших
			власних	держ бюджету	місцевих бюджетів	позабюд- жетних фондів	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	кредитів		
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
2013	машинобудування	3589990,6	2274342,3	15278,8	10712,2	2171,0	10284,1	1054469	69680,9	153052,3	
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	174430,4	97242,1	1279,3	-	-	4010,0	71883,0	-	16,0	
	виробництво машин і устаткування	233019,3	224646,4	1381,2	-	-	-	-	6991,7	-	
	виробництво транспортного устаткування	1414050,9	911470,4	1289,5	207,5	-	6274,1	472896,7	21912,7	-	
2014	машинобудування	2267097,1	1755922,2	337833,5	65,0	32585,2	7585,3	117763,8	8071,1	7271	
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	140673,2	71890,6	2803,0	-	-	1973,6	64006,0	-	-	
	виробництво машин і устаткування	176915,4	172844,3	-	-	-	-	-	4071,1	-	
	виробництво транспортного устаткування	1107993,3	1043693,3	500	65,0	2055,2	3107,0	53757,8	4000,0	815,0	
2015	машинобудування	1588859,5	1438027,1	31563,2	-	1403,0	73942,5	41614,7	-	2309	
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	183824,7	126084,7	31167,4	-	-	2436,8	22826,8	-	1309,0	
	виробництво машин і устаткування	185685,3	185289,5	395,8	-	-	-	-	-	-	
	виробництво транспортного устаткування	747712,7	723961,1	-	-	1403,0	2560,7	18787,9	-	1000,0	
Абсолютне відхилення у 2014р. від 2013р., тис.грн.	машинобудування	-1322893,5	-518420,1	322554,7	-10647,2	30414,2	-2698,8	-936705,2	-1322893,5	-518420,1	
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	-33757,2	-25351,5	1523,7	-	-	-2036,4	-7877	-33757,2	-25351,5	
	виробництво машин і устаткування	-56103,9	-51802,1	-1381,2	-	-	-	-	-56103,9	-51802,1	
	виробництво транспортного устаткування	-306057,6	132222,9	-789,5	-142,5	2055,2	-3167,1	-419138,9	-306057,6	132222,9	

Продовження таблиці 3.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Абсолютне відхилення у 2015р. від 2014р., тис.грн.	машинобудування	-678237,6	-317895,1	-306270,3	-65	-31182,2	66357,2	-76149,1	-678237,6	-317895,1
	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	43151,5	54194,1	28364,4	-	-	463,2	-41179,2	43151,5	54194,1
	виробництво машин і устаткування	8769,9	-237091,6	395,8	-	-	-	-	8769,9	-237091,6
	виробництво транспортного устаткування	-360280,6	-319732,2	-	-65	-652,2	-546,3	-34969,9	-360280,6	-319732,2
Відносне відхилення 2014р. від 2013р., %	машинобудування	-36,8	-22,8	2111,1	-99,4	1400,9	-26,2	-88,8	-36,8	-22,8
	виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	-19,4	-26,1	119,1	-	-	-50,8	-11,0	-19,4	-26,1
	виробництво машин і устаткування	-24,1	-23,1	-100,0	-	-	-	-	-24,1	-23,1
	виробництво транспортного устаткування	-21,6	14,5	-61,2	-68,7	-	-50,5	-88,6	-21,6	14,5
Відносне відхилення 2015р. від 2014р., %	машинобудування	-29,9	-18,1	-90,7	-100,0	-95,7	874,8	-64,7	-29,9	-18,1
	виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	30,7	75,4	1011,9	-	-	23,5	-64,3	30,7	75,4
	виробництво машин і устаткування	5,0	-	-	-	-	-	-	5,0	-137,2
	виробництво транспортного устаткування	-32,5	-30,6	0,0	-100,0	-31,7	-17,6	-65,1	-32,5	-30,6

Примітка: сформовано на основі джерел [287; 288]

У результаті обстеження підприємств, згідно інформації Держслужби статистики України [241; 289], встановлено чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності сучасних суб'єктів господарювання, зокрема: нестача власних коштів (80,1 % обстежених підприємств); великі витрати на нововведення (55,5 %); недостатня підтримка державного сектору (53,7 %); високий економічний ризик (38,7 %); відсутність коштів у замовників (33,3 %). Крім того, перешкодами на шляху проведення активної інноваційної діяльності вітчизняних підприємств були: недосконалість законодавчої бази (40,4 %); відсутність попиту на продукцію (16 %); відсутність кваліфікованого персоналу (20 %); відсутність можливості для кооперації з іншими підприємствами і організаціями (19,7 %); брак інформації про ринки збуту (17,4 %); брак інформації про нові технології (17,3 %) і тільки 15,5 % обстежених підприємств відзначили свою несприйнятливність до нововведень.

Як відомо, до останнього часу в Україні на всіх рівнях управління інноваціями (регіональному, галузевому, інституційному) панувала продуктова орієнтація інновацій, тобто орієнтація на виробництво нововведень. У цьому випадку всі умови, пов'язані зі створенням, освоєнням і поширенням нововведень, диктує виробник (диктат виробника).

В умовах інституційних перетворень, перебудови виробництва і ускладнення суспільних потреб спостерігаємо ситуацію посилення позиції споживача. Зокрема визнання того, що самі по собі нововведення – не кінцева мета, а лише засіб задоволення його потреб.

Зміна умов виробництва, ускладнення суспільних потреб і необхідність підвищення конкурентоспроможності нововведень вимагають пошуку нових форм інноваційної діяльності.

Як показують дані проведеного дослідження, що хоч діяльність більшості великих промислових підприємств базуються на технологіях, впроваджених ще у радянські часи, однак є й такі, які активно проводять інноваційну політику та нарощують експортний потенціал. Тобто на ринку існують такі підприємства, в яких крім попередньо охарактеризованих ресурсо-забезпечувальних підсистем

економічні безпеки домінантами є інноваційна та зовнішньоекономічна складові, які ми пропонуємо виокремлювати в процесі нашого дослідження.

З цією метою в контексті інноваційно-технологічного розвитку вітчизняні машинобудівні підприємства можуть бути поділені на три категорії. До першої належать підприємства, що постійно не тільки генерують нові продукти, на які є попит на світовому ринку, а й самі винаходять ноу-хау, активізують інноваційні процеси. Вони володіють власними конструкторськими бюро, котрі, відстежуючи світовий ринок, водночас активно його формують тобто у таких підприємств поряд з усіма визначиними домінує інноваційна складова забезпечення економічної безпеки, яку ми пропонуємо виділяти. Серед машинобудівних підприємств, які домінантою обирають інновації, інноваційні процеси та ноу-хау, є: Харківський тракторний завод, ПАТ «Мотор Січ», Київський авіаційний завод «Авіант», ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. Фрунзе», концерн «Крюківський вагонобудівний завод», ПАТ «Ново-краматорський машинобудівний завод». Окремі підприємства цієї групи намагаються переорієнтувати свою діяльність на потреби вузьких ніш. Зокрема, ПАТ «Концерн-Електрон», що зробило ставку на виробництво багатофункціональних малогабаритних автомобілів.

Друга категорія – підприємства, що освоюють нові продукти за рахунок постійної модернізації. Вони виробляють тільки ту продукцію, яка так чи інакше представлена на світовому ринку, тобто нарощують експортний потенціал нашої держави. Частина з них – це підприємства, що належать транснаціональним корпораціям, які працюють на технологіях материнських компаній. У таких підприємствах добре розвинута та домінує зовнішньоекономічна складова економічної безпеки, яку ми запропонували виділяти. Зокрема, у цій категорії відзначимо та машинобудівні підприємства: ТОВ «Кромберг енд Шуберт Україна» (с. Рованці Луцького району Волинської області), ТзОВ «Леоні Васрінг Системс Уа Гмбх» (с. Нежухів Стрийського району Львівської області), ТОВ «Джейбіл Секрет Юкрейн лімітед» (с. Розівка Ужгородського району Закарпатської області), ТОВ «СЕ Борднетце-Україна»

(с. Байківці Тернопільського району Тернопільської області), ТОВ «Ядзакі Україна» (с. Минай Ужгородського району Закарпатської області), ТОВ «Електролюкс Україна» (с. Микитині Івано-Франківської області), ТОВ «Костал Україна» (м. Переяслав-Хмельницький Київської області), ТОВ «Преттл-Кабель Україна» (м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області).

Третю ж категорію представляють підприємства, які продовжують експлуатувати ресурс, що залишився з часів СРСР [67, с. 176-177].

Отже, проведений нами аналіз стану українських промислових підприємств і зокрема підприємств машинобудування, переконливо свідчить про нестабільність їх стану з точки зору економічної безпеки. Відомо, що галузь складається із окремих суб'єктів господарювання, які випускають подібну продукцію і конкурують між собою на ринку, тому стан окремої галузі складається із діяльності кожного підприємства, що знаходиться у окремому регіональному утворенні. А тому підходи щодо виявлення окремих проблемних зон у господарюванні машинобудівних підприємств розглянемо у наступному підрозділі дослідження на прикладі підприємств Подільського регіону (Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей).

3.3. Аналітико-методична оцінка впливу зовнішніх та внутрішніх чинників середовища на рівень економічної безпеки машинобудівних підприємств

Розвиток ринкових відносин вимагає від підприємств гнучкого реагування на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, швидкої адаптації до цих змін, що в кінцевому випадку дає можливість підвищувати конкурентний статус підприємства та конкурентоспроможність його продукції.

Усе це потребує дослідження конкурентних відносин у машинобудівній галузі за наступними напрямками:

- визначення потенційних та реальних проблем у розвитку виробництва за умов зростаючої конкуренції;
- визначення характеру і ступеня впливу чинників, які мають найбільший негативний вплив на підприємства машинобудівної галузі та реалізацію управлінських рішень щодо підвищення їх економічної безпеки;
- визначення значимості структурних складових економічної безпеки для машинобудівних підприємств.

У тлумачних словниках сучасної української мови визначення чинника (фактора) трактується як «умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу чи явища, що визначає його характер або одну з основних рис» [306, с. 521].

Згідно із визначенням «Современного экономического словаря», фактор (англ. factor – агент, посередник) – це рушійна сила економічних, виробничих процесів, які впливають на результат економічної діяльності [283, с. 400]. Економічні категорії «чинник» і «фактор» у більшості словників ототожнені, із тією тільки відмінністю, що фактор – це умова будь-якого процесу, а чинник є не тільки умовою, а ще й причиною процесу та визначає його характер [40, с. 881].

Так, О. Є. Кузьмін та О. Г. Мельник вважають факторами впливу на діяльність сучасного підприємства рушійні сили виробничо-господарської діяльності, які забезпечують необхідний рівень його функціонування [1400, с. 449]. І. Є. Алфьорова та В. М. Гончаров виокремлюють групи факторів, які зумовлюють ефективність управління підприємством, зокрема: фінансово-економічні, якісні, соціальні та екологічні [4, с. 27]. Т. І. Балановська, О. П. Гоголя, О. В. Новак наголошують, що в умовах економічного зростання успішність функціонування підприємств залежить від рівня їх виробничого управління та впливу економічних, соціально-культурних, політико-правових, технологічних, природно-географічних факторів [14, с. 48].

З метою отримання детальної інформації, щодо основних чинників, які впливають на економічну безпеку машинобудівних підприємств та визначення

сили такого впливу було проведено анкетне опитування. Для його проведення була сформована відповідна анкета (додаток М), яка включала три структурні блоки: теоретично-інформаційний(загальний), оціночний та розрахунково-аналітичний:

- до першого блоку увійшли питання, що стосуються загальних відомостей щодо поняття економічної безпеки підприємства;
- другий блок питань пропонував оцінити фактори (зовнішнього і внутрішнього середовища) на стан економічної безпеки досліджуваного підприємства;
- у третьому блоці було запропоновано оцінити кожен складову економічної безпеки.

Базою формування вибірки для проведення експертного опитування та оцінювання стали основні машинобудівні підприємства Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, що мають стратегічне значення для економіки відповідного регіону та формують його економічний потенціал. Зазначені підприємства визначені як стратегічні за критерієм чисельності – не менше 100 працівників (на початок 2017 року).

У процесі дослідження питання економічної безпеки машинобудівних підприємств та основних її ресурсозабезпечуючих складових за базу взято 10 підприємств машинобудування Подільського регіону зокрема: ТОВ СЕ «Борднетце Україна», ПАТ «ТРЗ «Оріон», ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра», ПАТ «Темза» (Тернопільський електромеханічний завод), Волочиський машинобудівний завод ПАТ «Мотор Січ», ДП «Новатор», ДП «Красилівський агрегатний завод», ПАТ Машинобудівний завод «ТЕМП», ПАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод», ПАТ «Барський машзавод», детальна характеристика яких (місцезнаходження, профіль роботи та середньоспискова чисельність працівників) представлена у додатку Н.

Попередньо, при проектуванні спостереження виникло питання визначення необхідної чисельності вибірки. Для її обґрунтування були використані формули вибіркового обстеження.

Одним із найбільш важливих і в той же час складних питань визначення необхідного обсягу вибірки у різних дослідженнях є розрахунок показника варіації досліджуваної ознаки. Основою оцінки ступеня коливання ознаки, в даному дослідженні стали матеріали попередніх спостережень. Однак необхідно відзначити, що використання даних попередніх обстежень має сенс тільки у випадку, коли за період часу, що минув з моменту останнього обстеження, у генеральній сукупності не відбулося суттєвих змін. Тому, в умовах, коли розрахунок відбувається за якісно альтернативною ознакою і невідома його частка у генеральній сукупності, рекомендується приймати значення, що дорівнює 0,5. Це пов'язано з тим, що дисперсія у таких випадках досягає максимуму: $\sigma_w^2 = w(1-w) = 0,5 \cdot 0,5 = 0,25$.

Перевага такого підходу полягає у тому, що можна визначити чисельність вибірки без попередніх обстежень, тобто не потрібно проводити пробні дослідження.

За статистичними даними, які були надані обласними управліннями статистики встановлено, що на сьогодні в зазначених областях функціонує разом 155 машинобудівних підприємств.

Відбір проводився безповторним методом. Необхідною умовою репрезентативності вибіркової сукупності є значення припустимої відносної її помилки, що не перевищувала б 20%. Це значення об'єктивно відповідає прийнятій точності у соціологічних дослідженнях.

Обсяг вибірки розраховується за наступною формулою:

$$n = \frac{Nt^2W(1-W)}{N\Delta_w^2 + t^2W(1-W)}, \quad (3.1)$$

де N – обсяг генеральної сукупності ($N=155$); t – кратність середньої помилки вибірки, або t – статистика, тобто табличне значення при заданій імовірності відбору $\varphi(t) = 0,9 - t = 1,645$; Δ_w – гранична помилка, яка пов'язана з

відносною помилкою вибірки наступним співвідношенням: $\Delta_{w\dot{o}i} = \frac{\Delta_w}{W}$;

$$\Delta_w = \Delta_{w\dot{o}i} W = 0,2 \cdot 0,5 = 0,1.$$

Таким чином, необхідна чисельність експертів дорівнює:

$$n = \frac{155 \cdot (1,645)^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{155 \cdot (0,1)^2 + (1,645)^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5} = 30,35 \approx 30 \text{ (осіб)}.$$

Перший – теоретико-інформаційний блок запитань, поставлених у запропонованій анкеті, дозволив з'ясувати, що саме розуміють респонденти під терміном «економічна безпека підприємства». Результати опитування дозволяють зазначити, що більшість із них обмежують економічну безпеку лише стабільним фінансовим станом підприємства (його прибутковістю, рентабельністю). Загалом результати опитування представлено у табл. 3.19.

Таблиця 3.19

Розподіл підприємств за розумінням поняття «економічна безпека підприємства»

№ з/п	Визначення	Кількість відповідей	%
1	Охорона приміщень підприємства, майданчиків тощо	2	6,7
2	Забезпечення конкурентних переваг над конкурентами	5	16,7
3	Стабільний фінансовий стан підприємства	7	23,3
4	Інвестиційна привабливість підприємства	4	13,3
5	Зменшення тиску податків, отримання пільг	6	20
6	Ефективне використання власних ресурсів для попередження, послаблення або ліквідації загрози і досягнення мети діяльності	6	20
Всього		30	100

Примітка: сформовано на основі анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

На питання «Що Ви розумієте під економічною безпекою підприємства?» 23,3 % вказали на стабільність фінансового стану. Другими за значимістю є 20 % відповідей, які вважають, що економічна безпека підприємства зводиться лише до зниження тиску податків та ефективного використання власних

ресурсів для попередження, послаблення або ліквідації загроз і досягнення мети діяльності. Наступною за значимістю є відповідь «забезпечення конкурентних переваг» – 16,7 %. З усіх опитаних 13,3 % пов'язують безпеку з інвестиційною привабливістю підприємства та 6,7 % ототожнюють її із охороною приміщень та майданчиків підприємства.

Ступінь розуміння поняття «економічна безпека підприємства» за запропонованими варіантами представлено на рис. 3.14.

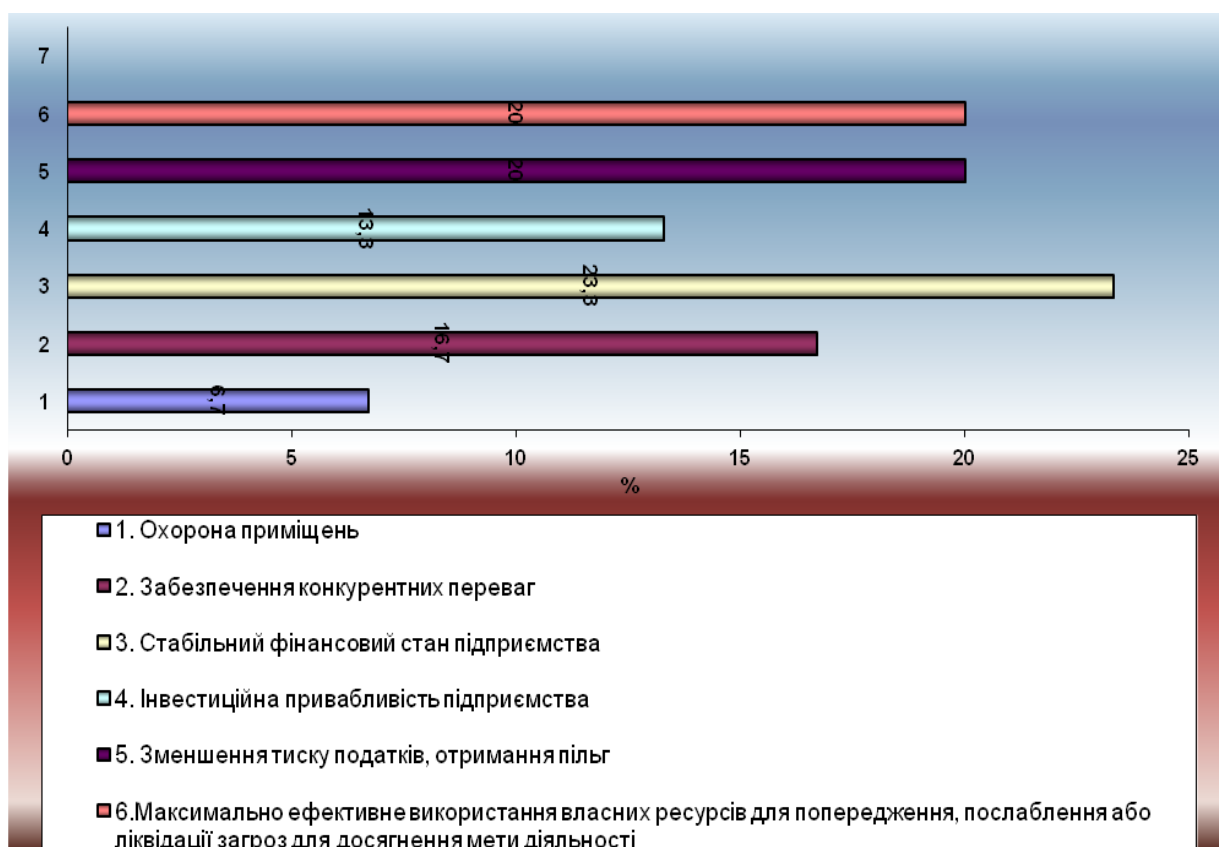

Рис. 3.14. Розподіл відповідей респондентів за розумінням поняття «економічна безпека підприємства»

Примітка: побудовано на основі результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

Щодо наступного, поставленого у анкеті запитання «Яким чином підприємство підтримує рівень власної економічної безпеки?», відповіді розподілились наступним чином (табл. 3.20).

Таблиця 3.20

Розподіл відповідей респондентів на питання: «Яким чином підприємство підтримує рівень власної економічної безпеки?»

№ з/п	Назва заходу	Кількість відповідей	%
1	Аналіз фінансової та бухгалтерської звітності	11	36,7
2	Аналіз документації відділу персоналу	-	-
3	Збір інформації про постачальників, підрядників, конкурентів	7	23,3
4	Охорона об'єктів, адміністративних приміщень	7	23,3
5	Встановлення сигналізації	5	16,7
Всього		30	100

Примітка: сформовано на основі анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств

Найбільшу кількість інформації щодо встановлення стану власної економічної безпеки опитані підприємства отримують аналізуючи фінансову та бухгалтерську звітність, на що вказало 36,6 % із опитаних. Збір інформації про постачальників, підрядників, конкурентів – 23,3 %. Така ж кількість відповідей була надана щодо охорони об'єктів і приміщень.

Ступінь розуміння питання підтримки рівня власної економічної безпеки представлено на рис. 3.15.

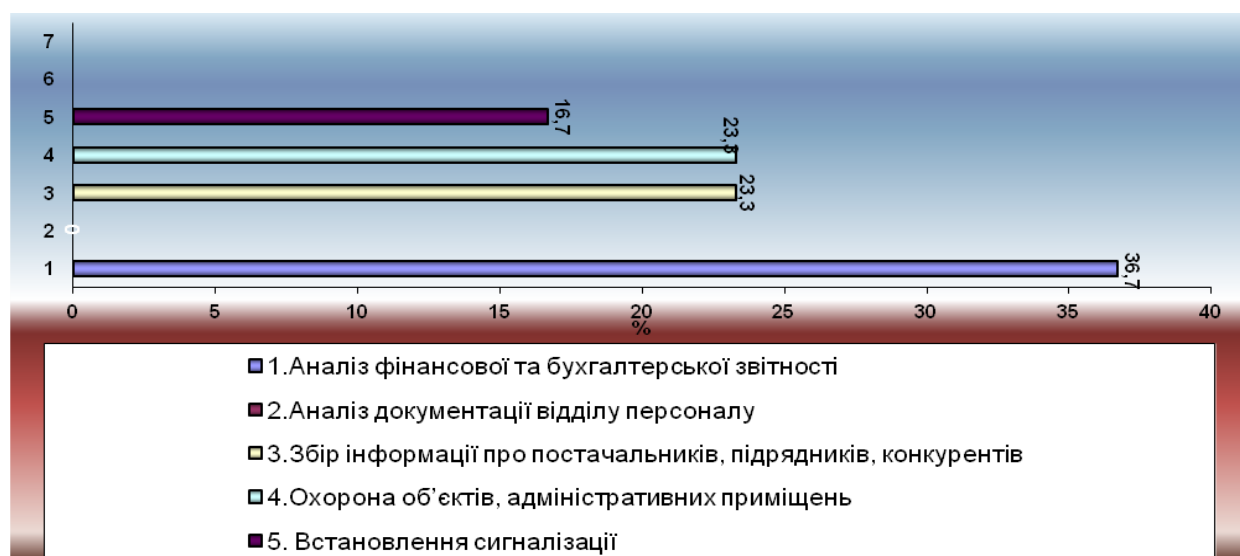

Рис. 3.15. Розподіл відповідей респондентів за розумінням поняття «економічна безпека підприємства»

Примітка: побудовано на основі результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

На запитання «Чи є на Вашому підприємстві підрозділ, який вирішує питання економічної безпеки?» більша частка з усіх опитаних відповіла негативно (55 %). Лише у двох досліджуваних підприємств створено та існує такий структурний підрозділ (ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» та Волочиський машзавод ПАТ «Мотор Січ»). У інших випадках ці функції покладено на економічні відділи, наглядову раду і т.п.

Слід зазначити, що 85 % від опитаних в той або інший спосіб збирають інформацію про власних контрагентів. Однак залишається частка таких (15 %), які не цікавляться цими питаннями.

Найбільшу частку інформації для забезпечення економічної безпеки підприємства респонденти отримують із реклами, на це вказало 33,3 % опитаних, через Internet – 26,7 %, від власних співробітників – 20 %, із періодичних видань – 10 %, від державних органів – 6,7 %, від приватних організацій – 3,3 % (табл.3.21).

Таблиця 3.21

Розподіл підприємств за джерелами інформації щодо економічної безпеки

№ п/п	Джерело збору інформації	Кількість респондентів	%
1	Реклама	10	33,3
2	Internet	8	26,7
3	Інформація від своїх співробітників	6	20,0
4	Періодичні видання	3	10,0
5	Державні органи	2	6,7
6	Приватні організації	1	3,3
7	Інші джерела	-	

Примітка: сформовано на основі анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

Як свідчать дані проведеного опитування, жоден із опитаних респондентів не вказав на будь-які інші джерела отримання інформації щодо економічної безпеки підприємства. Хоча світовий досвід показує, що успішні підприємства за кордоном досить часто звертаються до послуг зовнішніх спеціальних організацій: консалтингових та маркетингових центрів, кредитних

бюро, які надають інформаційні послуги щодо перевірки ділової репутації партнерів.

На останнє поставлене у анкеті запитання «Чи вважаєте Ви, що питання економічної безпеки – це питання стратегії розвитку вашого підприємства» 21 особа із опитаних (70 %) дали позитивну відповідь, інші – 30 % із остаточною відповіддю не визначились.

Другий блок питань, які були запропоновані у анкеті, мав на меті виявити найбільш впливові та небезпечні зовнішні та внутрішні чинники впливу на економічну безпеку підприємств досліджуваної галузі. У табл. 3.22 представлено основний їх перелік для підприємств досліджуваної галузі.

Таблиця 3.22

**Перелік ключових чинників впливу на економічну безпеку
машинобудівного підприємства**

Внутрішні		Зовнішні	
1	Існування можливостей для економічних зловживань і злочинів	1	Політична нестабільність
2	Відсутність системи належного захисту підприємства від зовнішніх негативних впливів (промислового шпionажу, інформаційних атак, рейдерських захоплень та ін.)	2	Соціальна нестабільність
3	Несформованість напрямів та стратегічних цілей забезпечення розвитку підприємства	3	Несприятливе інституційне середовище підтримки
4	Погіршення фінансового стану підприємства (прибутковості, рентабельності, абсолютної та поточної ліквідності, збільшення обсягу кредиторсько-дебіторської заборгованості тощо)	4	Корупція
5	Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві	5	Державна бюрократія
6	Аварії основного та допоміжного устаткування, високий рівень травматизму на робочих місцях	6	Надмірний податковий тиск
7	Відсутність уваги до впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства з боку керівництва підприємства	7	Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.

Продовження таблиці 3.22

8	Відсутність або недостатність маркетингових досліджень, використання їх результатів	8	Падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту
9	Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства	9	Втрата стратегічно важливих партнерів через анексію Криму та військові дії на Сході України
10	Недостатньо високий рівень кваліфікації працівників	10	Поява нових конкурентів
11	Підвищення кількості працюючих пенсіонерів серед персоналу підприємства	11	Посилення екологічних вимог, штрафні санкції через їх недотримання
12	Недостатнє зростання заробітної плати	12	Нестабільність валютно-грошової політики, високі ставки по кредитах
13	Недостатня якість управління або «управлінської команди»	13	Неконтрольована грошова емісія, інфляційні процеси
14	Низький рівень професійної етики працівників	14	Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства
15	Недостатній рівень забезпечення необхідною для роботи інформацією за об'ємом, якістю і своєчасністю надання	15	Нерозвиненість інфраструктури інноваційної підтримки розвитку бізнесу
16	Несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості	16	Втрата самостійності підприємства і перехід його до інших власників
17	Недостатнє забезпечення відповідності екологічності результатів виробництва затвердженим нормативним актам	17	Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва
18	Захист юридичних прав працівників та підприємства	18	Банкрутство підприємств-підрядників, постачальників
19	Захист інтелектуальної власності працівників, підприємства	19	Відмова від готової продукції, затримка у оплаті дебіторської заборгованості
20	Захист майна підприємства, попередження крадіжок	20	Націоналізація або конфіскація майна підприємств, блокування рахунків, інформаційний терор, рейдерство тощо

Примітка: сформовано на основі власних досліджень для проведення анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств

Для оцінювання зазначених факторів ми звернулись до методів колективних експертних оцінок, які, як відомо, мають переваги щодо надійності експертизи. Водночас досить складним є процес їх підготовки та проведення.

Серед колективних методів експертних оцінок зупинимось на методі «Дельфі», який серед інших методів вирізняють: анонімність, регульований

зворотній зв'язок, статистична обробка експертних даних.

Проведене анкетування передбачало дотримання певних принципів:

- до експертного опитування залучали висококваліфікованих спеціалістів і науковців машинобудівної галузі;
- в експертних висновках відображаються якісно нові ідеї щодо організації досліджуваного процесу;
- думка, що переважає в групі експертів, вважалася базовою для характеристики досліджуваної проблеми;
- чітко визначені завдання та конкретні запитання уможливили отримання відповідей фахівців у систематизованій формі;
- при опрацюванні анкетних даних експерти творчо використали надану інформацію, удосконалювали власні відповіді задля підвищення вірогідності й об'єктивності оцінок [58, с. 33].

Дослідженнями встановлено такі етапи проведення експертного опитування [58, с. 59]:

- постановка проблеми, її методологічне обґрунтування;
- формування групи організаторів експертизи;
- відбір експертів, визначення складу експертної групи;
- розробка опитувальної анкети;
- визначення кількісних параметрів за даними експертного опитування;
- оцінка ступеня узгодженості думок експертів;
- аналіз результатів експертного опитування.

Результати проведених досліджень забезпечили виокремлення відносної важливості показників – внутрішніх та зовнішніх факторів впливу, що забезпечують комплексну та об'єктивну оцінку результативності основних факторів, що впливають на економічну безпеку машинобудівного підприємства. До анкетного опитування залучалися машинобудівні підприємства Подільського регіону, які функціонують тривалий період на ринку та сформували відповідні конкурентні позиції, що забезпечить всебічну й вичерпну оцінку можливостей та напрямів забезпечення економічної безпеки.

За результатами опитування експертів на основі розробленої у процесі дослідження та реалізованої за допомогою комп'ютерної техніки методики була сформована система статистичних характеристик, яка потрібна для ранжування факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну безпеку досліджуваних машинобудівних підприємств.

Узагальнюючи науковий доробок Л. В. Голованова та С. А. Сарнісова [55, с. 84-93] щодо формування методології проведення експертного оцінювання, у наших дослідженнях використовуємо наступні позначення:

m – кількість експертів, що взяли участь в колективному експертному оцінюванні ($i \in \{1, 2, \dots, m\}$ – можливі номери експертів). У проведеному опитуванні $m = 30$;

n – кількість факторів, які досліджуються і запропоновані експертам для оцінювання ($j \in \{1, 2, \dots, n\}$ – можливі номери факторів). У проведеному нами опитуванні $n = 20$;

m_j – кількість експертів, що оцінили j -ий фактор ($m_j \in \{1, 2, \dots, m\}$);

$m_{j,100}$ – кількість максимально можливих оцінок, отриманих j -им фактором ($m_{j,100} \in \{1, 2, \dots, m\}$);

c_{ij} – оцінка відносної ваги, наданої i -им експертом j -му фактору;

w_{ij} – середня вага (нормована оцінка), надана i -им експертом j -му фактору.

Отримані від експертів оцінки c_{ij} розташуємо в окрему матрицю додатку П (таблиці дод. П. 1, П. 2 – відповідно для внутрішніх і зовнішніх факторів). У дод. П. 3 (для внутрішніх факторів) і П. 4 (для зовнішніх факторів) наведено дані щодо середньої ваги w_{ij} , наданої i -им експертом j -му фактору.

Порядковий номер, що визначає місце кожного фактора в загальній сукупності факторів, називають рангом. Найважливішому, на думку експерта, фактору присвоюється ранг, рівний одиниці, число 0 присвоюється фактору з

мінімальним впливом на досліджуваний процес. Якщо експерт присвоює однакову кількість балів декільком факторам, то їм надаються стандартизовані ранги, тобто частки від ділення суми місць, зайнятих факторами з однаковими балами, на загальну кількість таких альтернатив [55, с. 86]

Позначимо через r_{ij} ранг, встановлений i -им експертом j -му фактору. Перетворимо тепер вище викладеним методом матрицю балів у таблицю (матрицю) рангів (табл. дод. П. 5, П. 6). Для отримання результатів експертизи щодо відносної важливості факторів визначаємо низку статистичних характеристик, на основі яких буде проводитись оцінка кожного фактору.

За даними таблиці рангів суму рангів S_j , призначених експертами j -му фактору, обчислюємо за формулою:

$$S_j = \sum_{i=1}^m r_{ij}. \quad (3.2)$$

Сума рангів зростає зі зниженням відносної важливості досліджуваних факторів, тобто чим менша сума рангів, тим важливішим є певний фактор.

Середній ранг $S_{j,c}$ для кожного фактора дослідження обчислюємо за формулою:

$$S_{j,c} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m r_{ij} = \frac{S_j}{m}. \quad (3.3)$$

Порівнюючи відносну важливість різних факторів за середнім рангом $S_{j,c}$, найбільш важливим вважають фактор, який характеризується найменшим значенням середньої величини рангу.

Для кожного фактора важливим показником є середня величина в балах:

$$M_{j,c} = \frac{1}{m_j} \sum_{i=1}^m c_{ij}, \quad (3.4)$$

що набуває значення від 0 до 100 балів залежно від оцінки, яку дали експерти відповідному фактору. Чим більше значення показника $M_{j,c}$, тим вища, на думку експертів, відносна важливість j -го фактора.

Оцінюючи важливість кожного окремого фактора, звертають увагу також на показник $K_{j,100}$ частоти максимально можливих оцінок, отриманих кожним фактором. Цей показник обчислюється за формулою:

$$K_{j,100} = \frac{m_{j,100}}{m_j}, \quad (3.5)$$

і може набувати значення від 0 до 1 (зі зростанням показника $K_{j,100}$ збільшується важливість j -го фактора).

Активність експертів щодо j -го фактору обчислюється за допомогою коефіцієнта активності $k_{j,a}$ за формулою:

$$k_{j,a} = \frac{m_j}{m}, \quad (3.6)$$

m_j – кількість експертів, що оцінили j -ий фактор, m – кількість всіх експертів ($m = 30$).

Для обчислення розмаху P_j оцінок у балах, виставлених експертами j -му фактору, використовуватимемо наступну формулу:

$$P_j = c_{j,\max} - c_{j,\min}, \quad (3.7)$$

де $c_{j,\max}$ і $c_{j,\min}$ – максимальна і мінімальна оцінки відповідно, виставлені експертами j -му фактору.

Окрім наведених абсолютних і середніх величин оцінювання важливості певного фактора, при обробці даних опитувальних анкет використовують також деякі відносні показники. Для цього спочатку показники нормуються, тобто здійснюється перехід від абсолютних величин до відносних, а потім

розраховуються середньозважені величини. Наприклад, середня вага W_j кожного фактора обчислюється за формулою:

$$W_j = \sum_{i=1}^m w_{ij} \left(\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m w_{ij} \right)^{-1}, \quad (3.8)$$

де

$$W_j = c_{ij} \left(\sum_{j=1}^n c_{ij} \right)^{-1} - \text{вага (нормована оцінка), надана } i\text{-им експертом } j\text{-му}$$

фактору. Оскільки сума відносних значень, виставлених кожним експертом усім факторам, дорівнює 1, то подвійна сума $\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m w_{ij}$ зі знаменника формули (3.8) дорівнює кількості експертів, що беруть участь в опитуванні.

Отже,

$$\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m w_{ij} = m = 30,$$

$$W_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m w_{ij}.$$

Статистичні характеристики анкет опитування, отримані на основі формул (3.2) – (3.8), представлені у таблицях дод. П. 7 та П. 8.

У додатку П (таблиці дод. П. 9 і П. 10) фактори розміщені в міру зниження їх відносної важливості щодо впливу на рівень економічної безпеки машинобудівних підприємств. Порівнюючи досліджувані показники, на основі знайдених статистичних характеристик, визначаємо, що найважливішим є фактор із максимальним значенням середнього балу та середньої ваги (нормованої оцінки) і мінімального значення середнього рангу. Як свідчать дані дослідження, перевага при наданні відносної важливості факторів надається середньому рангу. У цілому показники, що характеризують відносну важливість факторів, змінюються послідовно.

Повний та обґрунтований аналіз результатів анкетного опитування

проводиться тільки після оцінки ступеня узгодженості думок експертів, який визначається за коефіцієнтом конкордації [55, с. 125] за формулою:

$$\sigma = \frac{12 \sum_{j=1}^n d_j^2}{m^2(n^3 - n) + m \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q)}, \quad (3.9)$$

де

$$d_j = s_j - \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n s_j,$$

L – кількість груп однакових рангів; t_q – кількість однакових рангів у поточній групі, а число s_j визначається формулою (3.2).

Обчислимо коефіцієнт конкордації для проведеного нами дослідження у першому турі опитування. Провівши необхідні обчислення, одержуємо такі результати:

– для внутрішніх факторів впливу:

$$L = 153, \quad \sum_{j=1}^n d_j^2 = 386277,0, \quad \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q) = 3894;$$

– для зовнішніх факторів впливу:

$$L = 140, \quad \sum_{j=1}^n d_j^2 = 424783,5, \quad \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q) = 4542,$$

а отже, із формули (3.9) отримуємо значення коефіцієнта конкордації після першого туру анкет: $\sigma \approx 0,656$ (для внутрішніх факторів впливу) і $\sigma \approx 0,723$ (для зовнішніх факторів). Результати обробки опитувальних анкет вважаються прийнятними, якщо $\sigma > 0,5$.

У проведеному нами дослідженні після першого туру опитування не досягнуто високої ступені узгодженості думок експертів щодо внутрішніх і зовнішніх факторів впливу, а тому був проведений другий тур опитування, процес та його результати відображені у табл. дод. П. 11 – П. 16. Статистичні

характеристики анкет другого туру опитування, отримані на основі формул (3.2) – (3.8), наведені у табл. дод. П. 17 і П. 18. У табл. дод. П. 19 та П. 20 фактори розміщені за зниженням їх відносної важливості щодо впливу на рівень економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Провівши необхідні обчислення, одержуємо такі результати другого туру опитування:

– для внутрішніх факторів впливу:

$$L = 151, \quad \sum_{j=1}^n d_j^2 = 453020,5, \quad \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q) = 3876;$$

– для зовнішніх факторів впливу:

$$L = 142, \quad \sum_{j=1}^n d_j^2 = 29070,25, \quad \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q) = 4662.$$

Обчисливши коефіцієнт конкордації для проведеного дослідження після другого туру опитування, одержуємо значення коефіцієнта конкордації $\sigma \approx 0,769$ (для внутрішніх факторів впливу) і $\sigma \approx 0,819$ (для зовнішніх факторів). Оскільки в обох випадках $\sigma < 0,9$, то й після другого туру не досягнуто високої ступені узгодженості думок експертів, а тому нами був проведений третій тур експертного опитування.

Процес третього туру опитування та його результати відображені у табл. дод. П. 21 – П. 26. Статистичні характеристики анкет опитування експертів машинобудівних підприємств Подільського регіону, отримані за допомогою формул (3.2)–(3.8), наведені у табл. дод. П. 27 і П. 28.

Обчисливши коефіцієнт конкордації після третього туру опитування, аналогічно до попереднього одержуємо такі результати:

– для внутрішніх факторів впливу:

$$L = 151, \quad \sum_{j=1}^n d_j^2 = 531989,0, \quad \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q) = 3456;$$

– для зовнішніх внутрішніх факторів впливу:

$$L = 140, \quad \sum_{j=1}^n d_j^2 = 530492,052, \quad \sum_{q=1}^L (t_q^3 - t_q) = 4878,$$

а, отже, з формули (3.9) отримуємо значення коефіцієнта конкордації після третього туру експертного опитування $\sigma \approx 0,902$ (для внутрішніх факторів) і $\sigma \approx 0,905$ (для зовнішніх факторів). Оскільки в обох випадках $\sigma > 0,9$, то результати обробки опитувальних анкет є прийнятними. Таким чином, у проведеному нами дослідженні після третього туру досягнуто високої ступені узгодженості думок експертів.

У табл. 3.23, 3.24 фактори розміщені в міру зниження їх відносної важливості щодо впливу на рівень економічної безпеки.

Таблиця 3.23

Ранжування внутрішніх факторів по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями балів, рангів, ваги

Відносна важливість фактору	Фактор		Середній ранг, $S_{j,c}$	Середнє значення, $M_{j,c}$	Середня вага, W_j
	№	Назва			
1	4	Погіршення фінансового стану підприємства	1,550	96,000	0,090
2	5	Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві	2,333	91,000	0,085
3	1	Несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості	3,083	86,333	0,081
4	1	Недостатнє зростання заробітної плати	4,617	78,000	0,073
5	9	Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства	5,083	76,000	0,071
6	3	Несформованість напрямів та стратегічних цілей забезпечення розвитку підприємства	7,050	68,333	0,064
7	1	Існування можливостей для економічних зловживань і злочинів	7,067	67,000	0,063
8	1	Недостатня якість управління або «управлінської команди»	8,667	62,667	0,059
9	2	Відсутність системи належного захисту підприємства від зовнішніх негативних впливів	8,733	61,333	0,058
10	1	Низький рівень професійної етики працівників	10,724	57,241	0,052
11	7	Відсутність уваги до впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства з боку керівництва підприємства	10,633	56,000	0,052
12	8	Відсутність або недостатність маркетингових досліджень, використання їх результатів	11,217	53,000	0,050
13	1	Недостатній рівень забезпечення необхідною для роботи інформацією за об'ємом, якістю і своєчасністю надання	13,467	43,000	0,040
14	1	Недостатньо високий рівень кваліфікації працівників	13,850	41,667	0,039

Продовження таблиці 3.23

15	1	Захист інтелектуальної власності працівників, підприємства	15,554	38,929	0,034
16	6	Аварії основного та допоміжного устаткування, високий рівень травматизму на робочих місцях	15,417	34,000	0,032
17	1	Захист юридичних прав працівників та підприємства	17,500	24,138	0,022
18	1	Недостатнє забезпечення відповідності екологічності результатів виробництва затвердженим нормативним актам	19,852	18,889	0,016
19	2	Захист майна підприємства, попередження крадіжок	19,161	17,857	0,016
20	1	Підвищення кількості працюючих пенсіонерів серед персоналу підприємства	65,611	10,000	0,003

Примітка: сформовано на основі результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

Ранжування визначених десяти ключових внутрішніх факторів впливу на економічну безпеку машинобудівного підприємства представлено на рис. 3.16.

№ фактора	Внутрішні фактори
4	Погіршення фінансового стану підприємства
5	Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві
16	Несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості
12	Недостатнє зростання заробітної плати
9	Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства
3	Несформованість напрямів та стратегічних цілей забезпечення розвитку підприємства
1	Існування можливостей для економічних зловживань і злочинів
13	Недостатня якість управління або «управлінської команди»
2	Відсутність системи належного захисту підприємства від зовнішніх негативних впливів
14	Низький рівень професійної етики працівників

Рис. 3.16. Ранжування та оцінювання внутрішніх чинників впливу на економічну безпеку машинобудівного підприємства

Примітка: побудовано на основі результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

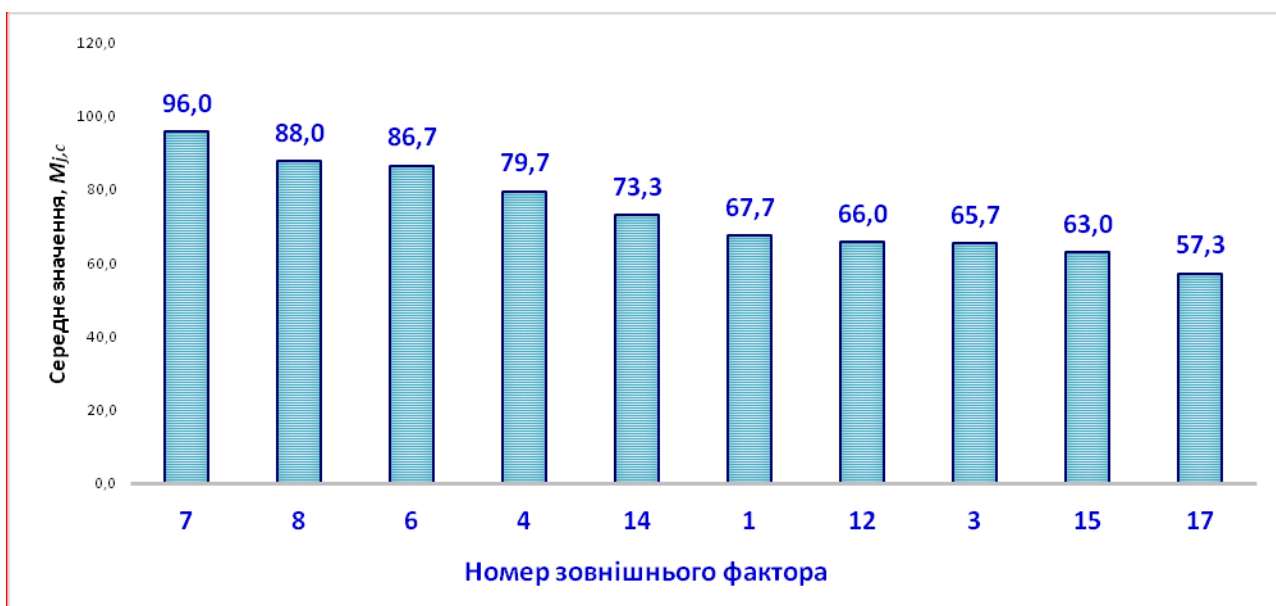
Таблиця 3.24

Ранжування зовнішніх факторів по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями балів, рангів, ваги

Відносна важливість фактору	Фактор		Середній ранг, $S_{j,c}$	Середнє значення, $M_{j,c}$	Середня вага, W_j
	№	Назва			
1	7	Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.	1,583	96,000	0,089
2	8	Падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту	2,850	88,000	0,082
3	6	Надмірний податковий тиск	2,933	86,667	0,081
4	4	Корупція	4,183	79,667	0,074
5	14	Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва тощо	5,533	73,333	0,068
6	1	Політична нестабільність	7,050	67,667	0,063
7	12	Нестабільність валютно-грошової політики, високі ставки по кредитах	7,517	66,000	0,061
8	3	Несприятливе інституційне середовище підтримки	7,750	65,667	0,061
9	15	Нерозвиненість інфраструктури інноваційної підтримки розвитку бізнесу	8,852	63,000	0,059
10	17	Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва.	10,033	57,333	0,053
11	2	Соціальна нестабільність	11,250	54,333	0,050
12	13	Неконтрольована грошова емісія, інфляційні процеси	11,650	52,333	0,048
13	10	Поява нових конкурентів	11,800	51,667	0,048
14	11	Посилення екологічних вимог, штрафні санкції через їх недотримання	13,933	42,333	0,039
15	18	Націоналізація або конфіскація майна підприємств, блокування рахунків, інформаційний терор, рейдерство тощо.	14,883	36,667	0,034
16	16	Втрата самостійності підприємства і перехід його до інших власників	15,700	33,333	0,031
17	5	Державна бюрократія	16,917	25,000	0,023
18	20	Банкрутство підприємств-підрядників, постачальників	18,034	22,414	0,020
19	9	Втрата ринків збуту	32,912	20,000	0,011
20	19	Відмова від готової продукції, затримка у оплаті дебіторської заборгованості.	48,750	11,667	0,004

Примітка: сформовано на основі результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

Ранжування визначених десяти ключових зовнішніх факторів впливу на економічну безпеку машинобудівного підприємства представлено на рис. 3.17.

№ фактора	Зовнішні фактори
7	Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.
8	Падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту
6	Надмірний податковий тиск
4	Корупція
14	Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства
1	Політична нестабільність
12	Нестабільність валютно-грошової політики, високі ставки по кредитах
3	Несприятливе інституційне середовище підтримки
15	Нерозвиненість інфраструктури інноваційної підтримки розвитку бізнесу
17	Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва

Рис. 3.17. Ранжування та оцінювання зовнішніх чинників впливу на економічну безпеку машинобудівного підприємства

Примітка: побудовано на основі результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

Статистичну істотність коефіцієнта конкордації перевірено за критерієм Пірсона χ_p^2 :

$$\chi_p^2 = \frac{12 \sum_{j=1}^n d_j^2}{mn(n+1) + \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^m T_i}, \quad (3.10)$$

де χ_p^2 – розрахункове значення критерія Пірсона. Розрахункове значення χ_p^2 порівнюється з табличним значенням χ_T^2 для $(n - 1)$ ступенів свободи та довірчої ймовірності ($p = 0,95$ або $p = 0,99$). Якщо $\chi_p^2 > \chi_T^2$, то коефіцієнт конкордації статистично істотний. Згідно з проведеними розрахунками, маємо:

– для внутрішніх факторів:

$$\chi_p^2 = \frac{12 \cdot 531989}{30 \cdot 20 \cdot 21 + \frac{1}{19} \cdot 3456} \approx 499,45;$$

– для зовнішніх факторів:

$$\chi_p^2 = \frac{12 \cdot 530492,05}{30 \cdot 20 \cdot 21 + \frac{1}{19} \cdot 4878} \approx 495,14.$$

Якщо $p = 0,99$, то $\chi_T^2 = 30,58$. Оскільки $\chi_p^2 > \chi_T^2$, то можна стверджувати про статистичну істотність коефіцієнта конкордації після третього туру для внутрішніх і зовнішніх факторів.

Згідно проведеного аналізу розрахунків (табл. 3.23, 3.24), виокремлено найвагоміші, на думку експертів, внутрішні фактори впливу:

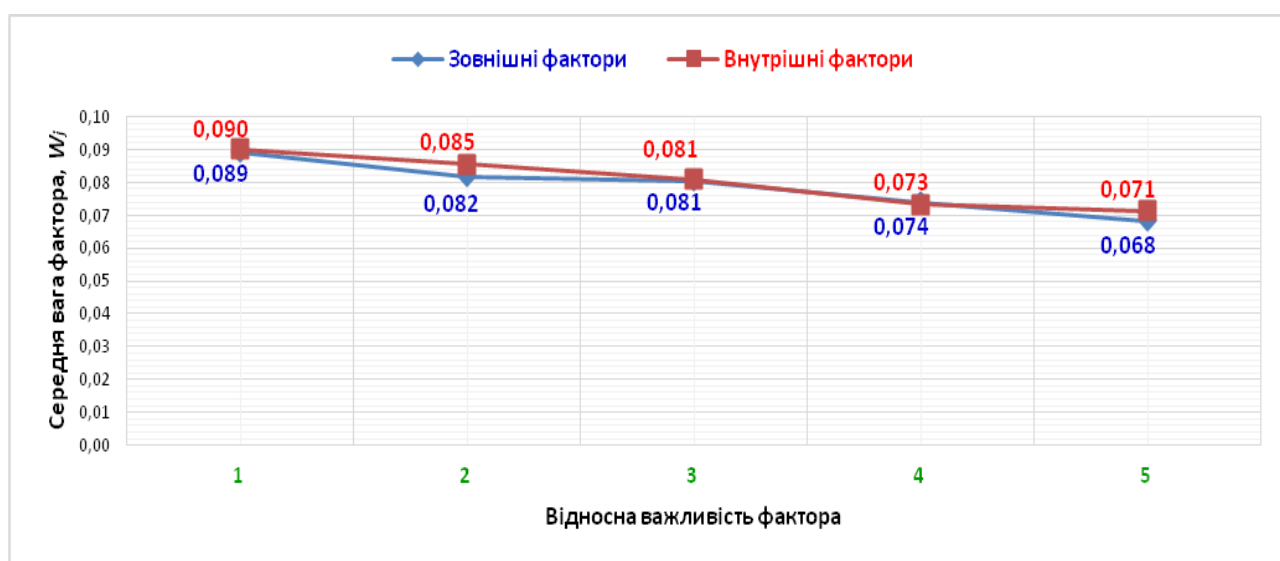
- 1) погіршення фінансового стану підприємства;
- 2) несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві;
- 3) несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості;
- 4) відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства;
- 5) недостатнє зростання заробітної плати.

На думку експертів, першу п'ятірку зовнішніх факторів впливу за рівнем статистичних характеристик складають:

- 1) зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси тощо;
- 2) падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту;

- 3) надмірний податковий тиск;
- 4) корупція;
- 5) недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства.

На підставі опрацювання наданих відповідей респондентів щодо визначення ключових чинників впливу на стан економічної безпеки машинобудівних підприємств, виділено, за показником їх відносної важливості, по п'ять найбільш значимих зовнішніх та внутрішніх факторів (рис. 3.18).

<i>Зовнішній фактор</i>	Важливість фактора	<i>Внутрішній фактор</i>
Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.	1	Погіршення фінансового стану підприємства
Падіння попиту на продукцію	2	Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві
Надмірний податковий тиск	3	Не своєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості
Корупція	4	Недостатнє зростання заробітної платні
Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства	5	Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства

Рис. 3.18. Результати оцінювання ступеня впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на стан економічної безпеки підприємства

Примітка: побудовано на основі отриманих результатів анкетного опитування досліджуваних машинобудівних підприємств.

Для подальшого аналізу на основі даних таблиць 3.23 та 3.24 та таблиць дод. П.25 та П.26 побудуємо матриці переваг для внутрішніх та зовнішніх факторів впливу (табл. 29 та 30 додатку П).

За допомогою матриці переваг можна оцінити, скільки експертів надають перевагу певному фактору впливу порівняно з іншими факторами (фактично визначається кількість випадків, коли j -ий фактор експерт вважає більш важливим, ніж k -ий фактор).

Підсумовуючи вищевикладене, можна з'ясувати, що метод експертного опитування Дельфі є ефективним інструментом оцінки факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, які впливають на економічну безпеку машинобудівних підприємств. На нашу думку, отримані результати цілком обґрунтовані в сучасних умовах політичної нестабільності, суспільних та інституційних трансформацій.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що аналіз факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на економічну безпеку машинобудівних підприємств та врахування їх впливу дозволить попередити або, у разі виникнення деструктивних ситуацій, локалізувати їх негативні наслідки з найменшими ризиками та втратами для підприємства.

У процесі дослідження сформовано перелік основних показників (додаток Р), які служать інформаційною базою для оцінювання загального рівня економічної безпеки досліджуваних підприємств машинобудівної галузі (табл. Р1 додатку), проведено їх статистичну оцінку на основі визначення відносних показників – індексів зростання (табл. Р2 додатку) та побудовано таблицю індикаторів економічної безпеки, з врахуванням бінарної (бальної) їх оцінки. Якщо індекс зростання зазначеного показника >1 , то даному показнику присвоєно значення 1, якщо <1 , то 0 (табл.Р3 додатку).

За даними таблиці 3 додатку Р обчислимо усереднений (агрегований) індикатор безпеки для кожного досліджуваного підприємства та за відомою шкалою Харінгтона (табл.3.25) визначимо рівень його економічної безпеки. Кінцеві результати проведених досліджень подано у таблиці 3.26.

Таблиця 3.25

Класифікація рівнів економічної безпеки згідно шкали Харрінгтона

Інтервал	Лінгвістична оцінка рівня безпеки
1,0-0,81	Високий (В)
0,80-0,64	Вище середнього (ВС)
0,63-0,38	Середній (С)
0,37-0,21	Нижче середнього (НС)
0,20-0,00	Низький (Н)

Таблиця 3.26

Рівень економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств

№ з/п	Підприємство	Роки			
		2013	2014	2015	2016
1	ТОВ СЕ «Борднетце Україна»	0,692	0,615	0,615	0,615
		BC	C	C	C
2	ПАТ «ТРЗ «Оріон»	0,308	0,538	0,615	0,385
		HC	C	C	C
3	ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра»	0,462	0,615	0,538	0,308
		C	C	C	HC
4	ПАТ «Темза» (Тернопільський електромеханічний завод)	0,154	0,308	0,462	0,231
		H	HC	C	HC
5	Волочиський машинобудівний завод ПАТ «Мотор Січ»	0,385	0,538	0,385	0,769
		C	C	C	BC
6	ДП «Красилівський агрегатний завод»	0,538	0,615	0,692	0,231
		C	C	BC	HC
7	ДП «Новатор»	0,846	0,462	0,769	0,385
		B	C	BC	C
8	ПАТ Машинобудівний завод «ТЕМП»	0,538	0,462	0,538	0,462
		C	C	C	C
9	ПАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»	0,538	0,462	0,385	0,462
		C	C	C	C
10	ПАТ «Барський машзавод»	0,308	0,462	0,308	0,308
		HC	C	HC	HC

Примітка: розраховано на основі даних досліджуваних машинобудівних підприємств.

Таким чином, із таблиці 3.26 бачимо, що для більшості із досліджуваних машинобудівних підприємств, характерний середній рівень економічної безпеки. Зокрема, за останні три роки стабільною є ситуація на підприємствах: ТОВ СЕ «Борднетце Україна», ПАТ «ТРЗ «Оріон», ПАТ Машинобудівний завод «ТЕМП», ПАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод». Погіршилися за останній період показники ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра»,

ПАТ «Темза», ДП «Красилівський агрегатний завод», рівень їх економічної безпеки знизився на порядок і за шкалою відповідає – нижче середнього, ідентичним є її рівень впродовж років для ПАТ «Барський машзавод» (лише у 2014 році він був середнім). Для підприємства Волочиський машинобудівний завод ПАТ «Мотор Січ» ситуація, навпаки, покращилася, його економічна безпека посилилась і відповідає рівню – вище середнього. Найкращі результати спостерігаємо для ДП «Новатор», рівень його економічної безпеки впродовж років був: високим, вище середнього і середнім, що вказує на його певну захищеність від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища і створення умов для забезпечення стабільного функціонування та розвитку на майбутнє.

Слід повернутися до останнього блоку запитань, який було нами запропоновано при проведенні анкетного опитування; він передбачав оцінити питому вагу структурних складових економічної безпеки машинобудівних підприємств. Отримані результати наведені у табл. 3.27.

Таблиця 3.27

**Оцінка питої ваги структурних складових економічної безпеки
машинобудівних підприємств**

	Функціональні складові							
	Фінансово- економічна	Техніко-технологічна	Інтелектуально- кадрова	Інституційно-правова	Інформаційна	Екологічна	Силова	Всього
Середні значення підприємств, що досліджувались	0,25	0,23	0,21	0,10	0,09	0,08	0,04	1

Як бачимо, середні дані щодо складових економічної безпеки, отримані експертним методом, свідчать про те, що домінантами в їх загальному переліку є фінансово-економічна, техніко-технологічна та інтелектуально-кадрова підсистеми її забезпечення. Саме для них у наступному розділі роботи слід

представити методичний інструментарій для проведення оцінки рівня економічної безпеки та запропонувати заходи щодо стабілізації ситуації з врахуванням визначених її інтегральних показників для кожного досліджуваного підприємства в межах визначеного інтервального ряду.

Висновки до розділу 3

У даному розділі дисертаційної роботи проведено аналізування стану основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки машинобудівних підприємств; діагностування інноваційної складової у контексті забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку; аналітико-методичне оцінювання впливу екзогенних та ендогенних чинників середовища на рівень економічної безпеки машинобудівного підприємства.

1. Проаналізувавши стан та тенденції розвитку вітчизняної промисловості загалом та машинобудівної галузі зокрема, спостерігаємо ситуацію різкого падіння промислового виробництва, що спричинено рядом факторів, серед яких виділено наступні: деструктивні соціально-політичні процеси, що відбуваються в країні; експортозалежність від Російської Федерації; значна кількість промислових підприємств з вкладеним російським капіталом; сировинна спрямованість промислового виробництва; використання застарілих технологій та високий рівень енергоємності промислового виробництва тощо. Зазначені основні причини спаду ще раз підтверджують припущення щодо нерозривного зв'язку процесів розвитку вітчизняних підприємств та забезпечення їх економічної безпеки.

2. Розглянувши ключові ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки вітчизняних підприємств машинобудування, зазначено, що до проблемних місць галузі в даному контексті відносять наступні:

- високий ступінь зносу основних засобів, який зріс за останні роки на 20 %, і на деяких підприємствах галузі вищий 80%. Середній вік

технологічного обладнання становить близько 30 років;

- загострення кадрової проблеми, на що вказує негативна тенденція щодо скорочення за шість років на 26,7 % середньооблікової кількості штатних працівників. При цьому питома вага працюючих в машинобудуванні від загального числа працівників промисловості коливається приблизно на рівні 16,2-20 %, що свідчить про загальноукраїнську тенденцію;

- випереджаючі темпи зростання вартості виробничих ресурсів, що призводить до браку обігових коштів та спонукає до поточного кредитування. Так, на кінець 2016 року на коротко- та довгострокові банківські кредити припадає в середньому 17,9 % валюти балансу машинобудівних підприємств;

- висока вартість кредитних ресурсів. Саме зростання відсотків за кредитами як в національній, так і в іноземній валютах спричинили скорочення показника рентабельності від усієї діяльності; значно знизилась також у 2014 році рентабельність від операційної діяльності підприємств машинобудування, хоча, слід відзначити, що у 2015-2016 роках ситуація покращилась;

- суттєве зростання ринкової вартості продукції машинобудування. Отже, поєднання двох факторів: високої вартості кредитних ресурсів та високої ціни, робить продукцію вітчизняного машинобудування непривабливою та неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку, особливо порівняно з дешевим імпортом, зокрема, китайського та корейського виробництва.

3. Діагностувавши інноваційну компоненту економічної безпеки, яка матеріалізує ефективність результатів зазначених вище фінансово-економічної, інтелектуально-кадрової та техніко-технологічної складових, слід зазначити про недостатню інноваційну активність, яка зберігається на рівні 20,7–24,6 % від загальної кількості економічно активних машинобудівних підприємств; у 2016 році лише 213 підприємств досліджуваної галузі займались інноваційною діяльністю, рівень інноваційної активності склав лише 23,6 %, причому даний показник дещо знизився у порівнянні з 2015 роком. Як свідчать дані проведеного дослідження, тривала нестача фінансових ресурсів для

забезпечення інноваційної активності підприємств гальмує процеси модернізації виробничого потенціалу та розширене інноваційно-технологічне відтворення промислового виробництва.

4. У процесі дослідження встановлено, що найбільш доступним джерелом коштів для активізації інноваційної активності всередині країни залишається український капітал і ключовим фактором успіху в цьому процесі покликана стати зважена державна політика з активізації інноваційної діяльності та створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату для розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств.

5. Результати проведеного анкетного опитування щодо оцінювання стану економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств Подільського регіону дозволили виділити наступні моменти:

- більшість респондентів питання економічної безпеки розуміють лише переважно із фінансової точки зору, без врахування перспектив розвитку;
- у досягненні економічної безпеки на підприємствах машинобудування першочергова увага приділяється аналізу фінансової та бухгалтерської звітності, а інші джерела не достатньо охоплені увагою;
- лише в структурі 20 % підприємств із взятої вибірки, існує служба, яка в той або інший спосіб регулює питання економічної безпеки. В решті випадків такі питання не розглядаються зовсім або ці функції покладені на різні підрозділи (економічний, плановий відділ тощо);
- інформація про найближчих конкурентів, постачальників, споживачів на більшості підприємств машинобудування збирається, проте вона надходить у більшості випадків із реклами, Internet-джерел та інформації власних співробітників (що ще раз наголошується про важливість інтелектуально-кадрової безпеки підприємства), а централізовані джерела інформації не використовуються в повній мірі;
- позитивним, на нашу думку, вважаємо той факт, що на більшості підприємств машинобудування вважають, що питання економічної безпеки є питаннями стратегії його розвитку;

6. Провівши за допомогою методу колективних експертних оцінок – Дельфі оцінювання факторів впливу на стан економічної безпеки машинобудівних підприємств, визначено наступний перелік та пріоритетність найбільш важливих зовнішніх чинників: зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.; падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту; надмірний податковий тиск; корупція; недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства. Серед внутрішніх факторів виділено наступні: погіршення фінансового стану підприємства; несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві; несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості; відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства; недостатнє зростання заробітної плати.

7. Співвідношення між функціональними складовими забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств показали, що домінантами є такі ресурсозабезпечуючі підсистеми: фінансово-економічна, техніко-технологічна та інтелектуально-кадрова, що підтверджено у процесі проведеного їх експертного оцінювання наданням їм більшої ваги у порівнянні з іншими визначеними складовими.

Основні результати дослідження за розділом 3 відображено здобувачем у таких наукових працях: [8; 169; 174; 176; 182; 183; 185; 186; 190; 195; 201].

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Науково-методичні та методологічні основи побудови ефективної системи економічної безпеки підприємства

Система економічної безпеки кожного підприємства суто індивідуальна. Її повнота і дієвість багато в чому залежать від наявної в державі законодавчої бази, матеріально-технічних і фінансових ресурсів що виділяються керівником підприємства, розуміння кожним із співробітників важливості забезпечення безпеки бізнесу, а також від знань і практичного досвіду начальника системи економічної безпеки, який безпосередньо займається побудовою і підтриманням в робочому стані самої системи.

Надійне забезпечення економічної безпеки підприємства в сучасних умовах – проблема для усіх підприємств та організацій незалежно від форм власності й видів діяльності. Ринкова економіка, жорстка конкуренція в ній є базовим джерелом виникнення економічних ризиків, загроз, небезпек, непередбачених ситуацій. Саме таке становище сучасності вимагає відповіді на поставлені питання: як уникнути впливу негативних загроз і ризиків; що зробити для того, щоб цей вплив був мінімальним; як ефективно управляти підприємством у таких ситуаціях; як досягти стабільного та безпечного стану в бізнесі.

Проведені дослідження у напрямі формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства вказують на те, що більшість сучасних суб'єктів господарювання, у зв'язку з кризовою ситуацією, що простежується на сьогоднішній день в нашій державі, не приділяють належної й достатньої уваги визначенню рівня їх економічної безпеки, що своєю чергою призводить

до появи низки проблем виробничого і невиробничого характеру.

Розглянемо першоджерела кризових явищ та тенденції їх розвитку починаючи з 2008 року, на фоні відомої світової фінансової кризи, коли на перший план виступають питання адекватного реагування на існуючі економічні виклики з боку держави в контексті забезпечення її національної безпеки та економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання й громадян. Саме від реалізації ключових положень антикризової політики держави, безпосередньо залежать ефективність діяльності вітчизняних підприємств та соціально-економічний розвиток країни загалом. При цьому формування й реалізація ефективної антикризової політики країни сприяють мінімізації впливу економічних шоків на національну економіку та дають можливість запобігти критичним ситуаціям у майбутньому.

Як зазначають у своїх дослідженнях вітчизняні науковці, фінансово-економічна криза в Україні пройшла низку логічних, традиційних для кризового циклу етапів, які свого роду позначилися на економічній безпеці держави та окремих суб'єктів господарювання [189, с. 101]:

Перший (серпень – вересень 2008 року) – початок впливу світової фінансово-економічної кризи на Україну: падіння попиту на експорт, зниження рівня зовнішнього кредитування, демонстраційний ефект стрімкого падіння світової фінансової системи.

Другий (вересень – жовтень 2008 року) – «шокова реакція» суб'єктів економіки на поширення явищ світової кризи: падіння довіри до банківської системи, зростання ажіотажного попиту на валюту, намагання бізнесу «перечекати» кризу без адекватного реагування тощо (наростання запасів продукції), дезорієнтація державної політики у виборі інструментів забезпечення економічної безпеки ключових секторів національної економіки.

Третій (жовтень 2008 р. – січень 2009 року) – падіння економіки під дією зовнішніх чинників та розкритих ними внутрішніх суперечностей: стрімке зменшення обсягів виробництва в усіх галузях економіки.

Четвертий (січень – березень 2009 року) – часткова стабілізація економічних процесів, досягнення рівноважних показників валютного та грошово-кредитного ринків, угамування негативних очікувань.

П'ятий (квітень 2009 року – дотепер) – адаптація суб'єктів господарювання до особливостей діяльності в умовах кризи та вибір власних антикризових моделей. Слід зазначити, що даний етап поглиблюється з врахуванням наступних подій: революції Гідності, анексії Криму та проведення АТО на Сході України.

За джерелами вітчизняних та зарубіжних аналітичних відомств основними причинами поглиблення кризових явищ в Україні на сьогодні є:

- посилення інфляції (яка за останні 20 років досягла свого максимуму);
- високі темпи девальвації гривні;
- тривала політична криза в нашій державі через протистояння гілок влади;
- неефективність реформ;
- корупція;
- тіньовий сектор економіки (за оцінками експертів, 50% ВВП);
- зростання дефіциту державного бюджету й державного боргу.

Враховуючи зазначені вище факти, в руслі реалізації напрямів антикризової політики, визначаємо необхідність використання принципово нового підходу до формування ефективної системи економічної безпеки. У даному контексті вирішення ключових завдань щодо її побудови для кожного суб'єкта господарювання потребує індивідуального підходу, проведення ретельного аналізу та інтерпретації проведених аналітичних розрахунків з врахування стратегічних цілей та особливостей діяльності підприємства. Правильно сформована модель дозволить не лише дати оцінку рівня його економічної безпеки, а й за допомогою аналізу та економіко-математичного інструментарію, з врахуванням наслідків, спрогнозувати ситуацію для наступних періодів.

Слід відмітити, що в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів та в сучасному напрямі реалізації політики Президента та Уряду України, які сформувались у світлі зазначених вище подій, для того, щоб досягти позитивних результатів діяльності та втримати свою нішу на ринку, сучасні суб'єкти господарювання повинні сформулювати власну політику збалансованого економічного розвитку на майбутнє. При формуванні стратегії розвитку слід пам'ятати, що з плином часу можна втратити свої лідируючі позиції на ринку. З огляду на це, для того, щоб бути конкурентоспроможним якомога довше, при формуванні стратегії розвитку, підприємствам слід врахувати той факт, що одним із ключових параметрів розвитку є забезпечення високого рівня їх економічної безпеки та ефективного використання наявних ресурсів.

Дослідження формування системи забезпечення економічної безпеки на підприємствах машинобудівної галузі показують, що їх керівництво в сучасних умовах основну увагу приділяє саме розробці стратегії розвитку підприємства в цілому, а питання застосування будь-якого із існуючих механізмів визначення рівня економічної безпеки для більшості підприємств залишається нереалізованим. Саме брак зацікавленості в реалізації через нерозуміння актуальності питання формування системи економічної безпеки на основі ефективного використання основних її ресурсозабезпечуючих складових (фінансово-економічної, техніко-технологічної та інтелектуально-кадрової) не дає змоги практично розв'язати проблеми в даному руслі. Реалізація зазначеного механізму дозволить визначити рівень безпеки підприємства та, в разі виникнення певних ризиків, загроз чи небезпек, визначити, в якому із досліджуваних напрямів варто застосовувати ті чи інші заходи впливу.

Саме тому, з огляду на сучасний стан машинобудування, особливого значення набуває побудова ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємств, пріоритетом якої є визначення способів, напрямів та важелів активізації її дії для суб'єктів господарювання в рамках досліджуваної

галузі. Умовами забезпечення економічної безпеки повинні виступати:

- безперервний розвиток підприємства;
- наявність на підприємстві системи, яка спроможна задовольняти реалізацію економічних інтересів, цілей і завдань;
- збалансованість і комплексність економічних інструментів, важелів та методів, які використовуються на підприємстві.

З врахуванням вище зазначених умов, саме така модель формування системи економічної безпеки реалізовується задля забезпечення економічного, науково-технічного та соціального розвитку підприємства.

У сучасній літературі під системою розуміють організовану множину взаємопов'язаних компонентів та елементів, що взаємодіють між собою й зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставленої мети [113 с. 54]. З огляду на це, на наш погляд, процес забезпечення економічної безпеки підприємства можна розглядати як систему, оскільки вона відповідає основним положенням загальної теорії систем, серед яких:

- організація розглядається як цілісність з особливими властивостями, яка в той же час складається із елементів і підсистем зі специфічними властивостями, залишаючись відносно відокремленими вони вступають в стосунки між собою;
- можливе визначення «межі організації» та її середовища (зовнішнього оточення), а у складі останнього – виділення його частин. Це необхідно для з'ясування того, в яких формах підприємство як відкрита система вступає у взаємодію зі своїм середовищем та як середовище впливає на його діяльність;
- можливість вивчення динаміки економічних процесів, що дозволяє здійснити дослідження етапів зростання, загального «життєвого циклу» розвитку підприємства тощо;
- система може розглядатися як підсистема або елемент іншої більш загальної системи – надсистеми.

Основне призначення системи забезпечення економічної безпеки

підприємства полягає у створенні й реалізації умов для ефективного використання усіх наявних ресурсів, що сприятиме високому рівню безпеки підприємства. Зважаючи на це вважаємо, що зазначена система повинна будуватись на загальній концепції її забезпечення. Враховуючи те, що концепція – це система поглядів, ідей, цільових орієнтирів і настанов, що поєднані в одне ціле єдиним, визначальним задумом, провідною думкою щодо формування та обґрунтування шляхів вирішення виявлених проблем, вважаємо, що концептуальною основою в даному напрямі буде побудова структурно-компонентної моделі забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті ефективного використання ресурсозабезпечуючих складових, яка представлена на рис. 4.1 [191, с. 44-48].

Першою важливою компонентою у структурі моделі є цільова складова, в якій представлено мету, цілі та завдання системи забезпечення економічної безпеки підприємства.

Головна мета є результатом аналізу та синтезу опрацьованих ідей менеджерів всіх рівнів і ланок управління. В запропонованій системі цілі виконують низку важливих функцій, зокрема, вони є критерієм для оцінювання результатів діяльності та визначають пріоритет завдань бізнесу та сферу концентрації зусиль менеджменту. Тому цілі суб'єкта економічної діяльності повинні відповідати сукупності вимог, зокрема, цілі мають бути зрозумілі виконавцю й однозначно сформульовані, а також реальними, досяжними, деталізованими за підрозділами, вимірюваними, гнучкими, сумісними.

Метою забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування йому стабільного та ефективного функціонування в сучасному конкурентному середовищі. З огляду на це потрібно своєчасно проводити заходи із ідентифікації та нейтралізації ризиків, загроз і небезпек для підприємства та сприяти забезпеченню його економічної безпеки в поточному і стратегічному періодах.

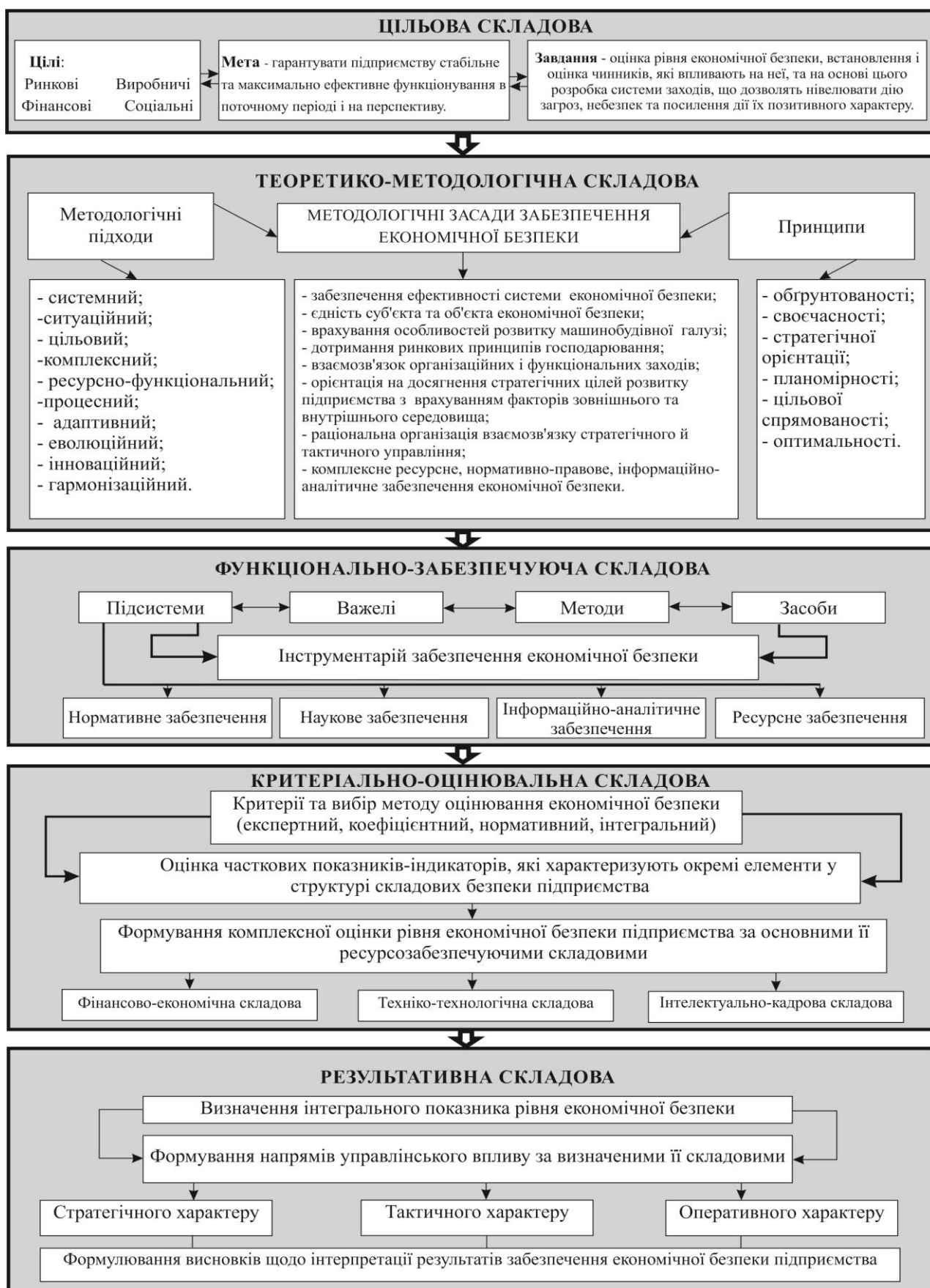

Рис. 4.1. Структурно-компонентна модель формування системи економічної безпеки підприємства

Примітка: авторська розробка [191].

Цілі менеджменту підприємства визначають концепцію його розвитку й основні напрями забезпечення безпеки, тому процес управління спрямовується, перш за все, на їх досягнення. Виходячи із мети формуються цілі забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства, які пропонуємо структурувати таким чином:

- ринкові цілі: забезпечення розширення ринків збуту, збільшення реалізації обсягів продукції; критерії: частка ризику, обсяг реалізації, зміна пропорцій, пріоритетів у товарній політиці;
- виробничі цілі: забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу суб'єкта господарювання; критерії: обсяг виробництва, показники якості;
- фінансові цілі: забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства; критерії: прибуток, рентабельність, фінансова стійкість, приріст власності тощо;
- соціальні цілі: досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу; ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів; критерії: рівень життя працівників, заробітна плата, соціальний захист інше.

Для забезпечення реалізації першого блоку системи необхідно сформувати наступний – *теоретико-методологічний*, який передбачає обґрунтування методологічних підходів, засад (рис. 4.1) та принципів забезпечення економічної безпеки, зокрема: обґрунтованості, своєчасності, стратегічної орієнтації, науковості, планомірності, цільової спрямованості та оптимальності.

Принцип обґрунтованості передбачає, що вартість витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства не повинна перевищувати рівня реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівня фінансових можливостей підприємства.

Принцип своєчасності вимагає негайної реакції системи безпеки

підприємства на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. При цьому особливо важливі попереджувальні, профілактичні заходи з метою недопущення небажаних для підприємства дій, явищ і подій.

Принцип стратегічної орієнтації передбачає розробку системи економічної безпеки інтегровано з стратегією розвитку підприємства.

Принцип науковості базується на вимогах об'єктивних економічних законів, врахуванні реальних умов та особливостей економіки, що обумовлюють необхідність використання світового досвіду здійснення інновацій.

Принцип плановірності полягає в координації всіх планів підприємства і врахування цільових завдань економічної безпеки, залучення у ці процеси різних служб підприємства. Зазначений принцип передбачає безперервність забезпечення економічної безпеки.

Принцип цільової спрямованості полягає в орієнтації на стратегічні та тактичні цілі розвитку підприємства, та має на меті забезпечення кінцевих результатів, а також те, що рішення, які торкаються забезпечення економічної безпеки підприємства, не повинні вступати в протиріччя із стратегічними цілями.

Принцип оптимальності передбачає вибір варіанту інноваційного розвитку, який забезпечить максимальне задоволення інтересів споживачів і підприємства при наявних ресурсах.

Наведений перелік не є вичерпним. До визначених принципів можна додати й інші, але при цьому слід враховувати, щоб між ними не було протиріччя, оскільки наявність невідповідності або конфліктності принципів, на яких базується концепція забезпечення економічної безпеки, породжує несумісність складових в її структурі, і, в кінцевому рахунку, може негативно позначитись на результатах досягнення основної мети.

Третьою важливою компонентою в структурі системи є функціонально-забезпечуюча складова, в якій виділено функціональні підсистеми та

інструментарій забезпечення.

Згідно запропонованої структурно-компонентної моделі формування системи забезпечення економічної безпеки ключовими її підсистемами є: інформаційно-аналітична, наукова, нормативно-правова та ресурсна, які забезпечують взаємозв'язок із зовнішнім середовищем підприємства, а також характеризують внутрішнє середовище підприємства та сприяють ефективному його функціонуванню.

Інформаційно-аналітичне забезпечення системи економічної безпеки підприємств представляє безперервний і цілеспрямований відбір різноманітної необхідної інформації, яка необхідна для аналізу, прогнозування ситуації на вітчизняному та світовому ринках за всіма складовими економічної безпеки підприємства.

Наукове забезпечення системи економічної безпеки підприємств включає наукові підходи, розробки, дослідження, поширення зв'язків між науковцями і виробниками, розроблення науково-практичних заходів щодо покращання діяльності підприємства для досягнення відповідного рівня економічної безпеки підприємства.

Нормативно-правове забезпечення системи включає: вивчення та використання законів та підзаконних актів, які регулюють діяльність підприємств галузі, а також нормативів, міжнародних та галузевих стандартів, стандартів підприємств, технічних умов, інструкцій, положень, угод та інших документів, які регламентують процеси забезпечення економічної безпеки підприємства. Нормативне забезпечення повинно враховувати зміни й вимоги, які ставляться до підприємства у сучасних умовах. Розвиток цієї підсистеми суттєво впливає на якість виробництва продукції та організації праці, а значить здійснює опосередкований, але значний вплив на рівень економічної безпеки підприємства.

Ресурсне забезпечення системи економічної безпеки підприємств включає: ефективне використання усіх видів ресурсів: фінансових, трудових,

матеріально-технічних, інформаційних та інших. Передбачає також: високий науковий рівень розробок та впровадження ресурсозберігаючих технологій; знаходження нових джерел і форм ресурсного забезпечення; вибір прогресивних логістичних технологій матеріальних потоків; вибір сучасних інформаційних технологій нормування, планування, обліку і контролю витрачання ресурсів; аналіз ефективності використання усіх видів ресурсів на підприємстві.

Ключовим елементом функціонально-забезпечуючого блоку запропонованої системи є інструментарій забезпечення економічної безпеки. Розглядаючи дане питання слід відмітити, що воно є недостатньо вивченим у сучасній економічній науці. А отже, на даний момент немає єдиного переліку внутрішніх і зовнішніх інструментів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Зважаючи на проведені дослідження у даному напрямі та те, що у тлумачному словнику за редакцією В. Бусела поняття «інструмент» подається як знаряддя для праці; сукупність таких знарядь; засіб; спосіб для досягнення чогось, а «інструментарій» як набір інструментів, які застосовуються у якій-небудь галузі [214, с. 499], вважаємо, що інструментарієм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання варто розуміти сукупність елементів, що застосовується для захисту його економічних інтересів.

Аналіз існуючих публікацій показав, що інструменти, які можуть бути використані для забезпечення економічної безпеки підприємства, можуть бути поділені на дві великі групи: внутрішні й зовнішні. Такий розподіл базується на двох передумовах, а саме з одного боку, підприємство, має економічну самостійність і, отже, може вживати певні заходи, які спрямовані на досягнення економічної безпеки. З іншого боку, на його діяльність впливає держава, в якій є власні інструменти впливу на стан підприємства.

Загалом, слід відмітити, що інструментарій має забезпечити ефективне виконання системою поставлених перед нею функцій і являє собою сукупність

засобів, методів, важелів та способів здійснення управлінського впливу на систему в процесі досягнення основної її мети.

До інструментів забезпечення економічної безпеки варто віднести методи та важелі, оскільки перші – це систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певне завдання чи досягти певної мети, а другі – це засіб зміни економічного стану об'єкта, що у своїй сукупності сприятимуть досягненню поставлених цілей.

Аналізуючи запропоновану модель, зазначаємо, що методами забезпечення економічної безпеки підприємства є способи, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкти з метою досягнення стратегічних цілей машинобудівного підприємства. Застосування того чи іншого методу повинно враховувати особливості кожного підприємства, а отже, доцільно класифікувати їх, виходячи зі змісту та структури економічної безпеки підприємства на: економічні, соціально-психологічні, адміністративні та правові.

Економічні методи передбачають розробку то становлення планово-економічних показників та способи їх досягнення. В результаті підвищення дієвості економічних важелів і стимулів формуються умови для ефективної діяльності підприємства. Дані методи є ключовими у забезпеченні економічної безпеки, саме за їх допомогою можна визначити та оцінити ризики та небезпеки, а також потенційні зони загроз; здійснити прогнозування можливих негативних наслідків прояву виявлених деструктивних факторів та забезпечити процедуру контролю рівня економічної безпеки підприємства. До них віднесемо:

- методи планування: ресурсний; цільовий; метод екстраполяції; інтерполятивний; статистичний; чинниковий; нормативний; балансовий; матричний;

- методи аналізу: горизонтальний аналіз; вертикальний аналіз; трендовий аналіз; метод фінансових коефіцієнтів; порівняльний аналіз; факторний аналіз;

- методи контролю: контроль відповідності фактичних показників плановим, аналіз витрат за центрами обліку та звітності, аналіз цінності капіталу, визначення показників ефективності за підрозділами.

Соціально-психологічними методами впливу є сукупність специфічних, соціальних або психологічних прийомів впливу на процеси, що відбуваються на підприємстві. Даний вид методів рекомендується для застосування у випадках виникнення проблем з трудовим колективом на підприємстві, що призводить до зниження рівня його економічної безпеки в основному за рахунок інтелектуально-кадрової складової забезпечення.

Застосування адміністративного методу є надзвичайно важливим для забезпечення високого рівня безпеки на підприємстві, оскільки саме через нього реалізується функція організації. Основною метою при застосуванні даного методу є регулювання будь-яких відносин на підприємстві.

Забезпечення правового регулювання, з метою збільшення рівня економічної безпеки на підприємстві, передбачає регулювання відносин між працівниками та менеджерами підприємства, захист прав і законних інтересів підприємства та його персоналу відповідно до чинного законодавства.

Крім методів важливим інструментом забезпечення економічної безпеки є важелі, за допомогою яких здійснюється вплив з метою отримання бажаного результату. Інструменти є також засобами досягнення підприємством бажаного рівня його безпеки. Таким чином, до основних засобів захисту й забезпечення безпеки підприємства відносимо:

- технічні засоби, до яких належать: сейфи, системи відео та теленагляду, системи декодування, кодування інформацій, системи ідентифікації особи;
- економічні засоби: пов'язані з прийняттям економічних рішень в інтересах підприємства, які здійснюються за допомогою прийняття управлінських рішень;
- правові засоби: дієві при захисті законних інтересів підприємства у

відносинах з державою, партнерами по бізнесу, іноземними партнерами;

- інформаційні засоби: використовують з метою захисту комерційної таємниці підприємства;

- політичні засоби: передбачають підтримку та захист інтересів підприємства на різних рівнях влади.

Критеріально-оцінювальна компонента системи забезпечення економічної безпеки покликана оцінити ефективність використання усіх необхідних ресурсів в даному процесі та визначити на цій основі рівень економічної безпеки за допомогою аналітичної інтерпретації результатів проведеного дослідження. На даному етапі локальними цілями може бути поточний моніторинг стану окремих ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки з метою вчасного виявлення негативних тенденцій. У випадку, коли розрахунки вказують на низький рівень економічної безпеки і за окремою складовою, приймається управлінське рішення про додаткове ресурсне забезпечення підсистеми або здійснення організаційних змін.

На даному етапі проводиться контроль проміжних результатів дослідження за основними ресурсозабезпечуючими складовими з метою зниження похибки в розрахунках, виявлення парадоксальних результатів. Останнє є досить суттєвою проблемою в їх інтерпретації та у визначенні інтегрального показника економічної безпеки.

Остання – результативна компонента у запропонованій моделі забезпечення економічної безпеки характеризується інструментом кількісного вимірювання рівня економічної безпеки, в якості якого запропоновано використовувати інтегральний показник, цільове значення якого визначається на підставі аналізу досягнутих результатів та прогнозуванні економічної безпеки підприємства на певний проміжок часу. Зазначимо, що даний показник економічної безпеки може виступати і як інструмент, і як мета управління.

У випадку, коли загальний інтегральний показник низький в цілому по підприємству, проводиться моніторинг за всіма ідентифікованими складовими і

відбираються пріоритетні напрями управлінського впливу в розрізі окремих ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки через застосування комплексу відповідних адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів управління.

За результатами розрахунків керівники визначаються з альтернативними варіантами рішень і відбирають той варіант, який є найбільш оптимальним для підприємства з точки зору відповідності затверджених цілей, наявних ресурсів, в тому числі кваліфікованих виконавців.

З метою забезпечення максимальної відповідальності структури управління середовищу господарювання, необхідно організувати таку систему економічної безпеки, яка б враховувала всі ситуаційні фактори впливу (зовнішнє середовище, технологія роботи, стратегія фірми, поведінка працівників) та органічно вписалась в контур діючої системи управління підприємством. З огляду на обґрунтування використання ситуаційного підходу до забезпечення економічної безпеки підприємства, на наш погляд, доцільно створити окремий структурний підрозділ або тимчасову робочу групу (в залежності від масштабу діяльності досліджуваного підприємства, його розміру, організаційно-правової форми), зокрема, матричну структуру адаптивного типу, до якої залучити провідних фахівців різних підрозділів, які контролюють забезпеченість та ефективне використання того чи іншого ресурсу в рамках ідентифікованих складових економічної безпеки підприємства. Такий підхід дозволить поліпшити взаємодію між службами та ефективно реалізувати комплекс заходів щодо забезпечення та управління економічною безпекою підприємства.

При формуванні системи управління процесом забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання взято до уваги модель управління збалансованим розвитком підприємства, що запропонована В. Прохоровою [287, с. 381], узагальнення і адаптація якої в контексті нашого дослідження дала змогу отримати структуру, зображену на рис. 4.2.

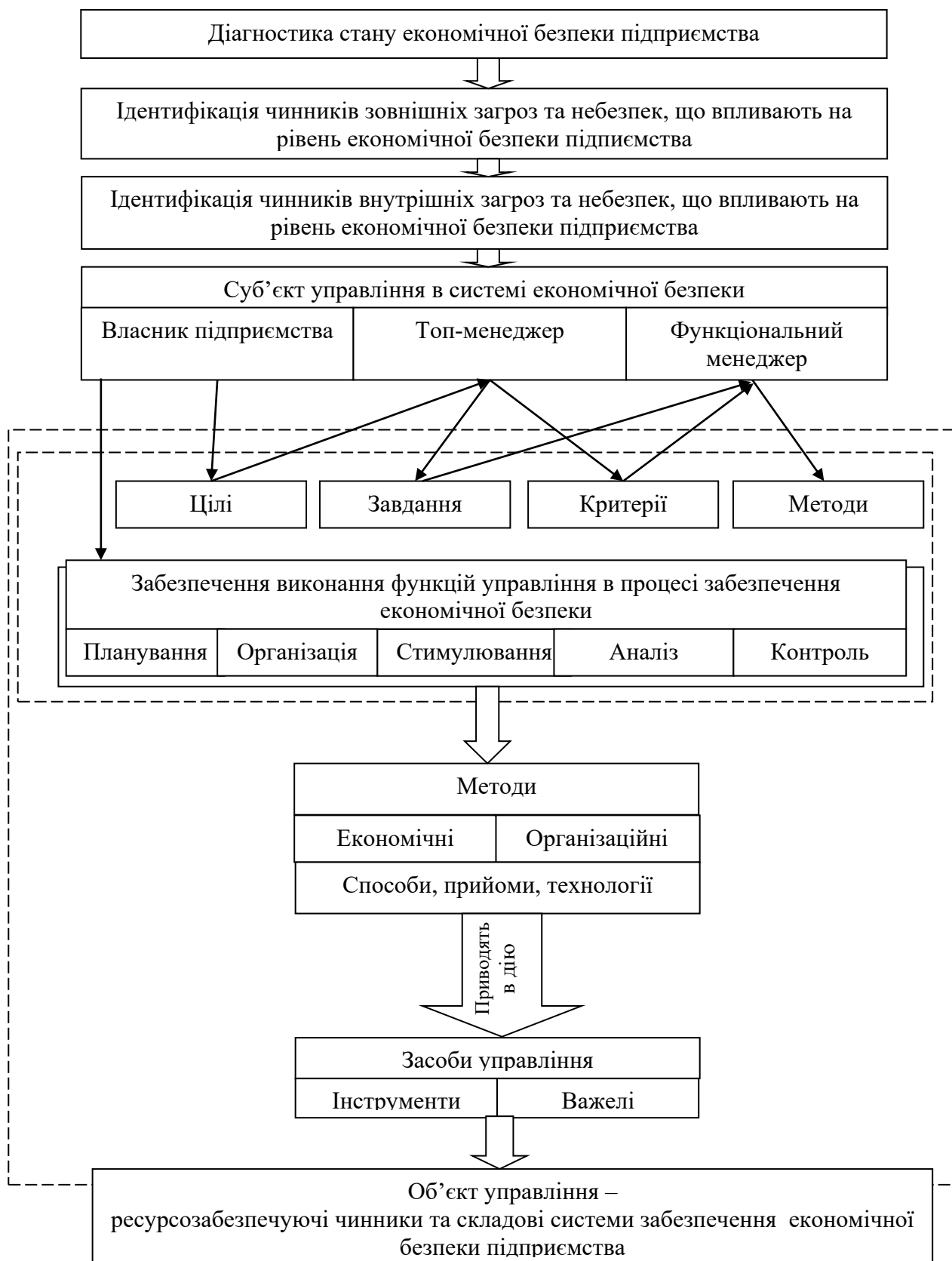

Рис. 4.2. Схематичне представлення структурних складових системи управління процесом забезпечення економічної безпеки підприємства

Примітка: сформовано на основі джерела [287].

Як бачимо, за допомогою представленої нижче системи управління процесом забезпечення економічної безпеки підприємства відбувається вплив суб'єктів управління економічної безпеки (власники, управлінський персонал, функціональні менеджери) на об'єкт (ресурсозабезпечуючі складові, що визначають загальний рівень економічної безпеки підприємства).

Управлінський персонал підприємства встановлює цілі, з урахуванням яких системний аналітик формулює завдання і критерії (кількісний аналіз цілей) для функціональних менеджерів, які на підставі принципів управління виконують функції планування, організації, стимулювання, аналізу та контролю.

Для забезпечення економічного розвитку промислового підприємства організація його виробництва має бути, передусім, максимально адаптована до умов внутрішнього та зовнішнього середовищ. Внутрішнє середовище підприємства, як уже неодноразово зазначалось, являє собою сукупність чинників, що створюються й контролюються ним і визначається внутрішніми змінними, тобто ситуаційними факторами всередині підприємства. Зовнішнє середовище містить елементи, які перебувають за межами підприємства, але здійснюють на нього суттєвий вплив. Загальною рисою факторів зовнішнього середовища є їх неконтрольованість з боку підприємства, оскільки вони не залежать від його діяльності.

Так, у процесі власних досліджень, Н. Білошкурська зазначає, що адаптація – це здатність своєчасно проводити адекватні зміни для корекції діяльності підприємства відповідно до вимог зовнішнього середовища при ефективному використанні його виробничого потенціалу [27, . 102].

Загалом учені поділяють адаптацію підприємства на активну та пасивну. Пасивну адаптацію розуміють як реагування виробництва на зміни в навколишньому середовищі. Тобто вона передбачає забезпечення інформації щодо відповідних змін у часі та прогнозування розвитку зовнішнього середовища. В даному руслі ще одним напрямом може бути формування виробничих резервів, які можуть бути швидко використані в мінливих умовах

зовнішнього середовища. Активна адаптація ж, навпаки, передбачає вплив на навколишнє середовище з метою покращення умов функціонування підприємства чи спрямована на пошук іншого більш сприятливого середовища. Вона передбачає побудову механізму управління підсистемами підприємства на основі активного впливу на зовнішнє середовище, з метою формування сприятливих умов для забезпечення його функціонування. Також обґрунтовує використання сильних сторін підприємства та формування переваг відповідно до можливостей, що є в зовнішньому середовищі й включає використання інноваційних технологій у різних сферах господарської діяльності сучасних суб'єктів господарювання [27, с. 103].

Аналізуючи зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищах і прогнозуючи наслідки впливу цих змін, підприємство в змозі своєчасно скорегувати свою діяльність. Залежно від політики управління, ресурсної бази, виробничого потенціалу сучасні суб'єкти господарювання приймають рішення про методи адаптації (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Механізм адаптації діяльності підприємства до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищах

Примітка: побудовано на основі систематизації інформації джерела [27].

У контексті формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства розглядаємо етапи і межі розвитку небезпечних явищ і процесів, які безпосередньо загрожують безпечному стану суб'єкта господарювання. Систематизувавши дослідження стосовно існуючих загроз для підприємства, стверджуємо, що небезпека посідає найвищий щабель у загальній піраміді дестабілізації. З огляду на це пропонуємо наступний ланцюг розвитку деструктивних явищ: загроза – потенційна небезпека – системна небезпека (рис. 4.4) [169, с. 223].

Рис. 4.4. Піраміда загроз та чинників дестабілізації

Примітка: власна розробка [169].

При аналізі отриманих результатів дослідження щодо формування ефективної системи економічної безпеки визначаємо, що при показнику «загроза» результати діяльності підприємства машинобудування мають допустимі відхилення, а тому заходи, які рекомендується вживати в даному випадку, визначаємо як «превентивні».

При умові, коли результат аналізу досягає позначки «потенційна небезпека» або «системна небезпека», застосування заходів є обов'язковим з метою стабілізації та покращення діяльності машинобудівного підприємства.

Формування ефективної системи економічної безпеки на підприємстві визначається функціональними завданнями, елементами та особливостями організаційної структури, яку використовують для її здійснення. Пропонуємо детальніше провести аналіз згаданих елементів та в рамках даного дослідження обґрунтувати теоретичне положення щодо можливості здійснення впливу на розвиток взаємодії елементів системи з метою організації економічної безпеки підприємства.

Акцентуючи увагу на окремих загрозах для підприємств, варто також зауважити, що у них є певні переваги, які дозволяють подолати кризові явища та збільшити рівень їх безпеки. Серед переваг досліджуваних підприємств виділяємо такі моменти: значний досвід роботи на ринку, широку клієнтську базу, велику фондівдачу при високих показниках зносу, дешеву робочу силу.

Отже, на основі проведеного дослідження пропонуємо організаційно-економічний механізм формування ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудування, суть якого полягає у виявленні (на основі аналітичних даних) небезпек, їх класифікація з використанням ситуаційно-інформаційної бази та з врахуванням фінансово-економічної, техніко-технологічної та інтелектуально-кадрової складових забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері стабільного їх функціонування (рис. 4.5).

Аналізуючи представлений механізм, зауважимо, що умовно система економічної безпеки на підприємстві в нашому баченні розділена на два етапи.

Перший етап визначаємо як «дослідницький», а другий – «результативно апробаційний». На першому етапі здійснюємо збір необхідної інформації для отримання результатів дослідження. На другому етапі, в залежності від отриманих результатів за першим етапом, визначаємо причинно-наслідкові механізми розвитку загроз та напрями, в руслі яких рекомендується вжити відповідних заходів.

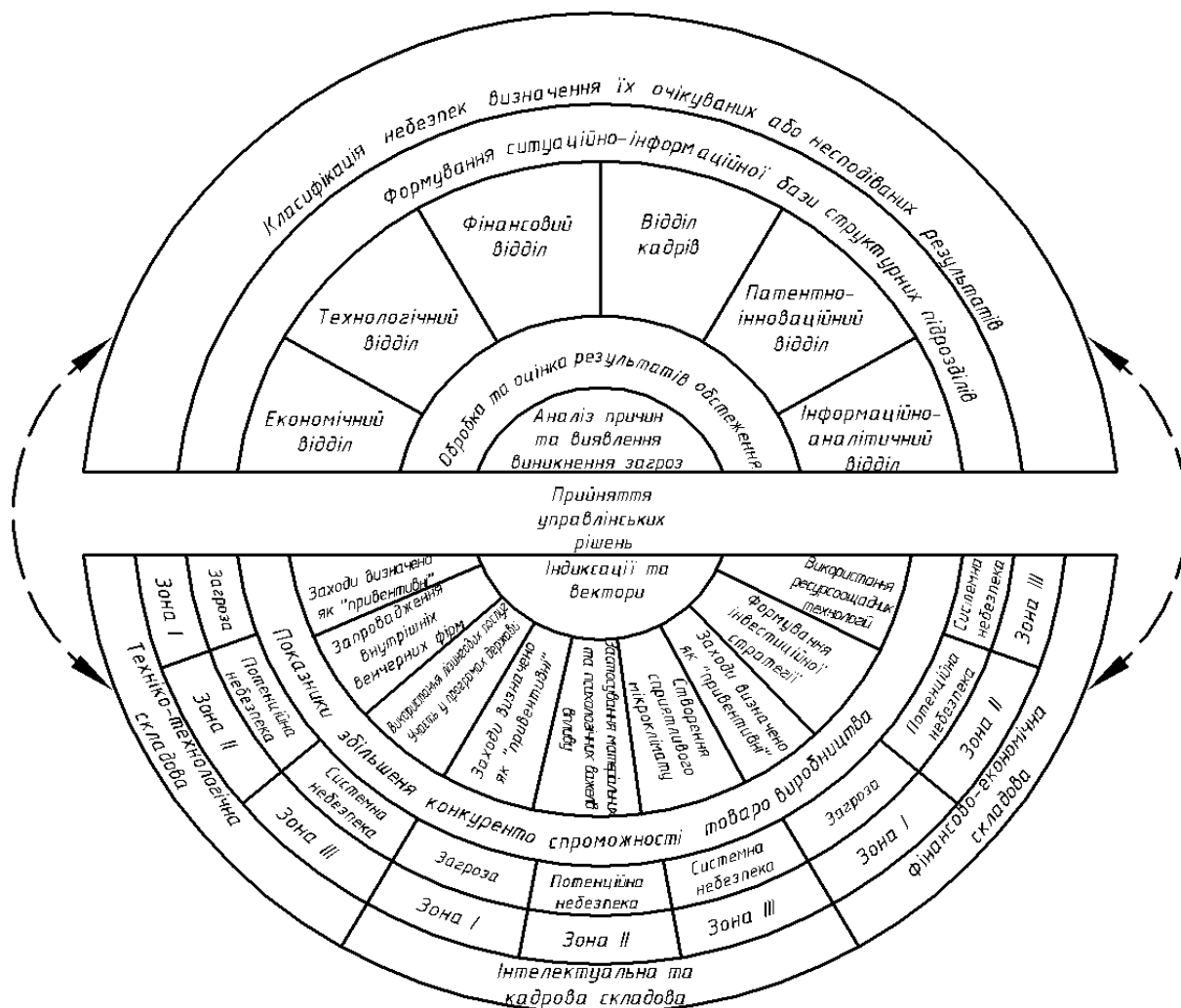

Рис. 4. 5 Організаційно-економічний механізм формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства

Примітка: власна розробка [169].

За результатами проведеного дослідження щодо належності того чи іншого підприємства до однієї із трьох запропонованих зон безпеки рекомендуємо вжити відповідні заходи щодо попередження, послаблення впливу чи ліквідації певного виду небезпеки.

При належності машинобудівного підприємства до зони стабільно безпечного функціонування вважаємо, що деякі відхилення, які спостерігаються у всіх трьох складових економічної безпеки, є результатом

незначних ринкових коливань, а тому вживання заходів для їх стабілізації є недоречними. Адже підприємство ефективно розвивається в умовах мінливості зовнішнього середовища.

Якщо при здійсненні аналізу відносимо підприємство до зони підвищеної небезпеки, а у піраміді дестабілізації за загрозами ставимо на щабель «потенційна небезпека», то рекомендуємо незначне втручання в організацію виробничих процесів. А для підприємств, які за результатами дослідження і визначення показників економічної безпеки відносяться до зони III (катастрофічна небезпека), у піраміді дестабілізації за загрозами перебувають на рівні «системна небезпека», пропонуємо застосування кардинальних заходів.

Методичні рекомендації для забезпечення ефективності функціонування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства подано у табл. 4.1 [169, с. 224-225].

Таблиця 4.1

Методичні рекомендації для забезпечення ефективності функціонування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства

Напрямок за складовими безпеки	Зона	Загроза відповідно до пірамід дестабілізації	Заходи підвищення рівня економічної безпеки
1	2	3	4
Забезпечення інноваційності та надійності діяльності			
Техніко-технологічна складова	Стабільно безпечного функціонування	Загроза	Заходи визначено як «превентивні».
	Підвищеної небезпеки	Потенційна небезпека	Групування підприємств з метою ведення спільної інноваційної політики. Запровадження внутрішньої венчурної фірми для здійснення спільних інноваційних досліджень. Створення плану технологічного розвитку підприємств, який відображає альтернативи фінансування інновацій.
	Катастрофічної небезпеки	Системна небезпека	Стимулювання виробництва шляхом використання лізингових послуг, яке забезпечує доступ виробництва до найновішої техніки. Технологічне переозброєння. Участь у державних програмах розвитку.

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4
Забезпечення якості виробничо-господарської діяльності			
Інтелектуально- кадрова складова	Стабільно безпечного функціонування	Загроза	Заходи визначено як «превентивні».
	Підвищеної небезпеки	Потенційна небезпека	Своєчасна виплата заробітної плати. Запровадження системи матеріальної і нематеріальної винагороди. Створення сприятливого мікроклімату у колективі. Здійснення психологічного об'єднання працівників навколо спільних цілей. Зміна застарілої управлінської системи.
	Катастрофічної небезпеки	Системна небезпека	Застосування матеріальних мотивів забезпечення фінансовою винагородою, яка відповідає кваліфікації та якості роботи. Підвищення кваліфікації працівників, задоволення потреб до змістовної та відповідальної роботи. Здійснення об'єктивної оцінки результатів праці, створення відповідної служби для роботи з персоналом.
Забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості			
Фінансово-економічна складова	Стабільно безпечного функціонування	Загроза	Заходи визначено як «превентивні».
	Підвищеної небезпеки	Потенційна небезпека	Проведення маркетингових досліджень, аналіз сировинного ринку та пошук сировинних товарів замінників. Збільшення номенклатури виробництва та надання додаткових послуг. Формування інвестиційної стратегії підприємства. Застосування норм прискореної амортизації.
	Катастрофічної небезпеки	Системна небезпека	Участь у державних програмах розвитку. Оренда невикористовуваних приміщень. Використання боргових зобов'язань задля отримання додаткових коштів розвитку виробничого потенціалу. Зміна малоефективної стратегії. Посилення фінансового контролю. Відстрочка термінів погашення заборгованості. Використання низьковитратних технологій. Звуження асортименту та концентрація уваги на найбільш дохідній частині виробництва.

Примітка: сформовано з врахуванням рис.4.5 [169].

Таким чином, при ефективному впровадженні запропонованого організаційно-економічного механізму на підприємстві, воно зможе обрати

ефективний стратегічний напрям розвитку та попередити виникнення загроз, що дозволить підвищити рівень його економічної безпеки та визначити вектори інноваційно-технологічного розвитку.

4.2. Формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства

У системі ефективного управління діяльністю вітчизняних підприємств доцільно виділити такі основні підсистеми: систему обліково-аналітичного та ресурсного забезпечення, а з іншої сторони – підсистеми стратегічного та тактичного забезпечення реалізації основних управлінських функцій, які складають основу організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства (рис. 4.6).

У контексті формування зазначеного механізму у його блоці аналітично-облікового забезпечення важливу роль відіграє інформація, яка повинна бути відповідним чином захищена і використовуватись для прийняття управлінських рішень, для налагодження безперервної та ефективної діяльності, вирішення стратегічних завдань власниками та менеджерами підприємства.

Узагальнюючи дослідження Триньки Л. Я. [308], слід відімітити, що система обліково-аналітичного забезпечення – це система, що ґрунтується на даних оперативного, статистичного і бухгалтерського (фінансового і управлінського) обліку (серед них дані за податковими розрахунками), для економічного аналізу використовує облікову (в розрізі його видів) та позаоблікову інформацію. Вона є важливою складовою загальної системи управління, що ідентифікує коло її користувачів, їх інформаційні потреби. Її суть полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, виконання оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів для формування рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень. Загальну методологію і нормативні

положення обліку і аналізу удосконалюють для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі.

Рис. 4.6. Структура організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства

Примітка: побудовано на основі джерела [308].

Кожне підприємство повинно мати власну концепцію економічної безпеки, у якій мають бути чітко визначені такі питання, що стосуються

облікової та звітної інформації [57, с. 408]:

- облікова інформація повинна використовуватися для попередження небажаних зовнішніх та внутрішніх загроз щодо ефективної діяльності, досягнення високих її результатів, фінансової стійкості підприємства;
- має бути створена система захисту самої інформації з метою недопущення її знищення, фальсифікації, розголошення чи використання в цілях нанесення матеріальної та іншої шкоди підприємству та її власникам.

Основні завдання системи обліково-аналітичного забезпечення, як інструменту забезпечення економічної безпеки підприємства, можна звести до таких:

- планування діяльності підприємства в розрізі господарських операцій; видів діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної); центрів відповідальності та підприємства загалом;
- облік господарських операцій за цільовими напрямками, через використання монетарних (на базі бухгалтерського обліку) та немонетарних показників;
- контроль за використанням потенціалу підприємства, відображенням усіх господарських операцій на етапах планування та обліку, достовірністю аналітичних даних;
- аналіз діяльності підприємства за цільовими напрямками (в розрізі ознак часу і простору);
- формування аналітичних бюджетів як джерел акумулювання планової, облікової та аналітичної інформації.

Механізм інформаційно-аналітичного забезпечення передбачає збирання інформації, способи її узагальнення, обробки та використання, а також технології надання безпосереднім користувачам з метою оцінки рівня та стану економічної безпеки власного підприємства чи його партнерів та/або конкурентів, діяльність яких може вплинути на стан безпеки підприємства.

Таким чином бачимо, що для сучасного підприємства проблема створення системи економічної безпеки для забезпечення збалансованого економічного розвитку підприємства припускає вирішення комплексу складних і багатоаспектних завдань. Це пов'язано з тим, що економічна безпека розвитку суб'єкта господарювання визначається, насамперед, розширенням безлічі елементів негативного спрямування, негативний вплив яких може істотно

скоротити або навіть зруйнувати простір існування підприємства.

Враховуючи зазначене, та аналізуючи дослідження даного питання вітчизняними науковцями – В. І. Мейта [205], В. П. Пономарьова [253], В. О. Ткач [304], О. Ф. Яременко [366], пропонуємо формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства як поєднання мети, цілей, завдань, принципів, методів, функцій, засобів, що дозволить своєчасно діагностувати, прогнозувати і контролювати стан економічної безпеки для прийняття адаптивних рішень щодо розвитку підприємства.

Узагальнюючи дослідження Н. В. Білошкурської [26] та Л. О. Корчевської [135], нами сформовано сновні принципи побудови організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства подано на рис. 4.7.

Представлений перелік принципів не є вичерпним. До визначених принципів можна додати й інші, але при цьому слід враховувати, щоб між ними не було протиріч. Тому, що наявність невідповідності або конфліктності принципів, на яких базується побудова та функціонування економіко-організаційного механізму системи забезпечення економічної безпеки, породжує несумісність його складових, і, в кінцевому рахунку, призведе до невиконання основної мети.

Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства повинен виконувати наступні функції:

- аналіз загроз економічній безпеці внутрішньої та зовнішнього походження;
- формування та класифікація економічних інтересів підприємства;
- формування необхідного ресурсного потенціалу для забезпечення економічної безпеки підприємства;
- прогнозування, планування (тактичне і стратегічне) економічної безпеки;
- планування (тактичне і стратегічне) виробничо-господарської діяльності підприємства;
- функціональний аналіз рівня економічної безпеки підприємства;
- оцінка стану та діагностика досягнутого рівня економічної безпеки тощо.

Рис. 4.7. Принципи побудови організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства

Примітка: побудовано на основі узагальнення інформації джерел [26;135].

Запропоновану структуру організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства (див. рис. 4.6), умовно поділено на дві частини: організаційно-аналітичне забезпечення (блоки: економічний та організаційний) та ресурсне забезпечення (блоки: стратегічний та тактичний).

У межах економічного блоку реалізуються такі функції економіко-організаційного механізму: ідентифікація загроз, оцінка стану економічної безпеки, діагностика рівня економічної безпеки, планування і прогнозування, аналіз відхилень від плану.

На організаційний блок покладено створення на підприємстві служби економічної безпеки, формування мети, цілей, завдань, принципів, збір необхідної інформації, реалізація розроблених заходів, контроль за дотриманням планових показників. Проте окремі науковці розглядають формування механізму забезпечення економічної безпеки у контексті лише стратегічного та тактичного забезпечувальних блоків, без поєднання з економічним та організаційним.

Набір засобів, методів, принципів, функцій, які становлять економічний та організаційний блоки, у поєднанні із стратегічним та тактичним забезпечувальними блоками, дозволяють отримати найвищий рівень економічної безпеки підприємства, що є предметом синхронізації економіко-організаційного механізму її забезпечення та функціонування основних її складових. Синхронізацію можна розглядати як процес забезпечення відповідності дій механізму та реакції з боку економічної безпеки щодо отримання очікуваного результату.

Запропонований організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства розглядають за такими основними рівнями:

1. Стратегічний рівень: полягає в ліквідації певних економічних диспропорцій та суперечностей, або, щонайменше, їх локалізації та

послабленні. Цей рівень характеризується виробленням системо утворюючих соціально-економічних рішень підприємств, що відображаються в стратегіях, перспективних планах і програмах забезпечення економічної безпеки та є основою для побудови ефективної її системи.

2. Тактичний рівень: полягає у вирішенні завдань, пов'язаних із ліквідацією конкретних видів загроз та небезпек або запобіганням їх впливу на економічну безпеку машинобудівного підприємства. Охоплює комплекс превентивних заходів щодо зміцнення економічної безпеки та ефективного управління визначеними ресурсозабезпечуючими чинниками.

3. Оперативний рівень: передбачає ліквідацію наслідків окремих загроз і негативних впливів, відшкодування завданих збитків. На даному етапі формується комплекс оперативних заходів щодо забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства в розрізі визначених ресурсозабезпечуючих її складових.

Загальне функціонування запропонованого організаційно-економічного механізму забезпечує розпізнавання загроз, прогнозування їх наслідків, визначення методів локалізації та подання інформації у загальну систему управління, де або приймаються оперативні рішення щодо усунення загроз, або коректуються стратегічні цілі підприємства. Таким чином, забезпечується неперервність управління економічною безпекою підприємства координуючим центром (керівництво машинобудівного підприємства), або створеної служби економічної безпеки у його структурі, зацікавленістю та залученням усіх підрозділів, служб та співробітників до процесу управління, а також постійним удосконаленням методів управління.

У процесі попередньо проведених досліджень у даному напрямі [163, с. 99] запропоновано концептуальну модель побудови механізму організації системи економічної безпеки (рис. 4.8).

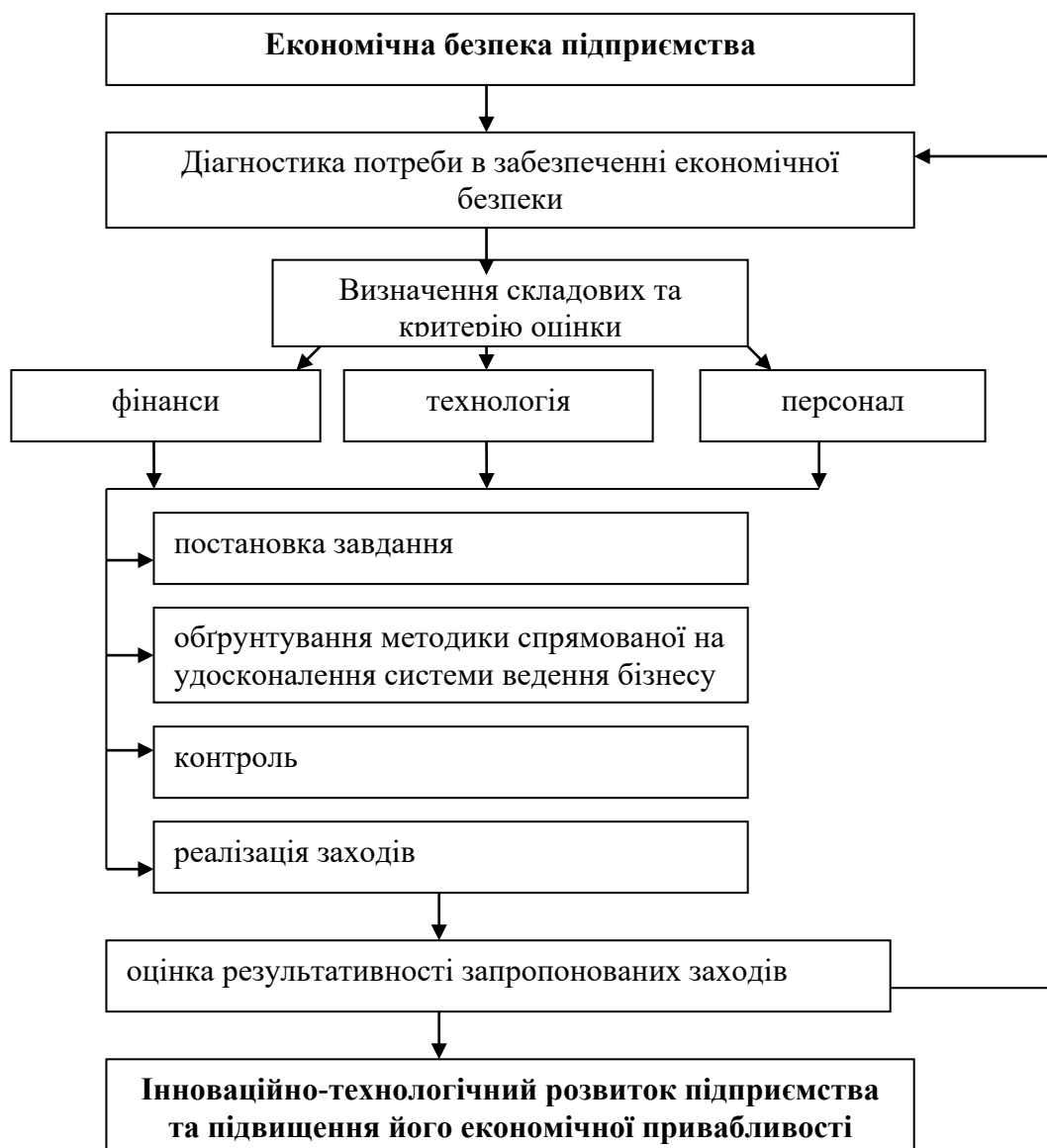

Рис. 4.8. Модель побудови механізму організації системи економічної безпеки підприємства у контексті забезпечення його інноваційно-технологічного розвитку

Примітка: запропоновано автором [163].

Результат активізації заданого механізму оцінюється економічним ефектом та виділяється у вартісному виразі. Позитивним висновком для оцінки застосування механізму є отримання високих економічних результатів та забезпечення інноваційно-технологічного розвитку підприємства.

Основним етапом механізму формування системи економічної безпеки є оцінювання рівня забезпечення і поточне тактичне планування економічної безпеки підприємства. Саме поточне планування економічної безпеки здійснюється на основі розроблення декількох альтернативних сценаріїв розвитку ситуації і розрахунку значень сукупного критерію економічної безпеки для кожного з них.

Як показали проведені дослідження, організація економічної безпеки підприємств визначається насамперед розширенням елементів та зв'язків його ресурсного простору, протидії та захистом від зовнішніх та внутрішніх загроз, вплив яких може зруйнувати цей простір, стримувати, або зупинити розвиток підприємства та його рух до стратегічної мети.

Одним із найважливіших етапів процесу застосування заходів щодо збільшення рівня економічної безпеки є її діагностування, оскільки за його результатом можна визначити стадію, в якій знаходиться підприємство та обґрунтувати заходи, необхідні для його ефективного розвитку.

При діагностуванні рівня організації економічної безпеки важливим є показники якісних і кількісних параметрів виробництва, наявність та ефективність реалізації стратегії розвитку, інновації та освоєння нових технологій (особливо для підприємств машинобудівної галузі).

Виходячи з виробничої програми діяльності підприємства, напрямків стратегічного його розвитку, важливості забезпечення споживача своєю продукцією, кожне підприємство розробляє власну довгострокову стратегію формування високого рівня економічної безпеки, в контексті якої реалізуються основні етапи організаційно-економічного механізму (рис. 4.9).

Згідно запропонованої схеми поетапного забезпечення реалізації даного механізму, бачимо, що керівництво підприємства визначає стратегічні питання щодо управління економічною безпекою підприємства. На основі цього обирається стратегія забезпечення економічної безпеки підприємства.

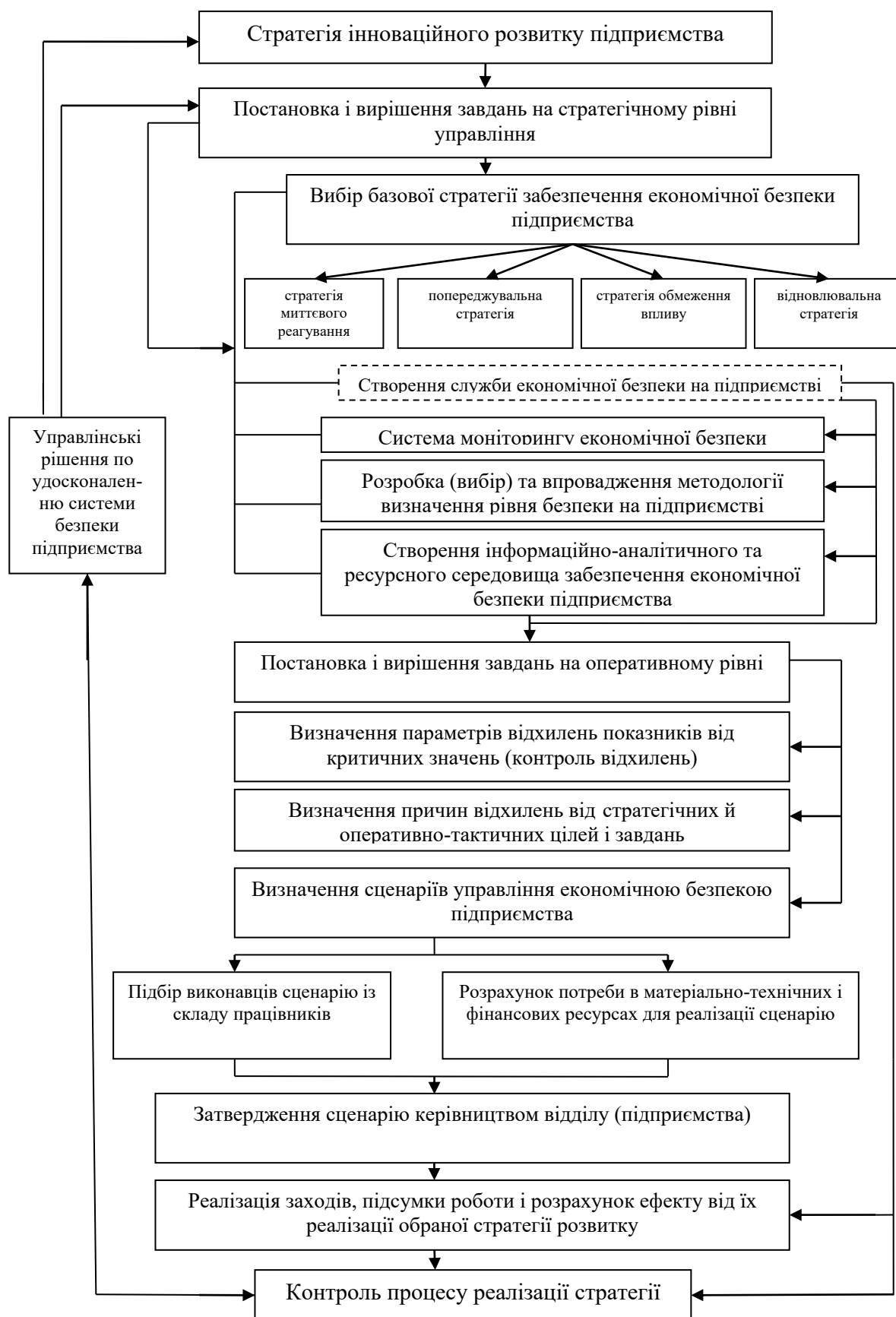

Рис. 4.9. Схематичне представлення процесу реалізації механізму забезпечення економічної безпеки підприємства

Примітка: запропоновано автором [163].

Можна стверджувати, що стратегію економічної безпеки підприємств слід оцінити за принципами якості, основними з яких є:

- формування управлінських рішень з урахуванням виробничо-економічних, соціальних, ринкових чинників;
- взаємозв'язок цілей і ресурсів, збалансованість напрямів їх раціонального використання і перетворення курсів для досягнення наміченої мети;
- повнота обліку ресурсних потреб, зокрема трудових, матеріальних, фінансових, природних, інформаційних ресурсів;
- урахування взаємодії регіональних і галузевих чинників;
- урахування взаємозв'язків між різними рівнями господарського керівництва та взаємодії інтересів різних рівнів;
- розгляд в єдності натурально-речовинного і вартісного вимірювання обсягу виробництва, споживання і витрат;
- взаємозв'язок короткострокових проблем з довготривалою стратегією розвитку, облік довготривалих наслідків схвалюваних рішень і їх дії в різних тимчасових горизонтах;
- поєднання кількісного і якісного аналізу та оцінок використання кількісно-якісних вимірників (рангових, інтервальних тощо);
- поєднання об'єктивних і суб'єктивних оцінок, недопущення суб'єктивістських оцінок, коли суб'єкт свідомо з корисливих цілей порушує об'єктивність, нав'язує власну думку всупереч всякій логіці;
- поєднання внутрішнього (з боку виконавця) і зовнішнього (з боку контрольного органу) оцінювання;
- безперервність і етапність здійснення оцінок якості, розвиток системи управління якістю.

Варто враховувати всі аспекти внутрішніх і зовнішніх чинників, які мають вплив на величину витрат забезпечення економічної безпеки підприємства. Це найважливіший етап у процесі формування вибору стратегії та забезпечення її результативності, оскільки при цьому доводиться

опрацьовувати великий масив інформації. Величина витрат – це найважливіший показник, від якого залежить цільовий показник – величина економічного ефекту.

Підприємство повинно обирати ту стратегію, яка буде найбільш прийнятною для використання наявних ресурсів, необхідних для отримання кінцевого результату. Для вибору конкретної стратегії щодо забезпечення економічної безпеки підприємства недостатньо проаналізувати лише внутрішні й зовнішні чинники впливу. Необхідно розглянути їх з позиції витратності. Зазначені фактори розташовані за ступенем впливу на величину витрат, що дає можливість виділити найбільш значущі з них.

Узагальнюючи дослідження А. М Турила [309] слід зазначити, що вплив факторів може бути виражений кількісно з різним ступенем точності. Накопичення та аналіз показників, що характеризують фактори, дозволяють точніше визначати майбутні витрати на забезпечення та гарантування економічної безпеки підприємства за рахунок використання усіх резервів її гарантування.

Слід відзначити, що в кожній групі чинників одні й ті самі параметри, залежно від їх значень, по-різному будуть впливати на вибір пріоритетної стратегії економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємства. Сукупність таких факторів та їх значень і дадуть обґрунтування для використання певної стратегії із зазначеного їх стратегічного набору.

Комплексна оцінка стратегії за всіма етапами забезпечує синергійний ефект. Вибір пріоритетної стратегії забезпечення економічної безпеки відіграє важливу роль у забезпеченні стабільної діяльності й збалансованого економічного розвитку сучасних суб'єктів господарювання як у поточному, так і в довгостроковому періоді.

При повторному зверненні до етапу вибору стратегії із наявного стратегічного набору, керівництво підприємства, згідно із запропонованою системою забезпечення економічної безпеки, повинно визначитись, чи

відповідають задані стратегічні параметри реальному стану, і при необхідності – змінити їх.

Загалом слід відмітити, що розробка ефективної стратегії розвитку підприємства та забезпечення його економічної безпеки на основі аналізу багатьох напрацьованих її варіантів, як зазначає, Л. Корчевська [134], вимагає ітеративного підходу, і приводить, відповідно, до збільшення обсягів фінансових, матеріальних, інтелектуальних та інших витрат. І тут виникає питання про «золоту середину» – скільки необхідно вкладати ресурсів для досягнення оптимального рівня економічної безпеки. У геометричній інтерпретації це завдання відоме як «знаходження сідлової точки», такий процес можна зобразити умовно, як показано на рис. 4.10 [252, с. 64].

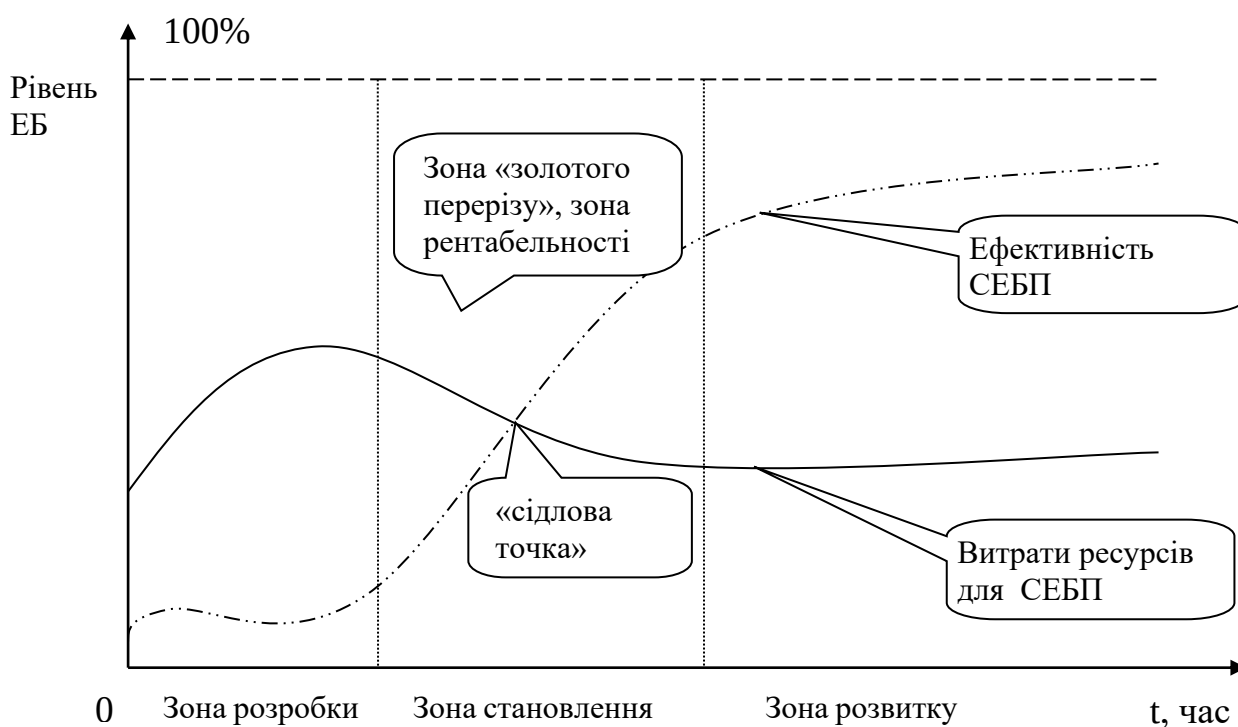

Рис. 4.10. Інтерпретація оптимального співвідношення затрат ресурсів і ефективності системи економічної безпеки підприємства (СЕБП)

Примітка: побудовано на основі джерела [252].

При збільшенні витрат ресурсів на розвиток системи економічної безпеки остання, природно, починає підвищувати свою ефективність, однак, при подальшому збільшенні вкладень, система економічної безпеки підприємства

може втратити темпи свого розвитку, а в окремих випадках рівень ефективності може взагалі знизитися. При побудові системи економічної безпеки підприємства необхідно розуміти, що сам фактор безпеки є одним з керуючих факторів економічного розвитку підприємства, а, отже, до нього можуть бути застосовані всі закони ринкового розвитку. Можна також увести пряму залежність між одержуваним прибутком підприємства й досягнутим рівнем ефективності функціонування СЕБП, чим вище рівень – тим вище прибуток.

Згідно рис. 4.9 зазначені вище кроки в ідеальному варіанті повинна була б забезпечувати служба чи відділ економічної безпеки підприємства. Однак, як свідчать дані проведеного опитування щодо наявності такої служби на досліджуваних підприємствах машинобудівної галузі (див. підр. 3.3), у структурі управління більшості з них вона відсутня.

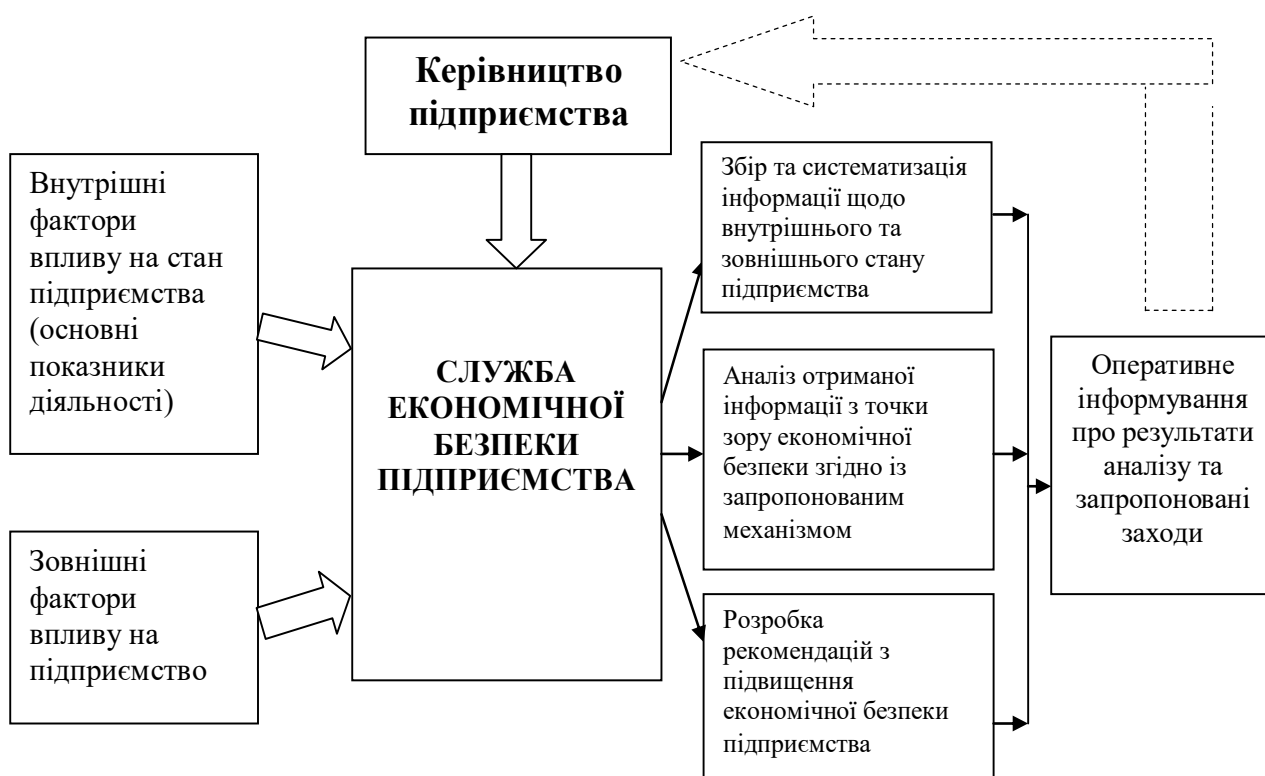

Рис. 4.11. Основні функції служби економічної безпеки на машинобудівному підприємстві

Примітка: авторська пропозиція [169].

Зазначену інноваційну структуру найбільш доцільно було б створити на

базі діючих підрозділів досліджуваних підприємств машинобудівної галузі, кожен з яких займається окресленим колом питань (кадрових, фінансових, технологічних, охорони порядку тощо). Такий новостворений підрозділ повинен займатися власне комплексом питань, що стосуються економічної безпеки.

Головним завданням, яке повинна вирішувати новостворена служба економічної безпеки – це організація, координація та проведення процесу тактичного і оперативного управління економічною безпекою підприємства, комплекс ключових завдань сформовано на рис. 4.12 [6, с. 51].

У загальному випадку службою економічної безпеки, у процесі функціонування механізму управління, виконуються наступні процедури:

- 1) збір, реєстрація і зберігання інформації (якісний аспект – визначення системи показників);
- 2) обробка та оцінка результатів аналізу інформації (якісно-кількісний аспект);
- 3) визначення причин відхилень від стратегічних й оперативно-тактичних цілей і завдань;
- 4) вибір сценарію з бази або розробка нових сценаріїв поведінки суб'єктів внутрішнього і зовнішнього середовища відповідно до причинно-наслідкової характеристики ситуації;
- 5) обґрунтування і вибір поведінки системи управління (реалізація відповідних заходів);
- 6) розробка механізму впровадження управлінського рішення, що відповідає ситуації;
- 7) контроль і регулювання процесу реалізації заходу, координація роботи окремих агентів (окремих працівників або колективів, у т.ч. тимчасових творчих колективів й окремих структурних підрозділів);
- 8) збір, реєстрація та зберігання нової інформації.

Наступним важливим блоком запропонованого алгоритму реалізації механізму забезпечення економічної безпеки є формування її системи моніторингу, яка буде більш детально розглянута у наступному питанні.

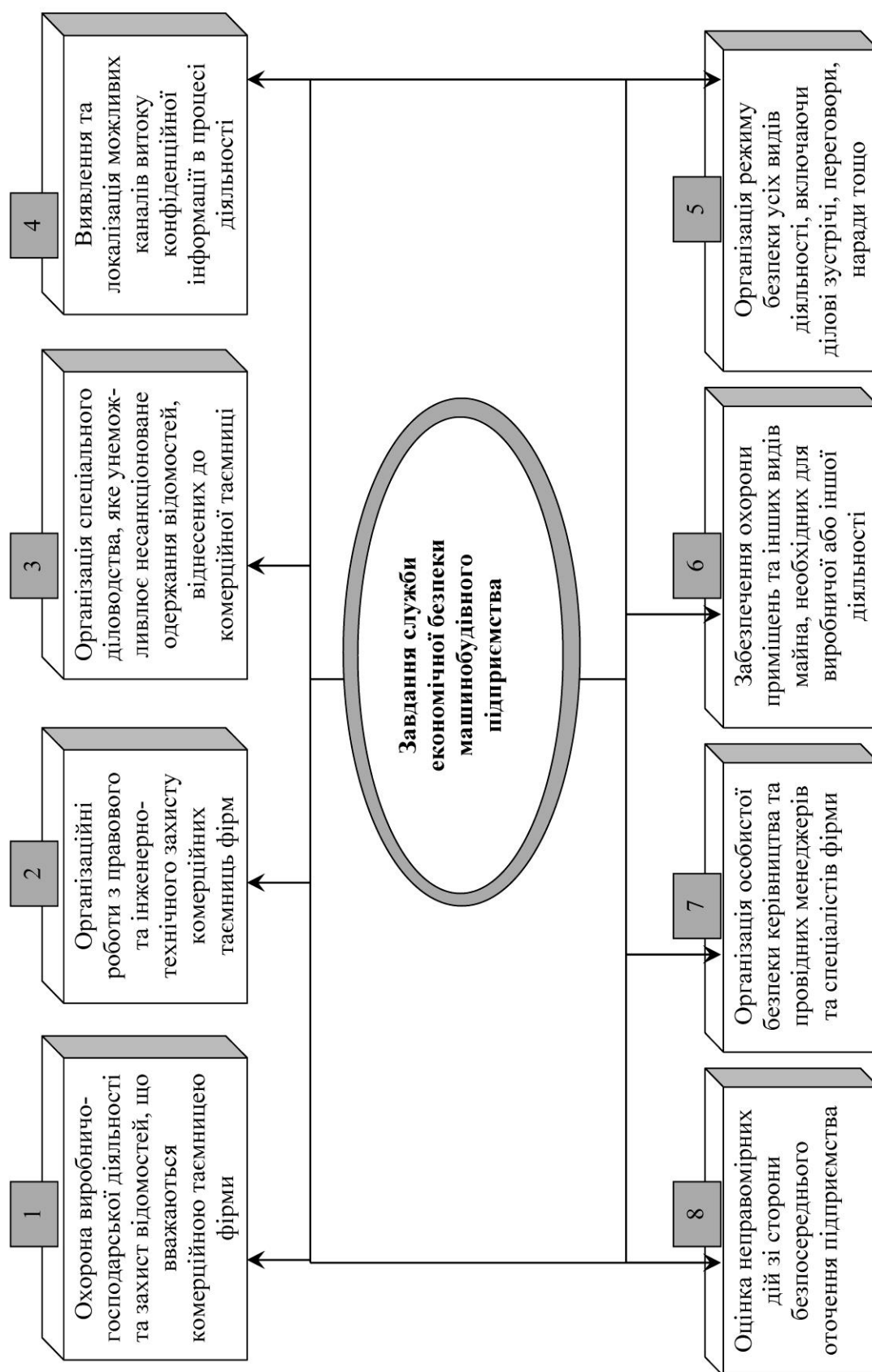

Рис. 4.12. Основні завдання служби економічної безпеки машинобудівного підприємства

Примітка: власна розробка автора.

Загалом, слід відмітити, що організаційно-економічний механізм забезпечення та управління економічною безпекою підприємства передбачає проведення діагностики стану підприємства, що дозволяє з певною повнотою досліджувати комплекс чинників, які загрожують діяльності машинобудівного підприємства. Задля дієвості запропонованого механізму необхідно цілеспрямовано запровадити систему моніторингу стану і динаміки розвитку підприємства з метою завчасного попередження небезпеки та вживання необхідних заходів захисту й протидії.

4.3. Упровадження системи моніторингу середовища як інструментарію інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки машинобудівного підприємства

Слід відмітити той факт, що окремі проблеми забезпечення відповідного рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств виникають через недостатність теоретичних розробок і відсутності практичних інструментів щодо їх попередження чи вирішення на основі формування та використання адекватної інформаційної бази, що враховує як внутрішні чинники, так і чинники зовнішнього середовища.

Процес забезпечення економічної безпеки потребує постійного моніторингу її загального стану та в розрізі основних складових для проведення аналізу та її оцінки на оперативному рівні, а також на стратегічному – в процесі визначення напрямів стратегічних перетворень, оскільки тільки за такої умови можливим є збереження досягнутого рівня безпеки та подальшого розвитку досліджуваного підприємства.

У загальному розумінні моніторинг – це система постійного спостереження за процесами і тенденціями, що мають місце у зовнішньому та (або) внутрішньому середовищі підприємства з метою своєчасної оцінки ситуацій, що виникають [29, с. 37].

Моніторинг середовища – це постійно діюча система організації спостереження за станом факторів середовища, їх оцінка, прогнозування тенденцій змін та формування інформаційної бази.

Об'єктом моніторингу середовища є зовнішні і внутрішні фактори, за рахунок яких досягається певний рівень економічної безпеки підприємства. Основними особливостями об'єктів моніторингу є, по-перше, їх динамічність, тобто всі об'єкти, обстеження яких здійснюється із його застосуванням, знаходяться в постійній динаміці розвитку, а по-друге, наявність або можливість виникнення небезпеки, що виникає в процесі функціонування підприємства.

Досліджуючи класифікацію чинників, що впливають на стан економічної безпеки підприємства, яка була розглянута нами у попередньому розділі, ми дотримувалися принципів традиційного їх поділу на чинники зовнішнього і внутрішнього середовища. Таким чином, поле для моніторингу чинників зовнішнього середовища представлено на рис. 4.13.

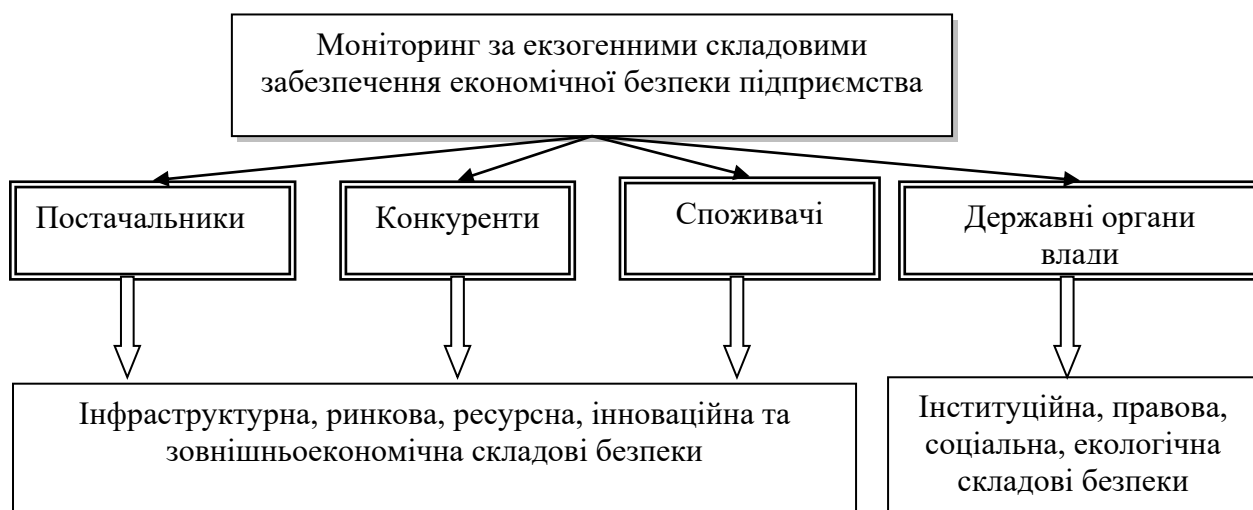

Рис. 4.13. Об'єкти моніторингу зовнішнього середовища підприємства

Примітка: узагальнено за результатами спостереження.

Аналіз чинників внутрішнього середовища підприємства дозволяє також виділити певне поле напрямів (станів підприємства) для внутрішньофірмового моніторингу, ці напрями представлено на рис. 4.14.

Рис. 4.14. Об'єкти моніторингу внутрішнього середовища підприємства

Примітка: узагальнено за результатами спостереження.

До завдань моніторингу економічної безпеки підприємства, належить попередження загроз та небезпек, що мають вплив на ефективність функціонування об'єкту дослідження. При чому не просто констатація факту появи змін, що представляють небезпеку, а саме попередження про неї до того, як ситуація може вийти межі контрольованості та мати критичні наслідки. Тим самим створюється можливість запобігти або мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Окрім цього необхідно відзначити і ще одну особливість системи моніторингу забезпечення економічної безпеки підприємства – це можливість побудови прогнозу розвитку об'єкту дослідження з використанням комплексної системи підтримки, формування і ухвалення рішень, що додає особливої цінності і значущості моніторингу з практичної точки зору [175, с. 220].

Необхідно відзначити, що посилення конкуренції, обумовлює необхідність збільшення числа показників, що використовуються для ухвалення стратегічних, тактичних, оперативних рішень в рамках підприємств. Таким чином, в основі створення систем моніторингу знаходяться наступні положення [46, с. 156]:

1. Системи моніторингу не тільки є фіксаторами певних параметрів

підприємств, наперед заданих користувачем, але і можуть самі поповнювати свою параметричну базу залежно від специфіки діяльності конкретного підприємства.

2. Системи моніторингу є основою для створення комплексних систем управління поточною і стратегічною діяльністю промислових підприємств.

3. Системи моніторингу промислового підприємства є фактично інтелектуальним інструментарієм, що допомагає менеджерам різних рівнів ухвалювати рішення, що впливають на економічний стан підприємства.

За своєю структурою система моніторингу економічної безпеки підприємства, може мати складові: інформаційний база; аналітичні засоби та банк цільових програм безпечного розвитку.

В процесі формування інформаційної бази моніторингу економічної безпеки необхідно встановити напрями та взаємозв'язок інформаційних потоків, які описують стан об'єкта дослідження, що, своєю чергою, дозволить розробити систему, яка забезпечить суб'єкта моніторингу точною і оперативною інформацією про стан об'єкту, за яким здійснюється спостереження. Періодичність моніторингу середовища підприємства визначається динамічністю зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Визначення його тривалості і періодичності передбачає узгодження термінів формування первинної інформації, збору, систематизації та обробки даних, з кінцевими термінами прийняття управлінських рішень, оскільки головним завданням системи моніторингу є забезпечення своєчасності прийняття управлінських рішень для забезпечення стабільного розвитку об'єкта моніторингу, попередження негативних подій та усунення чи локалізації їх наслідків з метою забезпечення економічної безпеки підприємства [54, с. 304].

Аналітичні засоби дослідження в системі моніторингу дозволяють користувачеві, що не має спеціальних знань в області інформаційних технологій, здійснювати аналітичну роботу і наочне представлення даних. Своєю чергою банк цільових програм є основою забезпечення економічної

безпеки підприємства. Цільові програми виступають своєрідними напівфабрикатами поточних або стратегічних рішень на випадок необхідності виведення підприємства із зони ризику, небезпек чи загроз.

Дотримання відповідних умов функціонування кожної із складових у структурі моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки дозволить оперативно відстежувати тенденції зміни досліджуваних факторів, своєчасно визначати динаміку змін потреб зовнішнього середовища машинобудівних підприємств, оцінити поведінку конкурентів та своєчасно вжити заходів щодо забезпечення відповідного рівня їх економічної безпеки.

Таким чином, функціональне призначення системи моніторингу забезпечення економічної безпеки підприємства полягає у тому, що вона надає суб'єкту управління інформацію не тільки для вибору тієї або іншої альтернативи із вже наявного набору, а дозволяє розробляти нові управлінські альтернативи, тобто формувати набір, а потім за виникнення певної ситуації обирати одну із розроблених управлінських альтернатив для забезпечення безпечного розвитку підприємства.

Провайдинг запропонованої системи моніторингу економічної безпеки підприємства дозволить вирішувати такі завдання:

- систематичне спостереження та нагромадження інформації про тенденції зміни факторів середовища у динаміці;
- оцінка значущості факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та характеру їх впливу на рівень економічної безпеки;
- прогнозування тенденції зміни економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу факторів середовища;
- розробка системи інформаційного-аналітичного забезпечення обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства у довгостроковій перспективі.

Розроблення й впровадження ефективної системи організації моніторингу економічної безпеки машинобудівного підприємства передбачає реалізацію черговості послідовних етапів, представлених на рис. 4.15.

Рис. 4.15. Основні етапи побудови ефективної системи організації моніторингу економічної безпеки машинобудівного підприємства

Примітка: запропоновано автором.

Виходячи із запропонованої поетапної моделі організації моніторингу економічної безпеки машинобудівного підприємства на першому етапі проводимо збір необхідної інформації та формуємо масив даних щодо оцінювання загального стану ефективного функціонування досліджуваного підприємства (табл.Р.1 додатку Р).

У контексті запропонованої системи організації моніторингу економічної безпеки машинобудівного підприємства сформуємо методичний інструментарій із картою показників для оцінювання її стану за кожною із обґрунтованих ресурсозабезпечуючих складових (табл.4.2).

Таблиця 4.2

**Методичний інструментарій моніторингу економічної безпеки
машинобудівного підприємства за основними ресурсозабезпечуючими її
складовими**

№ пор.	Показники	Розрахункові формули	Умовні позначення
<i>Показники фінансово-економічної складової забезпечення економічної безпеки</i>			
1.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{a.l.} = \frac{ГК + ПФІ}{ПЗ}$	ГК – грошові кошти, тис. грн; ПФІ – поточні фінансові інвестиції, тис. грн; ПЗ – поточні зобов’язання, тис. грн.
2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{ш.л.} = \frac{ГК + ПФІ + ДЗ}{ПЗ}$	ГК – грошові кошти, тис. грн; ПФІ – поточні фінансові інвестиції, тис. грн; ДЗ – дебіторська заборгованість, тис. грн; ПЗ – поточні зобов’язання, тис. грн.
3.	Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{з.л.} = \frac{ОА}{ПЗ}$	ОА – оборотні активи, тис. грн; ПЗ – поточні зобов’язання, тис. грн.
4.	Коефіцієнт фінансової незалежності	$K_{ф.н.} = \frac{ВК}{А}$	ВК – власний капітал, тис. грн; А – актив (валюта) балансу, тис. грн.
5.	Коефіцієнт фінансового ризику	$K_{ф.р.} = \frac{ЗЗ}{ВК}$	ЗЗ – залучені засоби, тис. грн; ВК – власний капітал, тис. грн.
6.	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	$K_{o.об.а.} = \frac{В}{ОА}$	В – чистий дохід від реалізації продукції, тис.грн; ОА – оборотні активи, тис. грн;
7.	Рентабельність активів	$R_{np.} = \frac{ВП}{А} \times 100\%$	ВП – валовий прибуток, тис. грн; А – актив (валюта) балансу, тис. грн.
8.	Рентабельність власного капіталу	$R_{np.} = \frac{ЧП}{ВК} \times 100\%$	ЧП – чистий прибуток, тис. грн; ВК – власний капітал, тис. грн.
9.	Рентабельність діяльності	$R_{np.} = \frac{ЧП}{В} \times 100\%$	ЧП – чистий прибуток, тис. грн; В – чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.

Продовження таблиці 4.2

Показники техніко-технологічної складової забезпечення економічної безпеки			
10.	Фондовіддача основних засобів	$\Phi_{від.} = \frac{B}{OЗ_{с.р.}}$	B – чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн. $OЗ_{с.р.}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, тис. грн.
11.	Фондоозброєність праці	$\Phi_{озб.} = \frac{OЗ_{с.р.}}{Ч_{с.с.}}$	$OЗ_{с.р.}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, тис. грн; $Ч_{с.с.}$ – середньоспискова чисельність працівників, чол.
12.	Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{он} = \frac{OЗ_{увед.}}{OЗ_{к.р.}}$	$OЗ_{увед.}$ – вартість придбаних у звітному періоді основних засобів, тис. грн; $OЗ_{к.р.}$ – вартість основних засобів на кінець звітного періоду, тис. грн.
13.	Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{он} = \frac{OЗ_{увед.}}{OЗ_{к.р.}}$	$OЗ_{увед.}$ – вартість придбаних у звітному періоді основних засобів, тис. грн; $OЗ_{к.р.}$ – вартість основних засобів на кінець звітного періоду, тис. грн.
14.	Коефіцієнт придатності основних засобів	$\Phi_{об.} = \frac{OЗ_{с.р.}}{ПОЗ_{с.с.}}$	$OЗ_{к.р.}$ – вартість основних засобів на кінець звітного періоду, тис. грн $ПОЗ_{к.р.}$ – первісна вартість основних засобів на кінець звітного періоду, тис. грн.
Показники інтелектуально-кадрової складової забезпечення економічної безпеки			
15.	Продуктивність праці	$П = \frac{B}{Ч_{с.с.}}$	B – чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн. $Ч_{с.с.}$ – середньоспискова чисельність працівників, чол.
16.	Коефіцієнт загального обороту кадрів	$K_{з.о.} = \frac{Ч'}{Ч_{с.с.}}$	$Ч$ – сума працівників прийнятих та звільнених за звітний період, чол.; $Ч_{с.с.}$ – середньоспискова чисельність працівників, чол.
17.	Коефіцієнт вікової структури персоналу	$K_{вік.} = \frac{Ч'}{Ч_{с.с.}}$	$Ч'$ – чисельність працівників віком до 35 років, чол.; $Ч_{с.с.}$ – середньоспискова чисельність працівників, чол.
18.	Коефіцієнт відновлення кадрового потенціалу	$K_{вк.} = \frac{Ч_{пр.}}{Ч_{зв.}}$	$Ч_{пр.}$ – кількість прийнятих працівників за звітний період, чол.; $Ч_{зв.}$ – кількість звільнених працівників за звітний період, чол.
19.	Коефіцієнт освітнього рівня	$K_{о.р.} = \frac{Ч_{с.о.}}{Ч_{с.с.}}$	$Ч_{с.о.}$ – чисельність працівників з вищою освітою, чол.; $Ч_{с.с.}$ – середньоспискова чисельність працівників, чол.

Примітка: авторська розробка.

На основі запропонованої системи часткових показників для оцінювання стану економічної безпеки машинобудівного підприємства за основними ресурсозабезпечуючими складовими проведено діагностування її стану (табл.С.1 додатку С).

Після того, як були отримані значення часткових показників, які характеризують кожну складову економічної безпеки досліджуваних підприємств, необхідно їх привести до безрозмірного вигляду. Для цього за методом розмаху варіації знаходимо для кожного i -го часткового показника визначеного інтервалу (2013-2016 рр.) десяти досліджуваних підприємств Подільського регіону нормовані їх значення. При цьому виділяємо показники стимулятори, при збільшенні яких буде зростати загальний інтегральний показник економічної безпеки, і дестимулятори, навпаки, із збільшенням значення яких значення інтегрального показника знижуватиметься.

Нормоване значення i -го показника-стимулятора розрахуємо за формулою:

$$\tilde{x}_i = \frac{x_i - x_i^{min}}{x_i^{max} - x_i^{min}}, \quad i = 1, n, \quad (4.1)$$

Показника-дестимулятора за формулою:

$$\tilde{x}_i = \frac{x_i^{max} - x_i}{x_i^{max} - x_i^{min}}, \quad i = 1, n, \quad (4.2)$$

де x_i – значення i -го часткового показника із вибірки, знайденого для кожної складової економічної безпеки підприємства; x_i^{max} – максимальний i -й частковий показник із вибірки кожної складової економічної безпеки; x_i^{min} – мінімальний i -й показник із вибірки кожної складової економічної безпеки.

Попередньо знаходимо усереднені для кожного інтервалу значення кожного часткового показника стимулятора чи дестимулятора (табл.4.3).

Після цього проведемо стандартизацію (нормування) часткових показників основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки

досліджуваних машинобудівних підприємств Подільського регіону за методом варіаційного розмаху (табл.4.4).

Таблиця 4.3

**Усереднені значення по визначених часткових показниках основних
ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки досліджуваних
підприємств**

Показник (стимулятор/дестимулятор)	Номер підприємства									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фінансово-економічна складова										
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (стимулятор)	0,228	0,136	0,02	0,006	0,194	0,014	0,17	0,01	0,154	0,39
Коефіцієнт швидкої ліквідності (стимулятор)	0,678	0,596	0,968	0,39	0,346	0,37	1,084	0,26	0,438	1,604
Коефіцієнт загальної ліквідності (стимулятор)	5,924	1,9	1,492	1,722	2,588	2,106	1,514	1,122	1,122	5,586
Коефіцієнт фінансової незалежності (стимулятор)	0,766	0,784	0,954	0,654	0,632	1,388	1,366	1,078	1,096	0,846
Коефіцієнт фінансового ризику (дестимулятор)	0,23	0,078	0,222	0,36	0,172	0,27	0,182	0,356	0,326	0,188
Коефіцієнт оборотності оборотних активів (стимулятор)	1,224	1,19	2,458	0,764	0,904	0,916	1,258	1,278	0,808	0,774
Коефіцієнт рентабельності сукупних активів (стимулятор)	0,21	0,056	0,308	0,082	0,3	0,204	0,056	0,142	0,164	0,018
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (стимулятор)	0,342	0,072	0,116	0,056	0,188	0,222	0,286	0,114	0,27	0,02
Коефіцієнт рентабельності діяльності (стимулятор)	0,068	-0,026	0,028	0,062	0,086	0,082	0,058	0,072	-0,126	0,034
Інтелектуально-кадрова складова										
Продуктивність праці (стимулятор)	73,54	80,76	203,82	55,54	144,8	208,42	269,6	162,82	85,08	181,48
Коефіцієнт загального обороту кадрів (стимулятор)	0,094	0,182	0,272	0,186	0,118	0,418	0,114	0,478	0,22	0,272
Коефіцієнт відновлення кадрового складу (стимулятор)	4,692	0,664	0,908	0,43	0,904	1,084	2,618	3,474	0,454	0,762
Коефіцієнт вікової структури (стимулятор)	0,438	0,108	0,088	0,152	0,338	0,06	0,194	0,2	0,094	0,098
Коефіцієнт освітнього та інтелектуального рівня кадрів (стимулятор)	0,336	0,27	0,254	0,318	0,252	0,146	0,18	0,238	0,196	0,196
Техніко-технологічна складова										
Коефіцієнт оновлення (стимулятор)	0,22	0,048	0,1	0,058	0,024	0,096	0,062	0,114	0,088	0,176
Коефіцієнт придатності (стимулятор)	0,654	0,318	0,646	0,528	0,42	0,356	0,376	0,316	1,006	0,248
Коефіцієнт фондоддачі (стимулятор)	3,924	1,882	6,72	0,554	3,3925	7,244	6,472	3,25	1,102	7,874
Коефіцієнт фондоозброєності праці (стимулятор)	26,52	42,94	33,054	112,1	44,72	28,486	51,3	56,728	87,5	23,008

Примітка: розраховано на основі даних таблиць додатка С.

Таблиця 4.4

Стандартизація (нормування) часткових показників основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств Подільського регіону за методом варіаційного розмаху

Часткові показники	Фактичне значення			Нормовані показники по кожному досліджуваному підприємству										Усереднене значення
	Мінімум	Максимум	Розмах	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Фінансово-економічна складова економічної безпеки підприємств														
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (стимулятор)	0,006	0,39	0,384	0,578	0,339	0,036	0,000	0,490	0,021	0,427	0,010	0,385	1,000	0,329
Коефіцієнт швидкої ліквідності (стимулятор)	0,26	1,604	1,344	0,311	0,250	0,527	0,097	0,064	0,082	0,613	0,000	0,132	1,000	0,308
Коефіцієнт загальної ліквідності (стимулятор)	1,122	5,924	4,802	1,000	0,162	0,077	0,125	0,305	0,205	0,082	0,000	0,000	0,930	0,289
Коефіцієнт фінансової незалежності (стимулятор)	0,632	1,388	0,756	0,177	0,201	0,426	0,029	0,000	1,000	0,971	0,590	0,614	0,283	0,429
Коефіцієнт фінансового ризику (дестимулятор)	0,078	0,36	0,282	0,461	1,000	0,489	0,000	0,667	0,319	0,631	0,014	0,121	0,610	0,431
Коефіцієнт оборотності оборотних активів (стимулятор)	0,764	2,458	1,694	0,272	0,251	1,000	0,000	0,083	0,090	0,292	0,303	0,026	0,006	0,232
Коефіцієнт рентабельності сукупних активів (стимулятор)	0,018	0,308	0,29	0,662	0,131	1,000	0,221	0,972	0,641	0,131	0,428	0,503	0,000	0,469
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (стимулятор)	0,02	0,342	0,322	1,000	0,161	0,298	0,112	0,522	0,627	0,826	0,292	0,776	0,000	0,461
Коефіцієнт рентабельності діяльності (стимулятор)	-0,126	0,086	0,212	0,321	-0,081	-0,345	-0,179	-0,479	-0,171	-0,339	-0,212	0,593	0,057	-0,084
Загальна величина ознаки			10,086	4,782	2,415	3,508	0,404	2,623	2,814	3,634	1,425	3,151	3,886	2,864
Інтегральний показник за середньою величиною ознаки			0,531			0,268	0,390	0,045	0,291	0,313	0,404	0,158	0,350	0,318

Продовження таблиці 4.4

Часткові показники	Фактичне значення			Нормовані показники по кожному досліджуваному підприємству										Усереднене значення
	Мінімум	Максимум	Розмах	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Інтелектуально-кадрова складова економічної безпеки підприємств														
Продуктивність праці (стимулятор)	55,54	269,6	214,06	0,084	0,118	0,693	0,000	0,417	0,714	1,000	0,501	0,138	0,588	0,425
Коефіцієнт загального обороту кадрів (стимулятор)	0,094	0,478	0,384	0,000	0,229	0,464	0,240	0,063	0,844	0,052	1,000	0,328	0,464	0,368
Коефіцієнт відновлення кадрового складу (стимулятор)	0,43	4,692	4,262	1,000	0,055	0,112	0,000	0,111	0,153	0,513	0,714	0,006	0,078	0,274
Коефіцієнт вікової структури (стимулятор)	0,06	0,438	0,378	1,000	0,127	0,074	0,243	0,735	0,000	0,354	0,370	0,090	0,101	0,310
Коефіцієнт освітнього та інтелектуального рівня кадрів (стимулятор)	0,146	0,336	0,19	1,000	0,653	0,568	0,905	0,558	0,000	0,179	0,484	0,263	0,263	0,487
Загальна величина ознаки			3,084	1,182	1,911	1,388	1,884	1,711	2,099	3,070	0,825	1,493	1,865	
Інтегральний показник за середньою величиною ознаки			0,617	0,236	0,382	0,278	0,377	0,342	0,420	0,614	0,165	0,299	0,373	

Продовження таблиці 4.4

Часткові показники	Фактичне значення			Нормовані показники по кожному досліджуваному підприємству										Усереднене значення
	Мінімум	Максимум	Розмах варіації	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Техніко-технологічна складова економічної безпеки підприємств														
Коефіцієнт оновлення (стимулятор)	0,024	0,22	0,196	1,000	0,122	0,388	0,173	0,000	0,367	0,194	0,459	0,327	0,776	0,381
Коефіцієнт придатності (стимулятор)	0,248	1,006	0,758	0,536	0,092	0,525	0,369	0,227	0,142	0,169	0,090	1,000	0,000	0,315
Коефіцієнт фондівдачі (стимулятор)	0,554	7,874	7,32	0,460	0,181	0,842	0,000	0,388	0,914	0,808	0,368	0,075	1,000	0,504
Коефіцієнт фондоозброєності праці (стимулятор)	23,008	112,134	89,126	0,039	0,224	0,113	1,000	0,244	0,061	0,317	0,378	0,724	0,000	0,310
Загальна величина ознаки				2,035	0,620	1,868	1,543	0,858	1,485	1,489	1,296	2,125	1,776	1,509
Інтегральний показник за середньою величиною ознаки				0,509	0,155	0,467	0,386	0,215	0,371	0,372	0,324	0,531	0,444	0,377

Отже, здійснення стандартизації показників економічної безпеки за варіаційним розмахом у межах основних ресурсозабезпечуючих складових дало змогу привести показники до співмірного вигляду з метою забезпечення їх співставності, а також визначити інтегрований показник за середньою величиною ознаки для кожного з досліджуваних підприємств. З метою більш наглядного представлення визначених індикаторів доцільно здійснити розмежування підприємств у рамках кожної складової, використовуючи метод аналітичного групування. Результати групування підприємств представлено у вигляді матриці (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Матриця розподілу досліджуваних підприємств за інтегрованими
(частковими) показниками у розрізі ресурсозабезпечуючих складових**

<i>Інтервали значення інтегрованого показника за фінансово-економічною складовою</i>	Нижче середнього рівня	Середній рівень	Вище середнього рівня	Високий рівень
	0,045-0,167	0,167-0,289	0,289-0,411	0,411-0,531
Розташування досліджуваних підприємств	П 4	П 2	П 3	П 1
	П 8		П 5	П 10
			П 6	
			П 7, П 9	
<i>Інтервали значення інтегрованого показника за інтелектуально-кадровою складовою</i>	Нижче середнього рівня	Середній рівень	Вище середнього рівня	Високий рівень
	0,165-0,278	0,278-0,391	0,391-0,504	0,504-0,617
Розташування досліджуваних підприємств	П 2	П 3	П 7	П 1
	П 4	П 5		П 8
	П 9	П 6		
		П 10		
<i>Інтервали значення інтегрованого показника за техніко-технологічною складовою</i>	Нижче середнього рівня	Середній рівень	Вище середнього рівня	Високий рівень
	0,155-0,249	0,249-0,343	0,343-0,437	0,437-0,531
Розташування досліджуваних підприємств				П 1
	П 2	П 8	П 4	П 3
	П 5		П 6	П 9
			П 7	П 10

Примітка: побудовано на основі власних досліджень.

Отже, результати проведених досліджень дозволяють зробити висновки про те, що стан економічної безпеки досліджуваних підприємств значно диференціюється у розрізі ресурсозабезпечуючих складових. Так, інтегровані показники за фінансово-економічною складовою для більшості досліджуваних підприємств є вищими середнього рівня, тоді як у межах інтелектуально-кадрової складової інтегровані індикатори демонструють середнє або нижче середнього рівня. Значення інтегрованого показника за техніко-технологічною складовою для багатьох підприємств є на високому рівні. Такий стан речей свідчить про нерівномірність розвитку ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки та потребу зниження високого рівня їх диференціації.

За результатами проведення аналізу доцільно визначити інтегральний показник економічної безпеки досліджуваних підприємств, враховуючи показники за кожною складовою. З цією метою було проведено другий етап експертного оцінювання, в якому пропонувалось оцінити обґрунтовані на попередньому етапі ресурсозабезпечуючі складові (підр.3.3) з метою визначення вагомості кожної із них. Результати проведеного оцінювання зведено у табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Результати експертного оцінювання вагомості ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки підприємств

Складові економічної безпеки підприємства	Результати експертного опитування										Сума рангів	Коефіцієнт вагомості	Ранг
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Фінансово-економічна складова	1	2	2	3	2	3	1	2	2	3	21	0,350	2
Інтелектуально-кадрова складова	2	1	3	1	1	2	2	1	3	1	17	0,283	3
Техніко-технологічна складова	3	3	1	2	3	1	3	3	1	2	22	0,367	1

Примітка: складено за даними експертного опитування.

Із врахуванням результатів експертного оцінювання було розраховано інтегральний показник забезпечення економічної безпеки для кожного із досліджуваних підприємств. Результати розрахунку зведено у таблицю 4.7.

Таблиця 4.7

Результати розрахунку інтегрального показника забезпечення економічної безпеки підприємств на основі оцінювання ресурсозабезпечуючих складових

Найменування складової	Номер підприємства									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фінансово-економічна складова	0,531	0,268	0,390	0,045	0,291	0,313	0,404	0,158	0,350	0,432
Інтелектуально-кадрова складова	0,617	0,236	0,382	0,278	0,377	0,342	0,420	0,614	0,165	0,299
Техніко-технологічна складова	0,509	0,155	0,467	0,386	0,215	0,371	0,372	0,324	0,531	0,444
Інтегральний показник за трьома складовими	0,547	0,218	0,416	0,236	0,287	0,343	0,397	0,348	0,364	0,399

Примітка: побудовано на основі власних досліджень.

За результатами розрахунку інтегрального показника побудуємо матрицю (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Матриця розподілу досліджуваних підприємств за інтегральним показником економічної безпеки

Інтервали інтегрованого показника	0,218-0,300	0,300-0,383	0,383-0,465	0,465-0,548
Розташування досліджуваних підприємств за інтегрованим показником	Нижче середнього рівня	Середній рівень	Вище середнього рівня	Високий рівень
	П 2	П 6	П 3	П 1
	П 4	П 8	П 7	
	П 5	П 9	П 10	

Примітка: побудовано на основі власних досліджень.

Отже, результати проведених досліджень засвідчили, що лише підприємство П1 (ТОВ СЕ «Борднетце-Україна») має високий рівень розвитку економічної безпеки за усіма трьома ресурсозабезпечуючими складовими. По

три досліджуваних підприємства розмістилися відповідно у квадрантах з нижче середнього та середнім рівнем. Таким чином, у ПАТ «ТРЗ «Оріон», ПАТ «Темза», Волочиський машинобудівний завод ПАТ «Мотор Січ» рівень економічної безпеки нижче середнього, а у ДП «Красилівський агрегатний завод», ПАТ Машинобудівний завод «Темп», ПАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» – середній. Також три підприємства можемо бачити у квадранті, де рівень економічної безпеки є вище середнього (ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра», ДП «Новатор», ПАТ «Барський машзавод»). Такі результати свідчать про значні відмінності у рівні розвитку системи економічної безпеки досліджуваних підприємств, що обумовлено такими чинниками впливу як: обмеженість ресурсів, відсутність чітких концепцій щодо забезпечення системи економічної безпеки, низькою часткою інноваційної продукції, низькими показниками обсягів виробництва та реалізації продукції, відсутністю дієвих заходів щодо реалізації стратегії ефективного економічного розвитку досліджуваних підприємств. Таким чином, можемо зазначити, що система економічної безпеки більшості досліджуваних підприємств вимагає ефективного моніторингу, більш дієвого контролю та реалізації ряду коригувальних дій.

Загалом, слід відмітити, що ефективний моніторинг, що проводиться в рамках цільового інформативного поля з оптимальними лагами спостережень дозволяє своєчасно відстежити агресивні ініціативи середовища, оцінити ступінь їх впливу на стан економічної безпеки підприємства і оперативно розробити і реалізувати заходи, спрямовані на недопущення негативних змін у діяльності машинобудівних підприємств.

Як свідчать дані проведеного дослідження, сучасна практика діяльності підприємств стикається з різними викликами внутрішнього та зовнішнього середовища, до вирішення яких вони в більшій мірі не готові. Така ситуація спостерігається внаслідок різноманітного впливу чинників, несвоєчасної реакції на зміни в ринкових відносинах, а також низької кваліфікації керівної ланки. Одним з інструментів, який може знизити негативний вплив названих

елементів, є сучасні інформаційні технології. Їх використання на підприємстві дає змогу згладити некомпетентність персоналу у вирішенні складних завдань у бізнес-діяльності, підвищити оперативність отримання готових результатів, поліпшити якість одержуваної інформації. Це, у свою чергу, позитивно впливає на економічні результати підприємницької ініціативи та її економічну безпеку.

Із розвитком інформаційних технологій удосконалювалися також методи, засоби управління інформаційними технологіями та інформаційними ресурсами. А сьогодні розроблено та застосовуються різні засоби управління інформацією в системі забезпечення економічної безпеки підприємств, серед яких сучасна техніка та обладнання, програмне та документальне забезпечення, технології зі штучним інтелектом, автоматизовані ресурси з управління інформаційними потоками у відкритих і закритих мережах.

Глобальна мережа Інтернет також є потужним засобом управління інформацією, особливості здійснення якого можуть як підвищити економічну безпеку підприємств, так і знизити її. Розвиваються методи управління інформаційними технологіями в системі забезпечення економічної безпеки підприємств. Про це свідчать факти їх адаптації під процес управління інформацією в системі забезпечення економічної безпеки в умовах застосування сучасних інформаційних технологій.

Діяльність підприємств супроводжується використанням безлічі каналів різної інформації, управляти якою потрібно таким чином, щоб не створювати загроз економічній безпеці. Дуже важливо враховувати можливості сучасних інформаційних технологій, особливо мережі Інтернет. У цьому інформаційному ресурсі існують різні можливості для просування бізнесу та вирішення поточних проблем або завдань. Зокрема, до таких сервісів належать соціальні мережі, хмарні технології, засоби державних служб з обробки різної звітності підприємств, фінансових установ та інших спеціалізованих суб'єктів.

Необхідною умовою ефективного функціонування комплексу заходів із забезпечення економічної безпеки є налагоджена система збору, опрацювання й аналізу необхідної для цього інформації, що відображена на рис. 4.16.

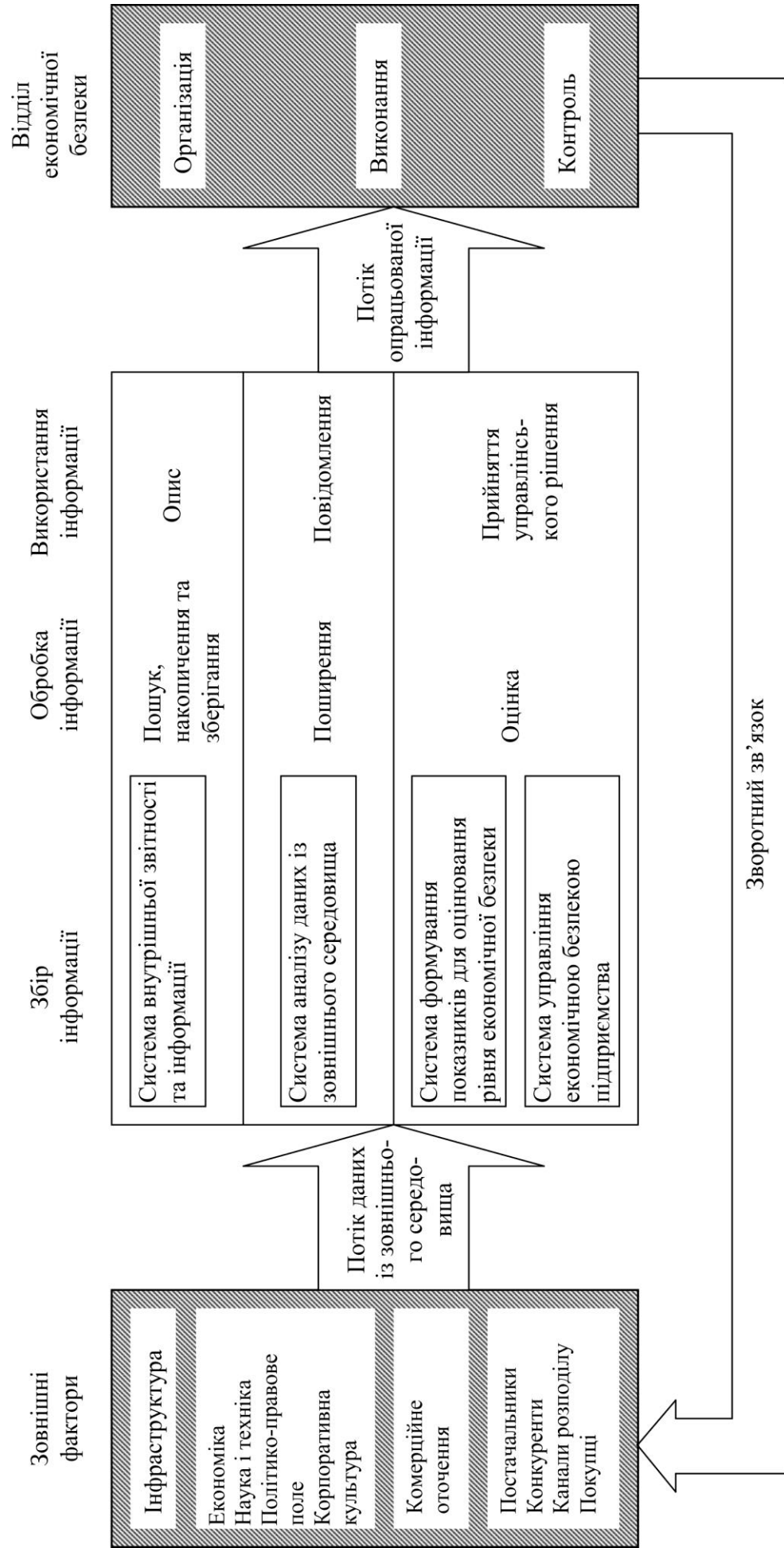

Рис. 4.16. Модель інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства

Примітка: власна розробка автора.

Як бачимо, на формування банку інформаційних даних для визначення рівня економічної безпеки підприємства впливають фактори зовнішнього середовища, серед яких доцільно виділити такі їх групи: інфраструктуру ринку та рівень його розвитку, що визначається економічним, науково-технічним, законодавчим забезпеченням; рівень корпоративної культури і комерційного оточення підприємства; постачальники, покупці, канали збуту та конкуренти підприємства, а також фактори внутрішнього середовища, які можна оцінити за інформацією із бухгалтерської звітності щодо використання основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки підприємства.

Потоки необхідних даних, отриманих із зовнішнього середовища, для аналізу та оцінки можливих небезпек та загроз у кожному визначеному сегменті, проходять етапи збору, опрацювання та використання у центральному системному блоці оброблення інформаційних ресурсів, які використовуються для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

До збору, опрацювання та систематизації інформації висуваються певні вимоги: інформація повинна бути повною та своєчасною, достовірною, корисною та зручною для сприйняття та подальшого використання. Необхідність збору, накопичення та зберігання економічної інформації диктується багатьма обставинами. До них належать: багаторазовість і тривалість її застосування, розрив у часі між збором і використанням інформації при проведенні аналізу та управлінні економічною безпекою на підприємстві.

Хаотичність потоків інформації, недосконалість їх каналів, методів і техніки збору, зберігання та обробки приводять до істотного запізнювання інформації і до втрати її якості та виникнення загроз для підприємства. Основа сучасного одержання інформації – це інтеграція її збору та обробки. Результати проведення аналітичних досліджень прямо залежать від якості інформації, яка використовується, тому перед їх проведенням слід ретельно перевірити вхідну інформацію.

Систематизацію та підготовку джерел інформації для аналізу можна розділити на два етапи: перевірка їх змісту; обробка та вивчення матеріалів.

Використовуючи зазначені потоки зовнішньої та внутрішньої інформації можна не лише вчасно виявити небезпеки та загрози для підприємства та сигнальні проблемні місця, а й вчасно відреагувати на них і знайти оптимальні шляхи їх розв'язання [200, с. 203].

Важливу роль у процесі інформаційного забезпечення діяльності підприємства відіграє система внутрішньої бухгалтерської звітності, яка оперує звітними даними, необхідними для аналізу та оцінки основних ресурсозабезпечуючих складових економічної безпеки підприємства.

Процес підготовки матеріалу для аналізу економічної безпеки підприємства включає також приведення показників у порівнянний вид і спрощення цифрового матеріалу. Однорідність і порівнянність даних – обов'язкова умова одержання правильних результатів при проведенні економічного аналізу. Найпоширенішими прийманнями приведення показників у порівнянний вид є:

- нейтралізація ціннісного фактора шляхом відображення різних видів об'ємних показників у єдиних цінах;
- нейтралізація кількісного фактора при аналізі ефективності використання якого-небудь виду ресурсу за допомогою розрахунку ряду умовних показників, де незмінним залишається об'ємний показник і послідовно змінюється величина ресурсу, що витрачається;
- нейтралізація впливу на рівень кількісних і якісних показників методик їх розрахунку. Сукупність однорідних планових, звітних і облікових показників повинна мати єдину методику визначення;
- вирахування середніх величин при вивченні ряду однорідних показників;
- заміна абсолютних величин відносними, коли це найбільш доцільно, для більшої наочності, доступності та сприйнятливості.

У процесі аналізу виявляються переваги та недоліки інформації, повнота її використання для аналізу та управління економічною безпекою.

Загалом, система аналізу даних із зовнішнього середовища акумулює дані про стан ринку, зміни у його структурі, інфраструктурі, комерційному середовищі підприємства для оцінювання можливих небезпек та загроз для підприємства із зазначених сегментів. Цінність зібраних даних залежить від їхньої точності, можливості наступного використання і швидкості передачі керівництву для прийняття відповідних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки у даному напрямі.

Система формування показників для оцінювання рівня економічної безпеки включає виділення й ідентифікацію головних ресурсозабезпечуючих складових (підсистем) економічної безпеки підприємства, у нашому випадку – фінансово-економічної, інтелектуально-кадрової та техніко-технологічної та визначення спектру часткових та головних показників для проведення на їх основі оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. При її побудові слід враховувати такі вимоги:

- у систему повинні входити декілька окремих (часткових) показників і один узагальнюючий, залежний від часткових;
- загальнотеоретична інтерпретація, взаємозв'язок і цілеспрямованість як окремих показників, їх груп, так і всієї системи в цілому;
- для системи повинна бути характерною інтегрованість, що дозволяє застосовувати її при програмно цільовому управлінні економічною безпекою та будувати «дерево» цілей економічного та соціального розвитку підприємства;
- можливість регуляції значень величини показників залежить від досягнутого рівня економічної безпеки та наявності потенціалу її досягнення в майбутньому;
- наявність достатньої кількості показників для оцінки окремих функціональних складових економічної безпеки підприємства;
- усі показники в системі повинні бути реальними та динамічними;

- можливість одержання прогнозу про спрямованість динаміки показників;
- показники повинні бути значимими (найбільш важливими для дослідження економічної безпеки);
- у системі показників, які використовуються при проведенні оцінки та аналізу економічної безпеки підприємства, необхідно враховувати галузеві особливості підприємства, його конкурентну стратегію та стадію життєвого циклу, на якому воно знаходиться [266, с. 191].

Від якості інформаційно-аналітичного забезпечення прямо залежить якість управління економічною безпекою підприємства. Тому підсистема управління спрямована на більш глибоке дослідження та аналіз інтегрального показника економічної безпеки з метою формування напрямів управлінського впливу на ключові ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки підприємства.

Метою управлінської інформації на даному етапі є забезпечення інтегрованої системи звітності, котра дає кожному рівню управління необхідну інформацію в потрібний час. На основі опрацьованих наукових джерел [26; 28; 232] сформульовано базові критерії підготовки інформаційного масиву:

- повнота та релевантність – інформація для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки отримується з багатьох джерел, до яких залучаються різні структурні підрозділи підприємства. Тому для керівників головною проблемою є не брак, а надлишок інформації. Інформації повинно бути достатньо для аналізу, прийняття управлінського рішення, організації та контролю. При цьому потрібна певна універсальність – спроможність адаптуватись до стилю конкретного керівника без значних змін математичного забезпечення і реорганізації банку даних;
- якість – необхідно уникати помилок при підготовці інформації шляхом подвійної її перевірки. Обов'язково повинна бути задіяна система попереднього контролю;

- своєчасність – інформація повинна ґрунтуватись на поточних даних та бути доступною для користувачів до того моменту, поки вона для них має значення. Інформацію слід надавати тоді, коли її можна використати щонайкраще, оскільки отримана із запізненням інформація може вести до дій, що не відповідають новій ситуації;

- гнучкість – економічна безпека може розраховуватись за різні проміжки часу, коли відбуваються зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі організації, що вимагає швидкого реагування щодо коригування масиву даних;

- об'єктивність – необхідно мінімізувати вплив людського фактора на формування первинного масиву даних. Оскільки, коли дані доступні для користувача, то він, можливо, буде їх використовувати, незважаючи на їх доречність чи недоречність. Найкращий варіант – це чітка алгоритмізація, квантифікація (можливість кількісного вираження якісної інформації) та автоматизація збору інформації. Крім того, необхідно забезпечити інформаційну незалежність, рівноправність керівників різних рівнів;

- централізація – обов'язки зі збору інформації покладаються на вузьке коло посадових осіб, які несуть відповідальність перед одним керівником. Крім того, інформація має мати можливість агрегуватись за рівнями управління й давати змогу керівникам верхніх рівнів користуватись інформацією нижніх рівнів.

Також інформаційне забезпечення розрахунків рівня економічної безпеки має супроводжуватись створенням відповідного архіву, необхідного для прийняття управлінського рішення на підставі даних динамічних рядів. Останнє вимагає недопущення зміщення стосовно суті інформації в частині якісної та кількісної характеристики об'єкта дослідження.

Наступний блок операцій по аналітичній обробці інформації (включаючи її пошук, накопичення, зберігання, поширення та оцінку) дуже важливо здійснювати на основі системного підходу, що дозволяє розкрити комплексність об'єкта, багатогранність зв'язків і звести їх у єдину цілісну

систему. При системному підході визначаються основні цілі системи, досягненню яких повинні сприяти вихідні дані та одержана у наступному блоці результативна компонента потоку обробленої інформації.

Блок забезпечення використання вже безпосередньо обробленого масиву вхідної інформації для прийняття управлінських рішень відрізняється складністю. Причому спостерігається тенденція ускладнення взаємозв'язків в інформаційному потоці. Одночасно відбувається систематичне зростання обсягів інформації, її надмірності при інформаційній недостатності для прийняття оптимальних управлінських рішень. Інформація щодо забезпечення економічної безпеки підприємства досить неоднорідна. Усе це ускладнює її використання в управлінні економічною безпекою.

На більшості машинобудівних підприємств інформація, яка використовується менеджерами для забезпечення економічної безпеки, постачають внутрішні джерела. Створюється спеціалізована аналітична група, або служба економічної безпеки підприємства, до складу функціональних обов'язків якої повністю або частково включається інформаційне забезпечення [54, с. 304].

Для оцінки стану безпеки підприємства необхідно проаналізувати головні фактори, які прямо або опосередковано можуть вплинути на його діяльність (основні тенденції в економіці в цілому, та галузевому розрізі, загальний економічний стан підприємства, що досліджується, стан і перспективи розвитку основних конкурентів, можливість посилення або послаблення конкурентної боротьби, стан інвестиційного клімату, співвідношення пропозиції і попиту, стан платежів і взаєморозрахунків, стан ліквідності, прибутковості та рентабельності підприємства, враховуючи його потенційні можливості, інтелектуально-кадрове забезпечення тощо). Процедурний алгоритм функціонування системи моніторингу економічної безпеки машинобудівного підприємства представлено на рис. 4.17.

Запропонований алгоритм функціонування ефективної системи моніторингу економічної безпеки визначає притаманні їй функції та властивості.

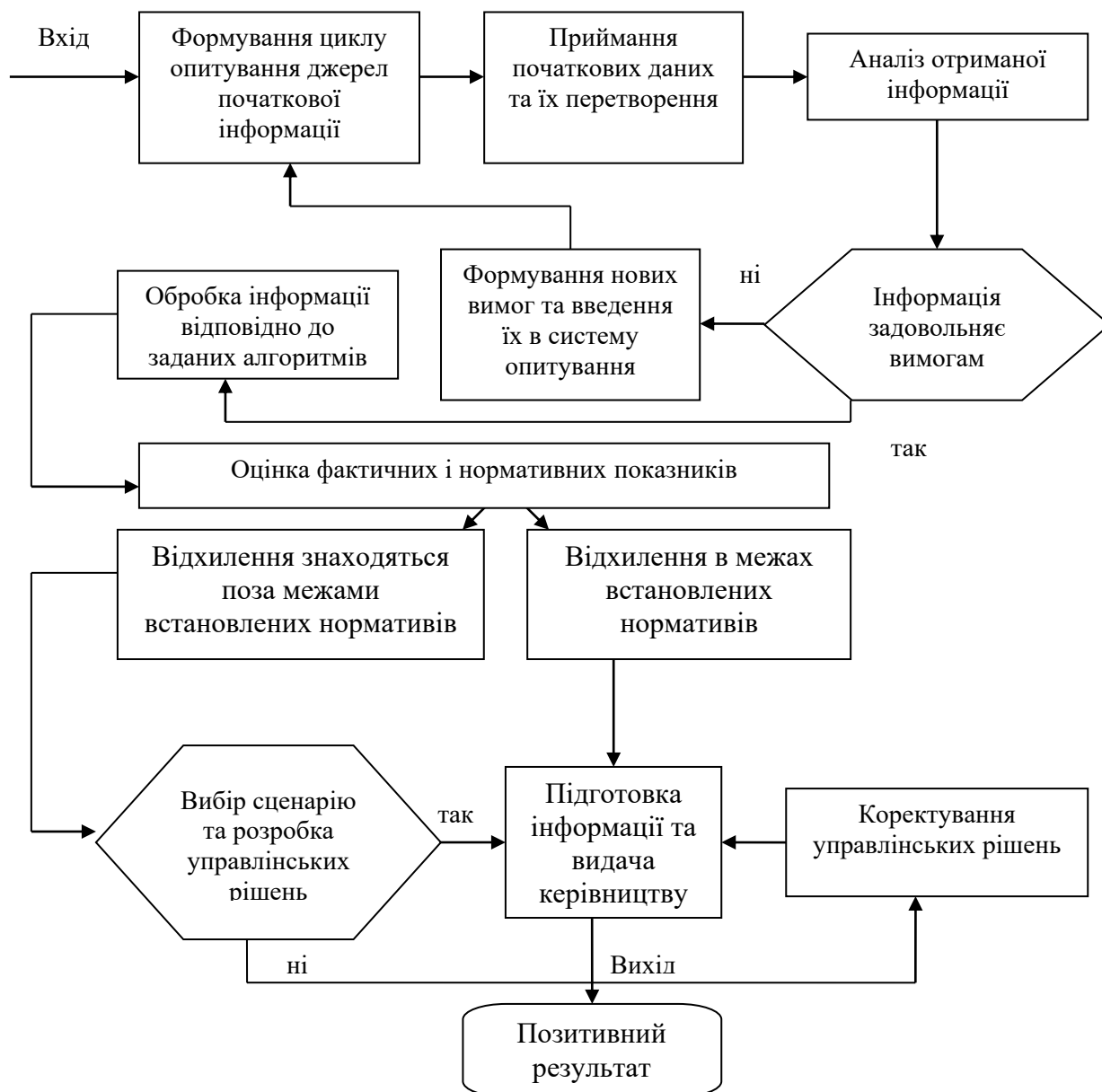

Рис. 4.17. Процедурний алгоритм функціонування ефективної системи моніторингу економічної безпеки підприємства

Примітка: побудовано на основі результатів попередніх досліджень.

Основною перевагою ефективної системи моніторингу на підприємстві є можливість отримання інформації, недоступної в рамках традиційної статистичної і фінансової звітності. У зв'язку з цим, основна сфера практичного

застосування моніторингу – це управління, а точніше інформаційне обслуговування управління в різних областях діяльності і, в першу чергу, в управлінні економічною безпекою підприємства.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що для прийняття рішень, щодо питань забезпечення економічної безпеки підприємства, інформаційний банк даних має формуватись і наповнюватись не тільки тактичною інформацією, безпосередньо пов'язаною діяльністю підприємства на даному етапі, а й включати в себе ті її аспекти, які стосуються його стратегічного розвитку та підвищенню конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Загалом, слід відмітити, що ефективність функціонування системи моніторингу забезпечення економічної безпеки підприємства значною мірою залежить від засобів аналітичного дослідження, що використовуються. Вся множина небезпечно-ризикових ситуацій, у яких може перебувати підприємство, характеризується тим, що способи отримання кількісної та якісної їх характеристик базується на певній множині методів обробки вихідної інформації. До найбільш вживаних відносять загальновідомі методи моделювання, методи експертного опитування та евристичні методи.

Кінцевою метою створення ефективної системи моніторингу забезпечення економічної безпеки є побудова множини безпечних станів, їх економічна оцінка, визначення кінцевого стану, а також синтез управління, який повинен перевести систему в цей стан. При наявності різного роду відхилень за будь-яким фактором безпечного стану можна досягнути шляхом розв'язання задачі вирівнювання, яка належить до задач регулювання. У цьому випадку можливі два варіанти управління: повернення фактора до еталонного стану з метою подальшого функціонування за заданою раніше програмою; побудова нового програмного управління, яке за деякий час приведе систему у визначених рамках у безпечний стан.

Кількість факторів, що розглядаються, може бути визначена в процесі ранжування їх за ступенем впливу на стан економічної безпеки із врахуванням

їх керованості та вартості управління ними. Формування множини чинників, які розглядаються при визначенні станів системи, повинно здійснюватися, виходячи з економічних можливостей системи і з врахуванням вартості керованості фактора і управління із запізненням. Таким чином, можна отримати множину факторів, важливість яких, з точки зору забезпечення економічної безпеки, вище певного рівня, який визначається економічними можливостями системи [175, с. 221].

Як частина загальної системи управління підприємством обліковий компонент економічної безпеки набуває властивостей інформаційної системи стратегічного типу, в якій поряд з внутрішніми процесами інформаційного обміну враховуються параметри зовнішнього середовища [230, с. 54].

Основним обліковим механізмом дослідження стану економічної безпеки підприємства є аудит. Тривалий час розуміння аудиту інформаційної безпеки в наукових джерелах ототожнювалося тільки з безпекою інформації, що значно звужувало її сутність. Саме тому з низки питань, присвячених розгляду проблеми інформаційної безпеки підприємств, найбільш вивченими та дослідженими її аспектами є безпека інформації, яка забезпечується системою контролінгу [285] або аудиту [105].

За твердженням С. В. Івахненкова [105, с. 32] аудит безпеки дозволяє перевірити, наскільки добре захищена інформаційна система підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Регулярний аудит дозволяє підтримувати систему інформаційної безпеки на належному рівні, вчасно виявляти потенційні проблеми, контролювати дотримання правил і норм політики безпеки на підприємстві.

Тестування на проникнення – є одним з видів аудиту інформаційної безпеки, що дозволяє виявити зовнішні загрози, до яких схильні Інтернетресурси підприємства. В ході аудиту проводять комплексне обстеження серверів, підключених до мережі Інтернет, виявляють уразливі місця і помилки конфігурації при використанні яких можна проникнути на

сервер ззовні й отримати несанкціонований доступ до критичної інформації порушити її цілісність і доступність.

Можна виділити такі основні види аудиту інформаційної безпеки:

- експертний аудит безпеки, в процесі якого виявляють недоліки в системі заходів захисту інформації на основі наявного досвіду експертів, що беруть участь в процедурі обстеження;
- оцінка відповідності рекомендаціям Міжнародних стандартів;
- інструментальний аналіз захищеності аналізованих систем, спрямований на виявлення і усунення недоліків програмно-апаратного забезпечення системи;
- комплексний аудит, що включає всі вище наведені форми обстежень.

Кожний із видів аудиту проводиться окремо або в комплексі, залежно від тих завдань, які необхідно вирішити підприємству. Об'єкт аудиту може виступати аналізована система компанії в цілому та і її окремі сегменти, в яких проводиться обробка інформації [105, с. 36].

Таким чином, аудит інформаційної безпеки – це системний процес здобуття неупереджених високоякісних і кількісних оцінок поточного стану корпоративної інформаційної системи в узгодженні з певними аспектами інформаційної безпеки підприємства. Результати його проведення дозволяють створити кращу за ефективністю і витратами систему захисту корпоративної інформації, адекватну поточним завданням і цілям бізнесу.

Висновки до розділу 4

У даному розділі представлено науково-методичні та методологічні аспекти побудови ефективної системи економічної безпеки підприємства, формування організаційно-економічного механізму її забезпечення та упровадження системи моніторингу її середовища. Результати дослідження можна сформулювати у такій послідовності:

1. Обґрунтовано концептуальний базис та розроблено структурно-компонентну модель формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства, яка включає п'ять важливих складових: цільову, теоретико-методологічну, функціонально-забезпечуючу, критеріально-оцінювальну, результативну, кожна з яких забезпечує виконання певних функцій та операцій з метою прийняття дієвих управлінських рішень з ключовим спрямуванням – вжиття превентивних заходів, покликаних попередити дестабілізуючий вплив негативних факторів. Представлена модель враховує можливі ситуаційні фактори та визначає вектори управлінського впливу на ключові її підсистеми забезпечення з метою попередження дестабілізуючих явищ та процесів, або локалізації їх наслідків з мінімально можливими втратами для підприємства та органічно вписується в контур діючої його системи управління.

Основне призначення системи забезпечення економічної безпеки підприємства полягає у створенні й реалізації умов для ефективного використання усіх наявних ресурсів, що сприятиме високому рівню безпеки машинобудівного підприємства.

2. У контексті формування системи забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства визначено етапи і межі розвитку небезпечних явищ і процесів, які безпосередньо загрожують безпечному стану суб'єкта господарювання. Систематизувавши дослідження стосовно існуючих загроз для підприємства, запропоновано наступний ланцюг розвитку деструктивних явищ: загроза – потенційна небезпека – системна небезпека та представлено методичні рекомендації щодо забезпечення ефективності функціонування запропонованої системи в розрізі визначених напрямів розвитку підприємства, основних ресурсозабезпечуючих складових та зон безпеки. В залежності від того, який характер носить деструктивний чинник відповідно до сформованої піраміди дестабілізації і яким буде його вплив на діяльність підприємства, обґрунтовано систему заходів для посилення економічної безпеки та підвищення її рівня.

3. З огляду на обґрунтування використання ситуаційного підходу до забезпечення економічної безпеки підприємства, на наш погляд, доцільно створити окремий структурний підрозділ або тимчасову робочу групу (в залежності від масштабу діяльності досліджуваного підприємства, його розміру, організаційно-правової форми), зокрема, матричну структуру адаптивного типу, до якої залучити провідних фахівців різних підрозділів, які контролюють забезпеченість та ефективне використання того чи іншого ресурсу в рамках ідентифікованих складових економічної безпеки підприємства. Такий підхід дозволить поліпшити взаємодію між службами та ефективно реалізувати комплекс заходів щодо забезпечення та управління економічною безпекою підприємства.

4. Удосконалено організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства, структурна модель якого включає організаційно-аналітичне та ресурсне забезпечення, в межах яких реалізуються певні функції та напрями забезпечення економічної безпеки підприємства у розрізі чотирьох ключових його блоків: організаційного, економічного, стратегічного та тактичного. Запропонований механізм, на відміну від існуючих, має властивість до постійної модифікації за допомогою використання певного комплексу методів управління на усіх етапах і є адаптивним до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Його функціонування забезпечує розпізнавання загроз, прогнозування їхніх наслідків, визначення методів локалізації та систематизування інформації у загальну систему управління, де або приймаються оперативні рішення щодо усунення загроз, або коригуються стратегічні цілі підприємства. Результат активізації даного механізму оцінюється економічним ефектом та виділяється у вартісному виразі. Позитивним висновком для оцінки його застосування є отримання високих кінцевих економічних результатів розвитку підприємства.

5. У процесі дослідження акцентовано увагу на процес моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки з врахуванням ключових її екзогенних та ендогенних складових. Дотримання відповідних умов

функціонування кожної із них у структурі моніторингу дозволить оперативно відстежувати тенденції зміни досліджуваних факторів, своєчасно визначати динаміку змін потреб зовнішнього середовища машинобудівних підприємств, оцінити поведінку конкурентів та своєчасно вжити заходів щодо забезпечення відповідного рівня їх економічної безпеки.

6. На основі запропонованої поетапної схеми моніторингу економічної безпеки проведено діагностування її стану для досліджуваних машинобудівних підприємств, визначено її інтегральний показник та рівні безпеки. Результати проведених досліджень засвідчили, що лише одне підприємство із десяти досліджуваних, має високий рівень розвитку економічної безпеки за усіма трьома ресурсозабезпечуючими складовими. По три досліджуваних підприємства розмістилися відповідно у квадрантах з середнім та нижче середнього рівнем. Також три підприємства можемо бачити у квадранті, де рівень економічної безпеки є вище середнього. Такі результати свідчать про значні відмінності у рівні розвитку системи економічної безпеки досліджуваних підприємств, що обумовлено такими чинниками впливу як: обмеженість ресурсів, відсутність чітких концепцій щодо забезпечення системи економічної безпеки, низькою часткою інноваційної продукції, низькими показниками обсягів виробництва та реалізації продукції, відсутністю дієвих заходів щодо реалізації стратегії ефективного економічного розвитку підприємств.

7. Слід відмітити, що функціональне призначення системи моніторингу забезпечення економічної безпеки підприємства полягає у тому, що вона надає суб'єкту управління інформацію не тільки для вибору тієї або іншої альтернативи із вже наявного набору, а дозволяє розробляти нові управлінські альтернативи, тобто формувати набір, а потім за виникнення певної ситуації обирати одну із розроблених управлінських альтернатив для забезпечення безпечного розвитку підприємства.

Основні результати дослідження за розділом 4 відображено здобувачем у таких наукових працях: [163; 169; 175; 179; 181; 182; 191; 193; 194; 200].

РОЗДІЛ 5

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

5.1. Особливості інноваційної політики та використання інноваційного потенціалу як чинника безпечності функціонування підприємства на сучасному етапі розвитку

Рівень забезпечення економічної безпеки підприємства визначається ефективністю інноваційної діяльності, яка полягає в конкретній спроможності створювати інновації, що зберігають відповідну кількість праці, часу, матеріально-технічних ресурсів, коштів у розрахунку на одиницю всіх необхідних і передбачених корисних ефектів продуктів, послуг, предметів споживання, котрі створюють комфортні умови життя людей, нові правила соціальних відносин.

Багаторічна практика розвитку економіки провідних країн світу показала, що лише ринкові механізми не спроможні забезпечити очікуваний ефект. Без активної регулюючої ролі держави не може бути ефективною, соціально орієнтованою ринковою економікою. Тому нема жодної країни з високо розвинутою економікою, де держава знаходилася б осторонь від регулювання та стимулювання ключових соціально-економічних, у т. ч. інноваційних процесів.

Створення сприятливих умов для розвитку інноваційних процесів – насамперед турбота державних органів влади. Чітко сформована державна інноваційна політика забезпечує стабільний соціально-економічний розвиток економіки держави. Податкова та митна системи, забезпечення законодавством добросовісної конкуренції, охорони і захисту прав на інтелектуальну власність створюють у всіх учасників інноваційного процесу – науковців і винахідників,

виробників та інвесторів – високу мотивацію до прискорення використання результатів наукових досліджень і розробок [41, с. 260].

Проголосивши інноваційний шлях розвитку економіки, Україна послідовно рухається у цьому напрямі. Створення необхідної законодавчої та нормативно-правової бази провадження інноваційної діяльності є свідченням системного підходу до забезпечення реалізації задекларованих цілей. Разом із тим проблем у інноваційного розвитку як національної економіки, так і її окремих регіонів, галузей, підприємств залишається немало, і розв'язати їх без участі держави неможливо. В умовах становлення ринкових відносин однією з головних передумов інноваційної діяльності будь-якої з галузей національної економіки є її фінансова підтримка зі сторони держави або бізнесових структур. Держава може використовувати різні форми забезпечення активізації інноваційної діяльності. Показовим щодо цього є досвід економічно розвинених країн у даній сфері. Зокрема США та Велика Британія підтримують інноваційну діяльність за рахунок низького рівня оподаткування корпорацій. У Німеччині, Іспанії та Італії низькі ставки базових податків доповнені спеціальними системами заохочування ризикових проектів [66, с. 273].

Своєрідним індикатором інноваційно-технологічного розвитку економіки є її галузева структура, а аналіз динаміки структурних зрушень дає можливість визначити основні параметри та траєкторію руху економічної системи. Структурні перекоси, характерні для радянської економіки (в тому числі такі, як надмірне виробництво продукції групи «А», значна питома вага галузей важкої промисловості, недостатній розвиток галузей, орієнтованих на кінцевого споживача, зокрема легкої і харчової промисловості), з лібералізацією економіки і переходом до використання механізму ринкового регулювання в Україні, не зменшилися, а навпаки, з кожним роком дедалі поглиблюються.

Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України [129], стаття 54 якої гарантує громадянам свободу наукової, технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. У цій самій статті визначено, що держава

сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Національне інноваційне законодавство (інколи дублюючи окремі статті) включає норми Конституції України, Господарського кодексу, Закону України «Про інноваційну діяльність», Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні», Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», Закону України «Про інвестиційну діяльність», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [96-102] та інших нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, передбачають форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

Так, для прикладу, в Україні 0,5 % ВВП з бюджету направляється на розвиток фундаментальних наукових досліджень, в той час, як Японія вводить законні обмеження, відповідно до якого не менше 3% доходу з бюджету повинно направлятися на розвиток досліджень [86, с. 56].

Згідно чинного законодавства України основними принципами інноваційної політики в державі є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;

- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;

- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;

- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;

- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;

- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Об'єктами інноваційної діяльності в Україні є:

- інноваційні програми і проекти;

- нові знання та інтелектуальні продукти;

- виробниче обладнання та процеси;

- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;

- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки;

- товарна продукція;

- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

До суб'єктів механізму формування і реалізації інноваційної політики належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності, Міжвідомча комісія забезпечення інноваційного розвитку, органи місцевого самоврядування в частині організації інноваційної політики, суб'єкти інноваційної діяльності, суб'єкти національної інноваційної інфраструктури.

Державне регулювання інноваційної діяльності в Україні здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;

- формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих

інноваційних програм;

- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є:

- кошти Державного бюджету України;
- кошти місцевих бюджетів;
- власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Серед великої кількості нормативно-правових актів, що стосуються розвитку інноваційної діяльності, загалом є чималий пакет документів, який стосується інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. Так, пожвавлення виробництва автомобілів було спричинене прийняттям Закону України «Про стимулювання виробництва автомобілів в Україні», згідно з яким підприємство, в яке інвестовано 150 млн. дол. США, звільнялося від сплати ПДВ, податку на прибуток та сплати мита при ввезенні комплектуючих з-за кордону.

Закон України «Про державну підтримку літакобудівної промисловості в Україні» з метою підвищити конкурентоспроможність авіаційної техніки вітчизняного виробництва, суттєво покращити фінансовий стан літакобудівних

підприємств, використати напрацьовані технології, модернізувати авіаційні підприємства, залучити інвестиції визнав літакобудування пріоритетною галуззю і звільнив на 5 років від сплати земельного податку, від сплати ввізного мита за ввезення всіх комплектуючих, що використовуються для розробки і виробництва нової авіаційної техніки, а продаж продукції, що була виготовлена за кошти держбюджету, оподатковується ПДВ за нульовою ставкою.

Вчасними і актуальними для сільськогосподарських машинобудівників стали прийняті Закони України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» та «Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків-підприємств тракторобудування та комбайнобудування», які передбачали пільгове оподаткування ПДВ операцій, спрямованих на НДДКР та виготовлення зразків нової техніки і обладнання для агропромислового комплексу, зменшення ставки на прибуток від обсягів експортованої продукції сільськогосподарського призначення, врегулювання особливостей сплати земельного податку.

Тривожна ситуація трапилася із прийняттям Закону України «Про заходи щодо державної підтримки суднобудівної галузі України», що був спрямований на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного суднобудування, зокрема малотоннажного, залучення іноземних інвестицій та поповнення оборотних коштів суднобудівних підприємств. Через два роки після прийняття Закону окремі його положення були призупинені, що вкрай негативно відбилося на іміджі України і відвернуло увагу інвесторів.

Дуже доречним для нашого часу стало впровадження Закону України «Про визнання бронетанкової галузі однією з пріоритетних у промисловості України та заходи щодо надання їй державної підтримки», підписання розпорядження Кабінетом Міністрів України «Про затвердження переліку та обсягів товарів, що ввозяться на митну територію України, відповідно до контрактів, укладених підприємствами концерну «Бронетехніка України» для виробництва броньованих бойових машин і комплектуючих виробів до них» на даний час.

Стимулювання конкуренції, обмеження монополій, боротьба з корупцією – основні суспільно-економічні умови поширення інновацій в українському суспільстві. Нормативною базою для сприяння конкуренції мають стати Закони України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист прав споживачів», інші законодавчі акти, які спрямовані на розвиток конкурентного підприємництва, створення передумов для демонополізації економіки та запобігання недобросовісній конкуренції, тощо [9, с. 104-107].

Сьогодні на вітчизняному підприємстві підприємницький підхід до інноваційного процесу не набув належного розвитку. У цьому процесі, в більшій мірі, мають місце імітації освоєння різноманітних нововведень. При цьому під інноваційним потенціалом розуміють здатність підприємства відтворювати чужі, але нові для українських підприємств ідеї, товари і технології, хоча доречним було б ініціювати власні інновації, створення нових цінностей [141, с. 45].

Узагальнюючи наукові дослідження [59; 68; 80; 141 та ін.] під інноваційним потенціалом підприємства пропонуємо розуміти всі його ресурси, котрі можна використати для інноваційних процесів: матеріальні, фінансові, інформаційні, технічні і кадрові. При цьому інноваційний потенціал персоналу зумовлений здатністю членів трудового колективу ефективно реалізувати як свої, так і чужі інноваційні ідеї та проекти.

Таким чином, інноваційний потенціал підприємства є одним з провідних чинників забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ефективність формування інноваційного потенціалу підприємства в розрізі основних його складових визначається особливостями використання окремих видів ресурсів впродовж усього життєвого циклу продукції, що створюється та реалізується на ринку. Так, на етапі зростання та зрілості велику роль відіграють матеріальні ресурси, оскільки вони безпосередньо обслуговують процес виробництва, а отже, забезпечують надходження прибутку. Трудові ресурси реалізуються у вигляді управлінських рішень, фінансові – займають позиції обслуговуючої ланки. Вони утворюють обігові

кошти, перебуваючи постійно в русі й забезпечуючи ефективне функціонування й розвиток підприємства.

На етапі спаду чи згортання діяльності посилюється роль фінансової складової, адже при здійсненні оцінки підприємства його ринкова вартість визначається саме в грошах. Цими формами ресурсів володіють усі підприємства, проте їхній успіх на ринку залежить насамперед не так від обсягу наявних ресурсів, як від раціонального управління ними. Тому важливу роль на даному етапі відіграє й людський фактор.

Попередньо проведені дослідження [166] дали змогу сформулювати наступну модель раціонального управління інноваційним потенціалом підприємства повинна включати ряд послідовних етапів (рис. 5.1).

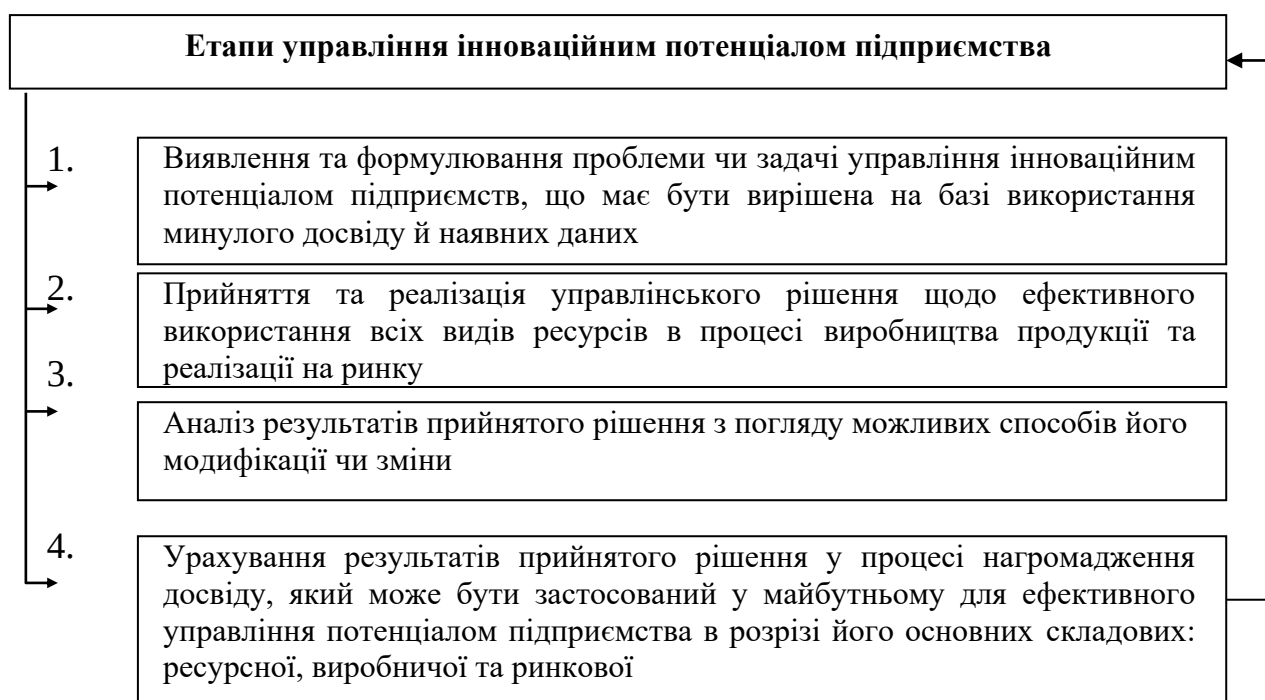

Рис. 5.1. Основні етапи управління інноваційним потенціалом підприємства у контексті посилення його економічної безпеки

Примітка: запропоновано автором [166].

Для максимальної реалізації власного інноваційного потенціалу підприємство повинно відповідати таким вимогам:

- наявність впорядкованої цілісності. Вона є результатом динамічної взаємодії окремих елементів підприємства (технічних, технологічних, економічних, соціальних, організаційних, зовнішніх, внутрішніх та інших). Це дає можливість реалізувати найважливішу ознаку цілісності: ціле є більшим, аніж проста сума елементів, воно має більшу ефективність і кращі якості;

- здатність до самоадаптації та стабілізації як у межах самого підприємства, так і у взаємодії із зовнішнім середовищем;

- здатність до самоорганізації, яка пов'язана не просто з пристосуванням до змін зовнішнього середовища, але із здатністю переборювати внутрішні проблеми та обмеження на якісно новій основі. Здатність до самоорганізації дає змогу й можливості для еволюції підприємства, перетворення його у більш стійку і життєздатну систему;

- здатність до інновацій (змін). У процесі розвитку будь-якої системи діє закон зниження віддачі будь-якого економічного явища, підтвердженням якого є зниження ефективності використання капіталу, виробничих фондів, зниження прибутків. Тому життєздатність системи обумовлюється її здатністю отримувати додаткову енергію із зовнішнього середовища. Це може бути залучення додаткового капіталу, нових учасників, зміна технологій та інше.

Враховуючи основні ознаки системного підходу модель управління потенціалом підприємства в контексті формування основних його складових (ресурсної, виробничої, ринкової) представлена на рис. 5.2 [166, с. 195].

Ресурсна складова інноваційного потенціалу підприємства виступає в ролі ресурсного забезпечення самого підприємства, стає комплексним процесом мобілізації, нагромадження, розподілу ресурсів в розрізі основних функцій управління: аналізування, планування, організації, мотивації, моніторингу та контролю, спрямованих на ефективне та раціональне використання ресурсів в процесі виробництва і зниження ризиків у діяльності підприємства.

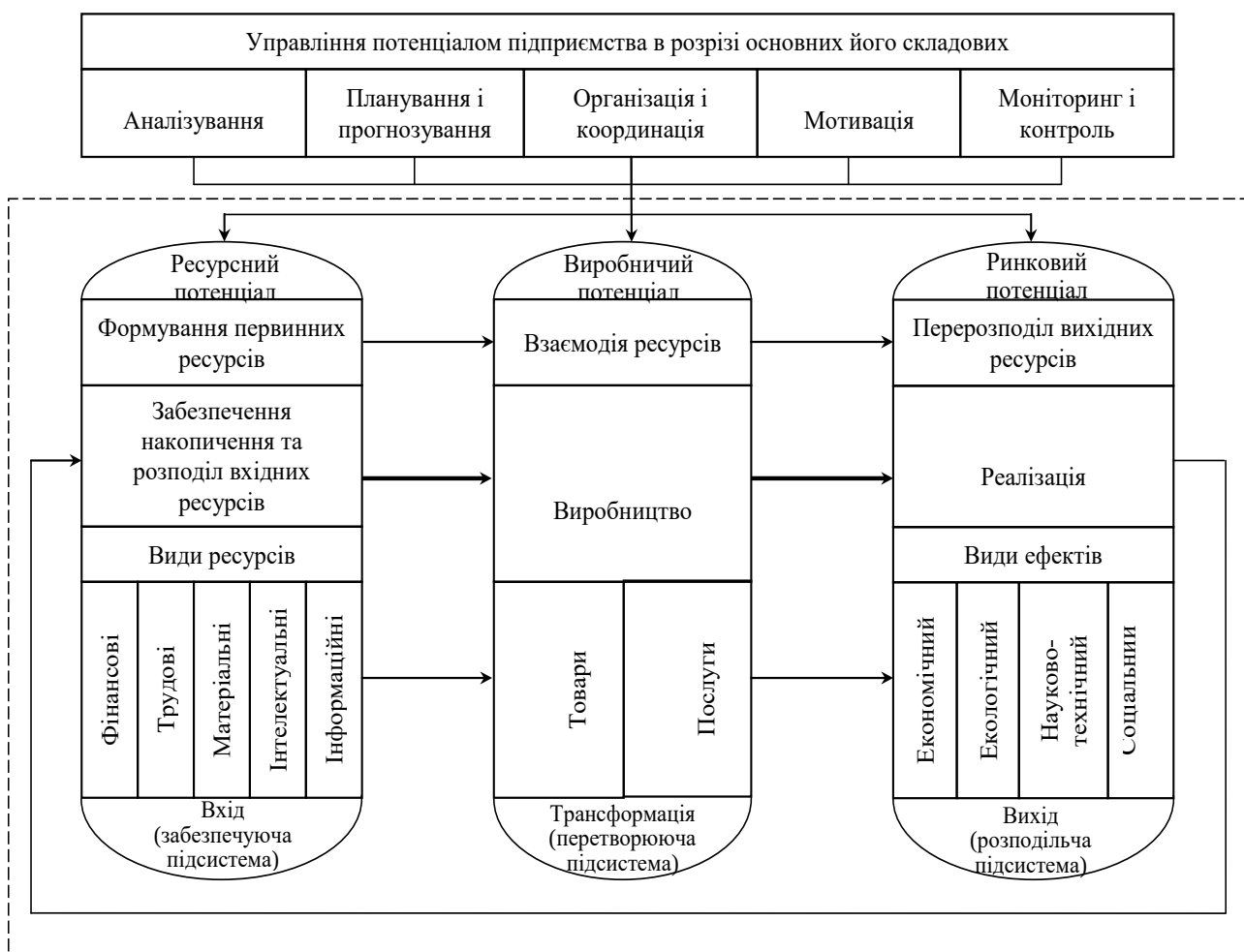

Рис. 5.2. Модель управління інноваційним потенціалом підприємства у контексті посилення його економічної безпеки

Примітка: запропоновано автором [166].

Елементами ресурсного потенціалу підприємства є такі види ресурсів: фінансові, трудові, матеріальні, інтелектуальні, інформаційні.

Усі джерела коштів, які використовуються для формування фінансових ресурсів, можна поділити на дві групи: власні й позикові.

Власні кошти формуються в момент створення підприємства, а також у процесі його діяльності і включають у себе: статутний капітал, утворений за рахунок установчих чи пайових внесків, випуску і розміщення акцій, бюджетного фінансування; додатковий капітал, утворений як перевищення надходження внесків чи сум коштів, отриманих від продажу акцій, а також у разі здійснення переоцінки матеріального майна підприємства; амортизаційні

відрахування на відтворення основних засобів і нематеріальних активів; нерозподілений прибуток підприємства, який може бути використаний для фінансування господарської діяльності.

Позикові кошти формуються в процесі діяльності підприємства і включають у себе: банківські довгострокові і короткострокові кредити, облігаційні і необлігаційні позики, товарні чи комерційні кредити та ін. Такі кошти залучаються у зв'язку з тим, що в підприємства періодично виникає потреба в додаткових коштах, які неможливо задовольнити за рахунок власних коштів.

Трудові ресурси, як правило, характеризують потенційну робочу силу підприємства як частину трудових ресурсів країни. В контексті використання терміну «трудові ресурси» використовуються такі поняття як робоча сила, кадри, людський фактор. Однією з найактуальніших проблем сучасного управління є активізація трудового потенціалу, який не можна обмежувати лише здатністю до фізичних дій. Вагоме значення мають розумова діяльність, знання, вміння, кваліфікація, демографічний та віковий склад працівників, їхнє ставлення до праці, трудова дисципліна, спроможність реалізовувати цілі та завдання підприємства.

Матеріальні ресурси – це сировина, матеріали, особливості їхнього використання, обробки, збагачення, утилізації. Це предмети праці, які в результаті їхнього використання із застосуванням інших видів ресурсів у процесі праці перетворюються на готову продукцію, здатну задовольняти потреби споживачів. У матеріаломістких галузях питома частка матеріальних ресурсів у собівартості продукції є значною. Тому раціональне їхнє використання є одним з резервів виробництва, а отже, і виробничого потенціалу підприємства.

Інтелектуальні ресурси – це частина потенціалу підприємства, яка дає економічну вигоду протягом тривалого періоду та має нематеріальну основу отримання доходів, до яких належать об'єкти промислової та інтелектуальної власності, а також інші ресурси нематеріального походження.

Інформаційні ресурси – це інформація, яка знаходиться у впорядкованому русі по заданих напрямках управління з фіксованими початковими, проміжними і кінцевими точками.

З огляду на сучасний стан економіки наявність ресурсної складової інноваційного потенціалу підприємства ще не свідчить про ефективність діяльності підприємства. Ефективна діяльність підприємства забезпечується в першу чергу за рахунок якості використання ресурсного потенціалу та формування виробничої складової потенціалу.

Серед усіх головних функціональних складових потенціалу, на наш погляд, варто виділити і більш детально розглянути виробничий потенціал підприємства, адже саме він займає провідне місце при визначенні можливостей підприємства до розвитку.

По-перше, з практичної сторони виробничий потенціал є величиною, що порівняно з іншими видами легше піддається кількісному та якісному оцінюванню; по-друге, саме виробничий потенціал є ключовою ланкою управління, на яку здійснюється вплив при реалізації стратегії і місії підприємства.

Ресурсний і ринковий (стратегічний) потенціали залежать від виробничого, оскільки без його реалізації ці види потенціалу реалізуватись не можуть. Виробничий потенціал за суттю є сукупністю наявних в економічного суб'єкта факторів виробництва, раціональне використання яких при оптимальному їхньому співвідношенні дає максимальний корисний ефект, що виражається у досягненні поставлених стратегічних цілей, задоволенні потреб споживачів при найбільш сприятливій взаємодії із зовнішнім та внутрішнім середовищем підприємства.

Саме таке визначення найбільш повно характеризує сутність поняття «виробничий потенціал» підприємства, оскільки, по-перше, враховує ресурсний і результатний підходи до трактування категорії; по-друге, вказує на те, що саме від розвитку продуктивних сил залежить можливість виживати в умовах конкуренції; по-третє, акцентується увага на виробництві, яке відповідає

вимогам сучасності, враховуючи, зокрема, екологічний, соціальний та інші фактори, пов'язані із внутрішнім і зовнішнім оточенням підприємства.

У процесі формування ринкової складової інноваційного потенціалу підприємства відбувається перерозподіл його ресурсів. Вихідними результатами є реалізована продукція на ринку, яка забезпечує виконання ключової мети підприємницької діяльності – отримання прибутку та прагнення до оптимізації прибутковості підприємства загалом. З цією метою підвищується рівень взаємодії між виробничим і маркетинговим потенціалами, управлінські дії спрямовуються на швидку реакцію на коливання попиту в умовах конкуренції.

Таким чином, забезпечення стійкого економічного розвитку промислових підприємств залежить від вибору ефективної стратегії формування й ефективного використання їх інноваційного потенціалу. Оцінка ефективності управління основними складовими потенціалу є складною й такою, що важко формалізується. Адже кожне підприємство – це складна система, якої важко спростити, не втративши при цьому її суттєвих характеристик.

Варто відзначити, що інноваційний розвиток окремої країни визначається насамперед діючими в ній пріоритетами, засобами їхнього досягнення, що вимірюються результатами й масштабами їхнього використання. При формуванні орієнтирів науково-технічного розвитку для створення перспективного виробничо-технологічного потенціалу значну роль відіграє державна науково-технічна політика, що розробляється в рамках стратегії національного й міжнаціонального розвитку (наприклад, Європейський Союз).

Державна науково-технічна політика в країнах із розвиненою економікою дає змогу формувати пріоритети і напрямки технологічного розвитку країни, у рамках яких промислові підприємства реалізують свої стратегії.

Активізація використання інноваційного фактора в Україні є однією з найбільш складних проблем найближчого майбутнього, оскільки для цього потрібно розв'язати низку серйозних проблем, серед яких неабияке значення

слід приділити питанню формування інноваційної політики в державі. Створення конкурентоспроможної національної економіки через опанування інноваційним розвитком передбачає, по-перше, формування інноваційно мислячої управлінської еліти; по-друге, зміцнення та ефективне використання науково-технічного потенціалу; по-третє, проведення з боку держави активної інноваційної політики [159, с. 142].

В контексті дослідження інституційного середовища для формування інноваційної платформи економічного розвитку сучасних суб'єктів господарювання та забезпечення їх економічної безпеки згідно Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» [100] ключовими пріоритетами є:

- 1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- 2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- 3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- 4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- 5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
- 6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;
- 7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Виходячи із зазначених пріоритетів бачимо, що основна увага зосереджується власне на техніко-технологічній складовій, що є основою інноваційно-технологічного розвитку сучасних суб'єктів господарювання.

В Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», [293] Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [294] та Законі України «Про основи національної безпеки України» [91] визначено утвердження інноваційної моделі розвитку України – одного з пріоритетних національних інтересів. Для реалізації цього пріоритету держава має стимулювати спрямування інвестиційних потоків в інноваційну сферу за визначеними середньо- та довгостроковими напрямками шляхом застосування економічних стимулів (державної допомоги) для інноваційно-активних підприємств. Організаційними формами елементів інноваційної інфраструктури, яка наразі формується в Україні, є інноваційні центри, наукові парки, центри трансферу технологій, технопарки, регіональні інноваційні кластери, інноваційні бізнес-інкубатори тощо. Одним з ключових елементів інноваційної інфраструктури є технологічні парки, які мають організаційно забезпечити виконання інноваційних проектів з виробничого впровадження наукоємних розробок у сфері високих технологій та промисловий випуск конкурентоспроможної на світовому ринку продукції.

Крім згаданих вище законодавчих документів, слід окремо відмітити й Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України [130], яка містить основні цілі, пріоритетні напрями та принципи державної науково-технічної політики, механізми прискореного інноваційного розвитку, орієнтири структурного формування науково-технологічного потенціалу та його ресурсного забезпечення. Вона визначає засади взаємовідносин між державою та суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності, які ґрунтуються на необхідності пріоритетної державної підтримки науки, технологій та інновацій як джерела економічного зростання, складника національної культури, освіти та сфери реалізації інтелектуального потенціалу громадян. Дія Концепції розрахована на період стабілізації економіки та досягнення нею постійного сталого розвитку.

Держава, як один із основних суб'єктів інноваційної діяльності, забезпечує впровадження інноваційних процесів у національну економіку та

встановлення досконалого правового регулювання відносин у цій сфері.

Зокрема, державне регулювання інноваційної діяльності, як передбачено Законом України «Про інноваційну діяльність» [98], здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального, місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Що стосується державної політики сприяння активізації інноваційній діяльності, то вона повинна включати комплекс заходів із прогнозування та планування, координації та регулювання, підтримки та стимулювання, які здатні забезпечити ефективну систему управління організацію та розвитком інноваційного підприємництва (рис. 5.3) [159, с. 144-145].

Таким чином, бачимо, що до державного прогнозування і планування в структурі управління інноваційною діяльністю належать:

- визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального та місцевого рівнів;
- планування видатків на формування й реалізацію державних, галузевих, регіональних та місцевих програм інноваційного розвитку;
- прогнозування розвитку окремих галузей економіки.

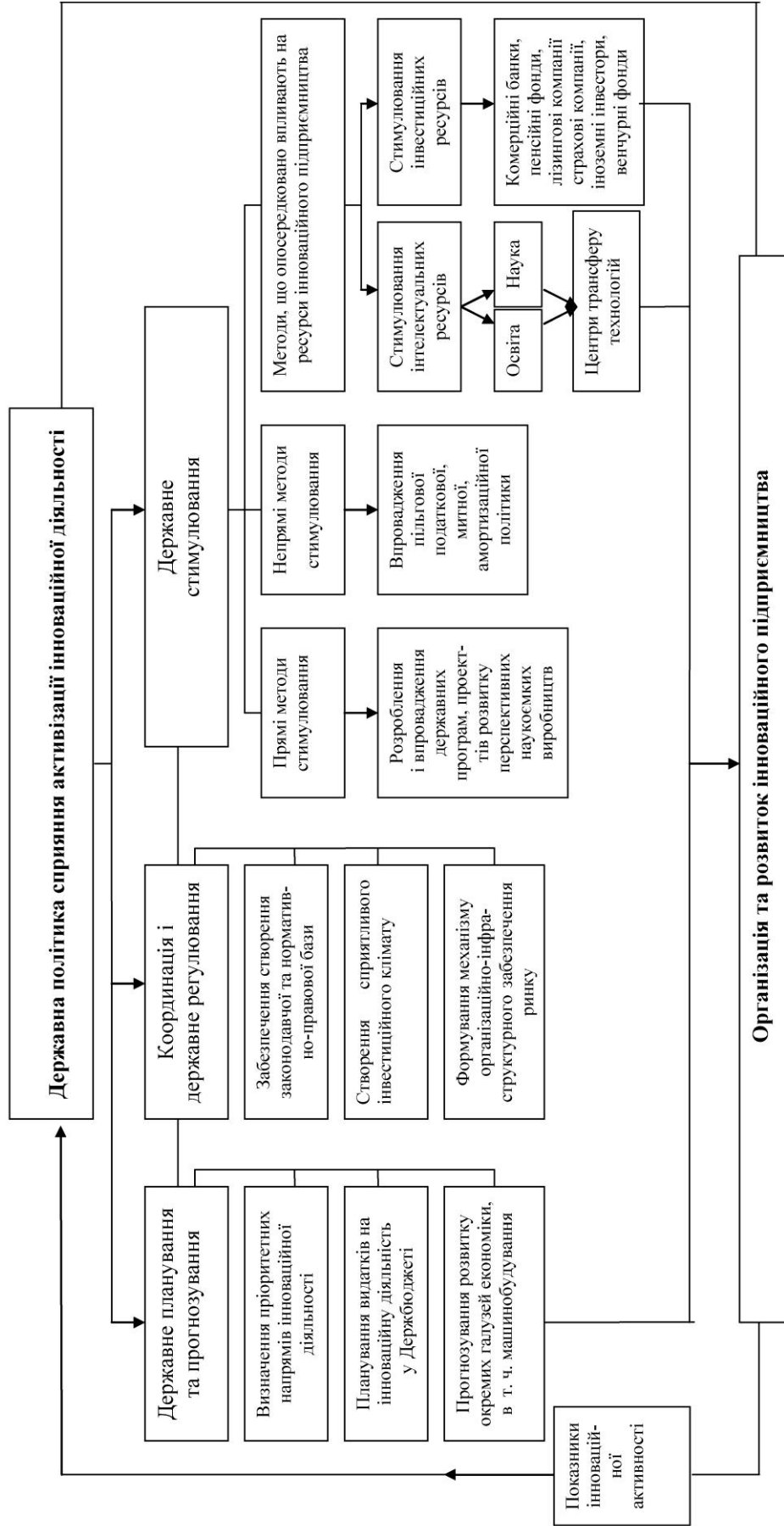

Рис. 5.3. Модель управління, державної підтримки та сприяння активізації інноваційної діяльності сучасних суб'єктів господарювання

Примітка: власна розробка автора.

Серед зазначених заходів особливої уваги, на нашу думку, заслуговують визначення та підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів.

Вважаємо, що з урахуванням особливостей перехідного періоду необхідно на перших етапах інноваційних реформ необхідно сконцентрувати зусилля для підтримки лише тих галузей економіки, які працюють у пріоритетних, із точки зору кон'юнктури ринку і забезпечення національних інтересів, напрямках. Визначення таких напрямів належить до особливих прерогатив держави. Адже без цього неможливо конкретизувати форми та методи їх фінансування та кредитування. Головним критерієм підтримки інноваційних процесів із боку держави має стати спроможність галузей виробляти високоякісні товари та послуги на базі сучасних вітчизняних і зарубіжних науково-технічних досягнень.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності є Державне агентство України з інвестицій та інновацій (Держінвестицій), діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. До основних завдань Держінвестицій належить: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційної діяльності та створення національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики, координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Ключовою проблемою державної інноваційної політики є формування та забезпечення реалізації її пріоритетів як головних та найважливіших напрямів системної діяльності.

Досвід розвинутих країн світу показує, що в період становлення інноваційної системи спостерігалось посилення впливу держави. Для української економіки було б корисним використання окремих елементів світового досвіду, зокрема політики «економічного поштовху» США, яка мала місце в 50-х роках XX ст. Провідна роль в розвитку інноваційної системи в

цей час належала державі, яка формувала пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, здійснювала заходи стимулювання науково-технічного розвитку, розробляла різноманітні програми підтримки інноваційної діяльності та інвестування інноваційної сфери. Стабілізація економіки США в 70-х рр. зумовила послаблення прямих форм державного регулювання призвела до посилення ринкових механізмів розподілу та перерозподілу ресурсів. Така політика була характерною також для Японії і Німеччини, а в 80-х роках здійснювалася в більшості розвинутих країн світу.

Протягом 1958–2000 років конгрес США прийняв 24 законодавчі акти, що визначили правове поле технологічного розвитку економіки країни. Зокрема, завдяки рішенням конгресу, в 1980 році у всіх федеральних лабораторіях були створені спеціальні офіси, що професійно займалися питаннями трансферу технологій, засновано Національний центр трансферу технологій, сформовані правові механізми взаємодії розробників, університетів, федеральних лабораторій, неприбуткових організацій і бізнесу в процесі патентування, ліцензування і комерціалізації результатів наукових досліджень. Федеральний акт трансферу технологій 1986 року прямо визначив, що трансфер технологій є обов'язком всіх вчених та інженерів у федеральних дослідницьких центрах. В 1992 році законом про трансфер технологій в малому бізнесі була введена спеціальна програма заохочення загальних проектів в області трансферу технологій за участю малого приватного бізнесу і федеральних дослідницьких структур міністерств оборони, енергетики, здоров'я. Сучасна науково-дослідна інфраструктура, підтримка держави через бюджетні інвестиції і адекватне законодавство, а також венчурний капітал є тими складовими, які визначають технологічну потужність економіки Сполучених Штатів.

Провідні країни світу проводять активну технологічну політику, першочерговим завданням якої є інноваційно-інвестиційний розвиток. Уряди цих країн надають податкові пільги та кредити на пільгових умовах,

здійснюють державне замовлення на інноваційну продукцію, цільове фінансування інноваційних розробок [109, с. 37].

Нажаль, в силу відомих причин, виникають об'єктивні перешкоди здійснення ефективної інноваційної діяльності, серед яких:

- слабкий розвиток інноваційної інфраструктури;
- недостатнє сприяння з боку держави (кредитні пільги, створення вільних економічних зон тощо);
- необґрунтованість механізму державного регулювання інноваційного процесу, централізація прийняття рішень про створення нових структур.

Розвиток інноваційної складової та основні процеси активізації інноваційної діяльності в контексті забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання проходять в розрізі трьох структурних рівнів: мікро-, мезо- і макроекономічного. Як відомо, макроекономічний – передбачає формування державної політики управління, підтримки та сприяння активізації інноваційної діяльності та розвитку інноваційного потенціалу як визначального чинника в напрямі забезпечення економічної безпеки; мікроекономічний рівень пов'язаний із функціонуванням окремих підприємств досліджуваної галузі – машинобудування та розробленням окремих інноваційних проектів. Вказані вище рівні пов'язує між собою мезорівень, який визначається особливостями регіонального регулювання інноваційної діяльності (в нашому випадку – Подільський регіон підприємств машинобудівної галузі, об'єктом дослідження якого обрано Тернопільську та Хмельницьку області).

Кожен структурний рівень визначає специфіку використання принципів та напрямів інноваційної політики. Фактично інноваційний процес фокусується на мікрорівні, тобто навколо підприємства, де здійснюється практична реалізація інновацій: випускається продукція та пропонується потенційному споживачеві, надсилається зворотній відгук від споживача, який стимулює пошук нових ефективних технологій, що сприяють підвищенню якості та

конкурентоспроможності новоствореної продукції. На даному рівні інноваційна складова визначається стратегічними планами розвитку підприємства, розробленими на основі максимального вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища, тобто конкурентів, ринків збуту та ресурсного забезпечення з огляду їх впливу на загальний рівень економічної безпеки підприємства.

Процес провайдингу інноваційної компоненти в контексті забезпечення економічної безпеки здійснюється на мезорівні. В контексті цього розвиток інноваційних процесів досліджуваної галузі повинен опиратися на наукове та інформаційно-консультаційне забезпечення, що сприятимуть інформуванню підприємства про виникнення нових наукових розробок в сфері його діяльності та можливостей їх комерціалізації. На даному етапі ключова роль відводиться посередницьким організаціям в інфраструктурі розвитку інноваційної діяльності, які сприятимуть встановленню тісної співпраці між наукою, освітою та виробництвом нової продукції.

Макроекономічний рівень розвитку інноваційних процесів та активізації інноваційної діяльності повинен забезпечувати виділення пріоритетних напрямів інноваційної політики та стимулювання усіх учасників інноваційного процесу через систему економічних стимулів за впровадження у виробництво нових розробок та досягнень. При цьому основними елементами інструментарію впливу є прямі, непрямі та опосередковані методи стимулювання.

Слід відмітити, що як будь-яка система, в тому числі й економічної безпеки, домінантою якої визначено розвиток інноваційної складової, повинна будуватися з врахуванням основних концептуальних положень та принципів, серед яких доцільно виділити наступні:

- наявності теоретичної бази, тобто фундаменту для побудови системи з врахуванням визначених цілей та напрямів, використання інструментарію (методів, важелів ресурсів та стимулів) для забезпечення інноваційної діяльності;

- системності, який означає, що систему забезпечення економічної безпеки слід розглядати як складну, динамічну й адаптивну систему, що складається із сукупності взаємопов'язаних підсистем та елементів, котрі виконують конкретні функції, спрямовані на досягнення головної мети, ключовою з яких обрано інноваційну складову, яка матеріалізує у собі ефективні результати усіх інших: фінансово-економічної, техніко-технологічної, інтелектуально-кадрової;

- комплексності, що передбачає взаємообумовлений та пропорційно взаємоузгоджений перелік етапів та напрямів активізації інноваційної діяльності як єдиного цілого в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства;

- максимального використання ресурсного потенціалу, тобто фінансових, матеріальних, інформаційних та трудових ресурсів для забезпечення розвитку інноваційної складової;

- раціоналізму, який полягає в тому, що інноваційна продукція має потрапити до рук того, хто бачить у ній користь та перспективу використання;

- забезпечення єдності стратегічного та поточного управління, оптимального співвідношення між регулюванням та самоуправлінням в контексті розвитку інноваційних процесів;

- економічності та ефективності тобто балансу інтересів між усіма учасниками ринкових відносин (винахідником, виробником, посередником, інвестором, споживачем і державою в цілому);

- орієнтації на задоволення потреб і запитів споживачів: для одержання успіху на ринку потрібно орієнтуватися на задоволення інтересів і потреб споживачів.

При аналізі основних складових економічної безпеки досліджуваних підприємств машинобудівної галузі бачимо, що в більшості із них низькі показники саме при отриманні результатів за техніко-технологічною складовою економічної безпеки. Така динаміка свідчить про потребу

негайного втручання в інноваційні процеси з метою їх активізації. Адже саме інновації в даному напрямі є джерелом оновлення матеріально-технічної бази та інтенсифікації нарощування випуску нових видів продукції.

В контексті зазначеного вище, більшість економістів вважають, що фундаментальною основою інноваційної діяльності є проведення наукових досліджень і проектно-конструкторських робіт. Адже основною в ефективному розвитку підприємства є саме його інноваційно-технологічна складова, оскільки якість та конкурентоспроможність продукції машинобудування є гарантом в отриманні прибутку підприємства та його ефективного розвитку.

Результати проведеного дослідження вказують на те, що зниження конкурентоспроможності досліджуваних підприємств галузі зумовлено надмірними витратами матеріальних та енергетичних ресурсів, що своєю чергою тягне за собою зниження частки витрат на оплату праці персоналу. Причиною є також низький технологічний рівень. У результаті цього високі фінансові витрати перекладаються на ціну виробленої продукції, що відповідно негативно позначається на результатах її реалізації, що в кінцевому етапі, як було доведено, відбивається на рівні економічної безпеки підприємства. Важливим моментом також є і той факт, що сучасне машинобудівне виробництво у порівнянні зі світовими аналогами надзвичайно витратне та неекономне, що веде до зростання ціни та собівартості кінцевого продукту.

Збереження подальшої орієнтації економіки України на ресурсовитратну модель розвитку, на нашу думку, може призвести вже в найближчому майбутньому до надзвичайних незворотних наслідків: в економічному плані Україна може перетворитися на сировинну базу розвинутих країн та виробника проміжної продукції, повністю втративши свій науково-технічний потенціал; з екологічної точки зору, Україна, скоріш за все, перетвориться на країну, в якій будуть зосереджені усі екологічно

найбрудніші виробництва Європи. Наведені песимістичні прогнози та фактичні дані дають підставу стверджувати, що актуальним питанням сьогодення є перехід України в цілому та галузі машинобудування зокрема до інноваційного шляху розвитку на базі ресурсозберігаючих технологій. Здійснення цього переходу вимагає, насамперед, детального дослідження пріоритетних напрямів та проблем впровадження інноваційних ресурсозберігаючих заходів в машинобудуванні України з метою подальшої розробки комплексних механізмів підвищення ресурсоефективності вітчизняного промислового виробництва.

Попередньо проведені дослідження у даному напрямі [169] показали, що формування ефективної політики щодо забезпечення економічної безпеки та визначення пріоритетних напрямків ресурсозбереження в сучасному українському машинобудуванні, мають ґрунтуватися на загальновизнаних пріоритетах промислової політики уряду, оскільки саме державна підтримка відіграє першорядну роль у впровадженні інноваційних ресурсозберігаючих заходів на місцях. Науково-технічний потенціал вітчизняного машинобудівного комплексу є достатньо високим, і нагальним завданням сьогодення є його збереження та примноження на базі впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій. У Концепції державної промислової політики України машинобудівний комплекс розглядається як основна ланка в індустріальній системі держави, якій належить особлива роль у розв'язанні соціальних проблем, утвердженні позицій України на міжнародному ринку, в широкомасштабному переоснащенні ключових галузей національної економіки на основі сучасної техніки та технологій, тобто впровадження моделі її інноваційно-технологічного розвитку.

Пріоритетними державними напрямками подальшого розвитку галузей машинобудування є переорієнтування виробництва на повніше задоволення потреб власної міжгалузевої кооперації, поліпшення економічних показників машин та устаткування, особливо щодо матеріало- та енергоспоживання та

екологізації виробництва, створення матеріально-технічних умов для широкого оновлення виробничого апарату на базі новітніх ресурсозберігаючих технологій тощо. В останніх урядових програмних документах проголошується необхідність державного сприяння розвитку наукоємних та високотехнологічних галузей машинобудівного комплексу, зокрема авіаційної промисловості (транспортних літаків); ракетно-космічного комплексу (ракетноносіїв), суднобудування; мікроелектроніки та радіоелектронної промисловості; верстатів і приладобудування; електротехнічної та оборонної підгалузей; важкого машинобудування (енергетичного обладнання); виробництва засобів зв'язку та телекомунікацій, що дасть можливість, використовуючи їх науково-технічний і кадровий потенціал, істотно змінити структуру виробництва, наблизити її до потреб ринку, збільшити обсяги експортної продукції і тим самим забезпечити посилення позицій України на світовому ринку.

Важливим завданням реструктуризації машинобудування і виходу його на світовий ринок на сучасному етапі повинно стати збільшення випуску виробів загальномашинобудівного призначення; створення в Україні сучасної конкурентоспроможної продукції автомобілебудування, орієнтованої на випуск основних типів автомобілів цивільного і військового призначення як для власних потреб, так і на експорт. З використанням світового досвіду і вітчизняних науково-технічних досягнень, у тому числі у сфері ресурсозбереження необхідно модернізувати всі основні процеси автомобілебудування, підвищити якісний рівень експлуатації та сервісного обслуговування автомобільного парку. Актуальним є також розширення науково-дослідних і проектно-конструкторських досліджень з розробки екологічно чистого транспорту. Крім того, має бути створено виробництво сучасних видів технологічного ресурсозберігаючого устаткування для комплексного оснащення переробної промисловості, що сприятиме істотному поліпшенню якості і асортименту продукції харчової і легкої промисловості,

забезпеченню комплексності переробки сільськогосподарської сировини, скороченню її втрат у процесі зберігання і транспортування, підвищенню культури обслуговування у сфері торгівлі і громадського харчування.

Практична реалізація зазначених державних напрямків інноваційного розвитку галузей машинобудування потребує визначення відповідних пріоритетів на мікроекономічному рівні, формування конкретних шляхів їх досягнення. В загальному вигляді можливості підвищення ресурсоефективності сучасного українського машинобудівного виробництва на мікрорівні, на наш погляд, можуть бути систематизовані за такими напрямками, як дослідно-конструкторські, технологічні та експлуатаційні.

В контексті формування стратегії економічної безпеки першочергове значення має забезпечення ефективності передпроектних досліджень та подальших конструкторських рішень у машинобудуванні, оскільки оптимальність конструкції (ступінь використання інноваційного потенціалу ресурсозбереження) нового виробу на 90 % визначає майбутні витрати підприємства на його виробництво, експлуатаційні характеристики для споживача та можливості подальшої утилізації продукту. В даний час пріоритетними напрямками ресурсозбереження у сфері дослідно-конструкторських розробок у машинобудуванні є:

- використання конструкційних матеріалів з високим ступенем утилізації, який забезпечує максимальне повторне застосування матеріалів або нейтралізацію їх з мінімальними витратами коштів і шкоди навколишньому природному середовищу;
- використання матеріалів і конструкцій, що дозволяють виключити при подальшій експлуатації машинобудівного устаткування мастила та мастилосистеми, скоротивши витрати на ці складові протягом терміну його служби;
- розробка конструкцій машинобудівних виробів, які характеризуються мінімальною матеріалоємністю за допомогою проведення уточнених

міцністних розрахунків, максимального використання неметалічних матеріалів (наприклад, заміна металевих і скляних деталей пластмасовими, які забезпечують прийнятний рівень якості виробу, зниження його ваги, економію матеріальних витрат і т.д.), спрощення конфігурації деталей з урахуванням оптимізації технології їх виготовлення, уніфікації деталей і вузлів, стандартизації кріпильних та інших деталей;

- використання автоматизованих комплексів проектування, які забезпечують зниження трудомісткості процесу виготовлення робочої документації (зокрема, архівування, виготовлення копій тощо).

Реалізація зазначених напрямків забезпечення ресурсно-економічної безпеки, на нашу думку, дозволяє істотно знизити рівень матеріальних витрат на виготовлення машинобудівного виробу в результаті зниження його матеріалоемності без погіршення якості, скоротити витрати на оплату праці конструкторів і час розробки конструкцій нових виробів; створює передумови для розробки і здійснення оптимальних технологічних процесів.

Важливою групою напрямків забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств у контексті забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку є технологічні, які реалізуються безпосередньо на різних стадіях виробництва виробу і містять:

- економію ресурсів при формоутворенні заготовок за рахунок: використання високоточних заготовок (які характеризуються мінімальними припусками на обробку й одержані за допомогою кокільного лиття, лиття за випалюваними моделями, за виплавленими моделями), застосування точних кувань (одержуваних методами холодного видавлювання, куванням у підкладкових штампах, горизонтально-кувальних машинах, гарячим штампуванням тощо), використання періодичного прокату;

- використання прогресивних методів контролю якості матеріалу заготовок при їх виробництві та чорновій обробці (капілярної та магнітопорошкової дефектоскопії, радіографічного й ультразвукового

контролю);

- виготовлення деталей із пластмаси за допомогою використання багатомісних прес-форм;
- використання композиційних матеріалів у процесі виготовлення виробу (зокрема, графітофторопласта);
- використання інструмента, що забезпечує підвищення енергоефективності різання на 10-12% (зокрема, використання інструмента зі спеціальними кутами заточення, що знижують сили різання при зніманні металу) і зменшення дефектного шару деталі;
- застосування технологій надшвидкісного різання, які забезпечують зниження енергетичних витрат на різання за рахунок підвищення швидкості різання;
- використання нових технологій зварювання залежно від конфігурації виробу (зварювання тертям, електронно-променеве, зварювання в середовищі інертних газів (аргон, вуглекислий газ тощо) та ін.);
- використання прогресивних методів покриття («сухої» гальваніки, фарбування в електростатичному полі та ін.);
- застосування прогресивних мастильно-охолоджувальних рідин при різанні металів, які забезпечують зменшення сил тертя;
- типізацію технологічних процесів (розбивку деталей за типами незалежно від габаритів з наступною обробкою їх на певному типі устаткування з використанням типового оснащення);
- використання універсально-складальних пристосувань, що дозволяють знизити витрати металу при здійсненні технологічного процесу;
- обробку деталей на оброблювальних центрах, які дозволяють скоротити допоміжний час на обробку, час на доставку деталей за допомогою концентрації операцій на одному оброблювальному верстаті;
- створення спеціалізованих ділянок виготовлення й обробки деталей визначеного виду, впровадження потокових ліній обробки;

- створення спеціалізованих ділянок за типами устаткування і здійснюваними операціями (наприклад, за термічним устаткуванням: створення ділянок з великими і маленькими печами з повним циклом термообробки з метою підвищення коефіцієнта використання площі печей).

Впровадження розглянутих технологічних напрямків інноваційного ресурсозбереження забезпечує максимальне скорочення кількості відходів, що утворюються при обробці, знижуючи матеріалоемність окремих деталей і виробу в цілому; зменшення витрат на саму обробку (трудових, енергетичних тощо); оптимальне використання наявного на підприємстві устаткування в часі і за потужністю; зниження браку і витрат на його відшкодування; раціональну організацію виробництва, яка дозволяє скоротити час обробки деталі і виготовлення кінцевого виробу.

Інноваційні підходи щодо забезпечення ресурсно-економічної безпеки в контексті ресурсозбереження в сфері експлуатації машинобудівної продукції передбачає реалізацію заходів, спрямованих на:

- використання нових мастильних матеріалів у процесі експлуатації виробу (зокрема синтетичних мастил, які дозволяють максимально подовжити їх експлуатаційний період);

- поліпшення моніторингу роботи машин і устаткування (моніторинг вібраційного стану машини, зносу основних деталей) за допомогою установки датчиків, приладів і систем спостереження за станом устаткування;

- впровадження елементів логістики (оптимізація руху заготівель, вузлів і готових виробів з метою мінімізації міжопераційних періодів, оптимізація транспортних потоків на підприємстві). Даний напрямок має вирішальне значення, оскільки сьогодні з 100% часу, протягом якого здійснюються операції, починаючи з пошуку вихідної сировини для виготовлення виробу і закінчуючи відвантаженням кінцевої продукції споживачеві, до 10 % часу займає власне операційний процес, інші 90 % припадають на очікування обробки і споживача;

- використання пакувальних матеріалів багаторазового застосування при оптовому продажі машинобудівної продукції (зворотної тари), а також пакувальних матеріалів, які легко утилізуються, для товарів, що реалізуються вроздріб (картон, перероблювані пластики тощо).

Зазначені напрямки інноваційного-технологічного розвитку в сфері експлуатації машинобудівної продукції сприяють оптимізації витрат як у виробника продукту, так і у його споживача. З одного боку, виробник знижує свої витрати на шефмонтаж, гарантійне обслуговування і ремонт своїх виробів у споживача, з іншого боку – споживач одержує надійно працюючу, ресурсоефективну продукцію, яка характеризується мінімальними витратами на її утримання та експлуатацію.

Таким чином, у виграші залишаються обидві сторони: споживач мінімізує свої витрати на придбання й експлуатацію машинобудівного виробу прийнятного рівня якості, а виробник підвищує свою репутацію в очах споживача, мінімізуючи свої виробничі витрати.

Проаналізовані нами дослідно-конструкторські, технологічні та експлуатаційні напрямки інноваційно-технологічного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки можуть бути реалізовані на конкретному машинобудівному підприємстві лише за умови економічної зацікавленості та впевненості його керівництва у високій ефективності впровадження інноваційних ресурсозберігаючих заходів [169, с. 116-120].

Проте, як свідчить практичний досвід вітчизняних підприємств, багато з них не мають позитивної мотивації щодо пріоритетності впровадження таких заходів. Це пов'язано, на наш погляд, насамперед, з низкою організаційно-економічних проблем, які, охоплюючи як мікро-, так і макроекономічний рівні, перешкоджають активізації інноваційних процесів в Україні. З'ясування причин та наслідків цих проблем надасть можливість розробити відповідні механізми економічного регулювання ресурсозбереження у контексті забезпечення економічної безпеки підприємств, формуючи зацікавленість господарчих суб'єктів у реалізації цих заходів.

5.2. Сенгуляритивність розвитку інноваційної компоненти та формування інфраструктури її підтримки в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств

Як відомо, розвиток будь-якого підприємства, галузі неможливий без формування інфраструктури підтримки, що складається з державних і недержавних організацій, завдяки якій в регіонах формується певне організаційно-економічне середовище для активізації інноваційної діяльності.

Для досягнення нового якісного рівня виробництва й забезпечення інноваційного розвитку кожному підприємству, галузі, регіону необхідно активно розробляти та використовувати механізми активізації інноваційної діяльності, що полягають у стимулюванні науково-дослідних розробок, залученні суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності, створенні системи установ інфраструктурного забезпечення й активізації інноваційної діяльності.

Законом України «Про інноваційну діяльність» [98] дана інфраструктура визначена як “сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, кредитні, освітні тощо)”.

Практичне значення інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності галузі полягає в тому, що воно сприяє виконанню всього комплексу управлінських робіт, який охоплює всі етапи від формування і розроблення інноваційних проектів до супроводження реалізації проектів після їх державної реєстрації.

Ефективність інноваційного процесу в країні значною мірою визначається тим, яким чином усі його суб'єкти взаємодіють між собою як елементи єдиної системи створення, примноження і використання знань та новітніх технологій.

Першою, головною складовою системи є уряд, який формує політику в сфері науки і технологій, створює підприємницьке середовище, сприятливе для конкуренції та інновацій, і забезпечує оптимальне поєднання людських, фінансових ресурсів та знань для їх продуктивного використання; другою – система науково-дослідних інститутів та університетів, що перетворюють знання в конкретні технології, прикладні розробки; третьою – підприємства реального сектору, які формують попит на інновації і технології та створюють конкурентоспроможну продукцію.

До їх основних завдань належать: формування банку даних щодо інноваційних пропозицій; формування банку даних потенційних виконавців інноваційних проектів; формування механізму фінансування інноваційних проектів різних категорій; створення методики робіт із формування, державної реєстрації й супроводу інноваційних проектів; створення системи інформаційної підтримки інфраструктури інноваційного розвитку; аналіз чинного законодавства й розроблення пропозицій щодо внесення законодавчих ініціатив; створення системи підготовки кадрів для реалізації інноваційного процесу; формування механізму сприяння просуванню інноваційних продуктів на внутрішньому й зовнішньому ринках; практична робота з формування, державної реєстрації інноваційних проектів.

За умови створення запропонованої інфраструктури, що сприятиме розвитку інноваційної діяльності галузі, головне завдання полягає у формуванні логічної мережі між усіма згаданими організаціями, яка стане фундаментом для функціонального симбіозу між елементами інфраструктури заради створення конкурентоспроможних виробництв нового типу та забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування.

Організаційно-економічний механізм формування інфраструктурного забезпечення розвитку інноваційної компоненти в контексті забезпечення економічної безпеки представлено на рис. 5.4.

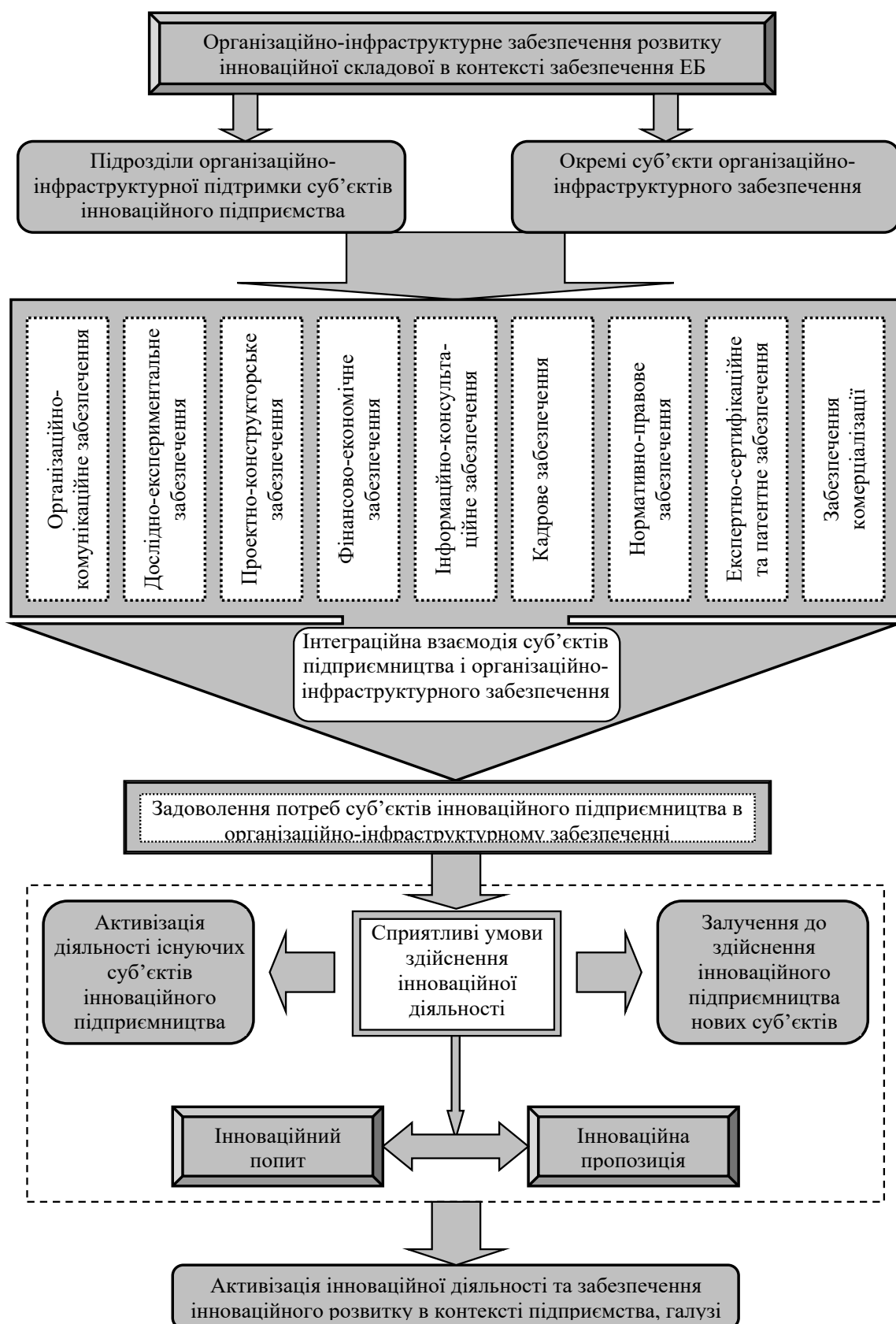

Рис. 5.4. Організаційно-економічний механізм інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності сучасних суб'єктів господарювання

Примітка: авторська розробка.

Даний механізм передбачає комплекс засобів забезпечення потреб вітчизняних підприємств машинобудівної галузі через взаємодію із суб'єктами, які надають організаційно-інфраструктурну підтримку з метою поєднання інноваційного попиту та інноваційної пропозиції в контексті активізації їх інноваційної діяльності.

Зміна умов виробництва, ускладнення суспільних потреб і необхідність підвищення конкурентоспроможності нововведень вимагають пошуку нових форм інноваційної діяльності. До теперішнього часу склалися дві групи прогресивних форм інноваційної діяльності, що забезпечують інтеграцію науки і виробництва.

Перша група цих організацій показала свою ефективність, отримала певне поширення і вимагає лише подальшого вдосконалення своєї діяльності. До неї належать: науково-виробничі об'єднання (НВО); міжгалузеві науково-технічні комплекси (МНТК); інженерні центри; тимчасові науково-технічні колективи; спеціалізовані впроваджувальні організації; регіональні наукові центри.

Друга група організацій пов'язана з розвитком ринкових відносин, що призвели до виникнення принципово нових організаційних форм підтримки інноваційної діяльності, до яких можна віднести: технопарки, технополіси, науково-промислові комплекси різних видів, підприємницькі асоціації, міжфірмові стратегічні альянси, фінансово-промислові групи (ФПГ). Багато з цих організаційних форм знаходяться на стадії становлення, розвитку та економічного експерименту. Відсутнє чітке визначення їх ролі і місця у системі наукового обслуговування, не уточнені їх права і обов'язки. Проте на основі досвіду окремих галузей і організацій можна визначити форми зв'язку науки і виробництва, які на етапі переходу до ринкових відносин представляються більш доцільними [187, с. 140].

Задля здійснення інноваційних процесів на підприємствах машинобудування потрібно залучати значні фінансові ресурси. А у зв'язку з

ситуацією, яка складається у галузі, одиниці суб'єктів господарювання можуть дозволити собі встановлення нового обладнання за власний кошт.

Для забезпечення належного фінансування пріоритетних напрямів наукових розробок необхідно поповнити джерела фінансування спеціалізованими цільовими, венчурними фондами [50, с. 86].

Як відомо, венчурні фірми функціонують, в основному, на стадіях розробки нового продукту і технології. Вони починають цікавитися ринковими перспективами інновації ще на стадії НДДКР, але, як правило, не займаються виробництвом або організацією виробництва продукції, а передають готову розробку великим компаніям. Проведені дослідження у даному напрямі вказують на те, що наразі у світі спостерігається активне зростання пропозиції венчурного капіталу, особливо у секторі новітніх технологій. Це, зокрема, свідчить про те, що заходи державної підтримки венчурного фінансування виявилися досить дієвими [188, с. 83].

Як показали проведені у даному напрямі власні дослідження [161; 165; 167; 187; 188], вітчизняні підприємства машинобудівної галузі не володіють достатнім економічним потенціалом для проведення інноваційної політики самостійно. Отже, для подолання ризиків та суперечностей в інноваційній діяльності доцільним вважаємо запровадження нових джерел фінансування за рахунок спеціалізованих цільових венчурних фондів, механізм застосування яких ефективно функціонує за кордоном.

Залучення венчурного капіталу, як способу цільового інвестування в інноваційні розробки, може стати каталізатором інноваційно-технологічного розвитку вітчизняних підприємств, у тому числі і в галузі машинобудування.

Як відомо, внутрішній венчур – це зазвичай тимчасова цільова структура, створена в межах кількох підприємств для розробки і доведення інновації до стадії комерційного використання. Структура діє за аналогією до малої інноваційної фірми і наділена високим рівнем самостійності у вирішенні юридичних, фінансових і кадрових питань [50, с. 88].

Становлення венчурного бізнесу в Україні перебуває на стадії початкового розвитку та має вагомі перспективи. Адже створення венчурних фірм дозволить сформувати внутрішньофірмові та внутрішньокорпоративні ринки. Ведення внутрішньої венчурної діяльності дає підприємству можливість експериментувати з новими технологіями в умовах масового виробництва, відкриває широкі перспективи, які проявляються у перебудові та переорієнтації виробничого процесу відповідно до вимог, які ставить ринок.

Створення венчурних фірм припускає наявність наступних компонентів:

- ідеї інновації – нового виробу, технології;
- суспільної потреби та підприємця, готового на основі запропонованої ідеї організувати нову фірму;
- ризикового капіталу для фінансування.

Специфіка ризикового підприємництва характеризується тим, що кошти надаються на безповоротній, безпроцентній основі, не потрібно й звичайного при кредитуванні забезпечення. Передані в розпорядження венчурній фірмі ресурси не підлягають вилученню протягом усього терміну дії договору.

Величина прибутку визначається різницею між курсовою вартістю частки акцій фірми-новатора, яка належить ризиковому інвесторові, та сумою вкладених ним у проект коштів. Ця частка обговорюється в укладеному контракті й може сягати до 80%. По суті, фінансова установа стає співвласником фірми-новатора, а надані кошти – внеском до статутного фонду підприємства, частиною власних коштів останнього.

Отже, венчурному капіталу властива подвійна природа: з одного боку, це ризик і спроба виграти на нових досягненнях, а з іншого – прагнення не втратити, а наростити капітал.

Маючи свою частку в спільній справі, венчурний капіталіст розділить і ризик, а якщо ж компанія досягне успіху, частина прибутків дістанеться йому. З огляду на високу ризикованість, він, як правило, виявить цікавість до справи тільки тоді, коли побачить для себе шанс отримати високу віддачу від своїх інвестицій. У подібних випадках 80% річних або більше – далеко не рідкість.

Для порівняння: власники звичайних акцій з набагато меншим ступенем ризику отримують річний дохід в розмірі лише 10-15 %. Якщо ж казати про банки, які б теж могли позичити гроші, то вони візьмуть участь у справі тільки за мінімального ризику, отже, дохід буде набагато меншим від того, що чекає венчурний капіталіст.

Логіка тут проста: чим більший ризик, тим вище очікуваний дохід. Тому назва «венчурний капітал», тобто «ризиковий капітал», найбільшою мірою відповідає суті справи. Венчурні фонди й компанії живуть за формулою – високий ризик (high risk) – високі технології (high tech) – високий рівень життя (high life).

Слід зазначити також ряд макроекономічних результатів від організації ризикового бізнесу. Насамперед, прокладаючи шляхи в нових технологіях і продуктах, апробуючи їхню економічну ефективність, цей вид підприємництва фактично дає можливість знаходити нові напрямки й впливати на науково-технічний прогрес. Значущість ризикових підприємств і в тім, що вони стимулюють конкуренцію, підштовхуючи великі фірми до інноваційної активності.

Венчурний капітал має три фундаментальні складові, без яких існування даної економічної категорії не може бути взагалі. Це:

- ризикове середовище застосування;
- висока норма прибутковості;
- процес венчурного інвестування.

Важливо відзначити, що ці три складові не залежать від країни та підходу до оцінювання категорії «венчурний капітал» [187, с. 140-141].

На основі проведених власних досліджень даної проблеми [167; 187] спостерігаємо також певні негативні моменти у запровадженні венчурної форми інвестування інноваційної діяльності. Зокрема те, що для діяльності внутрішньої венчурної фірми, як відомо, застосовується переважно капітал підприємств, він і вважається найважливішим джерелом інвестицій. А, отже, підприємства, які перебувають у затяжній фінансовій кризі, не можуть

дозволити собі застосування даної схеми. Негативним є також фактор часу, оскільки криза виробничих можливостей підприємства вимагає вжиття негайних заходів без витрачання часу на дослідження та випробування обладнання. Тому для підприємств, результати аналізу діяльності яких досягають позначки «системна небезпека», а при розподілі підприємств за зонами відносяться до зони катастрофічного ризику, застосування заходу – введення внутрішньої венчурної фірми – є недоцільним.

Узагальнюючи дослідження щодо створення ринку інновацій нами визначено також й інші інноваційні форми ведення бізнесу в контексті формування інституційно-інфраструктурного середовища забезпечення розвитку та економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.

Фірми, що спеціалізуються на створенні нових або радикальних перетворень старих сегментів ринку, називають експлерентами. Вони займаються просуванням нововведень на ринок, працюють на етапі максимізації циклу винахідницької активності із самого початку випуску продукції. Невеликі за кількістю зайнятих працівників і майже безприбуткові. Сила експлерентів зумовлена впровадженням принципово нових інновацій, вони отримують вигоду із початкової присутності на ринку. Для зменшення ризику розробляють типові схеми фінансування на певний термін, за який фірма-експлерент повинна досягти успіху, якщо йому призначено бути. Капіталовкладення ділять на п'ять тимчасових відрізків з урахуванням двох правил:

- кожне нове вкладення здійснюється тільки у випадку, якщо попереднє себе виправдало. Це означає, що експлерент істотно просунувся в створенні або комерціалізації продукту;
- кожне нове вкладення більше попереднього й здійснюється на вигідніших для експлерента умовах.

На Заході інноваційну фірму, як правило, очолює інженер – автор технічної сторони проекту та менеджер, що має організаційний і комерційний досвід. Такий союз часто формується через скептичне відношення великих

компаній до ризикованих проектів. Не отримавши можливості реалізувати нововведення на своєму підприємстві, менеджер, захоплений новою ідеєю, залишає колишнє місце роботи. Потім намагається реалізувати ці ідеї як незалежний підприємець.

Фірми-експлеренти отримали назву «піонерські». Інноваційний бізнес не займається чистою наукою або винахідництвом, хоча науково-технічні розробки мають пріоритетне значення.

Фірми, що дотримуються принципу мінливої технології, належать до технологічно активних галузей. Це в основному електроніка, хімічна промисловість, фармацевтичні виробництва. Більшість галузей машинобудування належать до галузей із середньою технологічною активністю та середнім рівнем потреб в інноваціях.

Фірми-експлеренти, як і венчурні, невеликі за розміром. Перед фірмою-експлерентом (піонером) виникає проблема обсягу виробництва, коли приваблива для ринку новинка вже створена. Для цього фірма-експлерент укладає альянс із великою фірмою, тому що не може самостійно тиражувати нововведення, що зарекомендували себе. Зволікання з тиражуванням загрожує появою копій або аналогів. Союз із потужною фірмою (навіть за умови поглинання й підпорядкування) дозволяє домогтися вигідних умов і навіть збереження відомої автономії. Вибір такого партнера залежить від специфіки споживача [188, с. 83].

В організаційно-інфраструктурному середовищі забезпечення інноваційного розвитку та економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання вагоме місце займають також фірми-патієнти, які працюють на вузький сегмент ринку та задовольняють потреби, сформовані під дією моди, реклами та інших засобів (працюють для обмеженого кола споживачів). Вимоги до якості та обсягів продукції у цих фірмах пов'язані з проблемами завоювання ринків. Виникає необхідність ухвалювати рішення щодо проведення або припинення розроблень, про доцільність продажу і купівлі ліцензій і т.п. Ці фірми прибуткові. Свої дорогі та високоякісні товари вони адресують тим, кого

не влаштовує звичайна продукція. Вони прагнуть ухилитися від прямої конкуренції з провідними корпораціями. Такі фірми закликають не прямо боротись з провідними корпораціями, а вишукувати недоступні для них сфери діяльності. Водночас існує ймовірність ухвалення невірної рішення, що веде до кризи. У фірмах-патієнтах доцільна посада постійного інноваційного менеджера, покликаного гарантувати безпеку їх діяльності.

Поряд із зазначеними вище суб'єктами, у сфері великого стандартного бізнесу діють фірми-віоленти – фірми з «силовою» стратегією. Вони мають великий капітал, високий рівень освоєння технології. Віоленти займаються багатосерійним і масовим випуском продукції для широкого кола споживачів, що пред'являють «середні запити» до якості та цін, які задовольняються середнім рівнем. Віоленти працюють у «колі» максимуму випуску продукції. Їхня науково-технічна політика вимагає прийняття рішень про: терміни постановки продукції на виробництво (у тому числі про придбання ліцензій); зняття продукції з виробництва; інвестиції й розширення виробництва; заміну парку машин та устаткування. Як і фірми-патієнти, віоленти прибуткові, це є неодмінною умовою їх діяльності.

Середнім і малим бізнесом, орієнтованим на задоволення місцево-національних потреб, займаються фірми-комутанти. Вони забезпечують індивідуалізований підхід до клієнтів, але на основі пристосування, використання досягнень вже існуючих фірм-віолентів. Ці фірми задовольняють споживачів не за рахунок високої якості товару (як це у патієнта), а за рахунок індивідуалізації послуг. Інноваційний менеджер такої фірми повинен добре знати специфіку покупця товару, ситуації на ринку, точно, оперативно й вірогідно прогнозувати можливі кризи.

Дослідження показали, що в історії розвитку промисловості провідних країн світу значне місце посідають такі форми організації бізнесу з метою просування на ринок інновацій, як спін-офф- та спін-аут-компанії. Перші представляють собою фірми-нащадки, котрі виділяються з материнської компанії з метою самостійної розробки, освоєння і впровадження на ринок

нового продукту або технології. Фірми такого роду найчастіше створюються за допомогою перетворення підрозділу компанії у самостійну фірму. Обидві моделі організації спін-компаній засновані на акціонерному механізмі інвестування у створювану фірму. Компанія-засновник володіє контрольним пакетом акцій новоствореного підприємства та у разі його успішної роботи може або знову включити його до своєї структури, або вигідно продати. При цьому, фірма, організована за моделлю «спін-офф» виділяється зі складу підприємства (наукової організації) і перетворюється в афілійоване підприємство з втратою управлінського контролю материнської фірми над спін-офф-компанією. Спін-аут-компанії зберігають підконтрольність з боку материнської компанії (наукової організації) у частині фінансових і оперативних зв'язків. Перевагою створення таких компаній для вітчизняних підприємств є можливість підтримки діяльності спін-компаній на ранніх стадіях за допомогою прямої фінансової допомоги, надання на пільгових умовах приміщень та спеціального обладнання материнської компанії.

На останній стадії інноваційного циклу (комерціалізація нового продукту, ідеї) останнім часом у розвинених країнах все більш успішними представляються компанії, що мають мережеву структуру. Мережева (або оболонкова) фірма являє собою керуючу компанію, яка не володіє засобами виробництва, а лише координує роботу сторонніх підрядних фірм: одні фірми розробляють конструкцію і дизайн нових виробів, інші – виробляють їх компоненти, треті – організують збут, четверті – відповідають за кредитну політику, тобто різні функції бізнесу та можуть розташовуватися по всьому світу. Можна сказати, що це компанії, у яких частина бізнес-функцій передана на контрактній основі стороннім підрядникам (реалізуючи так званий аутсорсинг).

Ще однією цікавою, як на наш погляд, організаційною формою підтримки і активізації інноваційної діяльності є формування головною особливістю яких є те, що організаційні зв'язки будуються між юридично автономними, але взаємозалежними суб'єктами. Звичайно, взаємозалежність мереж фірм

насправді може приховувати досить сильну односторонню залежність, однак вплив тут здійснюється не через трудові контракти або контроль акцій, як у випадку ієрархічних організацій [188, с. 84-85].

Впровадження інноваційних процесів у виробництво здійснюється також через застосування кредитних механізмів. Використовуватись кредитні ресурси можуть у рамках лізингових угод. Лізинг стимулює основне виробництво шляхом забезпечення широкого доступу до використання найдосконалішої техніки. Саме Закон України «Про лізинг» [99] регулює ведення в нашій країні політики в даній сфері. Під лізингом розуміється договір, за яким лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на термін, не менший строку, за який амортизується 60 % вартості цього об'єкта, визначеної в день укладання договору.

Нині розвиток лізингу в Україні не набув перманентного характеру. Однак створення умов для широкого використання лізингових послуг сприяло б оновленню основних фондів вітчизняних підприємств і тим самим зростанню обсягів виробництва. Лізинг вважається одним із джерел зовнішніх інвестицій. У розвинених країнах світу саме йому відводять частку 30 % усіх інвестицій. Лізинг обладнання для виробництва світові економісти вважають ефективною політикою для оновлення технологічного рівня виробництва. Адже, не витрачаючи значних оборотних коштів, підприємство оновлює основні засоби відповідно до передових технологій. Важливим також є той момент, що сучасна економічна ситуація в Україні складається так, що на практиці простішим є застосування лізингу обладнання, аніж отримання кредиту на його купівлю. Окрім того, у деяких лізингових компаній лізингова угода дозволяє лізингоодержувачу відтермінувати початок платежів. З економічної точки зору, варто віддавати перевагу фінансовій формі лізингу з правом сублізингу, оскільки за таких умов лізингоотримувач після закінчення терміну лізингу одержує право власності на орендовані засоби та протягом поточної експлуатації має право надавати їх в оренду іншим підприємствам.

Отже, питання реалізації інституційних механізмів лізингу починає посідати прикладну площину, а саме переходить до здійснення господарської практики на підприємницькому рівні. Технологічне переоснащення підприємств є вкрай необхідним заходом для забезпечення ефективності функціонування та високого рівня їх економічної безпеки.

У трансфері інноваційної продукції в ринкових умовах особливу роль відіграє об'єднання промислового, банківського і торговельного капіталів у потужні структури, спроможні продукувати нову конкурентоспроможну продукцію.

Зазначаємо, що розгляд зовнішніх факторів як безпосередньо важливих інструментаріїв забезпечення ефективного функціонування системи економічної безпеки не є предметом нашого дослідження.

Слід зазначити, що хорошим прикладом для наслідування в інноваційній політиці нашої країни є досвід Японії, який реалізований у проекті «стартові гроші», що застосовується з метою інвестування держави у науково-технічну сферу. Відповідно до цього підходу держава здійснює фінансування інноваційного проекту на початку для того, щоб зацікавити підприємства. На пізніших стадіях проект повністю фінансується за рахунок бізнесових інвесторів без участі держави. За допомогою такої політики уряд допомагає підприємствам уникнути небажаних ризиків та досліджень.

Попередньо проведені дослідження показали, що Україна може здійснювати застосування такого проекту інтегровано – поєднуючи частково бюджетне фінансування з приватним капіталом та надання пільгових державних кредитів. Важливим позитивним моментом у даному напрямі було б надання урядових гарантій при реалізації інноваційних програм, відібраних на основі конкурсу.

Не менш корисним є також і американський досвід формування ефективної системи наукових досліджень, а саме – особливості створення та використання у США «Фонду цивільних досліджень та розвитку» (CRDF) шляхом застосування науки і технологій для економічного зростання через

розвиток міжнародного співробітництва, навчання, підприємництво та комерціалізацію технологій.

Державний фонд фундаментальних досліджень – це єдиний державний фонд, метою якого є підтримка інноваційної діяльності. Він належить до сфери управління Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації. Тому доцільно подумати про створення Державного фонду модернізації, Державного інвестиційно-інноваційного фонду виробництва. Важливим є також те, що підприємства самі повинні мати можливість шляхом купівлі акцій ставати так званими пайовиками запропонованих фондів.

Фінансування запропонованих фондів може здійснюватись за рахунок:

- вилучених у підприємств тіньових капіталів;
- коштів із приватизації державного майна;
- відрахувань від продажу незавершеного будівництва виробничого призначення;
- відсотків з прибутку від експорту сировинних продуктів первинної переробки;
- відрахувань від виручки з продажу майна державних підприємств [187, с. 140-141].

Попередньо проведені дослідження [177] вказують також на те, що інноваційним вектором розвитку національної економіки є створення індустріальних парків.

Як відомо, індустріальний парк (ІП) – це спеціально організована для розміщення нових виробництв територія, забезпечена енергоносіями, інфраструктурою, необхідними адміністративно-правовими умовами, керована спеціалізованою компанією.

Згідно закону України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 № 5018 [97], індустріальний парк – це визначена згідно з містобудівною документацією та земельним кадастром, облаштована відповідною інфраструктурою земельна ділянка, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового

виробництва, науково-дослідну діяльність та діяльність у сфері інформації та телекомунікацій на умовах, визначених даним Законом України та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку.

Індустріальним парком є промислова площадка, на якій ведуть свою діяльність кілька незалежних підприємств з однієї або різних галузей. Розмістивши свої виробництва на загальній території такі суб'єкти господарювання найчастіше пов'язані загальними ланцюжками створення доданої вартості і ділять спільну інфраструктуру парку та послуги надані громадською або приватною керуючою компанією.

Таким чином, індустріальний (промисловий) парк – це керований єдиним оператором (спеціалізованою компанією) комплекс об'єктів нерухомості, що складається із земельної ділянки (ділянок) з виробничими, адміністративними, складськими та іншими приміщеннями і спорудами, забезпечений енергоносіями, інженерною та транспортною інфраструктурою та адміністративно-правовими умовами для розміщення виробництв. Отже, поняття «індустріальний парк» і «промисловий парк» тотожні. Однак вони різні із поняттям «технопарк». Головна відмінність між індустріальними і технологічними парками полягає в тому, що перші створюють умови у вигляді забезпечення підприємств інфраструктурою для здійснення їх основної виробничої діяльності, а технопарки сприяють розробці і впровадженню нових технологій у виробництво. Тобто для технопарків обов'язковою є присутність науково-дослідної складової (НДІ, університети, наукові центри тощо).

Отже, індустріальний парк створюється з метою розвитку бізнесу, а технологічний парк – з метою розвитку нових технологій, проведення наукових досліджень, розробок, сприяння інноваційній діяльності. Слід зазначити, що обидва види забезпечують інноваційно-технологічний розвиток підприємств.

Механізм створення індустріального парку – як інструменту розвитку бізнесу, забезпечує збільшення клієнтської бази, розширення ринків, побудову і розвиток партнерства. Обов'язковими його ознаками є: земля (наявність дозволу на використання землі на певній території конкретного регіону;

спеціалізовані об'єкти капітального будівництва;- сучасна інженерна інфраструктура; наявність керуючої компанії; визначені юридичні умови (категорія землі, дозволи на використання землі та будівель, наявність погоджень зі службами з питань пожежної, екологічної безпеки, дотримання встановлених законодавством норм і вимог).

Таким чином, земельна ділянка з необхідним інженерно-технічним оснащенням значно скоротить інвестору «час до ринку» – з 2–3 років до 6–9 місяців. Тобто, індустриальні парки створять привабливий інвестиційний клімат для інвесторів, а підтримка з боку держави відіграє роль додаткового заохочувального стимулу для інвестицій.

Конкурентними ознаками створення індустриальних парків є: географічна близькість ринків збуту і трудових ресурсів; наявність фінансових партнерів; транспортна доступність, інтеграція декількох видів транспорту (авто, залізничний, авіа, водний транспорт); надлишкова забезпеченість енергетичними ресурсами; спрощений порядок проходження резидентами адміністративних та дозвільних процедур; близькість житлової і соціальної інфраструктури; можливість розширення та (або) диверсифікації виробництва; передові інженерні рішення тощо.

Основними суб'єктами зазначеної інноваційної структури є: ініціатор, керуюча компанія та учасники ІП.

Ініціатором створення індустриального парку є органи влади та місцевого самоврядування, юридичні чи фізичні особи, які надають землю, приймають рішення про створення ІП та розробляють концепцію бізнесу.

Керуюча компанія (девелопер) укладає договір з ініціатором про створення та функціонування індустриального парку. Вона бере на себе зобов'язання щодо облаштування ІП та управління об'єктами, що розміщені у його структурі, формує коло учасників проекту.

Учасниками є суб'єкти господарювання, які укладають угоду з ініціатором проекту створення індустриального парку та набувають право на

земельну ділянку. Вигоди від побудови та розвитку індустріального парку залежать від інвестицій кожного із учасників (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Умови та вигоди від інвестування кожного учасника проекту

Зацікавлена сторона	Потенційна вигода	Вид інвестицій
Уряд, Центральні Органи влади	Ріст інвестицій в економіку країни в цілому	«Правила гри», пільги та преференції, логістична інфраструктура, макроекономічна стабільність
Місцеві органи влади	Наповнення місцевих бюджетів, працевлаштування громадян регіону	Виділення земельних ділянок, преференції на місцевому рівні, «супроводження» та консультації інвесторів
Інвестори – керуючі компанії (девелопери) ІП	Орендна плата від резидентів парку, плата за послуги надані резидентам парку, розвиток та посилення бренду для девелоперських компаній	Фінансові інвестиції, інвестиції «часу», експерти-за та досвід
Інвестори – резиденти ІП	Доступ до нових ринків, клієнтів, кращий доступ до існуючих ринків завдяки логістичній інфраструктурі	Фінансові інвестиції, інвестиції «часу», експерти-за та досвід
Представники організацій щодо захисту навколиш- нього середовища	Винесення екологічно несприятливих виробництв за межі міст	Громадський контроль

Примітка: сформовано на основі власних досліджень.

Таким чином, бачимо, що потенційними учасниками індустріального парку можуть бути: інноваційні фонди, комерційні банки, страхові компанії, суб'єкти підприємницької діяльності, що надають юридичні послуги та послуги в галузі науково-технічної експертизи, менеджменту тощо. Прийняття

управлінського рішення інвесторами щодо укладання інвестиційного проекту по створенню індустріального парку залежить від наступних факторів: наявного інвестиційного потенціалу, сприятливого інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості регіону, де планується створювати ІП (рис. 5.5).

Зазначена законодавча та нормативно-правова база передбачає надання державної підтримки та створення у 2018–2020 роках низки індустріальних парків з підготовленою інженерною інфраструктурою. Механізм державної підтримки та умови розвитку індустріальних парків представлено в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Основні напрями державної підтримки індустріальних парків

Напрямок підтримки	Забезпечуючі умови
Звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ на імпортоване обладнання, устаткування та комплектуючі	Полегшує створення інфраструктури та сприятиме використанню нової техніки та технологій
Пільгові умови оподаткування, включно 50% оплати податку на прибуток	Нагромадження капіталу та його перерозподіл для розвитку ІП
Звільнення від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту	Стимулює створення інфраструктури ІП, зниження витрат
Надання території та інфраструктури (за рахунок місцевих та державного бюджетів)	Сприяє розвитку ІП, стимулює створення його інфраструктури, зниження витрат
Спрощення доступу до земельних ділянок промислового призначення та дозвільних процедур	Скорочує часові витрати, унеможлиблює бюрократичні та корупційні прояви
Цільове фінансування на безповоротній основі, пільгові кредити та ін. підтримка	Створення інфраструктури ІП, забезпечення розвитку промислового виробництва та бізнесу регіону

Примітка: сформовано на основі власних досліджень.

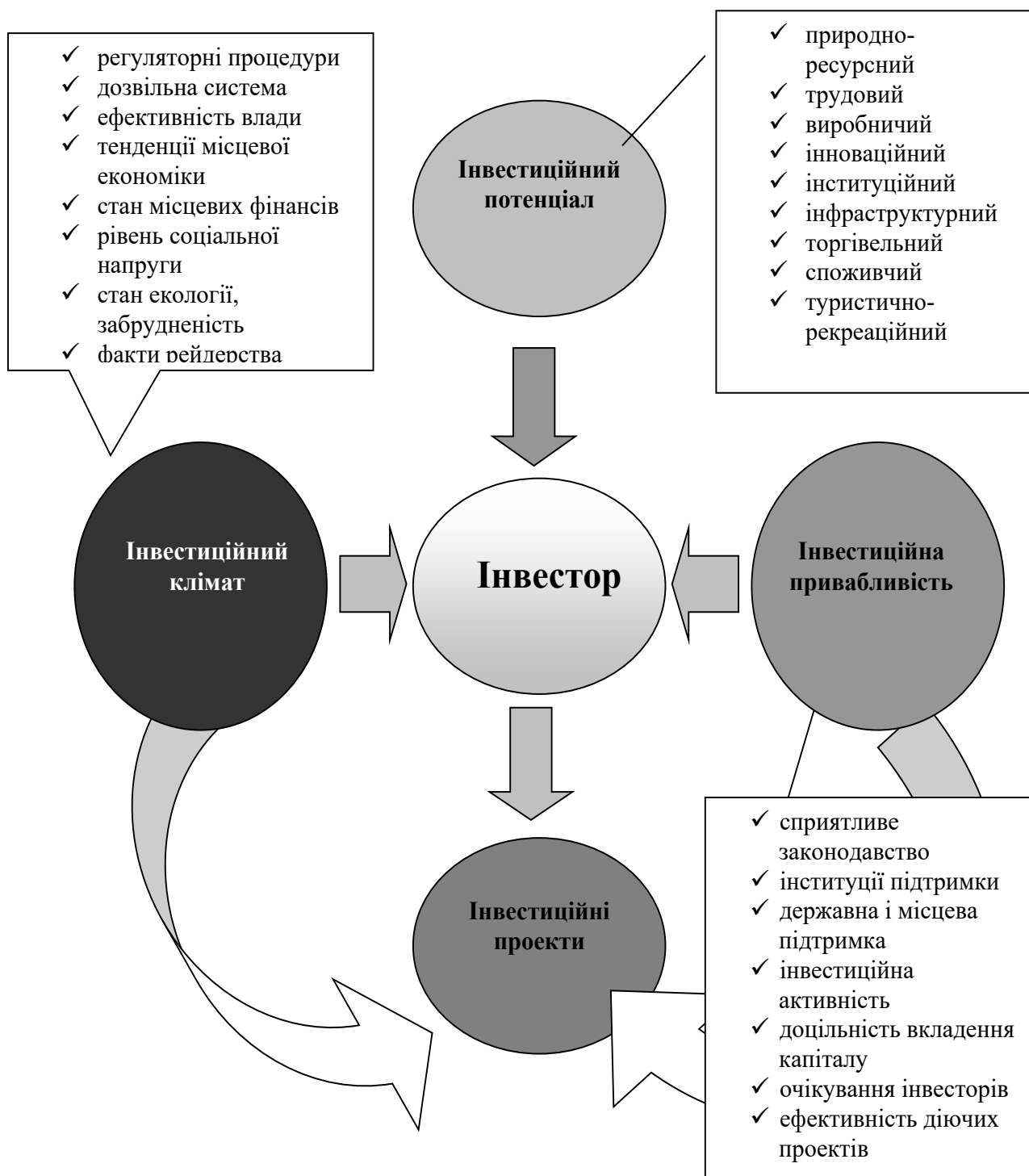

Рис. 5.5. Інституційне середовище та ефективність створення індустріального парку

Примітка: запропоновано автором [177].

Метою даного проекту є створення у різних регіонах України 10 пілотних індустріальних парків із сучасною інженерною та сервісною інфраструктурою на земельних ділянках розміром від 15 до 700 гектарів. Здійснення проекту

дозволить значно полегшити доступ інвесторів до ринку на обраних територіях. Також дозволить визначити основні необхідні інструменти, що можуть застосовуватися державою для підтримки найперспективніших галузей, та відпрацювати робочу схему планування, створення та управління індустріальними парками в Україні.

В рамках зазначеного проекту Держінвестпроект презентував результати вивчення інвестиційної привабливості регіонів. Згідно отриманих даних в першій п'ятірці – Харківська, Львівська, Дніпропетровська, Донецька області та місто Київ. Презентовані рейтинги та індекс базуються на результатах дослідження, яке проводили незалежні професійні організації, зокрема, Київський міжнародний інститут соціології та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій.

На сьогоднішній день в Україні вже створено й успішно функціонують перші п'ять індустріальних парків – «Долина», «Славута» і «Рясне-2», «Коростень» та «Центральний», призначені для будівництва нових високо-технологічних виробництв – у Львові, Хмельницькому, Івано-Франківську, Коростені та Кременчуці Полтавської області, які нещодавно були зареєстровані у єдиному реєстрі ІП.

Представлені індустріальні парки відповідають усім сучасним вимогам: мають вигідне територіальне розташування, забезпечені всією необхідною інфраструктурою і мають високий потенціал для реалізації інвестиційних проектів.

Як стверджують експерти, створення індустріальних парків в зазначених регіонах посилить їхню інвестиційну привабливість, пожвавить розвиток внутрішнього виробництва. Крім того, буде сприяти імпортозаміщенню, залученню інвестицій в реальний сектор економіки, створенню робочих місць, а також збільшить експортний потенціал країни. Відпрацьована схема в подальшому буде застосовуватися для розвитку інших індустріальних парків.

Проаналізувавши діяльність новостворених промислово-бізнесових структур, слід відмітити наступні їх переваги:

- нульова ставка мита на обладнання і комплектуючі до нього, які не виробляються в Україні, та ввозяться для облаштування індустріального парку;
- звільнення від пайової участі у розвитку інфраструктури населених пунктів, на території яких створено індустріальний парк;
- державна підтримка облаштування (підведення інженерно-транспортної інфраструктури) індустріального парку;
- прозора та проста процедура набуття прав власності на земельну ділянку в межах індустріального парку;
- час до ринку для учасників індустріального парку складає 6-9 місяців.

Слід зазначити також, що створення індустріальних парків є особливою формою аутсорсингу, для того, щоб підприємства, які беруть участь у проектах, могли за рахунок концентрації на свою основну діяльність отримати вигоду в конкурентній боротьбі, наприклад, використовуючи синергію та ефект масштабу в утриманні капіталомісткої інфраструктури, а також зменшенні певних ресурсів на необхідні послуги. Керуюча або девелоперська компанія переслідує мету, використовуючи позитивні фактори місця розташування парку, підвищити його привабливість і знизити свої додаткові витрати на його утримання (наприклад, розміщуючи нові виробництва).

Існуючі у світовій практиці моделі управління індустріальними парками можна розділити на три основні види:

1. Більшість індустріальних парків утримуються спеціалізованою управлінською компанією, яка надає підприємствам не тільки площі для розміщення їх виробництв, а й інфраструктуру і ряд послуг. Цей перелік послуг зазвичай включає управління індустріальним парком. Інфраструктурна керуюча компанія може одночасно бути і власником індустріального парку. Вона може бути як не пов'язано з якоюсь галуззю, так і дочірньою компанією головного інвестора, або спільним підприємством декількох компаній, що вирішили розмістити свої виробництва в даному парку. Надані нею послуги є частиною вільного ринку, якщо не передбачені інші правила в межах укладеного договору (наприклад, обов'язкове споживання резидентами певних послуг).

2. Окремі, найчастіше дрібні індустріальні парки, не підлягають управлінню спеціалізованою компанією, а фірми, які розмістили свої виробництва на єдиній території, самі надають всі необхідні послуги або залучають для цього компанії зі сторони.

3. У деяких індустріальних парках одна із компаній, які розмістила своє виробництво (основний інвестор, major user), виконує також функції керуючої компанії.

Окремі послуги, що надаються компанією, яку прийнято вважати керуючою, можуть відрізнятися в різних індустріальних парках, але типовими є наступні:

1. Забезпечення енергопостачання. Під енергією в даному контексті розуміється не тільки первинна енергія, тобто електрика і газ, а й інші її види, що поширюються по кабельних мережах і трубопроводах, зокрема: технічні гази (стиснуте повітря, кисень, азот, водень), вода (питна, технічна, обезсолена, охолоджуюча і спеціально підготовлена для певних виробництв) і холодоагенти (фреон, аміак). Особливу роль відіграє також виробництво пари, оскільки часто вона використовується в індустріальних парках не тільки для виробництва електроенергії та парового опалення, а й для виробничих потреб, що дозволяє підвищити ККД роботи ТЕЦ.

2. Кваліфікована утилізація відходів. До них відносяться часто крім побутового та виробничого сміття й отруйні відходи, які часто утилізуються в спеціальних печах. Виробничі стоки, Які при цьому виникають, найчастіше очищаються у власних очисних спорудах.

3. Управління та обслуговування будівель, споруд та обладнання всередині парку або Facility Management. Виходячи з особливого характеру закритої території індустріального парку, часто виникають вимоги, що виходять за рамки звичайного економічного, технічного та інфраструктурного Facility Management. Великі парки, наприклад, часто мають свою власну пожежну службу та охорону. У широкому розумінні до поняття Facility

Management можна також віднести утримання необхідної інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури.

4. Внутрішньопаркова логістика. До її функцій відноситься утримання складів для сировини, допоміжних матеріалів і енергоносіїв, а також для напівфабрикатів і готових виробів. Надходження товару і відправлення готової продукції вимагають створення спеціально обладнаних в'їздів та виїздів (наприклад, для обробки небезпечних вантажів та зважування автотранспорту). Багато індустріальних парків також мають розвинуту залізничну гілку або власний порт. Переміщення всередині парку здійснюється автомобільним транспортом керуючої компанії або внутрішньою залізницею.

Поряд з зазначеними позитивними моментами слід відмітити і певні сигнальні моменти (недоліки) у забезпеченні розвитку ІП в Україні, зокрема:

- загальнодержавна нестабільність;
- низька активність інвесторів;
- слабкі преференції для учасників індустріальних парків у порівнянні з іншими країнами.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладений матеріал бачимо, що на сьогоднішній день індустріальні парки як комплекси, що поєднують складські, виробничі, офісні та соціально-побутові приміщення, є досить популярними у світі. Саме їх можна вважати локомотивом розвитку національної економіки, інструментом розвитку вітчизняного промислового виробництва. Їх створення сприяє покращенню інвестиційного клімату, реалізації цілого ряду інноваційних можливостей та забезпечення здорового конкурентного середовища для ведення бізнесу.

Індустріальні парки сьогодні дають шанс провести серйозну технологічну революцію в державі та окремих регіонах, залучити сюди «розумні» інвестиції, які будуть спрямовані на технології та на модернізацію, відновити національного товаровиробника. Запропоновані концептуальні положення, сформовані умови функціонування та розвитку, визначені у процесі дослідження даного питання, враховані й Тернопільською ОДА у рамках

проекту «Створення індустріальних парків», зокрема при формуванні проекту індустріального парку «Чортків-smart».

Враховуючи той факт, що структура вітчизняної економіки дуже залежна від імпорту сировини, від кон'юнктури на зовнішніх ринках, що робить її вразливою і нестійкою, саме система індустріальних парків здатна прискорити залучення в країну іноземних інвестицій, на практиці реалізовувати програму імпортозаміщення та розвитку експортоорієнтованих підприємств.

У цілому, слід відмітити, що ідея індустріальних парків є досить перспективною та економічно вигідною як для підприємств, так і для держави. В Україні даний сегмент ринку перебуває на стадії становлення. Однак подальший розвиток бізнесу сформує постійний попит на послуги індустріальних парків з боку вітчизняних та іноземних компаній, які зацікавлені в інвестуванні і розвитку промислового виробництва. А він, своєю чергою, зажадає все більшої кількості професійно підготовлених виробничих майданчиків та індустріальних об'єктів. Саме тому майбутній динамічний розвиток ІІ зумовлюється об'єктивним розвитком ринку, оскільки зростаючий попит народжує пропозицію.

Загалом, слід відмітити, що враховуючи міжнародний досвід, з метою стимулювання інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у контексті забезпечення їх економічної безпеки та економічного розвитку, на рівні держави необхідно здійснити реалізацію ряду заходів за наступними напрямками:

- забезпечити створення дієвого механізму кредитування інновацій банківськими установами;
- вдосконалити нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності;
- організувати та сформувати науково-дослідну інфраструктуру, створити ефективний механізм концентрації науково-технічних ресурсів [169, с. 272].

В умовах інноваційно-технологічного розвитку підприємства слід згадати й інтелектуальну складову, яка набуває найбільш вагомої значущості, не тільки як ключова компонента його потенціалу, але й як чинник забезпечення його економічної безпеки.

У даному дослідженні розглядаємо підприємство машинобудівної галузі як складну систему, функціонування якої визначається в ефективній взаємодії ключових ресурсозабезпечуючих складових його розвитку. Тому значну увагу у даному контексті відводимо людському фактору, вважаючи, що ефективність комплексу дій та взаємовідносин персоналу впливає на виробничий потенціал та економічне зростання підприємства.

До визначеної інтегрованої інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки відносимо: менеджерів підприємства, службовців, виробничий персонал, тобто тих людей, які використовують свої знання та досвід для досягнення цілей підприємства. Саме ця складова визначає інтелектуальний і професійний склад кадрового забезпечення підприємства.

Багато вчених у своїх дослідженнях зазначають, що персонал підприємства є найбільш слабкою ланкою в системі економічної безпеки [143, с.138]. А, отже, для ефективного функціонування підприємства виникає нагальна потреба проведення необхідних заходів для зацікавлення кожного із працівників у результатах їх праці.

Забезпечення ефективності функціонування інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки дозволить запобігати загрозам, які проявляються у негативних впливах, пов'язаних із персоналом та його інтелектуальним і трудовим потенціалом.

У процесі авторських досліджень інтелектуально-кадрової складової забезпечення економічної безпеки [184; 185; 195; 197; 199], як уже зазначалось у розділі 1 даного дослідження доцільно деталізувати її на окремі компоненти, зокрема: духовну, психологічну, іміджеву безпеку, безпеку праці тощо. Проведене декомпонування та реалізація зазначених вище елементів інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки підприємства

дозволить забезпечити працівника необхідними життєвими благами, використати його творчий, інтелектуальний потенціал та виділити його як соціальну одиницю суспільства.

Адже бачимо, що використання старих методів управління персоналом пригнічує розвиток підприємств, не дозволяє у достатній мірі використовувати нові, прогресивні методи, які адаптовані до вимог сучасної економіки.

З метою ефективної реалізації власне кадрового потенціалу на підприємствах досліджуваної галузі рекомендуємо у складі запропонованої служби економічної безпеки створити робочу групу фахівців по роботі з персоналом, залучаючи до її складу психологів, соціологів та інших сучасних спеціалістів. Робота зазначеного підрозділу повинна бути побудована на основі багатокритеріального компетентісного підходу, до основних завдань працівників служби слід віднести:

- роботу з персоналом підприємства, яка спрямована на зростання ефективності діяльності всіх виробничих ланок;
- роботу, яка спрямована на зростання та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства;
- роботу в напрямі активізації інноваційно-технологічного розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємства.

Керівник зазначеної групи повинен володіти певним набором функціональних, когнітивних та особистісних компетенцій [199, с. 34].

Економічна спрямованість аналізованої компоненти опирається також на підвищення уваги до нематеріальних активів. Ідеться про такі активи підприємства, як професійні можливості, авторські права, інтелектуальна власність, патенти, ліцензії, бази, технології, а також навички та вміння працівників (знання, досвід, ноу-хау працівників, компетенції, організаційна культура, колективна позиція, партнерство). Такі засоби становлять ключові компетенції організації, які слід розуміти як вміння колективного навчання та

досягнення конкурентних переваг на ринку праці. Важливе місце у формуванні даного переліку відводиться гудвілу.

Як відомо, «гудвіл – це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, нових технологій тощо» [249]. З огляду на зазначене у Податковому кодексі України визначення, він виступає як інтелектуальною, так і майновою компонентою в контексті забезпечення інноваційного розвитку та гарантування економічної безпеки підприємства. Основні характеристики гудвілу такі:

- він невіддільний від підприємства і не може бути проданий окремо;
- є присутнім тільки за наявності надлишкових доходів;
- виступає у вигляді активу, що не амортизується.

Таким чином, гудвіл з однієї сторони є важливою складовою потенціалу інноваційного розвитку підприємства, а з іншої – інноваційною компонентою забезпечення його економічної безпеки. Крім того, він є одним із ключових чинників формування ринкової вартості та привабливості підприємства для інвесторів [197, с. 65].

Важливим аспектом використання інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки є також її гуманістична спрямованість. Вона набула популярності в діловій практиці та домінувала в економічній літературі в 90-х рр. XX ст. Згідно із цим поняттям співробітники є найважливішим і найціннішим активом організації. Людський фактор можна розглядати як джерело конкурентних переваг підприємства, де співробітники з їх знаннями, досвідом, компетенціями та інтелектуальними та психологічними ресурсами утворюють нематеріальні активи, що використовують на користь підприємства. Виходячи із цього, засадничими положеннями такого підходу є гуманістична орієнтація, заснована на таких положеннях:

- важливою є залежність між якістю людського капіталу та розвитком підприємства (підприємство має заохочувати та утримувати працівників);

- працівники залежно від ступеня задоволення своїх потреб (вимог, очікувань) взамін віддають у розпорядження підприємству свій індивідуальний інтелектуальний капітал (знання, компетенції, освіту, досвід, здоров'я);

- якщо підприємство знаходить компроміс між задоволенням працівників і своїми можливостями, створює умови для формування лояльності персоналу та підвищення мотивації кадрів до якісної праці, інтегрує цілі працівників із цілями підприємства, що впливає однаково як на індивідуальний розвиток персоналу, так і на розвиток в цілому суб'єкта економічної діяльності;

- людський капітал детермінує культурний профіль (ідентичність, особиста чи організаційна культура) і ринковий профіль підприємства.

За такого підходу в управлінні людським капіталом здійснюються наукові дослідження з управління на підприємстві, мотивування, планування кар'єрних сходинок, інвестування в працівників, кадрового маркетингу, організаційної культури, а також стратегії оцінок і аутплейсменту (*від англ. outplacement*).

Інтегроване поєднання двох зазначених вище ознак інтелектуально-кадрової складової, що базуються на її економічній та гуманістичній природі дозволяє реалізувати комплексну політику управління процесами створенням, розповсюдженням і використанням прогресивних знань, врахування концепцій управління інтелектуальним капіталом, знаннями через залучення та контролінг, управління компетенціями та талантами.

У сучасних умовах стратегія підприємства спрямована на реалізацію завдань, що спираються на використання знання, а також на перетворення їх на ціннісні складові підприємства. Такий підхід вимагає від управлінців виявлення інтер-дисциплінарного знання до розв'язання проблем у поєднанні з особистісними специфічними якостями. Нові високі вимоги до управлінського складу підприємства виявляються в поєднанні соціальних інтересів працівників, економічних (зиск, рентабельність), організаторських (здатність) та особистісних (здібності, талант) здібностей, на основі яких формуються компетенції [199, с. 35].

В управлінні інтелектуальним капіталом, так само як і в концепції контролінгу персоналу чи управлінні знаннями, цілями організації як цілісності є повне використання засобів для їх залучення в процесі здобуття знання. У зв'язку із цим набуває актуальності така діяльність, як управління знаннями, що визначають у різноманітних аспектах діяльності підприємства, але частіше за все не відображають повною мірою суть цього процесу. С. Ілляшенко в комплексі складових економічної безпеки підприємства називає інтелектуальну складову, що характеризує інтелектуальний потенціал працівників підприємства. Негативні впливи на її формування пов'язані з втратою підприємством у своєму складі провідних висококваліфікованих працівників, що призводить до ослаблення інтелектуального потенціалу підприємства; зниження питомої ваги інженерно-технічних і наукових працівників у загальній кількості працюючих; спад винахідницької та раціоналізаторської активності; зменшення освітнього рівня працівників і, особливо, осіб апарату управління [107, с. 15].

Управління знаннями тлумачать як процес, завдяки якому підприємство генерує банк знань, капітал і інтелектуальний капітал підприємства. Управління знаннями складається із чотирьох процесів: адаптації, екстерналізації, поєднання та інтернаціоналізації [284, с. 178]. Разом із тим, визнання важливості економічної складової в управлінні знаннями надає можливість включити його до істотних чинників впливу на підвищення рівня економічної безпеки підприємства. Характер такої діяльності в значній мірі залежить від алгоритму організації навчання працівників.

Управління знаннями складається з пошуку і отримання знання від зовнішніх партнерів, навчання від клієнтів, організації та трансферу знання в межах підприємства. Гнучка організація праці ґрунтується на положенні, що різноманітні групи фахівців можуть одночасно співпрацювати між собою та користуватися тими самими знаннями. Управління знаннями – це систематичне та чітке керування його ключовими елементами. Крім того, в процесі функціонування підприємства управління знаннями здійснюється відповідно до

шести процедур, а саме: утворення знання, накопичення знання, організація знання, розповсюдження знання, використання знання у внутрішніх структурних підрозділах, а також постійна визискування оперативних знань.

Нерідко, щоб уникнути складності багатфакторного підходу, вчені, аналітики в описах, поясненнях економічних явищ не враховують психосоціальні чинники, від яких, насамперед, і залежить якість кадрового потенціалу підприємства, його людського та інтелектуального капіталу. Оскільки такі фактори дедалі більше впливають на хід економічних процесів та їх результати, подібне абстрагування призводить до зниження достовірності аналізу, прогнозування, планування та ефективності прийнятих рішень. У підсумку виграш від спрощень через недооцінювання чинників, пов'язаних з кадровими проблемами, людським фактором, часто менший, ніж витрати, що зумовлено реальною економічною дійсністю.

Таким чином, важливою метою дослідження є пошук більш ефективних напрямів діяльності підприємств машинобудівної галузі в забезпеченні їх економічної безпеки з урахуванням нових викликів та загроз, реального соціально-економічного стану української економіки, що передбачає, крім усіх інших заходів, удосконалення кадрової стратегії, формування людського капіталу підприємства на основі прогресивних інноваційних методів управління персоналом.

5.3. Антикорупційна складова системи забезпечення економічної безпеки в контексті інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво»

Сьогодні, в контексті розгляду проблеми забезпечення економічної безпеки держави, бізнесу та окремих підприємств надзвичайно актуальним питанням є боротьба з такими загрозами для національної економіки, бізнесу й окремого підприємства як корупційні злочини. Дане питання розглянуто

попередньо у авторських дослідженнях [192; 193] в контексті формування інноваційних поглядів на забезпечення економічної безпеки в умовах сучасних інституційних перетворень.

Як відомо, для успішного впровадження державної політики забезпечення економічної безпеки, у тому числі, антикорупційної, вагоме значення має посилення інституційних механізмів її реалізації. Однак питання створення відповідного механізму в Україні залишається відкритим.

Сьогодні ми є свідками того, як складні фінансові, соціально-економічні та політичні умови в Україні обумовлюють погіршення підприємницького середовища, дестабілізують економічний розвиток сучасних суб'єктів господарювання та приводять до тінізації економіки, втрати соціальної відповідальності, протистояння інтересів бізнесу і держави. Результатом усього цього є збанкрутілі підприємства, безробітні висококваліфіковані працівники, соціальна напруга в суспільстві тощо. З огляду на це, сьогодні, в умовах активізації євроінтеграційних процесів, ми повинні по-новому дивитися на дану проблему, враховувати численні події та факти, за якими щоденно спостерігаємо.

Нещодавно Всесвітній економічний форум оприлюднив індекс конкурентоспроможності країн світу, а також оцінив негативні фактори, які найбільше позначаються на веденні бізнесу та на економічній безпеці підприємств. Отримані результати представлено на рис. 5.6.

Як бачимо, найбільш небезпечними факторами для ведення бізнесу є: обмежений доступ до фінансів, корупція та поряд з нею – державна бюрократія.

Як зазначають експерти численних міжнародних інституцій, головна проблема у нашій державі – це корупція, і ми повинні із нею активно боротися.

У загальному списку щодо визначення нового індексу – «Індексу економічної свободи», який складає Heritage Foundation спільно з газетою Wall Street Journal, Україна посіла 155 місце зі 178 запропонованих, та останнє – 43 місце серед європейських країн. Загалом економічну свободу у 178 країнах оцінено за десятьма ключовими показниками: права власності, свобода від

корупції, фіскальна свобода, державні витрати, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода [193, с. 218].

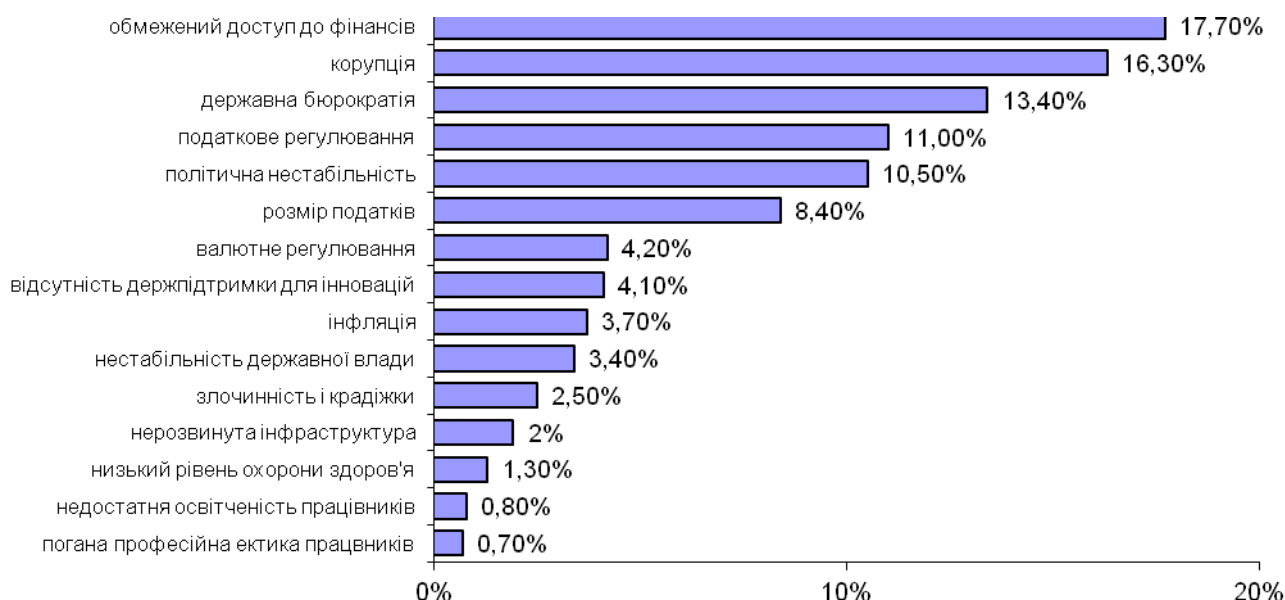

Рис. 5.6. Найбільш небезпечні фактори для ведення бізнесу в Україні

Примітка: сформовано автором [193].

Згідно оприлюднених даних індекс економічної свободи нашої держави становить 49,3 бали зі 100 можливих. Таким чином, як зазначають експерти, Україна потрапила до групи країн, де придушуються економічні свободи – (49,9 – 0 бали), для порівняння середній показник у світі склав 60,3 бали.

Таким чином, бачимо, що економічна свобода в нашій державі страждає від численних «репресій»; найгірші показники з 10 індикаторів Україна отримала за свободу від корупції, свободу інвестицій та фінансову свободу і права власності. Отже, як свідчать дані проведеного дослідження, і у цьому напрямі домінує корупція.

Згідно даних Transparency International у рейтингу країн за індексом сприйняття корупції у 2016 році (Corruption Perceptions Index), Україна зайняла 144-те зі 177 місць із загального списку. Для порівняння, Росія займає 127-ме місце, Білорусь – 123-тє, Молдова – 102-ге, Польща – 38-ме. Україна ж ділить

свою позицію з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральноафриканською Республікою та Папуа Новою Гвінеєю.

Аналітики Transparency International зазначають, що країна, яка стабільно залишається в групі «підвищеного ризику», в наступні роки може ще більше погіршити даний показник. Як свідчать дані проведених досліджень, за параметром політичної та фінансової корупції Україна опустилася на 10 пунктів. Основними проблемами ділових кіл є монополізація бізнесу, неможливість довгострокового планування бізнесу, а також його окупація державними корупціонерами. З огляду на це політика української влади у сфері регулювання бізнесу оцінюється вкрай невисоко. Зокрема, як зазначають експерти, процедури отримання дозволів на ведення бізнесу корумпуються все більше, процвітає хабарництво при взаємодії з державними органами тощо [192 с. 69].

У незбалансованій економіці, нестабільному суспільстві, як відомо, є багато можливостей для зловживань, здійснення протиправних вчинків та діянь, які стають основою певних корупційних схем з метою власної наживи високопосадовців, підприємців та бізнесменів, окремих громадян. Сьогодні ми бачимо безліч прикладів того, як корупція пронизує усі сфери суспільного життя. Вона є однією з найсерйозніших проблем України, що становить особливу суспільну небезпеку для нашої держави, вітчизняного бізнесу та підприємництва, кожного пересічного громадянина, адже гальмує соціально-економічний розвиток нашої держави, блокує її рух у напрямі євроінтеграції.

За загально відомим визначенням, корупція – це протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів.

Корупцію поділяють на три основні рівні:

- рівень А: маленьку (дрібні службовці та чиновники, в основі – хабарництво);

- рівень Б: середню (умисні бюрократичні перепони, кумівство, в основі – посадовий рекет);

- рівень В: велику або інституційну (в основі легальна корупція, як система державного розкрадання).

В залежності від розміру дисбалансу корупції і антикорупції у всякій конкретній державі може бути виражено наявність проявів корупції:

- I ступінь корумпованості країни: корупція рівня А;
- II ступінь корумпованості країни: корупція рівня А+Б;
- III ступінь корумпованості країни: корупція рівня А+Б+В.

Україна однозначно відноситься до III-го ступеня корумпованості. І прикладів підтвердження цього є надзвичайно багато. Однак питання в іншому, як формувати антикорупційну політику, щоб вона була дійсно ефективною і давала певні позитивні результати в напрямі забезпечення економічної безпеки на усіх економічних рівнях господарювання.

Слід відмітити, що проблема корупції та взаємозв'язок із економічною безпекою досліджувалась ще у 70-их роках минулого століття. Зокрема С. Мердок у своїй праці «Економічні чинники як об'єкт економічної безпеки» [388, с. 68] вивчав взаємозв'язки корупції та економічного розвитку, а сучасні дослідження корупції, підприємництва та проблем його економічної безпеки, які відображені в працях Д. Куратко та Р. Ходжетса, зміщуються вже на особливості системи управління [383, с. 7-8].

Сучасне підприємство знаходиться всередині так званого інституційного кола, сформованого із різних елементів інституційного середовища (рис. 5.7), яке в ідеальних умовах повинно забезпечувати йому економічну безпеку, сприяти соціально-економічному розвитку.

Однак, у багатьох випадках, спостерігаємо дещо іншу ситуацію, коли зазначені елементи інституційного середовища створюють перешкоди на шляху здійснення підприємницької діяльності, а їх дії, вчинки та рішення являються певною загрозою для сучасних суб'єктів господарювання.

Рис. 5.7. Інституційне середовище забезпечення економічної безпеки підприємства

Примітка: сформовано автором.

За допомогою опитування власників, керівників та фахівців суб'єктів підприємництва України визначено, що найбільшою мірою на їх економічні інтереси впливають відносини з представниками влади (так вважають 33 % опитаних) та діяльність злочинних структур (відзначили 22 % респондентів).

Економічні втрати суб'єктів бізнесу здебільшого пов'язані з отриманням дозволів на будівництво, виробництво продукції, погоджень державних структур, участю в державних тендерах та закупівлях, високим рівнем злочинності. Суттєві проблеми виникають у відносинах із найманим персоналом. Дестабілізують ситуацію зміни законодавства, недосконалий захист права приватної власності. Зазначені проблеми відображаються у

втратах, які можна оцінити у відсотках до вартості інвестованого в бізнес капіталу.

Усі зазначені факти черговий раз вказують на стандартні корупційні схеми, які спостерігаються в інституційному середовищі ведення бізнесу.

На сьогоднішній день одним із шляхів покращення ситуації є удосконалення механізму протидії корупції, який успішно можна впровадити в життя через інституційну реформу правоохоронних органів, прокуратури, судової гілки влади. Концептуальна модель подолання корупції представлена у формалізації зусиль в контексті інноваційного ланцюга «державо-громадськість-підприємництво (підприємство)», кожен учасник якого повинен контролювати процес протидії корупційним схемам.

У контексті формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства у зв'язку його із зовнішнім середовищем, доцільно передбачити антикорупційну складову, яка повинна відігравати домінуючу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, підприємництва та бізнесу. Ключове її місце, роль, функції та завдання, які виконуватимуть певні суб'єкти забезпечення економічної безпеки в контексті запропонованої тріади представлено на рис. 5.8.

Основною метою антикорупційної складової системи забезпечення економічної безпеки в контексті ланцюга «державо-громадськість-підприємництво» є суттєве зниження рівня корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції. Це має бути досягнуто завдяки реалізації нової Антикорупційної стратегії та успішному впровадженню нових антикорупційних механізмів.

У даному напрямі вже сьогодні помітно певний поступ та зміни. Відповідно до прийнятого 16 вересня 2014 року Закону України «Про очищення влади» в органах державної влади триває люстрація, у межах якої, зокрема, здійснюється «майнова люстрація» на предмет відповідності способу життя чиновників отриманим доходам.

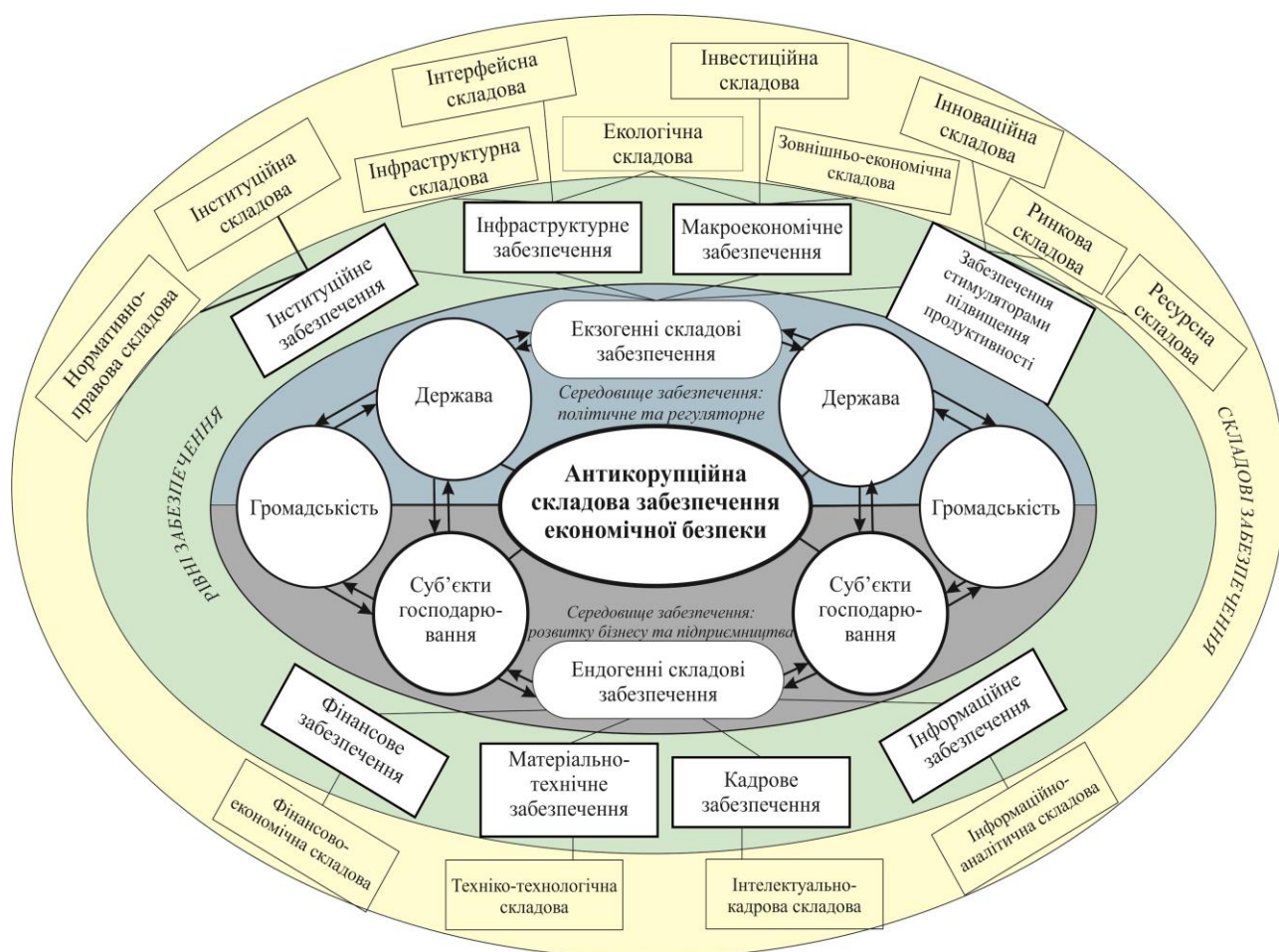

Рис. 5.8. Антикорупційна складова системи забезпечення економічної безпеки в контексті ланцюга «держава-громадськість-підприємництво»

Примітка: авторська розробка.

З метою подальшого розвитку та удосконалення законодавства у сфері подолання корупції Верховною Радою України ухвалено такі закони:

1) Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» [92], яким визначено правові основи його організації та діяльності. Завданням даного Бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці нашої держави.

2) Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [93], яким передбачено

комплекс першочергових заходів, спрямованих на запобігання корупції в Україні та створення передумов для подальших антикорупційних реформ.

3) Закон України «Про запобігання та протидії корупції» та додатково до нього Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції [94], яким передбачено утворення окремого незалежного превентивного антикорупційного органу – Національного агентства з питань запобігання корупції (центральный орган виконавчої влади із спеціальним статусом). На Агентство покладаються завдання з координації розроблення та виконання державними органами відомчих антикорупційних програм, забезпечення дотримання публічними службовцями законодавства щодо запобігання і врегулювання конфлікту інтересів, правил етичної поведінки, здійснення щодо них заходів фінансового контролю тощо.

4) Закон України «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [95], відповідно до якого створюється Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Згідно даного Закону – це компактний, висококваліфікований орган з широкими повноваженнями, високими гарантіями незалежності й одночасно з достатньою кількістю контрольних механізмів з боку фахівців та громадськості, спеціально уповноважений для виявлення, розшуку й управління злочинними активами.

Постановою Кабінету Міністрів України утворено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, як центральный орган виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Одним із ключових принципів створення та діяльності цього органу є його незалежність. Окремим аспектом боротьби з корупцією є вжиття заходів, спрямованих на детінізацію економіки і здійснення ефективного процесу деофшоризації та запровадження прозорих правил для ведення бізнесу в Україні.

Як свідчать оприлюднені Мінекономрозвитку дані, за останні роки рівень тіньової економіки в Україні хоч і знизився, проте залишається досить високим і становить понад 40 % від обсягу офіційного ВВП. За рахунок фінансових ресурсів тіньової економіки значною мірою утримується високий рівень корупції. Вжиття дієвих заходів із детінізації економіки призведе до зниження рівня корупції в державі.

Важливим кроком у подоланні корупційних схем є також проведена робота щодо удосконалення системи державних закупівель та електронізації її процесу. Як відомо, 12 лютого 2015 року відбулася презентація пілотної системи електронних державних закупівель під назвою ProZorro. Перші закупівлі здійснено Міністерством юстиції України, Міністерством оборони України, Державним управлінням справами та НАЕК «Енергоатом». Система побудована таким чином, щоб забезпечити прозорість процесу державних закупівель та визначити напрями антикорупційної політики у даній сфері.

Як відомо, державні замовлення – це великий ринок, річний обсяг якого становить близько 200 млрд. грн, і якщо їх розподіл буде прозорим, це сприятиме розвитку середнього бізнесу. А це вкрай важливо для розвитку економіки країни. Електронна система сприятиме підвищенню довіри бізнесу. Будь-яка зацікавлена особа зможе спостерігати за перебігом аукціону, а після обрання переможця – побачити його пропозицію, пропозиції інших учасників та порівняти їх.

Громадськість також активно підключається у процеси боротьби з корупцією, і в контексті запропонованого ланцюга «держава-громадськість-підприємництво» виступає свого роду середньою ланкою між державою та бізнесом в напрямі проведення антикорупційної політики, таким чином, контролюючи реальні кроки у здійсненні реформ та отриманні фактичних результатів у даній сфері. У даному напрямі в Україні створено громадську організацію «Антикорупційне бюро України», яка об'єднує громадян, державних і громадських діячів для запобігання корупції, виявлення та протидії правопорушень пов'язаних з корупційними схемами, поновлення законних

прав юридичних і фізичних осіб, і, яка разом з іншими громадськими організаціями активно здійснює усунення причин і наслідків корупційної діяльності.

Сьогодні часто чуємо зі сторони політичної еліти такий вислів: «для того, аби подолати корупцію другого та третього рівнів необхідно починати здалеку – створити дієве громадянське суспільство, яке буде контролювати владу». Але ніхто не може запропонувати рецепт як це зробити, як «створити таке дієве громадянське суспільство».

Однак, перші кроки у даному напрямі активізувалися, «...здійснюється поступове проникнення інституцій, процедур, механізмів громадського контролю навіть у тих сферах, які традиційно були недосяжними та невідчутними. Наприклад, законодавчі зміни антикорупційного спрямування, здійснення люстрації, запобігання зловживань у сфері державних закупівель, реформування правоохоронних органів, прокуратури, судової системи розпочалися під тиском вимог громадянського суспільства. Перспективи втілення комплексу цих нормативно-правових змін потребують ретельного громадського контролю. Сьогодні створюється додатковий інструментарій для його здійснення з метою вільного доступу до публічної інформації, відкритості використання публічних коштів, антикорупційної експертизи в межах взаємодії громадськості з профільними органами» [5, с. 186].

Таким чином, реалізація державної політики забезпечення економічної безпеки, у тому числі антикорупційної її компоненти, повинна здійснюватися за умови встановлення дієвого діалогу держави з громадськістю та бізнесом, захищаючи інтереси громадянського суспільства. Вагоме значення у цьому напрямі має діяльність консультативно-дорадчих структур при органах державної влади та їх співпраця. Так, конструктивна співпраця державних органів влади та консультативно-дорадчих органів, що репрезентують громадянське суспільство, сприятиме ефективній антикорупційній політиці. Слід відмітити також, що посиленню впливу громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень сприяє ухвалення довгоочікуваних змін до

низки урядових постанов, якими регулюються консультації з громадськістю: забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики; порядок формування та функціонування громадських рад; порядок проведення громадської експертизи. Цими змінами конкретизовано перелік питань, щодо яких такі консультації мають проводитися в обов'язковому порядку; уточнено форми проведення публічних обговорень. Наступним логічним кроком у цьому напрямі має стати прийняття закону про публічні консультації, проект якого наразі розробляється Міністерством юстиції України спільно з громадськими експертами.

Водночас існує й низка проблем, що перешкоджають зростанню організаційної спроможності громадських об'єднань та переходу їх до нового, більш ефективного формату партнерства з органами державної влади. Це, зокрема:

1). Недосконалість нормативно-правового забезпечення організації громадянського суспільства (ОГС):

- зволікання з прийняттям фундаментального закону про свободу мирних зібрань;

- необхідність приведення окремих норм Конституції України у відповідність до сучасних європейських стандартів щодо громадянського суспільства;

- невчасна підготовка низки підзаконних актів, що перешкоджає імплементації ключових норм Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»;

- необхідність подальшого удосконалення законодавства щодо волонтерства та благодійництва).

2). Недостатній рівень фінансування ОГС:

- порівняно незначна частка бюджетного фінансування ОГС на конкурсних засадах;

- невизначеність механізмів внесення до Реєстру неприбуткових установ та організацій;

- відсутність ефективних стимулів з боку держави, зокрема податкових, для благодійництва тощо.

3). Незавершеність формування інститутів, що мають забезпечувати взаємодію громадянськості та бізнесу з органами державної влади:

- зволікання з формуванням та початком роботи Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства;

- затягування процесу формування громадських рад при органах виконавчої влади.

4). Недостатній рівень відкритості та прозорості як у діяльності органів державної влади, так і інститутів громадянського суспільства.

5). Відсутність синергії зусиль органів влади, громадськості та бізнесу.

Вирішенню зазначених проблем має сприяти, передусім, виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., що вимагає, своєю чергою, якнайшвидшого розроблення та виконання плану конкретних заходів з її реалізації [5, с. 186-187].

Таким чином, підсумовуючи вищенаведені факти та враховуючи сучасні реалії розвитку нашого суспільства, слід відмітити, що антикорупційна складова повинна відігравати домінуючу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, бізнесу, окремого підприємства. Сьогодні ми спостерігаємо перші початкові кроки реалізації антикорупційної політики, зокрема через інституційну реформу правоохоронних органів, прокуратури, судової гілки влади тощо. У даному напрямі створено новий автономний орган – Національне антикорупційне бюро, а також громадська організація – Антикорупційне бюро України, основними завданнями яких є виявлення та розслідування корупційних злочинів, що становлять особливу суспільну небезпеку. Ініціюються й інші проекти на рівні держави, громадськості та бізнесу, які покликані боротися з проявами корупції в нашій державі та бізнесі.

Висновки до розділу 5

У даному розділі розглянуто питання активізації інноваційної політики та використання інноваційного потенціалу як чинника безпечності функціонування підприємства на сучасному етапі розвитку, формування інфраструктури підтримки інноваційно-технологічного розвитку машинобудівних підприємств та визначено необхідність виокремлення антикорупційної складової економічної безпеки підприємства в контексті інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво». Результати дослідження зводяться до наступного:

1. З урахуванням сучасних світових тенденцій економічного розвитку обґрунтовано доцільність та пріоритетність впровадження інноваційних заходів та формування інноваційної платформи для забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств шляхом раціонального використання, нарощування та розподілу інноваційного потенціалу; з точки зору системного підходу визначено основні складові інноваційного потенціалу та запропоновано концептуальну модель управління ним.

2. Встановлено, що інноваційно-технологічний розвиток, як окрема сторона забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств, спрямований на впровадження останніх досягнень науково-технічного прогресу у практичну діяльність господарських суб'єктів та дозволяє досягти значних конкурентних переваг як конкретним підприємством, так всією країною в цілому.

3. У рамках формування інноваційної інфраструктури розвитку сучасних підприємств обґрунтовано та доведено необхідність створення індустріальних парків як ключового вектора інноваційної платформи для забезпечення стійкої системи економічної безпеки підприємств. Їх створення сприятиме покращенню інвестиційного клімату, реалізації цілого ряду інноваційних можливостей та забезпечення здорового конкурентного середовища для ведення бізнесу. Індустріальні парки сьогодні дають шанс провести серйозну технологічну революцію в державі та окремих регіонах, залучити сюди

«розумні» інвестиції, які будуть спрямовані на технології та на модернізацію, відновити національного товаровиробника.

Запропоновані концептуальні положення, сформовані умови функціонування та розвитку, визначені у процесі дослідження даного питання, враховані Тернопільською ОДА у рамках проекту «Створення індустріальних парків», зокрема при формуванні індустріального парку «Чортків-smart».

4. У процесі дослідження визначено місце і роль гудвілу, з однієї сторони, як важливої складової потенціалу інноваційного розвитку підприємства, а з іншої – інноваційної компоненти забезпечення його економічної безпеки. Зазначено, що він є одним із ключових чинників формування ринкової вартості та привабливості підприємства для інвесторів в умовах конкурентного середовища забезпечення його інноваційно-технологічного розвитку.

5. У контексті визначених інституційних детермінант забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання запропоновано акцентувати увагу на ключовій компоненті – антикорупційній й обґрунтовано її місце в інституційному полі з врахуванням факторів та складових макро-, мезо та мікросередовища забезпечення їх розвитку в контексті інноваційного ланцюга «держава-громадськість-підприємництво (підприємство)».

Тільки спільними зусиллями в рамках запропонованого ланцюга «держава-громадськість-підприємництво (підприємство)» можна подолати корупцію, це негативне явище, яке своїми пагубними тенетами охопило наше суспільство. В контексті формалізації зусиль даного інноваційного ланцюга кожен учасник повинен контролювати процес протидії корупційним проявам та злочинам, таким чином, водночас контролюючи самого себе та кожен сусідній елемент визначеної тріади.

Основні результати дослідження за розділом 5 відображено здобувачем у таких наукових працях: [9; 159; 160; 161; 165; 166; 167; 169; 171; 177; 187; 188; 192; 197; 198; 199].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено теоретичні аспекти та обґрунтовано шляхи науково-практичного розв'язання проблеми формування інституційних детермінант організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств у контексті їх інноваційно-технологічного розвитку. Отримані наукові результати та висновки зводяться до наступного:

1. На підставі системного аналізу науково-методологічних підходів, що розглядають сутність, класифікаційні ознаки, характеристики економічної безпеки та систему її забезпечення запропоновано комплексний підхід до дослідження даної проблеми та сформовано авторське визначення понять: «економічна безпека підприємства», «забезпечення економічної безпеки підприємства», «система забезпечення економічної безпеки підприємства», які стали базисом даного дослідження.

2. У контексті формування інституційного середовища забезпечення економічної безпеки виділено основні інституційні детермінанти забезпечення системи економічної безпеки. Першочергово, увагу акцентовано на понятті «інституція» і зазначено, що це створені людиною у процесі життєдіяльності норми й правила поведінки, які виступають умовами процесу прийняття ефективних управлінських рішень у різних сферах відносин. Запропоновано визначення інституційних детермінант як ключових чинників забезпечення економічної безпеки, що визначаються власне інституціями різних економічних рівнів, у рамках яких обґрунтовано розширений перелік їх функцій та напрямів реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки.

3. Проаналізовано організаційно-економічні передумови та обґрунтовано необхідність формування комплексної системи забезпечення економічної безпеки, конкретизовано її мету, завдання, оперативні цілі та механізм забезпечення відповідно до суб'єкта й об'єкта дослідження. Зазначено, що комплексна система економічної безпеки підприємства – це сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-економічного, наукового,

інформаційного та правового забезпечення, що здійснюються спеціальними органами, відповідними службами й підрозділами суб'єкта господарювання, які спрямовані на захист життєвоважливих інтересів особистості, підприємства чи держави загалом від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних чи юридичних осіб, що можуть становити загрозу та призвести до суттєвих економічних втрат.

4. Представлено декомпозицію функціональних складових системи забезпечення економічної безпеки підприємства, серед яких виділено: фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, силову (захисну), інституційно-правову та інформаційну, кожна з яких виконує свої функції у загальній структурі економічної безпеки. Запропоновано доповнити згаданий перелік інноваційною та зовнішньо-економічною підсистемами. Зазначено, що інноваційна компонента – це важлива складова, у якій матеріалізуються результати ефективного використання зазначених підсистем економічної безпеки, а зовнішньоекономічна – покликана забезпечувати реалізацію функцій провайдингу інновацій та розвитку ринкової компоненти інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств.

5. Запропоновано методологічний інструментарій дослідження середовища забезпечення економічної безпеки з виокремленням у даному контексті методологічного базису, наукових методів і підходів, принципів і завдань. Удосконалено концептуальну схему дослідження проблеми організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств у напрямі їх інноваційно-технологічного розвитку та адаптовано її застосування до машинобудівної галузі.

6. Здійснено обґрунтування основних етапів формування ефективної системи економічної безпеки підприємства та розроблено науково-методичні рекомендації щодо оцінювання її рівня шляхом розроблення покрокового сценарію реалізації окремих етапів, дій та розрахунків, що узагальнено в межах організаційного, оціночного та контролюючого її блоків. Запропоновано алгоритм оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівного

підприємства з урахуванням основних ресурсо-забезпечуючих складових: фінансово-економічної, техніко-технологічної та інтелектуально-кадрової. Запропонована методика дасть змогу здійснювати постійний моніторинг системи економічної безпеки підприємств з метою своєчасного реагування на вплив потенційних і реальних загроз.

7. Проаналізовано чинники впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на стан економічної безпеки підприємства, представлено їх розширений перелік із зазначенням напрямку та характеру впливу, обґрунтовано інструментарій для їх оцінки в контексті захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Використовуючи інструментарій методу колективних експертних оцінок – Дельфі, проведено оцінювання факторів впливу на стан економічної безпеки машинобудівних підприємств та визначено наступний перелік та пріоритетність найбільш важливих зовнішніх чинників, які становлять для них загрози, зокрема: зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.; падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту; надмірний податковий тиск; корупція; недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства. Серед внутрішніх факторів виділено наступні: погіршення фінансового стану підприємства; несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві; несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості; відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства; недостатнє зростання заробітної плати.

8. Проведено діагностування стану та тенденцій розвитку підприємств машинобудівної галузі з урахуванням ефективності ресурсозабезпечуючих складових та індикаторів забезпечення їх економічної безпеки. Зазначено, що діагностування стану економічної безпеки досліджуваних підприємств є багатовимірним та складним завданням, проте від його вирішення залежить

своєчасність вживання заходів протистояння загрозам і небезпекам, спрямованих на збереження стабільної та прибуткової роботи суб'єктів господарювання, забезпечення захисту інтересів як власників, так і всього колективу підприємства.

9. Обґрунтовано концептуальний базис та розроблено структурно-компонентну модель формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства, яка включає п'ять важливих складових: цільову, теоретико-методологічну, функціонально-забезпечуючу, критеріально-оцінювальну, результативну, кожна з яких забезпечує виконання певних функцій та операцій з метою прийняття дієвих управлінських рішень з ключовим спрямуванням – вжиття превентивних заходів, покликаних попередити дестабілізуючий вплив негативних факторів. Представлена модель враховує можливі ситуаційні чинники та визначає вектори управлінського впливу на ключові її підсистеми забезпечення з метою попередження дестабілізуючих явищ та процесів, або локалізації їх наслідків з мінімально можливими втратами для підприємства та органічно вписується в контур діючої його системи управління.

10. Удосконалено організаційно-економічний механізм економічної безпеки підприємства з урахуванням ефективності його ключових структуроформуючих елементів та ресурсозабезпечуючих детермінант розвитку. Запропонована його структурна модель включає організаційно-аналітичне та ресурсне забезпечення, у межах яких реалізуються певні функції та напрями забезпечення економічної безпеки підприємства у розрізі чотирьох базових блоків: організаційного, економічного, стратегічного та тактичного. Функціонування даного механізму забезпечує розпізнавання загроз, прогнозування їхніх наслідків, визначення методів локалізації та систематизування інформації у загальну систему управління, де або приймаються оперативні рішення щодо усунення загроз, або коригуються стратегічні цілі підприємства.

11. У процесі дослідження акцентовано увагу на процес моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки з врахуванням ключових її екзогенних та ендогенних складових. Дотримання відповідних умов функціонування кожної із них у структурі моніторингу дозволить оперативно відстежувати тенденції зміни досліджуваних чинників, своєчасно визначати динаміку змін потреб зовнішнього середовища машинобудівних підприємств, оцінити поведінку конкурентів та своєчасно вжити заходів щодо забезпечення відповідного рівня їх економічної безпеки.

12. З урахуванням сучасних світових тенденцій економічного розвитку аргументовано доцільність та пріоритетність впровадження інноваційних заходів та формування інноваційної платформи для забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств шляхом раціонального використання, нарощування та розподілу інноваційного потенціалу. З точки зору системного підходу визначено основні складові інноваційного потенціалу та запропоновано концептуальну модель управління ним, яка дозволяє виокремити здатності, існуючі та потенційні передумови інноваційної діяльності як елементи механізму управління економічною безпекою.

13. Для забезпечення активізації інноваційної діяльності та формування ефективного інноваційного середовища запропоновано модель управління, яка передбачає використання державою регуляторних важелів впливу в процесі планування, прогнозування, організації, координації та стимулювання інноваційних процесів на вітчизняних підприємствах, забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку та посилення за рахунок цього економічної безпеки. Представлено також механізм їх інноваційно-інфраструктурного забезпечення та обґрунтовано необхідність створення індустріальних парків з метою формування сприятливого середовища для ефективного задоволення попиту інвесторів на майданчики, підготовлені для розміщення об'єктів промисловості, логістики та сервісу.

14. У колі визначених інституційних детермінант забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання запропоновано

акцентувати увагу на ключовій компоненті – антикорупційній та здійснено теоретико-методологічне обґрунтування її місця та значення в інституційному середовищі функціонування вітчизняних машинобудівних підприємств у логічному взаємозв'язку економічних взаємовідносин трьох рівнів: «державо-громадськість-підприємництво (підприємство)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимов В. А. Актуальные проблемы устойчивого развития : монографія / В. А. Акимов, Е. В. Бريدун, М. Ю. Ватагин и др.; под общ. ред. И. В. Недина – К.: Знание Украины, 2003 .– 405 с.
2. Алимов О. М. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / О. М. Алимов, В. В. Микитенко, І. М. Лицур та ін. – К.: «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. – 88 с.
3. Александрова О. Ю. Система індикаторів оцінки економічної безпеки / О. Ю. Александрова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №30 – С. 34 – 37.
4. Алфьорова І. Є. Удосконалення класифікації факторів, які впливають на ефективність управління вугледобувних підприємств / В. М. Гончаров, І. Є. Алфьорова, О. А. Погорелець // Вісник Запорізького нац. ун-ту: Сер. “Економічні науки”. – 2010. – № 3 (7). – С. 24–29.
5. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с.
6. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство : монографія / [Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, Л. Я. Малюта, В. А. Паляниця та ін]; за заг. ред. Андрушківа Б. М. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.
7. Андрушків Б. М. Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України : колективна монографія / [Б.М. Андрушків, Н.Б.Кирич Н.Б., Л.Я.Малюта, Л.М. Мельник та ін.]; за заг. ред. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2013. – 552 с.
8. Андрушків Б. М. Повний регіональний господарський розрахунок – шлях підвищення ефективності територіальної одиниці, забезпечення її сталого

- розвитку : колективна монографія / [Б. М. Андрушків, О. О. Бендасюк, М. П. Войнаренко, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта та ін.]; за заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2014. – 680 с.
9. Андрушків Б. М. Особливості адаптації вітчизняного законодавства до умов та вимог функціонування європейських суб'єктів господарювання (Інноваційно-правові колізії розвитку національної економіки) : колективна монографія / [Б. М. Андрушків, О. Б. Бойко, О. М. Владимир, Л. Я. Малюта та ін.]; за заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2015. – 344 с.
 10. Анісімова О. М. Сучасні тенденції економічної безпеки підприємства в Україні / О. М. Анісімова, Л. В. Лаврентьєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2015. – Вип. 1(11), Т. 1. – С.153-158.
 11. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 170 с.
 12. Бабіна Н. О. Інноваційні технології управління економічною безпекою підприємства в умовах посткризового розвитку / Н. О. Бабіна // Проблеми науки. – 2013. – № 11. – С. 41-46.
 13. Базиліук А. В. Сутність інтелектуального ресурсу та його вплив на структуру капіталу підприємства / А. В. Базиліук, Н. П. Теслюк // Вісник Національного транспортного університету. – 2011. – № 24(1). – С. 173-177.
 14. Балановська Т. І. Вплив факторів макросередовища на діяльність сільськогосподарських підприємств / Т. І. Балановська, О. П. Гоголя, О. В. Новак // Наукові праці Полтавської держ. аграр. академії. – Вип. 3. – Т. 2: Економічні науки. – Полтава : ПДАА, 2011. – С. 48-53.
 15. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки / [О. М. Бандурка, В. Є. Духов, Т. Я. Косянчук, І. М. Черв'яков]. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.

16. Барановський О. І. Економічна безпека : навч. посіб. / О.І. Барановський, Л. В. Герасименко О. Є Користін; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
17. Баскаков А. Я. Методология научного исследования / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
18. Безбожний В. Л. Суть кадрової складової системи економічної безпеки підприємства / В. Л. Безбожний // Безпекознавство: теорія та практика : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, Луганськ, 15 березня – 15 квітня 2014 р. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 28- 30.
19. Белов П. Вызовы национальной безопасности России в XX веке / П. Белов // Обозреватель. – 2000. – №4. – С. 40–43.
20. Белопольский Н. Г. Энвайроника – наука о развитии и совершенствовании общества и мира / Н.Г. Белопольский. – Донецк-Мариуполь: ИЭП НАН Украины, 2007. – 330 с.
21. Белоус Н. Д. Дослідження методичних підходів щодо оцінки економічної безпеки підприємства / Н. Д. Белоус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 6. – С. 124-129.
22. Бендигов М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендигов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – №2. – С. 17-29.
23. Береза З. В. Суть і складові економічної безпеки / З.В. Береза // Науково-теоретичний журнал “Наука й економіка” Хмельницького економічного університету. – 2009. – Вип. №4 (16). Т. 2. – С. 59-64.
24. Білик М. Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємства / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 125-128.
25. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку : монографія /О. Г. Білорус, Д. Г. Лук’яненко. – Київ : КНЕУ. – 2001.– 733 с.
26. Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції,

- структура / Н. В. Білошкурська // Економіка та держава. – 2013. – № 12. – С. 24-29.
27. Білошкурська Н. В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства / Н. В. Білошкурська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12 (114). – С. 101-105.
 28. Боброва А. Создание системы фінансового моніторинга / А. Боброва // Маркетинг – 2003. – №5. – С.36-45.
 29. Бобров Є. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки / Є. Бобров // Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 80-85.
 30. Бойкевич О. Р. Стратегічні пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки торговельного підприємства : дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Бойкевич Олег Романович. – Львів, 2011. – 234 с.
 31. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави / В. В. Бойко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 4. – Т. 1. – С. 162-167.
 32. Бочуля Д. В. Новітні загрози для фінансово-економічної безпеки підприємства / Д. В. Бочуля // Стратегічні орієнтири. – 2012. №1. – С.36-43.
 33. Бурдіна О. А. Державне регулювання економіки як фактор економічної безпеки України / О.А. Бурдіна, М.П. Кептене // Шляхи України до економічної безпеки: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 квітня 2006р.). – Харків, 2006. – С. 188-191.
 34. Ваганова Л. В. Оцінка інтерфейсної складової економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л. В. Ваганова // Економіка Розвитку. – Харків : ХНЕУ, 2013. – № 2 (66). – С. 81-85.
 35. Васечко Л. І. Огляд понятійного апарату фінансово-економічної безпеки підприємства / Л. І. Васечко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9. – С. 115-118.

36. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т.Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.
37. Васильців Т. Г. Фінансово–економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів, 2012. – 386 с. – Режим доступу: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/mono_2012-d47ce.pdf
38. Васильців Т. Г. Формування середовища економічної безпеки підприємництва в Україні / Т.Г.Васильців, С.С. Гринкевич // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 3-4 (1). – С. 24-27.
39. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 336 с.
40. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
41. Вермінська О. М. Проблеми та перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку України / О. М. Вермінська, П. А. Гориславець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 691. – С. 258–262.
42. Вінник І. Оцінка рівня економічної безпеки виробничих підприємств шляхом здійснення їх інформаційно-аналітичного забезпечення (на матеріалах машинобудівних підприємств військово-промислового комплексу : монографія / І. Вінник, Д. Квашук, П. Пригунов . – К.: «Видавничий дім «Персонал», 2015. – 282с.
43. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
44. Вихристюк О. С. Методичні підходи до вимірювання економічної безпеки підприємства / О. С. Вихристюк // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 1(24). – С. 194 – 200.

45. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : наук. доповідь / О. С. Власюк // Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К. : Вид-во НППМБ, 2008. – 48 с.
46. Войнаренко М. П. Економічна безпека підприємства в конкурентному середовищі: монографія / [Войнаренко М.П., Дуда Т.Т., Лук'янова В.В., Яременко О.Ф.] за наук. ред. М.П. Войнаренка. – Хмельницький. : ХНУ, 2008. – 382 с.
47. Волощук Л. О. Особливості обліку та оцінки інтелектуального капіталу як фактору інноваційного розвитку промислового підприємства: монографія / Л. О. Волощук, К. В. Ковтуненко, Л. В. Скороходова. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 125 с.
48. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління: монографія /Л.О. Волощук. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015.– 396 с.
49. Гаврилюк А. М. Формування системи управління економічною безпекою підприємства / А.М. Гаврилюк // Економіка та держава – 2005. – № 10. – С.43-45.
50. Галиця І. О. Внутрішні венчури як механізм стимулювання інноваційного процесу / І.О. Галиця // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4, N4. – С. 85-94.
51. Герасименко О. М. Індикатори оцінки стану системи економічної безпеки торговців цінними паперами : монографія / О.М. Герасименко. – Черкаси : ТОВ “Маклаут”, 2012. – 408 с.
52. Гнилицька Л. Проблеми та шляхи вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства / Лариса Гнилицька // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 10. – С. 22-30.
53. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Гнилицька // Бухгалтерський облік і аудит. – Київ : Екаунтинг, 2013. – № 9. – С.37-45.

54. Головай Н. М. Обліково-інформаційне забезпечення в управлінні економічною безпекою підприємства / Н. М. Головай, Л. І. Пославська // Інноваційна економіка. – 2012. – № 10. – С. 302-307.
55. Голованов Л. В. Экспертные оценки в научно-техническом прогнозировании больших систем / Л. В. Голованов, С. А. Сарнисов. – М. : Статистика, 1992. – 192 с.
56. Головкова Л. С. Розвиток системи управління фінансово-економічною безпекою в умовах глобалізації / Л. С. Головкова, І. І. Рекурн // Actual problems of modern economy development: Collection of scientific articles. – Thorpe-Bowker, Melbourne, Australia, 2015. – С. 5-12.
57. Голячук Н. Обліково-аналітичне забезпечення як важлива складова управління підприємством / Н.В. Голячук // 36. наук, праць Тернопільського національного економічного університету «Економічний аналіз». – 2010. – Вип. 6. – С. 408-410.
58. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: монографія / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 171 с.
59. Григор О. О. Аналіз науково-технічного та інноваційного потенціалу України / О. О. Григор // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 4. – С. 20–22.
60. Гриценко А. А. Наука и искусство институционального строительства / А. Гриценко // Інституціональна архітектоніка та механізм економічного розвитку: Матеріали наукового симпозіуму. – Х., 2005. – С. 20-31.
61. Гришова І. Ю. Формування фінансової складової економічної безпеки підприємницької діяльності машинобудівних підприємств / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Інноваційна економіка. – 2013. – № 4. – С. 319-323.
62. Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб: Питер, 1999. – 160 с.

63. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К. : ДП Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
64. Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / [В.С. Гусев, В.А. Демин, Б.И. Кузин и др.] – СПб.: Питер, 2004. – 288 с.
65. Давыдов И. Ю. Тайна фирмы / И.Ю. Давыдов – К.: Фирма Колир-2, 1993. – 176 с.
66. Далик В. П. Інноваційно-інвестиційний розвиток вітчизняних підприємств – шлях до подолання економічної кризи / В. П. Далик, В. С. Бойко // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 682. – С. 271–277.
67. Демків Я. В. Аналіз високотехнологічного виробництва у машинобудуванні України / Демків А.Я. // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Логістика”. – 2008. – №633. – С. 172-182.
68. Дем’яненко І. В. Інвестиційно-інноваційний чинник економічного зростання / І. В. Дем’яненко, А. В. Буряк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 3–11.
69. Дикань В. Л. Українська модель економічної системи як нова концепція розвитку національної економіки / В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. праць. – Харків: УкрДАЗТ, 2013. – № 44. – С. 11–17.
70. Довбня С. Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88-96.
71. Дюркгейм Э. Социология. Её предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
72. Економічна енциклопедія: в 3-х томах / під ред. Л. І. Молдована. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – Т. 1. – 864 с.
73. Економіка підприємства: підручник / [М.Г. Грещак, В.М. Колот,

- А.П. Наливайко та ін.]; за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
74. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За заг.ред.В.М.Гейця. – Х.: Форт, 2000. – 336 с.
 75. Економічна безпека : навч. посіб. / З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул [та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
 76. Экономическая безопасность: энциклопедия / [А.Г. Шаваев, А.Т. Багаутдинов и др.]. – М.: Правовое посвящение, 2011. – 512 с.
 77. Єлисеєва О. Моніторинг як метод інформаційно-статистичного дослідження стану виробничо-економічних систем / О. Єлисеєва, М. Зайцева // Економіст. – 2010. – №2. – С.58-60.
 78. Єрмошенко М. М. Економічна безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 309 с.
 79. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. моногр / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. – Нац. акад. упр. – К.: Нац. акад. упр., 2010. – 231 с.
 80. Жаворонкова Г. В. Інноваційна складова інтеграції високотехнологічних підприємств України у світову промисловість / Г. В. Жаворонкова, М.Б. Янчук, Н.В. Дегтяр // Інноваційна економіка. – 2012. – № 1. – С. 3- 9.
 81. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я.А. Жалило // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К.: Сантисанга, 2001. – С. 141-142.
 82. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 224 с.
 83. Живко З. Б. Стратегічне планування в системі економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Проблеми науки. – 2012. – № 4. – С. 32-38.

84. Жихор О. Б. Фінансова безпека підприємства як економічна категорія / О.Б. Жихор, А.А. Фоменко // Фінансовий простір. – 2012. – № 3 (7). – С. 46-49.
85. Журавель М. Ю. Проблеми визначення сутності економічної безпеки підприємства / М. Ю. Журавель, Т. В. Полозова, О. В. Стороженко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 340-343.
86. Заблодська І. В. Інноваційний розвиток індустріального сектора регіону : монографія / І. В. Заблодська, О. А. Мельникова. – Луганськ : Ноулідж, 2012. – 283 с.
87. Забродский В. А. Собственность, экономическая безопасность и государство / В. А. Забродский, Н. В. Капустин. – Харьков: АО “Бизнес-Информ”, 2007. – 96 с.
88. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бізнес-інформ. – 2008. – №15-16 – С. 35-39.
89. Загородня О. Структурна динаміка як фактор інноваційного розвитку національної економіки / О. Загородня // Економіка України. – 2004. – №11. – С. 34-41.
90. Закон України «Про основи національної безпеки України»: від 19.06.2003р. № 964-IV : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
91. Закон України «Про основи національної безпеки України» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 15.12. 2005р. № 3200-IV : [Електронний ресурс // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 14. – Ст.116. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
92. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»: від 14.10.2014р. № 198-VIII : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

93. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014р. № 1699-VII : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2047. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
94. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (Закон втратив чинність. Додатково див. Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 10.06.2016р. № 2) : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404, станом на 05.01.2017. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
95. Закон України «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 № 772-VII : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2016–№ 1. – Ст.2. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
96. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
97. Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 №5018 : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. –№ 22, ст.212. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
98. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 02.07. 2002р. № 40-IV (із змінами від 16.10.2012 р.) : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст.266. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
99. Закон України «Про лізинг» від 14.01. 1999р. № 394-XIV (із змінами і доповненнями від 19.04.2017 р.) : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №16. – Ст.68. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
100. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003р. № 433-IV (із змінами від 08.09.2011р.) : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної

- Ради України. – 2003. – №13. – Ст.93. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua>
101. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999р. № 991-XIV (редакція станом на 05.12.2012р.) : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст.363. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua>
 102. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015р. № 848-VIII : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №3. – Ст.2. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua>
 103. Зеркалов Д. В. Економічна безпека : монографія / Д.В. Зеркалов. – К.:Основа, 2011. – 588 с.
 104. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: нав. посібн. для студ. вищ.навч. закл. // Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – Київ.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
 105. Івахненко С. В. Комп'ютерний аудит: контрольні методики і технології: наукове видання. / С.В. Івахненко. – К.: Знання, 2005. – 286 с.
 106. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : навч. посіб. 2-ге вид., доп., перероб. / С.М. Ілляшенко – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220с.
 107. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке] / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. –№ 3 (21). – С. 12-19.
 108. Інноваційна стратегія українських реформ / [А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко]. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
 109. Інноваційний розвиток світової економіки: інвестиційний аспект : моногр. / [О. А. Джусов, Н. П. Мешко, А. П. Величко та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 278 с.

110. Іншаков О. В. Інституційна архітектоніка і механізми економічного розвитку інститутів / О.В. Іншаков // Економічна теорія. – 2005. – № 1. – С. 94-116.
111. Іншаков О. В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Іншаков, Д.П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 52-62.
112. Йохна В. М. Інноваційні технології фінансового менеджменту та їх роль у обґрунтуванні й реалізації стратегії розвитку підприємства / В. М. Йохна, Є. Г. Рясних // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3, т. 3. – С. 113–117.
113. Йохна В. М. Менеджмент : посібник / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – К.: Академвидав, 2003. – 464 с.
114. Кавун С. В. Система економічної безпеки методологічні та методичні засади: монографія / С.В. Кавун. – Харків: Вид-тво ХНЕУ, 2009. – 300 с.
115. Калінська А. В. Еволюція парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки країни / А.В. Кулінська. // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2015. – Вип. 3 (58). – С. 72 – 78.
116. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посібник / М.І. Камлик. – К.: Атака, 2005. – 432 с.
117. Карачина Н. П. Концепція розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств в контексті безпеки їхньої економічної поведінки / Н. П. Карачина // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3 (113). – С. 115 – 130.
118. Карпенко О. О. Інноваційно–інтеграційна парадигма розвитку підприємств на принципах кластеризації: монографія / О.О. Карпенко. – К.: КДАВТ, 2013. – 272 с.
119. Карчевська Л. О. Система принципів забезпечення економічної безпеки підприємства / Л.О. Карчевська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №38. – С. 44-49.

120. Качала Т. М. Інституціоналізація економіки України: проблеми та перспективи: монографія у 2-х томах (т. 1) / Т.М. Качала. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 475 с.
121. Качинський А. Б. Засади системного аналізу безпеки складних систем / А. Б. Качинський ; заг. ред. В. П. Горбуліна; Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України, Рада національної безпеки і оборони України. Інститут проблем національної безпеки. – К.: Євроатлантикінформ, 2006. – 336 с.
122. Керницька М. І. Актуальність проблеми оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств / М. І. Керницька // Проблеми науки. - 2010. – № 11. – С. 32-35.
123. Кириченко О. А. Деякі критерії оцінки економічної безпеки підприємства / О. А. Кириченко, О. М. Івченко // Інвестиції : практика та досвід. - 2008. - грудень (№23). - С. 22-24.
124. Ковалев Д. Количественная оценка уровня экономической безопасности предприятия / Д. Ковалев, И. Плетникова // Экономика Украины. – 1999. – № 4. – С. 35–40.
125. Князева Е. А. Современные подходы к определению сути экономической безопасности предприятия / Е.А. Князева, А.А. Сечняк // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6, (16). – С. 34-40.
126. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
127. Козаченко Г. В. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / Г.В. Козаченко. – Луганськ : Еталон, 2010. – 282 с.
128. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.08.08 – Гроші, фінанси і кредит / Олег Ярославович Колісник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 237 с.

129. Конституція України (тлумачення від 15.05.2014 р.) : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 28 червня, 1996 року. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
130. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
131. Корієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук.: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва / А.В. Корієнко. – К., 2000. – 19 с.
132. Корнєв В. В. Інституційні орієнтири ринкових перетворень / В.В. Корнєв // Економіка та прогнозування. – 2002. – № 3. – С. 82-91.
133. Коробчинський О. Л. Методика системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. - 2009. – №4. – С. 41-45.
134. Корчевська Л. О. Ітеративний підхід до дослідження економічної безпеки підприємства / Л. О. Корчевська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 175-183.
135. Корчевська Л. О. Система принципів забезпечення економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчевська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №38. – С. 44 – 49.
136. Корягіна С. В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / С.В. Корягіна; Нац. ун-т "Львівська політехніка". – Львів, 2004. – 21 с.
137. Крамарева О. М. Економічна безпека країни в умовах глобалізації / О. М. Крамарева // Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 жовтня 2008р.). – Харків : ХНУВС, 2007. – С. 45-49.
138. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування : монографія / І.В. Кривов'язюк. – Луцьк: «Надстир'я», 2007. – 260 с.

139. Криївська І. А. Комплексна система економічної безпеки / І.А. Крайівська : Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://eprints.kname.edu.ua/38624/2/91-94\(1\).pdf](http://eprints.kname.edu.ua/38624/2/91-94(1).pdf)
140. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
141. Куслій В. О. Інноваційний потенціал України в контексті інноваційного розвитку / В. О. Куслій // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 2(25). – С. 44–46.
142. Лепейко Т. І. Управління змінами як засіб забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання / Т.І. Лепейко, А.С. Чистякові // Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 27 жовтня 2006р.). –Харків : ХНУВС,2007. – С. 41.
143. Лисенко М. С. Механізм забезпечення кадрової безпеки підприємств / М.С. Лисенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №7. – С. 137-140.
144. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью: монографія / Ю.Г. Лысенко, С.Г.Мищенко, А.А.Спиридонов. – Донецк: Дон НУ, 2002. –178 с.
145. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 580 с.
146. Ліпич Л. Г. Формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств : монографія / Л.Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2010. – 220 с.
147. Ліпкан В. А. Безпекознавство: навч. посіб. / В.А. Ліпкан. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – 208 с.
148. Лопатинський Ю. М. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : монографія / Ю.М. Лопатинський, С.І. Тодорюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 220 с.

149. Лук'янова В. В. Діагностика економічної безпеки підприємства: монографія / В.В. Лук'янова, Ю.В. Шутяк. – Хмельницький: ХНУ, 2014. – 165 с.
150. Лук'янова В. В. Методичні підходи до оцінки економічної безпеки підприємства / В.В. Лук'янова, Ю.В. Шутяк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса: Одеський державний економічний університет, 2010. – Вип.38. – С. 302-307.
151. Ляшенко О. М. Дефініції соціально-економічної безпеки підприємства / О. М. Ляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємство. – Луганськ: В-во СНУ ім.Далія. – 2007. – №17 (2) – С.179-187.
152. Макаренко І. О. Механізм фінансової стабілізації машинобудівного підприємства в ринкових умовах / І.О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки – 2006. – №1. – С.31-37.
153. Малащенко В. Економічна безпека підприємства як чинник ефективного корпоративного управління / Віталій Малащенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 3. – С. 283-291.
154. Малюта Л. Елементи енергетичної безпеки підприємств і підприємництва як умова стабільного розвитку та успішної діяльності регіонів у ринковій системі господарювання / Б. Андрушків, Л. Малюта // Економіка і держава. – 2008. – №1. – С. 9–12.
155. Малюта Л. Про проблеми рейдерства в Україні з позицій науки / Б. Андрушків, Л. Малюта // Економіка і держава. – 2008. – №2. – С. 15-19.
156. Малюта Л. Економічна безпека підприємств в умовах становлення ринкових відносин / Л. Малюта // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – №10. – С.14-17.
157. Малюта Л. Рейдерство як економічна аномалія / Б. Андрушків, Л. Малюта // Ринок праці та зайнятість населення. – 2008. – №3(17). – С. 44-48.
158. Малюта Л. Інноваційна складова економічної безпеки підприємства і підприємництва / Л. Малюта // Матеріали всеукраїнської наукової

- конференції Тернопільського державного технічного університету імені І.Пулюя, (Тернопіль, 13-14 травня 2009 р.). – Тернопіль: ТДТУ, 2009. – С. 323.
159. Малюта, Л. Я. Особливості формування інтегрованої моделі активізації інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах реформування : монографія / Л. Я. Малюта. – Тернопіль, 2011. – 250с. – Деп. у ДНТБ України 26.07.11, №44-Ук.2011.
 160. Малюта Л. Оцінювання рівня економічного розвитку промислового підприємства / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. Тернопіль : ТНТУ, 2011. – Вип. 1 (5).. – Режим доступу до журн. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11abmizb.pdf>.
 161. Малюта Л. Економічна політика забезпечення активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств (контекст забезпечення економічної безпеки) / Л.Малюта // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя, (Тернопіль, 19 травня 2011р.).– Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С.69.
 162. Малюта Л. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення / Л. Малюта, А. Лесюк // Збірник тез доповідей XVI наукової конференції ТНТУ ім. Ів. Пулюя, 5-6 грудня 2012 року – Т. : ТНТУ, 2012 – Том III: Гуманітарні, соціальні та економічні науки. – С. 54.
 163. Малюта Л. Особливості організації та забезпечення економічної безпеки підприємства й підприємництва в умовах суспільних трансформацій/ Л. Малюта, О. Погайдак // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : Збірник наукових праць. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Вип.1. – Т.3. – С.97-102.

164. Малюта Л. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва / Л. Малюта, О. Руда // Галицький економічний вісник. – 2012. – №3 (36). – С. 35-42
165. Малюта Л. Особливості моделювання інноваційних процесів розвитку підприємств / Л. Малюта // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник / за заг.ред. І.Г.Ткачук. – Івано-Франківськ: Вид-во ПНУ ім. В.Стефаника, 2012. – Вип.8. – Т.2. – С.166-173.
166. Малюта Л. Формування моделі управління потенціалом в умовах стратегічного розвитку підприємства / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. – Тернопіль : ТНТУ, 2012. – Вип. 2 (7). – С. 190-199. – Режим доступу до журналу: <http://sepd.tntu.edu.ua>
167. Малюта Л. Я. Стан та тенденції розвитку венчурного фінансування в Україні/ Л.Я. Малюта, А.П. Колесніков, А.Р. Бабій // Інноваційна економіка. Тернопіль : ТНЕУ. – Вип. 5 (31). – 2012. – С.278-282.
168. Малюта Л. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності товаровиробництва / Л. Малюта, О. Руда // Збірник наукових праць. Економічні науки. – Чернівці : Книги-XXI, 2013. – С. 215-225.
169. Малюта Л. Я. Семіотика вирішення проблем ресурсно-економічної безпеки : колективна монографія / [Л. Я. Малюта, В. А. Паляниця, О.Б. Погайдак, О. Руда, І. Шпильовий]; за заг. ред. Б.М Андрушківа. – Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2013. – 306 с.
170. Малюта Л. Правові та соціально-економічні передумови виникнення рейдерства на ринку цінних паперів / Л. Малюта, Т. Дживак // Матеріали XVII наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, Том III. Гуманітарні, соціальні та економічні науки, (м. Тернопіль, 20-21.11.2013). – ТНТУ ім. І.Пулюя, 2013. – С.15.
171. Малюта Л. Я. Формування векторів інноваційного розвитку в умовах євроінтеграції / Л.Я. Малюта // Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних

технологій – Тернопіль, 11-12 грудня 2013. – ТНТУ ім.І.Пулюя, 2013. – С. 301.

172. Малюта Л. Інструменти екологічно зорієнтованого управління підприємством / Л. Малюта, Л. Мельник // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 178-187. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mlyrpv.pdf>.
173. Малюта Л. Екологічний імператив забезпечення економічної безпеки в контексті сталого розвитку суспільства /Л. Малюта, Л. Мельник, О. Погайдак // Галицький економічний вісник. – 2014. – №1(44). – С. 21–29.
174. Малюта Л. Основні чинники впливу на формування інвестиційного портфеля / Л. Малюта // Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні організаційно-економічні механізми управління якістю та ресурсним потенціалом в умовах сфери послуг і виробництва (інноваційні аспекти)» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича, (Тернопіль, 27 березня 2014 р.).– Тернопіль : ТНТУ, 2014. – С. 34–35.
175. Малюта Л. Формування системи моніторингу економічної безпеки підприємств / Л.Малюта // Матеріали XVIII наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, Том II. Гуманітарні, соціальні та економічні науки, (м. Тернопіль, 28-29.11.2014). – ТНТУ ім.І.Пулюя, 2014. – С. 220-221.
176. Малюта Л. Інноваційні підходи до стратегічного управління ресурсозбереженням в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств / Л. Малюта, Т. Заблоцький // Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції Молодих учених та студентів, (Тернопіль, 19–20 грудня 2014р.).– Тернопіль : ТНТУ, 2014. – 422.с. – С. 315.
177. Малюта Л. Індустріальні парки – інноваційний вектор розвитку промислового виробництва / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2014. – Вип. 1 (10). – С 264-276. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mlyrpv.pdf>.

178. Малюта Л. Методологія формування комплексної системи економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Економіка і управління. – 2014. – №4 (64). – С. 50-57.
179. Малюта Л. Я. Особливості організації економічної безпеки підприємства в умовах нестабільного суспільного розвитку / Економічна криза: фактори, моделі та механізми подолання : колективна монографія / За заг.ред. д.е.н., доц. С.А.Ткаченка д.е.н., доц. М.С.Пашкевич Дніпропетровськ.: НГУ, 2015. – 179 с. –С.64-73.
180. Малюта Л. Історичні передумови та сучасна економіко-політична необхідність поглиблення україно-турецького співробітництва / О. Владимир, Л. Малюта // Вісник Донецького університету економіки та права: збірник наукових праць / Ред. кол.: В. Момутов, О. Амоша, А. Берсуцький. – Артемівськ : ДУЕП, 2015. – №2. – С. 156-162.
181. Малюта Л. Економічна безпека в системі управління вітчизняними підприємствами / Л.Малюта // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні аспекти ресурсокористування» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича, (Тернопіль, 27 березня 2015р.) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль : ТНТУ, 2015. – 134 с. – С. 83-84.
182. Малюта Л. Організація ресурсно-економічної безпеки машинобудівних підприємств у контексті забезпечення їх стабільного розвитку / Л.Малюта // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 р.) / В 2 т. – Івано-Франківськ : ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2015. – Ч. 2. – С. 205-206.
183. Малюта Л. Я. Збитковість підприємств – загроза економічній безпеці держави (Постконфліктні причини гальмування розвитку підприємств машинобудівної галузі) / Л. Я. Малюта // Теоретичні і практичні аспекти

- економіки та інтелектуальної власності : Збірник наукових праць. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2015. – Вип. 2 (12), Т.1. – 200с. – С.139-146.
184. Maliuta L. Ya. Current principles of before system socio-economic security of machine-building companies in Ukraine / L .Ya. Maliuta, I.S.Nahorniak // Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – "East West" Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. – 260 p. – P. 196–200.
 185. Малюта Л. Діагностика інтелектуально-кадрової складової забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л.Малюта // Вісник економічної науки України. – 2015. – №1(28). – С. 89-93.
 186. Малюта Л. Фінансова складова в системі забезпечення економічної безпеки підприємства / Л.Малюта // Економіка і управління. – 2015. – №2 (66). – С. 108-114.
 187. Малюта Л. Концептуальна модель управління інноваціями: орієнтація на ринок / Л.Малюта, Л. Мельник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – №2 (72). – С.139-144.
 188. Малюта Л. Я. Сучасні організаційні форми суб'єктів інноваційної інфраструктури в умовах переходу до сталого розвитку / Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник // Вісн. ЖНАЕУ: Науково-теоретичний збірник – 2015. – № 2 (51), Т. 2. – С. 75–87.
 189. Малюта Л. Я. Економіко-екологічна безпека підприємств – настійна територіальна вимога трансформаційного суспільства / Екологічний вектор модернізації економіки та освіти –європейський контент сталого розвитку регіонів: монографія / [Андрушків Б.М., Кирич Н.Б., Малюта Л.Я., Мельник Л.М., Погайдак О.Б. та ін.]; за заг. ред. Н.Г. Метеленко. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 458 с. – С.85-97.
 190. Малюта Л. Я. Енергоощадність – як чинник посилення економічної безпеки та ресурсної незалежності України / Інноваційні засоби розвитку

нетрадиційних джерел енергії та організація ресурсо-використання в соціогуманітарному комплексі України / [Вовк Ю.Я., Кирич Н.Б., Малюта Л.Я., Мельник Л.М., Погайдак О.Б. та ін.]; за заг. ред. Б.М. Андрушківа. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2016. – 804 с.

191. Малюта Л. Я. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства / Б.Андрушків, Л. Малюта, О. Погайдак // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 2. – С. 42-50.
192. Малюта Л. Я. Антикорупційна складова забезпечення економічної безпеки держави та підприємництва / Л. Я. Малюта // Матеріали п'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку» пам'яті почесного професора ТНТУ ім. І.Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича, (Тернопіль, 25 березня 2016 року.) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2016. – 146 с. – С. 69.
193. Малюта Л. Я. Інноваційні погляди на забезпечення економічної безпеки у контексті активізації європейських ініціатив / Л. Я. Малюта // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації», (Ніжин, 14-15 квітня 2016 року): у 3-х ч. / МОН України, Ніжинський агротехнічний інститут. – Ніжин : НАТІ, 2016. – Ч.2. – С. 217-219.
194. Малюта Л. Я. Теоретико-концептуальні та методологічні основи побудови ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства/ Л. Я. Малюта // Актуальні проблеми та перспективи сталого розвитку підприємств та регіонів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, молодих учених та студентів (Дніпропетровськ, 12 травня 2016 року). – Дніпропетровськ: ДГУ, 2016. – С.164-167.

195. Малюта Л. Я. Ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л. Я. Малюта // Матеріали XIX наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя (м. Тернопіль, 18-19 травня 2016 року) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль : ТНТУ, 2016. – 332 с. – С. 229.
196. Малюта Л. Я. Інституційні механізми та джерела забезпечення розвитку інноваційної складової в системі економічної безпеки підприємства / Л. Я. Малюта // Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 25 листопада 2016 року): у 3-х томах – Х.: ХНАДУ. – Т. 3. –297 с. – С.200-202.
197. Малюта Л. Я. Гудвіл як інноваційна компонента інтелектуальної складової забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Малюта, А. Корнійчук // Матеріали XX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 27 грудня 2016 року). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. – 233 с. – С.64-66.
198. Малюта Л. Я. Забезпечення економічної безпеки та розвиток регіонів в світлі європейських ініціатив / Л. Малюта // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «ОСББ: досвід, виклики, перспективи» (Тернопіль, 30 січня 2017 року) / МОН України, Тернопільська ОДА, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль : 2017. – 52 с. – С.19-20.
199. Малюта Л. Я. Удосконалення компетенцій персоналу для підвищення рівня економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича, (Тернопіль, 6 квітня 2017 року) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 76с. – С.34-35.

200. Малюта Л. Я. Інноваційні засоби управління інформацією в системі забезпечення економічної безпеки підприємств / Л. Малюта // Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (Харків, 26 травня 2017 р.). – Харків : ХНАДУ, 2017. – Том II. – 222 с. – С.203-204.
201. Малюта Л. Я. Діагностування стану та оцінка можливостей фінансування інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі / Л.Я. Малюта, Т. І. Кузь, А.В. Шостаковська // Інфраструктура ринку: Електронний фаховий науково-практичний журнал. – 2017. – № 14. – С.140-145. – Режим доступу до журн. <http://www.market-infr.od.ua/uk/14-2017>.
202. Манцуров І. Г. Економічна безпека підприємства: сутність та види / І.Г. Манцуров, О. В. Нусінова // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. – № 4. – С. 75-78.
203. Мартинюк В. П. Митна система та економічна безпека держави: теорія і методологія : монографія / В. П. Мартинюк. – Тернопіль : Астон, 2010. – 256 с.
204. Медведкіна О. Є. Трансформація національного банківського сектору України в умовах посткризової безпеки / О.Є. Медведкіна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – № 3. – С. 24 – 29.
205. Мейта В. І. Формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємницької діяльності / В. І. Мейта // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 27. – С. 15-19.
206. Мелихов А. А. Эволюция подходов к содержанию категории «экономическая безопасность предприятия» / А. А. Мелихов, Э. В. Камышников // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2009. – № 19. – С. 316-319.

207. Мельник О. Г. Діагностика діяльності машинобудівного підприємства на засадах системи економічних індикаторів : монографія / О.Г. Мельник. – Львів : Видавництво ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2009. – 188 с.
208. Мельник О. О. Дослідження сучасних тенденцій та визначення методологічних основ забезпечення економічної безпеки підприємства / О. О. Мельник // Економіка розвитку. – 2011. – №3. – С. 115-119.
209. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : [Електронний ресурс] // Наказ Мін-ва економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 року. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.nau.ua/doc/>
210. Мігус І. П. Роль служби економічної безпеки акціонерного товариства у забезпеченні його економічної безпеки / І. П. Мігус, С. М. Молдаванцев О. О. Комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємства / Олексій Олександрович Молдаванцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.82531-Kompleksnaya_sistema_obespecheniya.html
211. Мірошніченко О. В. Визначальні функції системи економічної безпеки / О.В. Мірошніченко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки (Серія «Економічна теорія»). – 2007. – №12 – С.8–11.
212. Міхаліна І. Г. Актуальні проблеми розвитку лізингу в Україні / І. Г. Міхаліна // Статистика України. – 2005. – №3. – С. 31-33.
213. Мішина І. Г. Ризики економічної безпеки та їхня класифікація / І. Г. Мішина// Торгівля і ринок України: темат. збірник наук. праць з проблем торгівлі та громадського харчування / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. – Вип. 15. – Т. 1. – С. 238–244.
214. Михайленко В. М. Формування організаційного потенціалу розвитку економічної безпеки підприємств: монографія / В.М. Михайленко, С.О. Ареф'єва. – Львів: Українська акад. друк., 2010. – 224 с.
215. Михаліцька Н. Я. Еколого-економічна безпека як складова системи національної безпеки / Н. Я. Михаліцька // Науковий вісник Львівського

- державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2012. – Вип. 2. – С. 107-119.
216. Михасюк І. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. / І. Михасюк – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 42 с.
217. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
218. Мойсеєнко І. П. Системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2013. – Вип. 1. – С. 284-291.
219. Мойсеєнко І. П. Методика діагностики рівня економічної безпеки / І.П. Мойсеєнко, О.А. Мартинюк // Збірник наукових праць “Економічні науки”, 2012. – Вип.8. – С. 55-65.
220. Молдаванцев О. О. Комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємства / Олексій Олександрович Молдаванцев : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.82531-Kompleksnaya_sistema_obespecheniya.html
221. Моторин Р. М. Статистика для економістів : навч. посібник / Р. М. Моторин, Е. В. Чекотовський. – К.: Знання, 2009. – 460 с.
222. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В.І. Мунтіян. – К.: Квіц, 1999. – 464 с.
223. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України: навч. посібник / В.М. Нижник – Хмельницький.: ХНУ, 2007. – 299 с.
224. Нижник В. М Тенденції та оцінка чинників підвищення ефективності функціонування підприємств машинобудування : монографія / В. М Нижник, М. В. Ніколайчук – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 359 с.
225. Новак А. Я. Як підняти українську економіку : монографія / А.Я. Новак. – Вид.2-ге доп. – К: Гнозис, 2007. – 344 с.

226. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізми забезпечення : монографія / О.Ф.Новікова, Р.В. Покотиленко. – Донецьк: КІНД ІЕПНАНУ. – 2006. – 408 с.
227. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд эконом. книги «НАЧАЛА», 1997. – 200с.
228. Носова О. В. Система корпоративного управления в условиях институционально-рыночной трансформации / Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под. ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с. – С. 769–783.
229. Нусінова О. В. Класифікація складових безпеки підприємства на основі аналізу загроз / О.В.Нусінова // БізнесІнформ. – 2011. – № 8. – С. 96-99.
230. Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі: матеріали наук.-практ. конф. [Тернопіль, 25-26 листоп. 2010 р.]. Ч. 1 / ред.кол. : Я. Д. Крупка, М. С. Пушкар, П. Я. Хомин [та ін.] ; відп. за вип. М. С. Пушкар. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. –360 с.
231. Огарок Л. Л. Системний підхід до управління економічною безпекою як регіональної складової державного механізму / Л.Л. Огарок // Менеджер (Вісник Дон.ДУУ). – 2005. – № 6. – С. 36-40.
232. Одинцов А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность) / А.А. Одницов. – М.: Международные отношения, 2003. – 328 с.
233. Одягайло Б. М. Генеза та глобалізаційна адаптивність економічної системи (інституціональний підхід)/ Б.М. Одягайло // монографія. – Львів: МагноліяПлюс, 2006. – 376 с.
234. Олейник А. Н. Институциональная экономика: учебник / А. Н. Олейник. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 416 с.
235. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємства, організацій та установ : навч. посібн. / В.Л. Ортинський І.С. Керницький, З.Б.Живко. – К.: Правова Єдність, 2009. – 535 с.

236. Орлик О. В. Система загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання / О. В. Орлик // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Одеса : ОНЕУ. – 2014. – Вип. 1(52). – С.250-257.
237. Орлов П. І. Основи економічної безпеки фірми / П.І. Орлов, В.Є. Духов. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 284 с.
238. Основи економічної безпеки : підручник / Бандурка О.М., Духов В.Е, Петрова К.Я., Червяков І.М. –Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ., 2003. –236 с.
239. Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
240. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності в ринкових умовах : монографія / О.Ф. Долженков, Ж.О. Жуковська, О.М. Головченко; За заг. ред. О.Ф. Долженкова. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. – 208 с.
241. Організація економічної безпеки підприємництва в системі національної безпеки : монографія / А. Антонович, Л. Руснак. –Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2012. – 312 с.
242. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
243. Пасічник В. М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою / В.М. Пасічник // Демократичне врядування. – 2011 – Вип.7. – Режим доступу: www.lvivacademy.com/visnik7/fail/pasichnyk.pdf.
244. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
245. Пашнюк Л. О. Економічна безпека підприємства: сутність, складові та фактори забезпечення / Л. О. Пашнюк // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 22. – С. 48-50.

246. Пащенко Д. О. Перспективи розвитку національної системи забезпечення економічної безпеки в Україні / Д.О. Пащенко // Шлях України до економічної безпеки: матеріали науково-практичн. конф. (Харків, 14 квітня 2006р.). – Харків, 2006. – С. 57-62.
247. Пекін А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія / А. Пекін // Економіст. – 2007. – №8 : Спецвипуск. – С.23-25.
248. Петрашова О. М. Техніко-технологічна безпека: стан та ключові загрози для підприємств видавничо-поліграфічної галузі України / О. М. Петрашова // Наук. зап. (Укр. акад. друкарства). – 2011. – №2. – С. 19–26.
249. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2756 – VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
250. Подлужная Н. Управління економічною безпекою як засіб підвищення ефективності промислового виробництва / Н. Подлужная. // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: сб. науч. трудов НАНУ. Институт экономики промышленности. – Донецк, 2000. – Т2. – С 43-54.
251. Подольчак Н. Ю. Управління ризиками машинобудівних підприємств: планування та мотивування: монографія / Н.Ю. Подольчак, О.Є. Кузьмін, О.Р. Беднарська. – Львів: Міські інформаційні системи, 2011. – 128 с.
252. Пономаренко В. С. Концептуальні основи економічної безпеки: монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Кавун. – Харків: ХНЕУ, 2008. – 256 с.
253. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : дисерт. на здобуття наук. ступеня докт.екон. наук: спец. 08.06.01 / В.П. Пономарьов. – Луганськ, 2000. – 216 с.
254. Попович П. Економічна безпека підприємства на сучасному етапі розвитку економіки України / П. Попович // Вісник ТАНГ. – 2002. – Вип. 2. – С. 93-98.
255. Поповіченко Ю. А. Методологічні підходи до діагностики економічної безпеки підприємства / Ю. А. Поповіченко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 4. – С. 154-157.

256. Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні / А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк – К.: КНЕУ, 2000. – 172 с.
257. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2011р. №1130. «Про затвердження державної програми розвитку внутрішнього виробництва» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
258. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2011 р. N 389 «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
259. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. №118 «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
260. Потіха А. Нова стратегія національної безпеки України в умовах зовнішньої загрози : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua>
261. Предборський В. А. Економічна безпека держави: монографія / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
262. Пригунов П. Я. Діяльність суб'єктів недержавної системи безпеки як об'єкт досліджень в юридичній психології / П. Я. Пригунов // Правничий вісник Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Київ, 2009. – Вип. 4. – С.160-164.
263. Приходько С. В. Формування адекватного реальним виробничо-господарським процесам комплексу заходів реагування на загрози економічній безпеці / С.В. Приходько // Інвестиції практика та досвід. – 2011.– №4.– С.52-57.
264. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / [Жаліло Я.А., Архієреєв С.І., Базиліук Я.Б. та ін.]. – К.: НІСД, 2006. – 120 с.

265. Проект Стратегії національної безпеки України на період до 2020 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua>
266. Протопова Н. А. Методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства / Н.А. Протопова // Науково-виробничий журнал: Держава та регіони, 2011. – С. 190–193.
267. Прохорова В. В. Економічний розвиток підприємств: теоретико-методологічний підхід: монографія / В. В. Прохорова. – Харків: УкрДАЗТ, 2010. – 523 с.
268. Радіонова О. Ю. Формування економічної безпеки конкурентного потенціалу підприємств АПК : монографія / Н.Л. Недодаєва, О.М. Чауговський, Д.В. Солоха, Я.Р. Ярема. – Луганськ: В-тво “Ноулідж”, 2011. – 104 с.
269. Реверчук Н. Й Економічна безпека України : навчальний посібник / Н.Й. Реверчук, Я.Й Мелик, І.І.Кучицький, С.К. Реверчук. – Львів, 2000. – 188с.
270. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур: монографія / Н. Й. Реверчук. – Львів: Львів. банків. ін-т НБУ, 2004. – 195с.
271. Рекун І. І. Проблема економічної безпеки в сучасних макро- та мікроконцепціях / І. І. Рекун // Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту. – 2014. – № 1 (49). – С.59-67.
272. Рекун І. І. Інституціональна зміна парадигми економічної безпеки / І.І. Рекун // Інституціональний вектор економічного розвитку / Institutional Vector of Economic Development: збірник наукових праць МІДМУ «КПУ». – Мелітополь: Вид-во КПУ, 2016. – Вип. 8 (2). – С. 57-65.
273. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень / В. І. Романчиков. – К. : ІЗМН, 1997. – 244 с.
274. Россоха В. В. Методологія та її роль в сучасних економічних дослідженнях / В. В. Россоха // Агроінком. – 2009. – № 1–4. – С. 50–55.

275. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / Є.М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2013. – № 25, (1). – С. 188-195.
276. Сектор машинобудування в Україні: стратегічні альтернативи і короткострокові заходи з огляду на припинення торгівлі з Росією : [Електронний ресурс] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>
277. Сенчаго В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие / В.К. Сенчагов М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. – 128 с.
278. Сидоренко-Стеценко С. Д. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / С.Д. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету, 2009. – № 152. – С. 109–114.
279. Синякевич І. Стратегія подолання глобальних екологічних загроз / І. Синякевич // Економіка України. – 2010. – №12. – С. 69-77.
280. Система економічної безпеки держави / за редакцією д.е.н., проф. Сухорукова А. І. – Київ : Видавничий дім Стилос. – 2011. – 350 с.
281. Сільченко А. І. Державна інноваційна політика в умовах формування інноваційної моделі розвитку / А.І. Сільченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 1(9). — С. 31-36
282. Скринський Р. М. Методичний підхід до економічного оцінювання інвестиційної привабливості підприємств машинобудування / Р.М. Скринський // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 185–192.
283. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
284. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К.О. Сорока. – ХНАМГ:, 2004. – 291 с.

285. Сопко В. В. Контролінг як засіб забезпечення системи економічної безпеки підприємства / В. В. Сопко, О. М. Ромашко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 176-179.
286. Сороківська О. А. Управління економічною безпекою підприємств малого бізнесу: інноваційні підходи: монографія / О.А. Сороківська. – Тернопіль: ФОП «Паляниця В.А.», 2016. – 382 с.
287. Статистичний збірник «Основні засоби України» за 2016 рік (2007-2016р.р.) / За заг. ред. М.М.Собко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.org>
288. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання за 2016 рік» (2007-2016р.р.) / За заг. ред. О. М. Колпакової: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.org>
289. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2016 рік» (2007-2016р.р.) / За заг. ред. О. О. Кармазіної : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.org>
290. Статистичний щорічник України за 2016 рік (2007-2016р.р.) / За заг. ред. І. Є. Вернера : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.org>
291. Стеценко С. П. Економічна безпека: сутність і структура / С. П. Стеценко // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 104-106.
292. Стратегія національної безпеки України на 2010–2015 рр. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
293. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
294. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
295. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / О. І. Амоша, С. С. Аптекар, М. Г. Білопольський, С.

- І. Юрій та ін. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с
296. Судакова О. І. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / О.І. Судакова, І.В. Криськов. – Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, 2006. – Електронний ресурс: http://www.rusnauka.com/ PRNIT_2006/Economics/16931.doc.htm
297. Суханова Н. В. Ризики, загрози та небезпеки в управлінні діяльністю підприємств в кризових умовах: спільні риси та відмінності / Н. В. Суханова // Ефективна економіка – 2011. – № 12. – С. 32-43.
298. Сухорукова Т. Индикаторы ресурсной безопасности предприятия / Т. Сухорукова // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 44-47.
299. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / В.Л. Тамбовцев // Вестн. Моск. ун-та. – сер.6.Экономика, 1995. – №3. – С. 3-9.
300. Тарасевич В. М. Інституціональна еволюція: від про інститутів – до інститутів / В.М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2005. – №2. – С. 64-79.
301. Телефанко Н. Б. Теоретичні основи економічної безпеки країни / Н.Б. Телефанко, І.О. Ревак // Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 жовтня 2008р.). –Харків : ХНУВС, 2007. – С. 76-78.
302. Тітаренко В. П. Системний підхід до вдосконалення моделі зовнішньоекономічного регулювання / В.П. Тітаренко // Проблеми регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах: зб. матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції УАЗТ. – К.: Вид-во УАЗТ. – С.81-84.
303. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія / А. А. Ткач. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
304. Ткач В. О. Механізм формування економічної безпеки : монографія / В. О. Ткач. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – 272 с.

305. Ткаченко А. М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / А. М. Ткаченко, О. Л. Резінков // Вісник економічної науки України. – 2010. – №1. – С. 101-106.
306. Тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2002. – 540 с.
307. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; пер. с англ. под ред. Л.Г.Зайцева, М.И.Соколовой. – М.: Банки и биржи. ЮНИТИ. – 1998. – 576 с.
308. Тринька Л. Я. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення в системі економічної безпеки підприємств / Л. Я. Тринька // Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України. –2012 . – №177. – Ч.4. – С. 177-182.
309. Турило А. А. Оцінка результативності, ефективності, продуктивності і збитковості підприємства : монографія / А.А Турило, А.М. Турило. – Кривий Ріг: «Етюд-Сервіс», 2009. – 196 с.
310. Турило А. М. Економічна безпека підприємства : монографія / А.М. Турило, С.Б. Новак, С.В Капітула. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 140с.
311. Турчинов О. Нова стратегія національної безпеки – це перший не декларативний, а винятково практичний документ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2094.html>.
312. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України»№ 105/2007 від 12.02.2007 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
313. Указ Президента України «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» : від 08.06.2012 р. № 389/2012 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.
314. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної

- безпеки України» : від 26.05.2015 р. № 287/2015 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/para7>.
315. Указ Президента України «Про утворення Національного антикорупційного бюро України» : від 16.04.2015 р. № 217/2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
316. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : від 15.03.2016 р. №96/2016 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
317. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : від 25.02.2017 р. № 47/2017: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
318. Україна в рейтингу Всесвітнього економічного форуму-2016р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.fru.org.ua/ukraine-u-dzerkali-rejtingu-vsesvitnogo-ekonomichnogo-forumu-2016/>
319. Україна у цифрах. 2015 : Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 240 с.
320. Фаворо О. Внутренние и внешние рынки / О. Фаворо // Вопросы экономики. – 1997. – № 6. – С. 90-103.
321. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 304 с.
322. Федоренко І. А. Розвиток концептуальних підходів до визначення економічної безпеки промислових підприємств / І. А. Федоренко, В. І. Мейта // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 304-308.
323. Федулова Л. І. Актуальні проблеми менеджменту в Україні / Л.І. Федулова. – К.: Фенікс, 2005. – 320 с.
324. Фертікова Т. М. Інституційна економіка / Т.М. Фертікова. – Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2010. – 124 с.

325. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень / А. С. Філіпенко. – К. : Академвидав, 2005. – 208 с.
326. Філіппович О. П. Основні ризики економічної безпеки підприємства / О. П. Філіппович // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 173-176.
327. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації/ М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.
328. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк: Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2005. – 141 с.
329. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки відкритих акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : монографія / В. І. Франчук – Львівський держ. унів.внутр. справ, 2010. – 440 с.
330. Франчук В. І. Теоретична модель системи забезпечення економічної безпеки акціонерних підприємств / В.І. Франчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.8. – С. 155-162.
331. Франчук В. І. Теоретико-методологічні засади економічної безпеки акціонерних товариств: монографія / В. І. Франчук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 400 с.
332. Харламова Г. О. Вплив інвестицій на економічне зростання / О. Г. Харламова // Фінанси України. – 2005. – №3. – С. 57-64.
333. Хринюк О. С. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи / О. С. Хринюк, М. Р. Корчовна // Ефективна економіка. – 2015. – №3. С.167-174.
334. Царенко О. М. Економіка розвитку : підручник / О.М. Царенко, Н.О. Бей, І.І. Дяконова, за ред. д.е.н., професора І.В. Сало. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2004. – 590 с.
335. Циганов В. В. Політична безпека і безпечна політика: складові, ознаки, стан, тенденції / В.В. Циганов. – К. : Ніка-Цнтр, 2006. – 53 с.

336. Чаварга Н. І. Грінмейлінг як особливий вид поглинання компаній [Електроний ресурс] / Н. І. Чаварга. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1765>.
337. Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 456 с.
338. Червяков І. М. Основи економічної безпеки : підручник / І.М. Червяков. – Харків: вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
339. Череп А. В. Теоретико-методичні основи забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств / А. В. Череп, О. В. Степаненко // Економіка і регіон. – 2013. – № 3. – С. 78-83.
340. Чернецький Ю. Сучасний соціологічний інституціоналізм і «нова економічна соціологія» як напрями дослідження проблем економіки / Ю. Чернецький // Економіка України. – 2004. – №5. – С. 62-68.
341. Чешков М. Развитие: философская идея и конкретные исследования / М. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – С. 70-81.
342. Чорна О. Ю. Кадрова безпека як складова економічної безпеки підприємства / О. Ю Чорна, А. Г.Високоленко // Безпекознавство: теорія та практика : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, Луганськ, 15 березня – 15 квітня 2014 р. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 51-53.
343. Чорнодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І.С. Чорнодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №11. – С.13-20.
344. Чумакова Т. М. Аналіз сучасного стану машинобудівного комплексу / Т.М Чумакова // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2011. – №2. – С. 58– 62.
345. Чумарин І. Что такое кадровая безопасность компании? / И. Чумарин //Кадры предприятия. – 2003. – № 2. – С.6-14.
346. Чупров С. В. Риск и управление устойчивостью промышленного предприятия / С. В. Чупров // Управление риском. – 2004. – №2. – С.20-24.

347. Шабатура Т. С. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / Т. С. Шабатура, І. Ю. Гришова // Облік і фінанси. – 2013. – № 1. – С. 99-104.
348. Шастітко А. Е. Нова інституційна економічна теорія / А.Е. Шастітко. –К.: Атлант, 2002. – 340 с.
349. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: навчальний посібник/ Швайка Л.А. –К.: Знання, 2006. – 435 с.
350. Швець І. Б. Економічна безпека в управлінні персоналом. / І.Б. Швець // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 36-1. – Донецьк. – 2009. – С. 179-184.
351. Шевченко І. Особливості забезпечення системи економічної безпеки підприємства / Ірина Шевченко // Наука молода. Збірник наукових праць ради молодих вчених Тернопільської академії народного господарства. Економічні науки. – 2008. – Вип. 10. – С. 178-181.
352. Шемаєва Л. Г. Визначення властивостей ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Г. Шемаєва, О. М. Ляшенко // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 76-83.
353. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища: монографія / Л.Г. Шемаєва. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України, 2009. – 357 с.
354. Шкарлет С. М. Еволюція категорії "безпека" в науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин. – 2007. – №6. – С. 7-12.
355. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія.– К. : Книжкове видавництво НАУ, 2007.– 436 с.
356. Шнипко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект : монографія / О.С. Шнипко. –К. : Генеза, 2006. – 285 с.

357. Шпикуляк О. Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 159-165.
358. Шпикуляк О. Г. Інтелектуальний та людський капітал як детермінанти інноваційного розвитку економіки: інституціональний аспект / О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило // Інноваційна економіка. – 2011. – № 3 [22]. С. 3-9.
359. Штамбург Н. В. Складові економічної безпеки підприємства / Н.В. Штамбург // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – №1. –С. 490-496.
360. Штангрет А. М. Методологічні засади економічної безпеки підприємства в Україні / А. М. Штангрет, В. В. Шляхетко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №3. – С. 105-109.
361. Штангрет А. М. Теоретичні підходи до визначення ієрархічних рівнів категорії «економічна безпека» / А. М. Штангрет, О. М. Петрашова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №1. – С. 24-29.
362. Щербакова Н. С. Аудит інформаційної безпеки: навч. посіб. / Н. С. Щербакова. – Харків: Ескада, 2004. – 328 с.
363. Юр'єва І. А. Системний підхід як складова економічної безпеки підприємства / І. А. Юр'єва // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12. – С. 284-286.
364. Язлюк Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки / Б. О. Язлюк // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16 Вип. 1. – С.149 – 154.
365. Язлюк Б. О. Стратегія інноваційної безпеки як подолання асиметрії конкурентоспроможності підприємств у міжрегіональному розвитку / Б.О. Язлюк // Наука молода. – 2012. – Вип. 18. – С. 178-184.
366. Якубович З. Ідентифікація загроз економічній безпеці машинобудівного підприємства / З.Якубович // Галицький економічний вісник. – 2010. – №3(28). – С.107-112.

367. Якубович З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства / З. Якубович // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – січень-березень (№1). – С. 81-86.
368. Яременко О. Ф. Проблеми побудови механізму управління економічною безпекою сучасних підприємств / О.Ф. Яременко // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економіка. Вип. 4 (44). Ч. 5. Рівне.:НУВГП, 2008. – 668с., С.570-582.
369. Ярощук О. Аналіз системи економічної безпеки підприємства / О. Ярощук // Наука молода. Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 15-16. – С. 378-381.
370. Allen W. Defining and achieving financial stability / Wood G. , Allen W. // Journal of Financial Stability, 2006. – Vol.2(2). – 52-72 p.
371. Buzan B. People, states and Fear. – Brighton, 1983. – pp. 13-14.
372. Budnikowski A. Międzynarodowe stosunki gospodarcze, PWE / A. Budnikowski. – Warszawa, 2006. – pp. 48-54.
373. Caralli R. Managing for Enterprise Segycurity / R. Caralli. – Pittsburgh, PA: Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University, 2004. – 119 P.
374. Carter N. The Politics of the Environment. Ideas, Activism, Policy. – Copyright Cambridge University Press, November 2001. – 382 p.
375. Commons J.R. Institutional Economics / J.R. Commons // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – pp. 648-657.
376. Ease of Doing Business in Ukraine. Doing Business-2016. World Bank Group : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>
377. Fridman M. The engine of capitalist process: entrepreneurs in economic theory / M. Fridman // Economic and financial review. – 2001. – №4. – pp. 2-11.
378. Gurvitch G. Dialectique et sociologie / G. Gurvitch. – Paris : 2001. – 294 p.
379. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences / W. Hamilton – N.-Y., 1932. – V.-VIII. – 467 p.

380. Hodgson G.M. What is the Essence of Institutional Economics? / G.M. Hodgson // Journal of Economic Issues. – Jun. 2000. – Vol. 34. – Issue 2. (June). – pp. 317-330.
381. Holyash I. The problems of economic security enhancement of an enterprise in the conditions of exacerbation of global economic crisis / I. Holyash, N. Halushka // Journal of European economy. – Ternopil: Economichna Dumka, 2008. – № 4. – pp. 394-405.
382. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. – New York: UN, 2001. – 319 p.
383. Kuratko D, Hodgetts R. Entrepreneurship: A Contemporary Approach. – Harcourt College Publishers, 2001. – 722 p.
384. Kuźniar R. Niebezpieczeństwa nowego paradygmatu bezpieczeństwa, w: Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje /R. Kuźniar, Z. Lachowski. – Warszawa, 2003. – 398 s.
385. Mitchell N. Reconceptualising quality models to achieve innovation objectives / R. McAdam, N. Mitchell // International Journal of Technology Management. – 2008. – Vol. 37. – pp. 13–28.
386. Morgenthau H.J. Dilemmas of Politics / H.J. Morgenthau. – Chicago, 1988. – 113 p.
387. Moulaert F. Territorial Innovation Models: A Critical Survey / F. Moulaert, F. Sekia // Regional Studies. – 2003. – № 37. – pp. 289–302.
388. Murdoch C. Economic Factors as Objects of Security: Economics, Security and Vulnerability, Economic Issues and National Security. Lawrence, 1977. – pp. 67–98.
389. North D. Institutions / D. North //Journal of Economic Perspectives. – 1991, Winter. – Vol. 5. – № 1. – pp. 97-112.
390. The 2016 Global Innovation 1000 Study: navigating the digital future : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.strategyand.pwc.com/>

391. Tkach A. Instytucjonalne podejścia do bezpieczeństwa ekonomicznego / Instytucjonal vector of economic development, Collected research papers, Published two times a year, Мелітополь. – 2013. – Issue 6(1). – S. 8-19.
392. Zięba R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego / R.Zięba // Wyd. Scholar, Warszawa, wyd. 2, 2000.– 406 s.
393. Żukrowska K. Ekonomia jako sfera bezpieczeństwa państwa / K. Raczkowski, K. Żukrowska, M. Żuber. Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie, Difin, Warszawa, 2013. – 326 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Ключові загрози економічній безпеці держави станом на 2016 рік

Основні загрози економічній безпеці	Статистичні факти, що підтверджують наявність загрози	Порівняння факту окремих показників з іншими країнами	Загальний висновок по проблемі певного виду загроз економічній безпеці
1	2	3	4
1. Звуження масштабів економіки	Номинальні обсяги ВВП України у 2015 р. ледь перевищили 90,6280 млрд. дол. США (133,5 млрд. дол. США у 2014 р.). За паритетом купівельної спроможності ВВП на душу населення знизився до 7,5281 тис. дол. США (8,2 тис. дол. США у 2014 р.).	Зазначені показники у 5 разів менші, ніж у середньому у країнах ЄС, у 4рази нижчі, ніж у Словаччині, у 3,5 рази – ніж у Польщі, у 3,4 рази – ніж у РФ, у 3,2 рази – ніж у Казахстані, у 2,3 рази – ніж у Білорусі.	Національна економіка так і не відновила докризових параметрів – за підсумками 2015 р., її обсяг становив лише 78,6 % рівня 2008 р. Зниження продуктивності економіки і, як наслідок, знецінення ключових економічних активів суттєво обмежує можливості протидії гібридним загрозам.
2. Макро-економічна дестабілізація	У 2015 р. скорочення ВВП сягнуло 9,9 % внаслідок згортання обсягів виробництва майже всіма видами економічної діяльності. Лідерами такого зниження стали: фінансова та страхова діяльність (-27,7 %), оптова й роздрібна торгівля (-16,8%), добувна промисловість (-14,3 %), переробна промисловість (-13,7 %), будівництво (-12,4 %), водопостачання (-10,5 %). Дещо менші темпи падіння зафіксовано щодо операцій із нерухомим майном (-8,4%), професійної, наукової та технічної діяльності (-6,6 %), сільського, лісового й рибного господарства (-4,7%), державного управління та оборони (-3,8%), освіти (-2,2%), транспорту і складського господарства (-1,4%), інформації та телекомунікацій (-1,3%). Зростання зареєстровано лише у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (+2,3 %), що свідчить про увагу держави до виконання зобов'язань із соціальної допомоги в умовах зовнішньої агресії. Лише у IV кварталі 2015 р. з'явилися окремі ознаки економічного відновлення: за більшістю видів економічної діяльності досягнуто зростання відносно відповідного періоду попереднього року. Така позитивна тенденція продовжилась в 2016 р.	За визначений період зазначених темпів падіння ключових показників розвитку економіки країн ЄС не спостерігається.	Водночас окремі ознаки макроекономічної стабілізації (відновлення росту низки сегментів економіки, утримання дефіциту бюджету, попередження дефолту та банківської кризи) є хоча й позитивними, проте вкрай недостатніми для подолання економічної рецесії. Несприятливі прогнози розвитку світової кон'юнктури та продовження воєнного конфлікту на Донбасі дозволяють прогнозувати на 2016 р. лише в межах 1,5 – 2,0 % зростання ВВП, чого критично недостатньо для підвищення рівня життя населення в умовах протидії гібридним загрозам.

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4
	Лідерство належить галузям будівництва (+10,8 % у IV кварталі 2015 р. та +6,8 % у I кварталі 2016 р.), інформації та телекомунікацій (+6,5% та 5,4% відповідно), операцій із нерухомим майном (5,8 % та +5,7 %), транспорту і складського господарства (+4,9 % та +5,4 %), професійної, наукової та технічної діяльності (+3,9 % та 5,6 %), добувної промисловості (+1,9 % та +5,2 %).		
3. Деіндустріалізація та закріплення низько-технологічної структури економіки.	За останні 15 років рівень зношеності основних засобів фактично подвоївся із 43,7 % у 2000 р. до 83,5 % у 2015 р.); спостерігається пришвидшене згортання промислового виробництва, яке у 2015 р. становило 13,0 %. Така тенденція спостерігається майже в усіх галузях промисловості, за винятком кількох низькотехнологічних виробництв (виноградних вин, тютюнових виробів, ткацького, лісопильного і стругального виробництва) та окремих видів машинобудування (радіологічного, електромедичного устаткування, виробництва вузлів, деталей і машин для сільгосптехніки та автотранспортних засобів). Незначне відновлення економічного зростання промисловості у першій половині 2016 р. (+2,0 % за січень-червень 2016 р.) вкрай недостатнє для вирішення завдань реіндустріалізації економіки на новому технологічному рівні. Водночас у 2015 р. Україна посилила аграрну спеціалізацію економіки, отримавши практично співставні з переробною промисловістю обсяги доданої вартості в сільському господарстві, лісництві й рибальстві. Разом з оптовою та роздрібною торгівлею ці галузі формують майже 39 % ВВП.	У країнах ЄС частка сільського господарства, лісництва та рибальства у ВВП є на порядок нижча, ніж в Україні (у середньому в країнах ЄС 1,5% у 2015 р.), тоді як внесок професійної, наукової і технічної діяльності у ВВП майже втричі перевищує українські показники (у середньому 10,9 % ВВП в ЄС та лише 3,8 % в Україні).	Окремі структурні дисбаланси між українською і європейською економіками обмежують конкурентні можливості національної економіки у процесі євроінтеграції. Технологічна відсталість та консервація низькотехнологічної структури виробництва свідчать про кризу вітчизняної промислової політики. Це обмежує перспективи росту національної економіки та ослаблює економічну безпеку держави в умовах переходу світової економіки на новий технологічний рівень і реалізації в країнах ЄС програми четвертої промислової революції, заснованої на стандартах цифрової економіки, нових параметрах продуктивності та ресурсної ефективності.
4. Стагнація інвестиційної активності	Майже трирічний тренд спаду інвестиційної активності (з II кварталу 2013 р. по III квартал 2015 р.) характеризувався критичним зниженням валового нагромадження основного капіталу в економіці країни, рівень якого сягав 28 % у III кварталі 2014 р. Незначне нарощування валового нагромадження основного капіталу на 1,5 % у IV кварталі 2015 р. та 4,2 % у I кварталі 2016 р. хоча й є позитивним сигналом, але вкрай недостатнє для необхідного країні інвестиційного буму. В умовах сповільнення економічних реформ вичікувальна стратегія інвесторів призупинила спад капітальних інвестицій в економіку (індекс капітальних інвестицій у 2015 р. становив -1,7 %, а у I кв. 2016 р. вже + 0,7%)	Зазначені показники інвестиційної активності та їх динаміка у розрізі основних галузей національної економіки є на порядок нижчими у порівнянні з країнами ЄС	Несприятливий інвестиційний клімат, посилений зовнішньою агресією, обмежив можливості нарощення іноземних інвестицій у країну, за рахунок яких у 2015 р. профінансовано лише 3,0 % капітальних вкладень. Посилення дисбалансу між споживанням та інвестуванням зумовлює довгострокові ризики економічного відновлення.

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4
	Тоді як у 2014 р. темпи падіння капітальних інвестицій в річному вимірі становили – 24,1 %. У 2015 р. спостерігається також зростання обсягів інвестицій порівняно з 2014 р., зокрема в секторах інформації та комунікації (індекс капітальних інвестицій підвищився у 2,2 рази, у т.ч. у галузі телекомунікацій (електрозв'язку) – у 2,6 рази, комп'ютерного програмування та надання інших інформаційних послуг – в 1,4 рази); державного управління і оборони – у 2,3 рази; наземного і трубопровідного транспорту – в 1,7 рази; авіаційного транспорту – в 1,7 рази; сільського, лісового та рибного господарства – в 1,3 рази, у т.ч. рибного господарства – в 2,5 рази. Зросли також обсяги інвестицій в освіту (в 1,5 рази) та наукові дослідження і розробки (в 1,2 рази). Разом з тим критично низькою залишається інвестиційна активність у промисловості, підприємства якої у 2015 р. знизили рівень капітальних інвестицій практично на 19,9 % (зменшення на 25,7 % у 2014 р.).		Важливим аспектом є продовження започаткованого у 2014 р. тренду домінування в інвестуванні місцевих бюджетів. Фінансування капітальних інвестицій з місцевих бюджетів у 2015р. удвічі перевищило відповідні видатки з державного бюджету, що засвідчує реальну дієвість запровадження економічної та бюджетної децентралізації для вирішення завдань економічного розвитку на місцях.
5. Нестабільність національної грошової одиниці в умовах високої зовнішньої економічної залежності.	Посилення дисбалансів розвитку у 2015 р. значною мірою зумовлювалося майже дворазовою девальвацією національної грошової одиниці (середньозважений курс гривні до долара США у 2015 р. становив 21,85 грн/дол. США, у 2014 р. – 11,89 грн/дол. США). У січні-червні 2016 р. середньозважений курс гривні досяг 25,5 грн/дол. США. Різке знецінення національної валюти посилює імпортозалежність, проте відчутного поживавлення експорту також не відбулося. Зосередженість спеціалізації експортного потенціалу країни на ринках низько- та середньотехнологічних товарів з високою ціновою волатильністю зумовила згортання вітчизняного експорту у 2015р.	Зазначені тенденції щодо девальвації національної грошової одиниці не спостерігаються в жодній з країн ЄС.	Зазначені факти підтверджують не конкурентоспроможність наявної експортоорієнтованої моделі економіки, яка нівелює стимулюючий ефект девальвації національної валюти щодо розвитку національних виробників і їх позицій на зовнішніх ринках. Без кардинальних структурних реформ така експортна спеціалізація країни щорічно генеруватиме макроекономічні ризики та дисбаланси.
6. Високий інфляційний тиск на фоні загального дефляційного тренду в більшості розвинених країн світу.	За підсумками 2015 р., індекс споживчих цін в Україні становив 143,3 % (грудень 2015 р. відносно грудня 2014 р.), а індекс цін виробників – 125,4 %, що впритул наблизило ринки до порогу гіперінфляції.	На противагу Україні в ЄС, Японії, Китаї та інших розвинених країнах дедалі активніше обговорюється й апробується інструмент від'ємної процентної ставки, з метою стимулювання інвестицій та дестимулювання спекуляцій і виведення капіталу.	У порівнянні з зазначеними тенденціями в Україні у сучасній економічній політиці багатьох розвинених країн однією з основних проблем є усунення негативного впливу дефляції на рівень економічної інвестиційної активності. Більшість зазначених питань фактично не обговорюються та не прораховуються у процесі розроблення й реалізації економічної політики в Україні.

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4
7. Накопичення боргового дисбалансу.	На кінець 2015 р. співвідношення державного та гарантованого державою боргу щодо ВВП зросло до 72,5 % (граничний рівень 60 %). При цьому вартісні обсяги у доларовому еквіваленті скоротилися у 2015 р. на 6,2 % (за 4 місяці 2016 р. обсяги боргу в доларах США зросли на майже 1,6 млрд. дол. США, або ж 2,4 %). Утримання на мінімальному рівні дефіциту платіжного балансу (-0,2 % до ВВП на кінець 2015 р., -3,4 % – у 2014 р.), яке ґрунтується на хиткій базі нарощення боргів, уповільненні відтоку прямих іноземних інвестицій, випереджаючому скороченні імпорту, має короткостроковий запас міцності (за січень-травень 2016 р. дефіцит платіжного балансу склав 1,4 % ВВП).	Зазначені негативні тенденції по ряду показників не спостерігаються в країнах ЄС	Зазначені факти накопичення боргового дисбалансу свідчать про неефективність використання потенціалу зовнішніх запозичень для потреб зростання економіки. Утримання на мінімальному рівні дефіциту платіжного балансу зумовило погіршення Міжнародної інвестиційної позиції України. Загалом, політика покриття платіжних розривів на наступний період, має трансформуватися в політику розвитку внутрішніх ресурсів, підвищення добробуту населення та платоспроможності держави.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Класифікація загроз та небезпек

№	Ознака	Типи
1	2	3
1	За джерелами виникнення	природні антропогенні природно-антропогенні
2	За ймовірністю настання	вірогідні неможливі випадкові
3	За характером причин виникнення	стихійні закономірні неочікувані
4	За впливом об'єкта небезпеки	екзогенні ендогенні
5	За повторенням впливу на об'єкт	повторювані продовжувані
6	За направленістю впливу	системні структурні елементні комбіновані
7	За об'єктами впливу	інформаційні персоніфіковані технологічні фінансові матеріальні інноваційно-інвестиційні менеджменту маркетингові
8	За суб'єктами впливу	міжнародні державні регіональні галузеві індивідуальні
9	За характером впливу	активні пасивні
10	За видимістю впливу	видимі латентні

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
11	За розвитком у часі	виникнення зростання стабілізація зниження зникнення
12	За характером протікання	перманентні дискретні спорадичні
13	За спрямованістю дії	прямі опосередковані
14	За ступенем небезпечності	ті, що викликають труднощі значні критичні катастрофічні
15	За масштабами прояву	загроза допорогова небезпека післяпорогова небезпека
16	За наслідками здійснення	втрата доходів підприємства втрата ресурсів як джерела доходів втрата іміджу втрата нематеріальних ресурсів руйнація статусу втрата організаційної структури
17	За характером збитку	матеріальний моральний
18	За масштабами збитку	незначний допустимий значний критичний катастрофічний
19	За способом протидії	попередження ухилення локалізація дисипація ліквідація
20	За характером реалізації	реальний потенційний здійснений уявний
21	За ставленням до ситуації	об'єктивні суб'єктивні

Додаток В

Таблиця В.1

Трактування поняття «інституція»

Автор (джерело)	Визначення поняття
1	2
Т. Веблен [39, с. 201]	Інституції – це прийнятні для суспільства способи мислення та дії, які формуються під впливом притаманних людям інстинктів. Також вчений трактує інституції як поширений спосіб судження, який стосується відносин між суспільством і особою та окремих виконуваних ними функцій; як систему життя суспільства, яка складається із сукупності діючих правил, норм, обмежень і з психологічного боку може бути охарактеризована як переважаюча духовна позиція чи розповсюджене уявлення про спосіб життя в суспільстві.
У. Гамільтон [379, с. 84]	Інституція – це словесний символ для кращого позначення низки суспільних звичаїв, що означають переважний і постійний спосіб мислення, який перетворився для народу у звичай. Вони встановлюють форми та межі людської діяльності. Світ звичаїв і звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, є сплетінням і незламним життям інституцій.
Е. Дюркгейм та ін. соціологи [71, с.20].	Інституції – визначені способи дій і суджень, що існують у суспільстві зовні й незалежно від окремо взятого індивідуума.
О.В. Іншаков [111, с. 56]	Інституція – соціальна форма типізації функцій суб'єктів господарювання, що визначає їх статуси, ролі в системі суспільного виробництва, а також забезпечує еволюцію системи суспільного поділу праці на підставі норм, правил, регламентів інструкцій контрактів стандартів та порядків.
Дж. Коммонс [375, с. 652].	Інституція – це колективна дія з контролю, лібералізації (звільнення) і розширення індивідуальної дії, розширення того, що індивідуум може досягти своїми незначними і тривіальними діями, які по суті є «транс-діями» .
Д. Норт [389, с. 97]. [227, с. 6-7]	Інституції – створювані людьми рамки поведінки, «правила гри», що структурують політичні, соціальні та економічні взаємодії. Інституції являють собою структуру, яку люди накладають на свої взаємовідносини, визначаючи в такий спосіб стимули, що разом з іншими обмеженнями окреслюють межі вибору, а вони, у свою чергу, задають рамки функціонування економіки й суспільства протягом того чи іншого періоду часу. Інституції охоплюють як формальні правила й неформальні обмеження (загальновизнані норми поведінки, досягнуті угоди, внутрішні обмеження діяльності), так і певні характеристики примусу до виконання тих та інших.
Дж. Ходжсон [380, с. 317].	Інституції – це сталі системи існуючих і укорінених суспільних правил і звичаїв, що структурують соціальні взаємодії Інституції – це ключові елементи будь-якої економічної системи

Продовження таблиці В.1

1	2
Т. Фертікова [324, с. 46]	Інституції – це ключові елементи будь-якої економічної системи.
М.Фрідман, Дж.Сакс та ін. (неолібералісти) [377, с. 9]	Говорять про принадність типових інституцій (економічного ринку та політичної демократії), стверджуючи їх корисність для суспільства й економіки.
О. Фаворо [320, с. 91]	Інституції можна використовувати для визначення тих організацій, де колективне існування не передбачає досягнення об'єктивно вимірюваного результату.
Ю.Чернецький 340, с. 63]	Інституції – визначені способи дій і суджень, що існують у суспільстві. Це положення отримало подальший розвиток у концепції соціетальних (на рівні суспільства як цілого) інституцій.
О. Шпикуляк [357, с. 163].	Інституції – правила, традиції, усталені стереотипи.

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Інституційні детермінанти забезпечення економічної безпеки в контексті
розвитку сучасних суб'єктів господарювання**

Економічний рівень	Інституції та детермінанти	Функції та напрями
1	2	3
Макрорівень	Держава	Формування стратегії забезпечення національної безпеки на визначений період; регулювання питань безпекоорієнтованого розвитку сучасних суб'єктів господарювання; застосування адміністративно-правових важелів для забезпечення зростання науково-технологічного потенціалу, поліпшенню добробуту населення та соціального клімату в країні, усунення деградації її природних ресурсів
	Законодавча база	Забезпечення гармонізації законодавства з питань забезпечення національної безпеки, у т.ч. економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.
	Економіко-екологічна політика	Затвердження повномасштабної правової основи для докорінного поліпшення стану навколишнього природного середовища в країні; підвищення рівня економічної освіти та екологічної свідомості в контексті забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.
	Банківська система	Регулювання розподілу ресурсів, необхідних для впровадження інновацій у сфері формування безпекоорієнтованих заходів розвитку суспільства. Управління інноваційною активністю кредитних інституцій у напрямі забезпечення стабільного та безпечного соціально-економічного розвитку.
	Податково-бюджетна система	Запровадження податкових пільг, цільових субсидій, надання субвенцій з метою стимулювання реалізації реформ в сфері соціально-економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.
	Система соціального захисту	Захист від безробіття, надання допомоги незапрацездатним групам населення, поєднання державної і страхової системи соціального захисту.
	Судова система	Вирішення або подолання внутрішньосистемних конфліктів, корупційних проявів та схем
	Наука	Генерування інновацій у сфері соціально-економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання; забезпечення якості життя шляхом створення новітніх корисних розробок
	Освіта	Розширення знань, розвиток спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції й цінностей у сфері вирішення ключових питань економічної безпеки.

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
	Збройні сили	Відтворення практики соціальних відносин і системи цінностей соціальної інституції; активізація процесів відтворення армії, які пов'язані з подіями на Сході з метою забезпечення обороноздатності держави, захисту її суверенітету та національних кордонів.
	Права власності	Регулювання доступу до відповідних ресурсів; упорядкування відносин між агентами або суб'єктами правового поля в сфері забезпечення безпеки орієнтованого розвитку сучасних суб'єктів господарювання.
	Засоби масової інформації	Розвиток свідомості мас, кожної особи шляхом збору, опрацювання і розподілу інформації в масовому масштабі, на основі певних закономірностей у суспільстві.
	Профспілки (соціальне партнерство)	Участь у формуванні соціально-економічної політики, розробці проектів законів та нормативно-правових актів з питань забезпечення соціально- економічної безпеки. Формування механізмів узгодження суспільних інтересів, що спроможні гарантувати еволюційний розвиток держави, запобігати масштабним внутрішнім потрясінням і забезпечувати соціальні гарантії та стандарти.
Мезорівень	Корпоративна соціальна відповідальність	Формування системи державно-приватного партнерства у напрямку безпекоорієнтованого розвитку громадянського суспільства.
	Безпекоорієтоване підприємництво	Реалізація економічного механізму збалансування інтересів господарських суб'єктів й суспільства крізь призму вирішення безпеки орієнтованих питань, розв'язання еколого-економічних суперечностей та впровадження ефективної політики ресурсо-економічної безпеки за рахунок неухильного зменшення ресурсомісткості економіки через залучення у господарський обіг накопичених відходів, тощо.
	Соціально-інвестиційна активність	Сприяння розвитку соціальної інфраструктури, забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу регіону, формування передумов створення свідомого громадянського суспільства у напрямі вирішення питань забезпечення безпеки орієнтовано розвитку регіону, галузі.
	Соціальне партнерство	Розвиток соціально-трудових відносин в Україні шляхом формування представницьких структур, які б інституалізували свої інтереси в політико-економічній сфері, у т.ч. у галузі забезпечення економічної безпеки.
	Соціальні комунікації	Розвиток інституційного середовища у напрямі посилення координації взаємодії суб'єктів господарювання в забезпеченні соціальних питань безпеки орієнтованого розвитку окремих секторів національної економіки.
	Профспілки	Захист інтересів працівників у соціальному партнерстві з роботодавцями, об'єднаннями роботодавців, організаціями бізнесу, органами влади та іншими суб'єктами, які гарантують соціальні гарантії та особисту безпеку.
	Інституція стратегічної благодійності	Сприяння реалізації широкомасштабних безпеки орієнтованих соціальних проектів особливо для слабо захищених верств населення.

Продовження таблиці Д.1

Мікрорівень	Соціально-відповідальна поведінка	Формування політики забезпечення економічної безпеки організації з урахуванням очікувань та інтересів зовнішніх і внутрішніх зацікавлених сторін.
	Інноваційна активність	Розвиток наукомістких ефективних виробництв; розробка інноваційно-проривних технологій; поліпшення системи управління ресурсами у контексті забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання.
	Соціально-інвестиційна активність	Розвиток компетенцій персоналу в забезпеченні гармонізації пріоритетів безпеки орієнтованого розвитку суб'єктів господарювання; забезпечення прийнятного рівня охорони здоров'я та безпеки праці персоналу; здійснення природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності в контексті забезпечення економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.
	Соціальне партнерство	Добросовісна ділова практика у відношенні до споживачів і бізнес-партнерів у напрямі реалізації політики забезпечення економічної безпеки.
	Соціальні комунікації	Формування соціального середовища організації; налагодження ефективної стратегічної взаємодії організації із зацікавленими в її діяльності групами.
	Корпоративна культура	Формування корпоративного клімату, який би сприяв реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності; формування морально-етичних цінностей організації щодо взаємодії з внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами у напрямі реалізації політики забезпечення економічної безпеки.
	Профспілки	Захист прав працівників; регулювання індивідуальних і колективних трудових спорів, конфліктів тощо.
	Права власності	Упорядкування норм і правил між індивідуальними групами, працівниками, що обумовлює дієздатність щодо прийняття рішень з приводу використання того чи іншого ресурсу та контролю за цим процесом в контексті забезпечення економічної безпеки.
	Інституція венчурної філантропії	Добровільне впровадження у практику діяльності сучасних підприємств інноваційних безпекоорієнтованих програм в економічній, соціальній та екологічній сферах, спрямованих на задоволення очікувань як працівників підприємства, так і зовнішніх зацікавлених осіб.

Додаток Е

Таблиця Е.1

Основні наукові підходи щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Автор(и), джерело	Трактування поняття «економічна безпека»
І.Ансофф [10]	Стан, який потрібно забезпечувати шляхом управління в умовах невизначеності стратегічними зонами господарювання за окремими сегментами зовнішнього середовища на котрі підприємство має, або хоче отримати вихід.
А.Антонович, Л.Руснак [241]	Захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути виниклі загрози або пристосуватися до наявних умов, що негативно впливають на його діяльність.
О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко [11]	Стан ефективного використання ресурсів та наявних ринкових можливостей.
О.І. Барановський, Л.В. Герасименко, О.Є Користін [16]	Стан його стабільної діяльності, за якого реалізуються програми, забезпечується прибуток і захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників.
Т.Г. Васильців, .С.Гринкевич [38]	Це такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найефективніше використання ресурсів, інтелектуального і кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування.
В.М Геєць, М.О.Кизим, Т.С. Клебанова, О.І.Черняк та ін. [10]	Характеристика, суть якої полягає в нормальному функціонуванні економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення в світову економічну систему.
О.А. Грунін [62]	Це такий стан господарюючого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз, або непередбачуваних обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику.

Продовження таблиці Е.1

Енциклопедія економічної безпеки [76]	Стан захищеності життєво-важливих для підприємства інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, зберігати стабільність у функціонуванні та розвитку підприємства відповідно до його статутних цілей.
В. Забродський, М. Капустін [88]	Кількісна і якісна характеристика властивої системи, що відображає здатність до самовиживання та розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної загрози.
А.О. Заїчковський, Т.М. Іванюта [104]	Система створення механізму мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами даного підприємства з метою найбільш ефективного їх використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого підприємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу на свою економічну безпеку.
Д.В. Зеркалов [103]	Стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку.
С.Н. Іляшенко [107]	Стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дають можливість ринковим суб'єктам запобігати внутрішнім та зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та сталий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.
Н.П. Карачина [117]	Сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих чинників.
Д. Ковальов [124]	Стан господарюючого суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури та діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін.
Г.В. Козаченко, А.Н. Іляшенко [126]	Міра гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства.

Продовження таблиці Е.1

В.І. Мунтіян [122]	Такий стан юридичних виробничих відносин і організаційних зв'язків матеріальних та інтелектуальних ресурсів при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний та соціальний розвиток.
А.Є. Олесійніков [239]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам та забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.
Н.й. Реверчук [270]	Це не тільки стан використання корпоративних ресурсів, а й підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного та соціального розвитку підприємства відповідно до його статутних цілей.
С.Д. Сидоренко-Стеценко [278]	Стан при якому будь-який суб'єкт є надійно захищений і не підлягає негативному впливу будь-яких факторів.
О.І. Судакова [296]	Захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноваріантні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що позначаються негативно на його діяльності. Зміст цього поняття включає систему заходів, що забезпечують конкурентостійкість і економічну стабільність підприємства.
В. Тамбовцев [299]	Сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.
А.В. Череп [339]	Захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.
С.М. Шкарлет [354]	Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних джерел небезпеки або економічних загроз.

Додаток Ж

Матриця використання складових економічної безпеки підприємства

№ з/п	Складові економічної безпеки	Фінансова, економічна	Техніко-технологічна	Технологічна	Майнова	Кадрова	Інтелектуальна	Соціальна	Силова	Екологічна	Політико-правова	Політична	Правова	Інформаційна	Ресурсна	Безпека праці	Ринкова	Інтерфейсна	Тінізація виробництва і праці	Разом
1	Андрушків Б., Малота Л.	+	+		+				+	+				+						10
2	Арсф'єва О. Кузенко Т.	+	+				+	+	+	+	+			+	+	+				10
3	Бандурка О.	+	+			+	+	+		+			+						+	8
4	Гусєв В.	+				+				+				+	+	+	+			7
5	Грунін О., Грунін С.	+		+		+		+		+		+		+						7
6	Іванюта Т.	+		+		+	+		+	+		+	+							9
7	Ілляшенко С.	+		+		+	+		+	+				+			+	+		10
8	Ковалев Д., Плетнікова І.	+		+				+							+					5
9	Мунтіян В.	+	+			+	+		+	+	+			+						8
10	Олейников Е.	+	+			+	+			+	+			+						7
11	Ревєрчук Н.	+	+						+					+						5
12	Судакова О., Криськов І.	+	+			+	+		+	+	+			+						8
13	Череп А., Стеланенко О.	+	+			+	+		+	+	+			+						8
	Разом	13	8	4	1	10	9	4	8	11	5	2	6	11	4	2	2	1	1	102

Додаток 3

Таблиця 3.1

**Індекс глобальної конкурентоспроможності
(позицій України за основними складовими)**

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позицій України за основними складовими)		2014-2015 (серед 144 країн)	2015-2016 (серед 140 країн)
		76	79↓
Основні вимоги серед 144 країн		87	101↓
ІНСТИТУЦІЇ		130	↑130
	Державні установи	131	↑130
	- право власності	135	↑131
	- етика і корупція	120	↑107
	- зловживання впливом	131	↑125
	- марнотратство державних витрат	138	↑134
	- безпека	124	132↓
	Приватні установи	120	↑110
	- корпоративна етика	98	↑76
	- підзвітність	127	130↓
ІНФРАСТРУКТУРА		68	69↓
	Транспортна інфраструктура	88	91↓
	- якість усієї інфраструктури	75	82↓
	- якість доріг	139	↑132
	- якість залізничної інфраструктури	25	28↓
	- якість портової інфраструктури	107	108↓
	- якість інфраструктури повітряного транспорту	99	↑97
	Електрика і телефонна інфраструктура	51	54↓
	- якість постачання електроенергії	69	75↓
	- кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів	33	↑32
	- кількість абонентів фіксованого зв'язку/ 100 жителів	45	↑44
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ		105	134↓
	Валові національні заощадження, % від ВВП	134	↑124
	Інфляція, зміна за рік у %	75	134↓
	Державний борг, % від ВВП	66	110↓
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА		43	45↓
	Охорона здоров'я	82	82
	- рівень захворюваності та туберкульоз / на 100 000 жителів	90	↑88
	- поширеність ВІЛ, % дорослого населення	106	↑104
	- вплив ВІЛ / СНІДу на роботу	86	↑84
	- дитяча смертність / 1000 новонароджених	54	↑53
	- очікувана тривалість життя	88	↑87

Продовження таблиці 3.1

	Початкова освіта	32	34↓
	- якість початкової освіти	40	45↓
	- зарахування до початкової освіти	31	33↓
Підсилювачі продуктивності		67	↑65
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА		40	↑34
	Частка освіти	14	14
	- зарахування до закладів середньої освіти	41	↑39
	- зарахування до закладів вищої освіти	13	14↓
	Якість освіти	65	↑46
	- якість освітньої системи	72	↑54
	- якість математичної та природничої освіти	30	38↓
	- якість шкіл менеджменту	88	↑87
	- доступ до Інтернету в школах	67	↑44
	Навчання за місцем роботи	88	↑74
	- доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів	84	↑78
	- ступінь підготовки персоналу	92	↑74
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ		112	↑106
	Конкуренція	125	↑122
	Якість умов попиту	70	↑68
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ		80	↑56
	Гнучкість	89	↑66
	- гнучкість визначення заробітної плати	77	↑71
	- вплив оподаткування на стимул до роботи	135	↑121
	Використання талантів	70	↑58
	- здатність країн утримувати таланти	132	↑114
	- здатність країн залучати таланти	130	↑97
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ		107	121↓
	Ефективність	109	113↓
	- наявність фінансових послуг	102	↑101
	- доступність фінансових послуг	123	123
	- фінансування через місцевий ринок капіталу	108	118↓
	- простота доступу до кредитів	87	87
	- наявність венчурного капіталу	97	102↓
	Надійність і довіра	100	120↓
	- міцність банків	138	140↓
	- регулювання фондових бірж	127	135↓
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ		85	86↓
	Технологічні запозичення	114	↑103
	- наявність новітніх технологій	113	↑96
	- освоєння технологій на рівні фірм	100	100
	- прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127	↑117
	Використання інформ.-телеком. технологій	69	80↓
	- інтернет користувачі, % населення	82	↑80
	- абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100 жителів	68	72↓

Продовження таблиці 3.1

	- пропускна здатність Інтернету, кб / с / на 1 користувача	50	64↓
	- активні абоненти мобільного широкосмугового зв'язку / на 100 жителів	107	121↓
РОЗМІР РИНКУ		38	45↓
	Розмір внутрішнього ринку	37	46↓
	Розмір іноземного ринку	38	39↓
Інновації та фактори вдосконалення		92	↑72
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ		99	↑91
	Чисельність місцевих постачальників	80	↑61
	Якість місцевого постачальника	83	↑80
	Ширина ланцюга створення вартості	79	↑70
	Управління міжнародним розповсюдженням	82	86↓
	Модернізація виробничого процесу	95	↑68
	Межі маркетингу	79	81↓
ІННОВАЦІЇ		81	↑54
	Здатність до інновацій	82	↑52
	Якість науково-дослідних інститутів	67	↑43
	Витрати компаній на дослідження і розробки	66	↑54
	Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробках	74	74
	Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123	↑98
	Наявність вчених та інженерів	48	↑29

Таблиця 3.2

Індикатори Європейського інноваційного табло

№	Найменування індикатора
1	“Вхідні” індикатори – рушійні сили інновацій
1.1	Особи з вищою освітою в галузі технічних та природничих наук серед населення у віці 20–29 років (кількість на 1000 мешканців відповідного віку)
1.2	Особи, що мають закінчену вищу освіту, серед населення у віці 25–64 роки (кількість на 100 мешканців відповідного віку)
1.3	Ступінь використання населенням широкополосного Інтернету (кількість ліній широкополосного Інтернету на 100 мешканців)
1.4	Особи, що беруть участь у програмах підвищення кваліфікації (навчання) для населення у віці 25–64 роки (кількість на 100 мешканців відповідного віку)
1.5	Рівень освіти юнацтва (питома вага осіб у віці 20–24 роки, які мають як мінімум повну середню спеціальну освіту, серед населення відповідного віку)
2	“Вхідні” індикатори – створення нових знань
2.1	Витрати некомерційного сектору на НДДКР (% ВВП)
2.2	Витрати комерційного сектору на НДДКР (% ВВП)
2.3	Витрати на НДДКР у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% загальних витрат на НДДКР у промисловості)
2.4	Підприємства, що отримують кошти на інноваційну діяльність з некомерційних джерел (%загальної кількості як інноваційних, так і не інноваційних підприємств)
3	“Вхідні” індикатори – інновації та підприємництво
3.1	Малі та середні компанії, що займаються інноваціями для власних потреб (% загальної кількості МСК)
3.2	Малі та середні компанії, що беруть участь у спільних інноваційних проектах у промисловості (% загальної кількості МСК)
3.3	Витрати на інноваційну діяльність (% у загальному товарообороті)
3.4	Венчурний капітал, призначений на фінансування ранніх стадій роботи компаній (% ВВП)
3.5	Витрати на інформаційні та комунікаційні технології (% ВВП)
3.6	Малі та середні компанії, що використовують організаційні інновації (% загальної кількості МСК)
4	“Вихідні” індикатори – застосування
4.1	Особи, зайняті у високотехнологічних сегментах сектору послуг (% загальної чисельності робочої сили)
4.2	Експорт високотехнологічної продукції (% загального експорту)
4.3	Продаж нової продукції на ринку (% загального товарообороту)
4.4	Продаж нової для фірми промислової продукції, але не нової на ринку (% загального товарообороту)
4.5	Особи, зайняті у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (%загальної чисельності робочої сили)
5	“Вихідні” індикатори – інтелектуальна власність
5.1	Патенти ЄС на 1 млн. населення
5.2	Патенти США на 1 млн. населення
5.3	Патенти “тріадних груп” на 1 млн. населення
5.4	Нові торгові марки ЄС на 1 млн. населення
5.5	Нові зразки промислового дизайну ЄС на 1 млн. населення

Додаток К

Таблиця К.1

Класифікаційні ознаки ідентифікації загроз та небезпек та їх видова характеристика

Класифікаційна ознака	Види загроз та небезпек
1. За факторами виникнення:	
1.1. За причиною виникнення	- об'єктивні: які виникають незалежно від волі та свідомості суб'єкта господарювання та обумовлені обставинами та явищами, що об'єктивно характеризують навколишнє середовище; - суб'єктивні: обумовлені свідомими чи несвідомими діями чи бездіяльністю суб'єкта господарювання.
1.2. За об'єктом виникнення	- персонал; - майно: а) нематеріальні активи (технології, ноу-хау); б) матеріальні активи; в) фінансові активи. - капітал: а) фінансовий капітал; б) інтелектуальний капітал.
1.3. За суб'єктом виникнення	- зі сторони кримінальних структур; - зі сторони конкурентів; - зі сторони працівників; - зі сторони власного керівництва; - зі сторони постачальників ті інших суб'єктів ринкових відносин.
1.4. За природою виникнення	- політичні загрози; - економічні загрози; - техногенні загрози; - правові загрози; - кримінальні загрози; - екологічні загрози; - конкурентні загрози; - контрагентські загрози; - соціальні загрози; - адміністративні загрози; - інформаційні загрози.
1.5. За напрямками виникнення	- зовнішні загрози, які виникають поза межами підприємства та не пов'язані з його виробничою діяльністю; - внутрішні загрози, які виникають в ході виробництва та реалізації продукції безпосередньо та залежать від форм, методів та організації роботи на самому підприємстві: а) дефіцит власного оборотного капіталу як наслідок неефективної виробничо-комерційної діяльності чи неефективної інвестиційної політики;

Продовження таблиці К.1

	б) низький рівень техніки, технології й організації виробництва; в) зниження ефективності використання виробничих ресурсів підприємства, його виробничої потужності; г) створення наднормативних залишків незавершеного будівництва, незавершеного виробництва, виробничих запасів, готової продукції; д) погана клієнтура підприємства, яка платить із запізненням чи не платить зовсім через банкрутство; є) відсутність збуту через низький рівень організації маркетингової діяльності з вивчення ринків збуту продукції, формування портфеля замовлень, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, вироблення цінової політики; е) залучення позикових засобів в оборот підприємства на не вигідних умовах; ж) швидке і неконтрольоване розширення господарської діяльності.
1.6. За виникненням на стадіях підприємницької діяльності	- на стадії організації підприємства; - на стадії розвитку підприємницької діяльності; - на стадії спаду підприємства.
1.7. За масштабами виникнення	- загальнонаціональні (на закордонній території; на території країни); - локальні (на території регіону; на території, прилягаючої до підприємства); - індивідуальні (в масштабах підприємства та його підрозділів).
1.8. За джерелами походження	- природного походження, які обумовлені різноманітними метеорологічними, геологічними, гідрологічними явищами та процесами, природними пожежами, ураженням рослин, тварин, людей хворобами чи шкідниками; - антропогенного походження, які є наслідком життєдіяльності людини і можуть бути зумовлені як помилковими, тобто ненавмисними, так і навмисними діями людини; - техногенного походження, тобто які є наслідком науково-технічного прогресу людства і можуть проявлятися у вигляді аварій на виробництві, пожеж, неспровокованих вибухів, викидів небезпечних радіобіологічних, хімічних, біологічних речовин, транспортних аварій, руйнування споруд, будівель, інженерних мереж.
2. За розподілом у часовому просторі	
2.1. За розвитком у часі	- виникнення; - зростання; - стабілізація; - зниження.

Продовження таблиці К.1

2.2. За віддаленістю у часі	- безпосередні (які загрожують діяльності підприємства на сьогоднішній день); близькі (які загрожують підприємству протягом одного року);
	- далекі (які загрожують підприємству через термін понад 1 року).
2.3. За тривалістю дії	- довготривалі, вплив яких простежується впродовж 5-10 років і більше;
	- середньотривалі, дія яких відчутна протягом 1-5 років;
	- короткотривалі, вплив яких обмежується впродовж 1 року;
	- постійні, які протягом всього періоду існування підприємства загрожують його діяльності;
	- разові, вплив яких визначається певними обставинами.
3. За формою прояву та характером дії:	
3.1. За характером впливу на діяльність підприємства	- загрози прямого впливу: безпосередньо впливають на рівень економічної стабільності. До цієї групи слід віднести: відносини з господарськими партнерами (постачальники, споживачі), конкуренцію підприємців та відносини з контактними аудиторіями (державними закладами регулювання підприємницької діяльності, податковими органами, засобами масової інформації, фінансовими органами, інвесторами);
	- загрози опосередкованого впливу: можуть не здійснювати прямого регулярного впливу на рівень ризику, але сприяють його зміні. До них відносимо: соціально-демографічні, культурні, політичні, науково-технологічні, економічні, юридичні.
3.2. За формою прояву	- кількісні загрози (пов'язані з недосягненням або погіршенням показників діяльності підприємства порівняно з встановленими нормативами);
	- якісні загрози (пов'язані з якісними змінами у розвитку підприємства, зокрема банкрутство, корпоративні конфлікти, обвал ринку, заморожування банківських рахунків).
3.3. За сферою прояву	- загрози інвестиційній діяльності;
	- загрози фінансовій діяльності;
	- загрози матеріально-технічному забезпеченню;
	- загрози конструкторсько-технологічному забезпеченню;
	- загрози виробничій діяльності;
	загрози маркетингово-збутовій діяльності;
	загрози науково-дослідній діяльності.
4. За можливістю прогнозування та запобігання:	
4.1. За можливістю прогнозування	- передбачувані, які відомі з досвіду господарської діяльності та можуть бути вчасно виявлені за допомогою певних індикаторів;
	- непередбачувані, які виникають раптово та спрогнозувати їх неможливо.

Продовження таблиці К.1

4.2. За ступенем ймовірності	- неймовірні;
	- малоймовірні;
	- реальні.
4.3. За проявом ймовірності настання	- явні, тобто реально існуючі, наочні;
	- латентні, тобто приховані, замасковані.
4.4. За можливістю запобігання	- керовані, рівнем та наслідками яких можливо управляти або які можливо запобігти;
	- некеровані, процес керування якими є неможливим або надто складним та запобігти яких не є можливим.
5. За наслідками дії для підприємства:	
5.1. За ступенем подолання	- відновлювальні, які передбачають можливість усунення негативних наслідків впливу дії загроз;
	- непоправні, результати впливу яких неможливо повністю ліквідувати чи усунути.
5.2. За масштабами збитків	- незначні, вплив яких не створює будь-яких матеріальних чи фінансових втрат для підприємства;
	- значні, які обумовлюють певні значні втрати для підприємства;
	- катастрофічні, вплив яких зумовлює визначальні втрати матеріальних, фінансових, людських ресурсів та призводить до банкрутства та ліквідації підприємства.
5.3. За ступенем небезпеки	- допустимі;
	- небезпечні;
	- особливо небезпечні.

Додаток Л

Таблиця Л.1

Основні вектори розвитку машинобудівної галузі

Підгалузь машинобудування	Детермінанти та напрями розвитку підгалузі
Вугільне машинобудування	- створення сучасних машин та механізмів для підземних робіт у вугільних шахтах, спрямованих на автоматизацію важких трудомісних процесів та підвищення безпеки гірничих робіт, зокрема для роботи на тонких пластах; - створення вітчизняної установки для буріння дегазаційних свердловин, використання якої забезпечить ефективну дегазацію вугільних пластів до їх відробки та кардинально розв'язати проблему безпеки при виконанні видобувних робіт тощо; - створення установок плазмового розбуління свердловин для відбійки залізної руди з міцних порід та комбайнів для проведення виробіток із застосуванням електрофізичних та механічних способів руйнування міцних порід тощо.
Виробництво обладнання та установок для нафтогазової галузі	- вдосконалення бурового, нафтогазопромислового, нафто- і газотранспортного обладнання, будівельної техніки, систем технологічного зв'язку та систем автоматизації управління виробничими процесами на основі новітніх наукових та технологічних досягнень як вітчизняної, так і світової науки і промисловості; - випуск машин та обладнання для видобутку вуглеводнів у інших країнах, з урахуванням гірничо-геологічних та інших характеристик і особливостей їх родовищ.
Енергетичне машинобудування	- створення і освоєння нових турбоагрегатів для реакторів ВВЕР, на умовах міжнародної кооперації; - створення турбоагрегатів на дисоціюючих газах, маневреного обладнання на органічному паливі, обладнання для акумулювання теплової енергії, стиснутого повітря, обладнання для електромагнітного акумулювання енергії із застосуванням низьких температур, обладнання для отримання водню із закачуванням його у сховища; - створення умов для розвитку гідроенергетичних машин і обладнання для ГЕС, в тому числі для малої гідроенергетики, вітроенергетики, сонячних колекторів, енергетичного обладнання для розвитку поновлюваної енергетики; - підвищення надійності енергетичних машин і обладнання, їх економічності, екологічних характеристик, маневреності тощо.
Електротехнічна підгалузь машинобудування	- випереджальний розвиток силової електроніки (СЕ), розширення продуктового ряду силових перетворювачів (ПЕЕ) для електротранспорту, металургії, енергетики, будівельної індустрії, машинобудування та інших виробництв на основі електронних технологій, з урахуванням розробок Інституту електродинаміки НАНУ та інших наукових закладів України; - освоєння випуску більш потужних трансформаторів, автотрансформаторів для ЛЕП постійного та змінного струму напругою 1150 - 2500 кВ

Продовження таблиці Л.1

Виробництво машини для металургійної промисловості	• створення високопродуктивних агломераційних машин та аглокомплексів; • вдосконалення котлів-утилізаторів для установок гасіння коксу; • підвищення екологічних характеристик коксових батарей, оснащених автоматизованим обладнанням для ліквідації пилу, газу, тепловипромінювання; • вдосконалення доменного та сталеливарного виробництва з метою отримання високоякісного металу (чавуну, сталі необхідного сортаменту) для потреб машинобудування з повною автоматизацією технологічного процесу, а також з метою екологізації основного виробництва металургійного комплексу тощо.
Транспортне машинобудування	• освоєння випуску нових транспортних засобів за сучасними технологіями на умовах міжнародної виробничої кооперації.
Сільськогосподарське машинобудування	• формування напрямів прогресивного розвитку, в тому числі на умовах міжнародної кооперації, з урахуванням нових вимог сільського господарства щодо підвищення надійності, потужності і продуктивності тракторів та сільгоспмашин (<i>зерно-та кукуруддозбиральні комбайни, сівалки, ґрунтообробні машини, причіпні та навісні знаряддя, хімсільгоспмашини, бурякозбиральні комбайни, машини та обладнання для кормовиробництва та тваринництва тощо</i>) у зв'язку з тенденціями до укрупнення господарств та збільшення масштабів сільськогосподарських робіт; • встановлення державного замовлення на виготовлення тракторів та машин і знаряддя для АПК; • стимулювання експорту сільгосптехніки; здешевлення кредитів для сільгосптоваровиробників для закупівлі техніки; • організація сервісного обслуговування та ремонту (реновацій) техніки; • сприяння локалізації виробництва техніки в Україні не менше 80% її використання; • підвищення якісних характеристик вітчизняної техніки; • підготовка висококваліфікованих інженерних та робітничих кадрів.

Продовження таблиці Л.1

Хімічне та нафтохімічне машинобудування	• вдосконалення типового та спеціального технологічного обладнання, апаратури для хімічної та нафтохімічної промисловості, а також хімічних процесів в інших галузях промисловості за новими типорозмірами і найбільш високими техніко-економічними показниками за рахунок підвищення робочих параметрів, швидкості хімічних реакцій, тисків, коефіцієнтів тепло- та масообміну, температур, поліпшення гідро- і аеродинамічних характеристик обладнання, що дозволяє знизити габарити, питому металоємність (зокрема за рахунок впровадження нових видів хімічно стійких матеріалів та покриттів, що не піддаються корозії) при одночасному підвищенні продуктивності тощо.
Машинобудування для легкої, харчової промисловості та торгівлі	• освоєння випуску нових видів технологічного та допоміжного обладнання для підгалузей легкої, харчової промисловості та торгівлі, в тому числі холодильного обладнання, з використанням нових досягнень науки, техніки і технологій.
Верстатобудування	• підтримка розвитку підгалузі з використанням цифрових інформаційних технологій, компресоробудування та виробництва вакуумної техніки, автоматів та напівавтоматів для дугового та інших видів зварювання, інструментального забезпечення, виготовлення приладів, засобів автоматизації, роботизації та систем управління детермінованими технологічними процесами тощо.

Додаток М

АНКЕТА

Шановний (а) _____ !

Запрошуємо Вас взяти участь у анкетуванні. Дане дослідження проводиться з метою виявлення, проведення об'єктивного аналізу чинників впливу на економічну безпеку машинобудівного підприємства.

На підставі отриманих даних будуть розроблені обґрунтовані рекомендації щодо методичного та методологічного визначення стану економічної безпеки підприємств та формування шляхів попередження або локалізації небезпечних та загрозливих ситуацій.

1. Теоретико-інформаційний блок запитань	
<i>* (необхідну відповідь вказати або виділити кружечком)</i>	
1. Назва підприємства	
2. Юридична адреса підприємства	
3. Форма власності	
4. Чисельність працівників (чол.)	
5. Що Ви розумієте під терміном «економічна безпека підприємства»?	1) охорона приміщень підприємства, будівельних майданчиків тощо; 2) забезпечення конкурентних переваг над конкурентами; 3) стабільний фінансовий стан підприємства (досягнення прибутковості, рентабельності); 4) інвестиційна привабливість підприємства; 5) зменшення тиску податків, отримання пільг; 6) максимально ефективного використання власних ресурсів для попередження, послаблення або відбиття загрози і досягнення мети діяльності
6. Яким чином Ваше підприємство підтримує рівень економічної безпеки?	1) аналіз фінансової та бухгалтерської звітності; 2) аналіз документації відділу персоналу; 3) збір інформації про постачальників, підрядників, конкурентів; 4) охорона об'єктів, адміністративних приміщень; 5) встановлення сигналізації; 6) інше (вкажіть) _____
7. Чи є на підприємстві відділ економічної безпеки?	1) так; 2) ні.

8. Чи збирається на Вашому підприємстві інформація (фінансова, юридична, економічна тощо) про постачальників, підрядників, конкурентів?	1) так; 2) ні.
9. З яких джерел ваше підприємство отримує інформацію про постачальників, підрядників, конкурентів?	1) інформація від своїх співробітників; 2) реклама; 3) періодичні видання; 4) державні органи; 5) приватні організації (вказіть які саме) 6) інше (вказіть де саме).
10. Чи вважаєте Ви, що питання економічної безпеки це питання стратегії розвитку вашого підприємства?	1) так; 2) ні; 3) не знаю.

2. Оціночний блок запитань

Який, на ваш погляд, ступінь вагомості впливу наведених внутрішніх і зовнішніх факторів на стан економічної безпеки машинобудівного підприємства?

Важливість кожного із чинників у розрізі вказаних груп показників визначте зі зазначенням балів від 0 до 100 включно. Найбільш важливому, на думку експерта, фактору присвоюється 100 балів, а несуттєвому – 0 балів. Одну і ту ж оцінку в межах 0-100 балів експерт може присвоїти двом або більше факторам, якщо вони, на його думку, є рівноцінними.

Фактори впливу на економічну безпеку підприємства	Вагомість показника		
	низький 0-40	середній 41-79	високий 80-100
Внутрішні чинники (загрози) для економічної безпеки підприємства та його розвитку			
1. Існування можливостей для економічних зловживань і злочинів			
2. Відсутність системи належного захисту підприємства від зовнішніх негативних впливів (промислового шпionажу, інформаційних атак, рейдерських захоплень та ін.)			
3. Несформованість напрямів та стратегічних цілей забезпечення розвитку підприємства			
4. Погіршення фінансового стану підприємства (прибутковості, рентабельності, абсолютної та поточної ліквідності, збільшення обсягу кредиторсько-дебіторської заборгованості тощо)			
5. Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві			
6. Аварії основного та допоміжного устаткування, високий рівень травматизму на робочих місцях			
7. Відсутність уваги до впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства з боку керівництва підприємства			
8. Відсутність або недостатність маркетингових досліджень,			

використання їх результатів			
9. Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства			
10. Недостатньо високий рівень кваліфікації працівників			
11. Підвищення кількості працюючих пенсіонерів серед персоналу підприємства			
12. Недостатнє зростання заробітної плати			
13. Недостатня якість управління або «управлінської команди»			
14. Низький рівень професійної етики працівників			
15. Недостатній рівень забезпечення необхідною для роботи інформацією за об'ємом, якістю і своєчасністю надання			
16. Несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості			
17. Недостатнє забезпечення відповідності екологічності результатів виробництва затвердженим нормативним актам			
18. Захист юридичних прав працівників та підприємства			
19. Захист інтелектуальної власності працівників, підприємства			
20. Захист майна підприємства, попередження крадіжок			
Зовнішні чинники (загрози)			
для розвитку основних складових забезпечення економічної безпеки підприємства			
1. Політична нестабільність			
2. Соціальна нестабільність			
3. Несприятливе інституційне середовище підтримки			
4. Корупція			
5. Державна бюрократія			
6. Надмірний податковий тиск			
7. Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.			
8. Падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту			
9. Втрата стратегічно важливих партнерів через анексію Криму та військові дії на сході України			
10. Поява нових конкурентів			
11. Посилення екологічних вимог, штрафні санкції через їх недотримання			
12. Нестабільність валютно-грошової політики, високі ставки по кредитах			
13. Неконтрольована грошова емісія, інфляційні процеси			
14. Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства			
15. Нерозвиненість інфраструктури інноваційної підтримки розвитку бізнесу			
16. Втрата самостійності підприємства і перехід його до інших власників			
17. Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва			
18. Банкрутство підприємств-підрядників, постачальників			

19. Відмова від готової продукції, затримка у оплаті дебіторської заборгованості								
20. Націоналізація або конфіскація майна підприємств, блокування рахунків, інформаційний терор, рейдерство тощо								
3. Розрахунково-аналітичний блок <i>* у таблиці представлено, отримані на основі аналізу економічної безпеки підприємств (більше 50) різних галузей економіки, зразкові параметри співвідношення питомих ваги функціональних складових економічної безпеки.</i> <i>Будь ласка, проставте Вашу величину питомих ваги показників (загальна сума повинна дорівнювати 1)</i>								
Галузь економіки	Функціональні складові							
	Фінансова	Інтелектуально-кадрова	Техніко-технологічна	Правова	Інформаційна	Екологічна	Силова	Всього
Промисловість (наприклад)	0,2	0,2	0,2	0,1	0,15	0,1	0,05	1
Машинобудування								

Експерт

підпис

науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище, ім'я по батькові
(можна не заповнювати)

Дякуємо за надану інформацію та Вашу експертну оцінку!

Додаток Н

Таблиця Н.1

**Характеристика та оцінювання розвитку основних обстежених
машинобудівних підприємств Подільського регіону
(Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей)**

№ п.п.	Назва підприємства	Юридична адреса	Характер діяльності, види продукції	Чисельність
1	ТОВ СЕ «Борднетце Україна»	Тернопільська обл., Тернопільський р-н, с. Байківці, вул. Січових Стрільців, 4	Кабельно-провідникова продукція для автомобілів; кабельні мережі для автомобілів; вузли та деталі для автомобілів тощо	3542
2	ПАТ «ТРЗ «Оріон»	м. Тернопіль, вул. 15-го Квітня, 6	Засоби радіозв'язку для залізниці, силових структур та Міноборони, продукція військового призначення, товари народного споживання.	592
3	ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра»	м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46	Електротехнічна продукція та освітлювальне устаткування	462
4	ПАТ «Темза» (Тернопільський електромеханічний завод)	м. Тернопіль, вул. Нечая, 25	Прес-форми для точного лиття з кольорових металів, а також штампованих і литих виробів, металеві конструкції будівельного, машинобудівного, технологічного призначення.	118
5	Волочиський машинобудівний завод ПАТ «Мотор Січ»	Хмельницька обл., м. Волочиськ, вул. Незалежності, 1,	Промислові газотурбінні електростанції, газотурбінні приводи, кріпильні деталі авіаційних двигунів, технологічне оснащення та спецінструмент складні типи штампів та прес-форм тощо.	2050

Продовження таблиці Н.1

6	ДП «Красилівський агрегатний завод»	Хмельницька обл., Красилівський р-н, м. Красилів, вул. Правдинська, 1	Вузли та агрегати до авіаційної техніки, продукція військового призначення, товари народного споживання.	710
7	ДП «Новатор»	м. Хмельницький, вул. Тернопільська, 17	Бортове радіо електронне, радіолокаційне, радіонавігаційне та інше спецобладнання для авіаційної та аерокосмічної галузей.	2033
8	ПАТ Машинобудівний завод «ТЕМП»	м. Хмельницький, просп. Миру, 99	Устаткування для гальваніки; комплекси для очищення гальва- ностоків; устаткування для виробництва дру- кованих плат; трубо- зварювальне обладнання; широкий асортимент металопродукції.	222
9	ПАТ «Могилів – Подільський машинобудівний завод»	Вінницька обл., м. Могилів-Подільський, вул. Гагаріна, 4.	Комбікормове, зерно переробне, борошно- мельне і елеваторне обладнання різної продуктивності.	401
10	ПАТ «Барський машзавод»	Вінницька обл., м. Бар, вул. Рози Люксембург, 5	Продукція продовольчого машинобудування, технологічне обладнання для консервної, лікєро- горілчаної, вино- робної, пивобезалко- гольної, масложирової та кондитерської промисловості.	389

Примітка: складено автором за даними національного депозитарію SMIDA

Додаток П

Додаток П. 1
Матриця балів, отриманих від експертів при оцінюванні внутрішніх факторів впливу
(І тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																				Вінницька обл.									
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	90	70	90	70	60	90	30	50	70	70	30	70	60	60	30	50	70	60	30	60	50	60	40	90	100	60	80	100	70	80
2	60	80	80	60	100	80	80	50	80	60	50	70	70	90	70	60	100	80	60	50	70	50	60	90	90	50	70	70	80	50
3	50	70	70	50	40	50	70	50	40	70	70	70	50	60	50	60	90	50	60	60	60	60	40	70	70	80	70	90	50	40
4	100	80	90	100	70	100	90	100	70	100	80	80	100	100	90	100	80	70	70	70	100	100	80	100	80	100	100	80	90	100
5	80	100	80	90	90	70	100	80	90	50	100	100	90	80	100	100	100	100	70	70	70	90	100	100	100	70	80	90	100	90
6	40	30	30	30	10	30	50	40	10	50	90	40	30	50	10	50	70	40	40	40	50	40	10	30	0	30	30	40	30	10
7	50	40	70	60	20	50	50	30	50	50	30	60	60	30	50	60	60	40	50	40	20	60	30	10	10	60	40	70	60	60
8	60	20	30	60	50	60	50	50	60	40	40	50	70	60	50	70	80	60	80	50	50	40	40	60	60	70	90	70	60	60
9	80	70	60	40	40	60	80	60	70	70	40	60	80	30	50	80	80	60	60	80	60	80	90	70	60	50	80	60	60	70
10	50	30	20	20	30	30	50	70	80	80	70	0	40	40	50	50	70	30	40	50	40	20	30	40	70	40	40	50	50	60
11	0	10	0	10	20	10	40	20	20	30	0	40	20	10	10	0	0	10	0	10	10	0	40	0	20	30	0	10	0	20
12	80	60	60	90	60	80	50	90	70	90	50	80	60	80	60	50	90	70	90	100	70	70	70	100	20	40	80	60	40	60
13	70	50	30	60	50	40	60	70	40	20	50	90	40	70	80	60	50	70	70	90	80	30	70	40	60	70	70	50	70	70
14	10	40	20	50	40	30	0	10	40	60	60	30	30	0	10	40	50	20	20	20	30	30	30	80	30	60	70	60	40	50
15	30	60	40	20	50	40	40	50	30	60	60	40	50	60	20	40	40	70	70	70	40	60	50	50	40	50	60	60	50	40
16	60	90	100	60	80	70	80	60	100	80	70	80	80	60	70	90	80	90	100	90	90	70	70	100	70	90	50	70	70	80
17	30	0	10	0	10	30	20	20	20	0	10	40	10	10	10	30	20	20	30	20	0	10	0	50	20	0	30	20	0	30
18	30	20	40	20	0	20	50	50	0	60	30	30	0	20	40	20	10	20	20	0	40	40	60	60	50	10	20	0	60	0
19	20	20	20	30	40	0	40	30	10	40	20	20	30	10	40	10	40	0	20	30	30	40	60	80	40	20	50	40	60	20
20	40	10	50	80	20	30	10	0	70	10	20	10	30	30	0	50	30	20	10	30	20	60	50	20	50	40	10	30	10	30

Додаток П. 2

Матриця балів, отриманих від експертів при оцінюванні зовнішніх факторів впливу
(І тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																																		
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.															Вінницька обл.				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30					
1	70	60	70	50	70	70	60	60	20	20	80	60	50	70	70	60	60	60	70	40	70	70	40	70	60	50	80	100	40	60					
2	50	60	50	40	0	40	40	10	50	50	60	60	50	60	40	40	60	50	60	50	40	50	60	60	30	60	50	60	40	60					
3	70	60	60	50	50	20	70	60	40	40	60	70	60	40	50	30	70	50	60	20	60	20	70	60	70	70	80	60	60	90					
4	90	100	100	60	90	80	70	70	70	90	70	80	100	90	60	60	90	70	90	100	100	100	50	90	60	100	40	80	50	50					
5	20	60	40	10	30	30	40	20	10	20	10	40	30	0	50	30	0	20	30	40	30	40	40	50	50	30	30	20	50	40					
6	100	90	80	80	100	90	80	100	70	70	90	80	70	80	90	100	100	90	100	90	80	90	90	80	80	80	70	70	70	80					
7	60	80	90	100	70	100	100	80	90	100	100	90	90	60	100	80	60	80	100	100	80	90	100	100	80	80	90	90	70	100					
8	80	60	80	80	70	70	90	90	100	70	60	100	80	100	80	70	80	100	60	70	90	80	80	80	100	90	100	50	100	50					
9	20	30	20	40	40	30	20	20	40	30	10	0	20	30	0	10	20	10	30	30	20	0	20	30	40	20	30	10	40	50					
10	50	50	30	60	60	50	50	50	60	40	40	30	30	20	50	50	30	0	10	40	60	60	50	40	50	50	60	20	60	10					
11	50	20	30	50	20	0	50	50	40	30	40	20	10	20	40	50	30	30	40	20	40	50	40	30	10	30	0	50	0	20					
12	50	60	60	70	60	60	60	60	50	50	60	60	70	50	60	40	80	70	70	10	70	60	70	70	60	80	60	60	70	60					
13	30	50	30	50	50	40	60	50	30	10	50	60	60	40	40	50	60	40	80	40	60	50	70	60	60	50	50	60	60	50					
14	80	70	70	90	80	70	70	70	60	80	40	80	60	70	70	90	50	80	60	80	80	60	80	60	90	70	60	70	90	70					
15	60	70	70	50	60	40	60	60	80	60	80	50	60	60	70	80	50	50	60	60	70	20	70	60	60	50	40	50	80	60					
16	40	30	20	40	40	30	10	40	50	20	40	40	50	30	70	30	20	50	50	30	50	50	60	30	30	40	40	30	50	50					
17	50	30	40	50	60	60	30	40	40	50	60	60	40	50	60	30	50	30	60	40	60	50	30	40	60	0	50	50	40	40					
18	20	40	0	20	20	10	30	30	30	30	30	10	40	20	20	40	40	30	40	40	10	50	40	10	40	40	30	40	30	30					
19	10	0	10	0	10	30	0	0	30	20	0	20	30	10	30	0	10	40	0	0	0	10	0	0	0	30	10	0	10	0					
20	0	10	40	30	30	50	20	40	0	0	20	60	0	30	10	20	40	60	20	30	30	30	10	20	20	10	20	30	20	40					

Додаток П. 3

**Матриця середніх ваг внутрішніх факторів впливу
(І тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																													
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.										Вінницька обл.				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	0,09	0,07	0,09	0,07	0,07	0,09	0,03	0,05	0,07	0,06	0,03	0,07	0,06	0,06	0,03	0,05	0,06	0,06	0,03	0,06	0,05	0,06	0,04	0,07	0,10	0,06	0,07	0,09	0,07	0,08
2	0,06	0,08	0,08	0,06	0,11	0,08	0,08	0,05	0,08	0,06	0,05	0,07	0,07	0,09	0,08	0,06	0,08	0,08	0,06	0,05	0,07	0,05	0,06	0,07	0,09	0,05	0,06	0,06	0,08	0,05
3	0,05	0,07	0,07	0,05	0,05	0,05	0,07	0,05	0,04	0,06	0,07	0,07	0,05	0,06	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,04	0,06	0,07	0,08	0,06	0,08	0,05	0,04
4	0,10	0,08	0,09	0,10	0,08	0,10	0,09	0,10	0,07	0,09	0,08	0,08	0,10	0,11	0,10	0,09	0,07	0,07	0,07	0,07	0,10	0,10	0,08	0,08	0,08	0,10	0,09	0,07	0,09	0,10
5	0,08	0,11	0,08	0,09	0,10	0,07	0,10	0,08	0,09	0,05	0,10	0,09	0,09	0,08	0,11	0,09	0,08	0,10	0,07	0,07	0,07	0,09	0,10	0,08	0,07	0,08	0,08	0,09	0,10	0,09
6	0,04	0,03	0,03	0,03	0,01	0,03	0,05	0,04	0,01	0,05	0,09	0,04	0,03	0,05	0,01	0,05	0,06	0,04	0,04	0,04	0,05	0,04	0,01	0,02	0,00	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01
7	0,05	0,04	0,07	0,06	0,02	0,05	0,05	0,03	0,05	0,05	0,03	0,06	0,06	0,03	0,06	0,06	0,05	0,04	0,05	0,04	0,02	0,06	0,03	0,01	0,01	0,06	0,04	0,06	0,06	0,06
8	0,06	0,02	0,03	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,04	0,04	0,05	0,07	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,08	0,05	0,05	0,04	0,04	0,05	0,06	0,07	0,08	0,06	0,06	0,06
9	0,08	0,07	0,06	0,04	0,05	0,06	0,08	0,06	0,07	0,06	0,04	0,06	0,08	0,03	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,08	0,06	0,08	0,09	0,06	0,06	0,05	0,07	0,05	0,06	0,07
10	0,05	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,05	0,07	0,08	0,07	0,07	0,00	0,04	0,04	0,06	0,05	0,06	0,03	0,04	0,05	0,04	0,02	0,03	0,03	0,07	0,04	0,04	0,04	0,05	0,06
11	0,00	0,01	0,00	0,01	0,02	0,01	0,04	0,02	0,02	0,03	0,00	0,04	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,04	0,00	0,02	0,03	0,00	0,01	0,00	0,02
12	0,08	0,06	0,06	0,09	0,07	0,08	0,05	0,09	0,07	0,08	0,05	0,08	0,06	0,08	0,07	0,05	0,07	0,07	0,09	0,10	0,07	0,07	0,07	0,08	0,02	0,04	0,07	0,05	0,04	0,06
13	0,07	0,05	0,03	0,06	0,06	0,04	0,06	0,07	0,04	0,02	0,05	0,08	0,04	0,07	0,09	0,06	0,04	0,07	0,07	0,09	0,08	0,03	0,07	0,03	0,06	0,07	0,06	0,04	0,07	0,07
14	0,01	0,04	0,02	0,05	0,05	0,03	0,00	0,01	0,04	0,06	0,06	0,03	0,03	0,00	0,01	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,06	0,03	0,06	0,06	0,05	0,04	0,05
15	0,03	0,06	0,04	0,02	0,06	0,04	0,04	0,05	0,03	0,06	0,06	0,04	0,05	0,06	0,02	0,04	0,03	0,07	0,07	0,07	0,04	0,06	0,05	0,04	0,04	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04
16	0,06	0,09	0,10	0,06	0,09	0,07	0,08	0,06	0,10	0,07	0,07	0,08	0,08	0,06	0,08	0,08	0,07	0,09	0,10	0,09	0,09	0,07	0,07	0,08	0,07	0,09	0,04	0,06	0,07	0,08
17	0,03	0,00	0,01	0,00	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,00	0,01	0,04	0,01	0,01	0,01	0,03	0,02	0,02	0,03	0,02	0,00	0,01	0,00	0,04	0,02	0,00	0,03	0,02	0,00	0,03
18	0,03	0,02	0,04	0,02	0,00	0,02	0,05	0,05	0,00	0,06	0,03	0,03	0,00	0,02	0,04	0,02	0,01	0,02	0,02	0,00	0,04	0,04	0,06	0,05	0,05	0,01	0,02	0,00	0,06	0,00
19	0,02	0,02	0,02	0,03	0,05	0,00	0,04	0,03	0,01	0,04	0,02	0,02	0,03	0,01	0,04	0,01	0,03	0,00	0,02	0,03	0,03	0,04	0,06	0,06	0,04	0,02	0,04	0,04	0,06	0,02
20	0,04	0,01	0,05	0,08	0,02	0,03	0,01	0,00	0,07	0,01	0,02	0,01	0,03	0,03	0,00	0,05	0,02	0,02	0,01	0,03	0,02	0,06	0,05	0,02	0,05	0,04	0,01	0,03	0,01	0,03

Додаток П. 4

**Матриця середніх ваг зовнішніх факторів впливу
(І тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																																							
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.															Вінницька обл.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30										
1	0,07	0,06	0,07	0,05	0,07	0,07	0,06	0,06	0,02	0,02	0,08	0,06	0,05	0,08	0,07	0,06	0,06	0,06	0,06	0,04	0,06	0,07	0,04	0,07	0,06	0,05	0,08	0,10	0,04	0,06										
2	0,05	0,06	0,05	0,04	0,00	0,04	0,04	0,01	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,04	0,04	0,06	0,05	0,06	0,05	0,04	0,05	0,06	0,06	0,03	0,06	0,05	0,06	0,04	0,06										
3	0,07	0,06	0,06	0,05	0,05	0,02	0,07	0,06	0,04	0,05	0,06	0,07	0,06	0,04	0,05	0,03	0,07	0,05	0,06	0,02	0,05	0,02	0,07	0,06	0,07	0,07	0,08	0,06	0,06	0,09										
4	0,09	0,10	0,10	0,06	0,09	0,08	0,07	0,07	0,07	0,10	0,07	0,07	0,10	0,10	0,06	0,06	0,09	0,07	0,08	0,11	0,09	0,10	0,05	0,09	0,06	0,10	0,04	0,08	0,05	0,05										
5	0,02	0,06	0,04	0,01	0,03	0,03	0,04	0,02	0,01	0,02	0,01	0,04	0,03	0,00	0,05	0,03	0,00	0,02	0,03	0,04	0,03	0,04	0,04	0,05	0,05	0,03	0,03	0,02	0,05	0,04										
6	0,10	0,09	0,08	0,08	0,10	0,09	0,08	0,10	0,07	0,08	0,09	0,07	0,07	0,09	0,08	0,10	0,10	0,09	0,09	0,10	0,07	0,09	0,08	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07	0,07	0,08										
7	0,06	0,08	0,09	0,10	0,07	0,10	0,10	0,08	0,09	0,11	0,10	0,08	0,09	0,06	0,09	0,08	0,06	0,08	0,09	0,11	0,07	0,09	0,09	0,10	0,08	0,08	0,09	0,09	0,07	0,10										
8	0,08	0,06	0,08	0,08	0,07	0,07	0,09	0,09	0,10	0,08	0,06	0,09	0,08	0,11	0,08	0,07	0,08	0,10	0,06	0,08	0,08	0,08	0,07	0,08	0,10	0,09	0,10	0,05	0,10	0,05										
9	0,02	0,03	0,02	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,04	0,03	0,01	0,00	0,02	0,03	0,00	0,01	0,02	0,01	0,03	0,03	0,02	0,00	0,02	0,03	0,04	0,02	0,03	0,01	0,04	0,05										
10	0,05	0,05	0,03	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02	0,05	0,05	0,03	0,00	0,01	0,04	0,05	0,06	0,05	0,04	0,05	0,05	0,06	0,02	0,06	0,01										
11	0,05	0,02	0,03	0,05	0,02	0,00	0,05	0,05	0,04	0,03	0,04	0,02	0,01	0,02	0,04	0,05	0,03	0,03	0,04	0,02	0,04	0,05	0,04	0,03	0,01	0,03	0,00	0,05	0,00	0,02										
12	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06	0,04	0,08	0,07	0,06	0,01	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,08	0,06	0,06	0,07	0,06										
13	0,03	0,05	0,03	0,05	0,05	0,04	0,06	0,05	0,03	0,01	0,05	0,06	0,06	0,04	0,04	0,05	0,06	0,04	0,07	0,04	0,05	0,05	0,07	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05										
14	0,08	0,07	0,07	0,09	0,08	0,07	0,07	0,07	0,06	0,09	0,04	0,07	0,06	0,08	0,07	0,09	0,05	0,08	0,06	0,09	0,07	0,06	0,07	0,06	0,09	0,07	0,06	0,07	0,09	0,07										
15	0,06	0,07	0,07	0,05	0,06	0,04	0,06	0,06	0,08	0,07	0,08	0,05	0,06	0,06	0,07	0,08	0,05	0,05	0,06	0,06	0,06	0,02	0,07	0,06	0,06	0,05	0,04	0,05	0,08	0,06										
16	0,04	0,03	0,02	0,04	0,04	0,03	0,01	0,04	0,05	0,02	0,04	0,04	0,05	0,03	0,07	0,03	0,02	0,05	0,05	0,03	0,05	0,05	0,06	0,03	0,03	0,04	0,04	0,03	0,05	0,05										
17	0,05	0,03	0,04	0,05	0,06	0,06	0,03	0,04	0,04	0,06	0,06	0,06	0,04	0,05	0,06	0,03	0,05	0,03	0,06	0,04	0,05	0,05	0,03	0,04	0,06	0,00	0,05	0,05	0,04	0,04										
18	0,02	0,04	0,00	0,02	0,02	0,01	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,01	0,04	0,02	0,02	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,01	0,05	0,04	0,01	0,04	0,04	0,03	0,04	0,03	0,03										
19	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,03	0,00	0,00	0,03	0,02	0,00	0,02	0,03	0,01	0,03	0,00	0,01	0,04	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,01	0,00										
20	0,00	0,01	0,04	0,03	0,03	0,05	0,02	0,04	0,00	0,00	0,02	0,06	0,00	0,03	0,01	0,02	0,04	0,06	0,02	0,03	0,03	0,03	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02	0,04										

Додаток П. 5

Матриця рангів внутрішніх факторів впливу
(І тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																			
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
		21	22	23	24	25	26	27	28	29	30									
1	2,0	6,0	2,5	5,0	5,5	2,0	17,0	10,5	7,0	6,0	15,0	7,0	8,0	8,0	14,0	12,0	10,0	9,0	14,5	8,5
2	8,0	3,5	4,5	8,0	1,0	3,5	4,0	10,5	3,5	9,5	10,0	7,0	5,5	2,0	4,5	7,5	1,5	3,0	9,0	11,0
3	11,0	6,0	6,5	11,5	11,5	9,5	6,0	10,5	13,0	6,0	5,0	7,0	10,5	8,0	9,0	7,5	3,5	11,0	9,0	8,5
4	1,0	3,5	2,5	1,0	4,0	1,0	2,0	1,0	7,0	1,0	3,0	4,0	1,0	1,0	2,0	1,5	6,5	5,5	5,5	6,0
5	4,0	1,0	4,5	2,5	2,0	5,5	1,0	3,0	2,0	13,0	1,0	1,0	2,0	3,5	1,0	1,5	1,5	1,0	5,5	6,0
6	13,5	13,5	14,0	14,5	18,5	15,0	10,5	14,0	18,5	13,0	2,0	13,5	15,5	11,0	17,5	12,0	10,0	12,5	12,5	13,5
7	11,0	11,5	6,5	8,0	16,0	9,5	10,5	15,5	11,0	13,0	15,0	9,5	8,0	14,0	9,0	7,5	12,0	12,5	11,0	13,5
8	8,0	16,0	14,0	8,0	8,0	7,5	10,5	10,5	10,0	15,5	12,5	11,0	5,5	8,0	9,0	5,0	6,5	9,0	3,0	11,0
9	4,0	6,0	8,5	13,0	11,5	7,5	4,0	6,5	7,0	6,0	12,5	9,5	3,5	14,0	9,0	4,0	6,5	9,0	9,0	4,0
10	11,0	13,5	17,0	17,0	14,0	15,0	10,5	4,5	3,5	3,5	5,0	20,0	12,5	12,0	9,0	12,0	10,0	14,0	12,5	11,0
11	20,0	18,5	20,0	19,0	16,0	19,0	15,0	17,5	16,5	17,0	20,0	13,5	18,0	18,0	17,5	20,0	20,0	19,0	20,0	19,0
12	4,0	8,5	8,5	2,5	5,5	3,5	10,5	2,0	7,0	2,0	10,0	4,0	8,0	3,5	6,0	12,0	3,5	5,5	2,0	1,0
13	6,0	10,0	14,0	8,0	8,0	11,5	7,0	4,5	13,0	18,0	10,0	2,0	12,5	5,0	3,0	7,5	13,5	5,5	5,5	2,5
14	19,0	11,5	17,0	11,5	11,5	15,0	20,0	19,0	13,0	9,5	7,5	16,5	15,5	20,0	17,5	15,5	13,5	16,5	17,0	17,5
15	16,0	8,5	11,5	17,0	8,0	11,5	15,0	10,5	15,0	9,5	7,5	13,5	10,5	8,0	15,0	15,5	15,5	5,5	5,5	6,0
16	8,0	2,0	1,0	8,0	3,0	5,5	4,0	6,5	1,0	3,5	5,0	4,0	3,5	8,0	4,5	3,0	6,5	2,0	1,0	2,5
17	16,0	20,0	19,0	20,0	18,5	15,0	18,0	17,5	16,5	20,0	19,0	13,5	19,0	18,0	17,5	17,0	18,0	16,5	14,5	17,5
18	16,0	16,0	11,5	17,0	20,0	18,0	10,5	10,5	20,0	9,5	15,0	16,5	20,0	16,0	12,5	18,0	19,0	16,5	17,0	20,0
19	18,0	16,0	17,0	14,5	11,5	20,0	15,0	15,5	18,5	15,5	17,5	18,0	15,5	18,0	12,5	19,0	15,5	20,0	17,0	15,5
20	13,5	18,5	10,0	4,0	16,0	15,0	19,0	20,0	7,0	19,0	17,5	19,0	15,5	14,0	20,0	12,0	17,0	16,5	19,0	15,5

Додаток П. 6

**Матриця рангів зовнішніх факторів впливу
(І тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																			
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	5,5	8,5	6,0	10,5	5,0	5,0	8,5	7,5	18,0	16,5	3,5	9,5	11,0	4,5	5,5	6,5	7,5	7,5	5,5	10,5
2	11,0	8,5	10,0	15,0	20,0	12,0	13,5	19,0	8,5	8,0	8,0	9,5	11,0	7,0	15,0	12,0	7,5	10,5	9,5	7,0
3	5,5	8,5	8,5	10,5	11,5	18,0	5,0	7,5	12,5	10,5	8,0	6,0	7,5	11,5	12,0	15,5	5,0	10,5	9,5	17,5
4	2,0	1,0	1,0	6,5	2,0	3,0	5,0	4,5	3,5	2,0	5,0	4,0	1,0	2,0	9,0	6,5	2,0	5,5	3,0	1,5
5	17,0	8,5	12,0	19,0	15,5	15,5	13,5	17,5	19,0	16,5	18,5	14,5	16,0	20,0	12,0	15,5	20,0	18,0	16,5	16,5
6	1,0	2,0	3,5	3,5	1,0	2,0	3,0	1,0	3,5	4,5	2,0	4,0	4,5	3,0	2,0	1,0	1,0	2,0	1,5	3,0
7	7,5	3,0	2,0	1,0	5,0	1,0	1,0	3,0	2,0	1,0	1,0	2,0	2,0	7,0	1,0	3,5	7,5	3,5	1,5	1,5
8	3,5	8,5	3,5	3,5	5,0	5,0	2,0	2,0	1,0	4,5	8,0	1,0	3,0	1,0	3,0	5,0	3,5	1,0	9,5	5,0
9	17,0	16,0	17,5	15,0	13,5	15,5	17,5	17,5	12,5	13,0	18,5	20,0	18,0	14,0	20,0	19,0	17,5	19,0	16,5	15,0
10	11,0	12,5	15,0	6,5	8,5	9,5	11,5	11,0	5,5	10,5	13,5	16,0	16,0	17,0	12,0	9,0	15,5	20,0	19,0	10,5
11	11,0	18,0	15,0	10,5	17,5	20,0	11,5	11,0	12,5	13,0	13,5	17,5	19,0	17,0	15,0	9,0	15,5	16,0	14,5	17,5
12	11,0	8,5	8,5	5,0	8,5	7,5	8,5	7,5	8,5	8,0	8,0	9,5	4,5	9,5	9,0	12,0	3,5	5,5	5,5	19,0
13	15,0	12,5	15,0	10,5	11,5	12,0	8,5	11,0	16,0	19,0	11,0	9,5	7,5	11,5	15,0	9,0	7,5	13,5	4,0	10,5
14	3,5	4,5	6,0	2,0	3,0	5,0	5,0	4,5	5,5	3,0	13,5	4,0	7,5	4,5	5,5	2,0	11,0	3,5	9,5	4,0
15	7,5	4,5	6,0	10,5	8,5	12,0	8,5	7,5	8,5	6,0	3,5	13,0	7,5	7,0	5,5	3,5	11,0	10,5	9,5	6,0
16	14,0	16,0	17,5	15,0	13,5	15,5	19,0	14,0	8,5	16,5	13,5	14,5	11,0	14,0	5,5	15,5	17,5	10,5	13,0	15,0
17	11,0	16,0	12,0	10,5	8,5	7,5	15,5	14,0	12,5	8,0	8,0	9,5	13,5	9,5	9,0	15,5	11,0	16,0	9,5	10,5
18	17,0	14,0	20,0	18,0	17,5	19,0	15,5	16,0	16,0	13,0	16,0	19,0	13,5	17,0	18,0	12,0	13,5	16,0	14,5	10,5
19	19,0	20,0	19,0	20,0	19,0	15,5	20,0	20,0	16,0	16,5	20,0	17,5	16,0	19,0	17,0	20,0	19,0	13,5	20,0	20,0
20	20,0	19,0	12,0	17,0	15,5	9,5	17,5	14,0	20,0	20,0	17,0	9,5	20,0	14,0	19,0	18,0	13,5	7,5	18,0	15,0

Додаток П. 7

**Статистична оцінка порівняльної значимості внутрішніх факторів,
що визначають рівень економічної безпеки підприємства та його розвитку
(І тур опитування)**

Номер фактора впливу	Статистичний показник										
	Кількість експертів, що оцінили фактор, m_j	Середнє значення, $M_{j,c}$	Кількість 100-бал. оцінок, $m_{j,100}$	Частота 100-бал. оцінок, $K_{j,100}$	Коефіцієнт активності експерта, A_j	Розмах оцінок в балах, P_j	Сума рангів, S_j	Середній ранг, $S_{j,c}$	Середня вага (нормована оцінка), W_j	Відхилення від середньої суми, d_j	Квадрат відхилення від серед. суми, d_j^2
1	30	64,667	2	0,067	1,00	70	230,5	7,683	0,063	-84,50	7140,25
2	30	70,333	2	0,067	1,00	50	189,0	6,300	0,069	-126,00	15876,00
3	30	60,333	0	0,000	1,00	50	256,0	8,533	0,059	-59,00	3481,00
4	30	89,000	14	0,467	1,00	30	79,5	2,650	0,087	-235,50	55460,25
5	30	87,667	12	0,400	1,00	50	89,0	2,967	0,086	-226,00	51076,00
6	29	36,207	0	0,000	0,97	90	429,0	14,793	0,034	114,00	12996,00
7	30	45,667	0	0,000	1,00	60	351,5	11,717	0,045	36,50	1332,25
8	30	56,333	0	0,000	1,00	70	278,0	9,267	0,055	-37,00	1369,00
9	30	64,333	0	0,000	1,00	60	227,0	7,567	0,063	-88,00	7744,00
10	29	46,207	0	0,000	0,97	80	360,0	12,414	0,044	45,00	2025,00
11	20	19,500	0	0,000	0,67	40	545,5	27,275	0,013	230,50	53130,25
12	30	69,000	2	0,067	1,00	80	197,0	6,567	0,067	-118,00	13924,00
13	30	59,000	0	0,000	1,00	70	254,0	8,467	0,058	-61,00	3721,00
14	28	37,857	0	0,000	0,93	80	429,5	15,339	0,034	114,50	13110,25
15	30	48,000	0	0,000	1,00	50	342,5	11,417	0,047	27,50	756,25
16	30	78,333	4	0,133	1,00	50	131,5	4,383	0,077	-183,50	33672,25
17	23	21,739	0	0,000	0,77	50	530,0	23,043	0,016	215,00	46225,00
18	24	34,167	0	0,000	0,80	60	463,0	19,292	0,027	148,00	21904,00
19	28	32,500	0	0,000	0,93	80	460,5	16,446	0,029	145,50	21170,25
20	28	31,071	0	0,000	0,93	80	457,0	16,321	0,028	142,00	20164,00
Сума	569	1051,915	36,00	1,200	18,97	1250	6300,0	232,441	1,000	0,000	386277,00

Додаток П. 8

**Статистична оцінка порівняльної значимості зовнішніх факторів,
що визначають рівень економічної безпеки підприємства та його розвитку
(I тур опитування)**

Номер фактору впливу	Статистичний показник										Відхилення від серед. суми, d_j^2
	Кількість експертів, що оцінили фактор, m_j	Середнє значення, $M_{j,c}$	Кількість 100-бал. оцінок, $m_{j,100}$	Частота 100-бал. оцінок, $K_{j,100}$	Коефіцієнт активності експерта, A_j	Розмах оцінок в балах, P_j	Сума рангів, S_j	Середній ранг, $S_{j,c}$	Середня вага (нормована оцінка), W_j	Відхилення від середньої суми, d_j	
1	30	60,333	1	0,033	1,00	80	239,0	7,967	0,060	-76,00	5776,00
2	29	49,310	0	0,000	0,97	60	330,0	11,379	0,047	15,00	225,00
3	30	55,667	0	0,000	1,00	70	277,0	9,233	0,055	-38,00	1444,00
4	30	78,333	7	0,233	1,00	60	133,0	4,433	0,078	-182,00	33124,00
5	28	32,500	0	0,000	0,93	60	461,5	16,482	0,030	146,50	21462,25
6	30	84,667	6	0,200	1,00	30	86,0	2,867	0,084	-229,00	52441,00
7	30	87,000	11	0,367	1,00	40	83,0	2,767	0,086	-232,00	53824,00
8	30	80,333	7	0,233	1,00	50	119,0	3,967	0,080	-196,00	38416,00
9	27	26,296	0	0,000	0,90	50	497,5	18,426	0,024	182,50	33306,25
10	29	43,448	0	0,000	0,97	60	367,0	12,655	0,042	52,00	2704,00
11	27	33,704	0	0,000	0,90	50	455,5	16,870	0,030	140,50	19740,25
12	30	60,333	0	0,000	1,00	70	232,0	7,733	0,060	-83,00	6889,00
13	30	49,667	0	0,000	1,00	70	323,0	10,767	0,049	8,00	64,00
14	30	71,667	0	0,000	1,00	50	156,5	5,217	0,071	-158,50	25122,25
15	30	59,667	0	0,000	1,00	60	249,5	8,317	0,059	-65,50	4290,25
16	30	38,667	0	0,000	1,00	60	410,0	13,667	0,038	95,00	9025,00
17	29	46,552	0	0,000	0,97	60	359,5	12,397	0,045	44,50	1980,25
18	29	29,655	0	0,000	0,97	50	472,0	16,276	0,029	157,00	24649,00
19	16	19,375	0	0,000	0,53	40	560,0	35,000	0,010	245,00	60025,00
20	26	28,462	0	0,000	0,87	60	489,0	18,808	0,024	174,00	30276,00
Сума	570	1035,635	32,00	1,067	19,00	1130	6300,0	235,226	1,000	0,00	424783,50

Додаток П. 9

**Ранжування внутрішніх факторів
по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями
балів, рангів, ваги
(I тур опитування)**

Відносна важливість фактору	Фактор		Середній ранг, $S_{i,c}$	Середнє значення, $M_{i,c}$	Середня вага, W_i
	№	Назва			
1	4	Погіршення фінансового стану підприємства	2,650	89,000	0,087
2	5	Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві	2,967	87,667	0,086
3	16	Несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості	4,383	78,333	0,077
4	2	Відсутність системи належного захисту підприємства від зовнішніх негативних впливів	6,300	70,333	0,069
5	12	Недостатнє зростання заробітної плати	6,567	69,000	0,067
6	1	Існування можливостей для економічних зловживань і злочинів	7,683	64,667	0,063
7	9	Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства	7,567	64,333	0,063
8	3	Несформованість напрямів та стратегічних цілей забезпечення розвитку підприємства	8,533	60,333	0,059
9	13	Недостатня якість управління або "управлінської команди"	8,467	59,000	0,058
10	8	Відсутність або недостатність маркетингових досліджень, використання їх результатів	9,267	56,333	0,055
11	15	Недостатній рівень забезпечення необхідною для роботи інформацією за об'ємом, якістю і своєчасністю надання	11,417	48,000	0,047
12	10	Недостатньо високий рівень кваліфікації працівників	12,414	46,207	0,044
13	7	Відсутність уваги до впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства з боку керівництва підприємства	11,717	45,667	0,045
14	14	Низький рівень професійної етики працівників	15,339	37,857	0,034
15	6	Аварії основного та допоміжного устаткування, високий рівень травматизму на робочих місцях	14,793	36,207	0,034
16	18	Захист юридичних прав працівників та підприємства	19,292	34,167	0,027
17	19	Захист інтелектуальної власності працівників, підприємства	16,446	32,500	0,029
18	20	Захист майна підприємства, попередження крадіжок	16,321	31,071	0,028
19	17	Недостатнє забезпечення відповідності екологічності результатів виробництва затвердженим нормативним актам	23,043	21,739	0,016
20	11	Підвищення кількості працюючих пенсіонерів серед персоналу підприємства	27,275	19,500	0,013

Додаток П. 10

**Ранжування зовнішніх факторів
по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями
балів, рангів, ваги
(I тур опитування)**

Відносна важливість фактору	Фактор		Середній ранг, $S_{f,c}$	Середнє значення, $M_{f,c}$	Середня вага, W_f
	№	Назва			
1	7	Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.	2,767	87,000	0,086
2	6	Надмірний податковий тиск	2,867	84,667	0,084
3	8	Падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту	3,967	80,333	0,080
4	4	Корупція	4,433	78,333	0,078
5	14	Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства	5,217	71,667	0,071
6	12	Нестабільність валютно-грошової політики, високі ставки по кредитах	7,733	60,333	0,060
7	1	Політична нестабільність	7,967	60,333	0,060
8	15	Нерозвиненість інфраструктури інноваційної підтримки розвитку бізнесу	8,317	59,667	0,059
9	3	Несприятливе інституційне середовище підтримки	9,233	55,667	0,055
10	13	Неконтрольована грошова емісія, інфляційні процеси	10,767	49,667	0,049
11	2	Соціальна нестабільність	11,379	49,310	0,047
12	17	Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва.	12,397	46,552	0,045
13	10	Поява нових конкурентів	12,655	43,448	0,042
14	16	Втрата самостійності підприємства і перехід його до інших власників	13,667	38,667	0,038
15	11	Посилення екологічних вимог, штрафні санкції через їх недотримання	16,870	33,704	0,030
16	5	Державна бюрократія	16,482	32,500	0,030
17	18	Банкрутство підприємств-підрядників, постачальників	16,276	29,655	0,029
18	20	Націоналізація або конфіскація майна підприємств, блокування рахунків, інформаційний терор, рейдерство тощо.	18,808	28,462	0,024
19	9	Втрата стратегічно важливих партнерів через анексію Криму та військові дії на сході України	18,426	26,296	0,024
20	19	Відмова від готової продукції, затримка у оплаті дебіторської заборгованості.	35,000	19,375	0,010

Додаток П. 11

**Матриця балів, отриманих від експертів при оцінюванні внутрішніх факторів впливу
(II тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																																							
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.															Вінницька обл.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30										
1	60	50	80	90	70	60	30	60	40	50	60	70	70	70	60	70	80	50	40	60	60	60	60	90	100	60	70	100	70	90										
2	70	60	70	60	100	90	80	60	90	70	50	70	60	60	70	70	90	80	70	50	70	40	60	80	90	50	80	70	80	50										
3	60	60	80	70	40	50	70	60	50	70	70	60	40	60	50	50	80	50	70	70	60	60	60	40	80	70	80	70	90	50	40									
4	100	90	90	100	80	100	90	100	80	100	90	100	100	100	90	100	80	80	80	80	100	100	90	100	80	100	100	80	90	100	100									
5	100	100	80	100	90	80	100	90	100	70	100	80	100	90	100	90	100	100	80	80	80	90	100	100	70	80	90	100	100	80	80									
6	30	10	40	40	20	30	50	40	20	50	30	20	30	20	10	50	70	40	30	40	50	30	10	30	0	40	40	40	30	10										
7	20	40	60	50	30	50	50	40	50	40	40	60	70	20	60	60	60	50	60	50	20	60	40	10	20	60	30	60	60	60										
8	50	40	50	70	70	60	50	60	70	50	40	50	70	60	70	60	70	60	70	50	50	40	50	60	60	70	80	60	50	60										
9	80	70	80	60	70	70	80	70	80	80	70	80	90	60	60	80	90	70	60	80	60	80	80	70	60	50	90	70	50	80										
10	50	30	40	20	50	30	50	60	70	60	50	0	30	40	40	60	60	30	50	50	40	30	30	40	60	40	40	50	50	60										
11	0	20	0	10	30	10	40	10	20	20	0	20	20	10	10	0	0	10	0	10	10	0	20	0	10	0	0	10	0	20										
12	90	60	80	80	60	70	50	80	90	80	60	70	60	70	50	80	90	80	90	90	70	70	80	90	20	40	80	50	40	70										
13	50	60	70	50	60	40	60	60	50	30	50	40	50	80	80	60	50	70	70	90	80	30	60	40	60	60	80	50	60	60										
14	40	50	60	60	20	50	0	10	30	60	50	40	30	0	20	40	60	20	10	20	30	20	20	50	30	70	70	60	40	50										
15	40	30	50	40	60	30	40	50	30	60	50	40	60	50	30	50	50	70	70	70	40	60	50	40	30	50	50	60	50	50										
16	90	80	100	80	90	80	80	60	100	90	80	90	80	70	80	80	90	90	100	100	90	70	70	90	70	90	60	70	70	80										
17	30	0	30	0	10	20	20	30	20	0	10	30	10	10	10	30	20	10	20	20	0	10	0	30	20	10	30	20	10	30										
18	10	30	20	30	0	30	50	50	0	50	40	30	0	20	30	20	10	20	10	0	30	30	60	50	50	20	20	0	60	0										
19	20	30	30	40	20	0	40	20	10	50	30	20	20	10	30	10	30	0	30	30	30	50	60	70	40	50	50	40	60	20										
20	20	10	10	30	20	20	10	0	60	10	20	10	40	30	0	60	40	10	10	30	40	60	40	20	50	40	10	30	20	30										

Додаток П. 12

Матриця балів, отриманих від експертів при оцінюванні зовнішніх факторів впливу
(II тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																				Вінницька обл.									
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	80	60	70	50	70	70	60	60	50	40	80	60	60	70	70	60	60	60	70	60	70	70	50	70	60	60	80	100	60	60
2	100	60	50	40	20	40	40	20	60	50	60	60	60	60	50	50	60	50	60	70	50	50	60	60	50	60	60	70	50	60
3	70	60	60	50	50	50	70	60	50	60	60	70	70	70	60	50	70	60	60	40	70	50	70	60	70	70	80	70	60	70
4	90	100	100	60	90	80	70	70	80	90	70	80	100	90	70	70	90	70	90	100	100	90	60	90	70	100	50	80	50	70
5	20	50	40	10	30	30	30	40	30	20	10	40	40	40	30	20	20	20	10	40	30	40	30	50	30	30	30	20	50	40
6	100	90	80	80	100	90	80	100	70	70	90	80	70	80	90	100	100	90	100	90	90	90	90	80	80	80	70	70	70	80
7	80	80	90	100	80	100	100	90	90	100	100	90	90	90	100	90	70	90	100	100	90	100	100	100	90	90	90	100	80	100
8	80	60	80	80	70	70	90	80	100	70	60	100	80	100	80	80	80	100	70	80	100	80	80	90	100	90	100	60	100	70
9	20	30	20	20	10	20	20	10	30	30	0	0	10	20	0	10	10	0	30	20	20	0	20	30	40	20	30	10	40	60
10	60	50	30	60	60	50	50	50	60	50	40	40	30	30	60	30	30	30	30	40	70	60	50	40	50	60	60	20	60	20
11	40	30	30	50	20	10	40	50	50	30	40	30	20	50	50	50	40	40	50	30	40	50	40	40	20	50	20	50	0	10
12	60	60	60	70	60	60	60	60	60	50	60	70	70	60	70	60	80	70	80	40	70	70	70	70	70	80	60	70	70	60
13	50	50	30	50	50	40	60	50	40	10	50	50	60	70	40	60	60	40	70	50	60	50	70	60	60	60	50	60	60	50
14	80	70	70	90	80	70	70	70	60	80	40	80	70	70	70	90	50	80	60	80	80	60	80	60	90	70	60	70	90	70
15	60	60	60	50	60	50	60	60	80	60	80	60	60	60	70	80	60	60	60	60	70	30	70	60	60	60	60	50	80	60
16	50	20	20	40	40	30	10	40	40	30	40	40	50	30	60	30	30	50	40	30	40	50	50	30	30	30	40	30	50	40
17	60	40	30	50	60	70	40	50	50	60	60	60	50	60	70	40	60	50	60	50	60	60	40	60	60	0	60	60	40	50
18	30	30	0	20	20	10	30	30	20	30	30	10	40	10	20	40	40	30	40	30	10	40	40	10	40	40	30	30	30	30
19	10	0	10	0	0	0	0	0	10	20	10	20	0	0	30	0	0	10	0	0	0	10	0	0	0	30	0	0	10	0
20	0	10	30	30	30	60	20	40	0	0	20	50	10	20	10	40	40	60	20	10	50	20	10	20	50	10	30	40	40	40

Додаток П. 13

**Матриця середніх ваг внутрішніх факторів впливу
(Ш тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																													
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.										Вінницька обл.				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	0,06	0,05	0,07	0,08	0,07	0,06	0,03	0,06	0,04	0,05	0,06	0,07	0,07	0,08	0,06	0,06	0,07	0,05	0,04	0,06	0,06	0,06	0,06	0,08	0,10	0,06	0,06	0,09	0,07	0,09
2	0,07	0,07	0,06	0,06	0,10	0,09	0,08	0,06	0,08	0,06	0,05	0,07	0,06	0,06	0,07	0,06	0,07	0,08	0,07	0,05	0,07	0,04	0,06	0,07	0,09	0,05	0,07	0,06	0,08	0,05
3	0,06	0,07	0,07	0,06	0,04	0,05	0,07	0,06	0,05	0,06	0,07	0,06	0,04	0,06	0,05	0,04	0,07	0,05	0,07	0,07	0,06	0,06	0,04	0,07	0,07	0,08	0,06	0,08	0,05	0,04
4	0,10	0,10	0,08	0,09	0,08	0,10	0,09	0,10	0,08	0,09	0,09	0,10	0,10	0,11	0,09	0,09	0,07	0,08	0,08	0,07	0,10	0,10	0,09	0,09	0,08	0,09	0,09	0,07	0,09	0,10
5	0,10	0,11	0,07	0,09	0,09	0,08	0,10	0,09	0,09	0,06	0,10	0,08	0,10	0,10	0,11	0,08	0,08	0,10	0,08	0,07	0,08	0,09	0,10	0,09	0,07	0,08	0,08	0,09	0,10	0,08
6	0,03	0,01	0,04	0,04	0,02	0,03	0,05	0,04	0,02	0,05	0,03	0,02	0,03	0,02	0,01	0,04	0,06	0,04	0,03	0,04	0,05	0,03	0,01	0,03	0,00	0,04	0,04	0,04	0,03	0,01
7	0,02	0,04	0,05	0,05	0,03	0,05	0,05	0,04	0,05	0,04	0,04	0,06	0,07	0,02	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,02	0,06	0,04	0,01	0,02	0,06	0,03	0,05	0,06	0,06
8	0,05	0,04	0,04	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,07	0,05	0,04	0,05	0,07	0,06	0,07	0,05	0,06	0,06	0,07	0,05	0,05	0,04	0,05	0,05	0,06	0,07	0,07	0,05	0,05	0,06
9	0,08	0,08	0,07	0,06	0,07	0,07	0,08	0,07	0,08	0,07	0,07	0,08	0,09	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,06	0,07	0,06	0,08	0,08	0,06	0,06	0,05	0,08	0,06	0,05	0,08
10	0,05	0,03	0,04	0,02	0,05	0,03	0,05	0,06	0,07	0,06	0,05	0,00	0,03	0,04	0,04	0,05	0,05	0,03	0,05	0,05	0,04	0,03	0,03	0,04	0,06	0,04	0,04	0,05	0,05	0,06
11	0,00	0,02	0,00	0,01	0,03	0,01	0,04	0,01	0,02	0,02	0,00	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,02	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02
12	0,09	0,07	0,07	0,07	0,06	0,07	0,05	0,08	0,08	0,07	0,06	0,07	0,06	0,08	0,05	0,07	0,07	0,08	0,09	0,08	0,07	0,07	0,08	0,08	0,02	0,04	0,07	0,05	0,04	0,07
13	0,05	0,07	0,06	0,05	0,06	0,04	0,06	0,06	0,05	0,03	0,05	0,04	0,05	0,09	0,08	0,05	0,04	0,07	0,07	0,08	0,08	0,03	0,06	0,04	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06	0,06
14	0,04	0,05	0,05	0,06	0,02	0,05	0,00	0,01	0,03	0,06	0,05	0,04	0,03	0,00	0,02	0,04	0,05	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02	0,02	0,04	0,03	0,07	0,06	0,05	0,04	0,05
15	0,04	0,03	0,04	0,04	0,06	0,03	0,04	0,05	0,03	0,06	0,05	0,04	0,06	0,05	0,03	0,04	0,04	0,07	0,07	0,07	0,04	0,06	0,05	0,04	0,03	0,05	0,04	0,05	0,05	0,05
16	0,09	0,09	0,09	0,07	0,09	0,08	0,08	0,06	0,09	0,08	0,08	0,09	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07	0,09	0,10	0,09	0,09	0,07	0,07	0,08	0,07	0,08	0,05	0,06	0,07	0,08
17	0,03	0,00	0,03	0,00	0,01	0,02	0,02	0,03	0,02	0,00	0,01	0,03	0,01	0,01	0,01	0,03	0,02	0,01	0,02	0,02	0,00	0,01	0,00	0,03	0,02	0,01	0,03	0,02	0,01	0,03
18	0,01	0,03	0,02	0,03	0,00	0,03	0,05	0,05	0,00	0,05	0,04	0,03	0,00	0,02	0,03	0,02	0,01	0,02	0,01	0,00	0,03	0,03	0,06	0,04	0,05	0,02	0,02	0,00	0,06	0,00
19	0,02	0,03	0,03	0,04	0,02	0,00	0,04	0,02	0,01	0,05	0,03	0,02	0,02	0,01	0,03	0,01	0,02	0,00	0,03	0,03	0,03	0,05	0,06	0,06	0,04	0,05	0,04	0,04	0,06	0,02
20	0,02	0,01	0,01	0,03	0,02	0,02	0,01	0,00	0,06	0,01	0,02	0,01	0,04	0,03	0,00	0,05	0,03	0,01	0,01	0,03	0,04	0,06	0,04	0,02	0,05	0,04	0,01	0,03	0,02	0,03

Матриця середніх ваг зовнішніх факторів впливу
(II тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																				Вінницька обл.									
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	0,07	0,06	0,07	0,05	0,07	0,07	0,06	0,06	0,05	0,04	0,08	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06	0,05	0,06	0,08	0,09	0,06	0,06
2	0,09	0,06	0,05	0,04	0,02	0,04	0,04	0,02	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,05	0,07	0,04	0,05	0,06	0,06	0,04	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06
3	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,07	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,07	0,06	0,05	0,05	0,07	0,06	0,05	0,04	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,08	0,07	0,06	0,07
4	0,08	0,10	0,10	0,06	0,09	0,08	0,07	0,07	0,08	0,09	0,07	0,07	0,10	0,08	0,06	0,07	0,09	0,07	0,08	0,10	0,09	0,08	0,06	0,08	0,06	0,09	0,05	0,08	0,05	0,07
5	0,02	0,05	0,04	0,01	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,02	0,01	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,04	0,03	0,04	0,03	0,05	0,03	0,03	0,03	0,02	0,05	0,04
6	0,09	0,09	0,08	0,08	0,10	0,09	0,08	0,10	0,07	0,07	0,09	0,07	0,07	0,07	0,08	0,10	0,10	0,08	0,09	0,09	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,08
7	0,07	0,08	0,09	0,10	0,08	0,10	0,10	0,09	0,09	0,11	0,10	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,07	0,08	0,09	0,10	0,08	0,09	0,09	0,09	0,08	0,08	0,08	0,09	0,07	0,10
8	0,07	0,06	0,08	0,08	0,07	0,07	0,09	0,08	0,10	0,07	0,06	0,09	0,08	0,09	0,07	0,08	0,08	0,09	0,06	0,08	0,09	0,07	0,07	0,08	0,09	0,08	0,09	0,06	0,09	0,07
9	0,02	0,03	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,03	0,03	0,00	0,00	0,01	0,02	0,00	0,01	0,01	0,00	0,03	0,02	0,02	0,00	0,02	0,02	0,04	0,02	0,03	0,01	0,04	0,06
10	0,05	0,05	0,03	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,04	0,04	0,03	0,03	0,05	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,06	0,06	0,05	0,04	0,04	0,06	0,06	0,02	0,06	0,02
11	0,04	0,03	0,03	0,05	0,02	0,01	0,04	0,05	0,05	0,03	0,04	0,03	0,02	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04	0,05	0,03	0,03	0,05	0,04	0,04	0,02	0,05	0,02	0,05	0,00	0,01
12	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,06	0,06	0,08	0,07	0,07	0,04	0,06	0,07	0,06	0,06	0,06	0,07	0,06	0,07	0,06	0,06
13	0,04	0,05	0,03	0,05	0,05	0,04	0,06	0,05	0,04	0,01	0,05	0,05	0,06	0,06	0,04	0,06	0,06	0,04	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05
14	0,07	0,07	0,07	0,09	0,08	0,07	0,07	0,07	0,06	0,08	0,04	0,07	0,07	0,06	0,06	0,09	0,05	0,08	0,05	0,08	0,07	0,06	0,07	0,06	0,08	0,06	0,06	0,07	0,08	0,07
15	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,08	0,06	0,08	0,06	0,06	0,06	0,06	0,08	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,03	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,07	0,06
16	0,04	0,02	0,02	0,04	0,04	0,03	0,01	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,05	0,03	0,05	0,03	0,03	0,05	0,04	0,03	0,03	0,05	0,05	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,05	0,04
17	0,05	0,04	0,03	0,05	0,06	0,07	0,04	0,05	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,04	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,04	0,06	0,05	0,00	0,06	0,06	0,04	0,05
18	0,03	0,03	0,00	0,02	0,02	0,01	0,03	0,03	0,02	0,03	0,03	0,01	0,04	0,01	0,02	0,04	0,04	0,03	0,04	0,03	0,01	0,04	0,04	0,01	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03
19	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,01	0,02	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,01	0,00
20	0,00	0,01	0,03	0,03	0,03	0,06	0,02	0,04	0,00	0,00	0,02	0,05	0,01	0,02	0,01	0,04	0,04	0,06	0,02	0,01	0,04	0,02	0,01	0,02	0,04	0,01	0,03	0,04	0,04	0,04

Матриця рангів внутрішніх факторів впливу
(III тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																			
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	7,5	9,5	5,0	3,0	6,0	7,5	17,0	8,0	13,0	13,0	6,5	6,0	6,0	5,0	8,5	6,0	5,0	9,0	12,5	7,5
2	6,0	6,5	8,5	9,0	1,0	2,0	4,0	8,0	3,5	6,0	10,0	6,0	9,0	8,5	8,5	10,0	5,0	6,0	10,0	11,0
3	7,5	6,5	5,0	6,5	12,0	10,0	6,0	8,0	11,0	6,0	4,5	8,5	12,5	8,5	8,5	6,0	5,0	9,0	6,5	7,5
4	1,5	2,0	2,0	1,5	4,0	1,0	2,0	1,0	5,5	1,0	2,0	1,0	1,5	1,0	2,0	1,0	2,0	3,5	2,5	2,5
5	1,5	1,0	5,0	1,5	2,5	3,5	1,0	2,0	1,5	6,0	1,0	3,5	1,5	2,0	1,0	2,0	1,0	4,0	4,0	5,0
6	14,5	18,5	14,5	14,0	16,5	14,5	10,5	14,5	17,0	13,0	16,5	17,0	15,0	15,0	16,5	13,5	14,0	15,0	15,5	14,0
7	17,0	11,5	10,5	11,5	13,5	10,0	10,5	14,5	11,0	16,0	14,0	8,5	6,0	15,0	8,5	10,0	11,0	12,5	10,0	11,0
8	10,0	11,5	12,5	6,5	6,0	7,5	10,5	8,0	7,5	13,0	14,0	10,0	6,0	8,5	8,5	10,0	11,0	12,5	6,5	11,0
9	5,0	4,0	5,0	9,0	6,0	5,5	4,0	4,0	5,5	3,5	4,5	3,5	3,0	8,5	4,5	3,5	5,0	6,0	6,5	5,0
10	10,0	14,5	14,5	18,0	11,0	14,5	10,5	8,0	7,5	9,0	10,0	20,0	15,0	12,0	12,0	10,0	11,0	12,5	12,5	14,0
11	20,0	17,0	20,0	19,0	13,5	19,0	15,0	18,5	17,0	18,0	20,0	17,0	17,5	18,0	20,0	20,0	20,0	18,5	20,0	19,0
12	3,5	6,5	5,0	4,5	9,0	5,5	10,5	3,0	3,5	3,5	6,5	6,0	9,0	5,0	8,5	6,0	5,0	3,5	2,5	2,5
13	10,0	6,5	8,5	11,5	9,0	12,0	7,0	8,0	11,0	17,0	10,0	12,0	11,0	3,0	4,5	10,0	14,0	6,0	6,5	5,0
14	12,5	9,5	10,5	9,0	16,5	10,0	20,0	18,5	14,5	9,0	10,0	12,0	15,0	20,0	19,0	13,5	8,5	12,5	19,0	14,0
15	12,5	14,5	12,5	14,0	9,0	14,5	15,0	12,5	14,5	9,0	10,0	12,0	9,0	11,0	13,0	15,5	16,0	9,0	10,0	9,0
16	3,5	3,0	1,0	4,5	2,5	3,5	4,0	8,0	1,5	2,0	3,0	2,0	4,0	5,0	3,0	3,5	8,5	2,0	1,0	2,0
17	14,5	20,0	16,5	20,0	19,0	17,5	18,0	16,0	17,0	20,0	19,0	14,5	19,0	18,0	16,5	17,0	18,0	17,0	15,5	16,5
18	19,0	14,5	18,0	16,5	20,0	14,5	10,5	12,5	20,0	13,0	14,0	14,5	20,0	15,0	16,5	18,0	19,0	16,0	17,5	20,0
19	17,0	14,5	16,5	14,0	16,5	20,0	15,0	17,0	19,0	13,0	16,5	17,0	17,5	18,0	14,0	19,0	14,0	20,0	14,0	16,5
20	17,0	18,5	19,0	16,5	16,5	17,5	19,0	20,0	9,0	19,0	18,0	19,0	12,5	13,0	16,5	15,5	17,0	18,5	17,5	18,0

**Матриця рангів зовнішніх факторів впливу
(Ш тур опитування)**

Додаток П. 17

**Статистична оцінка порівняльної значимості внутрішніх факторів,
що визначають рівень економічної безпеки підприємства та його розвитку
(II тур опитування)**

Номер фактора впливу	Статистичний показник										Відхилення від середньої суми, d_j	Квадрат відхилення від серед. суми, d_j^2
	Кількість експертів, що оцінили фактор, m_j	Середнє значення, $M_{j,c}$	Кількість 100-бал. оцінок, $m_{j,100}$	Частота 100-бал. оцінок, $K_{j,100}$	Коефіцієнт активності експерта, A_j	Розмах оцінок в балах, P_j	Сума рангів, S_j	Середній ранг, $S_{j,c}$	Середня вага (нормована оцінка), W_j			
1	30	66,000	2	0,067	1,00	70	207,0	6,900	0,064	-108,00	11664,00	
2	30	69,667	1	0,033	1,00	60	214,0	7,133	0,067	-101,00	10201,00	
3	30	61,667	0	0,000	1,00	50	233,5	7,783	0,059	-81,50	6642,25	
4	30	92,333	15	0,500	1,00	20	57,0	1,900	0,089	-258,00	66564,00	
5	30	90,667	14	0,467	1,00	30	74,0	2,467	0,088	-241,00	58081,00	
6	29	32,759	0	0,000	0,97	70	465,0	16,034	0,030	150,00	22500,00	
7	30	46,000	0	0,000	1,00	60	349,5	11,650	0,044	34,50	1190,25	
8	30	58,333	0	0,000	1,00	40	290,0	9,667	0,056	-25,00	625,00	
9	30	72,333	0	0,000	1,00	40	166,0	5,533	0,070	-149,00	22201,00	
10	29	45,172	0	0,000	0,97	70	378,5	13,052	0,042	63,50	4032,25	
11	19	16,316	0	0,000	0,63	40	561,5	29,553	0,010	246,50	60762,25	
12	30	69,667	0	0,000	1,00	70	201,0	6,700	0,067	-114,00	12996,00	
13	30	58,333	0	0,000	1,00	60	272,5	9,083	0,057	-42,50	1806,25	
14	28	39,643	0	0,000	0,93	70	384,0	13,714	0,035	69,00	4761,00	
15	30	48,333	0	0,000	1,00	40	362,5	12,083	0,047	47,50	2256,25	
16	30	82,333	4	0,133	1,00	40	117,5	3,917	0,080	-197,50	39006,25	
17	25	19,600	0	0,000	0,83	30	530,5	21,220	0,016	215,50	46440,25	
18	24	32,083	0	0,000	0,80	60	485,5	20,229	0,025	170,50	29070,25	
19	28	33,571	0	0,000	0,93	70	454,5	16,232	0,030	139,50	19460,25	
20	28	27,857	0	0,000	0,93	60	496,0	17,714	0,025	181,00	32761,00	
Сума	570	1062,668	36,00	1,200	19,00	1050	6300,0	232,565	1,000	0,00	453020,50	

Додаток П. 18

**Статистична оцінка порівняльної значимості зовнішніх факторів,
що визначають рівень економічної безпеки підприємства та його розвитку
(II тур опитування)**

Номер фактору впливу	Статистичний показник										
	Кількість експертів, що оцінили фактор, m_j	Середнє значення, $M_{j,c}$	Кількість 100-бал. оцінок, $m_{j,100}$	Частота 100-бал. оцінок, $K_{j,100}$	Коефіцієнт активності експерта, A_j	Розмах оцінок в балах, P_j	Сума рангів, S_j	Середній ранг, $S_{j,c}$	Середня вага (нормована оцінка), W_j	Відхилення від середньої суми, d_j	Квадрат відхилення від серед. суми, d_j^2
1	30	64,667	1	0,033	1,00	60	226,5	7,550	0,061	-88,50	7832,25
2	30	54,333	1	0,033	1,00	80	324,5	10,817	0,051	9,50	90,25
3	30	62,000	0	0,000	1,00	40	243,5	8,117	0,059	-71,50	5112,25
4	30	80,667	6	0,200	1,00	50	123,0	4,100	0,077	-192,00	36864,00
5	30	30,667	0	0,000	1,00	40	475,5	15,850	0,029	160,50	25760,25
6	30	85,000	6	0,200	1,00	30	92,0	3,067	0,081	-223,00	49729,00
7	30	92,333	13	0,433	1,00	30	62,5	2,083	0,088	-252,50	63756,25
8	30	82,667	8	0,267	1,00	40	107,5	3,583	0,078	-207,50	43056,25
9	25	23,200	0	0,000	0,83	60	527,0	21,080	0,018	212,00	44944,00
10	30	45,667	0	0,000	1,00	50	361,5	12,050	0,043	46,50	2162,25
11	29	36,897	0	0,000	0,97	50	444,5	15,328	0,034	129,50	16770,25
12	30	65,000	0	0,000	1,00	40	217,0	7,233	0,062	-98,00	9604,00
13	30	52,000	0	0,000	1,00	60	333,0	11,100	0,049	18,00	324,00
14	30	72,000	0	0,000	1,00	50	170,0	5,667	0,068	-145,00	21025,00
15	30	61,667	0	0,000	1,00	50	255,0	8,500	0,059	-60,00	3600,00
16	30	37,000	0	0,000	1,00	50	445,0	14,833	0,035	130,00	16900,00
17	29	53,793	0	0,000	0,97	70	328,5	11,328	0,049	13,50	182,25
18	29	27,931	0	0,000	0,97	40	497,5	17,155	0,026	182,50	33306,25
19	11	15,455	0	0,000	0,37	30	580,5	52,773	0,005	265,50	70490,25
20	27	30,000	0	0,000	0,90	60	485,5	17,981	0,026	170,50	29070,25
Сума	570	1072,942	35,00	1,167	19,00	980	6300,0	250,195	1,000	0,00	480579,00

Додаток П.19

**Ранжування внутрішніх факторів
по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями
балів, рангів, ваги (II тур опитування)**

Відносна важливість фактору	Фактор		Середній ранг, S_{fc}	Середнє значення, M_{fc}	Середня вага, W_i
	№	Назва			
1	4	Погіршення фінансового стану підприємства	1,900	92,333	0,089
2	5	Несвоєчасне оновлення основних фондів, раціональне використання виробничих потужностей, використання новітніх технологій у виробництві	2,467	90,667	0,088
3	16	Несвоєчасне забезпечення основними видами ресурсів, необхідного їх рівня якості	3,917	82,333	0,080
4	9	Відтік кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства	5,533	72,333	0,070
5	12	Недостатнє зростання заробітної плати	6,700	69,667	0,067
6	2	Відсутність системи належного захисту підприємства від зовнішніх негативних впливів	7,133	69,667	0,067
7	1	Існування можливостей для економічних зловживань і злочинів	6,900	66,000	0,064
8	3	Несформованість напрямів та стратегічних цілей забезпечення розвитку підприємства	7,783	61,667	0,059
9	13	Недостатня якість управління або "управлінської команди"	9,083	58,333	0,057
10	8	Відсутність або недостатність маркетингових досліджень, використання їх результатів	9,667	58,333	0,056
11	15	Недостатній рівень забезпечення необхідною для роботи інформацією за об'ємом, якістю і своєчасністю надання	12,083	48,333	0,047
12	7	Відсутність уваги до впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства з боку керівництва підприємства	11,650	46,000	0,044
13	10	Недостатньо високий рівень кваліфікації працівників	13,052	45,172	0,042
14	14	Низький рівень професійної етики працівників	13,714	39,643	0,035
15	19	Захист інтелектуальної власності працівників, підприємства	16,232	33,571	0,030
16	6	Аварії основного та допоміжного устаткування, високий рівень травматизму на робочих місцях	16,034	32,759	0,030
17	18	Захист юридичних прав працівників та підприємства	20,229	32,083	0,025
18	20	Захист майна підприємства, попередження крадіжок	17,714	27,857	0,025
19	17	Недостатнє забезпечення відповідності екологічності результатів виробництва затвердженим нормативним актам	21,220	19,600	0,016
20	11	Підвищення кількості працюючих пенсіонерів серед персоналу підприємства	29,553	16,316	0,010

Додаток П. 20

**Ранжування зовнішніх факторів
по мірі зниження значимості, оціненої за середніми значеннями
балів, рангів, ваги (II тур опитування)**

Відносна важливість фактору	Фактор		Середній ранг, $S_{j,c}$	Середнє значення, $M_{j,c}$	Середня вага, W_j
	№	Назва			
1	7	Зміна цін на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси і т.п.	2,083	92,333	0,088
2	6	Надмірний податковий тиск	3,067	85,000	0,081
3	8	Падіння попиту на продукцію та втрата ринків збуту	3,583	82,667	0,078
4	4	Корупція	4,100	80,667	0,077
5	14	Недостатня державна підтримка для впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства	5,667	72,000	0,068
6	12	Нестабільність валютно-грошової політики, високі ставки по кредитах	7,233	65,000	0,062
7	1	Політична нестабільність	7,550	64,667	0,061
8	3	Несприятливе інституційне середовище підтримки	8,117	62,000	0,059
9	15	Нерозвиненість інфраструктури інноваційної підтримки розвитку бізнесу	8,500	61,667	0,059
10	2	Соціальна нестабільність	10,817	54,333	0,051
11	17	Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва.	11,328	53,793	0,049
12	13	Неконтрольована грошова емісія, інфляційні процеси	11,100	52,000	0,049
13	10	Поява нових конкурентів	12,050	45,667	0,043
14	16	Втрата самостійності підприємства і перехід його до інших власників	14,833	37,000	0,035
15	11	Посилення екологічних вимог, штрафні санкції через їх недотримання	15,328	36,897	0,034
16	5	Державна бюрократія	15,850	30,667	0,029
17	18	Націоналізація або конфіскація майна підприємств, блокування рахунків, інформаційний терор, рейдерство тощо.	17,981	30,000	0,026
18	20	Банкрутство підприємств-підрядників, постачальників	17,155	27,931	0,026
19	9	Втрата стратегічно важливих партнерів через анексію Криму та військові дії на сході України	21,080	23,200	0,018
20	19	Відмова від готової продукції, затримка у оплаті дебіторської заборгованості.	52,773	15,455	0,005

Додаток П. 21

Матриця балів, отриманих від експертів при оцінюванні внутрішніх факторів впливу
(III тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																															
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.										Вінницька обл.						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
1	70	60	70	70	70	70	70	70	60	60	70	70	70	70	60	70	70	60	50	70	70	70	70	70	70	60	70	60	70	70	70	
2	60	70	60	60	60	80	60	60	70	60	50	60	60	60	60	60	60	70	60	50	60	60	60	60	70	60	50	70	60	60	60	
3	70	70	70	70	70	60	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	60	70	70	60	70	50	60	70	80	70	70	70	70	70	
4	100	90	90	100	100	100	100	100	80	100	90	100	100	100	90	100	100	80	90	90	100	100	100	100	100	100	100	90	90	100	90	100
5	90	100	90	90	100	80	90	90	100	80	100	80	90	90	100	90	90	100	80	80	80	90	100	100	90	80	90	100	100	90	100	90
6	40	20	30	40	30	30	40	30	30	40	30	20	40	30	20	50	40	40	30	40	40	40	20	30	40	40	40	20	40	20	40	40
7	60	50	60	60	60	60	60	50	70	50	50	60	60	40	60	60	60	50	60	50	30	60	50	60	60	60	50	60	60	60	60	60
8	50	50	50	50	50	60	50	60	50	60	50	50	50	60	50	60	50	50	70	50	50	50	40	50	50	60	70	50	50	50	50	50
9	80	80	70	80	80	70	80	70	80	80	70	80	80	60	70	80	80	70	70	80	70	80	80	80	80	70	80	70	80	70	80	80
10	40	50	30	40	40	30	40	50	40	50	40	20	40	50	40	60	40	50	50	40	40	40	30	40	40	60	40	40	40	40	40	40
11	0	10	0	0	0	10	0	10	10	10	0	0	0	10	0	0	0	10	0	10	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	80	80	70	80	80	70	80	80	80	80	70	70	80	80	80	70	80	80	90	90	70	80	90	80	80	50	80	80	80	80	80	80
13	60	70	60	60	60	50	60	60	60	50	60	60	60	70	70	60	60	70	70	80	70	60	60	60	60	60	70	70	60	60	60	60
14	60	50	80	60	60	60	60	40	60	70	60	50	60	0	60	50	60	50	10	40	60	60	50	60	60	80	70	60	60	60	60	60
15	30	30	40	40	50	40	30	50	40	50	50	40	40	50	40	40	30	60	60	60	40	30	50	50	40	50	40	40	40	40	30	30
16	90	80	100	90	90	90	90	70	90	90	80	90	90	70	80	80	90	90	100	100	90	90	70	90	90	90	60	80	90	90	90	90
17	10	0	20	20	20	20	10	20	20	0	10	30	20	20	20	30	10	20	30	30	10	10	0	20	20	10	30	20	20	20	10	10
18	20	20	20	30	20	20	20	40	30	30	30	30	30	20	10	20	20	30	20	0	20	20	50	20	30	20	20	10	30	20	20	20
19	50	30	30	50	40	0	50	20	50	50	30	30	50	20	30	10	50	0	40	30	20	50	60	40	50	40	40	30	50	50	50	50
20	10	40	10	10	10	20	10	0	0	20	20	20	10	30	20	40	10	10	20	20	30	10	30	10	10	30	10	20	10	10	10	10

Додаток П. 22

Матриця балів, отриманих від експертів при оцінюванні зовнішніх факторів впливу
(III тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																																		
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.															Вінницька обл.				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30					
1	80	60	70	60	70	70	60	60	60	50	80	70	70	70	70	60	70	60	70	60	70	70	60	70	60	70	80	90	70	70					
2	60	50	50	50	40	40	40	40	60	60	60	60	60	60	50	50	60	50	60	60	50	50	60	60	40	60	60	70	60	60					
3	70	60	70	70	60	60	70	60	60	70	70	70	70	70	60	60	70	60	70	60	60	60	70	60	60	70	80	70	60	70					
4	80	90	90	70	80	80	70	70	70	90	80	80	90	90	70	70	80	70	90	90	100	80	70	90	70	90	70	80	70	70					
5	20	40	30	20	30	30	30	40	30	10	10	30	30	20	30	20	20	20	10	40	30	20	20	30	30	20	30	10	30	20					
6	100	90	80	80	100	90	80	100	80	80	90	80	80	80	90	100	100	90	100	90	90	90	90	80	80	80	80	80	70	80					
7	90	90	100	100	90	100	100	100	90	100	100	90	100	90	100	100	90	100	100	100	90	100	100	100	90	100	90	100	80	100					
8	80	100	80	90	80	70	90	90	100	70	70	100	100	100	80	90	80	100	80	80	100	90	80	90	100	90	100	70	100	90					
9	20	30	20	20	10	20	20	10	0	30	0	0	0	10	0	0	10	0	30	20	10	0	0	20	0	0	20	0	0	40					
10	60	50	40	60	60	60	50	50	50	50	50	40	50	40	60	50	50	40	40	50	60	60	50	60	50	60	40	60	50						
11	40	40	30	50	40	30	40	50	40	30	40	50	50	40	80	40	40	30	60	30	50	50	40	50	30	50	40	60	20	30					
12	70	60	70	70	70	60	60	60	60	60	60	70	70	70	70	70	70	70	70	50	70	70	70	70	60	70	60	70	60						
13	50	50	30	50	50	40	60	50	30	30	50	60	60	60	40	60	60	50	70	50	60	50	60	60	60	60	50	60	50						
14	70	70	70	80	70	70	70	80	80	80	50	80	70	80	70	80	70	80	70	70	80	70	80	70	80	70	60	70	90	70					
15	60	60	60	70	60	50	60	70	60	60	90	60	60	60	60	80	60	70	70	60	60	50	70	60	60	60	60	60	70	60					
16	40	20	30	30	40	30	20	30	20	20	20	40	40	30	50	30	30	50	40	30	40	50	40	30	30	30	30	30	40	40					
17	60	60	40	60	50	60	40	40	60	70	50	60	60	60	70	50	70	60	70	60	70	60	50	60	70	30	60	70	50	50					
18	30	30	0	10	20	10	10	20	30	20	30	10	30	20	20	30	30	20	20	10	10	30	30	10	30	30	30	20	30	30					
19	0	0	10	0	0	0	0	0	10	0	10	20	10	0	10	0	0	10	0	0	0	10	10	0	10	20	0	0	10	0					
20	10	10	40	20	30	60	30	40	20	20	30	50	20	30	30	50	40	60	60	30	50	40	40	30	50	40	30	50	40	50					

Додаток П. 23

**Матриця середніх ваг внутрішніх факторів впливу
(III тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																																		
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.															Вінницька обл.				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30					
1	0,07	0,06	0,07	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,06	0,05	0,07	0,07	0,06	0,07	0,06	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07					
2	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,08	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06					
3	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,07	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07					
4	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,10	0,09	0,10	0,07	0,09	0,09	0,10	0,09	0,10	0,09	0,09	0,09	0,08	0,08	0,08	0,10	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,08	0,09					
5	0,08	0,10	0,09	0,08	0,09	0,08	0,08	0,09	0,09	0,07	0,10	0,08	0,08	0,09	0,10	0,08	0,08	0,10	0,07	0,07	0,08	0,08	0,09	0,09	0,08	0,07	0,08	0,10	0,09	0,08					
6	0,04	0,02	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,03	0,02	0,04	0,03	0,02	0,05	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,04	0,02	0,03	0,04	0,04	0,04	0,02	0,04	0,04					
7	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,04	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,03	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06					
8	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,07	0,05	0,05	0,05	0,04	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05					
9	0,07	0,08	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,07	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07					
10	0,04	0,05	0,03	0,04	0,04	0,03	0,04	0,05	0,04	0,05	0,04	0,02	0,04	0,05	0,04	0,05	0,04	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,06	0,04	0,04	0,04	0,04					
11	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00					
12	0,07	0,08	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08	0,06	0,07	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07	0,08	0,07	0,07	0,05	0,07	0,08	0,07	0,07					
13	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,07	0,07	0,05	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,07	0,05	0,06					
14	0,06	0,05	0,08	0,05	0,06	0,06	0,06	0,04	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,00	0,06	0,05	0,06	0,05	0,01	0,04	0,06	0,06	0,05	0,06	0,05	0,07	0,06	0,06	0,05	0,06					
15	0,03	0,03	0,04	0,04	0,05	0,04	0,03	0,05	0,04	0,05	0,05	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04	0,03	0,06	0,06	0,06	0,04	0,03	0,05	0,05	0,05	0,04	0,05	0,04	0,04	0,03					
16	0,08	0,08	0,10	0,08	0,08	0,09	0,08	0,07	0,08	0,08	0,08	0,09	0,08	0,07	0,08	0,07	0,08	0,09	0,09	0,09	0,09	0,08	0,07	0,08	0,08	0,08	0,05	0,08	0,08	0,08					
17	0,01	0,00	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,00	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03	0,01	0,02	0,03	0,03	0,01	0,01	0,00	0,02	0,02	0,01	0,03	0,02	0,02	0,01					
18	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,01	0,02	0,02	0,03	0,02	0,00	0,02	0,02	0,05	0,02	0,03	0,02	0,02	0,01	0,03	0,02					
19	0,05	0,03	0,03	0,05	0,04	0,00	0,05	0,02	0,05	0,05	0,03	0,03	0,05	0,02	0,03	0,01	0,05	0,00	0,04	0,03	0,02	0,05	0,06	0,04	0,05	0,04	0,04	0,03	0,05	0,05					
20	0,01	0,04	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,02	0,02	0,02	0,01	0,03	0,02	0,04	0,01	0,01	0,02	0,02	0,03	0,01	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01	0,02	0,01	0,01					

Матриця середніх ваг зовнішніх факторів впливу
(III тур опитування)

Фактор впливу	Номер експерта																				Вінницька обл.									
	Тернопільська обл.										Хмельницька обл.																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,08	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,08	0,06	0,06
2	0,06	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04	0,04	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,04	0,05	0,06	0,05	0,04	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06
3	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,07	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,06	0,06
4	0,07	0,08	0,09	0,07	0,08	0,08	0,07	0,07	0,07	0,09	0,08	0,07	0,08	0,08	0,06	0,06	0,07	0,06	0,08	0,09	0,09	0,07	0,06	0,08	0,07	0,08	0,06	0,07	0,06	0,06
5	0,02	0,04	0,03	0,02	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01	0,01	0,03	0,03	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03	0,01	0,03	0,02
6	0,09	0,08	0,08	0,08	0,10	0,09	0,08	0,09	0,08	0,08	0,09	0,07	0,07	0,07	0,08	0,09	0,09	0,08	0,08	0,09	0,08	0,08	0,08	0,07	0,08	0,07	0,08	0,07	0,06	0,07
7	0,08	0,08	0,10	0,09	0,09	0,10	0,10	0,09	0,09	0,10	0,10	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,08	0,09	0,08	0,10	0,08	0,09	0,09	0,09	0,08	0,09	0,08	0,09	0,07	0,09
8	0,07	0,09	0,08	0,08	0,08	0,07	0,09	0,08	0,10	0,07	0,07	0,09	0,09	0,09	0,07	0,08	0,07	0,09	0,07	0,08	0,09	0,08	0,07	0,08	0,09	0,08	0,09	0,06	0,09	0,08
9	0,02	0,03	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,03	0,02	0,01	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,04
10	0,06	0,05	0,04	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04	0,05	0,05	0,05	0,04	0,03	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,04	0,06	0,05
11	0,04	0,04	0,03	0,05	0,04	0,03	0,04	0,05	0,04	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,07	0,04	0,04	0,03	0,05	0,03	0,04	0,05	0,04	0,05	0,03	0,05	0,04	0,05	0,02	0,03
12	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06
13	0,05	0,05	0,03	0,05	0,05	0,04	0,06	0,05	0,03	0,03	0,05	0,05	0,05	0,06	0,04	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05
14	0,06	0,07	0,07	0,08	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08	0,08	0,05	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,06	0,07	0,06	0,08	0,06	0,06	0,08	0,08	0,06
15	0,06	0,06	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,07	0,06	0,06	0,09	0,05	0,05	0,06	0,05	0,07	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06
16	0,04	0,02	0,03	0,03	0,04	0,03	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,04	0,04	0,03	0,05	0,03	0,03	0,05	0,03	0,03	0,03	0,05	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04
17	0,06	0,06	0,04	0,06	0,05	0,06	0,04	0,04	0,06	0,07	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,07	0,03	0,06	0,06	0,05	0,05
18	0,03	0,03	0,00	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,03	0,02	0,03	0,01	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	0,03	0,03	0,01	0,03	0,03	0,03	0,02	0,03	0,03
19	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,02	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,02	0,00	0,00	0,01	0,00
20	0,01	0,01	0,04	0,02	0,03	0,06	0,03	0,04	0,02	0,02	0,03	0,04	0,02	0,03	0,03	0,05	0,04	0,06	0,05	0,03	0,04	0,04	0,04	0,03	0,05	0,04	0,03	0,05	0,04	0,05

**Матриця рангів внутрішніх факторів впливу
(III тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																													
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.										Вінницька обл.				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	6,5	9,0	6,5	6,5	6,5	6,0	6,5	5,5	10	9,0	5,5	6,0	6,5	5,5	9,5	6,0	6,5	9,0	12,5	7,5	5,5	6,5	5,5	2,5	6,5	9,0	7,5	9,5	6,5	6,5
2	9,5	7,0	10,0	9,5	9,5	3,5	9,5	9,0	7	9,0	11,5	9,0	6,5	9,0	9,5	10,0	9,5	6,0	10,0	11,0	9,0	9,5	8,0	7,5	6,5	13,0	7,5	9,5	6,5	9,5
3	6,5	7,0	6,5	6,5	6,5	9,5	6,5	5,5	7	6,5	5,5	6,0	9,5	5,5	6	6,0	6,5	9,0	6,5	7,5	9,0	6,5	12,0	5,0	9,5	4,0	7,5	6	9,5	6,5
4	1	2,0	2,5	1,0	1,5	1,0	1	1,0	4	1,0	2,0	1,0	1,0	1,0	2	1,0	1	3,5	2,5	2,5	1,0	1	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	2	2,5	1
5	2,5	1,0	2,5	2,5	1,5	3,5	2,5	2,0	1	4,0	1,0	3,5	2,5	2,0	1	2,0	2,5	1,0	4,0	5,0	3,0	2,5	1,5	2,5	2,5	4,0	2,0	1	1,0	2,5
6	15	17,5	15,0	15,0	16,0	14,5	15	16,0	17	16,0	16,0	18,0	15,0	14,5	17	13,5	15	15,0	15,5	14,0	13,0	15	18,0	16,5	15,0	15,5	15,0	17	15,0	14,5
7	9,5	11,5	10,0	9,5	9,5	9,5	9,5	12,0	7	13,0	11,5	9,0	9,5	12,5	9,5	10,0	9,5	12,5	10,0	11,0	15,5	9,5	12,0	16,5	9,5	9,0	12,5	9,5	9,5	9,5
8	13	11,5	12,0	12,5	12,5	9,5	13	9,0	13	9,0	11,5	11,5	12,5	9,0	12	10,0	13	12,5	6,5	11,0	11,0	13	15,0	9,5	12,5	9,0	7,5	12	12,5	12,5
9	4,5	4,0	6,5	4,5	4,5	6,0	4,5	5,5	4	4,0	5,5	3,5	4,5	9,0	6	3,5	4,5	6,0	6,5	5,0	5,5	4,5	4,0	7,5	4,5	6,0	3,5	6	4,5	4,5
10	15	11,5	15,0	15,0	14,5	14,5	15	12,0	15	13,0	14,0	18,0	15,0	12,5	14	10,0	15	12,5	12,5	14,0	13,0	15	16,5	14,0	15,0	9,0	15,0	14	15,0	14,5
11	20	19,0	20,0	20,0	20,0	19,0	20	19,0	19	19,0	20,0	20,0	20,0	19,0	20	20,0	20	18,5	20,0	19,0	20,0	20	19,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20	20,0	20
12	4,5	4,0	6,5	4,5	4,5	6,0	4,5	3,0	4	4,0	5,5	6,0	4,5	3,0	3,5	6,0	4,5	3,5	2,5	2,5	5,5	4,5	3,0	5,0	4,5	13,0	3,5	3,5	4,5	4,5
13	9,5	7,0	10,0	9,5	9,5	12,0	9,5	9,0	10	13,0	8,5	9,0	9,5	5,5	6	10,0	9,5	6,0	6,5	5,0	5,5	9,5	8,0	11,5	9,5	9,0	7,5	6	9,5	9,5
14	9,5	11,5	4,0	9,5	9,5	9,5	9,5	14,5	10	6,5	8,5	11,5	9,5	20,0	9,5	13,5	9,5	12,5	19,0	14,0	9,0	9,5	12,0	9,5	9,5	4,0	7,5	9,5	9,5	9,5
15	16	15,5	13,0	15,0	12,5	13,0	16	12,0	15	13,0	11,5	13,0	15,0	11,0	14	15,5	16	9,0	10,0	9,0	13,0	16	12,0	14,0	15,0	13,0	12,5	14	15,0	16
16	2,5	4,0	1,0	2,5	3,0	2,0	2,5	5,5	2	2,0	3,0	2,0	2,5	5,5	3,5	3,5	2,5	2,0	1,0	1,0	2,0	2,5	5,5	5,0	2,5	2,0	11,0	3,5	2,5	2,5
17	19	20,0	17,5	18,0	17,5	17,0	19	17,5	18	20,0	19,0	15,0	18,0	17,0	17	17,0	19	17,0	15,5	16,5	19,0	19	20,0	18,0	18,0	19,0	17,0	17	18,0	18,5
18	17	17,5	17,5	17,0	17,5	17,0	17	14,5	17	17,0	16,0	15,0	17,0	17,0	19	18,0	17	16,0	17,5	20,0	17,5	17	12,0	14,0	17,0	18,0	18,0	19	17,0	17
19	13	15,5	15,0	12,5	14,5	20,0	13	17,5	13	13,0	16,0	15,0	12,5	17,0	15	19,0	13	20,0	14,0	16,5	17,5	13	8,0	11,5	12,5	15,5	15,0	15	12,5	12,5
20	19	14,0	19,0	19,0	19,0	17,0	19	20,0	20	18,0	18,0	18,0	19,0	14,5	17	15,5	19	18,5	17,5	18,0	15,5	19	16,5	19,0	19,0	17,0	19,0	17	19,0	18,5

Додаток П. 26

**Матриця рангів зовнішніх факторів впливу
(III тур опитування)**

Фактор впливу	Номер експерта																																							
	Тернопільська обл.															Хмельницька обл.															Вінницька обл.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30										
1	4,0	8,0	6,5	10,0	6,0	5,0	8,5	8,0	8,5	11,5	4,5	7,0	6,5	7	7,0	9,0	7,0	9,5	8,0	8,0	7,0	6,0	10,0	6,0	9,0	6,5	4,0	2,0	6,0	5,5										
2	10,5	12,0	10,0	13,0	14,0	13,5	13,0	14,5	8,5	9,0	8,5	10,5	10,5	10,5	13,5	12,5	11,0	13,0	13,0	8,0	14,0	13,0	10,0	10,5	14,0	10,5	9,5	7,5	10,5	9,0										
3	7,0	8,0	6,5	6,5	9,0	9,0	5,0	8,0	8,5	6,0	6,5	7,0	6,5	7,0	11,0	9,0	7,0	9,5	8,0	8,0	10,5	9,0	6,5	10,5	9,0	6,5	4,0	7,5	10,5	5,5										
4	4,0	3,0	2,0	6,5	3,5	3,0	5,0	5,5	5,0	2,0	4,5	4,0	3,0	2,5	7,0	6,5	3,5	6,0	3,0	2,5	1,5	4,0	6,5	2,5	5,5	2,5	6,0	3,5	6,0	5,5										
5	17,5	14,5	15,5	17,0	16,5	16,0	15,5	14,5	15,0	19,0	18,5	17,0	16,5	17,5	16,5	18,0	18,0	17,5	19,0	14,0	17,0	18,0	18,0	16,0	16,5	18,5	16,5	18,0	16,5	19,0										
6	1,0	3,0	3,5	3,5	1,0	2,0	3,0	1,5	3,5	3,5	2,5	4,0	4,0	4,5	2,0	1,5	1,0	3,0	1,5	2,5	3,5	2,5	2,0	4,0	3,5	4,0	4,0	3,5	6,0	3,0										
7	2,0	3,0	1,0	1,0	2,0	1,0	1,0	1,5	2,0	1,0	1,0	2,0	1,5	2,5	1,0	1,5	2,0	1,5	1,5	1,0	3,5	1,0	1,0	1,0	2,0	1,0	2,0	1,0	3,0	1,0										
8	4,0	1,0	3,5	2,0	3,5	5,0	2,0	3,0	1,0	6,0	6,5	1,0	1,5	1,0	3,5	3,0	3,5	1,5	4,0	4,0	1,5	2,5	3,5	2,5	1,0	2,5	1,0	7,5	1,0	2,0										
9	17,5	16,5	18,0	17,0	19,0	18,0	17,5	19,0	20,0	14,0	20,0	20,0	20,0	19,0	20,0	19,5	19,0	20,0	17,0	18,0	18,5	20,0	20,0	18,0	20,0	20,0	19,0	19,5	20,0	15,5										
10	10,5	12,0	12,0	10,0	9,0	9,0	11,0	11,0	12,0	11,5	11,5	15,5	13,5	13,5	11,0	12,5	13,0	15,0	15,5	12,0	10,5	9,0	12,5	10,5	12,5	10,5	9,5	15,0	10,5	12,5										
11	14,5	14,5	15,5	13,0	14,0	16,0	13,0	11,0	13,0	14,0	14,0	13,5	13,5	13,5	3,5	15,0	14,5	16,0	13,0	16,0	14,0	13,0	15,0	14,0	16,5	13,0	14,0	12,0	18,0	17,5										
12	7,0	8,0	6,5	6,5	6,0	9,0	8,5	8,0	8,5	9,0	8,5	7,0	6,5	7,0	7,0	6,5	7,0	6,0	8,0	12,0	7,0	6,0	6,5	6,0	9,0	6,5	9,5	7,5	6,0	9,0										
13	13,0	12,0	15,5	13,0	11,5	13,5	8,5	11,0	15,0	14,0	11,5	10,5	10,5	10,5	15,0	9,0	11,0	13,0	8,0	12,0	10,5	13,0	10,0	10,5	9,0	10,5	13,0	12,0	10,5	12,5										
14	7,0	5,0	6,5	3,5	6,0	5,0	5,0	4,0	3,5	3,5	11,5	4,0	6,5	4,5	7,0	4,5	7,0	4,0	8,0	5,0	5,0	6,0	3,5	6,0	3,5	6,5	9,5	7,5	2,0	5,5										
15	10,5	8,0	9,0	6,5	9,0	12,0	8,5	5,5	8,5	9,0	2,5	10,5	10,5	10,5	11,0	4,5	11,0	6,0	8,0	8,0	10,6	13,0	6,5	10,5	9,0	10,5	9,5	12,0	6,0	9,0										
16	14,5	18,0	15,5	15,0	14,0	16,0	17,5	17,0	17,5	17,0	17,0	15,5	15,0	15,5	13,5	16,5	16,5	13,0	15,5	16,0	16,0	13,0	15,0	16,0	16,5	16,0	16,5	16,0	14,5	15,5										
17	10,5	8,0	12,0	10,0	11,5	9,0	13,0	14,5	8,5	6,0	11,5	10,5	10,5	10,5	7,0	12,5	7,0	9,5	8,0	8,0	7,0	9,0	12,5	10,5	5,5	16,0	9,5	7,5	13,0	12,5										
18	16,0	16,5	20,0	19,0	18,0	19,0	19,0	18,0	15,0	17,0	15,5	19,0	16,5	17,5	18,0	16,5	16,5	17,5	18,0	19,0	18,5	17,0	17,0	19,0	16,5	16,5	16,0	16,5	17,0	16,5	17,5									
19	20,0	20,0	19,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	19,0	20,0	18,5	18,0	19,0	20,0	19,0	19,5	20,0	19,0	20,0	20,0	20,0	19,0	19,0	20,0	19,0	18,5	20,0	19,5	19,0	20,0										
20	19,0	19,0	12,0	17,0	16,5	9,0	15,5	14,5	17,5	17,0	15,5	13,5	18,0	15,5	16,5	12,5	14,5	9,5	13,0	16,0	14,0	16,0	15,0	16,0	12,5	14,0	16,5	14,0	14,5	12,5										

Додаток П. 27

**Статистична оцінка порівняльної значимості внутрішніх факторів,
що визначають рівень економічної безпеки підприємства та його розвитку
(III тур опитування)**

Номер фактора впливу	Статистичний показник										Відхилення від середньої суми, d_j	Квадрат відхилення від серед. суми, d_j^2
	Кількість експертів, що оцінили фактор, m_j	Середнє значення, $M_{j,c}$	Кількість 100-бал. оцінок, $m_{j,100}$	Частота 100-бал. оцінок, $K_{j,100}$	Коефіцієнт активності експерта, A_j	Розмах оцінок в балах, P_j	Сума рангів, S_j	Середній ранг, $S_{j,c}$	Середня вага (нормована оцінка), W_j			
1	30	67,000	0	0,000	1,00	20	212,0	7,067	0,063	-103,00	10609,00	
2	30	61,333	0	0,000	1,00	30	262,0	8,733	0,058	-53,00	2809,00	
3	30	68,333	0	0,000	1,00	30	211,5	7,050	0,064	-103,50	10712,25	
4	30	96,000	20	0,667	1,00	20	46,5	1,550	0,090	-268,50	72092,25	
5	30	91,000	10	0,333	1,00	20	70,0	2,333	0,085	-245,00	60025,00	
6	30	34,000	0	0,000	1,00	30	462,5	15,417	0,032	147,50	21756,25	
7	30	56,000	0	0,000	1,00	40	319,0	10,633	0,052	4,00	16,00	
8	30	53,000	0	0,000	1,00	30	336,5	11,217	0,050	21,50	462,25	
9	30	76,000	0	0,000	1,00	20	152,5	5,083	0,071	-162,50	26406,25	
10	30	41,667	0	0,000	1,00	40	415,5	13,850	0,039	100,50	10100,25	
11	9	10,000	0	0,000	0,30	10	590,5	65,611	0,003	275,50	75900,25	
12	30	78,000	0	0,000	1,00	40	138,5	4,617	0,073	-176,50	31152,25	
13	30	62,667	0	0,000	1,00	30	260,0	8,667	0,059	-55,00	3025,00	
14	29	57,241	0	0,000	0,97	80	311,0	10,724	0,052	-4,00	16,00	
15	30	43,000	0	0,000	1,00	30	404,0	13,467	0,040	89,00	7921,00	
16	30	86,333	3	0,100	1,00	40	92,5	3,083	0,081	-222,50	49506,25	
17	27	18,889	0	0,000	0,90	30	536,0	19,852	0,016	221,00	48841,00	
18	29	24,138	0	0,000	0,97	50	507,5	17,500	0,022	192,50	37056,25	
19	28	38,929	0	0,000	0,93	60	435,5	15,554	0,034	120,50	14520,25	
20	28	17,857	0	0,000	0,93	40	536,5	19,161	0,016	221,50	49062,25	
Сума	570	1081,387	33,00	1,100	19,00	690	6300,0	261,168	1,000	0,00	531989,00	

Додаток П. 28

**Статистична оцінка порівняльної значимості зовнішніх факторів,
що визначають рівень економічної безпеки підприємства та його розвитку
(III тур опитування)**

Номер фактору впливу	Статистичний показник										
	Кількість експертів, що оцінили фактор, m_j	Середнє значення, $M_{j,c}$	Кількість 100-бал. оцінок, $m_{j,100}$	Частота 100-бал. оцінок, $K_{j,100}$	Коефіцієнт активності експерта, A_j	Розмах оцінок в балах, P_j	Сума рангів, S_j	Середній ранг, $S_{j,c}$	Середня вага (нормована оцінка), W_j	Відхилення від середньої суми, d_j	Квадрат відхилення від серед. суми, d_j^2
1	30	67,667	0	0,000	1,00	40	211,5	7,050	0,063	-103,503	10712,768
2	30	54,333	0	0,000	1,00	30	337,5	11,250	0,050	22,498	506,138
3	30	65,667	0	0,000	1,00	20	232,5	7,750	0,061	-82,503	6806,663
4	30	79,667	1	0,033	1,00	30	125,5	4,183	0,074	-189,503	35911,198
5	30	25,000	0	0,000	1,00	30	507,5	16,917	0,023	192,498	37055,288
6	30	86,667	6	0,200	1,00	30	88,0	2,933	0,081	-227,003	51530,135
7	30	96,000	19	0,633	1,00	20	47,5	1,583	0,089	-267,503	71557,588
8	30	88,000	10	0,333	1,00	30	85,5	2,850	0,082	-229,503	52671,398
9	17	20,000	0	0,000	0,57	40	559,5	32,912	0,011	244,498	59779,028
10	30	51,667	0	0,000	1,00	20	354,0	11,800	0,048	38,998	1520,805
11	30	42,333	0	0,000	1,00	60	418,0	13,933	0,039	102,998	10608,485
12	30	66,000	0	0,000	1,00	20	225,5	7,517	0,061	-89,503	8010,698
13	30	52,333	0	0,000	1,00	40	349,5	11,650	0,048	34,498	1190,078
14	30	73,333	0	0,000	1,00	40	166,0	5,533	0,068	-149,003	22201,745
15	30	63,000	0	0,000	1,00	40	265,6	8,852	0,059	-49,453	2445,550
16	30	33,333	0	0,000	1,00	30	471,0	15,700	0,031	155,998	24335,220
17	30	57,333	0	0,000	1,00	40	301,0	10,033	0,053	-14,003	196,070
18	29	22,414	0	0,000	0,97	30	523,0	18,034	0,020	207,998	43262,960
19	12	11,667	0	0,000	0,40	20	585,0	48,750	0,004	269,998	72898,650
20	30	36,667	0	0,000	1,00	50	446,5	14,883	0,034	131,498	17291,593
Сума	568	1093,080	36,00	1,200	18,93	660	6300,1	254,115	1,000	0,000	530492,052

**Матриця переваг для внутрішніх факторів впливу
на економічну безпеку машинобудівних підприємств**

Номер фактора	Номер фактора																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	–	20	4	0	0	30	25	26	1	28	30	1	19	23	28	1	30	30	30	1
2	5	–	4	0	0	30	10	21	1	28	30	1	4	12	26	1	30	30	29	30
3	7	22	–	0	0	30	26	27	2	30	30	1	19	22	28	1	30	29	29	30
4	30	30	0	–	19	30	30	30	29	30	30	26	30	30	30	24	30	30	30	30
5	30	29	0	30	–	30	30	30	27	30	30	27	29	29	30	14	30	30	30	30
6	0	0	0	0	0	–	1	0	0	0	30	0	0	2	6	0	26	24	7	24
7	2	1	0	0	0	29	–	17	0	22	30	1	2	7	20	0	30	29	28	29
8	1	2	0	0	0	30	6	–	0	26	30	1	2	5	24	1	30	29	19	30
9	24	27	22	0	0	30	30	28	–	30	30	3	23	28	30	2	30	30	30	30
10	0	1	0	0	0	15	2	0	0	–	30	1	0	4	8	0	29	28	13	28
11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	–	0	0	1	0	0	3	1	2	2
12	23	28	25	0	2	30	29	29	8	29	30	–	28	28	29	4	30	30	30	30
13	6	8	4	0	0	30	12	23	1	27	30	1	–	12	29	1	30	30	28	30
14	3	4	1	0	0	26	6	20	2	23	29	2	4	–	24	1	28	26	27	28
15	1	1	0	0	0	19	4	3	0	11	30	0	0	5	–	0	30	29	17	28
16	26	29	27	5	8	30	30	29	28	30	30	23	28	29	30	–	30	30	30	30
17	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	27	0	0	2	0	0	–	6	3	14
18	0	0	0	0	0	3	0	1	0	2	29	0	0	2	0	0	18	–	4	20
19	0	0	1	0	0	19	1	1	0	12	28	0	0	3	11	0	23	22	–	24
20	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	27	0	0	2	1	0	8	8	6	–

**Матриця переваг для зовнішніх факторів впливу
на економічну безпеку машинобудівних підприємств**

Номер фактора	Номер фактора																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	–	26	10	2	30	1	0	2	30	28	29	7	25	4	16	30	19	30	30	1
2	1	–	0	0	29	0	0	0	30	14	22	1	10	1	1	26	6	30	30	23
3	4	25	–	1	30	0	0	0	30	23	29	6	24	2	14	30	16	30	30	28
4	23	30	0	–	30	7	1	7	30	30	29	24	30	18	23	30	28	30	30	30
5	0	0	0	0	–	0	0	0	25	0	2	0	0	0	0	5	0	12	28	5
6	27	30	29	18	30	–	3	13	30	30	30	29	30	23	28	30	30	30	30	30
7	30	30	30	27	30	22	–	20	30	30	30	30	30	29	30	30	30	30	30	30
8	26	29	27	17	30	15	8	–	30	30	29	29	30	26	29	30	28	30	30	30
9	0	0	0	0	3	0	0	0	–	0	1	0	0	0	0	2	0	9	17	3
10	0	9	0	0	30	0	0	0	30	–	23	0	10	0	2	27	5	30	30	21
11	1	2	1	1	24	0	0	0	28	4	–	1	2	1	1	19	3	27	30	17
12	5	23	8	0	30	0	0	0	30	27	29	–	26	1	0	14	30	18	30	29
13	0	7	0	0	28	0	0	0	29	11	22	0	–	0	0	26	6	29	30	26
14	15	27	19	8	30	1	1	1	30	28	29	17	28	–	26	30	24	30	30	30
15	7	16	5	2	30	0	0	1	30	21	17	4	18	1	–	29	12	30	30	29
16	0	0	0	0	20	0	0	0	26	1	3	0	1	0	0	–	0	21	30	7
17	2	12	3	0	29	0	0	0	30	14	26	3	16	0	8	29	–	26	30	23
18	0	0	0	0	11	0	0	0	19	0	1	0	0	0	0	3	0	–	28	4
19	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0	0	0	0	2	–	0
20	0	3	0	0	18	0	0	0	26	4	7	0	3	0	1	15	1	23	30	–

Додаток Р

Таблиця Р.1

Показники, що характеризують загальний стан економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств Подільського регіону

№ з/п	Показник	Рік	Од. виміру	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Чистий дохід від реалізації продукції	2012	тис. грн.	444713	51522	126780	11224	176114	100874	400567	16348	46238	81530
		2013		184685	27323	110453	8041	251205	157129	483721	13488	58481	71688
		2014		273110	45484	105342	6614	301363	171146	590010	33060	28364	96084
		2015		224890	73145	115450	7878	321619	155575	631018	37985	25676	69483
		2016		298670	56307	113137	5799	378420	120727	409998	44515	55969	74949
2	Собівартість реалізованої продукції	2012	тис. грн.	332405	38531	109031	9341	85479	64721	328465	12692	35433	72066
		2013		144985	23034	93872	6261	114879	91798	391814	9103	42329	63443
		2014		215156	28465	84883	5079	135782	110721	495608	21710	21552	80275
		2015		180407	49419	92161	5761	145872	95829	511125	28000	21097	59225
		2016		245174	34432	93211	4135	154587	99178	348498	34473	41320	64361
3	Валовий прибуток	2012	тис. грн.	112308	12991	17749	1883	90635	36153	72102	3656	10805	9464
		2013		39700	4289	16581	1780	136326	65331	91907	4385	16152	8245
		2014		57954	17019	20459	1535	165581	60425	94402	11350	6812	15809
		2015		44483	23726	23289	2117	175747	59746	119893	9985	4579	10258
		2016		53496	21875	19926	1664	223833	21549	61500	10042	14649	10588
4	Чистий прибуток	2012	тис. грн.	27135	1800	4850	-202,3	13257	8459	28741	502	-761	1952
		2013		37888	-5532	4310	-314	21024	10578	39541	1069	1178	877
		2014		47446	18	1822	945	26824	12168	42521	4525	-6912	3695
		2015		-20730	2271	3511	847	29254	17121	49776	2833	-9749	2103
		2016		-1609	708	1126	690	32824	9549	-5389	1792	-516	1590
5	Частка собівартості продукції у чистому доході підприємства	2012	%	0,75	0,75	0,86	0,83	0,49	0,64	0,82	0,78	0,77	0,87
		2013		0,79	0,74	0,85	0,78	0,46	0,59	0,81	0,67	0,72	0,88
		2014		0,79	0,63	0,81	0,78	0,45	0,65	0,84	0,66	0,85	0,83
		2015		0,80	0,68	0,80	0,73	0,45	0,62	0,81	0,74	0,82	0,85
		2016		0,82	0,61	0,82	0,71	0,41	0,82	0,85	0,77	0,74	0,86

Продовження таблиці Р1

№ з/п	Показник	Рік	Од. виміру	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	Середньооблікова чисельність штатних працівників	2012	осіб	2786	684	657	181	2086	668	1621	169	614	486
		2013		2910	648	602	174	2017	657	1720	139	596	458
		2014		3056	610	633	154	1956	645	1757	136	502	427
		2015		3170	627	499	133	1823	718	2129	187	459	420
		2016		3542	592	462	118	2050	710	2033	222	401	389
7	Загальна чисельність прийнятих працівників	2012	осіб	198	60	124	12	98	134	113	49	49	61
		2013		211	44	49	10	63	124	128	41	21	53
		2014		195	34	63	3	71	128	107	23	26	49
		2015		166	46	38	4	42	175	308	58	34	59
		2016		412	19	46	7	258	163	48	41	38	32
8	Загальна чисельність звільнених працівників	2012	осіб	56	111	98	19	82	146	29	62	96	53
		2013		86	118	104	11	111	135	70	71	39	81
		2014		49	72	32	23	132	140	31	26	69	80
		2015		52	29	134	25	175	102	86	7	77	66
		2016		40	54	83	22	131	171	144	6	96	63
9	Кількість працюючих у віці до 35 років	2012	осіб	1280	68	77	38	691	48	265	37	59	53
		2013		1296	62	75	27	642	35	383	32	51	48
		2014		1308	71	59	20	637	37	394	22	47	44
		2015		1397	78	30	18	608	46	398	33	43	37
		2016		1468	61	22	14	784	42	359	47	39	34
10	Кількість працівників з повною вищою освітою	2012	осіб	905	191	168	88	549	180	293	45	111	98
		2013		970	190	159	66	509	71	324	32	106	92
		2014		1067	173	137	48	467	72	342	33	102	87
		2015		1103	154	132	29	448	87	360	42	97	81
		2016		1174	148	124	22	536	86	349	50	86	72

Продовження таблиці Р.1

№ з/п	Показник	Рік	Од. виміру	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Первісна вартість основних засобів на кінець року	2012	тис. грн.	69794	82691	30789	33116	210837	46378	250252	28636	34820	38675
		2013		87750	83 981	31590	32377	210509	54304	298897	28927	37766	39057
		2014		134179	84087	33360	30584	209044	55517	298119	29075	46643	39808
		2015		171449	85429	34745	29559	209235	57622	159198	29565	46053	41021
		2016		187699	86321	35987	29110	211128	57886	166682	29781	43456	43390
12	Вартість введених в експлуатацію основних засобів	2012	тис. грн.	26491	1680	1239	1323	5500	771	13495	1603	1982	2649
		2013		14259	1490	1820	1242	96	3783	8950	1089	2451	1425
		2014		10360	1890	2267	1054	289	3261	571	637	9011	1036
		2015		13980	956	1065	0	146	750	1027	1430	269	1398
		2016		10100	344	1138	0	2433	804	4684	462	134	2100
13	Балансова вартість основних засобів на кінець року	2012	тис. грн.	52251	27479	12872	11774	95387	16439	103998	9465	30643	9986
		2013		56420	26724	15113	10576	91386	20014	125787	9878	32283	10511
		2014		87549	26366	17052	17052	88842	20342	117618	9771	48673	10528
		2015		104990	26988	20843	20843	84492	20646	52534	9197	50152	9716
		2016		115863	27014	23965	19753	83632	19223	53715	7889	51007	9239

Таблиця Р.2

**Індекси зростання основних показників, що характеризують загальний стан економічної безпеки
машинобудівних підприємств Подільського регіону**

№ з/п	Показник	Напрямок зміни	Рік	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Чистий дохід від реалізації продукції	зростання	2013	0,415	0,530	0,871	0,716	1,426	1,558	1,208	0,825	1,265	0,879
			2014	1,479	1,665	0,954	0,823	1,200	1,089	1,220	2,451	0,485	1,340
			2015	0,823	1,608	1,096	1,191	1,067	0,909	1,070	1,149	0,905	0,723
			2016	1,328	0,770	0,980	0,736	1,177	0,776	0,650	1,172	2,180	1,079
2	Собівартість реалізованої продукції	зниження	2013	0,436	0,598	0,861	0,670	1,344	1,418	1,193	0,717	1,195	0,880
			2014	1,484	1,236	0,904	0,811	1,182	1,206	1,265	2,385	0,509	1,265
			2015	0,838	1,736	1,086	1,134	1,074	0,865	1,031	1,290	0,979	0,738
			2016	1,359	0,697	1,011	0,718	1,060	1,035	0,682	1,231	1,959	1,087
3	Валовий прибуток	зростання	2013	0,353	0,330	0,934	0,945	1,504	1,807	1,275	1,199	1,495	0,871
			2014	1,460	3,968	1,234	0,862	1,215	0,925	1,027	2,588	0,422	1,917
			2015	0,768	1,394	1,138	1,379	1,061	0,989	1,270	0,880	0,672	0,649
			2016	1,203	0,922	0,856	0,786	1,274	0,361	0,513	1,006	3,199	1,032
4	Чистий прибуток	зростання	2013	1,396	-3,073	0,889	-1,552	1,586	1,251	1,376	2,129	2,548	0,449
			2014	1,252	1,003	0,423	4,010	1,276	1,150	1,075	4,233	-5,868	4,213
			2015	-0,437	126,167	1,927	0,896	1,091	1,407	1,171	0,626	-1,410	0,569
			2016	-0,078	0,312	0,321	0,815	1,122	0,558	-0,108	0,633	-0,053	0,756
5	Частка собівартості продукції у чистому доході підприємства	зниження	2013	1,053	0,987	0,988	0,940	0,939	0,922	0,988	0,859	0,935	1,011
			2014	1,000	0,851	0,953	1,000	0,978	1,102	1,037	0,985	1,181	0,943
			2015	1,013	1,079	0,988	0,936	1,000	0,954	0,964	1,121	0,965	1,024
			2016	1,025	0,897	1,025	0,973	0,911	1,323	1,049	1,041	0,902	1,012

Продовження таблиці Р.2

6	Середньооблікова чисельність штатних працівників	зростання	2013	1,045	0,947	0,916	0,961	0,967	0,984	1,061	0,822	0,971	0,942
			2014	1,050	0,941	1,051	0,885	0,970	0,982	1,022	0,978	0,842	0,932
			2015	1,037	1,028	0,788	0,864	0,932	1,113	1,212	1,375	0,914	0,984
			2016	1,117	0,944	0,926	0,887	1,125	0,989	0,955	1,187	0,874	0,926
7	Загальна чисельність прийнятих працівників	зростання	2013	1,066	0,733	0,395	0,833	0,643	0,925	1,133	0,837	0,429	0,869
			2014	0,924	0,773	1,286	0,300	1,127	1,032	0,836	0,561	1,238	0,925
			2015	0,851	1,353	0,603	1,333	0,592	1,367	2,879	2,522	1,308	1,204
			2016	2,482	0,413	1,211	1,750	6,143	0,931	0,156	0,707	1,118	0,542
8	Загальна чисельність звільнених працівників	зростання	2013	1,536	1,063	1,061	0,579	1,354	0,925	2,414	1,145	0,406	1,528
			2014	0,570	0,610	0,308	2,091	1,189	1,037	0,443	0,366	1,769	0,988
			2015	1,061	0,403	4,188	1,087	1,326	0,729	2,774	0,269	1,116	0,825
			2016	0,769	1,862	0,619	0,880	0,749	1,676	1,674	0,857	1,247	0,955
9	Кількість працюючих у віці до 35 років	зростання	2013	1,013	0,912	0,974	0,711	0,929	0,729	1,445	0,865	0,864	0,906
			2014	1,009	1,145	0,787	0,741	0,992	1,057	1,029	0,688	0,922	0,917
			2015	1,068	1,099	0,508	0,900	0,954	1,243	1,010	1,500	0,915	0,841
			2016	1,051	0,782	0,733	0,778	1,289	0,913	0,902	1,424	0,907	0,919
10	Кількість працівників з повною вищою освітою	зростання	2013	1,072	0,995	0,946	0,750	0,927	0,394	1,106	0,711	0,955	0,939
			2014	1,100	0,911	0,862	0,727	0,917	1,014	1,056	1,031	0,962	0,946
			2015	1,034	0,890	0,964	0,604	0,959	1,208	1,053	1,273	0,951	0,931
			2016	1,064	0,961	0,939	0,759	1,196	0,989	0,969	1,190	0,887	0,889
11	Первісна вартість основних засобів на кінець року	зростання	2013	1,257	1,016	1,026	0,978	0,998	1,171	1,194	1,010	1,085	1,010
			2014	1,529	1,001	1,056	0,945	0,993	1,022	0,997	1,005	1,235	1,019

Таблиця Р.3

**Результати дослідження загального стану економічної безпеки машинобудівних підприємств
Подільського регіону за основними індикаторами безпеки**

№ з/п	Показник	Напрям зміни	Рік	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Чистий дохід від реалізації продукції	зростання	2013	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0
			2014	1	1	0	0	1	1	1	1	0	1
			2015	0	1	1	1	1	0	1	1	0	0
			2016	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1
2	Собівартість реалізованої продукції	зниження	2013	1	1	1	1	0	0	0	1	0	1
			2014	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0
			2015	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1
			2016	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0
3	Валовий прибуток	зростання	2013	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0
			2014	1	1	1	0	1	0	1	1	0	1
			2015	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0
			2016	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1
4	Чистий прибуток	зростання	2013	1	0	0	0	1	1	1	1	1	0
			2014	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1
			2015	0	1	1	0	1	1	1	0	0	0
			2016	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
5	Частка собівартості продукції у чистому доході підприємства	зниження	2013	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0
			2014	0	1	1	0	1	0	0	1	0	1
			2015	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0
			2016	0	1	0	1	1	0	0	0	1	0

6	Середньооблікова чисельність штатних працівників	зростання	2013	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
			2014	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
			2015	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0
			2016	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
7	Загальна чисельність прийнятих працівників	зростання	2013	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
			2014	0	0	1	0	1	1	1	1	0	0	1	0	0
			2015	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1
			2016	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0
8	Загальна чисельність звільнених працівників	зростання	2013	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	0	1	1
			2014	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
			2015	1	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	0
			2016	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0
9	Кількість працюючих у віці до 35 років	зростання	2013	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
			2014	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
			2015	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0
			2016	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
10	Кількість працівників з повною вищою освітою	зростання	2013	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
			2014	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
			2015	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0
			2016	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
11	Первісна вартість основних засобів на кінець року	зростання	2013	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1
			2014	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1
			2015	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	1

		2016	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1
12	Вартість введених в експлуатацію основних засобів	зростання	2013	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0
			2014	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0
			2015	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1
			2016	0	0	1	0	1	1	1	0	0	1	1
13	Балансова вартість основних засобів на кінець року	зростання	2013	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1
			2014	1	0	1	1	0	1	0	0	1	1	1
			2015	1	1	1	1	0	1	0	0	1	0	0
			2016	1	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0

Таблиця Р.4

Визначення усередненого агрегованого індикатора економічної безпеки за основними показниками діяльності досліджуваних машинобудівних підприємств Подільського регіону

Рік	Номер підприємства									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2013	0,692	0,308	0,462	0,154	0,385	0,538	0,846	0,538	0,538	0,308
2014	0,615	0,538	0,615	0,308	0,538	0,615	0,462	0,462	0,462	0,462
2015	0,615	0,615	0,538	0,462	0,385	0,692	0,769	0,538	0,385	0,308
2016	0,615	0,385	0,308	0,231	0,769	0,231	0,385	0,462	0,462	0,308

Додаток С

Таблиця С.1/
Результати моніторингу стану економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств Подільського регіону
за основними ресурсозабезпечуючими її складовими

№ з/п	Показник	Рік	Норма тив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фінансово-економічна складова забезпечення економічної безпеки													
1	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2012	0,2 – 0,35	0,4	0,15	0,02	0,01	0,12	0,01	0,11	0,02	0,04	0,07
		2013		0,12	0,03	0,01	0,01	0,09	0,02	0,21	0,01	0,09	0,31
		2014		0,18	0,18	0,03	0,01	0,24	0,01	0,20	0,01	0,26	0,12
		2015		0,24	0,18	0,01	0,00	0,24	0,02	0,24	0,00	0,16	0,68
		2016		0,20	0,14	0,03	0,00	0,28	0,01	0,09	0,01	0,22	0,77
2	Коефіцієнт швидкої ліквідності	2012	0,7 - 1	0,83	0,63	0,93	0,40	0,31	0,20	0,79	0,41	0,53	1,20
		2013		0,32	0,41	0,86	0,33	0,26	0,37	0,95	0,27	0,61	1,34
		2014		0,61	0,56	1,06	0,45	0,38	0,31	0,76	0,19	0,49	1,99
		2015		0,92	0,57	0,98	0,39	0,36	0,56	1,65	0,14	0,25	1,66
		2016		0,71	0,81	1,01	0,38	0,42	0,41	1,27	0,29	0,31	1,83
3	Коефіцієнт загальної ліквідності	2012	≥1	4,31	1,98	1,56	1,96	2,41	0,78	1,44	1,34	1,42	4,06
		2013		3,56	2,01	1,32	1,82	2,12	0,89	1,68	1,13	1,59	4,33
		2014		7,47	1,86	1,49	1,75	2,78	2,36	1,59	0,96	0,87	6,41
		2015		6,76	1,87	1,48	1,56	2,79	3,38	1,63	0,92	0,66	8,51
		2016		7,52	1,78	1,61	1,52	2,84	3,12	1,23	1,26	1,07	4,62
4	Коефіцієнт фінансової незалежності	2012	≥0,5	0,94	0,81	0,88	0,76	0,59	1,28	1,12	1,05	1,49	0,81
		2013		0,67	0,77	0,83	0,72	0,51	1,34	1,21	1,18	1,28	0,82
		2014		0,82	0,74	1,05	0,65	0,65	1,36	1,36	1,03	0,76	0,88
		2015		0,68	0,77	1,03	0,61	0,69	1,58	1,71	1,01	0,64	0,90
		2016		0,72	0,83	0,98	0,53	0,72	1,38	1,43	1,12	1,31	0,82

Продовження таблиці С.1

№ з/п	Показник	Рік	Норма тив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	Коефіцієнт фінансового ризику	2012	≤ 0,5	0,33	0,06	0,24	0,37	0,21	0,36	0,34	0,32	0,28	0,24
		2013		0,31	0,07	0,18	0,29	0,26	0,27	0,23	0,28	0,21	0,22
		2014		0,14	0,11	0,26	0,32	0,17	0,22	0,11	0,39	0,32	0,14
		2015		0,18	0,09	0,22	0,38	0,12	0,17	0,09	0,42	0,56	0,11
		2016		0,19	0,06	0,21	0,44	0,10	0,33	0,14	0,37	0,26	0,23
6	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	2012	> 0,5	1,23	1,22	2,99	0,98	0,79	0,77	0,95	1,06	0,89	0,73
		2013		0,91	0,91	2,93	0,76	0,86	0,97	1,32	0,98	0,93	0,72
		2014		1,59	1,59	2,26	0,79	0,97	1,04	1,44	1,34	0,63	0,75
		2015		1,07	1,07	2,13	0,68	0,94	0,98	1,49	1,42	0,51	0,82
		2016		1,32	1,16	1,98	0,61	0,96	0,82	1,09	1,59	1,08	0,85
7	Коефіцієнт рентабельності сукупних активів	2012	> 0	0,26	0,12	0,32	0,07	0,26	0,16	0,09	0,09	0,22	0,01
		2013		0,15	0,08	0,18	0,08	0,23	0,28	0,07	0,11	0,15	0,01
		2014		0,22	0,03	0,24	0,10	0,31	0,26	0,06	0,13	0,12	0,02
		2015		0,14	0,04	0,45	0,09	0,33	0,21	0,04	0,17	0,08	0,03
		2016		0,28	0,01	0,35	0,07	0,37	0,11	0,02	0,21	0,25	0,02
8	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	2012	> 0	0,19	0,04	0,21	-0,09	0,19	0,14	0,23	0,04	-0,02	0,01
		2013		0,45	0,01	0,16	-0,12	0,11	0,21	0,36	0,08	0,03	0,01
		2014		0,29	0,22	0,06	0,18	0,14	0,28	0,41	0,21	-0,16	0,02
		2015		0,36	0,05	0,11	0,17	0,24	0,31	0,52	0,15	-0,22	0,04
		2016		0,42	0,04	0,04	0,14	0,26	0,17	-0,09	0,09	-0,01	0,02
9	Коефіцієнт рентабельності діяльності	2012	> 0	0,06	0,03	0,04	-0,02	0,08	0,08	0,07	0,03	-0,02	0,02
		2013		0,21	-0,20	0,04	-0,04	0,08	0,07	0,08	0,08	0,02	0,01
		2014		0,17	0,00	0,02	0,14	0,09	0,07	0,07	0,14	-0,24	0,04
		2015		-0,09	0,03	0,03	0,11	0,09	0,11	0,08	0,07	-0,38	0,06
		2016		-0,01	0,01	0,01	0,12	0,09	0,08	-0,01	0,04	-0,01	0,04

Продовження таблиці С.1

№ з/п	Показник	Рік	Норматив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	Індекс змін коефіцієнта абсолютної ліквідності	2013		0,30	0,20	0,50	1,00	0,75	2,00	1,91	0,50	2,25	4,43
		2014		1,50	6,00	3,00	1,00	2,67	0,50	0,95	1,00	2,89	0,39
		2015		1,33	1,00	0,33	0,00	1,00	2,00	1,20	0,00	0,62	5,67
		2016		0,83	0,78	3,00	0	1,17	0,50	0,38	0	1,38	1,13
11	Індекс змін коефіцієнта швидкої ліквідності	2013		0,39	0,65	0,92	0,83	0,84	1,85	1,20	0,66	1,15	1,12
		2014		1,91	1,37	1,23	1,36	1,46	0,84	0,80	0,70	0,80	1,49
		2015		1,51	1,02	0,92	0,87	0,95	1,81	2,17	0,74	0,51	0,83
		2016		0,77	1,42	1,03	0,97	1,17	0,73	0,77	2,07	1,24	1,10
12	Індекс змін коефіцієнта загальної ліквідності	2013		0,83	1,02	0,85	0,93	0,88	1,14	1,17	0,84	1,12	1,07
		2014		2,10	0,93	1,13	0,96	1,31	2,65	0,95	0,85	0,55	1,48
		2015		0,90	1,01	0,99	0,89	1,00	1,43	1,03	0,96	0,76	1,33
		2016		1,11	0,95	1,09	0,97	1,02	0,92	0,75	1,37	1,62	0,54
13	Індекс змін коефіцієнта фінансової незалежності	2013		0,71	0,95	0,94	0,95	0,86	1,05	1,08	1,12	0,86	1,01
		2014		1,22	0,96	1,27	0,90	1,27	1,01	1,12	0,87	0,59	1,07
		2015		0,83	1,04	0,98	0,94	1,06	1,16	1,26	0,98	0,84	1,02
		2016		1,06	1,08	0,95	0,87	1,04	0,87	0,84	1,11	2,05	0,91
14	Індекс змін коефіцієнта фінансового ризику	2013		0,94	1,17	0,75	0,78	1,24	0,75	0,68	0,88	0,75	0,92
		2014		0,45	1,57	1,44	1,10	0,65	0,81	0,48	1,39	1,52	0,64
		2015		1,29	0,82	0,85	1,19	0,71	0,77	0,82	1,08	1,75	0,79
		2016		1,06	0,67	0,95	1,16	0,83	1,94	1,56	0,88	0,46	2,09
15	Індекс змін коефіцієнта оборотних активів	2013		0,74	0,75	0,98	0,78	1,09	1,26	1,39	0,92	1,04	0,99
		2014		1,75	1,75	0,77	1,04	1,13	1,07	1,09	1,37	0,68	1,04
		2015		0,67	0,67	0,94	0,86	0,97	0,94	1,03	1,06	0,81	1,09
		2016		1,23	1,08	0,93	0,90	1,02	0,84	0,73	1,12	2,12	1,04
16	Індекс змін коефіцієнта рентабельності сукупних активів	2013		0,58	0,67	0,56	1,14	0,88	1,75	0,78	1,22	0,68	1,00
		2014		1,47	0,38	1,33	1,25	1,35	0,93	0,86	1,18	0,80	2,00
		2015		0,64	1,33	1,88	0,90	1,06	0,81	0,67	1,31	0,67	1,50
		2016		2,00	0,25	0,76	0,78	1,12	0,52	0,50	1,24	3,13	0,67

Продовження таблиці С.1

№ з/п	Показник	Рік	Норма тив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17	Індекс змін коефіцієнта рентабельності власного капіталу	2013		2,37	0,25	0,76	1,33	0,58	1,50	1,57	2,00	-1,50	1,00
		2014		0,64	22,00	0,38	-1,50	1,27	1,33	1,14	2,63	-5,33	2,00
		2015		1,24	0,23	1,83	0,94	1,71	1,11	1,27	0,71	1,38	2,00
		2016		1,17	0,80	0,36	0,82	1,08	0,55	-0,17	0,60	0,05	0,50
18	Індекс змін коефіцієнта рентабельності діяльності	2013		3,50	-6,67	1,00	2,00	1,00	0,88	1,14	2,67	-1,00	0,50
		2014		0,81	0,00	0,50	-3,50	1,13	1,00	0,88	1,75	-12,00	4,00
		2015		-0,53	0,00	1,50	0,79	1,00	1,57	1,14	0,50	1,58	1,50
		2016		0,11	0,33	0,33	1,09	1,00	0,73	-0,13	0,57	0,03	0,67
Інтелектуально-кадрова складова забезпечення економічної безпеки													
19	Продуктивність праці	2012	зроста ння	59,6	75,3	192,9	62,0	84,4	151,0	247,1	96,7	75,3	167,8
		2013		63,5	42,2	183,5	64,5	124,5	239,1	281,2	97,0	98,1	156,5
		2014		89,4	74,6	166,4	42,9	154,1	265,3	321,6	243,1	56,5	225,0
		2015		70,9	116,6	231,4	59,2	176,4	216,7	296,4	176,8	55,9	165,4
		2016		84,3	95,1	244,9	49,1	184,6	170,0	201,7	200,5	139,6	192,7
20	Коефіцієнт загального обороту кадрів	2012	зроста ння	0,09	0,25	0,34	0,17	0,09	0,42	0,09	0,66	0,24	0,23
		2013		0,10	0,25	0,25	0,12	0,09	0,39	0,12	0,81	0,10	0,29
		2014		0,08	0,17	0,15	0,17	0,10	0,42	0,08	0,36	0,19	0,30
		2015		0,07	0,12	0,34	0,22	0,12	0,39	0,19	0,35	0,24	0,30
		2016		0,13	0,12	0,28	0,25	0,19	0,47	0,09	0,21	0,33	0,24
21	Коефіцієнт відновлення кадрового складу	2012	зроста ння	3,54	0,54	1,27	0,63	1,20	0,92	3,90	0,79	0,51	1,15
		2013		2,45	0,37	0,47	0,91	0,57	0,92	1,83	0,58	0,54	0,65
		2014		3,98	0,47	1,97	0,13	0,54	0,91	3,45	0,88	0,38	0,61
		2015		3,19	1,59	0,28	0,16	0,24	1,72	3,58	8,29	0,44	0,89
		2016		10,30	0,35	0,55	0,32	1,97	0,95	0,33	6,83	0,40	0,51

Продовження таблиці С.1

№ з/п	Показник	Рік	Норма тив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
22	Коефіцієнт вікової структури	2012	зроста ння	0,46	0,10	0,12	0,21	0,33	0,07	0,16	0,22	0,10	0,11
		2013		0,45	0,10	0,12	0,16	0,32	0,05	0,22	0,23	0,09	0,10
		2014		0,43	0,12	0,09	0,13	0,33	0,06	0,22	0,16	0,09	0,10
		2015		0,44	0,12	0,06	0,14	0,33	0,06	0,19	0,18	0,09	0,09
		2016		0,41	0,10	0,05	0,12	0,38	0,06	0,18	0,21	0,10	0,09
23	Коефіцієнт освітнього та інтелектуального рівня кадрів	2012	зроста ння	0,32	0,28	0,26	0,49	0,26	0,27	0,18	0,27	0,18	0,20
		2013		0,33	0,29	0,26	0,38	0,25	0,11	0,19	0,23	0,18	0,20
		2014		0,35	0,28	0,22	0,31	0,24	0,11	0,19	0,24	0,20	0,20
		2015		0,35	0,25	0,26	0,22	0,25	0,12	0,17	0,22	0,21	0,19
		2016		0,33	0,25	0,27	0,19	0,26	0,12	0,17	0,23	0,21	0,19
24	Індекс змін продуктивності праці	2013		1,07	0,56	0,95	1,04	1,48	1,58	1,14	1,00	1,30	0,93
		2014		1,41	1,77	0,91	0,67	1,24	1,11	1,14	2,51	0,58	1,44
		2015		0,79	1,56	1,39	1,38	1,14	0,82	0,92	0,73	0,99	0,74
		2016		1,19	0,82	1,06	0,83	1,05	0,78	0,68	1,13	2,50	1,17
25	Індекс змін коефіцієнта загального обороту кадрів	2013		1,11	1,00	0,74	0,71	1,00	0,93	1,33	1,23	0,42	1,26
		2014		0,80	0,68	0,60	1,42	1,11	1,08	0,67	0,44	1,90	1,03
		2015		0,88	0,71	2,27	1,29	1,20	0,93	2,38	0,97	1,26	1,00
		2016		1,86	1,00	0,82	1,14	1,58	1,21	0,47	0,60	1,38	0,80
26	Індекс змін коефіцієнта відновлення	2013		0,69	0,69	0,37	1,44	0,48	1,00	0,47	0,73	1,06	0,57
		2014		1,62	1,27	4,19	0,14	0,95	0,99	1,89	1,52	0,70	0,94
		2015		0,80	3,38	0,14	1,23	0,44	1,89	1,04	9,42	1,16	1,46
		2016		3,23	0,22	1,96	2,00	8,21	0,55	0,09	0,82	0,91	0,57
27	Індекс змін коефіцієнта вікової структури	2013		0,98	1,00	1,00	0,76	0,97	0,71	1,38	1,05	0,90	0,91
		2014		0,96	1,20	0,75	0,81	1,03	1,20	1,00	0,70	1,00	1,00
		2015		1,02	1,00	0,67	1,08	1,00	1,00	0,86	1,13	1,00	0,90
		2016		0,93	0,83	0,83	0,86	1,15	1,00	0,95	1,17	1,11	1,00

Продовження таблиці С.1

№ з/п	Показник	Рік	Норма тив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
28	Індекс змін коефіцієнта	2013		1,03	1,04	1,00	0,78	0,96	0,41	1,06	0,85	1,00	1,00
		2014		1,06	0,97	0,85	0,82	0,96	1,00	1,00	1,04	1,11	1,00
		2015		1,00	0,89	1,18	0,71	1,04	1,09	0,89	0,92	1,05	0,95
		2016		0,94	1,00	1,04	0,86	1,04	1,00	1,00	1,05	1,00	1,00
Техніко-технологічна складова забезпечення економічної безпеки													
29	Коефіцієнт оновлення	2012	зроста ння	0,51	0,06	0,10	0,11	0,06	0,05	0,13	0,17	0,06	0,27
		2013		0,25	0,06	0,12	0,12	0,01	0,19	0,07	0,11	0,08	0,14
		2014		0,12	0,07	0,13	0,06	0,01	0,16	0,00	0,07	0,19	0,10
		2015		0,13	0,04	0,05	0,00	0,01	0,04	0,02	0,16	0,07	0,14
		2016		0,09	0,01	0,05	0,00	0,03	0,04	0,09	0,06	0,04	0,23
30	Коефіцієнт придатності	2012	зроста ння	0,75	0,33	0,97	0,36	0,45	0,35	0,42	0,33	0,88	0,26
		2013		0,64	0,32	0,48	0,33	0,43	0,37	0,42	0,34	0,85	0,27
		2014		0,65	0,31	0,51	0,56	0,42	0,37	0,39	0,34	1,04	0,26
		2015		0,61	0,32	0,60	0,71	0,40	0,36	0,33	0,31	1,09	0,24
		2016		0,62	0,31	0,67	0,68	0,40	0,33	0,32	0,26	1,17	0,21
31	Коефіцієнт фондівдани	2012	зроста ння	8,51	1,87	9,85	0,95	1,85	6,14	3,85	1,73	1,51	8,16
		2013		3,27	1,02	7,31	0,76	2,75	7,85	3,85	1,37	1,81	6,82
		2014		3,12	1,73	6,18	0,39	3,39	8,41	5,02	3,38	0,58	9,13
		2015		2,14	2,71	5,54	0,38	3,81	7,54	12,01	4,13	0,51	7,15
		2016		2,58	2,08	4,72	0,29	4,52	6,28	7,63	5,64	1,10	8,11
32	Коефіцієнт фондозброєності праці	2012	зроста ння	18,75	40,17	19,59	65,05	45,73	24,61	64,16	56,01	49,91	20,55
		2013		19,39	42,62	25,10	60,78	45,31	30,46	73,13	71,06	54,17	22,95
		2014		28,65	43,22	26,94	110,73	45,42	31,54	68,11	71,85	96,96	24,66
		2015		33,12	43,04	41,77	156,71	46,35	28,75	24,68	49,18	109,26	23,13
		2016		32,71	45,63	51,87	167,40	40,80	27,07	26,42	35,54	127,20	23,75

Продовження таблиці С.1

№ з/п	Показник	Рік	Норма тив	Номер підприємства									
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
33	Індекс змін коефіцієнта оновлення	2013		0,49	0,91	1,04	1,09	0,17	4,03	0,55	0,65	1,17	0,52
		2014		0,48	1,29	1,08	0,53	1,00	0,85	0,07	0,59	2,44	0,73
		2015		1,09	0,49	0,38	0,00	1,00	0,23	4,03	2,39	0,37	1,46
		2016		0,69	0,36	1,00	0,00	3,00	1,15	4,46	0,38	0,57	1,58
34	Індекс змін коефіцієнта придатності	2013		0,85	0,96	0,69	0,92	0,96	1,04	1,01	1,03	0,97	1,04
		2014		1,02	0,99	1,06	1,71	0,98	0,99	0,94	0,98	1,22	0,98
		2015		0,94	1,01	1,18	1,26	0,95	0,98	0,84	0,93	1,04	0,90
		2016		1,01	0,99	1,12	0,96	0,98	0,93	0,98	0,85	1,08	0,90
35	Індекс змін коефіцієнта фондодідачі	2013		0,38	0,55	0,74	0,80	1,49	1,28	1,00	0,79	1,20	0,84
		2014		0,95	1,69	0,85	0,51	1,23	1,07	1,30	2,48	0,32	1,34
		2015		0,69	1,57	0,90	0,97	1,12	0,90	2,39	1,22	0,88	0,78
		2016		1,21	0,77	0,85	0,78	1,19	0,83	0,64	1,37	2,14	1,13
36	Індекс змін коефіцієнта фондозброєності праці	2013		1,03	1,06	1,28	0,93	0,99	1,24	1,14	1,27	1,09	1,12
		2014		1,48	1,01	1,07	1,82	1,00	1,04	0,93	1,01	1,79	1,07
		2015		1,16	1,00	1,55	1,42	1,02	0,91	0,36	0,68	1,13	0,94
		2016		0,98	1,06	1,24	1,07	0,88	0,94	1,07	0,72	1,16	1,03

Додаток Т

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1.1. Монографії:

1. Малюта Л. Я. Парадигма забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в умовах інституційних трансформацій суспільства: монографія / Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. – 525 с. (17,6 друк. арк.). *(Рецензію А. Череп опубліковано в електронному фаховому виданні «Соціально-економічні проблеми і держава». – 2018. – Випуск 1 (18). – С. 219-220. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/>).*

2. Малюта Л.Я. Науково-методичні основи побудови організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком підприємств машинобудівної промисловості / Л. Я. Малюта, Т. І. Кузь // Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності : колективна монографія / За заг. ред. проф. Федоровича Р. В. – Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2018. – 308 с. – С. 85-99 (0,67 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано структурований процес удосконалення організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку машинобудівних підприємств – 0,4 друк. арк.*).

3. Малюта Л. Я. Стратегія розвитку адміністративного району (Концептуальні засади організації соціально-економічного розвитку адміністративного району в контексті формування добровільних об'єднань територіальних громад Лановеччини): колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта, Р. П. Шерстюк та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 452 с. (18,83 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено напрями інноваційного розвитку регіону; представлено концепцію створення індустріальних парків як ключового*

вектора для забезпечення промислового розвитку та стабілізації економічної безпеки підприємств регіону – 2,23 друк. арк.).

4. Малюта Л. Я. Енергоощадність – як чинник посилення економічної безпеки та ресурсної незалежності України / Інноваційні засоби розвитку нетрадиційних джерел енергії та організація ресурсовикористання в соціогуманітарному комплексі України: колективна монографія / За заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2016. – 804 с. – С. 573-652 (3,3 друк. арк.).

5. Малюта Л. Я. Економіко-екологічна безпека підприємств – настійна територіальна вимога трансформаційного суспільства / Екологічний вектор модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів: монографія / [Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Малюта Л. Я., Мельник Л. М. та ін.]; за заг. ред. Н. Г. Метеленко. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 458 с. – С. 85-97 (0,54 друк. арк.).

6. Малюта Л. Я. Особливості адаптації вітчизняного законодавства до умов та вимог функціонування європейських суб'єктів господарювання (Інноваційно-правові колізії розвитку національної економіки): колективна монографія / [Б. М. Андрушків, О. Б. Бойко, О. М. Владимир, Л. Я. Малюта та ін.]. За заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2015. – 344 с. (14,33 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання особливості методології дослідження сутності корпоративних, промислових та підприємницьких правовідносин та особливості формування нормативно-правової бази інноваційної діяльності підприємств* – 1,91 друк. арк.).

7. Малюта Л. Я. Особливості організації економічної безпеки підприємства в умовах нестабільного суспільного розвитку / Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник. // Економічна криза: фактори, моделі та механізми подолання: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. С. А. Ткаченка, д.е.н., доц. М. С. Пашкевич. – Дніпропетровськ: НГУ, 2015. – 179 с. – С. 64-72 (0,38 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано модель побудови механізму*

організації системи економічної безпеки підприємства та обґрунтовано стратегію її забезпечення – 0,28 друк. арк.).

8. Малюта Л. Я. Повний регіональний господарський розрахунок – шлях підвищення ефективності територіальної одиниці, забезпечення її сталого розвитку: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, О. О. Бендасюк, М. П. Войнаренко, Л. Я. Малюта, Т. Л. Монстенська та ін.]. За заг. ред. проф. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2014. – 680 с. (11,03 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання перспектив і напрямів розвитку підприємств регіону, у т.ч. й інноваційно-технологічного, та формування нової державної регіональної політики в умовах інституційних реформ та євроінтеграції – 3,13 друк. арк.).*

9. Малюта Л. Я. Семіотика вирішення проблем ресурсно-економічної безпеки: колективна монографія / [Л. Малюта, В. Паляниця, О. Погайдак, О. Руда, І. Шпильовий]. – Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2013. – 306 с. (12,75 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано теоретико-концептуальні основи формування системи економічної безпеки в контексті ефективного використання ресурсів; проведено аналіз та оцінку ресурсної компоненти підприємств машинобудування; розроблено організаційно-економічний механізм формування ефективної системи забезпечення ресурсно-економічної безпеки підприємства – 3,75 друк. арк.).*

10. Малюта Л. Я. Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник та ін.]. За заг. ред. Андрушківа Б. М. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2013. – 552 с. (23,04 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано діалектику розвитку інституційної теорії, характер та наслідки інституційної трансформації вітчизняної економіки, інституційне середовище для ведення бізнесу – 3,45 друк. арк.).*

11. Малюта Л. Я. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: колективна монографія / [Б. М. Андрушків,

Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта, О. А. Сороківська та ін.]. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2008. – 424 с. (17,63 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання еволюції поняття «економічна безпека підприємства»; основні методологічні положення формування системи безпеки підприємства; проаналізовано першоджерела та передумови виникнення рейдерства в Україні, заходи протидії та реакцію міжнародної спільноти – 6,5 друк. арк.*).

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України; у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз даних та в наукових періодичних виданнях іноземних держав:

12. Малюта Л. Я. Діагностування стану та оцінка можливостей фінансування інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі / Л. Я. Малюта, Т. І. Кузь, А. В. Шостаковська // Інфраструктура ринку: електронний фаховий науково-практичний журнал. – 2017. – № 14. – С.140-145. – Режим доступу до журн.: <http://www.market-infr.od.ua/uk/14-2017> (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено ґрунтовний аналіз інноваційної діяльності машинобудівних підприємств – 0,15 друк. арк.*).

13. Малюта Л. Я. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства / Б. Андрушків, Л. Малюта, О. Погайдак // Економічний аналіз: збірник наукових праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 2. – С. 42-50 (0,35 друк. арк.; *особистий внесок автора: розроблено структурно-компонентну модель забезпечення економічної безпеки та адаптовано її для машинобудівних підприємств – 0,2 друк. арк.*) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), Open Academic Journal Index (Росія), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США).**).

14. Малюта Л. Я. Діагностика інтелектуально-кадрової складової забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л. Малюта // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 1 (28). – С. 89-93 (0,25 друк. арк.). **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)).**

15. Малюта Л.Я. Концептуальна модель управління інноваціями: орієнтація на ринок / Л. Малюта, Л. Мельник, О. Погайдак // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 2 (72). – С. 139-144 (0,3 друк. арк.; особистий внесок автора: розглянуто питання використання європейського досвіду у створенні інноваційних підприємств – 0,15 друк. арк.) **Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), DOAJ (Швеція), Ulrich's Periodicals Directory (США), BASE (Німеччина), World Cat, ResearchBib (Японія), eLibrary.ru (Росія) Google Scholar (США)).**

16. Малюта Л. Я. Збитковість підприємств – загроза економічній безпеці держави (Постконфліктні причини гальмування розвитку підприємств машинобудівної галузі) / Л. Я. Малюта // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2015. – Том 1. – Вип. 2 (12). – 200 с. – С. 139-146. (0,35 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), World Cat, Google Scholar (США)).**

17. Малюта Л. Я. Current principles of before system socio-economic security of machine-building companies in Ukraine / L. Ya. Maliuta, I. S. Nahorniak // Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. – 260 p. – pp. 196–200. (0,3 друк. арк.; особистий внесок автора: запропоновано та розглянуто основні складові соціально-економічної безпеки підприємства – 0,15 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Thomson Reuters (США), Science**

Index (Росія), Google Scholar (США)).

18. Малюта Л. Я. Фінансова складова в системі забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Науковий журнал «Економіка і управління». – 2015. – №2 (66). – С. 108-114 (0,3 друк. арк.) (***Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)***)).

19. Малюта Л. Я. Історичні передумови та сучасна економіко-політична необхідність поглиблення україно-турецького співробітництва / О. Владимир, Л. Малюта // Вісник Донецького університету економіки та права: збірник наукових праць / Ред. кол.: В. Момутов, О. Амоша, А. Берсуцький. – Артемівськ : ДУЕП, 2015. – № 2. – С. 156-162 (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано економічні передумови поглиблення україно-турецького співробітництва та визначено ключові його напрями в контексті формування зовнішньо-економічної складової безпеки – 0,15 друк. арк.*)).

20. Малюта Л. Я. Сучасні організаційні форми суб'єктів інноваційної інфраструктури в умовах переходу до сталого розвитку / Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник // Вісник ЖНАЕУ: науково-теоретичний збірник. – 2015. – Том 2. – № 2 (51). – С. 75–87 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено аналіз основних суб'єктів інноваційної інфраструктури – 0,25 друк. арк.*) (***Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)***)).

21. Малюта Л. Індустріальні парки – інноваційний вектор розвитку промислового виробництва / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наукове фахове видання. – 2014. – Вип. 1 (10). – С.264-276. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014> (0,53 друк. арк.) (***Міжнародна представленість та індексація журналу: Infobase Index (Індія), Open Academic Journal Index (Росія), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Cosmos Impact Factor (Німеччина), EBSCO (США), BASE (Німеччина), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic***)).

Scientific Journals (США), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США)).

22. Малюта Л. Я. Екологічний імператив забезпечення економічної безпеки в контексті сталого розвитку суспільства / Л. Малюта, Л. Мельник, О. Погайдак // Галицький економічний вісник. – 2014. – № 1 (44). – С. 21–29 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано екологічну складову в системі економічної безпеки та визначено ключові напрями її посилення – 0,2 друк. арк.*) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)*).

23. Малюта Л. Я. Методологія формування комплексної системи економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Науковий журнал «Економіка і управління». – 2014. – №4 (64). – С. 50-57 (0,35 друк. арк.) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)*).

24. Малюта Л. Я. Інструменти екологічно зорієнтованого управління підприємством / Л. Малюта, Л. Мельник // Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наукове фахове видання. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 178-187. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013> (0,42 друк. арк.; *особистий внесок автора: представлено методи та напрями екологічно зорієнтованого управління підприємством – 0,21 друк. арк.*) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: Infobase Index (Індія), Open Academic Journal Index (Росія), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Cosmos Impact Factor (Німеччина), EBSCO (США), BASE (Німеччина), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Services (США), Google Scholar (США)*).

25. Малюта Л. Я. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності товаровиробництва / Л. Малюта, О. Руда // Збірник наукових праць Буковинського університету. Серія: Економічні науки. –

Чернівці: Книги-XXI, 2013. – С. 215-225 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано модель економічної безпеки, яка враховує мету та функціональні умови забезпечення економічної безпеки підприємства відповідно до стратегічних інтересів та напрямів розвитку – 0,3 друк. арк.*).

26. Малюта Л. Особливості організації та забезпечення економічної безпеки підприємства й підприємництва в умовах суспільних трансформацій / Л. Малюта, О. Погайдак // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Том 3. – Вип. 1. – С. 97-102 (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: представлено модель організації безпечної життєдіяльності суспільства – 0,15 друк. арк.*) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), World Cat, Google Scholar (США).**)).

27. Малюта Л. Я. Особливості моделювання інноваційних процесів розвитку підприємств / Л. Малюта // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / За заг. ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ: Вид-во ПНУ ім. В. Стефаника, 2012. – Том 2. – Вип. 8. – С. 166-173 (0,35 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США), ResearchBib (Японія), DOAJ (Швеція), Google Scholar (США).**)).

28. Малюта Л. Я. Формування моделі управління потенціалом в умовах стратегічного розвитку підприємства / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава: електронне наукове фахове видання. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 190-199. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/pdf/2012> (0,42 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Infobase Index (Індія), Open Academic Journal Index (Росія), Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Cosmos Impact Factor (Німеччина), EBSCO (США), BASE (Німеччина), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), World Cat, ResearchBib (Японія), CiteFactor Academic Scientific Journals (США), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing**

Services (США), Google Scholar (США)).

29. Малюта Л. Я. Стан та тенденції розвитку венчурного фінансування в Україні/ Л. Я. Малюта, А. П. Колесніков, А. Р. Бабій // Інноваційна економіка. – Тернопіль : ТНЕУ. – Вип. 5 (31). – 2012. – С. 278-282 (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано використання венчурних фондів фінансування інноваційної діяльності, проведено аналіз їх діяльності – 0,15 друк. арк.*) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США), РИНЦ (Росія)).**

30. Малюта Л. Я. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва / Л. Малюта, О. Руда // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3 (36). – С. 35-42 (0,35 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто ієрархію системи економічної безпеки та запропоновано модель формування економічного взаємозв'язку між стратегічними інтересами підприємства та забезпеченням його економічної безпеки – 0,2 друк. арк.*) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)).**

31. Малюта Л. Я. Упровадження інтегрованої моделі управління активізацією інноваційної діяльності вітчизняних підприємств / Л. Малюта // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (31). – С. 33-38 (0,25 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)).**

32. Малюта Л. Я. Економічна безпека підприємств в умовах становлення ринкових відносин / Л. Малюта // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – №10. – С. 14-17 (0,2 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США)).**

33. Малюта Л. Я. Про проблеми рейдерства в Україні з позицій науки / Б. Андрушків, Л. Малюта // Економіка і держава. – 2008. – № 2. – С. 15-19 (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено першопричини та джерела виникнення рейдерства в Україні та обґрунтовано необхідність*

введення у навчальний процес дисципліни «Економічна та майнова безпека бізнесу» – 0,15 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)**)).

34. Малюта Л. Я. Рейдерство як економічна аномалія / Б. Андрушків, Л. Малюта // Науково-практичний журнал «Ринок праці та зайнятість населення». – 2008. – № 3 (17). – С. 44-48 (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано загальну схему протидії рейдерству в умовах підприємств – 0,15 друк. арк.*).

35. Малюта Л. Я. Елементи енергетичної безпеки підприємств і підприємництва як умова стабільного розвитку та успішної діяльності регіонів у ринковій системі господарювання / Б. Андрушків, Л. Малюта // Економіка і держава. – 2008. – № 1. – С. 9-12 (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано основні методологічні положення з організації економічної безпеки підприємства та акцентовано увагу на енергетичній її складовій – 0,15 друк. арк.*) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Google Scholar (США)**)).

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

36. Малюта Л. Я. Впровадження інновацій на підприємствах як напрям підвищення їх ресурсно-економічної безпеки / Л. Я. Малюта, М. В. Пельчер // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації: соціально-економічні та безпекові стратегії розвитку» пам'яті почесного професора ТНТУ імені Івана Пулюя, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 23 березня 2018 року) / МОН України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: 2018. – 82 с. – С. 57-58 (0,16 друк.арк.; *особистий внесок автора: визначено напрями інноваційного розвитку та енергозбереження підприємств в контексті євроінтеграції – 0,08 друк. арк.*).

37. Малюта Л. Я. Інноваційні засоби управління інформацією в системі забезпечення економічної безпеки підприємств / Л. Я. Малюта // Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 26 травня 2017 року). – Харків: ХНАДУ, 2017. – Том II. – 222 с. – С. 203-204 (0,1 друк.арк.).

38. Малюта Л. Я. Удосконалення компетенцій персоналу для підвищення рівня економічної безпеки підприємства / Л. Малюта // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 6 квітня 2017 року) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 76 с. – С. 34-35 (0,16 друк.арк.).

39. Малюта Л. Я. Забезпечення економічної безпеки та розвиток регіонів в світлі європейських ініціатив / Л. Малюта // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «ОСББ: досвід, виклики, перспективи» (м. Тернопіль, 30 січня 2017 року) / МОН України, Тернопільська ОДА, ТНТУ ім. І. Пулюя. – Тернопіль: ТНТУ, 2017. – 52 с. – С. 19-20 (0,16 друк.арк.).

40. Малюта Л. Я. Антикорупційна складова забезпечення економічної безпеки держави та підприємництва / Л. Я. Малюта // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку» пам'яті почесного професора ТНТУ ім. І. Пулюя, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 25 березня 2016 року.) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 146 с. – С. 69 (0,08 друк.арк.).

41. Малюта Л. Я. Інноваційні погляди на забезпечення економічної безпеки у контексті активізації європейських ініціатив / Л. Я. Малюта // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації», (м. Ніжин, 14-15 квітня 2016 року): у 3-х ч. / МОН України, Ніжинський

агротехнічний інститут. – Ніжин: НАТІ, 2016. – С. 217-219 (0,2 друк.арк.).

42. Малюта Л. Я. Теоретико-концептуальні та методологічні основи побудови ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Я. Малюта // Актуальні проблеми та перспективи сталого розвитку підприємств та регіонів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, молодих учених та студентів (м. Дніпропетровськ, 12 травня 2016 року). – Дніпропетровськ: ДГУ, 2016. – С. 164-167 (0,3 друк.арк.).

43. Малюта Л. Я. Ресурсозабезпечуючі складові економічної безпеки машинобудівних підприємств / Л. Я. Малюта // Матеріали ХІХ наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, (м. Тернопіль, 18-19 травня 2016 року) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль: ТНТУ, 2016. – 332 с. – С. 229 (0,08 друк.арк.).

44. Малюта Л. Я. Інституційні механізми та джерела забезпечення розвитку інноваційної складової в системі економічної безпеки підприємства / Л. Я. Малюта // Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 25 листопада 2016 року): у 3-х томах – Х.: ХНАДУ. – Т. 3. – С. 200-202 (0,2 друк.арк.).

45. Малюта Л. Я. Гудвіл як інноваційна компонента інтелектуальної складової забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Малюта, А. Корнійчук // Матеріали ХХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»(м. Переяслав-Хмельницький, 27 грудня 2016 року). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. – 233 с. – С. 64-66 (0,24 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено пріоритетність інтелектуальної складової в системі об'єктів безпекоорієнтованого управління та виокремлено гудвіл як інноваційну її компоненту – 0,12 друк. арк.*).

46. Малюта Л. Я. Економічна безпека в системі управління вітчизняними підприємствами / Л. Малюта // Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної

конференції «Інноваційні аспекти ресурсовикористання» пам'яті почесного професора ТНТУ ім. І. Пулюя, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 27 березня 2015 року) / МОН України, ТНТУ ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль : ТНТУ, 2015. – 134 с. – С. 83-84 (0,16 друк.арк.).

47. Малюта Л. Я. Економічна безпека в умовах інноваційного середовища підприємства / Л. Малюта, Б. Коваль, У. Хрущ // Матеріали VIII Всеукраїнської науково-технічної конференції (м. Тернопіль, 23-24 квітня 2015 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2015. – Т. 2. – 195 с. – С. 103 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано виокремлення інноваційної складової економічної безпеки підприємства в умовах формування інноваційного середовища ведення бізнесу – 0,04 друк. арк.*).

48. Малюта Л. Організація ресурсно-економічної безпеки машинобудівних підприємств у контексті забезпечення їх стабільного розвитку / Л. Малюта // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 року) / В 2 т. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. – Ч. 2. – С. 205-206 (0,1 друк.арк.).

49. Малюта Л. Я. Економічна безпека підприємства та підприємництва / Л. Малюта, С. Кровіцький // Актуальні задачі сучасних технологій: зб. тез IV Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль, 25-26 листопада 2015 р.) / М-во освіти і науки України, Терноп. нац. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін.]. – Тернопіль: ТНТУ, 2015. – 277 с. – С. 200-201 (0,16 друк.арк.; *особистий внесок автора: представлено класифікацію та характеристику основних науково-методологічних підходів відносно трактування понять «економічна безпека» та «економічна безпека підприємства та підприємництва – 0,08 друк. арк.*).

50. Малюта Л. Я. Основні чинники впливу на формування інвестиційного портфеля / Л. Малюта // Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної

конференції «Сучасні організаційно-економічні механізми управління якістю та ресурсним потенціалом в умовах сфери послуг і виробництва (інноваційні аспекти)» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 27 березня 2014 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – С. 34–35 (0,12 друк. арк.).

51. Малюта Л. Я. Формування системи моніторингу економічної безпеки підприємств / Л. Малюта // Матеріали XVIII наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, Том II. Гуманітарні, соціальні та економічні науки (м. Тернопіль, 28-29 листопада 2014 року). – ТНТУ: 2014. – С. 220-221 (0,12 друк.арк.).

52. Малюта Л. Я. Інноваційні підходи до стратегічного управління ресурсозбереженням в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств / Л. Малюта, Т. Заблоцький // Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 19–20 грудня 2014 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – 422 с. – С. 315 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано впровадження інноваційних стратегій ресурсозбереження в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств – 0,04 друк. арк.*).

53. Малюта Л. Правові та соціально-економічні передумови виникнення рейдерства на ринку цінних паперів / Л. Малюта, Т. Дживак // Матеріали XVII наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, Том III. Гуманітарні, соціальні та економічні науки (м. Тернопіль, 20-21 листопада 2013 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2013. – С. 15 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано заходи із побудови системи обліку прав власності на цінні папери сучасних підприємств з метою попередження фактів рейдерства – 0,04 друк. арк.*).

54. Малюта Л. Я. Формування векторів інноваційного розвитку в умовах євроінтеграції / Л. Я. Малюта // Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 11-12 грудня 2013 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2013. – С. 301 (0,08

друк.арк.).

55. Малюта Л. Я. Тенденції впровадження інновацій на сучасних підприємствах / Л. Малюта, Є. Левченко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка (м. Тернопіль, 21 березня 2012 року).– Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 12 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено аналіз передумов впровадження інновацій на сучасних підприємствах – 0,04 друк. арк.*).

56. Малюта Л. Я. Інновація як чинник підвищення конкурентоспроможності продукції / Л. Малюта, М. Кульбаба // Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 19-20 грудня 2012 року). – Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 331 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано трактування дифініції «інновація» та визначено її вплив на конкурентоспроможність підприємства – 0,04 друк. арк.*).

57. Малюта Л. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення / Л. Малюта, А. Лесюк // Збірник тез доповідей XVI наукової конференції ТНТУ ім. І.Пулюя (м. Тернопіль, 5-6 грудня 2012 року). – Том III: Гуманітарні, соціальні та економічні науки. – Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 54 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: дано оцінку фактів рейдерства в Україні та запропоновано методи боротьби з ним – 0,04 друк. арк.*)

58. Малюта Л. Я. Економічна політика забезпечення активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств (контекст забезпечення економічної безпеки) / Л. Малюта // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя (м. Тернопіль, 19 травня 2011 року).– Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С. 69 (0,08

друк.арк.).

59. Малюта Л. Я. Інноваційна складова економічної безпеки підприємства і підприємництва / Л. Малюта // Матеріали всеукраїнської наукової конференції Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 13-14 травня 2009 року). – Тернопіль: ТДТУ, 2009. – С. 323 (0,08 друк.арк.).

3. Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

60. Малюта Л. Я. Парадигма попередження соціально-економічного колапсу в Україні: колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л. Я. Малюта С. М. Співак та ін.] – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 480 с. – С. 179-181. (12,3 друк. арк. *особистий внесок автора: розглянуто питання формування векторів та пріоритетів розвитку національної економіки в сучасних умовах – 2,1 друк. арк.*).

61. Малюта Л. Я. Економічна та майнова безпека бізнесу: навч. посіб. / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 176 с. (7,33 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання теоретичних основ економічної безпеки, методологічні положення формування системи безпеки підприємства, передумови виникнення та факти рейдерства в Україні та методи боротьби з ним – 4,1 друк. арк.*).

62. Малюта Л. Я. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: навч. посіб. / Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2015. – 232 с. (9,7 друк. арк.).

63. Малюта Л. Я. Інноваційна політика: навч. посіб. / [Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник, Г. С. Нагорняк та ін.]; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2012. – 481 с. (20,04 друк. арк.; *особистий внесок автора: представлено теми – 3,54 друк. арк.*).

3. Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

60. Малюта Л.Я. Парадигма попередження соціально-економічного колапсу в Україні : колективна монографія / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Л.Я. Малюта С. М. Співак та ін.] – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 480 с. – С. 179-181. (12,3 друк. арк. *особистий внесок автора: розглянуто питання формування векторів та пріоритетів розвитку національної економіки в сучасних умовах – 2,1 друк. арк.*).

61. Малюта Л. Я. Економічна та майнова безпека бізнесу: навч. посіб. / Б.М. Андрушків, Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 176 с. (7,33 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто питання теоретичних основ економічної безпеки, методологічні положення формування системи безпеки підприємства, передумови виникнення та факти рейдерства в Україні та методи боротьби з ним – 4,1 друк. арк.*).

62. Малюта Л. Я. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства : навч. посіб. / Л.Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2015. – 232 с. (9,7 друк. арк.).

63. Малюта Л. Я. Інноваційна політика: навч. посіб. / [Б.М. Андрушків, Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник, Г. С. Нагорняк та ін.]; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2012. – 481 с. (20,04 друк. арк.; *особистий внесок автора: представлено теми – 3,54 друк. арк.*).

Апробація результатів дисертаційної роботи

№ з/п	Тип конференції	Назва конференції	Місце і дата проведення	Тип участі
1	2	3	4	5
1	Всеукраїнська наукова конференція Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя	«Гуманітарні, соціальні та економічні науки»	м. Тернопіль, Україна, 13-14 травня 2009 р.	Очна
2	Регіональна науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича	«Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій»	м. Тернопіль, Україна, 19 травня 2011 р.	Очна
3	XVI наукова конференція Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя	«Гуманітарні, соціальні та економічні науки»	м. Тернопіль, Україна, 5-6 грудня 2012 р.	Очна
4	Міжнародна науково-технічна конференція молодих учених	«Актуальні задачі сучасних технологій»	м. Тернопіль, Україна, 19-20 грудня 2012 р.	Очна
5	Всеукраїнська науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича	«Розвиток науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки»	м. Тернопіль, Україна, 21 березня 2012 р.	Очна
6	Міжнародна науково-технічна конференція молодих учених	«Актуальні задачі сучасних технологій»	м. Тернопіль, Україна, 11-12 грудня 2013 р.	Очна
7	XVII наукова конференція Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя	«Гуманітарні, соціальні та економічні науки»	м. Тернопіль, Україна, 20-21 листопада 2013 р.	Очна

1	2	3	4	5
8	Міжнародна науково-технічна конференція молодих учених	«Актуальні задачі сучасних технологій»	м. Тернопіль, Україна, 19–20 грудня 2014 р.	Очна
9	Третя Всеукраїнська науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича	«Сучасні організаційно-економічні механізми управління якістю та ресурсним потенціалом в умовах сфери послуг і виробництва (інноваційні аспекти)»	м. Тернопіль, Україна, 27 березня 2014 р.	Очна
10	XVIII наукова конференція Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя	«Гуманітарні, соціальні та економічні науки»	м. Тернопіль, 28-29 листопада 2014 р.	Очна
11	IV Міжнародна науково-технічна конференція молодих учених та студентів	«Актуальні задачі сучасних технологій»	м. Тернопіль, Україна, 25-26 листопада 2015 р.	Очна
12	Четверта Міжнародна науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка М. Г.	«Інноваційні аспекти ресурсовикористання»	м. Тернопіль, Україна, 27 березня 2015 р.	Очна
13	Міжнародна науково-практична конференція	«Розвиток національної економіки: теорія і практика»	м. Івано-Франківськ, Україна, 3-4 квітня 2015 р.	Очна
14	VIII Всеукраїнської науково-технічна конференція студентів та молодих учених	Науково-технічна конференція студентів та молодих учених ТНТУ імені Івана Пулюя	м. Тернопіль, 23-24 квітня 2015 р.	Очна

1	2	3	4	5
15	П'ята всеукраїнська науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича	«Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку»	м. Тернопіль, Україна, 25 березня 2016 р.	Очна
16	X Міжнародна науково-практична конференція	«Проблеми та перспективи розвитку підприємництва»	м. Харків, Україна, 25 листопада 2016 р.	Заочна
17	XX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»	м. Переяслав-Хмельницький, Україна, 27 грудня 2016 р.	Очна
18	XIX наукова конференція Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя	«Гуманітарні, соціальні та економічні науки»	м. Тернопіль, Україна, 18-19 травня 2016 р.	Очна
19	Всеукраїнська науково-практична конференція науковців, молодих учених та студентів	«Актуальні проблеми та перспективи сталого розвитку підприємств та регіонів»	м. Дніпропетровськ, Україна, 12 травня 2016 р.	Очна
20	Міжнародна науково-практична конференція Ніжинського агротехнічного інституту	«Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації»	м. Ніжин, Україна, 14-15 квітня 2016 р.	Заочна
21	Міжнародна науково-практична конференція	«ОСББ: досвід, виклики, перспективи»	м. Тернопіль, Україна, 31 січня 2017 р.	Очна
22	Шоста всеукраїнська науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича	«Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє»	м. Тернопіль, Україна, 6 квітня 2017 р.	Очна

1	2	3	4	5
23	IX Міжнародної науково-практична конференція	«Сучасні тенденції розвитку світової економіки»	м. Харків, Україна, 26 травня 2017 р.	Заочна
24	Сьома всеукраїнська науково-практична конференція пам'яті почесного професора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича	«Інновації: соціально-економічні та безпекові стратегії розвитку»	м. Тернопіль, Україна, 23 березня 2018 р.	Очна

Додаток У

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені ІВАНА ПУЛЮЯ

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
<http://www.tntu.edu.ua>, E-mail: univ@tu.edu.ua. Код ЄДРПОУ 05408102

28.02. 2018 № 2/28-438

На №

від

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
Малюти Людмили Ярославівни
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
у науково-дослідницькій діяльності Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

Довідка видана про те, що у науково-дослідницькій діяльності Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя використані наукові результати, отримані у дисертаційній роботі доцента кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Малюти Людмили Ярославівни, при виконанні наступних держбюджетних кафедральних тем:

- «Інноваційні підходи в управлінні економікою підприємств у сучасних умовах» (номер державної реєстрації 0111U002591), де автором запропоновано напрями інноваційно-технологічного розвитку вітчизняних підприємств та формування інфраструктури його підтримки;

- «Удосконалення управління навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (номер державної реєстрації 0111U002590), де автором розроблено рекомендації щодо стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств та забезпечення їх економічної безпеки у контексті ланцюга «держава – наука і освіта – підприємство»;

- «Інноваційні, безпекові та ресурсні засади удосконалення управління підприємствами в умовах економічних реформ виробничої та соціогуманітарної сфер» (номер державної реєстрації 0117U004676), де автором досліджено питання економічної безпеки та її складових в контексті забезпечення розвитку вітчизняних підприємств та розроблено пропозиції щодо формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Проректор з наукової роботи

НДЧ:
 т. 25-57-98

Р.М. Рогатинський

Товариство з обмеженою відповідальністю
«ОСП Корпорація ВАТРА»

46005, Україна, м. Тернопіль, вул. Микулинецька 46
 тел.: +38 (0-352) 52-31-37, факс: +38 (0-352) 52-49-88, е-пошта: vatra@ukrpost.ua, http://vatra.ua

ООО «ОСП Корпорація ВАТРА» • 46005, Украина, г. Тернополь, ул. Микулинецкая 46
 LLC OSP VATRA Corporation • 46, Mykulynetska Str., Ternopil, 46005, Ukraine

16.02.2018р № 16/1
 На № _____ від _____

Тернопільський
 національний технічний
 університет імені Івана Пулюя
 Спеціалізованій вченій раді Д 58.052.05
 із захисту дисертацій на здобуття наукового
 ступеня доктора економічних наук

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукового дослідження

Видана здобувачу наукового ступеня доктора економічних наук *Малюти Людмилі Ярославівні* про те, що основні теоретичні й методологічні положення та практичні рекомендації, розроблені у її дисертаційній роботі на тему: «Інституційні детермінанти організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку», прийнята до впровадження у практичну діяльність ТОВ «ОСП Корпорація Ватра».

Зокрема, запропонований у роботі поетапний алгоритм оцінювання рівня економічної безпеки підприємства та методика для його визначення, які визначають покроковий сценарій реалізації сукупності визначених дій та розрахунків, шляхом їх об'єднання у три ключові блоки: організаційний, оціночний та контролюючий, дозволяють підприємству оптимізувати та забезпечити ефективність зазначених процедур у контексті сформованої комплексної системи економічної безпеки.

Запропонована комплексна система забезпечення економічної безпеки з врахуванням впливу існуючих прямих та непрямих загроз інституційного середовища на економічну безпеку, дозволила підприємству виокремити конструктивні функції, ефективні засоби впливу та деструктивні наслідки негативних ситуацій, а також дала змогу розробити превентивні заходи з метою запобігання виникненню дестабілізуючих ситуацій у майбутньому.

Генеральний директор

В.В. Щиренко

ОРИОН

ORION

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
"ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ РАДІОЗАВОД "ОРИОН"
(ПАТ "ТРЗ "ОРИОН")

вул. 15 Квітня, 6, м. Тернопіль, 46023
тел. (0352) 24-30-14, факс (0352) 24-40-07
e-mail: zbut@orion.te.ua

www.orion.te.ua
Код ЄДРПОУ 22607719

№ 28.02.2013р. № 444/175
На № _____ Від _____

PUBLIC JOINT-STOCK COMPANY
"TERNOPIL RADIO PLANT "ORION"
(PC "TRP "ORION")

6, 15 Kvitnia st., Ternopil, Ukraine, 46023
phone (0352) 24-30-14, fax (0352) 24-40-07

e-mail: zbut@orion.te.ua
www.orion.te.ua
Code 22607719

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
доцента кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва
Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя
Малюти Людмили Ярославівни

Видана про те, що висновки та рекомендації, які представлені в дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни впроваджені в діяльність ПАТ «Тернопільський радіозавод «Оріон» з метою удосконалення процесів його інноваційно-технологічного розвитку та прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

Результати проведеного експертного оцінювання на основі колективного методу оцінок «Дельфі» дозволили виявити ключові чинники, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства та сформувавши напрями щодо її посилення в контексті основних ресурсозабезпечуючих складових розвитку, включаючи інноваційну компоненту.

Запропонована система моніторингу середовища забезпечення економічної безпеки з врахуванням ключових її екзогенних та ендегенних складових дозволила оперативно відстежувати тенденції зміни досліджуваних внутрішніх факторів, своєчасно визначати динаміку змін потреб зовнішнього середовища підприємствата своєчасно вживати заходів щодо забезпечення відповідного рівня економічної безпеки підприємства.

Голова правління

ПАТ «Тернопільський радіозавод «Оріон»

Я.М. Карпик

ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» • 15 Квітня, 7 • 47711 с. Байківці, Тернопільська область

ДОВІДКА № 546 *Лр 05.03.2018 р.*

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
доцента кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва
Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя
Малюти Людмили Ярославівни

Видана про те, що науково-практичні результати, які представлені в дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни розглянуті та прийняті до впровадження ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» як такі, що мають практичну цінність та сприятимуть підвищенню ефективності управління економічною безпекою підприємства. Зокрема:

- методичні рекомендації щодо інформаційно-аналітичного забезпечення у процесі формування системи моніторингу середовища економічної безпеки, запропонований її процедурний алгоритм функціонування та комплекс відповідних аналітичних інструментів впроваджені в управлінсько-аналітичній діяльності підприємства для підвищення якості інформаційного підґрунтя прийняття управлінських рішень в сфері забезпечення економічної безпеки;

- запропонований механізм дослідження стану економічної безпеки на основі комплексної системи аудиту основних її підсистем забезпечення з акцентуванням уваги на інформаційній складовій впроваджено в діяльність підприємства, що дало змогу отримати неупереджені високоякісні і кількісні оцінки поточного стану корпоративної інформаційної системи в узгодженні з певними аспектами інформаційної безпеки підприємства.

Генеральний директор

ТОВ «СЕ Борднетце-Україна»

Екхарт Бісрам

SUMITOMO ELECTRIC BORDNETZE Group

ТОВ «СЕ Борднетце-Україна»
47711
вул. 15 Квітня, 7
с. Байківці, Тернопільський р-н.
Тернопільська обл.
Україна
Телефон (+380) 35 2 51 08 40 0
Факс (+380) 35 2 51 08 38

Генеральний директор:
Екхарт Бісрам

Поштова адреса
46023, м. Тернопіль,
а/с 218

ПАТ «Сітібанк»
Рак № 26001200417003 (УАН)
МФО 300584
ЄДРПОУ 34419383
ІПН: 344193819180
Свідоцтво №: 100337593

ДЕРЖАВНИЙ КОНЦЕРН «УКРОБОРОНПРОМ»
ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «НОВАТОР»

вул.Тернопільська, 17, м.Хмельницький, 29018, Україна, тел. +380 (382) 67-15-74, факс: +380 (382) 78-80-13
E-mail: centre@novator-tm.com, www.novator-tm.com, Код ЄДРПОУ 22987900

19.03.2018 № 413 На № від

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукового дослідження

Видана здобувачу наукового ступеня доктора економічних наук *Малюті Людмилі Ярославівні* про те, що теоретичні положення та практичні рекомендації, розроблені у її дисертаційній роботі на тему: «Інституційні детермінанти організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку», можуть бути впроваджені у практичну діяльність ДП «Новатор».

Зокрема, запропонована у роботі структурно-компонентна модель формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства, дозволяє керівництву з врахуванням можливих ситуаційних факторів визначити вектори управлінського впливу на ключові її підсистеми з метою попередження дестабілізуючих явищ та процесів, або локалізації їх наслідків з мінімально можливими втратами для підприємства.

Запропонований організаційно-методичний підхід із позицій впливу витратності факторів середовища на вибір пріоритетної стратегії розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємства дозволяє визначити за правилом «золотої середини» її оптимальний варіант, враховуючи витрати ресурсів на розвиток системи економічної безпеки та очікувані результати від її впровадження.

Довідку видано для подання до спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій і вона не є підставою для взаємних фінансових розрахунків.

Директор

Вдовиченко А.А.

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО

«КРАСИЛІВСЬКИЙ АГРЕГАТНИЙ ЗАВОД»

вул. Щаслива, 1, м. Красилів, Хмельницька область,
Україна, 31000; тел./факс: +38 (03855) 4-14-53;
код ЄДРПОУ: 14307831

www.kaz.km.ua

STATE ENTERPRISE

«KRASYLIV AGGREGATE PLANT»

1, Shchastlyva str., Krasyliv, Khmelnytsky reg.,
Ukraine, 31000, Tel./fax: +38 (03855) 4-14-53;
Code: 14307831

Від 22.03.2018 № 72-10/294

На № ДП «Красилівський агрегатний завод» від

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
доцента кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
Малюти Людмили Ярославівни

Видана про те, що сформовані науково-методологічні положення та практичні рекомендації щодо організації економічної безпеки машинобудівного підприємства, які представлені в дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни, зокрема: запропонований організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства та представлений алгоритм його реалізації, а також пропозиції стосовно створення служби економічної безпеки на підприємстві, розглянуті та прийняті до впровадження ДП «Красилівський агрегатний завод» як такі, що мають практичну цінність та сприятимуть підвищенню ефективності та безпечності діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання.

Директор

О.С. Душенко

**ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

вул. Грушевського, 8, м.Тернопіль, 46021, тел./факс (0352) 52-33-83
E-mail: 40388463@mail.gov.ua Код ЄДРПОУ 40388463

13032018 № 02-247
на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
доцента кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва
Тернопільського національного технічного університету ім. І.Пулюя
Малюти Людмили Ярославівни
(Науковий консультант: д.е.н., професор Андрушків Богдан Миколайович)**

В умовах динамічного розвитку сучасного суспільства головним напрямом підвищення рівня економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання є інноваційний розвиток, що передбачає використання принципово нових управлінських підходів та прогресивних менеджмент-технологій, перехід до випуску високотехнологічної продукції та впровадження інноваційних структур нового взірця.

З огляду на це окремі теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації, що представлені у дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни щодо забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в контексті забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку, зокрема щодо впровадження індустріальних парків, прийнято до уваги Департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної державної адміністрації і використано при формуванні плану заходів з реалізації у 2018-2020 рр. «Стратегії розвитку Тернопільської області на період до 2020 року» в контексті вирішення завдання Стратегії щодо створення умов для стійкого розвитку економіки регіону за інноваційним проектом «Створення індустріальних парків».

Метою створення запропонованих індустріальних (промислових) парків є формування механізмів ефективного задоволення попиту інвесторів на майданчики, підготовлені для розміщення об'єктів промисловості, логістики та супутнього сервісу.

Директор департаменту

ВОЛЯНИК Г.М.

УКРАЇНА

ЧОРТКІВСЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Тараса Шевченка, буд. 21, м. Чортків, Тернопільська обл., 48500 тел. (03552) 3-91-19, 2-27-98, факс 2-03-85
www.chortkivmr.gov.ua E-mail: info@chortkivmr.gov.ua Код ЄДРПОУ 24636045

23.04.2018 № 01-8/515

на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
 доцента кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва
 Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
 Малиоти Людмили Ярославівни**

(Науковий консультант: д.е.н., професор Андрушків Богдан Миколайович)

Дана довідка видана про те, що сформовані окремі теоретико-концептуальні положення, а також практичні рекомендації щодо необхідності створення індустріальних парків, як ключового вектора та інноваційної платформи для забезпечення промислового розвитку регіонів та стабілізації економічної безпеки підприємств, які представлені в дисертаційній роботі Малиоти Людмили Ярославівни, розглянуті та використані Чортківською міською радою при формуванні проекту індустріального парку «Чортків-smart».

Метою створення такого індустріального парку є розбудова нових промислових зон, які в майбутньому повинні стати місцем розташування нових високотехнологічних та екологічних виробничих потужностей.

Міський голова

Воціховський (0352) 3-91-19

Володимир ШМАТЬКО

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ПУЛЮЯ**

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
<http://www.tntu.edu.ua>, E-mail: univ@tu.edu.ua. Код ЄДРПОУ 05408102

28.02. 2018

№ 2/28-439

На №

від

**ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Малюти Людмили Ярославівни
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
у навчальний процес Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя**

Довідка видана про те, що результати, отримані у дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни, використано в навчально-методичних матеріалах, курсах лекцій та програмах практичних занять, що викладаються у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя студентам освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 073 «Менеджмент» за дисциплінами: «Економічна та майнова безпека бізнесу», «Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств», «Антикризове управління», «Проблеми теорії та практики менеджменту».

Основні теоретичні положення та систематизовані аналітичні матеріали використано в дипломному проектуванні для студентів денної форми навчання освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 073 «Менеджмент».

Використані результати дисертаційної роботи Малюти Л.Я. свідчать про глибоке опрацювання методологічних засад управління економічною безпекою підприємства та інноваційною її складовою забезпечення. Висновки та пропозиції визначаються науковою новизною, можливістю реалізації у практичній діяльності підприємств, тому істотно покращують матеріал означених дисциплін і сприяють підвищенню якості підготовки фахівців з питань управління підприємствами.

Перший проректор

М.М.Митник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ 126-32/299

«22» 02 2018 р.

На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Малюти Людмили Ярославівни
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
у навчальний процес Тернопільського національного
економічного університету**

Довідка видана про те, що результати, отримані у дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни, використано в навчально-методичних матеріалах, курсах лекцій та програмах практичних занять, що викладаються у Тернопільському національному економічному університеті кафедрою економічної безпеки та фінансових розслідувань студентам освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 073 «Менеджмент» освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою» за дисциплінами: «Управління економічною безпекою організацій», «Правові та нормативні основи забезпечення економічної безпеки», «Оцінка вартості майна та бізнесу».

Використані результати дисертаційної роботи Малюти Л.Я. свідчать про глибоке опрацювання методологічних засад управління економічною безпекою на рівні держави, регіону, галузі та окремих суб'єктів господарювання. Висновки та пропозиції визначаються науковою новизною, можливістю реалізації у практичній діяльності підприємств, тому істотно покращують матеріал означених дисциплін і сприяють підвищенню якості підготовки фахівців із даної спеціальності.

Перший проректор

М. І. Шинкарик

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 72-80-76, факс: (03822) 67-42-65
 E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

27.02.18 № 21

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Малюти Людмили Ярославівни
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
у навчальний процес Хмельницького національного університету

Довідка видана про те, що результати, отримані у дисертаційній роботі Малюти Людмили Ярославівни, використано в навчально-методичних матеріалах, курсах лекцій та програмах практичних занять, що викладаються у Хмельницькому національному університеті кафедрою економіки, менеджменту та адміністрування за дисциплінами: «Управління економічною безпекою організацій», «Антикризове управління», «Управління ефективним розвитком підприємства».

Використані результати дисертаційної роботи Малюти Л.Я. свідчать про глибоке опрацювання методологічних засад управління економічною безпекою на рівні держави, регіону, галузі та окремих суб'єктів господарювання. Висновки та пропозиції визначаються науковою новизною, можливістю реалізації у практичній діяльності підприємств, через те істотно покращують матеріал означених дисциплін і сприяють підвищенню якості підготовки фахівців із економіки та менеджменту.

Проректор
 з науково-педагогічної роботи,
 д.е.н., професор

В.М. Нижник